

**SBORNÍK
ARCHIVU
MINISTERSTVA
VNITRA**

**ODBOR ARCHIVNÍ A
SPISOVÉ SLUŽBY
MINISTERSTVA
VNITRA ČR**

REDAKČNÍ RADA

Jan Frolík (předseda)	Dalibor Státník
Antonín Kostlán	Miroslav Urbánek
Iva Kvapilová	Pavel Vaněk
Marie Muzikantová	Vladimíra Vaníčková
Světlana Ptáčnicková	(odpovědná redaktorka)

REDAKCE A ADMINISTRACE

Jana Glücksmannová
MV ČR, odbor archivní a spisové služby,
p. p. 21/ASU, 170 34 Praha 7
tel. 974 840 210
e-mail: asu@mvr.cz

OBSAH

Články a studie

Radek Kučera: Ke vzniku Veřejné bezpečnosti na železnici	9
Iva Kvapilová: Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku	41
Leoš Nikrmajer: Problémy českého a německého školství v jihočeském regionu v období Protektorátu Čechy a Morava	111
Jiří Petráš: Peněžní reforma 1953	141
Miroslav Urbánek: Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948–89 (Stručný nástin organizačního vývoje)	173
Pavel Vaněk: Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951–1990	233

Materiály

Sylva Šimsová: Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma	303
Světlana Ptáčníková, Vladimíra Vaníčková: Judaika v Archivu Ministerstva vnitra	321
Vladimíra Vaníčková a kolektiv: Informace o archivních materiálech k tematice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra	343

Fondy

Světlana Ptáčníková: Stručný přehled fondů, uložených v depozitáři FMV Archivu MV Brno-Kanice	379

Varia

Jitka Pourová: Hlavní správa vojenské kontrarozvědky – III. správa SNB – a zpřístupňování dokumentů vzniklých její činností v souladu se zákonem č. 107/2002 Sb.	413
Yveta Tausinger-Shanfeldová: Židovka z Prahy v Americe (Vzpomínka na pražskou Židovskou obec)	421
Jan Frolík: Jak dostat přes ucho	425

Archivní A – Ž 429

Z knihovny Archivu Ministerstva vnitra 439

Resumé/Summaries 447

Jmenný rejstřík 462

Rejstřík krycích názvů 473

ČLÁNKY A STUDIE

Ke vzniku Veřejné bezpečnosti na železnici

Radek Kučera

Po roce 1945 vykonával v Československu až do zřízení útvarů Veřejné bezpečnosti na železnici ochranu železničního provozu téměř výhradně bezpečnostní aparát založený a spravovaný Ministerstvem dopravy na základě § 137–139 zákona č. 86/1937 Sb. o drahách ze dne 20. května 1937.¹ Ten sestával z tzv. ochranné stráže, pátrací služby a vyšetřujících úředníků ČSD (vyšetřující úředníci dopravních nehod a hospodářští kontrolori).² Sbor národní bezpečnosti se podílel na ochraně železnice velmi nesystematicky a nesouvisle. Zajišťování veřejné bezpečnosti na dráze nebylo samostatným úsekem jeho práce. Plnění základních úkolů, tj. ochrana pořádku, majetku železnice, osobní a majetkové bezpečnosti přepravovaných osob a po železnici přepravovaného státního a národního majetku, bylo prováděno spíše výjimečně při plnění ostatních úkolů Národní bezpečnosti.

Krátce po osvobození byly na žádost Ministerstva dopravy zavedeny na některých železničních stanicích a tratích výnosem Hlavního velitelství SNB č. III–7429/1945-V/6 ze dne 31. října 1945³ kontrolní oddíly a stálé hlídky SNB s úkolem stálé služby na větších nádražích a občasných kontrol ve vlacích.⁴ Hlavním důvodem tohoto opatření

1 Sbírka zákonů a nařízení, č. 27 z 5. června 1937.

2 Ochranná stráž ČSD (OS), nazývaná též Ozbrojené strážní oddíly železnice (OSOŽ), se členila na oddíly a dále pak na stanice. K dohledu měly určen obvod větších nádraží a přilehlých traťových úseků. Její členové vykonávali ve vymezeném obvodu služební pochůzky, střežili objekty ČSD a doprovázeli vlaky s cennými zásilkami. Podle zákona č. 86/1937 náležela příslušníkům OS při výkonu policie na dráze zákonná ochrana členů sboru stráže bezpečnosti a také pravomoc, nebyl-li po ruce bezpečnostní orgán, zjišťovat totožnost osoby, která se dopustí trestného činu, neuposlechně napomenutí daného jí členem OS při výkonu služby, vědomě nebo svévolně porušuje dražní předpisy, nebo se dopustí takového jednání, které ruší dopravu nebo ohrožuje její bezpečnost. V nebezpečí z prodlení prováděli též nezbytné úkony s tím spojené, jako zajištění důkazů a stop trestného činu, vyhledávání svědků apod. Podle § 139 odst. 3 zák. č. 86/1937 měl příslušník OS právo použít zbraň pouze „a) při nutné obraně, aby odvrátil násilný útok, jenž na něho byl učiněn aneb který mu přímo hrozí nebo jímž se život jiné osoby ohrožuje; b) k zmaření útoku pachatele, který porušil železniční dorozumivací a zabezpečovací zařízení, rozrušil trať nebo vůbec jednal tak, že z toho vznikla porucha nebo důtklivé ohrožení železničního provozu, byl-li pachatel přistižen při činu nebo je-li někdo důvodně podezřelý z takového činu a nelze jej zadržeti jiným způsobem.“ Archiv Ministerstva vnitra (dále jen AMV) Kanice, f. G 1, i. č. 79. Pátrací služba vykonávala v rámci bezpečnostního aparátu na železnici vyšetřování majetkových trestných činů (krádeže, zpronevěry, podvody apod.). Byla zrušena při reorganizaci Ministerstva dopravy v srpnu 1952.

3 Jednotlivá zemská velitelství pak měla pro výkon kontrolní služby vydat přesné směrnice (kontrola osobních průkazů, zavazadel, postup při zabavování, zadržování a zatýkání osob atd.) a kontrolní oddíly a stálé hlídky SNB měli vytvořit příslušní oblastní velitelé.

4 Již dříve byly zřízeny na žádost ZNV v Praze za účelem zamezení „převážení odcizeného národního majetku z pohraničí“ rozkazy ZV SNB v Praze č. j. I-357/dův./45 ze dne 30. srpna 1945 kontrolní oddíly sestavené z příslušníků SNB a československé armády a pověřené prohlídkou podezřelých zavazadel přepravovaných po železničních tratích z pohraničí do vnitrozemí. AMV Kanice, f. A 17, i. č. 97.

byl boj proti černému obchodu, přestupkům vázaného hospodářství a zcizování státního majetku, ale i zamezení podloudnictví, ilegálních přechodů hranic a vůbec nekontrolovaného pohybu osob, zejména v období probíhajícího odsunu Němců. Stálé hlídky na kontrolních nádražích vykonávaly všeobecnou bezpečnostní službu s cílem chránit „osoby a majetek každého před bezprávným útokem se strany kohokoliv“, prováděly perlustraci podezřelých osob a zavazadel „podezřelých rozměrů, budících podezření, že obsahují věci původu rabovacího“, zatýkaly podezřelé a pachatele trestných činů a předávaly je příslušným úřadům.⁵ Hlídky kontrolních oddílů pak plnily tyto úkoly po dohodě velitele hlídky s přednostou stanice ve vlaku během jízdy.⁶ Na žádost Ministerstva národní obrany musel SNB spolu s pohotovostním plukem 1 NB převzít od května 1946 od vojenských železničních strážních oddílů také střežení důležitých železničních úseků a objektů, především železničních mostů a tunelů. Vzhledem ke kritickému nedostatku mužstva však většina z nich, vyjma některých strategicky významných objektů, střežených stálými hlídkami, podléhala kontrole pouze v rámci zosílené obchůzkové služby.⁷ – Převzetí železniční hlídkové služby jednotkami SNB se mělo stát přechodným opatřením v období stabilizace poválečných bezpečnostních poměrů. Ministerstvo dopravy tak již v květnu 1946 svým výnosem navrhovalo úplné zrušení kontrolních oddílů a stálých hlídek SNB, neboť považovalo jejich další existenci s ohledem na nepatrné výsledky vykazované činnosti za neopodstatněnou.⁸ Také Hlavní velitelství SNB takový krok dne 14. června 1946 doporučilo.⁹ Přestože např. Zemské velitelství SNB v Praze s tímto postupem kategoricky nesouhlasilo a považovalo za nutné udržet kontrolní oddíly a hlídky SNB alespoň do skončení odsunu Němců,¹⁰ dnem 30. září 1946 byla jejich činnost definitivně pozastavena. Jednotlivá oblastní velitelství přitom přistupovala na přání příslušných ředitel-

5 Kromě bezpečnostních orgánů prováděly na nádražích kontroly dodržování vyživovacích, zásobovacích a cenových předpisů také kontrolní orgány cenové dozorcí služby (Nejvyššího cenového úřadu, zemských a okresních národních výborů, příp. okresních správních komisí a měst s vlastním statutem) a kontrolní orgány vyživovací a zásobovací služby (Ministerstva výživy, zemských a okresních národních výborů, příp. správních komisí a měst s vlastním statutem). AMV Kanice, f. A 4 – 2, i. č. 47, Výnos ZV SNB ze dne 24. 10. 1946 o provádění kontrol na nádražích a v železničních objektech vůbec.

6 Organizace služby kontrolních oddílů (KO) a hlídek SNB vypadala podle Směrnice ZV SNB Brno pro výkon kontrolní služby na nádražích a ve vlcích ze dne 20. listopadu 1945 následovně: „Ku splnění předepsaných úkolů vysílá kontrolní oddíl denně hlídku na nádraží ve dne, v noci a občasně hlídky za účelem kontroly vlaků v předepsaném úseku trati. Tyto hlídky konají službu podle potřeby dle rozvrhu velitele KO, který tyto služby a jich trvání zapisuje do strážní knihy, mající rubriky obdobné se staniční služební knihou. Tamtéž zapisuje rovněž službu pohotovostní pro každý den. Každý kontrolní oddíl buď rozdělen na 2 stráže, z níž staví velitel stráže hlídky a pohotovost; jedné stráží velitel, druhé zástupce. Stráže pak konají službu po 24 hodin. Hlídka na nádražích, resp. kontroly vlaků určuje velitel stráže. Síla hlídek musí být určena tak, aby stačila dostát své povinnosti. V případě potřeby musí zakročit celá stráž, popřípadě povolati i druhou stráž, která je po službě, hlídek ozbrojené železniční stráže, eventuel. i pomoc velitelství SNB v dotčeném nebo blízkém místě. Provádě-li KO neb stálá hlídka služební úkon za součinnosti ozbrojené železniční hlídky, přejímá velení a vedení člen SNB.“ AMV Kanice, f. A 14, i. č. 322.

7 AMV Kanice, f. A 14, i. č. 366, Výnos HV SNB č. I 48 dův./1946-Va/3 ze dne 4. 2. 1946 a č. 456 dův./1946-Va/3 ze dne 28. 4. 1946.

8 AMV Kanice, f. A 14, i. č. 322, Výnos č. PV–994/dův. pres /3–1946 ze dne 31. 5. 1946.

9 Tamtéž, Výnos č. I–702 dův./46-Va/3 ze dne 14. 6. 1946.

10 Tamtéž, Výnos č. Ia–32073/I–1946 ze dne 24. 7. 1946.

ství státních drah k rušení či alespoň ke snižování stavů kontrolních oddílů v regionech již před tímto centrálním rozhodnutím. Také stupeň střežení železničních objektů, převzatého orgány SNB od vojenských stráží, zaznamenával postupně od konce roku 1946 svůj pokles. Stálé hlídky byly nejprve nahrazeny systémem zosílené obchůzkové služby účelně vedené nepravidelně jednou za 24 hodin,¹¹ a posléze na popud Ministerstva národní obrany bylo jednotlivým oblastem prostřednictvím hlavního velitele SNB doporučeno zvážit podle místní situace existenci zvláštního režimu střežení železnice a přejít k normální obchůzkové službě.¹² Nadále tedy spočíval výkon služby SNB na železnici v běžné pořádkové službě v rámci jednotlivých služebních obchůzek. Výjimkou byly bezpečnostní opatření většího rozsahu, pátrání po osobách a podobné operativní akce.¹³ Ministerstvo vnitra se však společně s Ministerstvem dopravy pokoušelo alespoň deklarovat těsnější spolupráci drážních bezpečnostních orgánů s útvaru Národní bezpečnosti. Dne 5. února 1947 vydalo oběžník, jímž vyzývalo příslušníky SNB, aby *„při svých služebních obchůzkách na pozemcích a v objektech dráhy neopomýjeli vejíti ve styk s veliteli oddílů a stanic OS, jsou-li zřízeny v jejich obvodu, informovali se o všeobecných bezpečnostních poměrech na dráze, zjednali a prováděli s nimi podle potřeby kontroly (razie), prohlídky některých úseků dráhy, příp. pozorování určitých podezřelých zjevů nebo osob, ...neodmítali převzít členy OS zadržených osob k dalšímu řízení a zpracování případu a poskytovali jim potřebnou pomoc při jejich služebních výkonech, nestačí-li jejich síly nebo vymezená pravomoc.“*¹⁴ Ministerstvu dopravy a jednotlivým ředitelstvím státních drah přitom byli k součinnosti železničních strážních oddílů s orgány SNB přidělováni styční důstojníci SNB již od roku 1945.¹⁵ – Tato péče o veřejnou bezpečnost a pořádek v železniční dopravě vyplývala pro SNB jednak z § 136 zákona č. 86/1937 Sb. o drahách, jednak z § 2, odst. 13 vládního nařízení č. 229/1947 Sb., jímž se vymezují úkoly národní bezpečnosti.¹⁶ Zákon č. 86/1937 pak navíc prostřednictvím § 140 a § 125 opravňoval orgány Národní bezpečnosti k rozhodování o stíhání přestupků proti klidu a pořádku na dráze a k vydávání příkazů a zákazů všeobecné povahy podle pokynů železničního správního úřadu. Stejně úkoly ukládal bezpečnostnímu aparátu MV také nový železniční zákon č. 97/1950 ze dne 12. července 1950.¹⁷ – Vedle pořádkové služby zajišťoval

11 AMV Kanice, f. A 14, i. č. 366, Výnos HV SNB č. 1477 dův./1946-Va/3 ze dne 4. 11. 1946 a č. I 1613 dův./1946-Va/3 ze dne 3. 12. 1946.

12 AMV Kanice, f. A 14, i. č. 572, Výnos HV SNB č. I-922 dův./1947-Va/3 ze dne 30. 6. 1947; výnos ZV SNB Praha č. Ia -912 dův./1947 ze dne 9. 7. 1947.

13 AMV Kanice, f. G 1, i. č. 79, Výnos ZV SNB Brno č. IIa-611/527 dův./47 ze dne 25. 9. 1947 o železniční kontrole při potírání tlup UPA.

14 AMV Kanice, f. G 1, i. č. 185, Výnos MV č. I - 1548/1947-Va/3 ze dne 5. 2. 1947.

15 AMV Kanice, f. A 17, i. č. 157, Výnos Ministerstva dopravy č. D-26633/45-VIII/4 ze dne 25. 10. 1945. Dne 15. 11. 1946 proběhla na Ministerstvu dopravy porada se zástupcem MV mjr. Pokorným o otázce bezpečnosti na dráze. Z jednání vzešel požadavek rozšířit množství spolehlivých orgánů SNB exponovaných u Ministerstva dopravy v rámci OSOŽ. AMV Praha, f. 304, i. č. 18, karton č. 53.

16 Sbírka zákonů a nařízení č. 27 z 5. 6. 1937 a č. 106 z 31. 12. 1947.

17 Sbírka zákonů a nařízení č. 43 z 25. 7. 1950.

SNB ochranu drah také při vyšetřování závažných trestných činů spáchaných v souvislosti se železniční dopravou prostřednictvím kriminální služby. Avšak i zde byla spoluúčast Bezpečnosti značně nekoordinovaná a nesystematická. Většinu trestných činů totiž vyšetřovaly orgány Ministerstva dopravy a SNB zasahoval jen v nejzávažnějších případech.

Až do zřízení krajských velitelství NB v roce 1949 existovala u tzv. oblastních kriminálních úřadoven zvláštní oddělení, jejichž příslušníci byli přímo pověřeni vyšetřováním velkých železničních nehod a krádeží na železnici. Přechodem ke krajské organizaci byla tato oddělení zrušena a jejich dosavadní úředníci dislokováni na jednotlivých okresních velitelstvích NB, kde se již ovšem nevěnovali výhradně železniční problematice.¹⁸ Na druhé straně se vyšetřováním trestných činů na železnici často zabývali nekvalifikovaní příslušníci, neznalí železničních předpisů a poměrů. Navíc spolupráce SNB s vyšetřujícími orgány ČSD byla velmi nedostatečná a stávala se častým terčem kritiky. Velmi běžné byly totiž případy, kdy trestné činy páchané na železnici nebyly SNB vůbec hlášeny, jejich evidence nebyla mnohdy vedena a nebyla tak činěna ani potřebná opatření.¹⁹ Kritickou se v tomto směru stala bezpečnostní situace na dráze především po reorganizaci Ministerstva dopravy v srpnu roku 1952, při níž došlo na základě „sovětských zkušeností“ k vytvoření nového Ministerstva železnic.²⁰ Jedna ze složek bezpečnostního aparátu ministerstva, pátrací služba, provádějící vyšetřování majetkových trestných činů, nebyla do nové organizace zahrnuta a její členové byli přeřazeni na jiná pracoviště.

Jistý pokrok bylo možné zaznamenat těsně před zřízením útvarů VB-Ž pouze v agendě železničních nehod. K jejich kvalifikovanému vyšetřování bylo v roce 1951 Ministerstvem spravedlnosti a Velitelstvím VB vyškolen 20 prokurátorů, 20 předsedů senátu a 20 příslušníků SNB. Na základě vládního usnesení ze 157. schůze vlády, konané dne 25. září 1951, pak byla Ministerstvem železnic ve spolupráci s MNB vypracována a dne 1. října 1952 vydána „Vložka do železničního předpisu D 17“, která v bodech I a III pro hlášení a vyšetřování železničních nehod a závad ukládala orgánům SNB širší účast při vyšetřování železničních nehod. Podle nových ustanovení předpisu měli náčelníci železničních stanic za úkol hlásit ihned telefonicky místně

18 Podle údajů velitele Veřejné bezpečnosti mjr. Josefa Tomeše se v roce 1951 zabývalo v celé ČSR vyšetřováním trestných činů na železnici pouze 29 příslušníků kriminální služby a 59 ostatních příslušníků na 8 stanicích SNB na železnici. Celkem tedy provádělo výkon bezpečnostní služby na dráze 88 příslušníků. AMV Kanice, f. H 1-7, i. č. 1, Přehled příslušníků VB v jednotlivých krajích, kteří se zabývají speciálně vyšetřováním trestných činů na ČSD, n.p.

19 Přitom např. Ředitelství státních drah v Brně žádalo dopisem ze dne 20. 11. 1947 ZV SNB Brno o spolupráci s příslušníky zdejších stanic SNB při vyrozumívání orgánů ČSD, pověřených vyšetřováním železničních nehod. ZV SNB Brno pak rozhodlo rozkazem č. I 27360/1947 ze dne 10. 12. 1947, „že souhlasí zcela výjimečně v zájmu dobré spolupráce, aby příslušníci SNB zdejšího velitelství vyrozumívali v úvahu přicházející úředníky ČSD, avšak jen při větších železničních nehodách.“ AMV Kanice, f. G 1, i. č. 94.

20 Vládní nařízení č. 33 ze dne 29. 7. 1952. Sbírka zákonů a nařízení, č. 19. Ministrem železnic se 1. 8. 1952 stal Josef Pospíšil. Samostatné Ministerstvo železnic bylo zrušeno již 14. 9. 1953 vládním nařízením č. 77 ze dne 11. 9. 1953. Sbírka zákonů a nařízení, č. 45. Viz též JANÁK Jan, KUBÍČEK Jaromír: *Přehled vývoje ústavních a správních institucí v Československu od r. 1945 – Soupis pramenů a literatury*. Praha 1972, s. 181.

příslušným obvodním oddělením VB nebo okresním oddělením VB všechny hrubé i některé menší nehody na železnici a závady nezaviněné železničním provozem a pracovní činností zaměstnanců. Některé menší nehody a všechny „pracovní zmetky“ měly být náčelníky stanic, výtopen nebo železničními orgány pověřenými vyšetřováním oznamovány místně příslušným služebnám VB písemně do tří dnů. Oddělení drah pak musela za celý svůj obvod hlásit výkazem krajským správám VB v sídlech oddělení drah v každé dekádě všechny ostatní závady. Hrubé a některé menší nehody měly být vyšetřovány útvary VB za úzké spolupráce s novými celky vyšetřujících drážních orgánů, tzv. Revizní službou pro bezpečnost dopravy.²¹ Vyšetřování ostatních nehod a všech pracovních zmetků předpis ponechával bezpečnostnímu aparátu Ministerstva železnic. Orgány VB však měly právo do něj kdykoliv zasáhnout a převzít jej k realizaci.²²

Skutečnost, že ochrana železniční dopravy jako jednoho z atributů národního hospodářství je zabezpečována naprosto nedostatečně a navíc vesměs prostřednictvím nepřehledného a zastaralého aparátu, který „vyhovoval buržoaznímu státnímu zřízení a byl zaměřen převážně dovnitř železnic k ochraně kapitalistického majetku proti proletariátu“, vedla Ministerstvo vnitra v nové politické a společenské situaci v Československu po únorovém vítězství komunistů roku 1948 ke snaze reorganizovat celý systém a převzít jej do své působnosti.²³ Myšlenka vybudovat v rámci SNB samostatně organizovaný útvar, specializovaný výhradně k výkonu péče o bezpečnost železničního provozu, se na Ministerstvu vnitra zrodila již v průběhu roku 1949. Styčný důstojník SNB u Ministerstva dopravy mjr. Josef Novák předložil v říjnu toho roku k projednání návrh na likvidaci, resp. transformaci ochranné stráže ČSD (OSOŽ), a zřízení a organizaci nové složky Sboru národní bezpečnosti, tzv. SNB-ž. Svůj záměr odůvodňoval rozbořem neutěšené situace na drahách a neudržitelnosti jejich starého a zdiskreditovaného policejního systému. Ministerstvo dopravy se podle něj vznikem nových národních podniků v dopravě nacházelo ve stádiu odumírání a nemohlo tedy nadále vykonávat ani subsidiární policejní úkoly, které by zasahovaly do vnitřní bezpečnosti národních podniků. Argumentoval rovněž stanoviskem ROH, které údajně považovalo existenci ochranné stráže ČSD z důvodů historických zkušeností i součas-

21 Oddělení VB, které obdrželo telefonické hlášení o nehodě, mělo bez odkladu vyslat na místo hlídku, která do příjezdu příslušníků kriminální služby měla za úkol spolupracovat s vyšetřujícími orgány železnice. V závažnějších případech se musel na místo nehody ihned dostavit příslušník kriminálního referátu OO VB a odboru KS VB, převzít veškeré vyšetřování a vést jej až do úplné realizace za spoluúčasti železničního vyšetřujícího aparátu. AMV Kanice, f. E 2, i. č. 32.

22 Velitelství Veřejné bezpečnosti se k těmto opatřením přesto stavělo velmi skepticky. Vnímalo je pouze jako dílčí řešení bezpečnosti ČSD, a to jen z hlediska represe. Nebyla jimi řešena otázka soustavnějšího zajišťování ochrany železničního provozu. Nadále ponechávala v celém systému dvoukolejnost. Navíc zřízením dopravních prokurátorů a změnou železničního předpisu D-17 byl SNB postaven před úkol, „který za stávajících okolností bude velmi těžko plnit, jednak z důvodů malých početních stavů a též z nedostatku odborných orgánů pro vyšetřování železničních nehod“.

AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Likvidace OSOŽ – vybudování nové bezpečnosti na drahách. Zápis o poradě konané dne 7. listopadu 1949 u oddělení BP/6 Ministerstva vnitra.

ného odporu organizovaných mas za nežádoucí pro podnik. Na první poradě o předloženém návrhu konané dne 7. listopadu 1949 u oddělení BP/6 Ministerstva vnitra²⁴ pak byla naznačena strategie, která měla být uplatňována při budování nové složky: *„Při posouzení celé otázky je nutno především vycházet z úkolů železniční dopravy v dnešním hospodářském a politickém zřízení. Podíl drah na celostátním hospodářském úkolu je úzce spjat s výrobou, kterou předchází (přísun surovin, polotovarů apod.) a prodlužuje (distribuce). V hospodářském plánu nabývají čs. dráhy postavení prvořadého činitele a jsou třídním bojem více ohrožovány než podniky přímé výroby (...) Nová bezpečnost na drahách musí býti vybudována tak, aby zajišťovala v zájmu plynulosti výroby a v zájmu výstavby socialistického hospodářství ochranu a bezpečnost železniční dopravy, a to nejen z hlediska vnitrostátního, nýbrž i z hlediska zabezpečení celkového hospodářského plánu lidovědemokratických zemí a SSSR tak, jak se promítá do zdejší železniční dopravy.“*²⁵ V úvahu měl být brán především zvláštní ráz organizace železniční dopravy. Nebylo totiž možné vázat organizační strukturu železniční bezpečnosti na dosavadní správní celky Národní bezpečnosti, ale bylo nutné přizpůsobit ji provozním celkům dopravy a skloubit hospodárným způsobem s celkovou organizační strukturou SNB. Materiálním podkladem navrhovaného systému se měly stát traťové úseky železniční sítě stejného charakteru, případně obvody kombinované z tratí tvořících hospodářský a politický celek. Pro každý takový úsek či obvod by byl vybudován oddíl železniční bezpečnosti, považovaný za základní taktickou jednotku, jíž by bylo podřízeno několik stanic železniční bezpečnosti zřízených na důležitých místech tratě pro běžný výkon služby, a to v případě potřeby bez ohledu na hranice okresů a krajů. Úseky oddílů měly tvořit služební obvody s pevně stanovenými sídly stanic, jejichž početní stavy by ale byly pohyblivé, aby velitel oddílu mohl svou sestavu přizpůsobovat taktickým potřebám měnících se bezpečnostních poměrů. Navrhovaný organizační systém železniční bezpečnosti měl být v administrativních záležitostech (tzn. osobní, kázeňské, kárné, hospodářsko-správní atd.) včleněn do správní struktury příslušného krajského velitelství NB (příp. StB), v jehož obvodu se nachází sídlo oddílu. Po stránce taktické a v řízení výkonu služby však návrh počítal s nezávislostí nových útvarů železniční bezpečnosti na krajských a okresních velitelstvích NB (StB), jejichž služebními obvody traťové úseky procházely. Podřízení celého traťového úseku, tvořícího nedílný celek, působnosti jednoho z krajských velitelství, stejně jako jeho rozdělení mezi několik velitelů by totiž znamenalo znemožnění jednotného a účinného řízení. V rámci Ministerstva vnitra měla být organizace železniční bezpečnosti podřízena prostřednictvím nově zřízeného velitelství „Skupině I – Bez-

24 Oddělení BP/6 bylo jedním z několika oddělení (nejprve deseti, později dvanácti) prezidia Skupiny I – Bezpečnost, zřízené dne 17. 10. 1948 v rámci Ministerstva vnitra. Řízením byl pověřen J. Pavel jako zástupce ministra. FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sebrané archivní práce*, R. 41, r. 1991, č. 2, s. 456.

25 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Likvidace OSOŽ – vybudování nové bezpečnosti na drahách. Zápis o poradě konané dne 7. listopadu 1949 u oddělení BP/6 Ministerstva vnitra.

pečnost“. Na poradě konané na oddělení BP/6 dne 23. listopadu 1949 se konkrétně mluvilo o podřízenosti odboru BA a sektoru BAo Ministerstva vnitra v řízení výkonu služby a prezídiu „Skupiny I – Bezpečnost“ v personálních, materiálních, výcvikových a školských otázkách.²⁶ Prosazována byla stejná úprava jako u útvaru „Jasan“.²⁷ Podle závěrů porady z ledna 1950 se pro nesouhlas odboru BA zamýšlelo podřídit reorganizovanou složku prostřednictvím oddělení BP/6 přímo náměstkovi ministra vnitra pro bezpečnost.²⁸

Personálně a materiálně měla výstavba nového orgánu vycházet ze základů stávající ochranné stráže ČSD. Na zásah náměstka ministra vnitra pro bezpečnost J. Pavla však nemělo dojít ze služebních a politických důvodů k převzetí vybraného mužstva OSOŽ do osobního stavu SNB okamžitě, ale postupně v několika etapách. V první fázi vycházela transformace ze stávajícího stavu a úkolů OSOŽ a volila přechodnou organizační formu v podobě „zvláštního útvaru“. V této etapě se především předpokládalo provedení kádrového výběru, vyškolení vhodných kandidátů a vyzkoušení forem výkonu služby na dráze. Zvláštní útvar podle návrhu přebíral dosavadní úkoly a organizační systém OSOŽ, avšak v první etapě měl svým osobním stavem zůstat mimo SNB. Velitelé oddílů a stanic a političtí tajemníci a osvětáři pak byli naopak z důvodů legitimního přístupu k výkonu všeobecné bezpečnosti vybíráni z řad příslušníků Sboru. Měli tak v podstatě plnit roli supervizora orgánů z řad OSOŽ, spolupůsobit při plnění povinností SNB a zároveň získávat zkušenosti z vlastního výkonu služby na železnici. Nová složka měla v první etapě vývoje zajišťovat bezpečnost dálkové dopravy a střežit důležité železniční objekty. Ostatní úkoly spadaly do kompetence místně, příp. věcně příslušných velitelství Státní nebo Veřejné bezpečnosti. V dalších fázích kádrové stabilizace útvaru však měly být jeho pravomoci postupně rozšiřovány a v konečném stádiu přestavby měl být celý systém železniční bezpečnosti včleněn do celkové struktury SNB.²⁹

Předběžné přípravné práce k reorganizaci OSOŽ a k personálnímu převodu probíhaly od 1. dubna 1949. Nejprve se uskutečnil kádrový výběr v rámci Ministerstva dopravy a poté byli vybraní kandidáti podrobeni kádrovými referenty MV (oddělení BP/1 za spolupráce ústředního ředitelství ČSD) ještě další selekci podle přísnějších

26 Odbor BA (souběžně též označovaný jako odbor StB, též Velitelství StB) byl součástí Skupiny I – Bezpečnost. Spadal do něj rovněž sektor BAo – ochrana. FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státní bezpečnostní složky Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, R. 41, r. 1991, č. 2, s. 463–464.

27 Jednalo se o zvláštní výkonný útvar MV určený k ochraně vládních činitelů. FROLÍK, Jan: *Ještě k nástinu organizačního vývoje státní bezpečnostní složky Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, R. 52, r. 2002, č. 2, s. 385.

28 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Informace pro náměstka ministra vnitra pro bezpečnost ze dne 11. ledna 1950.

29 Podle závěrů porady konané dne 9. prosince 1949 u oddělení BP/6 se dokonce uvažovalo o rozčlenění příslušníků OSOŽ do tří skupin. Nejlepší z nich by tvořili kádr zvláštního útvaru s funkcí transportního a eskortního vojska. Druhou skupinou měly být kádry, převedené po vyhodnocení úkolů OSOŽ ke KV StB a KV NB v rámci stanic OSOŽ k plnění běžných bezpečnostních úkolů. Třetí skupina příslušníků ochranné stráže ČSD neměla být do SNB převedena vůbec. Počítalo se s nimi jako se základem pro vybudování závodních stráží ČSD k plnění podnikových strážních úkolů. AMV Kanice, f. A2/1, i. č. 1837, Zápis o poradě konané dne 9. prosince 1949 u oddělení BP/6 ve věci OSOŽ.

hledisek a zásad SNB.³⁰ Z dosavadního sboru OSOŽ byly odstraněny „kádrově závadné osoby“ a zbývající počet byl doplněn z řad politicky vyhovujících železničářů. Třídní a politická hodnota takto připravovaného kádru měla zaručovat „jednotlivý sbor vybraný z dělnické třídy, bez cizorodého balastu“, jaký se podle předkladatele návrhu tehdy dosud vyskytoval v jiných bezpečnostních složkách.³¹ Výsledky kádrového výběru a náboru vynesly k 1. lednu 1950 čistý stav 1 150 mužů.³² V rámci OSOŽ pak byla provedena mravně-politická výchova a zdokonalovací výcvik podle vzoru SNB.³³ Školení měli absolvovat rovněž vybraní velitelé a političtí tajemníci a příslušníci SNB určení pro doplnění početního stavu zvláštního útvaru z hlediska potřeb nové organizace bezpečnosti na železnici. Položky materiálních potřeb byly zahrnuty do rozpočtového a investičního plánu SNB. Pro výstavbu nového útvaru se přitom počítalo s využitím dosavadního vybavení OSOŽ, doplněného na potřebnou úroveň z prostředků Ministerstva vnitra. Od ČSD bylo jako trvalý a bezplatný příspěvek požadováno ubytování, otop, světlo a voda.

Lhůta pro dokončení reorganizace ochranné stráže ČSD byla stanovena k 1. lednu 1950. V daném termínu však nakonec k uskutečnění ujednané reformy nedošlo. Výsledkem celé akce – vedle provedení kádrové proověrky uvnitř dosavadní OSOŽ – byl podle dobových písemných pramenů pouze naprostý morální rozklad jejich příslušníků, způsobený „velkorysími sliby a sděleními při náborové akci a kádrování v OSOŽi“. Přednosta oddělení BP/6 mjr. Duda vinil z této situace styčného důstojníka mjr. Nováka a dával proto na uvážení, „zda může za této situace zastávat funkci velitele útvaru OSOŽe, ačkoliv je jedinou osobou z SNB, která otázky OSOŽe řeší od května 1949 a zná tudíž situaci a potřeby v dopravě“.³⁴ Zklamání naděje na převedení k SNB, nedostatek jasné perspektivy vedoucích kádrů a neupravené platové a služební poměry přivedly ochrannou stráž ČSD takřka k rozkladu a krizi bezpečnostních poměrů v železniční dopravě se tak ještě více prohloubila. Nadále se proto ozývaly hlasy volající po úplném zrušení ochranné stráže a pátrací služby, orgánů postrádajících pro výkon své služby právního podkladu, řádných organizačních základů, náplně práce i důsledné kontroly, a převedení jejich kvalifikovaného a kádrově vyhovujícího

30 Oddělení BP/1 bylo kádrovým a osobním oddělením prezidia Skupiny I – Bezpečnost. FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státní bezpečnostní složky Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, R. 41, r. 1991, č. 2, s. 456.

31 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Informace styčného důstojníka Ministerstva vnitra ze dne 5. 11. 1949.

32 Z celkového počtu 850 příslušníků OSOŽ v Čechách a na Moravě zbylo po prokádrování k převedení do Sboru 485. Tento počet byl doplněn 283 zaměstnanci ČSD. Z celkového počtu 485 příslušníků OSOŽ sloužilo u tohoto sboru 20 % z nich již v období předmnichovské republiky, dalších 20 % bylo k OSOŽ přijato v letech 1940–1941 a zbývající počet nastoupil po roce 1945. Všichni příslušníci OSOŽ a zaměstnanci ČSD v Čechách a na Moravě, připraveni k převodu do SNB, byli příslušníky strany (z toho 646 předúnorových a 122 poúnorových). AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Kádrový přehled příslušníků OSOŽ v Čechách a na Moravě, navržených k převodu do SNBŽ.

33 Z příslušníků ochranné stráže a pátrací služby prošlo od roku 1948 podle údajů Velitelství VB z roku 1952 8 členů školou okresních velitelů, 25 členů instruktorským kurzem SNB v Litoměřicích, 40 členů osvětovým kurzem SNB v Praze, 80 členů tříměsíční školou velitelů OS-ČSD ve škole SNB v Litoměřicích a 464 členů základním kurzem ochranné stráže ČSD, na jehož vedení a výuce se podíleli příslušníci SNB. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 1.

34 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1837, Informace pro náměstka ministra vnitra pro bezpečnost ze dne 11. ledna 1950.

stavu pod taktovku SNB. Ve smyslu § 33 zákona č. 97/1950 Sb. o drahách byla rovněž navrhována přeměna OSOŽ na závodní stráž ČSD, řízenou hlavním velitelstvím závodní stráže při ústředním ředitelství ČSD,³⁵ příp. Velitelstvím Veřejné bezpečnosti prostřednictvím vybraných instruktorů krajských velitelství NB.³⁶ Rozpuštěna nakonec byla při reorganizaci Ministerstva dopravy a vzniku samostatného Ministerstva železnic v roce 1952 pouze pátrací služba, zatímco ochranná stráž byla pod názvem Ozbrojená a protipožární ochrana železnic (OPOŽ) opět pojata do reformované organizace bezpečnostního aparátu nového ministerstva s úkolem protipožární ochrany železnice a střežení po železnici přepravovaného zboží a některých železničních objektů, dosud nepřevzatých téhož roku zbudovanou Vnitřní stráží.³⁷ – Neutěšený stav ochrany veřejného pořádku a bezpečnosti v železničním provozu byl odrazem celkově nepříznivého vývoje československých státních drah. Po roce 1948 byl i tento podnik zasažen řadou kádrových čistek. Množství kvalifikovaných pracovníků bylo propuštěno nebo nuceno odejít na podřadnější místa a na jejich posty byli často dosazováni lidé bez potřebných odborných znalostí a vzdělání. Na druhé straně se v některých odvětvích projevoval nedostatek pracovních sil spojený s přetěžováním zaměstnanců přesčasovými službami. Výsledkem byl úpadek pracovní morálky a disciplíny. Navíc zastaralé technické vybavení (zabezpečovací technika i vozový park) zasažené válkou nebylo pro nedostatek finančních prostředků modernizováno a přispívalo spolu s žalostným stavem železničního svršku k trvale klesající úrovni poskytovaných služeb. Chybělo operativní řízení dopravy. Kritickým pro bezpečnost a plynulost železničního provozu se stalo nesprávné a nereálné položení tras v grafikonu vlakové dopravy, tzn. předimenzované odhady provozní a propustné kapacity tratí a stanic a špatně stanovené intervaly jízd, projevující se opožděním vlakových spojů. Referenti MNB přitom spatřovali tendenčně hlavní těžiště vyvstávajících problémů v přežívání formalismu a starých byrokraticko-administrativních způsobů práce.³⁸ Organizační změny, které byly ve struktuře a organizaci železnice provedeny, nepřinesly nápravu, „protože vycházely stále z forem, které vyhovovaly býv. kapitalis-

35 AMV Praha, f. 310, i. č. 63, karton č. 26, Zpráva pro ministra č. 23 z ledna 1951 k reorganizaci OSOŽ.

36 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1920, Zpráva o stavu závodních stráží a návrhy na zlepšení služby ze dne 14. 8. 1951.

37 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 8, Zpráva o situaci veřejné bezpečnosti na železnici v období od roku 1951 až do 30. 6. 1953.

38 Tristně charakterizovali příčiny tohoto stavu autoři přednášky *O organizaci a struktuře útvarů VB na železnici a jejich úkolech při zajišťování bezpečnosti a veřejného pořádku na železnici* z roku 1953 npor. Jan Štrach a npor. Josef Veselovský: „Dřívější kázeň byla vybudována na strachu ze ztráty existence. Buržoazii se podařilo rozbít revoluční odborovou organizaci železničářů, odtrhnout zaměstnance od dělnické třídy a vytvořit množství stavovských a odborových organizací, které vedeny reakčními a sociálněfašistickými vůdci se staly povolnými nástroji v rukou buržoazie. Zaměstnanci byli rozdělováni na výpomocné dělníky, pomocné a definitivní zaměstnance, přičemž stále lákadlo získání definitivy a být pod penzí a na druhé straně stálá hrozba propuštění ze zaměstnání byly příčinami udržování disciplíny. V okupaci byla již tato kázeň narušována vlasteneckým postojem železničářů, poměr k práci se změnil v lhostejnost a nepřátelství k okupantům. Tato lhostejnost při výkonu služby se přenesla i do nové republiky. Tento stav byl ještě podporován tím, že nebyla i od nových zaměstnanců, kteří na dráhu přicházeli v roce 1945 a dalších, vyžadována žádná kázeň a u starých zaměstnanců že nebyla narušena kázeň utužována.“ AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 22.

tickému zřízení, ponechávaly byrokratické formy řízení bez osobní odpovědnosti, naopak podporovaly nezodpovědnost a udržovaly funkcionalismus“.³⁹

Nejzávažnějším projevem všech těchto tendencí se pak stal rostoucí počet vlakových neštěstí, závad, smrtelných zranění a úrazů, ale i krádeží a hospodářských trestných činů.⁴⁰ Kritická situace železničního provozu začala brzy znepokojovat stranické a vládní činitele a tlak na řešení otázky veřejné bezpečnosti na železnici tak začal sílit. Z nejvyšších představitelů vládnoucího establishmentu k tomu dal symbolický impuls jako jeden z prvních přímo Klement Gottwald, když ve svém projevu na zasedání ÚV KSČ dne 22. února 1951 projevil svou nespokojenost se stavem železniční dopravy: „Přes určité úspěchy v dopravě máme zde stále mnoho velmi vážných příčin k znepokojení. Je to předně často se opakující zpozždování jak dopravy osobní, tak i nákladní. Jsou to dále neobvyčejně často se opakující dopravní poruchy a dopravní neštěstí, která podkopávají důvěru našeho občanstva k odpovědným a výkonným orgánům dopravy. Uvážíme-li k tomu, že doprava jest obzvláště citlivé místo pro nepřátelskou sabotáž a diverzi, pak je nutné vyzvat všechny skutečné komunisty v dopravě, aby přesným a disciplinovaným plněním svých povinností, jakož i zvýšenou ostražitostí ve službě dbali o řádný chod dopravy a pomáhali odhalovat vědomě škůdce a sabotéry.“⁴¹

Na základě návrhu bývalého Velitelství Veřejné bezpečnosti rozhodl dne 24. dubna 1952 ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek⁴² v bezpečnostním kolegiu MNB o převzetí výkonu veřejné bezpečnosti na železnici zvláštními útvary VB podřízenými přímo tehdy nově zřízené Hlavní správě VB. Realizace projektu však měla být provedena teprve po reorganizaci Ministerstva dopravy. Přepracovaný návrh na organizaci útvarů VB–Ž byl pak ministru národní bezpečnosti Hlavní správou VB znovu předložen až 16. prosince 1952 a bezpečnostnímu kolegiu MNB spolu se zprávou o bezpečnostní situaci na železnici 23. prosince 1952.

K boji proti trestným činům, k udržování veřejného pořádku a k řízení a výkonu preventivních opatření na železnici měla být zřízena speciální složka Veřejné bezpečnosti, nazývaná Veřejnou bezpečností na železnici. Na Hlavní správě VB měl být za tím účelem vybudován VII. železniční odbor VB s úkolem řídit a zajišťovat

39 Tamtéž.

40 Podle statistických údajů prezentovaných velitelem Veřejné bezpečnosti škt. Janem Janulíkem v březnu 1952 došlo jen v roce 1951 ke srážce vlaků ve 277 případech, zatímco v roce 1937 byla tato událost zaznamenána pouze 71krát. Z dalších závad uvádí: vyšínutí vlaků v r. 1951 – 7 192 případů, v r. 1937 – 4 890 případů, požáry jedoucích vlaků v r. 1951 – 510, r. 1937 – 213, požáry železničních budov v r. 1951 – 200, r. 1937 – 71, roztržení vlaků v r. 1951 – 2 984, r. 1937 – 966, rozříznutí výměn v r. 1951 – 2 089, r. 1937 – 75, závady na železničním svršku v r. 1951 – 1 089, r. 1937 – 215, házení na vlak v r. 1951 – 144, r. 1937 – 116, střelba na vlak v r. 1951 – 47, r. 1937 – 16, uvolnění kolejnic v r. 1951 – 203, r. 1937 – 0, předměty položené na koleje v r. 1951 – 130, r. 1937 – 91, přepadení vlaků v r. 1951 – 13, r. 1937 – 0, ohrožení provozu dráhy v r. 1951 – 471, r. 1937 – 0. Krádeže byly porovnávány s rokem 1948. V tom roce bylo hlášeno 10 575 krádeží v hodnotě 11 898 740,- Kčs, zatímco v roce 1951 to bylo 12 736 krádeží v hodnotě 44 014 620,- Kčs. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 1. Návrh na novou organizaci bezpečnosti železnic a vodní dopravy ze dne 22. 3. 1952.

41 Úkoly železničního odboru hlavní správy VB a podřízených útvarů při zajišťování veřejného pořádku a bezpečnosti na železnici. Vydáno školským odborem MNB pro služební potřebu, nedat. (pravděpodobně r. 1953), s. 3–4.

42 Karol Bacílek, narozen 2. 10. 1896, ve funkci ministra národní bezpečnosti od 22. 1. 1952 do 14. 9. 1953, zemřel 19. 3. 1974.

prostřednictvím svých podřízených útvarů veřejnou bezpečnost na železnici. Odbor měl být se svými útvary umístěn přímo v železničních objektech a využívat tak k průběžnějšímu řízení výkonu služby a k účinnějšímu boji proti trestným činům veškerou železniční evidenci a železniční dopravní i spojovací prostředky. Návrh počítal s přizpůsobením dislokace podřízených složek železničního odboru HS VB a jejich územních obvodů organizační struktury drah. Na celém území republiky mělo proto vzniknout 6 oblastních železničních odborů VB v sídlech správy drah (Praha, Ostrava, Ústí nad Labem, Plzeň, Bratislava a Košice) a 19 železničních oddělení VB v sídlech oddělení drah (Praha, Brno, Ostrava, Olomouc, Přerov, Hradec Králové, Pardubice, Nymburk, Liberec, Kralupy, Ústí nad Labem, České Budějovice, Plzeň, Sokolov, Bratislava, Košice, Zvolen, Žilina, Nové Zámky). K operativnímu výkonu bezpečnostní služby měly být všechny železniční tratě dále rozděleny na úseky VB, tvořené územím určeným k provozu železnice v délce odpovídající důležitosti tratě, event. jejímu ohrožení, počtu důležitých stanic, uzlů a průměrnému zatížení osobní a nákladní přepravy. Každému takovému úseku by byl přidělen jeden úsekový zmocněnec VB–Ž se sídlem v přechodových (odbočných) železničních stanicích nebo stanicích strategicky důležitých pro obranu státu. Úsekový zmocněnec měl dbát na dodržování veřejného pořádku na železnici, předcházet a zamezovat všem trestným činům na železnici, odhalovat je a mít dokonalou osobní a místní znalost budovanou na nejužší spolupráci se železničními zaměstnanci a jinými spolehlivými osobami, přicházejícími se železnicí denně do styku. Důležitým železničním stanicím a dopravním uzlům pak měly být přiděleny skupiny hlídkových příslušníků, vysílaných na podkladě poznatků úsekových zmocněnců veliteli příslušných odborů a oddělení VB na železnici k výkonu pořádkové služby, vlakových kontrol, doprovodu vlaků s cennými zásilkami apod. K vyšetřování sabotáží, dopravních nehod, hospodářských trestných činů, zhářství, krádeží národního majetku, krádeží přepravovaného zboží a krádeží „*ku škodě soukromých uživatelů dopravy*“, stejně jako k budování agenturní sítě v rámci VB–Ž měli být na každém oblastním železničním odboru a železničním oddělení zařazeni vyšetřující orgánové VB (kriminalisté). Předpokládána byla organizační nezávislost VII. odboru HS VB a jeho podřízených útvarů na krajských správách a okresních odděleních VB. Na druhé straně byl však velký důraz kladen na co nejužší spolupráci s příslušnými náčelníky Veřejné bezpečnosti, Státní bezpečnosti, Pohraniční a Vnitřní stráže a Správy nápravných zařízení.⁴³ – Převzetí výkonu bezpečnostní služby na železnici novými útvary Veřejné bezpečnosti bylo referenty MNB a předkladateli návrhu považováno za účelné, neboť: „*a) příslušníci VB, znající železniční službu a pra-*

43 Starší návrhy původně prosazovaly spolupráci s útvary Státní bezpečnosti prostřednictvím styčných orgánů StB. Pro nesouhlas Velitelství Státní bezpečnosti byl tento návrh přehodnocen a kooperace měla být zajišťována jednak vzájemnou výměnou agenturních poznatků, jednak osobním stykem náčelníků odborů, oblastí a železničních oddělení s jednotlivými příslušníky StB zabývajícími se bezpečností železnice. AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 83, Zpráva o bezpečnostní situaci na ČSD a návrh na její řešení. Materiál pro schůzi bezpečnostního kolegia MNB dne 24. 4. 1952 (původně 17. 4. 1952).

*cující přímo na dráze, budou moci mnohem rychleji a účinněji odhalovat a šetřit všechny trestné činy, spáchané na železnici, a ze získaných zkušeností činit preventivní opatření. K dokonalejšímu zajišťování této služby budou používat všechny železniční dopravní a spojovací prostředky, b) bude zaveden konečně pořádek do hlášení a šetření všech železničních nehod, závad a ostatních trestných činů, které doposud utíkaly jak evidenci, tak šetření, c) svojí přítomností na železnici bude složka VB každodenně napomáhat v upevňování kázně železničních zaměstnanců a odhalovat v jejich řadách nespolehlivé živly. Současně při ochraně veřejného pořádku na železnici bude spolupomáhat při odstraňování dopravní nekázně cestujících, která jest mnohdy příčinou velkých nehod a závad, d) vlakovými kontrolami bude z velké části omezeno cestování cizích agentů a i jiných živlů a hledaných osob po železnici a vyhlášené pátrací akce budou pohotovější a účinnější než doposud.*⁴⁴

Ochranná stráž ČSD a ostatní bezpečnostní a vyšetřující orgány ČSD měly být ve své původní formě zrušeny. Ministerstvo železnic však mělo k vnitřní ochraně podniku, tzn. ke střežení důležitých železničních objektů, k požární ochraně a k ochraně zboží přepravovaného po železnici, zřizovat z řad vlastních zaměstnanců oddíly ozbrojené a protipožární ochrany.⁴⁵ Do služeb MNB pak návrh požadoval převzít asi 1 000 železničních zaměstnanců, majících praxi v problematice bezpečnostní služby na železnici.⁴⁶ MNB mělo dále po Ministerstvu železnic požadovat uvolnění kanceláří pro jednotlivé správy a oddělení VB včetně vnitřního zařízení, bezplatné zajištění otopu, světla a vody, zavedení selektorů, státních telefonů, zapojení na vysokofrekvenční telefonní síť, možnost použití telegrafu a možnost volných služebních jízd všemi železničními dopravními prostředky.

Intenzivní jednání zástupců MNB s Ministerstvem železnic probíhala za přítomnosti „sovětských železničních odborníků“ již od srpna 1952. Požadavky týkající se materiálního a technického vybavení nových útvarů železniční bezpečnosti byly postupně schváleny bez větších výhrad. Jisté problémy vyvstaly pouze v personálních otázkách. Požadavek převodu 1 000 železničních zaměstnanců do stavu VB byl pro Ministerstvo železnic pro nedostatek kvalifikovaných pracovníků v plném rozsahu okamžitě nesplnitelný. Dne 18. října 1952 bylo proto na poradě u ministra železnic dohodnuto uvolnit do konce listopadu 1952 pouze 200 železničních zaměstnanců.⁴⁷ Teprve 21. listopadu bylo přislíbeno postupné převedení zbývajících počtu požadovaných kádřů

44 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 1, Zpráva o bezpečnostní situaci na železnici a návrh na její řešení. Materiál pro schůzi bezpečnostního kolegia ze dne 15. 12. 1952.

45 Systém ochrany železnice měla společně s VB–Ž a útvary Ministerstva dopravy dotvářet Vnitřní stráž MNB zřízená 2. 5. 1952. Jejím úkolem v rámci dráhy bylo střežit svými jednotkami některé strategicky důležité železniční objekty. Viz KVAPILOVÁ, Iva: *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, r. 2004, č. 2, s. 27; Kol.: *Stručný přehled dějin SNB*. Praha 1981, s. 84.

46 Ve dnech 7. – 20. 1. 1953 bylo kádrovou správou MNB provedeno kádrování přihlášených železničních zaměstnanců a z jejich celkového počtu bylo schváleno pro službu v VB na železnici 338. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 4, Zpráva o průběhu a výsledku kádrování železničních zaměstnanců pro VB na železnici ze dne 22. 1. 1953.

47 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 2, Porada o výstavbě VB dne 18. října 1952.

během roku 1953. Podmínkou se ovšem stalo zvýšení náborové kvóty pro Ministerstvo železnic Ministerstvem pracovních sil a Státním úřadem plánovacím a kvalifikovaná náhrada za uvolněné zaměstnance.

Návrh na zřízení útvarů VB–Ž, schéma organizace služby, náplň práce a systemizace služebních míst byly dne 9. ledna 1953 schváleny bezpečnostním kolegiem MNB a dne 4. března 1953 politickým sekretariátem ÚV KSČ.⁴⁸ Dne 15. března byl na Hlavní správě VB zřízen VII. železniční odbor, jehož čtyři příslušníci zahájili organizační, kádrové a materiální přípravy pro formování útvarů VB–Ž.⁴⁹ Již v lednu a únoru zpracovali referenti MNB prozatímní řád hlídkové služby, prozatímní instrukci pro úsekové zmocněnce VB–Ž, přednášku o úkolech a organizaci VB–Ž, instrukci pro dozorčí službu na součástech VB–Ž a plán materiálních potřeb, tiskopisů a věcných nákladů pro rok 1954. K realizaci celého předkládaného návrhu bylo počítáno s počtem 2 400 příslušníků VB, z nichž mělo být 852 operativních pracovníků – kriminalistů, 620 hlídkových příslušníků a 175 úsekových zmocněnců. V první etapě výstavby nové složky VB měl však být pro naprosto nedostatečný personální potenciál výkon služby VB–Ž zahájen prozatím jen s asi 600 příslušníky. Ministerstvo železnic bylo pověřeno převést do 15. března 1953 do působnosti MNB 300 železničních zaměstnanců a teprve v průběhu mimořádného náboru zbývajících 700, přičemž pro 100 z nich bylo požadováno středoškolské vzdělání (3. stupně). Hlavní správa VB pak měla provést výběr dalších 300 příslušníků, a to ze stavu Veřejné bezpečnosti. Podmínkou byla znalost železniční služby, praxe ve vyšetřování trestných činů na železnici, případně absolvování kurzu dopravních prokurátorů. V dubnu 1953 byl na základě rozkazu náčelníka Hlavní správy VB plk. Jana Janulíka č. j. 200039/70 taj. 53 projednán na všech krajských správách VB s náčelníky, politickými zástupci, náčelníky kádrových oddělení a náčelníky I. a II. odborů KS VB převod 13 příslušníků VB z každé krajské správy k útvarům VB–Ž. Těmito kádry hodlala HS VB obsazovat ve většině případů náčelnické funkce. Pro převedené zaměstnance Ministerstva železnic (a několik jedinců z řad VB) byl VII. odborem HS VB zřízen čtyřtýdenní základní kurz hlídkových příslušníků útvarů VB na železnici. Kurz proběhl ve dnech 3. – 30. května 1953 ve škole F. E. Dzeržinského v Praze-Veleslavíně a zúčastnilo se jej 269 frekventantů z řad železničních zaměstnanců a 19 frekventantů ze stavu VB. Výcvik a školení prováděli podle tematického plánu lektori školského odboru kádrové správy MNB, instruktoři VII. odboru HS VB a experti Ministerstva železnic. Vedle přednášek a školních střebeb účastníci kurzu absolvovali lékařskou prohlídku a fotografování na služební průkazy, byli vystrojeni novými stejnokroji, vybaveni inventární vý-

48 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 459, Opis usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ č. j. KM – 3045 K/53 ze dne 23. 3. 1953.

49 Početní stav VII. odboru a posléze Správy VB–Ž se v roce 1953 vyvíjel následujícím způsobem: květen 13, červen 17, červenec až září 20, říjen 22, listopad 25 a prosinec 37 příslušníků. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 26, Zpráva o činnosti Správy VB–Ž za rok 1953 ze dne 13. 2. 1954.

zbrojí a složili služební přísahu. Kurz byl ukončen závěrečnými zkouškami dne 30. května 1953. Z 284 absolventů jimi prošlo 99 s prospěchem „výtečným“, 127 „dobrým“ a 58 „nedostatečným“.⁵⁰ Většina těchto příslušníků byla zařazena k výkonu hlídkové služby u hlídkových skupin a jen malá část z nich získala umístění u 1. a 3. referátů železničních oddělení VB. Nejschopnější absolventi kurzu pak byli dosazeni do funkcí zástupců náčelníka pro operativu železničních oddělení VB.

Dne 7. dubna 1953 byl HS VB předložen hospodářské správě MNB požadavek na nové jednotné vystrojení a vyzbrojení 300 příslušníků VB na železnici, rekrutovaných z řad bývalých železničních zaměstnanců, a přestrojení 300 příslušníků VB, přemístěných ke složce VB-Ž.⁵¹ Její náčelník přislíbil zajistit splnění tohoto úkolu v průběhu měsíce května. Služební stejnokroj měl, stejně jako v roce 1952 nově zavedená uniforma Veřejné bezpečnosti, modrou barvu a vojenský střih. Jejich zvláštním označením bylo vínově červené dýnko brigádyrky s okolkem modré barvy stejnokroje VB a vyložení červené barvy na klopách blůzy a pláště, opatřené znakem Vnitřní stráže.⁵² Hlavní správa VB také zajišťovala s Ministerstvem železnic a jemu podřízenými útvary na základě předchozích ujednání umístění útvarů VB-Ž v železničních objektech a jejich vybavení kancelářským zařízením a telefonními pojítky. U každé správy drah byly požadovány alespoň dvě místnosti pro oblastní odbory VB-Ž, u každého oddělení drah po čtyřech místnostech pro oddělení VB-Ž a v 45 důležitých železničních uzlech po jedné až dvou místnostech pro hlídkové skupiny. Uspokojování potřeb nové složky VB ze strany železnice bylo zakotveno v dohodě mezi Ministerstvem národní bezpečnosti a Ministerstvem železnic o „*personálních a materiálních náležitostech, které železnice poskytne orgánům Veřejné bezpečnosti k uskutečnění ochrany veřejného pořádku a bezpečnosti na železnicích*“ podepsané v červnu 1953.⁵³ – Útvary Veřejné bezpečnosti na železnici byly zřízeny na základě Tajného

50 Kurz měl podle původních plánů probíhat ve škole MNB v Kralovicích (okr. Plasy) a ve škole MNB Bratislava-Hrad. Do kurzu v Kralovicích mělo nastoupit 210 frekventantů a v Bratislavě se počítalo se 120 účastníky. Teprve týden před zahájením bylo rozhodnuto uskutečnit školení v Praze. Jeho průběh byl pak poznamenán několika nedostatky v organizaci. Do kurzu již na jeho počátku nenastoupilo 28 vybraných a prokádaných železničních zaměstnanců a potřebný stav tak musel být během jednoho týdne doplněn dodatečně povoláními příslušníky. Dalších 25 frekventantů bylo propuštěno v jeho průběhu pro kádrové závady, ze zdravotních důvodů nebo na vlastní žádost. Náčelník HS VB plk. J. Janulík si ve vyhodnocující zprávě o průběhu kurzu stěžoval také na nízkou vojenskou kázeň a morálku, častou nemocnost a špatnou politickou uvědomělost školených účastníků. Tematickými okruhy přednášek byly: 1. Vnější služba, 2. Kriminalistika, 3. Občanské průkazy, 4. Železniční služba, 5. Trestní zákon a trestní řád správní, 6. Trestní zákon a trestní řád soudní, 7. Vojenský výcvik a zdravotní výcvik, 8. Politické informace. Prováděna byla ve dnech 17.–23. 5. 1953 také ostrá školní střelba na střelnici ve Štěchovicích. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 16, Kurz pro železniční zaměstnance převedené do stavu MNB pro výkon služby u VB na železnici, r. 1953.

51 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 13, Vystrojení příslušníků VB-Ž – přípis HS VB hospodářské správě MNB ze dne 7. 4. 1953.

52 AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 352, TR MNB č. 68 ze dne 24. 4. 1953, čl. 73, odstavec a) a b). V časopisu *SNB. Čtrnáctideník Sboru národní bezpečnosti*, č. 17, R. VI., z 1. 9. 1953 je na straně 1 uveden bližší popis znaku VB-Ž: nesl ozubené kolo, v jehož středu byl meč a hvězda. R MV č. 66 ze dne 24. 12. 1953, čl. 209 pak pro zjednodušení vnějšího označení příslušníků VB rušil u součástí VB na železnici dnem 31. 12. 1953 nošení výložek na klopách blůzy a pláště v červené barvě se znakem Vnitřní stráže. AMV Kanice, f. RV, i. č. 3.

53 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 19.

rozkazu MNB č. 68 ze dne 24. dubna 1953.⁵⁴ Výkon služby byl zahájen dne 1. června 1953 u 6 oblastních železničních odborů VB, 19 železničních oddělení VB a 40 hlídkových skupin v důležitých železničních uzlech s celkovým stavem mužstva 599 příslušníků (z toho bylo 286 převedeno od železnice). Nástup náčelníků oblastních železničních odborů VB byl přitom proveden již v první polovině května a náčelníků železničních oddělení VB koncem tohoto měsíce. Na druhé straně příslušníci převedení k VB–Ž od krajských správ VB nastoupili k novým útvarům až po skončení pohotovosti v době měnové reformy dne 9. června 1953. Působnost nových orgánů VB–Ž byla dána a specifikována *Statutem*, vypracovaným Ministerstvem národní bezpečnosti a Ministerstvem železnic.⁵⁵ Dnem 1. června převzaly orgány VB–Ž oficiálně vyšetřování všech kriminálních trestných činů, spáchaných na území určeném k provozu železnice, a vyšetřování všech železničních nehod a závad v provozu. Počínaje dnem 8. června pak do působnosti nových útvarů spadala rovněž ochrana veřejného pořádku a bezpečnosti na všech důležitých nádražích a železničních uzlech.⁵⁶ Útvary a jednotky železnice byly od té doby povinny hlásit veškeré trestné činy a nehody, náležející podle vložky předpisu *D-17 a Pokynů pro hlášení a vyšetřování nehod a závad orgánům Veřejné bezpečnosti*, součástí VB–Ž.⁵⁷ Úkolem zaměstnanců železnice pak dále bylo „poskytnouti orgánům VB na železnici všechny potřebné informace nutné ku zjištění všech okolností, které vedou k vysvětlení příčiny železniční nehody, stavu zařízení a viníka, případně které jinak zajistí úspěšný průběh vyšetřování“ a dále „plnou podporu při zjišťování totožnosti cestujících, ostatních občanů a železničních zaměstnanců a v případě nebezpečí i aktivní pomoc“.⁵⁸ S ohledem na nízké početní stavy čerstvě budovaných útvarů VB–Ž a jejich nedostatečné materiální a technické zázemí byli také příslušní náčelníci VB, StB a SNZ povinni poskytovat těmto orgánům „všestrannou pomoc v odhalování a předcházení trestných činů páchaných na železnici a v technických prostředcích, jako použití motorových vozidel, fotografování, daktyloskopování, používání věznic apod“.⁵⁹ Do ustavení úsekových zmocněnců měli výkon jejich služby provádět okrskoví zmocněnci.

Organizace Veřejné bezpečnosti na železnici byla tvořena na jedné straně vlastním

54 AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 352.

55 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 19.

56 Složka VB na železnici měla na území, určeném k provozu železnice, plnit tyto hlavní úkoly: „1. předcházet a stíhat pachatele všech kriminálních trestných činů spáchaných na železnici, a tak zajišťovat hlavně bezpečnost majetku státního (železničního), družstevního i soukromého, 2. zajišťovat veřejný pořádek a dopravní kázeň na železnici, 3. předcházet železničním nehodám a závadám a stíhat jejich pachatele, a tak zajišťovat bezpečné cestování pracujících a bezpečnou přepravu zboží.“ AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 8, Zpráva o situaci ve Veřejné bezpečnosti na železnici ze dne 25. 9. 1953.

57 AMV Kanice, Fond kádrových rozkazů, karton č. 27, Tajný rozkaz náčelníka Hlavní správy VB č. 49 ze dne 30. 6. 1953. Vyšetřování železničních nehod, poruch a závad, předcházení těmto a způsob hlášení – pokyny.

58 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 21, Rozkaz ministra železnic č. 51 ze dne 28. 5. 1953. Zahájení výkonu služby součástí MNB-VBŽ na železnicích.

59 AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 352, TR MNB č. 68 ze dne 24. 4. 1953; AMV Kanice, Fond kádrových rozkazů, karton č. 27, Tajný rozkaz náčelníka Hlavní správy VB č. 43 ze dne 28. 5. 1953. Zřízení útvarů Veřejné bezpečnosti na železnici – postupné převzetí úkolů VB.

řídícím a kontrolním aparátem, představovaným VII. železničním odborem a jeho oblastními železničními odbory, a na straně druhé výkonnými orgány, reprezentovanými železničními odděleními a úsekovými zmocněnci (viz příloha č. 1). Nejvyšším orgánem odborného řízení služby Veřejné bezpečnosti na železnici se stala Hlavní správa VB a její VII. železniční odbor. V jeho čele stál náčelník, podřízený náčelníku HS VB, se svým sekretariátem a zástupcem pro operativní záležitosti.⁶⁰ Odbor se členil na tři oddělení (viz příloha č. 2):

1. Oddělení kriminální služby, které mělo v čele náčelníka oddělení a sestávalo ze 6 referátů v čele s náčelníky referátů:
 - referátu boje proti rozkrádání národního majetku
 - referátu boje proti sabotážím
 - referátu boje proti porušení povinností veřejných činitelů, úplatkářství a zpronevěrám
 - referátu boje proti krádežím a ostatním kriminálním trestným činům
 - referátu vyšetřovacího
 - referátu technicko-evidenčního
2. Oddělení vnější služby v čele s náčelníkem oddělení a 4 referáty:

60 Náčelníkem VII. železničního odboru HS VB se stal škpt. Bořivoj Ambler, nar. 30. 6. 1912, v KSČ od 12. 6. 1945. V době nástupu do funkce byl charakterizován jako „*politicky vyspělý, absolvent 1 měs. KPČ, dobrý organizátor a iniciativní v práci*“. Pocházel z rodiny železničního zřízence. Absolvoval obchodní akademii. Za okupace pracoval jako výpravčí vlaků. Vyvíjel ilegální činnost a po svém prozrazení uprchl v roce 1944 k partyzánům. Po válce byl přijat 17. 7. 1945 do SNB a pověřen založením školy SNB v Protivíně, kde zastával funkci instruktora. Odtud byl přemístěn k Oblastnímu velitelství NB v Písku a pověřen funkcí zpravodajského důstojníka. V únoru 1948 se stal velitelem pohotovostního oddílu „Oldřich“ v Praze a poté se ujal funkce velitele Oblastního velitelství NB v Písku. V listopadu 1948 byl povolán do Kurzu pro krajské velitele NB v Doksích jako instruktor a po jeho ukončení byl 3. 1. 1949 zařazen na oddělení Lidových milicí Ministerstva vnitra. Zde setrval do 15. 10. 1950, kdy byl přemístěn k Velitelství VB a ustaven do funkce velitele sekretariátu. Zde působil až do svého jmenování náčelníkem VII. železničního odboru, později Správy VB–Ž. S výjimkou krátkého období v letech 1954–1956 (1. 5. 1954–15. 10. 1956), kdy zastával místo zástupce náčelníka HS VB, vykonával Ambler náčelnickou funkci až do zrušení VB–Ž v roce 1963. Od 1. 10. 1963 pak vykonával v hodnosti podplukovníka funkci náčelníka 4. (administrativněsprávního) odboru HS VB. Od 1. 3. 1969 byl zařazen jako náčelník odboru ústřední evidence MV ČSSR. V roce 1968 byl povýšen do hodnosti plukovníka. Protože však v tomto období nejednal „*ve smyslu zásad marxismu – leninismu a proletářského internacionalismu*“, bylo mu usnesením HV KSČ MV ČSSR dnem 8. 9. 1970 zrušeno členství ve straně. Dnem 30. 9. 1970 byl Bořivoj Ambler propuštěn také ze služeb Ministerstva vnitra do starobního důchodu. Pro porušení služebních předpisů a zákonů ve druhé polovině roku 1968 bylo proti němu vedeno trestní stíhání. AMV Kanice, PS. Zástupcem Amblera ve funkci náčelníka VII. odboru byl jmenován npor. Antonín Cajthaml, nar. 5. 10. 1914, v KSČ od 23. 10. 1945. V kádrových materiálech byl hodnocen jako iniciativní a svědomitý. Pocházel z hornické rodiny, sám byl původem dělník. Vyučil se malířem pokojů. Společensky se angažoval na okresní úrovni. Byl absolventem OPŠ, školy Lidových milicí a školy pro kádrové pracovníky. Od roku 1940 pracoval u ČSD, nejprve jako dělník a od roku 1941 jako příslušník ochranné stráže v Plzni. Po osvobození se stal jejím velitelem. Do služeb MV byl Cajthaml přijat 1. 9. 1949. Nejprve byl jmenován okresním velitelem Lidových milicí ČSD v Plzni a členem krajského štábu Lidových milicí v Plzni, od 1. 3. 1950 působil jako okresní velitel NB v Klatovech. Odtud byl v únoru 1951 přemístěn na Velitelství VB a ustaven do funkce velitele 4. oddělení I. sektoru. V roce 1952 byl zařazen na sekretariát HS VB a o rok později se stal zástupcem náčelníka VII. odboru. V období od 1. 5. 1954 do 15. 10. 1956 vykonával funkci náčelníka Správy VB–Ž. Poté byl jmenován náčelníkem oblastního železničního odboru VB Plzeň a v roce 1958 zástupcem náčelníka OPPO Správy VB Plzeň. V letech 1963–1964 pak krátce působil jako náčelník 3. oddělení odboru BKTČ Správy VB Plzeň a od 1. 8. 1964 až do svého odchodu na odpočinek 31. 1. 1970 jako náčelník VIII. odboru. SNB opouštěl v hodnosti podplukovníka. AMV Kanice, PS, AMV Kanice, f. H 1–4, i. č. 224, Návrh na kádrové obsazení vedoucích funkcí na hlavní správě VB, r. 1953.

- referát organizačního řízení vnější služby
- referát úsekových zmocněnců
- referát hlídkové a eskortní služby
- referát řízení bojové přípravy a zdokonalovacího školení

3. Oddělení železničních nehod v čele s náčelníkem oddělení a 4 referáty:

- referát preventivního boje proti železničním nehodám
- referát technické kontroly a výzkumu
- referát vyšetřování železničních nehod
- referát operativní statistiky

Řízení práce podřízených součástí VB–Ž bylo prováděno prostřednictvím pracovních porad, konaných buď přímo u náčelníka VII. odboru HS VB s náčelníky oblastních železničních odborů VB, nebo u jednotlivých náčelníků oddělení VII. odboru s příslušnými náčelníky oddělení a referátů z podřízených útvarů.

Obdobnou organizační strukturu jako železniční odbor HS VB mělo i 6 oblastních železničních odborů VB (viz příloha č. 3). V jejich čele stál náčelník se svým sekretariátem, zástupcem pro operativu a zástupcem pro věci politické.⁶¹ Agenda jednotlivých oddělení byla rovněž obdobná.

Náplň práce 1. oddělení VII. odboru HS VB a 1. oddělení oblastních odborů VB–Ž spočívala v řízení boje proti rozkrádání národního majetku a majetku železnice, boje proti sabotážím, proti trestným činům železničních zaměstnanců, proti krádežím všeho druhu a ostatním trestným činům. Organizovala a poskytovala pomoc podřízeným útvarům při vyšetřování rozsáhlých případů nebo případů mimořádně důležitých a zajišťovala spolupráci s odděleními pro vyšetřování železničních nehod a spolupráci s útvaru Státní bezpečnosti.

2. oddělení VII. odboru HS VB a 2. oddělení oblastních odborů VB–Ž organizovala, řídila a kontrolovala výkon vnější služby Veřejné bezpečnosti na železnici, bojovou přípravu a zdokonalovací školení příslušníků. Vydávala rozkazy o úkolech vnější služby na železnici podle problematiky obvodu a zajišťovala mobilnost podřízených útvarů podle pokynů a rozkazů VII. odboru. V případě mimořádných bezpečnostních opatření organizovala pomoc z řad příslušníků štábu VB–Ž nebo VB ve výkonu vnější služby na podřízených útvarech, případně přebírala řízení na úseku vnější služby. V době zvýšených bezpečnostních opatření také koordinovala spolupráci s útvaru VB a jinými součástmi MNB.

3. oddělení pak řídila boj proti železničním nehodám, poruchám a závadám, za-

61 Do působnosti politického zástupce náčelníka oblastního odboru VB–Ž spadal referent pro masově-politickou práci a referent pro práci kulturně-propagační. Jejich činnost spočívala v dohledu na politicky „správnou“ interpretaci vydaných rozkazů, v zajišťování různých pořádaných akcí, v utužování svazků se železničními zaměstnanci a v řízení práce zástupců náčelníků oddělení VB–Ž pro věci politické. *Úkoly železničního odboru Hlavní správy VB a podřízených útvarů při zajišťování veřejného pořádku a bezpečnosti na železnici*. Vydáno školským odborem MNB pro služební potřebu, nedat. (pravděpodobně r. 1953), s. 10.

jišťovala pomoc podřízeným útvarům při vyšetřování velkých železničních neštěstí, při živelných pohromách a organizovala spolupráci s ostatními složkami stejně jako 1. oddělení.⁶² – Výkonným orgánem Veřejné bezpečnosti na železnici byla železniční oddělení VB (viz příloha č. 4). Ta totiž řídila a prováděla vlastní výkon vnější služby na úseku práce úsekových zmocněnců VB–Ž a na úseku hlídkové a eskortní služby, činila preventivní opatření v boji proti všem kriminálním trestným činům a vyšetřovala je a konečně vedla preventivní boj proti železničním nehodám a vyšetřovala je na celém území svého obvodu (tj. na území příslušného oddělení dráhy). V čele oddělení stál náčelník oddělení. Ten měl k dispozici sekretariát a dva zástupce, jednoho pro věci operativní a druhého pro věci politické. Oddělení VB–Ž se členila na tři referáty:

1. referát kriminální služby, sestávající ze tří skupin:
 - skupina operativního boje proti kriminálním trestným činům
 - skupina vyšetřovací
 - skupina technicko-evidenční
2. referát vnější služby, rozdělený do dvou skupin:
 - skupina úsekových zmocněnců
 - skupina hlídkové a eskortní služby
 - k nim náleželi tři stálí dozorcí útvarů, stanovený počet (5–14) úsekových zmocněnců, velitel družstva (čty) hlídkových příslušníků a stanovený počet hlídkových příslušníků (15–60) včetně skupin hlídkových, dislokovaných na důležitých železničních stanicích a uzlech
3. referát železničních nehod se svými dvěma skupinami:
 - skupina boje proti železničním nehodám a operativní statistiky
 - skupina vyšetřování železničních nehod

Skupiny referátu kriminální služby prováděly v boji proti rozkrádání, sabotážím, proti porušování povinností veřejných činitelů, zpronevěrám, krádežím všeho druhu a ostatním kriminálním trestným činům na železnici v obvodu oddělení VB–Ž, a tedy v celém obvodu oddělení dráhy, operativní výkon kriminální služby, vyšetřování trestných činů, plnily funkci první evidenční sběrný a vykonávaly některé kriminálně-technické úkony. V rámci operativního výkonu kriminální služby měli příslušníci oddělení VB–Ž vyhledávat a zneškodňovat „nepřátele lidově demokratického zřízení a budovatelského úsilí pracujících na území určeném k provozu železnice a v jeho okolí, a to jak v místech a prostorách, odkud mohou být podnikány výpady proti železnici a ohrožována plynulost a bezpečnost železniční dopravy, tak nepřátele, sabotéry a jiné pachatele trestných činů, provádějící svoji škůdcovskou činnost proti provozu a majetku železnic přímo na území železnic nebo v provozu železnic (včetně

železničních zaměstnanců)“.⁶³ Konečně pátraly po pachatelích trestných činů proti bezpečnosti osob a majetku přepravovaných po železnici. Hlavním úkolem operativního výkonu kriminální služby pak mělo být odhalení pachatele již při přípravě jeho záměrů a znemožnění jeho činnosti ještě před spácháním trestného činu. Referenti VB-Ž vyšetřovali všechny trestné činy, o nichž shromáždila materiál operativa nebo o nichž byly získány poznatky činností úsekových zmocněnců VB-Ž při využívání jejich informátorské sítě. Příslušníci technicko-evidenční skupiny plnili základní technické úkoly, např. fotografování, kreslení náčrtků místa činu, zajišťování stop. Nasazovali služební psy a shromažďovali hlášení o všech trestných činech spáchaných v obvodu pro evidenční a statistické účely.

Referát vnější služby řídil a kontroloval podle rozkazů náčelníka a podle *Instrukce pro úsekové zmocněnce VB na železnici* prostřednictvím jednotlivých skupin výkon služby úsekových zmocněnců, vedl evidenci jejich práce a připravoval jejich služební školení, služební srazy a pracovní porady. Podle pokynů náčelníka dále rozpracovával rozdělovník hlídkové služby pro celý obvod oddělení, tj. pro všechny důležité železniční stanice a uzly, na kterých měly být zařazeny stálé hlídky, pečoval o úspěšný výkon hlídkové služby, zajišťoval správné provádění nástupů a instruktáží hlídek podle *Řádu hlídkové služby VB na železnici* a vyhodnocoval evidenci jejich práce pro operativní porady náčelníka. Činnost referátu vnější služby, především pak činnost úsekových zmocněnců, stálých, dočasných, pátracích i vlakových hlídek, směřovala k ochraně veřejného pořádku na železnici, k ochraně provozu a majetku železnice, k ochraně bezpečnosti osob a majetku občanů přepravovaných po železnici a ke střežení zadržených a vězněných osob. Atributem práce vnější služby byla každodenní péče o pořádek na území určeném k provozu železnice, ve vlacích, v halách, koridorech, na nástupišťích a veřejných prostranstvích patřících k obvodu železnice, v čekárnách, restauracích a jiných podnicích služby cestujícím. Vnější služba měla pohotově a včas působit proti páchání trestné činnosti a přestupků, vědět o každé události na území dráhy a za tím účelem organizovat součinnost a využívání informací „spolehlivých osob“, železničních zaměstnanců na všech úsecích práce a jiných občanů, přicházejících denně do styku se železnici, dbát, aby osoby na železnici dodržovaly zákony a nařízení o občanských průkazech a hlášení obyvatelstva, přijímat od občanů ústní i písemná oznámení, sledovat činnost podezřelých osob, zejména pak v blízkosti státních hranic, a takové osoby zadržovat či zatýkat. Příslušníci vnější služby kontrolovali činnost hlídačů, vrátných a jiných zaměstnanců, členů OPOŽ, zamezovali neoprávněnému vstupu do vyhrazených drážních prostor, zabráňovali fotografování a filmování a poskytovali pomoc osobám, které utrpěly zranění v důsledku trestného činu, nehody nebo nešťastnou náhodou. Zdůrazňována byla rovněž spolupráce s orgány dráhy při udržování klidu a pořádku ve dnech zvýšené osobní přepravy,

63 Tamtéž, s. 13.

s národními výbory, organizacemi strany, organizacemi železničních zaměstnanců a s jednotlivými železničními služebnami.

Referát železničních nehod zaměřoval svou činnost v první řadě na aplikování preventivních opatření proti příčinám železničních nehod, poruch a závad v provozu železnice. K tomuto účelu byly zpracovávány a vyhodnocovány evidované vyšetřené a zpracované železniční nehody a operativní statistika. Vlastní vyšetřování nehod, poruch a závad pak bylo prováděno příslušníky referátu ve smyslu železničního předpisu *D – 17* a podle platných kriminálně-taktických zásad vyšetřování železničních nehod. Přitom nebylo rozhodující, zda se již staly, byly normálně oznámeny nebo zda byly o hrozícím nebezpečí získány poznatky a důkazy působením kriminální operativy a úsekových zmocněnců VB–Ž z jejich vlastního pozorování či informací agenturní sítě.

V období, kdy Ministerstvo národní bezpečnosti a posléze Ministerstvo vnitra jako celek neustále hledalo, ať již z důvodů politických, mocenských, osobních či neustále proklamovaných argumentů finančních, dokonalou podobu svého správního systému a usilovalo o simplifikaci své činnosti a agendy, dočkala se pochopitelně i organizační struktura Veřejné bezpečnosti na železnici v průběhu své existence několika změn a úprav. Nebyly to ovšem reorganizace, které by zcela překopaly základy, na nichž od počátku stavěla. První výraznější změna na sebe nenechala dlouho čekat. Uskutečnila se ještě v roce 1953 a souvisela s reformou organizačního uspořádání celé Hlavní správy VB.⁶⁴ V listopadu toho roku byl dosavadní VII. (železniční) odbor transformován na Správu VB pro železnici⁶⁵ řízenou náčelníkem Správy VB–Ž a jeho dvěma zástupci, jedním pro operativu a druhým pro věci politické. Správa VB–Ž podle náplně její práce zajišťovala veřejný pořádek a bezpečnost osob a majetku na železnici, vedla boj proti železničním nehodám, závadám, sabotážím, požárům, hospodářským trestným činům, proti rozkrádání národního majetku, krádežím a všem ostatním kriminálními trestným činům. K řízení výkonu této činnosti byla rozčleněna na sekretariát, samostatné politické oddělení a pět odborů (viz příloha č. 5):

1. odbor – boj proti kriminálním trestným činům
2. odbor – boj proti hospodářským trestným činům (boj proti rozkrádání a spekulaci)
3. odbor – vyšetřovací
4. odbor – vnější služba
5. odbor – evidenčně-technický

Sekretariát vykonával veškeré administrativní práce pro Správu VB–Ž, evidoval rozkazy a všechny spisy sekretariátu VB–Ž. Dále vedl pro náčelníka a jeho zástupce operativní pomůcky (pracovní plány, přehledy instrukcí a kontrol, zápisy, přehled vydaných rozkazů, služebních pomůcek atd.), evidenci výzbroje, výstroje, inventáře

64 AMV Kanice, f. H 1–4, i. č. 224, Náplň práce Hlavní správy Veřejné bezpečnosti, 19. 11. 1953.

65 Typická je pro toto období terminologická neustálenost. V některých archivních materiálech je Správa VB–Ž uváděna jako Správa VB pro železnici, jinde zase jako Správa VB pro železnice či dokonce Správa VB na železnici.

a pohonných hmot a služební knihovnu. Kromě toho však také řídil a kontroloval práci sekretariátů oblastních železničních odborů VB a železničních oddělení VB.

Samostatné politické oddělení řídilo politickou práci na všech útvarech VB–Ž. Jeho úkolem bylo zajišťovat politický a odborný růst všech příslušníků VB–Ž, dbát o zvyšování jejich všeobecných znalostí, organizovat jejich kulturní vyžití, zvyšovat morální a bojovou připravenost při plnění služebních úkolů a upevňovat velitelskou pravomoc a kázeň.

Odbor boje proti kriminálním trestným činům koordinoval řízení a kontrolu boje s kriminálními trestnými činy, železničními nehodami, poruchami a závadami, požáry a explozemi a organizoval pátrání a kontrolní akce na železnici v celostátním měřítku. Samotný odbor se dále dělil na:

1. oddělení – boj proti násilným a majetkovým trestným činům (vraždy, zabití, loupežná přepadení, znásilnění, násilí na veřejném činiteli, rvačky, nebezpečné vyhrožování, mravnostní delikty, mravní ohrožení mládeže, úrazovost v provozovnách ČSD, krádeže, sebevraždy, pokusy sebevražd, operativní šetření spojená s nálezy neznámých mrtvol apod.);
2. oddělení – boj proti železničním nehodám, poruchám, požárům a explozím;
3. skupina – pátrací (organizovala, řídila a kontrolovala připravované i prováděné pátrací akce, navrhovala dle operativních poznatků celostátní akce k dopadení hledaných osob a zajištění věcí z trestné činnosti a vysílala vlakové operativní skupiny na oblastní železniční odbory VB a železniční oddělení VB).

Odbor boje proti hospodářským trestným činům, od ledna 1954 nazývaný odborem boje proti rozkrádání a spekulaci, měl na starosti pátrání po pachatelích rozkrádání národního majetku. Bojoval proti sabotážím, trestným činům ohrožujícím jednotný hospodářský plán a pořádek ve věcech hospodářské soustavy a proti trestným činům ve věcech veřejných. Tato činnost byla v rámci odboru rozdělena mezi dvě oddělení:

1. oddělení – boj proti sabotážím a trestným činům zvláště ohrožujícím pořádek ve věcech veřejných a boj proti trestným činům namířeným proti hospodářské soustavě a jednotnému hospodářskému plánu;
2. oddělení – boj proti rozkrádání a poškozování národního a družstevního majetku a proti trestným činům proti pořádku ve věcech veřejných.

Vyšetřovací odbor řídil za spolupráce s ostatními odbory vyšetřování všech kriminálních trestných činů a železničních nehod, poruch a závad, hospodářských trestných činů, požárů a explozí. Měl také získávat a shromažďovat poznatky o nových formách trestné činnosti na železnici a dohlížet na vyšetřování u podřízených útvarů. Měl dvě oddělení:

1. oddělení – vyšetřování kriminálních trestných činů, železničních nehod, poruch a závad;
2. oddělení – vyšetřování hospodářských trestných činů.

Odbor vnější služby vedl a zajišťoval prostřednictvím dvou oddělení veřejný pořádek a bezpečnost na železnici:

1. oddělení – úsekových zmocněnců, informátorů, hlídkové služby a eskortní služby (zabezpečovalo správné řízení vnější služby náčelníky, řídilo, instruovalo a kontrolovalo výkon služby úsekových zmocněnců VB-Ž a eskortní služby na podřízených součástech, zajišťovalo provádění správné a účelné dislokace úseků, organizovalo hlídkovou službu k zajištění veřejného pořádku a využívalo železničních zaměstnanců a cestujících k pomoci při plnění úkolů VB na železnici);

2. oddělení – dozorčí služba, ochrana separací a bojová příprava (provádělo dozorčí službu a bojovou přípravu na součástech VB-Ž a mělo na starosti organizaci výkonu služeb vnitřních hlídek a stráží k ochraně služebních místností a separací).

Odbor evidenčně-technický vedl evidenci spáchaných trestných činů na železnici, agenturních svazků a vyšetřovacích spisů. Vypracovával statistický přehled o spáchaných trestných činech a prováděl jeho vyhodnocování k operativním účelům. Vyhotovoval nákresy a plány míst trestných činů, snímal a zajišťoval veškeré stopy a prováděl jejich odborný rozbor. Součástí jeho práce byla i kriminalistická fotografie, daktyloskopie a daktyloskopická evidence. Spravoval rovněž evidenčně-technickou činnost na podřízených útvech VB-Ž, spolupracoval s ostatními odbory a poskytoval jim pomoc. Jeho činnost byla rozdělena do působnosti dvou oddělení:

1. oddělení – agenturně-operativní a evidence vyšetřovacích spisů;

2. oddělení – evidence všech trestných činů, evidenční a technické.

Uvedená reorganizace zasáhla pouze řídicí orgán VB-Ž na HS VB a netýkala se podřízených útvarů. Do celkové organizační struktury VB-Ž tím tak byla načas vnesena určitá asymetrie. Ke změně došlo až na jaře 1954. Dne 15. března 1954 bylo schváleno nové uspořádání oblastních železničních odborů VB vycházející ze struktury Správy VB-Ž a dnem 1. dubna bylo uvedeno do praxe.⁶⁶ – Vlastní výstavba nových specializovaných útvarů Veřejné bezpečnosti byla od samého počátku provázána řadou problémů a nedostatků. Nejviditelnější brzdou rozvoje VB-Ž v počátcích její existence bylo především naprosto nevyhovující ubytování, materiální zázemí a technické vybavení. Přestože ubytování útvarů VB-Ž v objektech železnice bylo předem projednáno s Ministerstvem železnic, které o tom vydalo podřízeným náčelníkům drah rozkaz, postupovali příslušní úředníci v této věci velmi nedůsledně a požadavky VB-Ž byly neustále odkládány. Jednání v tomto směru byla velmi obtížná, neboť železnice se sama potýkala s velkým nedostatkem místností ve svých objektech. Stejně neutěšený byl i stav vnitřního zařízení. Z nejnútnejšího inventáře chyběly především psací stroje a pancéřové skříně. Ačkoliv železnice poskytovala příslušníkům VB-Ž pro služební účely bezplatné užívání všech železničních dopravních prostředků, pociťovaly jednotlivé úřadovny pro rychlý a úspěšný výkon své činnosti potřebu vlastního vozového parku. Hlásná služba VB-Ž byla zase bržděna nedosta-

66 AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 558, TR MV č. 74 ze dne 23. 4. 1954. Nová organizace oblastních železničních odborů VB.

tečností telefonního a telegrafního spojení. Útvary VB-Ž sice využívaly železničních spojovacích prostředků, jejich ústředny však byly obsazeny pouze v denní době. Spojení s ostatními součástmi bylo proto nutné zajišťovat také prostřednictvím spojovací techniky krajských správ či okresních oddělení, často obtížně dostupných. Vnější projevem potíží při etablování nové složky a její materiální nevybavenosti se konečně stala nejednotnost výstroje. Ještě koncem července 1953 totiž nosila část mužstva vedle nového, modrého, stejno kroje staré, khaki uniformy.

Také personální růst VB-Ž postupoval – přestože se s tím částečně počítalo – velmi pozvolna a znemožňoval plný výkon její činnosti. Původní velkorysé plány кадровého obsazení zůstávaly nesplněny. V září 1953 činil celkový stav mužstva VB-Ž pouze 643 příslušníků. Z tohoto počtu tvořili:

- náčelníci a jejich zástupci 104 členů
- operativní příslušníci 237 členů
- hlídkoví příslušníci 285 členů
- administrativní síly 17 členů

Služba úsekových zmocněnců přitom tehdy ještě nebyla pro nedostatek vhodných kádrů aktivována vůbec.⁶⁷

Převod z řad železničních zaměstnanců probíhal velmi pomalu a obdobná byla situace v náboru osob z občanských povolání. V prosinci 1953 připravovalo Ministerstvo vnitra snížení početních stavů u všech svých složek a pro VB-Ž tak vyvstala možnost doplnit systemizovaná místa svých útvarů redundantními příslušníky ostatních součástí. Po nastalé reorganizaci však nakonec bylo pro VB-Ž uvolněno jen asi 110 příslušníků. K 31. prosinci 1953 měly útvary VB-Ž celkem 826 příslušníků.⁶⁸ Změnu ve vývoji nepřinesla ani redukce původně navrhovaného a politbyrem ÚV KSČ schváleného celkového počtu systemizovaných služebních míst v březnu 1954 z 2 400 příslušníků VB-Ž na 1 681. Ke dni 1. 1. 1955 bylo dosaženo stavu 1 319 příslušníků, tzn. 78 % plánované systemizace.⁶⁹ Ta pak byla v průběhu existence zvláštní složky VB-Ž ještě několikrát přehodnocena, avšak i tak dosáhl celkový početní stav orgánů VB-Ž v době likvidace VB-Ž jako samostatné specializované součásti Veřejné bezpečnosti roku 1963 čísla 1 441 členů.⁷⁰ Tato situace musela být nutně pro výkon činnosti VB-Ž naprosto nedostatečná. Železniční útvary VB spravovaly na celém území republiky 13 115 km železničních tratí a 1 492 nádraží

67 AMV Kanice, f. H 1-7, i. č. 8, Zpráva o situaci ve Veřejné bezpečnosti na železnici ze dne 25. 9. 1953.

68 AMV Kanice, f. H 1-7, i. č. 25, Zpráva o činnosti útvarů Veřejné bezpečnosti na železnici za období 1953–1954 ze dne 10. 4. 1954.

69 AMV Kanice, f. H 1-7, i. č. 25, Zpráva o činnosti útvarů VB-Ž za rok 1954 ze dne 10. 3. 1955. Pro zajímavost uvádím, že podle údajů Správy VB pro železnici bylo za rok 1954 k útvarům VB-Ž přijato 89 železničních zaměstnanců a od VB přemístěno 403 mužů. Pro neschopnost nebo kádrové závady přitom bylo propuštěno 48 příslušníků. V roce 1954 byl ale konečně zahájen výkon služby úsekových zmocněnců. Z 233 systemizovaných míst bylo k 31. 1. 1955 obsazeno 163. Ve vnější službě tak spolu s 378 hlídkovými příslušníky a 69 řídicími orgány pracovalo celkem 610 příslušníků.

70 AMV Kanice, f. H 1-7, i. č. 393, Zpráva komise, ustavené náměstkem MV plk. Zárubou pro přípravu reorganizace VB-Ž, r. 1963.

a železničních stanic.⁷¹ Jeden oblastní železniční odbor VB, postavený naroveň správě VB v kraji, odpovídal svou rozlohou území třem krajům a každé železniční oddělení VB, stojící na úrovni okresního oddělení VB, obhospodařovalo teritorium velikosti kraje. Navíc koncentrace trestné činnosti v obvodu jednotlivých železničních útvarů byla vzhledem ke specifčnosti dráhy vyšší než u ostatních složek VB a práce operativních a vyšetřovacích orgánů, stejně jako úsekových zmocněnců a hlídkových příslušníků, byla ztěžována mobilitou místa trestného činu.⁷² – Personální výstavba Veřejné bezpečnosti na železnici byla také komplikována na jedné straně přísnou kádrovou politikou uplatňovanou vůči případným zájemcům o službu u této formace, na straně druhé dosazováním nekvalifikovaných příslušníků bez praktických zkušeností s výkonem bezpečnostní služby na dráze. Svědčí o tom výtku náčelníka VII. odboru HS VB Bořivoje Amblera ve vyhodnocující zprávě o průběhu budování VB–Ž ze září 1953 směřující k náčelníkům a kádrovým pracovníkům krajských správ VB: „*Kádrové obsazení útvarů VB–Ž není však takové, jaké vyžadují úkoly útvarů VB–Ž. Někteří náčelníci KS VB a kádroví pracovníci nepostupovali při uvolňování příslušníků do VB–Ž naprosto zodpovědně a využili této situace k tomu, aby se někde zbavili nepohodlných jim příslušníků, a to ať již z důvodů jejich kádrových závad, tak potrestaných, vyloučených z KSČ, nemocných a i charakterově vadných, zatímco si ponechali takové příslušníky, kteří již před existencí VB–Ž železniční nehody a krádeže vyšetřovali a mají v této práci zkušenosti.*“⁷³ Poměrně nízká přitom byla i všeobecná vzdělanostní úroveň mužstva. Například k 1. lednu 1955 měla Veřejná bezpečnost na železnici k dispozici z celkového počtu 1 319 příslušníků pouze 1 absolventa vyšší odborné školy a 27 středoškolsky vzdělaných příslušníků. Zbytek měl pouze základní vzdělání. Z toho 407 příslušníků vychodilo obecnou školu a 884 školu měšťanskou. Vysokoškolák u VB–Ž nesloužil žádný. Vysoká na druhé straně pochopitelně byla – vzhledem k politizaci práce bezpečnostních složek – politická angažovanost příslušníků VB–Ž. V KSČ jich bylo organizováno 1 063.⁷⁴ – Nutným důsledkem personálních a materiálních potíží při budování VB–Ž se staly nedostatky a problémy v systému řízení a plánování práce, v kontrolní činnosti a ve výkonu služby. Příčin neúspěchů bylo ovšem

71 AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 150, Organizace a plánované stavy oblastních železničních odborů VB. Materiál pro schůzi kolegia MV dne 4. 2. 1954.

72 Podle údajů HS VB bylo za rok 1953 způsobeno na železnici 46 700 různých nehod, jejichž celková hmotná škoda dosáhla cca 12 709 400 Kčs. Usmrceno bylo 355 osob, z toho 67 železničních zaměstnanců. Zraněno bylo 990 osob, z toho 370 železničářů. Útvary VB–Ž vyšetřovaly 2 277 železničních nehod, z nichž 1 182 uzavřely s kladným výsledkem. Zatčeno bylo 23 pachatelů. Od 1. 7. do 31. 12. 1953 bylo na území dráhy spácháno 11 338 kriminálních a hospodářských trestných činů, z toho 9 848 krádeží a rozkrádání o celkové škodě 3 500 000 Kčs. Útvary VB–Ž bylo objasněno 1 509 kriminálních trestných činů a zjištěno bylo 146 pachatelů. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 26, Zpráva o činnosti útvarů VB–Ž v roce 1953 ze dne 14. 1. 1953; AMV Kanice, f. H 1–4, i. č. 250, Návrh na organizaci a systemizaci útvarů VB–Ž ze dne 17. 2. 1954.

73 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 8, Zpráva o situaci ve Veřejné bezpečnosti na železnici ze dne 25. 9. 1953.

74 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 25, Zpráva o činnosti útvarů VB–Ž za rok 1954 ze dne 10. 3. 1955. Odborné školy MV absolvovalo z celkového počtu příslušníků VB–Ž 181 členů (134 základní školu MV, 46 operativní školu MV a 1 nižší školu velitelských kádřů). Politické školy pak 277 příslušníků (195 okresní politickou školu, 67 krajskou politickou školu a 15 Ústřední politickou školu).

více. VII. odbor a posléze Správa VB–Ž byly v prvním roce existence VB–Ž zatíženy v prvé řadě organizační činností spojenou s budováním součástí, dislokací, kádrovou výstavbou, základním školením a vydáváním prozatímních předpisů a směrnic, a nemohly tedy v plné míře plnit funkci řídicího orgánu vlastního výkonu služby.⁷⁵ Závadami trpěl systém řízení i na ostatních útvarech. Řada středně velitelských funkcí zůstávala na konci roku 1953 ještě neobsazena. Náčelníkům všech stupňů bylo vytýkáno administrativní řízení výkonu služby namísto efektivnějšího osobního operativního vedení. Navíc nefungovala dostatečná spolupráce jednotlivých služeb i oddělení.

V tomto rámci směřovala kritická slova především k úrovni agenturně-operativní činnosti. Nízký stav vázaných spolupracovníků, nekvalitně vybudovaná agenturní síť a nepřehledné administrativní vedení agentury byly považovány za jedno z hlavních úskalí operativní práce VB–Ž. S vlastním agenturně-operativním výkonem služby bylo přitom započato u Správy VB–Ž teprve začátkem ledna 1954 a koncem tohoto měsíce po předchozích instrukcích i u podřízených útvarů.⁷⁶ K podepsání prvního vázacího aktu došlo 12. února 1954. V dubnu 1954 statistiky evidovaly v agenturní síti celé VB–Ž pouze 38 spolupracovníků, z toho 3 agenti a 34 informátorů. Objektových svazků bylo v tomto roce založeno 137. Agenturně-operativní činností se u všech součástí VB–Ž zabývalo 109 operativních orgánů. Systemizovaný počet byl přitom 290 příslušníků.⁷⁷ Stejnou nespokojenost vyvolávaly i výsledky práce vyšetřovacího úseku. Předně nebyla prováděna důsledná specializace mezi vyšetřovateli. Slabá byla odborná znalost železnice a železničních předpisů, což činilo vyšetřující orgány VB–Ž závislými na znaleckých posudcích mimorezortních specialistů. Používané vyšetřovací metody byly zastaralé a samotné vyšetřování často mechanické a povrchní. Běžné byly situace, kdy pro nedbalou práci vyšetřovatelů či nedostatečně vypracované trestní oznámení muselo být provedeno nové vyšetřování celého případu. Útvary VB–Ž rozměňovaly svou činnost vyšetřováním spousty banálních případů, které jim podle skutkové podstaty nepříslušely (např. přestupky přepravního řádu), a skutečně podstatná a VB–Ž náležející agenda tak nemohla být řádně zpracovávána. Kam tato praxe ve svých důsledcích vedla, o tom svědčí statistický údaj z 1. března 1954.

75 Správa VB–Ž provedla za rok 1953 13 služebních porad s náčelníky OŽO VB, 3 porady s náčelníky operativních úseků, 3 porady s náčelníky vyšetřovacích oddělení, 3 porady s náčelníky vnější služby, 2 porady s evidenčními a statistickými pracovníky, 51 kontrol a 45 instrukcí na útvarech VB–Ž. Zúčastnila se také realizace 5 kriminálních případů a vyšetřování 10 železničních nehod. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 26, Zpráva o činnosti Správy VB–Ž za rok 1953 ze dne 13. 2. 1954.

76 Směrnice k tajnému operativnímu výkonu kriminální služby byly Správě VB–Ž dodány koncem listopadu 1953 a podřízeným součastem koncem prosince 1953. Po jejich obdržení bylo v prosinci uskutečněno školení orgánů Správy VB–Ž a náčelníků OŽO VB o agenturně-operativní práci. Na základě této instrukce provedli v lednu 1954 náčelníci OŽO VB školení náčelníků ŽO VB a operativních oddělení OŽO VB. AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 26, TR MV č. 172 – plnění, 18. 3. 1954.

77 AMV Kanice, f. H 1–7, i. č. 26, Zpráva o činnosti útvarů Veřejné bezpečnosti pro železnici za období 1953–1954 ze dne 10. 4. 1954.

U vyšetřujících součástí VB-Ž leželo k tomuto dni nevyřízeno celkem 3 647 spisů.⁷⁸ Také vnější služba podle vyhodnocujících zpráv za rok 1953 neplnila v celé šíři svůj základní úkol ochraňovat a udržovat veřejný pořádek a bezpečnost na železnici. Bránila jí v tom především nedokončená výstavba hlídkové služby a do konce roku 1953 naprostá absence úsekových zmocněnců. Výkon této služby byl na VB-Ž zaváděn postupně teprve od počátku roku 1954. Vedle absolutně nedostatečné osobní a místní znalosti brzdila rozvoj činnosti vnější služby také neznalost služebních řádů a předpisů spolu se závadami v kázni a vystupování jednotlivých příslušníků, pramenícími z neúčinné kontroly. Velice časté byly případy překračování pravomoci veřejného činitele hraničící mnohdy s šikanováním železničních zaměstnanců a cestujících. V neposlední řadě pak nebyla také náležitě plněna hlásná služba.

V našem nástinu organizačního vývoje ochrany železničního provozu složkou VB jsme dospěli k bodu, kdy došlo v jejím rámci k ustavení samostatného specializovaného útvaru určeného výhradně k zabezpečení strategicky důležitého úseku znárodněného hospodářství. Motivem jeho vzniku byla na jedné straně snaha zefektivnit a zracionalizovat výkon veřejné bezpečnosti na dráze v době prudce narůstající nehodovosti a kriminality, na straně druhé intence vládnoucí garnitury podřídit bezpečnostní problematiku železnice výhradně Sboru národní bezpečnosti. Vznik VB-Ž byl provázen řadou problémů. Výstavba organizace a zavádění služby připomínaly improvizaci a stabilizace celého aparátu probíhala velmi pozvolna a trvala déle, než se předpokládalo. Veřejná bezpečnost na železnici měla před sebou desetiletou existenci. Uskutečněná specializace uvnitř Veřejné bezpečnosti měla nesporně řadu výhod. Přispěla k hlubšímu poznání bezpečnostní situace, specifické problematiky i forem a způsobů trestné činnosti na železnici a umožnila zvýšit odbornou úroveň i místní a osobní znalost příslušníků VB. Opatření však současně vedlo v práci Veřejné bezpečnosti k dvojkolejnosti řízení i organizační struktury. VB byla na všech stupních spravována prakticky po dvou liniích, ačkoliv se jednalo v podstatě o řízení jedné a téže základní problematiky. Územní obvody základních součástí VB se nekryly s obvody součástí VB-Ž. To vážně narušovalo potřebnou koordinaci sil i opatření a neumožňovalo účinně řešit veřejněbezpečnostní operativní situaci, která byla v hlavních směrech vždy společná pro daný územní obvod jako celek, železnici nevyjímaje. Od roku 1958, kdy došlo k reorganizaci drah a zrušení jejich oddělení, již navíc neodpovídaly obvody útvarů VB-Ž ani základnímu organizačnímu členění železnice. Existence VB-Ž se postupně stala v rámci vývoje veřejněbezpečnostní složky SNB anachronismem. Když tedy byly v roce 1963 součásti VB na železnici zrušeny a začleněny do teritoriální organizace Veřejné bezpečnosti,⁷⁹ jedním z hlavních argu-

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ AMV Kanice, f. RV, i. č. 16, R MV č. 29 ze dne 27. 9. 1963. Začlenění součástí VB-Ž do územních orgánů VB.

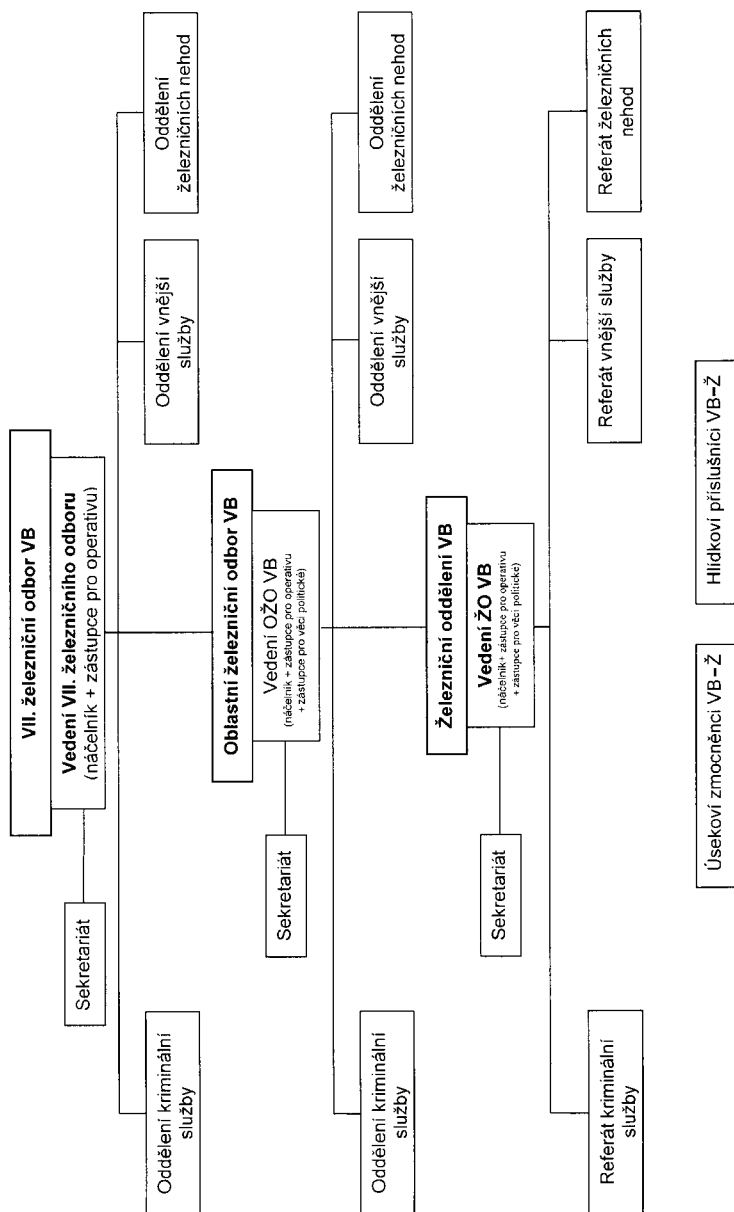
mentů – stejně jako při vzniku VB–Ž – byla snaha účelněji a účinněji bojovat proti trestné činnosti na železnici.

POUŽITÉ ZKRATKY

AMV	Archiv Ministerstva vnitra
ČSD	Československé státní dráhy
f.	fond
HS VB	Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
HV SNB	Hlavní velitelství Sboru národní bezpečnosti
i. č.	inventární číslo
KS VB	krajská správa Veřejné bezpečnosti
KV NB	krajské velitelství Národní bezpečnosti
KV StB	krajské velitelství Státní bezpečnosti
MNB	Ministerstvo (ministr) národní bezpečnosti
MV	Ministerstvo (ministr) vnitra
NB	Národní bezpečnost
OS	ochranná stráž
OSOŽ	ozbrojené strážní oddíly železnice
OPOŽ	ozbrojená a protipožární ochrana železnic
OŽO VB	oblastní železniční odbor Veřejné bezpečnosti
R MV	rozkaz ministra vnitra
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
TR	tajný rozkaz
UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
VB–Ž	Veřejná bezpečnost na železnici
ZNV	Zemský národní výbor
ZV SNB	Zemské velitelství Sboru národní bezpečnosti
ŽO VB	železniční oddělení Veřejné bezpečnosti

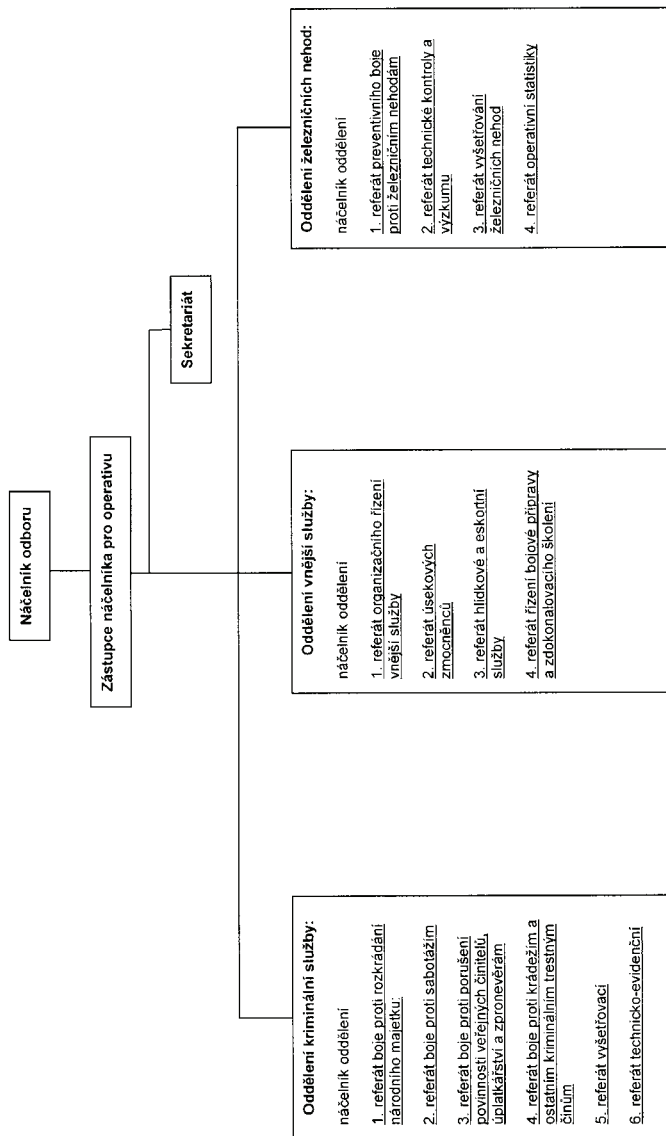
Příloha č. 1

Schéma organizace VB - Ž (r. 1953)

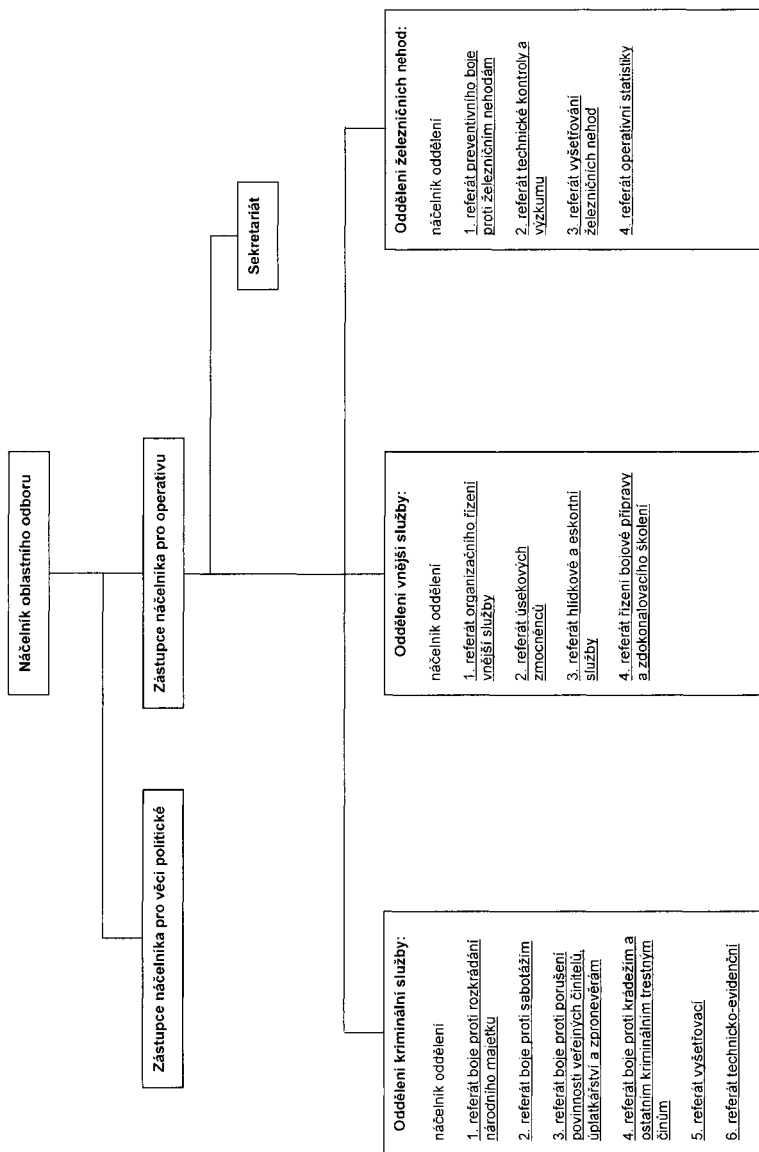
Příloha č. 2

Organizační schéma VII. železničního odboru HS VB (r. 1953)

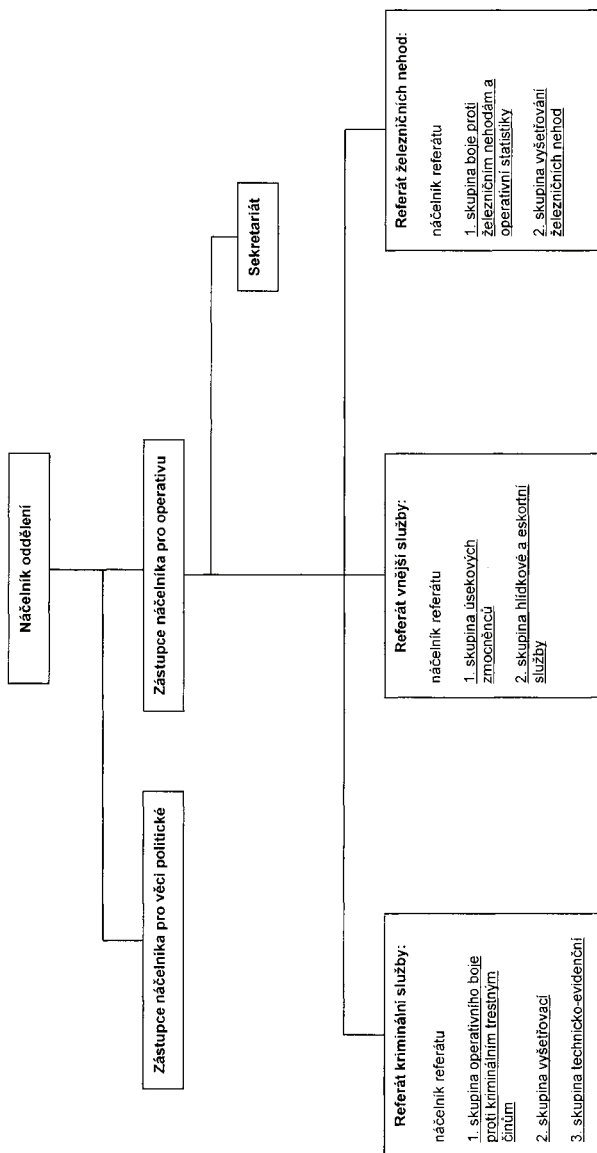
Příloha č. 3

Organizační schéma oblastního železničního odboru VB (r. 1953)

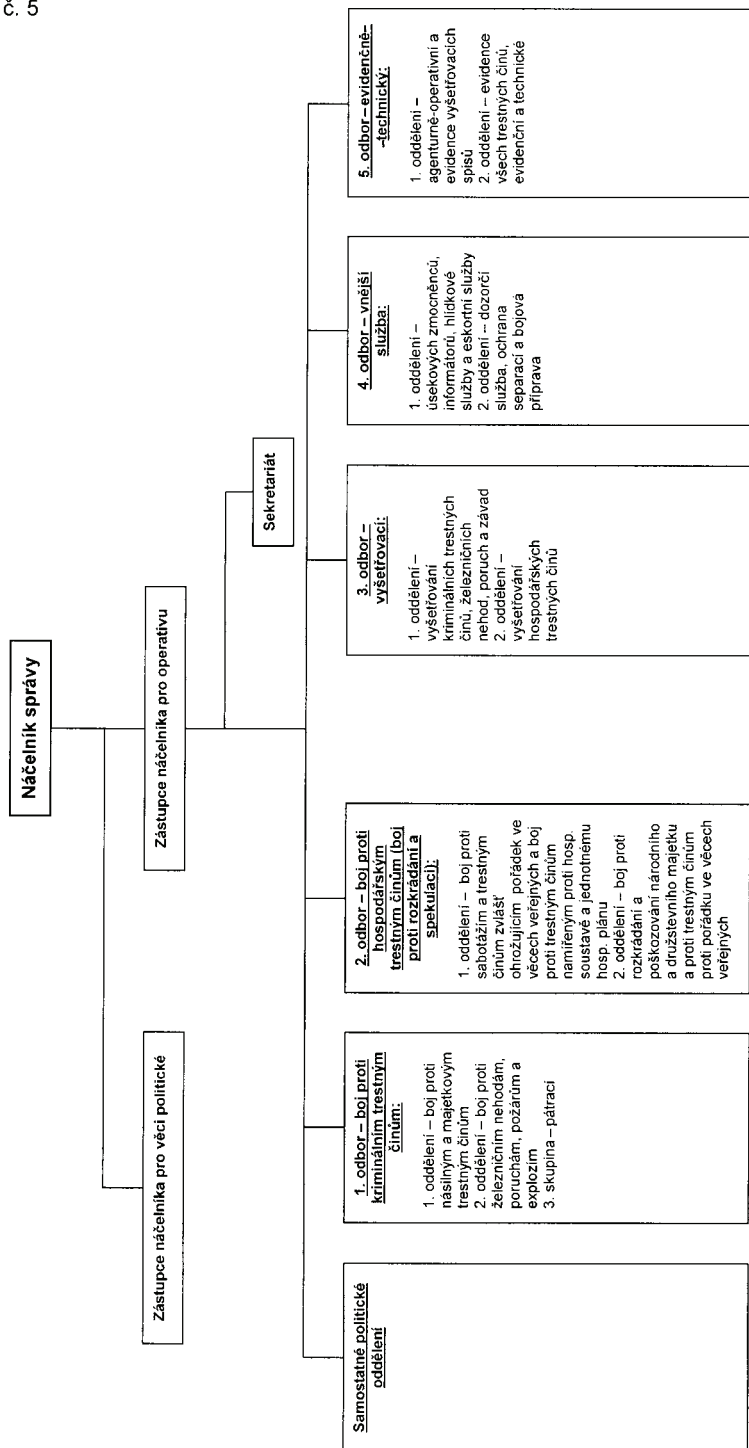
Příloha č. 4

Organizační schéma železničního oddělení VB (r. 1953)

Příloha č. 5

Organizační schéma Správy VB pro železnici (listopad 1953)

Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku

Iva Kvapilová

Na počátku 60. let 20. století měla bezpečnostní administrativa za sebou docela pestrý poválečný vývoj. Ministerstvo vnitra (MV), které organizovalo bezpečnostní aparát, bylo od roku 1945 výhradně v péči komunistů. Přesto k zásadním změnám v jeho organizaci došlo až po totálním vítězství Komunistické strany Československa (KSČ) v únoru 1948. Veškeré reorganizace Sboru národní bezpečnosti (SNB), který byl výkonným představitelem bezpečnostního aparátu, úzce souvisely s reformami ve státní správě. Vytvořením krajského zřízení došlo též ke změnám v obsahu práce a v pravomocích národních výborů (NV), a to rozdělením dosud tradičního spojené řízení státní správy (národních výborů) a řízení bezpečnostního aparátu, přičemž těžiště činnosti Ministerstva vnitra se začalo přesouvat na řízení Bezpečnosti. Tento vývoj byl pak završen zřízením Ministerstva národní bezpečnosti (MNB). Vztahy mezi Sborem národní bezpečnosti a národními výbory se začaly odehrávat na nových zásadách. Tvorba bezpečnostní politiky přešla na tzv. systém bezpečnostních „pětek“ v kraji a „trojek“ v okrese tvořených vedoucími tajemníky komunistické strany, představiteli národních výborů a Bezpečnosti. Vytvořením krajského zřízení došlo tedy i k reorganizaci bezpečnostního aparátu, který se přizpůsobil územní organizaci státu. Také se upustilo od obecného názvu Sbor národní bezpečnosti a začalo se více užívat označení jednotlivých složek národní bezpečnosti (Státní bezpečnost, Veřejná bezpečnost, Pohraniční stráž, Vnitřní stráž, později Nápravná zařízení ad.), jejichž působnost byla upravena zvláštními předpisy. Se zřízením Ministerstva národní bezpečnosti došlo postupně také k vnitřní reorganizaci Státní i Veřejné bezpečnosti, které začaly fungovat jako oborově samostatné a organizačně nezávislé složky. Spolu s vnitřní specializací práce se stala jejich organizační struktura značně členitější. Byly zrušeny stanice SNB a místo nich zaveden okrskový systém, zanikla jednotná kriminální služba a její náplň byla rozdělena do několika samostatných úseků a v neposlední řadě byla do působnosti Veřejné bezpečnosti začleněna řada správních agend civilního charakteru. Další reorganizací bylo MNB a MV opět sloučeno s tím, že řízení národních výborů přešlo přímo na vládu. Pro novou organizaci složek MV v centrále, krajích a okresech bylo charakteristické uplatnění přísně centrálního řízení. V krajích a okresech pak byly vytvořeny jednotné krajské správy MV a okresní oddělení MV, které zastřešovaly jak složky bezpečnostní, tak agendu civilní. Po roce 1954 došlo na Ministerstvu vnitra a v jeho výkonných útvech k řadě dílčích reorga-

nizací, základní rysy organizační struktury však zůstaly zachovány v podstatě až do roku 1963.

V souvislosti s rozsáhlou územní reorganizací státní správy v roce 1960, kdy došlo k redukci krajů, byla na základě rozkazu ministra vnitra (RMV) č. 1 z 2. března 1960¹ s platností od 1. dubna 1960² upravena i územní organizace krajských správ MV a okresních oddělení MV. Jejich sídla a územní obvody se shodovaly se sídly a obvody nových krajských a okresních národních výborů s odchylkami na území několika měst (Plzeň, Brno, Ostrava, Bratislava a Banská Bystrica), kde pro teritorium města vznikly městské správy VB. Bylo vytvořeno 10 nových krajských správ MV, v jejichž rámci opět existovaly správy VB. V uvedených městech pak městské správy VB podléhaly přímo příslušným správám VB. V hlavním městě fungovala Krajská správa MV Praha (i pro Středočeský kraj) a v jejím rámci veřejněbezpečnostní úkoly pro obvod města plnila Městská správa VB v Praze, která byla podřízena Hlavní správě VB a měla 10 obvodních oddělení (místo původních 16 městských oddělení). V jednotlivých 108 (později bylo udáváno 115) nových okresech byla vytvořena okresní oddělení MV, v jejichž rámci zastávala roli Veřejné bezpečnosti oddělení VB. Dosavadní organizace odborů železniční dopravy MV a oblastních železničních odborů VB zůstala beze změn. Nezměnila se ani stávající organizační struktura a dislokace pohraničních oddělení VB (zajišťovaly ochranu státní hranice se socialistickými státy) a pořádkových oddělení VB. Na nových odděleních VB, správách VB a městských správách VB byly také zřízeny pohotovostní skupiny,³ které se zdržovaly v mimopracovní době, o nedělích a svátcích na příslušných útvarech. Ustavení městských oddělení VB (MO VB) a jejich dislokace zejména v těch místech, kde byla zrušena oddělení VB, a ve městech s komplikovanější bezpečnostní situací, mělo být vyhlášeno ve zvláštním rozkaze náčelníka HS VB.⁴ Nová organizace Bezpečnosti v krajích a okresech také prozatím neřešila otázku nápravných zařízení. Vzhledem k očekávané amnestii se ale připravoval samostatný návrh na některé změny v organizaci, stavech a řízení nápravných zařízení.⁵ Zatím byly pouze rozkazem ministra vnitra č. 2 z 18. 3. 1960⁶ všechny věznice a nápravné tábory podřízeny přímému vedení Správy nápravných zařízení MV a přísně tajným (PT) nařízením ministra vnitra č. 6 z 4. 2. 1961 upraveny názvy nápravných zařízení MV pro styk s úřady, organizacemi a osobami jednotným označením („Útvar nápravných zařízení MV“).⁷ 15. července 1960 bylo nařízením ministra

1 AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 767.

2 V podstatě ve stejném období jako stranické orgány a s malým předstihem před přestavbou národních výborů. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 442, a AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 500.

3 Na základě rozkazu náčelníka HS VB č. 22 z 24. 10. 1956. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 442.

4 Tento konkrétní rozkaz se mně sice nepodařilo v archivních materiálech dohledat, avšak z dalších písemností HS VB vyplývá, že nová městská oddělení byla zřízena (a původní městské odbory v krajských městech, kde nebyly MS VB, zanikly) v souvislosti s prováděnou reorganizací dnem 1. 4. 1960. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 487.

5 AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 500.

6 *Historie MV a SNB v základních datech* (dále jen *Historie MV a SNB*), Praha 1978, s. 49.

7 Tamtéž, s. 50.

vnitř (NMV) zrušeno označení seržantů u VB a StB a zavedeny u celého ministerstva nové hodnosti praporčíků.

Přesto, že se jednalo „jen“ o územní reorganizaci, jejímž cílem se stalo uvedení bezpečnostního aparátu do souladu s organizací státní správy, byla činnost Bezpečnosti pronikavě ovlivněna, zejména v krajích a okresech. Reorganizace vedla k rušení původních a k vytváření nových vazeb a k dost značnému přeskupení příslušníků i materiálně-technických prostředků, což mělo samozřejmě dopad na řízení bezpečnostního aparátu nejen na krajské a okresní úrovni. Jednotlivým náčelníků chyběly zkušenosti z řízení podstatně rozsáhlejších územních celků⁸ a v organizování práce nepoměrně větších pracovních kolektivů. Zvětšením území okresů a vzdáleností oddělení VB od některých jednotlivých obcí se ztížilo i řízení a kontrola okrskových zmocněnců ve vzdálenějších místech. Zároveň s tím, však mělo dojít k zjednodušení administrativy a hlavně k dalšímu snížení početních stavů. Bylo sice proklamováno, že redukcí krajských a okresních útvarů dojde ke snížení počtu příslušníků, avšak na úkor řídicích článků, tedy ve prospěch výkonných složek. Z dalšího vývoje je ale zřejmé, že tato idea nebyla naplněna a výkonné útvary zejména v okresech se neustále potýkaly s nedostatkem okrskových zmocněnců a hlídkových příslušníků.⁹

Nejen personální změny, ale i územní úpravy krajů a okresů vyvolaly řadu problémů v chodu bezpečnostního aparátu, od nové dislokace krajských a okresních útvarů až po nedostatečný přehled o operativní situaci, pokles vyhledávání trestné činnosti a objasňování trestných činů, narušení styku s agenturou, omezení jejího řízení a vytěžování operativních materiálů. Ve snaze zabránit těmto jevům vydal náčelník Hlavní správy Veřejné bezpečnosti (HS VB) pro jednotlivé úseky kriminální služby už 20. února 1960 rozkaz č. 6¹⁰ k vyhodnocení operativní situace po linii VB, kde byly uvedeny podrobné pokyny a harmonogram opatření k vyhodnocení všech operativních materiálů (hlavně pokud šlo o tzv. bývalé osoby, recidivisty aj.) a možností další spolupráce se stávající agenturou a upotřebitelností konspirativních bytů a „schůzkových“ místností. Vzápětí vydal náčelník HS VB dne 4. března 1960 rozkazem č. 7¹¹ instrukce k jednotnému postupu v administrativním předání jednacích

8 Do této doby existovalo 19 krajských správ MV (StB), 19 správ Veřejné bezpečnosti, městské správy VB v Praze, Brně, Ostravě a v Bratislavě, 254 okresních oddělení MV (StB) a 306 oddělení Veřejné bezpečnosti. Veřejná bezpečnost měla svá oddělení ve všech okresech republiky (a v městských obvodech v Praze), naproti tomu Státní bezpečnost byla postupně v některých, pro ni méně významných, okresech zrušena a nakonec nebyla zastoupena 52 okresech republiky. – AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 500.

9 Z dostupných archivních materiálů nelze se zárukou uvést přesný početní stav bezpečnostního aparátu. Uvedená čísla byla pravděpodobně zkršlována, což byl problém jakéhokoliv statistického vykazování v 50. i 60. letech. Opis usnesení politického byra ÚV KSČ z 1. 3. 1960 uvádí, že v době od 1. ledna 1954 do 1. listopadu 1959 byly plánované početní stavy sníženy o 8 595 míst na 30 520 příslušníků VB i StB (nebylo sem zahrnuto 1 768 příslušníků VBŽ). Předkládané návrhy na novou organizaci bezpečnostního aparátu počítaly se stavem 27 552, z toho StB 7 688 a VB 19 864, tedy s dalším snížením o 2 968 míst. Zároveň zde byl zaznamenán návrh na ověření tohoto stavu v praxi a konečného rozhodnutí k 1. červenci 1961, kdy by měly být vypracovány statuty krajských správ MV a okresních oddělení MV. – Tamtéž.

10 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 442.

11 Tamtéž.

protokolů, písemností a dalších evidenčních pomůcek všech zrušených, nově zřízených či přebírajících součástí Veřejné bezpečnosti.¹² Přesto, že v rámci územní reorganizace došlo k dalším dílčím úpravám v organizaci bezpečnostního aparátu, kdy na nových krajských správách MV byly vytvořeny kádrové odbory společné pro Státní i Veřejnou bezpečnost, týlová i finanční agenda byla částečně decentralizována na okresní oddělení MV (čímž byla posílena pravomoc nového okresu ve finančních a hospodářských záležitostech) a později (v roce 1962) byla celostátně vyčleněna vědecko-technická oddělení z vyšetřovacích odborů správ VB pod přímé řízení náčelníka S VB, fungoval bezpečnostní aparát bez významných změn a nebyly připuštěny žádné zásadní „*experimenty*“. I nadále byla u složky Veřejné bezpečnosti uplatňována zásada dvojí podřízenosti k Ministerstvu vnitra, krajské správě MV a okresním oddělením MV na jedné straně a na straně druhé k oborově nezávislým útvarům složky – Hlavní správě VB, správě VB a oddělením VB. Zůstalo také zachováno jednotné velení vnitřně samostatné složky Státní bezpečnosti a Veřejné bezpečnosti v krajských správách MV a okresních odděleních MV, i když se již začaly pomalu uplatňovat změny v jejich profilaci. Veřejná bezpečnost měla těžiště veškeré bezpečnostní práce přesunout na okresy a do popředí měly vystoupit hlavně její preventivně-výchovné úkoly a bezprostřední styk s veřejností. V této době se začala také objevovat myšlenka, že „*zrod nového socialistického člověka*“ přinese útlum trestné činnosti. Naproti tomu přísně konspirativní práce státněbezpečnostní, s použitím agenturně-operativních metod, se měla v případech hledání vnitřního nepřítele zužovat („*třídní*“ proměna naší společnosti přece jenom začala vítězit) a přejít k boji „*se stále rafinovanějšími metodami zahraničních nepřátel*“.¹³ Hlavní náplní její práce tedy měl

12 V dalších pokynech HS VB k uspořádání administrativy ve VB v souvislosti s novou územní organizací jsou uvedeny termíny uzavření jednacích protokolů a protokolů událostí (do 31. 3. 1960), sepsání nevyřízených spisů a uložení spisů vyřízených. Nové spisy, které do uzávěrky protokolu nemohly být vyřízeny, se měly soustředit na vnitřní skupinu (oddělení) O VB (S VB) a poté postoupit tomu útvaru VB, který podle místa bydliště či místa trestného činu bude kompetentní tyto spisy vyřizovat. Součástí, která spisy obdržela, musela spis ve svém protokole znovu zaevidovat. Veškerý vyřízený spisový materiál, protokoly a rejstříky byly ke stejnému datu protokolárně předány nově zřízenému okresu, ke kterému rušené okresní město připadlo, a to i tehdy, byl-li zrušený okres rozdělen do několika okresů. Vyřízený spisový materiál zrušených správ VB byl předán příslušnému oddělení VB v místě. Dosavadní rejstříky osob vedené k jednacím protokolům a k deníkům vyšetřovacích spisů u O VB se měly sloučit s rejstříkem nově ustaveného O VB a dnem 1. 4. 1960 se začal vést jeden jednotný protokol a rejstřík, přísně tajný protokol a deník vyšetřovacích spisů. Stejným způsobem byla uspořádána administrativa i na nově zřízených správách VB, kde byl také veden centrální jednací protokol a rejstřík, PT protokol, protokol stížností a deník vyšetřování. Služební knihy a rozkazy byly protokolárně předány ze zrušených O VB a S VB na nově zřízenou správu VB, která je pak přidělila nově vytvořeným útvarům. – AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 45. Problém spisového pořádku byl řešen základními služebními předpisy MV Adm-I-1 a Adm-I-2, které vstoupily v platnost v roce 1955 a 1956 (v této době také proběhl „úklid“ ve starých písemnostech z předválečné a válečné doby), do té doby neexistovaly v aparátu MV jednotné předpisy o vedení spisů. Do roku 1959 se v MV zase nahromadilo množství písemností, takže bylo opět vyhlášeno vytrídění a skartace, popř. archivace, spisů do r. 1953. V zásadě byla tato I. etapa skartace skončena právě v dubnu 1960. II. etapa pro spisy z let 1954–1956 proběhla v roce 1962. V pokynech k této etapě skartace se objevila myšlenka zabývající se perspektivně návrhem na vytvoření jednotného (podnikového) archivu MV, v němž by se soustředily všechny písemnosti útvarů MV určené k dalšímu uložení. Centrální archiv MV byl pak zřízen 30. 8. 1966 ve Spišském Podhradí na základě TR MV č. 31/1966. – AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 1232. Nový spisový pořádek SNB-adm-I-1 byl vydán až v roce 1965 s účinností od 1. 1. 1966. – AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 1277.

13 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 461.

být boj proti „nepřátelským“ rozvědkám a zbytkům „třídního nepřítele“ u nás. Obě složky pak spolu měly i nadále úzce spolupracovat a doplňovat se. K zásadnější proměně bezpečnostního aparátu však zatím dojít nemohlo, neboť komunistické vedení Ministerstva vnitra „namočené“ do inscenovaných procesů neustále pokračovalo v boji proti jakémukoliv „revizionismu“. A to přesto, že zasedání ÚV KSČ 23. září 1959 vyhlásilo v Československu vítězství socialismu. Ten pak zakotvila v roce 1960 přijatá nová ústava a přejmenování Československé republiky na Československou socialistickou republiku. Rozsáhlá amnestie pro většinu politických vězňů v květnu 1960 pak přinesla plné sebeuspokojení komunistických aparátníků.¹⁴ V září téhož roku se sice pokusili v souvislosti s berlínskou krizí vykonstruovat proces s některými komunisty střední generace obviněnými z protistátního spiknutí a projugoslávské činnosti, ale XXII. sjezd KSSS jejich snahy vzápětí zvrátil.¹⁵ Smyslem územních změn a celkové reorganizace státní správy mělo být podle směrnice ÚV KSČ další zlepšení práce jak v hospodářském, tak i politickém životě, a tedy i nová organizace bezpečnostního aparátu měla těmto zásadám odpovídat. Zejména struktura Veřejné bezpečnosti, postavená na „základě dlouhodobých, osvědčených zkušeností sovětské milice a přizpůsobená našim podmínkám“¹⁶ zatím vyhovovala, měla se zachovat a pouze vylepšovat.

Ještě v roce 1960 však došlo k prověřování činnosti, obsahu práce a rozsahu pravomocí nově zřízených městských oddělení VB. Vzhledem k tomu, že ještě nebyl vypracován statut městského oddělení VB, byla situace na jednotlivých odděleních nedořešená a jejich práce značně nejednotná. Při provádění územní reorganizaci byla dnem 1. dubna 1960 zřízena MO VB, a to zejména v těch místech, kde byla zrušena oddělení VB, a také ve městech, kde to vyžadovala bezpečnostní situace. Jejich hlavním úkolem bylo zajištění veřejného pořádku, boj proti trestné činnosti a provádění prevence. Ve skutečnosti však MO VB plnily úkoly bývalých obvodních oddělení, ovšem s omezenou pravomocí. Terčem kritiky v práci menších MO VB bylo stírání zatím neustále propagované specializace služeb. V podstatě se městská oddělení VB dělila na dva druhy. Existovala MO VB ve větších průmyslových městech se značnou kriminální a dopravní problematikou, kde byli zařazeni operativní příslušníci a kde byli plně vytíženi i příslušníci ostatních služeb (okrskoví zmocněnci, hlídkoví příslušníci a vyšetřovatelé). Kritizovanější byla situace na MO VB s menší mírou trestné činnosti, kde systemizovaní příslušníci operativy i vyšetřovatelé vykonávali také běžnou praxi okrskových zmocněnců a hlídkových příslušníků, aby byla zajištěna jejich vytíženost. To se mělo pak projevit rapidním snížením aktivity při vyhledávání a vyšetřování trestné činnosti, neboť při porovnání statistik bývalých okresů z předešlého

14 Viz PROCHÁZKA, Jaromír: *Poválečné Československo 1945–1989*. Praha 1991, s. 77–78.

15 Tamtéž.

16 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 461.

roku byl pokles trestné činnosti příliš nápadný.¹⁷ Dalším problémem nových MO VB byla jejich neujasněná územní pravomoc, která se týkala všech služeb – kriminálních trestných činů (BKČČ), hospodářské kriminality (BRS), vnější a dopravní služby (VDS) a vyšetřování. Původně totiž byla působnost MO VB stanovena pouze pro území města. Ukázalo se, že toto omezení nevyhovovalo jak při řešení bezpečnostní problematiky, tak veřejnosti a bylo navíc nevhodné. Tato města, i když zde již nebyly organizace okresního významu, zůstávala i nadále hospodářskými středisky. Obyvatelé z okolí sem jezdili za prací, nákupy apod. a v případě oznámení trestného činu či v ostatních záležitostech týkajících Veřejné bezpečnosti se obraceli na městské oddělení VB, i když podle místa bydliště spadali do působnosti okresního oddělení VB, vzdáleného i několik desítek kilometrů. Náčelníci MO VB řešili tyto situace různě. Někteří dodržovali svou územní pravomoc a případy přesměrovali na příslušné oddělení VB, jiní žádali své nadřízené náčelníky O VB o vysunutí vyšetřovatelů O VB na MO VB a další sice zasahovali v blízkosti svých obvodů, ale potřebovali k tomu souhlas náčelníka příslušného oddělení VB, což samozřejmě při tehdejší úrovni spojení (MO VB byla odkázána pouze na spojení přes poštu) zásah na místě trestného činu zdržovalo. Třetím problémem bylo nedostatečné řízení a špatná komunikace ze strany oddělení VB směrem k MO VB. Někteří náčelníci MO VB byli pověřováni kontrolou a „výchovou“ i okrskových zmocněnců z okrsků mimo město. Ukazovalo se, že mnozí OZ z okolí MO VB měli k tomuto útvaru bližší vztah než k O VB. Většina náčelníků oddělení VB pověřovala MO VB plněním dílčích úkolů směrem k okrskovým zmocněncům, takže působnost MO VB na území města nemohla být dodržována právě v důsledku tehdejší organizace okrskové služby. Proto kolegium Ministerstva vnitra 20. prosince 1960¹⁸ schválilo rozšíření působnosti některých městských oddělení VB na určité obvody v blízkosti města s tím, že tato MO VB budou zpracovávat veškerou bezpečnostní problematiku mimo případů, které si vyžádají zásah pracovníků oddělení VB, eventuálně správy VB. Dosavadní působnost MO VB dislokovaných ve velkých městech, kde bylo také sídlo okresu, se nezměnila. Jednalo se o 15 městských oddělení VB s působností jen pro město.¹⁹ Tam, kde v jednom městě vedle sebe koexistovaly dva útvary VB, městské oddělení VB a pohraniční oddělení VB, bylo rozhodnuto sloučit je v jeden útvar pod názvem „Městské a pohraniční oddělení VB“ tak, aby náčelník PO VB byl zástupcem náčelníka MO VB.²⁰ Celkem bylo takto zřízeno 165 městských oddělení VB,²¹ v tomto počtu ale nebyla zahrnuta obvodní oddělení VB dislokovaná u Městské správy VB Praha a městská oddělení VB v rámci městských správ VB v Brně, Ostravě, Bratislavě

17 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 487.

18 Tamtéž.

19 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 603.

20 Jednalo se o čtyři města: Krnov (okr. Bruntál), Bohumín a Český Těšín (okr. Karviná), Šahy (okr. Levice). – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 487.

21 Tamtéž.

a v Plzni, která plnila funkci oddělení VB. Rozkaz náčelníka HS VB č. 5 k rozšíření úkolů a pravomocí MO VB se zásadami jejich organizace práce však vyšel až v lednu 1961.²² Brzy se také objevily návrhy na další rozšíření pravomocí, povinností i počtu MO VB (v roce 1962 jich bylo již 181²³). Teprve v lednu 1962 vydal náčelník HS VB svým rozkazem č. 1 podrobné směrnice pro práci městských oddělení VB.²⁴ Ovšem pořád zde byly problémy způsobené stávajícím systémem okrskové služby (MO VB řídila téměř 2 000 okrskových zmocněnců, jejichž obvody byly zahrnuty do územních obvodů MO VB²⁵). Při jejím zavádění v roce 1952 existovalo na území republiky 348 okresů a v jednotlivých okresech bylo umístěno 4–5 obvodních oddělení VB.²⁶ V roce 1954 se přistoupilo k razantnímu snižování počtu obvodních oddělení a do funkcí OZ byli zařazováni nově přijatí příslušníci (mnohdy bez ukončeného základního vzdělání a praktických zkušeností). Provedením územní reorganizace v roce 1960 se situace v řízení okrskové služby ještě zhoršila tím, že došlo k vytvoření velkých územních celků, takže vzhledem ke značným vzdálenostem k příslušným okresům byla kontrola, řízení a „výchova“ OZ ještě komplikovanější a pouhá úprava v organizaci MO VB to nemohla zachránit. Snaha vyřešit tuto situaci se pak projevila v prvních návrzích na zvýšení počtu obvodních oddělení VB, ale ještě při zachování systému okrskové služby. Síť obvodních oddělení VB by tak pokrývala celé území okresu i samotné okresní město. Obvodní oddělení VB by prostřednictvím okrskových zmocněnců a hlídkových příslušníků zajišťovala veřejnou bezpečnost ve svém obvodu a náčelník by byl zároveň členem širšího štábu oddělení VB na okrese. Stejně úkoly jako obvodní oddělení VB by pak podle návrhu měly mít i pohraniční oddělení VB a poříční oddíly VB mohly být přeměněny také na obvodní oddělení.

Dá se říci, že se Veřejná bezpečnost pořád potácela mezi dílčími reorganizacemi s pouze kosmetickými úpravami své organizační struktury a stále čekala na zákonné zakotvení změn proběhlých už v 50. letech, jejichž nekonceptnost a nevyjasněnost se stávala terčem čím dál silnější kritiky ze stranických pozic (volání po prohloubení kontroly nad prací Bezpečnosti) i ze samotných, hlavně výkonných, útvarů Veřejné bezpečnosti.

Značným zásahem do práce Veřejné bezpečnosti bylo schválení zákona č. 38/1961 Sb. o místních lidových soudech, s účinností od 1. července 1961, který měl být na základě usnesení ÚV KSČ ze 7.–8. prosince 1960 dalším krokem (po schválení nové, socialistické ústavy) k „*upevňování socialistické zákonitosti a zlidovění soudnictví*“. Ke „*zvyšování aktivní účasti pracujících na výkonu soudnictví*“ byly do soustavy československých soudů tedy zařazeny také místní lidové soudy, které jako „orgány

22 Tamtéž.

23 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 565.

24 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 529.

25 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 603.

26 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 565.

pracujících“ měly v obcích městského charakteru nad 3 000 obyvatel a na některých pracovištích projednávat méně závažné případy porušování právního řádu, veřejného pořádku, „soudružského“ soužití a drobné spory mezi občany.²⁷ V závodech, kde místní lidový soud nebyl zřízen, byl v případech drobného rozkrádání a jiného úmyslného poškozování socialistického majetku uplatněn zákon č. 24/1957 Sb. o kárném (disciplinárním) stíhání rozkrádání a poškozování majetku v socialistickém vlastnictví. Místní lidové soudy měly spolupracovat se všemi orgány a organizacemi, které pečovaly o „výchovu“ občanů k dodržování socialistické zákonnosti, tedy hlavně s národními výbory, Revolučním odborovým hnutím (ROH), Československým svazem mládeže (ČMS) a vedením podniků a závodů. Místní lidové soudy také směly dávat podněty k odstranění nedostatků v činnosti orgánů a organizací, které zjistily při projednávání případů. Soudci místních lidových soudů byli voleni (na dva roky) a byli nezávislí, vázáni jedině právním řádem teď již socialistického státu. O ustavení místního lidového soudu však rozhodoval okresní národní výbor na návrh místního národního výboru nebo základní organizace ROH, které navrhovaly jak počet soudců, tak jejich personální složení. Také další schválený zákon č. 60/1961 Sb., s účinností od 1. července 1961, o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku měl nesporný vliv na práci Veřejné bezpečnosti. Tento zákon umožňoval národním výborům projednávání přestupků ve věcech, které spadaly do jejich kompetence, a spolu s dalším předpisem²⁸ pak ukládat a vybírat pokuty do určité sumy. V obcích, kde nebyl ustaven místní lidový soud, měl podle tohoto zákona projednávat provinění národní výbor, trestné činy a majetkové spory mezi občany i nadále řešil okresní soud. K provedení zákona o místních lidových soudech v Ministerstvu vnitra vydal 1. června 1961 ministr rozkazem č. 10 instrukce o úkolech Veřejné bezpečnosti při provádění zákona o místních lidových soudech.²⁹ Pro Veřejnou bezpečnost na okresech to znamenalo velmi úzkou spolupráci především s národními výbory, které činnost místních lidových soudů zajišťovaly. Náčelníci oddělení VB a jim na roveň postavení náčelníci městských správ v Praze, Brně, Ostravě, Plzni a v Bratislavě si měli sami dohodnout formu spolupráce, která měla být „*neformální, osobní, rychlá a měla usnadňovat práci místních lidových soudů*“. Ty se mohly obracet na národní výbory, orgány Bezpečnosti, okresní soudy a jiné státní orgány se žádostí o výslech svědků či jiná prověření skutečností důležitých pro jejich rozhodnutí. Naproti tomu útvary Veřejné bezpečnosti měly místním lidovým soudům postupovat u nich učiněná oznámení občanů o provinění a případy provinění, které Veřejná bezpečnost sama zjistila, a to řádně prošetřené a objasněné, s dalšími materiály usnadňujícími posouzení věci, popřípadě se svými rozbory či stanovisky.

27 Sbírka zákonů a nařízení č. 38/1961.

28 Vyhláška ministra vnitra č. 61 ze dne 28. června 1961 o blokovém řízení. – *Zákony*. Ministerstvo vnitra – Hlavní správa VB Praha 1961, s. 35.

29 AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 813.

Na počátku 60. let přispěly k nervozitě komunistických vůdců také neúspěchy v jejich hospodářské politice. Jestliže druhá pětiletka nesplnila všechny „velkorysé“ plány, pak třetí pětiletka, která byla nastavena ještě více megalomansky, znamenala totální fiasko. Ekonomika z mnoha důvodů naprosto selhávala a pětiletka musela být odvolána.³⁰ Krize vyvolala další rozpory mezi reformními komunisty a jejich odpůrci a mocenská rošáda³¹ se dotkla i Ministerstva vnitra. Ministr Rudolf Barák se přesunul na post místopředsedy vlády (v únoru 1962 byl obviněn z korupce a zatčen). Ministrem vnitra byl místo něho 22. června 1961 jmenován Lubomír Štrougal.³² Zásadní význam pro další činnost Ministerstva vnitra a jeho bezpečnostního aparátu měly závěry na prosinec 1962 odloženého XII. sjezdu KSČ. Sjezd konstatoval, že „s narůstajícím socialistickým uvědoměním nejširších mas bude se přirozeně činnost Bezpečnosti, soudu a prokuratury... zmenšovat. Boj proti negativním zjevům povedeme stále více organizátorskou prací a morálně-výchovným působením...“ a že „potlačovací funkce státu se postupně přeměňuje jen na nezbytné společenské donucení...“³³ Podstatné změny se odehrály především ve Státní bezpečnosti. Těžiště její činnosti se přesunulo na boj proti vnějšímu nepříteli, což přineslo řadu organizačních změn, včetně vytvoření jednotné kontrarozvědky MV³⁴ (Hlavní správa kontrarozvědky) sloučením II., III. a IV. správy MV.³⁵ Významné bylo také usnesení sekretariátu ÚV KSČ z 3. ledna 1963,³⁶ jež na jedné straně proklamovalo další upevňování „vedoucí úlohy strany“ v jednotlivých složkách Sboru národní bezpečnosti, na straně druhé zde byla řešena i otázka opodstatněnosti dalšího trvání zástupců náčelníků pro věci politické ve VB. Na základě tohoto usnesení vydal ke zrušení politického aparátu Veřejné bezpečnosti ministr vnitra 13. března 1963 rozkaz č. 6,³⁷ kde bylo v důvodové zprávě konstatováno, že politický aparát zřízený v roce 1952³⁸ svůj úkol splnil a jeho další existence („kádrová“ přeměna příslušníků SNB a personální čistky již skončily) není opodstatněná. Ovšem „dlouholetých zkušeností“ politických pracovníků bylo v bezpečnostním aparátu i nadále plně využito. Uvedeným rozkazem MV bylo na Hlavní správě VB zřízeno oddělení tisku a propagace k organizování propagační a preventivně-výchovné práce mezi občany za využití tisku, rozhlasu a televize.³⁹ Toto oddělení bylo organizačně začleněno do sekretariátu náčelníka HS VB

30 PROCHÁZKA, Jaromír: *Poválečné Československo...*, s. 80.

31 FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, R. 41, r. 1991, č. 2, s. 492.

32 JUDr. Lubomír Štrougal – narozen 19. 10. 1924, ve funkci ministra vnitra do 26. 4. 1965. – *Historie MV a SNB*, s. 51.

33 *Přehled dějin SNB*, zpracovaný kol. autorů v čele se Zdeňkem Snítle, pracovní materiál pro ideologickou konferenci k 35. výročí vzniku SNB (dále jen *Přehled dějin SNB*), Praha 1980, s. 103.

34 Tamtéž. Více viz FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek...* s. 447–508.

35 Na základě PT RMV č. 46 z 28. 12. 1963. – *Historie MV a SNB*, s. 53.

36 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 4.

37 AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 885.

38 TR MNB č. 68 z 2. 6. 1952.

39 Československá televize, přestože byla jediným médiem vzniklým v komunistické éře, měla počátkem 60. let (zvláště po nástupu nového ředitele Jiffiho Pelikána v r. 1963) neustálé spory s komunistickou mocí o prosazení nezávislého názoru. Např. cyklus reportážních her „*Advokátní poradna*“ údajně podle cenzorů znevažoval práci Veřejné bezpečnosti.

a jím přímo řízeno. Na městských správách VB a správách VB se touto činností zabývali 1–2 pracovníci začlenění do sekretariátů náčelníků a jim i přímo podléhali. Náplň práce redakce časopisu *Bezpečnost* se nezměnila, byla jen vyčleněna na samostatné oddělení HS VB.⁴⁰ Změny se začaly prosazovat i v činnosti Veřejné bezpečnosti. Brzy po nástupu nového ministra vnitra byl proveden (v září a říjnu 1961) průzkum úrovně řídicí a organizační práce ve Veřejné bezpečnosti.⁴¹ Zvlášť ustanovená komise zkoumala, zda zaměření a metody práce VB vycházejí z rozboru objektivní situace a stavu trestné činnosti, zda jsou ve svém celku v souladu s linií strany, zda je účinný postih trestné činnosti spojován s metodou prevence, zda hlavním úkolům VB odpovídá rozmístění sil a prostředků, tj. organizační struktura, rozmístění a připravenost příslušníků. V konečném rozboru tehdejší situace ve Veřejné bezpečnosti dospěla komise k závěru, že došlo k závažným společenským změnám, které ovlivnily obsah a metody práce Veřejné bezpečnosti. Vedle důsledného postihu pachatelů trestné činnosti vystoupila do popředí i výchovná úloha VB. Větší pozornost byla věnována také ochraně hospodářství. K zajišťování veřejného pořádku byla povýšena pravomoc národních výborů a společenských organizací. Průběžně vydávané rozkazy a pokyny k zajištění úkolů VB nemohly zpravidla obsáhnout změny komplexně, což ztěžovalo a oslabovalo práci Veřejné bezpečnosti. Řečeno dnešním jazykem, nejen Veřejná bezpečnost, ale celý bezpečnostní aparát a nakonec i státní správa, se neustále potýkala s organizačními experimenty vesměs vyvolanými mocenskými hrátkami komunistického vedení. Podle závěrů komise si tehdejší situace vyžadovala přeorientovat hlavní úsilí Veřejné bezpečnosti na plnění bezprostředních bezpečnostních úkolů, od kterých ji odvádělo přeceňování výchovné práce VB a přemíra správních agend. Začalo se uvažovat o tom, aby úkoly správního charakteru byly předány jiným rezortům. Režim správních agend i některá opatření se postupně zmírnila natolik, že mohly být pro vlastní práci Bezpečnosti využívány jen nepatrně (šlo především o agendu vydávání občanských průkazů, povolovací, dohled na technický stav motorových vozidel a s nimi spojené evidence). Pouze na úseku zajišťování veřejného pořádku (pořádková služba) a dopravní bezpečnosti se společenské změny výrazněji neprojevovaly (!), neboť se předpokládalo těsnější sepětí pracovníků Veřejné bezpečnosti s národními výbory odpovědnými za řešení těchto problémů. V této souvislosti bylo třeba vyjasnit postavení pořádkové složky Veřejné bezpečnosti v systému státních orgánů, aby odpovídalo rozšířené odpovědnosti a pravomoci národních výborů. Také organizační struktura Veřejné bezpečnosti byla zastaralá a neodpovídala změnám, které se odehrály. Po územní reorganizaci nebyla upravena ani organizace a ob-

V roce 1964 KSČ přitvrdila, Ministerstvo vnitra dokonce zneužilo reportáž *Tajemství Černého jezera* z cyklu „Zvědavá kamera“ k oživení kampaně proti SRN a USA (o podvodu věděli kromě zainteresovaných příslušníků StB i prezident A. Novotný a MV L. Štrougal). Více viz CYSAŘOVÁ, Jarmila: *Československá televize a politická moc 1953–1989*, In: *Soudobé dějiny* č. 3–4, r. 2002, s. 521–537.

40 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 4.

41 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 47.

sah práce okrskových zmocněnců⁴² a v rozporu s danou stranickou linií přiblížit činnost Veřejné bezpečnosti občanům došlo vlastně k opaku. Tento trend podporovalo také neodpovídající rozložení pracovních sil, jejich nadměrná koncentrace na okresech a v krajích (domnívám se, že i v centrále a na Ministerstvu vnitra) a nedostatečný počet v terénu. Tady se nabízelo řešení této disproporce budováním sítě obvodních oddělení VB s plnou územní působností a odpovědností. Už začala být kritizována také příliš úzká specializace zejména kriminální služby rozdělené od počátku 50. let do několika odborů a na druhé straně nesourodost některých pracovišť VB, zejména úseku pátrání a povolování. Tento úsek soustřeďoval zcela rozdílné úkoly jak obsahem, tak metodami. Pátrání po známých pachatelích a pohřešovaných osobách bylo svým charakterem bližší úseku boje proti kriminálním trestným činům. K uvedeným agendám bylo přiřčeno ještě sledování a ustanovka, takže povolovací a pátrací odbor představoval zcela nesourodý celek. Nepřijatelná začala být i organizační samostatnost útvarů Veřejné bezpečnosti na železnici (VBŽ), jejíž existence „nedovolovala důsledné uplatňování zásad jednotné bezpečnosti na všech stupních v rámci jedné složky i v rámci celého MV“.⁴³ Při tehdejší územní a vnitřní organizaci nebylo také zcela jasně vymezeno postavení Veřejné bezpečnosti v systému Ministerstva vnitra, počínaje Hlavní správou VB, jejíž vztah k ostatním správám ministerstva nebyl v podstatě upraven. Také postavení správy VB v systému krajské správy MV bylo dáno jen obecně rozkazem MV č. 6/1960,⁴⁴ a to pouze v otázkách materiálních, kázeňských a částečně personálních. Vztahy a vzájemné postavení oddělení VB a okresních oddělení MV bylo poměrně přesně vytýčeno tajným rozkazem MV č. 75 v roce 1959.⁴⁵ Zásady tohoto rozkazu však nebyly v praxi dostatečně uplatňovány. Náčelníci okresního oddělení MV zpravidla soustřeďovali svoji pozornost na řízení složky StB, zatímco náčelníci oddělení VB se řídili pokyny své nadřízené správy VB. Dosavadní pojetí funkce jednoho náčelníka odporovalo zásadě jednotného řízení, a to na všech úrovních. Náčelníci krajské správy MV a okresního oddělení MV museli přímo řídit úsek Státní bezpečnosti, za který byli bezprostředně odpovědní, dále pomocné úseky, byli staršími operativními náčelníky vůči ostatním bezpečnostním složkám (VBŽ, VKR, PS, VS, NZ) a v neposlední řadě měli řídit i Veřejnou bezpečnost. Nabízela se otázka, zda bylo v silách jednoho náčelníka zvládnout celou bezpečnostní problematiku kraje, popřípadě okresu. Veřejná bezpečnost tedy byla prakticky řízena samostatně z Hlavní správy VB a přímo náměstkem ministra vnitra

42 Okrskový zmocněnec obhospodařoval 3 až 5 vesnic, dvakrát týdně měl stanovené 2 až 3 úřední hodiny, takže pro občany byl málo dostupný a ti se museli dovolávat zásahu z oddělení VB (okresu) na vzdálenost někdy 30 až 40 km. Takto dojížděli naopak příslušníci oddělení VB na schůzky operativních pracovníků, k vyšetřování trestných činů a téměř ke všem dopravním nehodám. Z těchto vzdáleností dojížděli OZ ještě 2–3x měsíčně na instruktáže na oddělení VB. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 603.

43 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 47.

44 Tamtéž.

45 Tamtéž.

pro Veřejnou bezpečnost, takže vedení Veřejné bezpečnosti v krajích a na okresech náčelníky KS MV a OO MV bylo naprosto formální. Kritice se nevyhnul ani systém řízení po vlastní linii Veřejné bezpečnosti, tzn. z Hlavní správy VB na správy VB a ze správ VB na oddělení VB.

Nejběžnějšími metodami organizátorské a řídicí práce uvnitř útvarů byly užší a širší štáby (kolektivní pomocný orgán náčelníka), porady vedení odborů, porady oddělení a osobní styk náčelníků útvarů s pracovníky odborů a oddělení. Ke zpracování a posouzení některých návrhů zásadní povahy byl na Hlavní správě VB zaveden systém komisí složených ze zástupců centrály i podřízených útvarů. Důležitá úloha v systému organizátorské práce byla přisuzována štábům. Ty však neměly jasnou koncepci a sloužily v podstatě k výměně informací mezi členy vedení. Širší štáby, jejichž členy byli kromě vedení útvarů také náčelníci všech odborů, na odděleních VB vedoucí skupin a na některých odděleních VB též náčelníci městských oddělení VB, projednávaly otázky koncepční a kontrolní povahy a scházely se jednou za dva týdny. Širší štáby však jednaly na základě písemných zpráv a předem navržených závěrů, takže jejich činnost byla víceméně pasivní. Podřízené útvary byly řízeny přes pracovní porady náčelníků nebo liniových pracovníků, formou seminářů, písemnými pokyny a rozkazy a jejich úroveň byla rozdílná. Dále bylo voláno po revizi systému a obsahu periodických zpráv a hlášení, který se neustále rozšiřoval.⁴⁶ Za nedostatečný byl považován i systém hodnocení práce, kde stále převládal pohled vnějšího efektu výslednosti práce nad hodnocením její účinnosti. Příčina podle komise tkvěla v tom, že hodnocení práce ve VB se opíralo převážně o celkové statistické údaje o počtu případů, o procentu objasněnosti či výši zachráněných hodnot a nepřihlíželo se k tomu, že ve statistikách se nedají vždy odlišit složité případy od případů běžných nebo od případů, které Veřejná bezpečnost neměla vůbec podle zákonů č. 38/61 a 60/61 řešit. Přeceňování statistiky jako ukazatele výsledků práce vedlo k honbě za množstvím případů a v důsledků toho v některých případech i k umělému ovlivňování a zkreslování statistických údajů. Na řadu přišla také kritika personální (kádrové) práce, která měla být jedním z hlavních prostředků vedoucím ke zkvalitňování celkové činnosti Veřejné bezpečnosti. K 1. lednu 1962 byl průměrný věk příslušníků VB 37 let (což je podle mého neodborného názoru celkem příznivý stav), ovšem odborníci předpokládali, že se bude věkový průměr zhoršovat. Příčina podle nich tkvěla v nedostatečném doplňování Veřejné bezpečnosti mladými lidmi, v jejich výběru a ve stárnutí „základního kádrového fondu“⁴⁷ „Příznivé“ bylo pouze složení příslušníků VB podle sociálního původu. Dělnicko-rolnický původ mělo již 94,8 % pracovníků. To se však na druhé straně projevovalo nižší úrovní všeobecného a částečně i odborného vzdě-

46 Kromě mimořádných hlášení důležitých událostí bylo tehdy po linii Veřejné bezpečnosti vyžadováno 33 periodických hlášení. – Tamtéž.

47 Tamtéž.

lání,⁴⁸ přitom více než čtvrtina příslušníků neprošla žádným odborným školením či kurzem. Tento problém však měly vyřešit připravované kvalifikační předpoklady. Na jejich základě pak měly být vypracovány „skutečné“ výhledové plány vzdělání a výchovy příslušníků Veřejné bezpečnosti. Plány práce všeobecně se měly stát důležitým nástrojem při řízení bezpečnostního aparátu. Ve Veřejné bezpečnosti byly po roce 1960⁴⁹ zpracovávány Hlavní správou VB perspektivní plány hlavních úkolů, které měly být základem pro rozpracování plánů krátkodobých. V roce 1961 pak byly na Hlavní správě VB a správách VB vytvořeny pololetní plány činnosti těchto útvarů. V roce 1962 se na Hlavní správě VB, správách VB a odděleních VB vypracovávaly roční plány hlavních úkolů. Na základě těchto plánů pak rozpracovala jednotlivá pracoviště (odborníky a oddělení na HS VB a správách VB, skupiny na odděleních VB) čtvrtletní plány. Pohraniční oddělení VB plánovala měsíčně. Kromě uvedených plánů vytvářelo vedení útvarů čtvrtletní plány porad štábů. Protože toto množství plánů opět postrádalo jednodušnost, měla být do budoucna stanovena v celém Ministerstvu vnitra jednotná metodika plánování, vymezeny druhy plánů, jejich struktura a způsob jejich zpracování a schvalování.⁵⁰ Podle závěrů komise bylo potřeba v souladu s předpokládaným výhledovým plánem Ministerstva vnitra do roku 1970 jako základní směrnici pro činnost aparátu MV vypracovat vedle perspektivního plánu práce VB a perspektivního plánu výběru, výchovy a rozmístění „kádřů“ v první řadě novou působnost i organizační strukturu Veřejné bezpečnosti s výhledem do roku 1970. Vyřešit se měla zejména náplň práce základních organizačních útvarů VB, jejich vzájemné vztahy, úprava týkající se jednotného řízení v rámci jednotlivých velitelských úrovní, vyjasnění zásad řídicí a organizační práce, pravomocí a odpovědnosti funkcionářů. Přesto, že se organizace městských oddělení VB s rozšířenou pravomocí osvědčila, materiál doporučoval uskutečnit připravovaný návrh na zřízení obvodních oddělení (tento název by lépe odpovídal skutečnosti než dosavadní MO VB⁵¹), která by mohla operativněji zajišťovat veřejný pořádek, samostatně řešit přestupky a provinění vyplývající ze zákonů č. 38 a 60/61 ve spolupráci s místními národními výbory a místními lidovými soudy, střední a drobnou kriminalitu běžného charakteru a menší případy rozkrádání. Vyšetřovatelé obvodních oddělení VB by zpracovávali všechny případy mimo těch, které by si vyžádaly zásah oddělení VB. Na obvodních odděleních VB by byly také soustřeďovány doklady k vydávání, vydávány a prodlužovány občanské průkazy, propustky do hraničního pásma apod. Na obvodních odděleních měla

48 K 1. 1. 1962 mělo 9,3 % nižší vzdělání než základní („osmiletku“), 81,8 % základní školu, pouze 3,3 % nižší odbornou a 0,7 % vyšší odbornou školu, 4,6 % střední vzdělání („jedenáctiletku“) a 0,3 % vysokou školu. Z celkového počtu důstojníků mělo jen 12,1 % vyšší vzdělání než základní. – Tamtéž.

49 Na základě závěrů XI. sjezdu KSČ a po celostátní konferenci KSČ v r. 1960. – Tamtéž.

50 1. ledna 1962 byl rozkazem č. 1 ze 4. ledna 1962 zřízen finanční a plánovací odbor MV, jehož úkolem bylo sjednocení metodiky, výtvarnictví, statistiky a prohloubení rozborové a kontrolní činnosti MV. – *Historie MV a SNB*, s. 51.

51 Výjimku by tvořila městská oddělení VB na území Prahy, Brna, Ostravy, Plzně a Bratislavy. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 603.

být zřízena nepřetržitá služba a tyto útvary by prováděly také první opatření na místě činu, i když některé vážnější případy by později převzalo k vyšetřování oddělení VB. V souvislosti s těmito změnami bylo doporučováno zvážit nutnost specializace (operativní pracovník, vyšetřovatel) na menších obvodních odděleních. Vzhledem k tomu, že bylo závěrům komise popřáno sluchu, čekala Veřejnou bezpečnost v příštích letech další, tentokrát velmi zásadní, reorganizace.

Během projednávání různých návrhů na přestavbu Veřejné bezpečnosti došlo ještě k dalším úpravám organizace Ministerstva vnitra. Rozkazem ministra vnitra č. 2 z 18. ledna 1962 byly vnitřní správa MV a vnitřní odbory (oddělení, skupiny) u náčelníků součástí MV přejmenovány na sekretariáty. Vzhledem k tomu, že tento název údajně více vystihoval jejich náplň práce, byla vnitřní správa MV nyní označována za sekretariát ministra vnitra, vnitřní odbory a skupiny u jednotlivých součástí MV za sekretariáty náčelníků, u kterých působily. Jejich organizace, početní stavy a spisové značky zůstaly beze změny. Přísně tajným rozkazem ministra vnitra č. 16⁵² z 5. června 1963 byla provedena reorganizace pasové, vízové a cizinecké agendy vytvořením Správy pasů a víz, na krajských správách MV oddělení pasů a víz a u okresních oddělení MV skupin pasů a víz.⁵³ Větším zásahem do organizační struktury Veřejné bezpečnosti byla reorganizace úseků se správními agendami. V roce 1963 byl studijně-analytickou skupinou na Ministerstvu vnitra připraven materiál nazvaný „*Výhled činnosti Veřejné bezpečnosti do roku 1970*“, v němž byla upřesněna celá koncepce činnosti i pracovní náplň VB. Jedním z opatření vyplývajících z „*Výhledu*“ byla první etapa řešení těch agend, které měly správní charakter a pro Bezpečnost již omezený význam. Výsledkem bylo soustředění těchto agend za základě rozkazu ministra vnitra č. 30 z 27. září 1963 k 1. listopadu 1963 do nově vytvořené správní služby VB.⁵⁴ V další

52 *Historie MV a SNB*, s. 53.

53 Od roku 1951 do roku 1958 všechny cestovní pasy a československá víza vydávalo Ministerstvo zahraničních věcí po vyjádření Ministerstva vnitra. Stoupající počet zahraničních cest si vynutil změny v této agendě. Již v letech 1956 a 1957 se ukázalo, že centralizované přijímání žádostí a vydávání všech cestovních dokladů na MZV již nevyhovuje, tak bylo přistoupeno k přijímání žádostí k soukromým a turistickým cestám do všech zemí na okresním oddělení MV – oddělení VB (1956). V roce 1958 bylo přeneseno vydávání cestovních dokladů k soukromým a turistickým cestám na krajské správy MV – správy VB. Brzy, se stále stoupajícím cestovním ruchem, se však projevil tytéž potíže jako při centralizaci agendy na MZV. Od 1. 1. 1962 byla agenda decentralizována na okresní oddělení MV. Mimo to v zájmu odstranění organizačních potíží bylo z MZV přeneseno na krajské složky Veřejné bezpečnosti (správy VB) i vydávání cestovních dokladů k hromadným bezvízovým vzájemným vzájemným do evropských kapitalistických států. Tak došlo k situaci, že cestovní doklady vydávalo jak MZV (po vyjádření MV), tak uvedené složky MV. Z technických důvodů (!) byla proto pasová a vízová agenda, kterou prováděly rezorty zahraničních věcí a vnitra, přenesena na samostatný pasový a vízový orgán při MV s výjimkou pasů diplomatických a pasů služebních pro pracovníky zahraniční služby. Pro zajímavost uvádím do té doby existující druhy cestovních dokladů: diplomatický pas, služební pas, zvláštní pas, cestovní pas; a druhy dokladů nahrazujících cestovní pasy: cestovní průkaz, zájezdní soupisky (skupinový cestovní průkaz), cestovní příloha k OP, propustka do společné turistické oblasti, propustka pro malý pohraniční styk (pro jednotlivce i skupiny), průkazy pro přestup státních hranic do místně omezené vzdálenosti. V souvislosti s reorganizací této agendy byly zvláštní pasy zrušeny a ponechány pouze služební pasy. Cestovní doklady pro jednorázové soukromé a turistické cesty do „západních“ států byly sjednoceny. – AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 96. Podrobnější náplň práce, včetně jejího rozdělení mezi jednotlivé útvary MV, je uvedena v materiálech HS VB z roku 1963. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 632.

54 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 883.

etapě pak mělo dojít k případnému soustředění tzv. správních agend v rámci celého rezortu a současně měly být hledány možnosti předání těchto agend příslušným ministerstvům. Základním problémem výkonu správních agend VB bylo jejich roztržštění ke třem službám VB – k dopravní službě, k operativně-pátracímu úseku a k oddělením (skupinám) občanských průkazů. Problematické bylo nevhodné spojení správní agendy s výkonným úsekem jak v dopravní službě, tak zejména na operativně-pátracím úseku. Tento úsek byl nesourodým celkem, v němž byly spojeny tři naprosto odlišné problematiky – kriminální (pátrání po hledaných osobách), typicky správní (povolování zbraní, výbušnin a jedů), a tedy především oficiální, a nakonec čistě operativní úsek, který byl naopak vysoce konspirativní (sledování a ustanovka). Proto bylo kolegiem ministra vnitra v září 1963 schváleno,⁵⁵ aby správní (povolovací) agenda byla převedena k ostatním správním agendám, pátrání po osobách ke kriminální službě a úsek sledování a ustanovky v zájmu nezbytné konspirace osamostatněn vytvořením zvláštních odborů na HS VB a všech správách VB. Součástí správní služby VB⁵⁶ se tedy stala agenda spojená s vydáváním občanských průkazů a hlášení pobytu občanů spolu s ústřední a okresními evidencemi obyvatel a agenda propustek do hraničního a zakázaného pásma, dále vydávání povolení držení střelných zbraní, výbušnin, střeliva a jedů spolu s příslušnými evidencemi a agenda zkoušek a evidence řidičů, dohledu na technický stav motorových vozidel a příslušné evidence. Soustředění správních agend do jednoho organizačního celku v rámci složky VB mělo nesporný klad pro zvládnutí veškeré práce s nimi spojené, avšak brzy se zejména u dopravních agend projevil nedostatek v porušení dosavadní integrace těchto agend v do-

55 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 57.

56 Myslím, že je užitečné uvést krátký přehled jednotlivých etap z hlediska organizačního začlenění správních agend ve složce VB:

Rok 1950 – z působnosti NV byly převedeny do kompetence MNB agendy občanských průkazů a zbraní, výbušnin a jedů; ve složce VB byly tyto agendy soustředěny do nově vzniklých odborů průkazů (Velitelství VB, KV NB), respektive referátů průkazů (OV NB); součástí této služby byla též agenda cizinců a tiskového dohledu.

Rok 1951 – do odborů, resp. referátů průkazů byla začleněna nově vzniklá agenda propustek do hraničního pásma.

Rok 1952 – do odborů a referátů průkazů byla připojena agenda hlášení a evidence pobytu občanů a byly zavedeny okresní a ústřední evidence obyvatel; současně byla zavedena evidence tiskáren, rozmnožovacích přístrojů a úředních razítek.

Rok 1953 – k 1. 4. 1953 byly převzaty z působnosti Ministerstva dopravy a z národních výborů tzv. dopravní agendy a začleněny do nově zřízených dopravních inspektorátů VB (evidence motorových vozidel a řidičů, dohled nad technickým stavem motorových vozidel, zkoušky řidičů a vydávání příslušných dokladů a státních poznávacích značek).

Rok 1954 – k 1. 4. 1954 odbory průkazů na HS VB a správách VB rozděleny na odbor povolovací s agendou zbraní, výbušnin, jedů, tiskáren, rozmnožovacích přístrojů a úředních razítek; odbor průkazů s agendou OP, hlášení pobytu a evidence obyvatel a propustek do hraničního pásma; odbor víz a registrace cizinců.

Rok 1957 – sloučení dopravních inspektorátů VB (včetně dopravních agend) s vnější službou VB do odborů, oddělení nebo skupin vnější a dopravní služby; objevují se první úvahy a jednání o možnostech vrácení dopravních agend zpět do působnosti národních výborů a Ministerstva dopravy.

Rok 1958 – odbor průkazů a zahraniční odbor sloučeny do jednoho odboru zahraničí a občanských průkazů (změna Statutu HS VB).

Rok 1963 – viz výše.

Rok 1969 – změny vyplývající z federálního uspořádání státu; vznikl odbor ústřední evidence MV ČSSR zahrnující Ústřední evidenci obyvatel, evidenci motorových vozidel diplomatů, celostátní zajišťování výroby a distribuce státních poznávacích značek, tiskopisů OP a dalších tiskopisů používaných správní službou VB; řízení výkonu správní služby VB prováděl odbor pořádkové služby VB, na správách VB a odděleních VB se organizace správní služby nezměnila.

právní službě VB a nadále bylo nutné je řešit koordinací mezi dvěma službami.⁵⁷ Také postupné předávání správních úkolů jiným rezortům se nedařilo prosadit. Přesto byl zaveden modernější způsob zkoušení uchazečů o řízení motorových vozidel formou testů a bodovacího systému a v součinnosti s Ministerstvem dopravy byl uplatněn jednotný systém výcviku řidičů,⁵⁸ byl zaveden nový vzor řidičského průkazu⁵⁹ odpovídající mezinárodním dohodám a mající mezinárodní platnost a v neposlední řadě se připravovalo převedení evidence motorových vozidel na počítač. Byl také připraven návrh nové vyhlášky o občanských průkazech a hlášení pobytu obyvatel. Práce na připravovaných opatřeních pak byly přerušeny událostmi z roku 1968 v souvislosti s vydáním „*Akčního programu*“ ÚV KSČ. Pro úplnost uvádím organizaci a náplň práce správního úseku VB⁶⁰ na všech řídicích úrovních:

Správní odbor HS VB

- 1) Řízení a kontrola činnosti správních orgánů VB (řídící, kontrolní a instruktážní činnost na podřízených útvech, zpracovávání návrhů právních norem, směrnic a rozkazů, styk s orgány státní správy, hospodářskými orgány a společenskými organizacemi).
- 2) Činnost na úseku správní agendy v dopravě (zpracovávání celostátního výkazu o stavu a počtu motorových vozidel pro MNO, vyřizování odvolání pro individuální výcvik, odebrání ŘP, učitelská oprávnění, stavba a přestavba motorových vozidel aj., zkoušky, vydávání ŘP a vedení evidence řidičů – příslušníků zastupi-

57 K 1. 4. 1953 byly dopravně-správní agendy přesunuty z Ministerstva dopravy do kompetence dopravních inspektorátů, které začaly pracovat v nové organizaci Veřejné bezpečnosti. Kromě běžných úkolů byla do roku 1956 provedena celostátní výměna řidičských průkazů a státních poznávacích značek, zavedena evidence řidičů a soustavný dohled nad technickým stavem motorových vozidel. V roce 1957 byla připravována úprava organizace Veřejné bezpečnosti, při které vedení HS VB hodnotilo dopravně-bezpečnostní situaci a dospělo k názoru, že jednou z příčin tehdejšího nepříznivého vývoje je to, že příslušníci dopravních inspektorátů se místo dohledu na silniční provoz zabývají administrativou vyplývající z dopravních agend. Výsledkem těchto úvah bylo sloučení dopravní služby s bývalou vnější službou VB, přičemž se počítalo s tím, že dojde k předání těchto agend zpět MD. Ministerstvo dopravy však převzetí agendy odmítlo s tím, že národní výbory by byly těmito agendami nadměrně zatíženy na úkor jiných závažných úkolů. Kolegium MV proto 5. 12. 1957 rozhodlo zatím v jednání nepokračovat. Přesto však vedení HS VB znovu vyvíjelo tlak na předání agend, až MD 10. 7. 1959 konečně sdělilo, že s převzetím souhlasí za předpokladu převedení všech míst včetně mzdových fondů. Po získání souhlasu MD bylo ještě zjišťováno stanovisko MNO a zainteresovaných operativních správ MV. MNO s předáním dopravních agend nesouhlasilo, stejně tak zásadně nesouhlasily II. a zejména bývalá VII. správa MV (např. vyzrazení krycích SPZ apod.). V prosinci 1959 tuto záležitost řešil ÚV KSČ, který k tomu zřídil komisi. Ta převod agend neschválila s tím, že Veřejná bezpečnost pracuje na tomto úseku velmi dobře a pro národní výbory by to bylo neúměrné zatížení. 23. června 1961 sdělil náměstek MV pracovníkům bývalého odboru vnější a dopravní služby, že bylo rozhodnuto v nejbližších pěti letech agendu nepředávat, neboť dříve nelze počítat s konsolidací národních výborů pro provedené územní reorganizaci. V roce 1963 požádal náměstek ministra dopravy náměstka MV o sdělení stanoviska k předání dopravních agend a bylo mu sděleno, že MV na předání netrvá a naopak připravuje komplexní řešení otázky správních agend vytvořením správní služby VB. Koncem roku 1965 znovu požádal náměstek MD o sdělení stanoviska k tomuto problému. V dubnu 1966 ministr vnitra s konečnou platností rozhodl ponechat dopravní agendy VB i nadále v Ministerstvu vnitra. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 767.

58 Vyhláška č. 53/1965 Sb., učební osnova pro výcvik řidičů; vyhláška č. 80/1966 Sb. o pravidlech silničního provozu; pokyn náčelníka HS VB č. 26/1967 o provádění zkoušek z pravidel silničního provozu pomocí testů. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 883.

59 Vyhláška č. 87/1964 Sb. o řidičských průkazech. – Tamtéž.

60 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 57.

telských úřadů, vedení evidence vozidel, vydávání SPZ pro zastupitelské úřady, vedení evidence krycích SPZ).

- 3) Činnost na úseku povolovací agendy (sestavování přehledu o počtu krátkých a dlouhých zbraní pro MNO, vydávání zbrojních průkazů příslušníkům HS VB, povolování střelnic, vydávání povolení k vývozu krátkých kulových zbraní do ciziny, vydávání odběrných průkazů a přepravních povolení na výbušniny a jedy [do vydání nových zákonů]).
- 4) Činnost na úseku občanských průkazů, hlášení a evidování pobytu občanů a propustek do HP a ZP (vedení ústřední evidence obyvatel, zaznamenávání všech změn pobytu, lustrace pro orgány MV, úřady, podniky a občany, administrativní pátrání po pobytu osob, sledování pohybu a zasilání signálů na závadové osoby, zajištění výroby OP a vedení evidence přidělených čistopisů OP podle okresů, prověřování osob na základě dožádání zejména operativních součástí, vydávání propustek do HP a ZP pro příslušníky HS VB, doplňování a změny v seznamu míst HP a ZP).
- 5) Zpracovávání statistických přehledů správní agendy VB.
- 6) Materiální zajištění (zajišťování výroby SPZ, fakturování a vedení celostátního zásobníku SPZ, zajišťování výroby a distribuce ŘP a všech ostatních tiskopisů správní agendy v dopravě, výroby zbrojních průkazů, nákupních a vývozních povolení a doprovodných tiskopisů, výroby a distribuce OP, ohlašovacích tiskopisů, propustek do HP a ZP, doprovodných tiskopisů a potřebného materiálu).

Správní odbor správy VB

- 1) Řízení a kontrola činnosti správních skupin O VB (řídící, kontrolní a instruktážní činnost na podřízených útvech, zpracovávání návrhů směrnic a rozkazů v rámci S VB, styk s orgány státní správy apod., na krajské úrovni).
- 2) Činnost na úseku správní agendy v dopravě (vystavování registračních listin, zkoušky uchazečů o učitelské průkazy, vydávání učitelských průkazů, vedení evidence učitelů, povolování individuálního výcviku řidičů motorových vozidel, kontrola klasifikačních technických prohlídek motorových vozidel a zpracovávání výkazů za kraj, vedení evidence všech druhů motorových vozidel i u cizinců, zpracovávání znaleckých posudků při nehodách).
- 3) Činnost na úseku povolovací agendy (úschova zbraní převzatých z O VB a ostatních součástí MV, předávání zbraní obchodním organizacím k výkupu, likvidace nepotřebných zbraní, účast při povolování výstavby střelnic, vydávání souhlasu k provozu střelnic vyjma střelnic ČSLA, vydávání zbrojních průkazů příslušníkům MV a provádění změn, vydávání povolení k vývozu zbraní do ciziny, vydávání odběrných poukazů a přepravních povolení na výbušniny a zbraně, vydávání povolení k prodeji a používání jedů).
- 4) Činnost na úseku OP, hlášení a evidence pobytu občanů a propustek do HP a ZP (spolupráce s NV a vedení škol při zajišťování slavnostního výdeje OP patnáctile-

tým, organizování prevence na úseku ztrát a krádeží OP, předávání závadového materiálu okresním evidencím obyvatel a vedení přehledu o jejich práci, součinnost s orgány PS v agendě propustek do HP a ZP).

- 5) Zpracovávání statistických přehledů správní agendy VB.
- 6) Vyřizování odvolání a stížností.
- 7) Materiální zajištění (plánování spotřeby SPZ, řidičských, učitelských a technických průkazů a doprovodných tiskopisů, plánování potřeby tiskopisů v povolovací agendě, OP, propustek do HP a ZP, vedení jejich skladu a distribuce na okresy, skartace neplatných OP, ŘP a šrotování zrušených SPZ, bezpečnostně-finanční vyúčtování prodejních tiskopisů).

Správní skupina oddělení VB

- 1) Činnost na úseku správní agendy v dopravě:
 - a) práce technických inspektorů (zde pracovaly kvalifikační komise, které zajišťovaly – prověřování žádostí o vydání registračních listin pro autoškoly, pravidelnou kontrolu školení řidičů v kurzech, zkoušky uchazečů o řidičské průkazy a o učitelské průkazy pro výcvik řidičů malých motocyklů, prověřování žádostí o povolení individuálního výcviku, prověřování závadových osob před vydáním ŘP, vedení protokolu o zkouškách řidičů, účast na poradách učitelů autoučilišť, ve spolupráci s odborem dopravy ONV prováděly kontrolu školení řidičů z povolání, kontrolu výuky, zkoušek a vedení administrativy v kurzech řidičů malých motocyklů, odnímání ŘP z různých důvodů; techničtí inspektoři dále prováděli – dohled a kontrolu technického stavu motorových vozidel, kontrolu vozidel při přihlašování do evidence, klasifikační technické prohlídky, schvalování technické způsobilosti motorových vozidel a přívěsů, kontroly motorových vozidel na závodech, dohled nad vydáváním technických průkazů a osvědčení, pátrání po odcizených vozidlech),
 - b) evidence řidičů (evidování všech řidičů a řidičů malých motocyklů, označování řidičů v evidenci obyvatel, vydávání ŘP, kuponů a oprávnění pro řízení malých motocyklů, vedení knihy vydaných ŘP, zapisování trestů na evidenční karty řidičů, odesílání evidenčních karet řidičů podle místa trvalého pobytu, vedení evidence odebraných ŘP a osob, kterým bylo odmítnuto vydání ŘP, vedení knihy zrušených ŘP),
 - c) evidence motorových vozidel (evidování všech druhů motorových vozidel a přívěsů, vedení spisů a jmenných karet vozidel a přívěsů, provádění změn držitelů motorových vozidel, vystavování technických průkazů a osvědčení pro motorová vozidla a vydávání tabulek SPZ, vedení archivní evidence karet a spisů motorových vozidel, vedení evidence cizinců – držitelů motorových vozidel),
 - d) zpracovávání znaleckých posudků příčin dopravních nehod.
- 2) Činnost na úseku povolovací agendy:
 - a) povolení k nákupu a držbě kulových zbraní (příjem žádostí, проверка žadatelů u dlouhých zbraní, vydávání nákupních povolení a zbrojních průkazů, provádě-

dění změny a jejich prodlužování; výdej hromadných zbrojních průkazů pro podniky, organizace a instituce, příslušníky MV, vedení evidencí držitelů zbraní podle jmen a názvů podniků, podle druhu zbraně, ráže a čísel, držitelů zbraní – příslušníků MV, archivní evidence; provádění změn v evidencích, odebrání, přejímání, úschova a předávání zbraní správnímu odboru S VB k dalšímu opatření),

- b) povolování střelnic (účast na řízení při povolování výstavby střelnic, vydávání souhlasu k provozu střelnic z hlediska zajištění všeobecné bezpečnosti osob a majetku),
 - c) vydávání odběrních poukazů a přepravních povolení na výbušniny.
- 3) Činnost na úseku OP, hlášení a evidence pobytu občanů a propustek do HP a ZP:
- a) agenda občanských průkazů (příjem žádostí a dokladů, prověrka totožnosti, vedení evidence vydaných OP a knihy denního výdeje, vypisování OP a předávání; dohled nad režimem OP – kontrola a dohled na ohlašovnách a matrikách NV, kontrola a dohled v ubytovacích zařízeních, podnicích a závodech; šetření ztrát, vedení evidence těchto OP, preventivní činnost na tomto úseku; ukládání OP osob v zahraničí, při základní vojenské službě, ve výkonu trestu odnětí svobody, sledování návratu těchto osob, úkony spojené s převýchovou potrestaných osob, prověřování případů sporné totožnosti osob),
 - b) agenda hlášení a evidování pobytu občanů (dohled nad plněním ohlašovací povinnosti, vedení okresní evidence obyvatel, provádění změn pobytu, některých osobních změn a předávání do ÚEO, pátrání po pobytu osob, vyřizování dotazů orgánů MV, úřadů, podniků, občanů, zasílání signálů operativním součastem na závadové osoby, spolupráce s OVS při doplňování vojenských evidencí, evidence kočujících osob, předávání statistických záznamů o stěhování statistikům ONV a KNV),
 - c) agenda propustek do HP a ZP (příjem žádostí, lustrace žadatelů, vydávání hromadných a individuálních propustek, likvidace žádostí a vydaných propustek).
- 4) Zpracovávání statistického přehledu správní agendy.
- 5) Materiální zajištění (plánování potřeby a vedení skladu všech potřebných tiskopisů a doprovodného materiálu – OP, ŘP, zbrojní průkazy, propustky atd., příprava skartace neplatných průkazů a šrotování zrušených SPZ, bezpečnostně-finanční vyúčtování prodejních tiskopisů).
- 6) Vyměřování a vybírání správních poplatků podle vyhlášky ministra financí č. 160/60 Sb.

Z uvedeného přehledu je patrné, že se některé činnosti na jednotlivých úrovních řízení dublovaly, takže správní odbor, zejména na HS VB a správách VB, zaměstnával zase více úředníků, než bylo únosné.

V průběhu roku 1963 tedy organizace HS VB a správ VB vykristalizovala do

podoby, která je patrná z organizačního schématu uvedeného v přílohách č. 1 a 2.⁶¹

Premiírou úřednických míst a věčným nedostatkem příslušníků ve výkonu se Veřejná bezpečnost potýkala neustále. Tato skutečnost byla také neustále kritizována, avšak k nápravě nedošlo a každá další reorganizace tento stav zhoršovala. Po období snižování počtu příslušníků došlo po územní reorganizaci v roce 1960 a zvláště po roce 1963 k nárůstu početních stavů⁶² i přes všechny proklamace, že každou organizační změnu zvládne bezpečnostní aparát vlastními silami bez navýšení požadavku pracovních míst. Problematická byla také organizační roztržičnost bezpečnostního aparátu MV. To mělo svoje těžiště už na Ministerstvu vnitra, které se skládalo ze 32 samostatných součástí. Ty se pak dělily na odbory, oddělení a pracovní skupiny a vytvářely svoje protějšky na podřízených stupních, opět s velmi pestrým členěním. Každý z článků této organizační soustavy si vytvářel svoji organizační nadstavbu (náčelníky a administrativní aparát).⁶³ Celá tato nadstavba produkovala velmi rozsáhlé množství rozkazů, směrnic, nařízení, hlášení apod., které proudily mezi jednotlivými organizačními stupni a články a hlavně zatěžovaly vlastní výkonný aparát. Navíc v důsledku nedostatečného vymezení působnosti jednotlivých stupňů a článků organizační soustavy MV existovala v činnosti bezpečnostního aparátu MV celá řada duplicit. Pro skladbu aparátu MV byl charakteristický vysoký podíl pomocných složek (administrativních, týlových, finančních, technických, zdravotnických, personálních, mobilizačních atd.) a řídicích součástí na celkových početních stavech, které od roku 1960 vykazovaly vzestupnou tendenci.

Územní reorganizace, jak už bylo řečeno, obnažila nedostatky systému okrskových zmocněnců a tato situace si vynutila radikální přebudování organizační struktury Veřejné bezpečnosti. V dubnu 1963 byla zřízena na zkoušku obvodní oddělení VB ve vybraných okresech ve Středočeském a Východočeském kraji.⁶⁴ S výsledky půlročního působení obvodních oddělení VB bylo vedení MV spokojeno, a proto kolegium ministra vnitra dne 14. října 1963 schválilo zásady i plán celé přestavby. Myšlenka

61 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 670.

62 Zvýšení stavů vykazovaly především složky StB a VB, zejména na kraji a okrese. Od 1. 4. 1960 do 31. 5. 1965 to představovalo 3 780 funkčních míst. Od r. 1955 do konce r. 1965 se početní stavy na centrále (MV) zvýšily „přes veškerá opatření ke snížení stavů“ o 1 486 míst, než bylo plánováno. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 756.

63 Podle stavu k 31. 12. 1965 byl v bezpečnostním aparátu MV průměrně 1 náčelník na 9 pracovníků, z toho na MV 1 náčelník na 6,13 příslušníků, na KS MV na 9,26 příslušníků, na správách VB, OO MV a O VB na 8,76 příslušníků, u Sboru nápravné výchovy na 7,19 příslušníků. Zajímavé přitom je, že přes řadu reorganizací zůstávaly počty náčelníků bez podstatných změn. – Tamtéž.

64 Jednalo se o okresy Příbram, Benešov a Kolín ve Středočeském kraji a okresy Náchod a Rychnov n. Kněžnou ve Východočeském kraji. Výběr okresů byl proveden tak, aby nový systém služby byl vyzkoušen v podmínkách okresu zemědělského i průmyslově-zemědělského charakteru i v podmínkách okresu s hraniční problematikou. V jednotlivých okresech bylo vytvořeno průměrně 5 až 6 obvodních oddělení s průměrným počtem 10 až 15 příslušníků. V okresních městech byla vytvořena obvodní oddělení početně silnější vzhledem k rozsáhlejší bezpečnostní problematice. Obvodní oddělení byla ustavena z vlastních stavů a kromě okrskových zmocněnců, kteří působili na jejich území, sem byla přesunuta z oddělení VB část vyšetřovatelů a operativních pracovníků kriminální služby. U obvodních oddělení v okresech Benešov a Rychnov n. K. byl zaveden systém práce bez specializace, tzn. bez dělení práce na jednotlivé služby (kriminální, vyšetřovací, okrskovou a hlídkovou). Praxe ukázala, že výkon služby bez specializace byl výhodnější, neboť se tím odstraňovala duplicita některých úkonů, zejména na úseku vyšetřování. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 11.

zásadní reorganizace základního výkonného článku Veřejné bezpečnosti se tedy nakonec prosadila a rozkazem ministra vnitra č. 3⁶⁵ z 19. ledna 1964 bylo stanoveno postupně⁶⁶ zřizování obvodních oddělení VB jako základních výkonných jednotek bezprostředně spojených s místní bezpečnostní problematikou. Organizace obvodních oddělení VB znamenala podstatný zásah do dosavadního systému. Okrskoví zmocněnci v tomto pojetí byli zrušeni a zařazeni jako výkonní příslušníci na obvodní oddělení VB, kde byli pod denním velením náčelníka, což znamenalo, že nevedli vlastní pracovní plány a pomůcky. Výjimečně byla řešena situace těch okrskových zmocněnců, jejichž obvody byly značně vzdáleny od sídla obvodního oddělení. I tito OZ spadali pod velení náčelníka obvodního oddělení, avšak dočasně jim byly ponechány okrskové místnosti a telefon. Zrušení funkce okrskových zmocněnců však nemělo teoreticky znamenat ústup od principu osobní odpovědnosti jednotlivých výkonných pracovníků obvodních oddělení za určený obvod. V rámci této zásady byla snaha nadále zajistit dobrou místní a osobní znalost příslušníků ve stanoveném obvodu. Zejména jim zůstala povinnost organizovat a školit Pomocnou stráž VB⁶⁷ podle pokynů náčelníka. Územní obvody, za které byli bývalí OZ odpovědní, se nemusely krýt s původními okrsky a určoval je náčelník obvodního oddělení podle místní situace. Do působnosti obvodního oddělení byly začleněny i dosavadní pořiční oddíly VB. Pokud jde o dohled nad dodržováním režimu na státních hranicích se socialistickými státy zajišťovaným pohraničními odděleními VB, zůstala organizace, systemizace a náplň práce nezměněna až do konečného rozhodnutí.⁶⁸ Nově vytvořená železniční oddělení VB⁶⁹ zůstala také zásadami pro výstavbu obvodních oddělení VB nedotčena. Vy-

65 AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 928.

66 Na základě úkolů uložených kolegiem MV byla dnem 1. února 1964 zřízena obvodní oddělení VB na celém území Východočeského kraje a v ostatních krajích po jednom okrese s výjimkou Středočeského kraje, kde byla zřízena ve třech okresech (N MV č. 3/1964). K 1. květnu 1964 byla zřízena obvodní oddělení VB v dalších devíti okresech a kromě toho individuálně dalších devět obvodních oddělení VB (N MV č. 20/1964). Bylo navrhováno ukončit výstavbu obvodních oddělení k 1. červenci 1964, nakonec podle rozkazu MV č.3/1964 měla obvodní oddělení VB fungovat na celém území republiky do konce roku 1965. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, č. 11.

67 Pomocná stráž VB se začala budovat v roce 1952. V roce 1960 řídila Veřejná bezpečnost 90 000 členů Pomocné stráže VB, Pomocné služby DI, Pomocné stráže VBŽ, Pomocné stráže ČSM a občanských dopravních inspektorů. Organizace „pomocníků“ tedy byla velmi roztržštěná a také nejednotně označená (rukávové pásky a průkazy). Proto HS VB hodlala názvy „pomocníků“ ujednotit na Pomocnou službu VB se stejným vnějším označením (žlutá páska s černým písmem) při zachování specializace práce. K sjednocení roztržštěných pomocných sil VB došlo vydáním vyhlášky MV č. 56 ze dne 28. 6. 1962 (uveřejněné ve Sbírce zákonů a nařízení ČSSR č. 30) o změnách v organizaci Pomocné stráže VB. Touto vyhláškou zaniklo také oprávnění občanských dopravních inspektorů při zajišťování dopravní bezpečnosti. – AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 647.

68 V nejbližší době měla být prozkoumána možnost přenesení úkolů 147 existujících pohraničních oddělení VB na Pohraniční stráž MV. Pokud by bylo rozhodnuto o ponechání tohoto úkolu i nadále v náplni práce Veřejné bezpečnosti, měla být působnost pohraničních oddělení rozšířena o plnění bezpečnostních úkolů v rozsahu povinností obvodních oddělení VB. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 11. To se stalo nařízením MV č. 39 z 20. 12. 1965, kdy dnem 1. 1. 1966 se pohraniční oddělení VB staly útvary postavenými na roven obvodním odděleními VB a kromě úkolů ochrany státních hranic plnily ve svých obvodech i úkoly OO VB. – AMV Praha, f. A 6/5, i. č. 697.

69 TR MV č. 29 z 27. 9. 1963 došlo k začlenění součástí Veřejné bezpečnosti na železnici (VBŽ) do územních orgánů VB. Dnem 30. 9. byla zrušena Správa VBŽ při HS VB, oblastní železniční odbory VB Praha, Plzeň, Ústí n. L., Olomouc, Bratislava a Košice, železniční oddělení VB Praha, Hradec Králové, Pardubice, České Budějovice, Cheb, Plzeň, Kralupy, Liberec, Nymburk, Ústí n. L., Olomouc, Ostrava, Písek, Brno, Bratislava, Nové Zámky, Košice, Zvolen a Žilina a úseková oddělení VBŽ Česká Třebová, Trutnov, Karlovy Vary, Zdice, Česká Lípa, Most, Valašské Meziříčí, Český

tvořením obvodních oddělení VB byla současně zrušena městská oddělení VB s výjimkou těch míst, kde byly dislokovány městské správy VB. V těchto městech (v Praze, Brně, Ostravě, Plzni a v Bratislavě) byla organizace Veřejné bezpečnosti zpracována později a podle obdobných zásad.⁷⁰ S ohledem na počet a složení obyvatelstva byla obvodní oddělení VB zřizována především v průmyslových centrech, velkých spádových obcích a kulturních střediscích s „obtížnou“ bezpečnostní problematikou a rozmístěna tak, aby účinně zajišťovala bezpečnost na celém území okresu, včetně okresního města. Obvodní oddělení VB se vytvářela zpravidla s počtem 8 až 15 příslušníků, kteří měli provádět všechny bezpečnostní úkony. Ve výjimečných případech, kde to vyžadovala operativní situace, byla zřizována obvodní oddělení VB o počtu více než 30 příslušníků se zachováním oborové specializace při výkonu bezpečnostní služby. Obvodní oddělení VB tedy byla rozdělena do třech typů:

I. typ – nad 30 příslušníků se zachováním oborové samostatnosti,

II. typ – od 16 do 30 příslušníků,

III. typ – do 15 příslušníků.

Obvodní oddělení II. a III. typu tedy bez rozdílu prováděla všechny základní bezpečnostní úkony a byla u nich zachována určitá územní odpovědnost k národním výborům a komisím pro veřejný pořádek. Zde vykonávali službu výhradně uniformovaní příslušníci (většinou bývalí okrskoví zmocněnci a hlídkoví příslušníci, dále sem byly přeraženy potřebné počty příslušníků z oddělení VB či z vyšších součástí), kteří pracovali jen s důvěrníky,⁷¹ nikoli s tajnými spolupracovníky. Ve výjimečných případech (převážně ve větších městech) byl zaveden I. typ, obvodního oddělení VB, kde zůstala zachována oborová specializace vyšetřovatelů, operativních pracovníků a hlídkových příslušníků VB. V čele každého obvodního oddělení VB stál náčelník, řízený přímo náčelníkem oddělení VB nebo jeho zástupcem. Na početně silnějších odděleních byl zařazen také zástupce náčelníka a u I. typů obvodních oddělení VB fungovali ještě starší inspektoři pořádkové služby a velitelé směn.⁷² Celá reorganizace

Těšín, Šumperk, Lužianky, Trenčianská Teplá, Fířakovo, Poprad a Čierna n. T. Od 1. 10. 1963 byla zřízena oddělení dopravy při odborech boje proti rozkrádání a spekulaci u HS VB a u správ VB Plzeň, Ústí n. L., Hradec Králové, Brno, Ostrava, Bratislava, Banská Bystrica, Košice a u Městské správy VB Praha, skupinu dopravy při odboru boje proti rozkrádání a spekulaci u správy VB Praha a České Budějovice a železniční oddělení VB Beroun, Kladno, Nymburk, České Budějovice, Plzeň, Cheb, Sokolov, Karlovy Vary, Ústí n. L., Most, Liberec, Chomutov, Děčín, Hradec Králové, Pardubice, Trutnov, Ostrava, Olomouc, Písek, Brno, Bratislava, Nové Zámky, Zvolen, Žilina, Košice, Čierna n. T., které byly podřízeny náčelníkům příslušných oddělení VB, železniční oddělení VB v hlavním městě bylo podřízeno Městské správě VB Praha. – AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 908.

70 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 11.

71 Podle zásad Oper-I-1 a Oper-I-2. – Tamtéž.

72 K zajištění administrativy byly na obvodních odděleních VB vedeny: jednací protokol (zahrnoval veškeré spisy včetně stížností označených „S“, provinění „P“ a neznámých provinění „NP“, přestupků „PŘ“ a malých dopravních nehod „MD“), přísně tajný protokol, vyšetřovací deník (zde byla červeně odlišena jména osob vzatých do vazby a zadržených a domovní prohlídky), kartičkový rejstřík (společný pro jednací protokol, přísně tajný protokol a vyšetřovací deník; sloužil také jako evidence recidivistů, závadových osob apod.), kartotéka pátrání po osobách, seznam rozkazů a služebních pomůcek, mapový přehled dopravních nehod, seznam členů PS VB, seznam důvěrníků, poplachový plán obvodního oddělení VB, protokol událostí. – Tamtéž.

se samozřejmě neobešla bez nároku na zvýšení počtu příslušníků.⁷³ Argumentovalo se především nárůstem trestné činnosti.⁷⁴ Vzrostly také nároky na dopravní službu.⁷⁵ Současně byla již uvedeným rozkazem ministra vnitra stanovena pro obvodní oddělení VB náplň práce, která spočívala především v ochraně veřejného pořádku a klidu, dodržování pravidel „socialistického soužití“, v zajišťování ochrany socialistického i osobního vlastnictví, života a zdraví občanů, bezpečnosti a plynulosti silničního provozu, ve zjišťování a objasňování všech přestupků, provinění a některých trestných činů, v organizování práce Pomocné stráže VB v úzké součinnosti s národními výbory a společenskými organizacemi. Takto obecně daná náplň práce obvodních oddělení VB byla konkretizována v prozatímních předpisech upravujících činnost těchto útvarů. Jako příloha k nařízení MV č. 3/1964 vyšly „Prozatímní směrnice pro činnost obvodních oddělení VB“, v roce 1965 k nim ministr vnitra vydal ještě doplněk⁷⁶ o organizaci a řízení obvodních oddělení VB I. typu a železničních oddělení VB. Prozatímní pokyny pro zpracovávání přestupků, provinění a méně závažných trestných činů u obvodních oddělení VB byly řešeny ve spolupráci s Generální prokuraturou. Zvlášť nebezpečnou a kvalifikovanou trestnou činnost pak odhalovaly a objasňovaly operativní služby s vyšetřovacími součástmi VB.⁷⁷ Dopravní služba byla orientována na regulaci dopravy ve velkých městech a na objasňování dopravních nehod⁷⁸ a dohled nad plynulostí a bezpečností dopravy na vybraných silnicích. Vytvoření systému obvodních oddělení VB nemělo být návratem k systému bývalých stanic SNB, nakonec počet obvodních oddělení VB dosáhl jen jedné třetiny počtu bývalých stanic SNB a necelé poloviny počtu příslušníků zařazených na bývalých stanicích SNB. Při reorganizaci se vycházelo pouze z možností Veřejné bezpečnosti, nikoli ze skutečných potřeb, takže zase zde byl velký prostor k dalším úpravám v dislokaci, početním obsazení a nakonec i v organizaci obvodních oddělení VB.⁷⁹ Celkově se však systém organizace obvodních oddělení VB jako základních výkonových článků složky Veřejné bezpečnosti osvědčil a v podstatě zůstal zachován.

Současně musela být řešena také otázka organizace Městské správy VB Praha. Ta byla stejně jako doposud řízena přímo Hlavní správou VB a mimo týlového a finanč-

73 K 1. 1. 1953 činily plánované počty VB 33 610 míst, k 1. 1. 1955 25 172, k 1. 1. 1957 23 055, k 1. 1. 1960 22 751, k 1. 4. 1960 (reorganizace) 21 718, k 1. 1. 1964 22 111. Po zřízení obvodních oddělení VB bylo požadováno zvýšení plánovaných míst o téměř 1 500 na 23 559 příslušníků a 635 občanských zaměstnanců s tím, že základní výkon (obvodní oddělení VB) bude mít 15 617 míst, tj. 70,5 % z vlastních stavů VB. – Tamtéž.

74 V roce 1963 bylo o 34 296 případů trestné činnosti a provinění více než v roce 1960. – Tamtéž.

75 Počet vozidel v ČSSR dosáhl 2 milionů. Rok od roku stoupal počet dopravních nehod. Města požadovala rozšíření počtu řízených křižovatek. – Tamtéž.

76 Obojí tamtéž.

77 Vyšetřovatelé se řídili „Instrukcí pro vyšetřování ve VB“ vydanou ministrem vnitra 20. 4. 1962, trestním zákonem a trestním řádem. – Tamtéž.

78 Ve smyslu rozkazu náčelníka HS VB č. 30/61. – Tamtéž.

79 Změny v organizaci obvodních (místních), železničních a pohraničních oddělení VB byly provedeny podle nařízení MV č. 39 z 20. 12. 1965 s účinností od 1. 1. 1966. Typy OO VB byly rozšířeny o IV. typ se stavem do 6 příslušníků. – AMV Praha, f. A 6/5, i. č. 697 a AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 725.

ního zabezpečení byla samostatnou správou, a to i v otázkách personálních a mobilizačních. V rámci Městské správy VB Praha existovalo 10 obvodních oddělení postavených na úroveň oddělení VB (okres). Protože stávající koncepce a organizační členění útvarů Městské správy VB Praha nevyhovovaly, objevily se návrhy na vybudování 32 místních oddělení VB na území hlavního města, která měla být výkonnými součástmi a zajišťovat především veřejný pořádek a formou vyhledávání vyšetřovat některé trestné činy, provádět prvotní úkony u veškeré trestné činnosti (při výskytu kvalifikované trestné činnosti pak měli zasahovat specialisté z obvodního oddělení, popřípadě z MS VB). Místní oddělení měla mít v podstatě stejnou organizaci jako ostatní obvodní oddělení VB, jimž byla postavena na roveň. V pracovní náplni Městské správy VB Praha teď měla převažovat metodicko-řídící, organizační a kontrolní činnost a podstatná část pracovníků měla být převedena z odborů městské správy na obvodní a místní oddělení VB k posílení výkonu. Výkonné jednotky s celoměstskou působností (pohotovostní jednotka, oddělení dopravních nehod, oddíl řízení dopravy, dopravní silniční dozor a poříční oddíl) měly zůstat nezměněny. Jak a ke kterému datu byly tyto návrhy (organizační schéma viz příloha č. 3⁸⁰) oficiálně uskutečněny, se mi bohužel nepodařilo dohledat, ovšem z dalšího vývoje vyplývá, že takto Městská správa VB Praha dále fungovala. Do června roku 1964 tedy měla **Městská správa VB Praha** tuto organizační strukturu:⁸¹

- *vedení*
- *sekretariát náčelníka MS VB*
- *samostatná ekonomická skupina*
- *oddělení kontrolně-inspekční*
- *oddělení mobilizační a bojové přípravy*
- *oddělení kriminalistické techniky*
- *oddělení evidence a statistiky*
- *odbor kádrů*
- *odbor boje proti kriminálním trestným činům* – převážně metodicko-řídící činnost, k přímému zpracování přebíral nejzávažnější trestné činy známých i neznámých pachatelů, vedl přehled o operativní situaci, koordinoval práci obvodních oddělení v boji s trestnou činností při pátrání po pachatelích a poskytoval jim pomoc při řešení vážných případů, měl 4 oddělení
- *odbor boje proti hospodářským trestným činům* – po linii průmyslu, dopravy, distribuce a nevýrobních sektorů konal převážně metodicko-řídící funkci, k vlastnímu rozpracování přebíral závažné trestné činy, v problematice stavebnictví a spekulace byl výkonnou součástí, byl rozdělen na 4 oddělení
- *odbor vnější a dopravní služby* – měl 1 oddělení a přímo řídil samostatné součásti

80 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 11.

81 Tamtéž.

s celoměstskou působností (oddíl řízení dopravy, oddíl dohledu nad dopravou, poříční oddíl, pohotovostní jednotku včetně oddílu pro ostrahu objektů a cel předběžného zadržení), metodicky řídil obvodní oddělení VB Praha 1 až 10 a železniční oddělení VB

- *odbor správní* – byl výkonnou i metodicko-řídící součástí, vedl celoměstskou evidenci obyvatel, řidičů a motorových vozidel, skládal se ze 3 oddělení
- *oddělení vyšetřování dopravních nehod*
- *odbor vyšetřování* – měl 2 oddělení
- *obvodní oddělení VB a železniční oddělení VB* s veškerou službou soustředěnou a řízenou přímo z oddělení a OZ dislokovány na území jednotlivých obvodních oddělení.

Budováním obvodních oddělení VB došlo k zásadní změně v koncepci, systému práce i v organizaci Veřejné bezpečnosti především na okrese (oddělení VB), ale také na kraji (správy VB) a na Hlavní správě VB. Přesunem podstatné části běžných bezpečnostních úkolů Veřejné bezpečnosti na obvodní oddělení VB se změnil charakter (okresních) oddělení VB, včetně přesunutí velké části pracovníků. Oddělení VB byla od svého vzniku v roce 1951 základními výkonnými součástmi VB a plně odpovídala za stav veřejného pořádku, dopravní bezpečnosti a za vyhledávání a vyšetřování obecné i hospodářské kriminality v okresech. Tyto základní úkoly zajišťovaly skupiny specialistů pod přímým řízením náčelníků oddělení VB a dále vysunutí okrskoví zmocněnci. Z pravomoci okresu bylo vyjmuto řešení závažnějších případů, které si vyžadovaly speciálního zpracování u vyšších součástí. V některých místech okresu byla dislokována městská oddělení VB, která prakticky tvořila pouze mezičlánek mezi oddělením VB a okrskovými zmocněnci (viz výše). V oblasti státních hranic se socialistickými státy působila pohraniční oddělení VB jako vysunuté výkonné útvary (okresního) oddělení VB pro specifické úkoly při ochraně hranic. V těchto případech mělo (okresní) oddělení VB postavení řídicího článku, avšak jeho charakter základní výkonné jednotky Veřejné bezpečnosti byl i za těchto okolností zachován. V podmínkách nové organizace se postavení (okresních) oddělení VB⁸² změnilo. Základní vý-

82 Pozorný čtenář jistě zaregistroval, že jsem začala používat pro okresní úroveň Veřejné bezpečnosti, tedy pro oddělení VB, ještě slovo okresní. Zásadám nové organizace VB byly přizpůsobeny i oficiální názvy součástí VB. Doposud se na veřejnosti užívalo názvů „OO MV – oddělení VB“, „KS MV – správa VB“, nebo pouze „oddělení VB“ či „správa VB“ pro útvary Veřejné bezpečnosti. Názvy „oddělení“ nebo „správa“ však nebyly tak přesné a mohly pod ně být zahrnuty jak obvodní, místní, pohraniční, tak okresní oddělení, resp. městské či krajské správy VB. Tyto názvy byly ještě přijatelné v době, kdy okresní oddělení bylo zpravidla jediným „oddělením VB“ v okrese. Začaly se tedy od poloviny roku 1964 oficiálně uplatňovat tyto názvy a zkratky, které vyšly v příloze k rozkazu náčelníka HS VB č. 3/1964:

Hlavní správa VB (HS VB)

Krajská správa VB (KS VB)

Okresní oddělení VB (OkrO VB)

Obvodní oddělení VB (OO VB)

Pohraniční oddělení VB (PO VB)

Železniční oddělení VB (ŽO VB)

Městská správa VB (MS VB), Obvodní oddělení VB, Místní oddělení VB (MO VB) pro Prahu

Městská správa VB, Obvodní oddělení VB pro Brno, Ostravu, Plzeň a pro Bratislavu

konnou jednotkou byla již obvodní (v Praze místní), železniční a pohraniční oddělení VB, která nesla plnou zodpovědnost za plnění základních bezpečnostních úkolů ve svých obvodech. Okresní oddělení VB mělo nově vůči těmto útvarům postavení řídicí součásti. Současně bylo nadále výkonným útvarem se specializovanými službami, avšak i v tomto ohledu mělo jiné postavení než doposud, neboť muselo zajišťovat kvalitativně náročnější úkoly. Okresnímu oddělení VB zůstal úkol v boji s organizovanou hospodářskou trestnou činností a se závažnou kriminalitou, a to jak z hlediska vyhledávání, objasňování a vyšetřování, tak i z hlediska stále propagované preventivní činnosti. Okresní oddělení VB zajišťovalo prostřednictvím skupin silničního dozoru dohled nad plynulostí a bezpečností silniční dopravy na nejvíce frekventovaných silnicích a úsecích častých dopravních nehod a provádělo speciální dopravní kontroly, k nimž bylo potřeba zvláštních technických prostředků. Bylo dále výkonným orgánem i na úseku správních agend, i když se o ně mělo dělit s obvodními odděleními VB.

Řízení bezpečnostní práce v okrese náleželo plně náčelníku okresního oddělení VB a jeho zástupci, kterým podléhala obvodní oddělení prostřednictvím jejich náčelníka přímo (práci OO VB tedy zásadně neřídily jednotlivé oborové skupiny). Pomocníkem vedení OkrO VB při řízení obvodních oddělení VB byl starší inspektor pořádkové služby, který byl bezprostředně podřízen náčelníkovi. Vztah příslušníků okresního oddělení VB a obvodních oddělení VB neměl být založen na zásadě nadřízenosti, ale na součinnosti a účelné dělbě úkolů. Skupiny specialistů okresního oddělení VB řídili vedoucí skupin, kteří byli přímo podřízeni náčelníku OkrO VB. Nebyli však oprávněni dávat příkazy náčelníkům obvodních oddělení, kromě případů, kdy byli zmocněni k řízení jednotlivých konkrétních akcí. Náčelník okresního oddělení VB řídil činnost Veřejné bezpečnosti na základě usnesení stranických orgánů a národních výborů, podle rozkazů a pokynů vyšších součástí a na podkladě rozborů bezpečnostní situace v okrese. K řízení mu ještě sloužily plány práce, návrhy a informace náčelníků obvodních oddělení VB, poznatky vedoucích skupin a pomocníka pro veřejný pořádek. „*Zásady činnosti okresního oddělení VB v nové organizaci*“ vyšly 10. června 1964 na HS VB⁸³ a taxativně rozdělily bezpečnostní úkoly mezi obvodní a okresní oddělení VB. Obecně tedy dělba práce mezi těmito útvary vyplývala z postavení obou součástí v aparátu Veřejné bezpečnosti. Jak už bylo částečně řečeno, **obvodní oddělení VB:**

- činila prvotní neodkladná opatření u všech událostí,
- zjišťovala všechny trestné činy, vyšetřovala ty, které byla podle přílohy č. 3 k na-

Městský odbor VB (Modb VB) pro Košice

Správa vyšetřování VB (SV VB)

Odbor vyšetřování KS VB nebo MS VB (OVŠ KSVB nebo MSVB)

Skupina vyšetřování OkrO VB (SVŠ OVB).

Také se upustilo od dosavadních zkratk OBKTČ, OBRS apod. a začalo se používat běžného označení pořadí specializovaných úseků – „1. odbor“, „3. oddělení“ apod. Uvažovalo se i o názvu „Kriminalistický ústav“ pro 6. odbor HS VB (kriminalistická technika) a obdobně pro 6. oddělení KS VB, protože dosavadní označení nebylo dost přesné (viz organizační struktura dále). – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 674.

83 Tamtéž.

řízení MV č. 3/1964 oprávněná vyšetřovat, a objasňovala ostatní trestné činy, zpracovávala veškeré případy provinění a přestupků a projednávala dopravní přestupky, pokud k tomu nebylo příslušné okresní oddělení VB,

- vykonávala všechny základní kriminalisticko-technické práce na místě trestných činů a vyšetřovaných událostí (zajišťování stop, dokumentace apod.), u případů z předešlého odstavce prováděla daktyloskopii apod. k identifikačním účelům,
- měla úzce spolupracovat s místními orgány a v součinnosti s nimi spolupůsobit při organizování a provádění místních preventivních opatření pro zvýšení úrovně „socialistické“ zákonnosti, veřejného pořádku a bezpečnosti dopravy ve svém obvodu,
- plně odpovídala za stav veřejného pořádku ve svém obvodě a k tomu organizovala službu výkonných příslušníků, příp. specializovaných hlídkových nebo operativních příslušníků a řídila činnost jednotek Pomocné stráže VB,
- spoluodpovídala za stav bezpečnosti v silničním provozu v obvodě a v součinnosti s okresním oddělením VB vykonávala dohled nad bezpečností a plynulostí silničního provozu, zejména nad městským provozem, rekreační dopravou a místními komunikacemi,
- prováděla pátrání po osobách a věcech,
- realizovala dohled nad recidivisty a tzv. závadovými osobami,
- dohlížela na dodržování režimu občanských průkazů, hlášení obyvatel (trvalé bydliště apod.), zbraní výbušnin a jedů, prováděla pomocné úkony při vyřizování některých správních agend, informovala občany, přebírala žádosti o OP, o propustky do HP, o zbrojní průkazy, předávala vyhotovené doklady občanům a vykonávala základní kontroly skladišť zbraní, výbušnin a jedů, podle pokynů OkrO VB prováděla administrativní pátrání po pobytu osob, dohlížela na činnost ohlašoven národních výborů a na ubytovací zařízení, všechny ostatní úkony prováděla
- 4. skupina okresního oddělení VB, obvodní oddělení dislokovaná v místě sídla okresu správní úkoly nevykonávala,
- podílela se na získávání poznatků o „vízových“ cizincích a jejich stycích,
- plnila úlohu základního článku hlášené služby,
- byla samostatnou administrativní jednotkou, tzn. že vedla korespondenci a spisovou agendu.

Okresní oddělení VB jako výkonný specializovaný útvar a první stupeň řízení v aparátu VB řídilo a vedlo celkový boj s trestnou činností a odpovídalo za něj i za ochranu veřejného pořádku a za stav bezpečnosti v silničním provozu na celém území okresu. Operativními prostředky zjišťovalo, objasňovalo a vyšetřovalo trestnou činnost. S tímto cílem systematicky řídilo a organizovalo činnost základních výkonných jednotek a skupin specialistů. V oblasti boje s obecnou i hospodářskou kriminalitou zjišťovalo, objasňovalo a vyšetřovalo závažné trestné činy (ve smyslu ustanovení trestního zákona) a zaměřovalo se na osoby a objekty představující základnu trestné

činnosti v okrese. Okresní oddělení VB odpovídalo za bezpečnost silničního provozu na území okresu, v součinnosti s OO VB organizovalo dozor nad silničním provozem a na frekventovaných silnicích jej samo provádělo zejména formou speciálních kontrol. Ve zvláštní komisi projednávalo závažnější dopravní přestupky a rozhodovalo o odvolání proti rozhodnutí OO VB. Provádělo rozbor operativní situace a organizovalo k ní zásadní opatření. Kromě toho zpracovávalo plán činnosti a vyhodnocovalo plnění plánovaných úkolů, vedlo příslušné evidence v okresním měřítku, řídilo a provádělo kriminalisticko-technické úkony a plnilo funkci základního výkonného článku v oblasti správních agend. V hlásné službě bylo druhým stupněm při podávání řádných i mimořádných hlášení a prvním článkem při zpracovávání pravidelných periodických zpráv. Okresní oddělení VB vedlo též administrativu nezbytnou pro vlastní součást a obstarávalo ty administrativní úkony, které nebylo účelné provádět u OO VB. Další úkoly v činnosti **okresního oddělení VB** vyplývají z uvedené organizační struktury:

Sekretariát – vedl jednací protokol, přísně tajný protokol náčelníka, centrální rejstřík k protokolům a vyšetřovacímu deníku, přijímal a zapisoval došlou poštu a rozdělával ji jednotlivým skupinám, příp. obvodním oddělením VB, vybavoval kurýrní poštu; vedl lhůtník úkolů uložených náčelníkem, spisů a periodických hlášení, vyřizoval služební korespondenci náčelníka a jeho zástupců; podle pokynů náčelníka organizoval porady, pořizoval z nich zápisy, ukládal zápisy z prováděných kontrol a provedek, vedl přehled stížností, oznámení a podnětů, evidoval všechny došlé rozkazy vyšších velitelství, služební knihy a pomůcky; vedl jmennou evidenci všech příslušníků okresu, vedl archiv okresního oddělení VB, třídil archivní materiál a prováděl skartaci, pomáhal náčelníkovi v řízení dozorců a hlásné služby, udržoval poplachový plán a kontroloval a usměrňoval vedení administrativy na podřízených útvarech,

1. skupina (obecná kriminalita) – přímo odpovídala za objasňování vražd, podezřelých sebevražd a úmrtí, loupeží, kriminálních potratů, zabití při dopravních nehodách u neznámých pachatelů, usmrcení na železnici, znásilnění, pohlavní zneužití a rozšiřování pornografie, krádeže vloupáním, sériové krádeže a podvody, všechny závažnější požáry, organizovala pátrání po osobách v rámci okresu až po OO VB, zajišťovala vytěžování zadržených osob a evidovala hledané osoby, koordinovala pátrání po věcech a jejich evidenci, blokovala odcizené OP a vyhledávala po nich pátrání, dohlížela na tzv. závadové osoby a recidivisty, navrhovala jejich zařazení či vyřazení z celostátních seznamů, organizovala preventivně-výchovnou činnost,

2. skupina (hospodářská kriminalita) – zodpovídala za ochranu ekonomiky v rámci okresu na všech úsecích hospodářství a vedla i řídila preventivní a represivní boj proti hospodářským trestným činům, řídila, usměrňovala a kontrolovala práci všech operativních příslušníků skupiny, zajišťovala budování a správné rozmístění sítě tajných

spolupracovníků a důvěrníků podle směrnic⁸⁴ a dbala na jejich dodržování a sama s nimi pracovala, vedla přehledy o tajných spolupracovnících, důvěrnících, konspiračních bytech, propůjčených bytech, o operativních a signálních spisech, o zájmových objektech, o běžných spisech a zprávách TS, udržovala styk s vedoucími pracovníky hospodářských a rozpočtových organizací ve svém regionu,

3. *skupina (dopravní služba)* – byla členem štábu pořádkové služby CO, na základě vyhodnocování situace i statistik organizovala výkon dopravní služby v okrese v součinnosti s OO VB, zpracovávala plány dopravně-bezpečnostních akcí, organizovala preventivní práci na úseku dopravy, v součinnosti s odborem dopravy ONV projednávala uzavírky silnic, stanovení objížděk, parkovišť, dávala návrhy na úpravu vozovek z hlediska bezpečnosti silničního provozu apod., vyřizovala všechny úkoly spojené s přestupkovou agendou, zpracovávala statistiku dopravní služby, vedla operativní mapu nehod a knihu dopravních nehod, byla nápomocna v řešení dopravní situace při různých akcích většího rozsahu, zodpovídala za metodickou a preventivní činnost, pokud se jednalo o hraniční okres zodpovídala za činnost a řízení hraniční služby na PO VB,

4. *skupina (správní služba)* – prováděla veškeré správní úkony základního výkoného článku správních agend (viz výše),

skupina vyšetřování – byla procesně samostatná a podléhala nadřízeným vyšetřovacím útvarům, náčelníku okresního oddělení VB byla podřízena v rozsahu stanoveném v rozkaze č. 4/1964, kterým bylo vyšetřování vyčleněno z bezprostřední podřízenosti územních náčelníků VB.

Tyto zásady platily obecně i pro činnost městských správ VB (kromě Prahy) a obvodních oddělení VB v Praze.

Změny v organizaci Veřejné bezpečnosti a s nimi spojené nové rozložení sil ve VB si vyžádaly také upřesnění systému a organizace správ VB. Správa Veřejné bezpečnosti byla v dřívější organizaci prvním stupněm řízení s rozsáhlým výkonem v boji s obecnou a hospodářskou kriminalitou a na úseku správních agend. Tyto základní úkoly plnily jednak podřízené útvary, a také specializované odbory a oddělení S VB. V nové organizaci začala u krajských správ VB převládat řídicí a usměrňující funkce, kdy v podstatě představovaly druhý stupeň řízení. Výkonnou činnost prováděly správy VB vlastními silami v případech závažných trestných činů nebo v problémech přesahujících rámec a možnosti okresních oddělení či městských správ VB. Správa VB jako oborově samostatná součást krajské správy MV byla řídicí, kontrolní a specializovaný výkonný útvar Veřejné bezpečnosti. V otázkách bojové a mobilizační připravenosti, při provádění bojových operací, v případech vážných mimořádných událostí a bylo-li to nařízeno ministrem vnitra, byl náčelník správy VB též podřízen náčelníku

84 „Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky ve Veřejné bezpečnosti“ vyšly v rozkaze ministra vnitra č. 1 dne 2. ledna 1963 a navazovaly tak na nové „Směrnice agenturně-operativní práce Státní bezpečnosti“ vydané v létě 1962. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 38.

krajské správy MV. V ostatních záležitostech Veřejné bezpečnosti byl náčelník KS MV ve vztahu k náčelníku S VB starším náčelníkem. Správa VB byla tedy plně odpovědná za činnost Veřejné bezpečnosti v kraji, za plnění úkolů uložených Veřejné bezpečnosti zákony, rozkazy, směrnicemi a instrukcemi ministra vnitra a náčelníka Hlavní správy VB. Organizovala a usměrňovala činnost podřízených útvarů v boji s obecnou a hospodářskou kriminalitou a ve stanoveném rozsahu vyhledávala, objasňovala a vyšetřovala trestnou činnost vlastními silami. K tomu organizovala, řídila a usměrňovala práci s tajnými spolupracovníky a důvěrníky, zajišťovala provádění ustanovek a sledování a uplatňovala ostatní tajné prostředky a metody bezpečnostní práce. Řídila výkon kriminalistické techniky a pyrotechniky na území kraje, pro podřízené útvary prováděla kriminalistické expertizy a vydávala znalecké posudky ve stanoveném rozsahu. Řídila také výkon služební kynologie. Vedla krajské operativní a taktické evidence a registrace (s výjimkou S VB Praha a MS VB Praha, kde některé úkoly plnila HS VB) a pro potřeby vlastní i podřízených útvarů je vyhodnocovala a prováděla v nich lustrace. Krajská správa VB organizovala a usměrňovala činnost podřízených útvarů na úseku vyšetřování a ve stanoveném rozsahu prováděla vyšetřování vlastní. Řídila také dohled nad dodržováním veřejného pořádku se zvláštním důrazem na velká města, kontrolovala řešení přestupků a přitom úzce spolupracovala s národními výbory. Totéž platilo i pro dozor nad bezpečností a plynulostí silniční dopravy. Organizovala a prováděla masově-výchovnou a preventivní činnost a měla popularizovat práci Veřejné bezpečnosti. Řídila, usměrňovala, kontrolovala a ve stanoveném rozsahu vykonávala správní úkony v oboru předpisů o provozu na silnicích, o občanských průkazech, hlášení a evidence obyvatel, vydávání propustek do HP, o zbraních, střelivu, výbušninách a jedech a vyřizovala odvolání k rozhodnutím podřízených útvarů v kraji. Organizovala a řídila hláskou službu a zajišťovala zaslání mimořádných i pravidelných hlášení. K zajištění nepřetržité operativnosti hlasné služby byl určen dozorcí útvaru, jeho pomocník a výjezdová skupina, do které byl přidělen také vyšetřovatel VB.⁸⁵ Krajská správa VB byla základním evidenčním útvarem kriminalistické statistiky, kterou zpracovávala pro podřízené útvary, pro vedení, odbory a samostatná oddělení správy VB a pro Hlavní správu VB. Vedla vlastní spisovou administrativu a zajišťovala dodržování zásad utajení. Byla kontrolním orgánem pro administrativu na podřízených útvarech v kraji. Zajišťovala plnění úkolů VB v otázkách Civilní obrany podle rozhodnutí předsedy KNV. A v neposlední řadě věnovala soustavnou pozornost politické a odborné výchově příslušníků VB, jejich bojové, mobilizační a fyzické připravenosti a doplňování stavů VB hlavně mladými „kádry“. V zásadě tedy krajská správa VB vytyčovala hlavní zaměření a hlavní úkoly pro dané úseky práce, přenášela je na podřízené útvary a pomáhala při jejich roz-

85 O tom, zda bude výjezdová skupina v pohotovosti nebo jen v dosažitelnosti rozhodoval náčelník S VB nebo jeho zástupce, titíž rozhodovali o vyslání výjezdové skupiny na pomoc podřízeným útvarům v kraji. V případě jejich nepřítomnosti o tom rozhodl dozorcí útvaru správy VB. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 27.

pracování na konkrétní podmínky. Musela při tom vycházet v první řadě z usnesení stranických orgánů, pak ze zákonů, nařízení, rozkazů vedení MV, náčelníka HS VB. Krajská správa VB se členila na specializované odbory nebo samostatná oddělení. Ty se dále dělily na oddělení (skupiny), jejich počet a rozsah činnosti byl odvislý od bezpečnostní situace v kraji. Činnost odboru (samostatného oddělení) řídil náčelník odboru (samostatného oddělení), přímo podřízený a odpovědný náčelníkovi správy VB. Práci oddělení (skupiny) řídil náčelník oddělení (skupiny) přímo podřízený náčelníkovi odboru.

V čele **krajské správy VB**⁸⁶ stál náčelník a jeho zástupci. K řídicí činnosti náčelníka sloužily různé pomůcky (plán práce, návrhy náčelníků podřízených součástí, vlastní poznatky a analýzy) a vydávání vlastních rozkazů, pokynů a informací.

Sekretariát – byl pracovištěm vedení správy VB, podle pokynů náčelníka a jeho zástupců plnil úkoly na úseku administrativy, dozorcí a hlásné služby; metodicky řídil a kontroloval administrativní činnost podřízených útvarů podle zásad stanovených služebními předpisy, vedl administrativu pro vedení, agendu štábu, přísně tajný protokol za celou součást, evidenci služebních předpisů a pomůcek, evidenci rozkazů náčelníka správy VB a vyšších náčelníků, organizoval a prováděl výkon dozorcí a hlásné služby, plnil úkoly hlásné služby k HS VB a k příslušným orgánům v kraji (KS MV, KV KSČ, krajské prokuratury, KNV), vedl poplachové plány S VB a podle rozkazů náčelníka S VB (zástupce) zajišťoval plnění „*Směrnic pro činnost dozorcí služby k zabezpečení bojové pohotovosti*“.

Skupina tisku a propagace – organizovala, usměrňovala, kontrolovala a prováděla v rámci kraje preventivně-výchovnou činnost mezi obyvatelstvem a propagaci práce Veřejné bezpečnosti prostřednictvím tisku, rozhlasu a televize.

1. odbor (boj s obecnou kriminalitou) – organizoval, koordinoval, metodicky řídil a kontroloval celkovou operativní činnost v boji proti kriminálně-trestným činům, komplexně sledoval stav a vývoj kriminality v kraji, prováděl rozborů a na jejich základě prováděl a navrhoval opatření, rozpracovával všechny případy kriminální povahy, které způsobem provedení, povahou pachatele, vzniklou škodou a nebezpečností překročily rámec okresu, poskytoval po své linii pomoc útvarům VB v kraji při objasňování složitějších a závažnějších případů (stanovení verzí, vypracování operativního plánu, použití operativních prostředků), zajišťoval plnění úkolů u nejzávažnějších a sériových případů přesahujících rámec kraje nebo koordinovaných 1. odborem HS VB, řídil, usměrňoval a kontroloval pátrání po osobách a věcech, v nejzávažnějších případech prováděl vlastní pátrání, sledoval, řídil a usměrňoval stav operativního dohledu a rozpracování pachatelů kriminálních trestných činů, pečoval o využití všech kriminálně-taktických prostředků, o účelný výběr, rozmístění a využívání sítě tajných spolupracovníků a důvěrníků, o řádné vedení a využívání operativně-taktických evi-

86 Tamtéž.

dencí, v rámci kraje koordinoval činnost operativních skupin VB v boji s obecnou kriminalitou s ostatními službami VB a v zásadních otázkách i s ostatními složkami MV.

2. *odbor (boj s hospodářskou kriminalitou)* – organizoval, koordinoval, metodicky řídil a kontroloval celkovou operativní činnost k ochraně (socialistické) ekonomiky, v určených objektech krajské popř. celostátní působnosti prováděl vlastní operativní práci, sledoval stav a vývoj hospodářské kriminality, vyhodnocoval úroveň ochrany majetku v socialistickém vlastnictví, prováděl rozbor příčin trestné činnosti i výslednost práce VB v kraji, měl pečovat o zkvalitňování operativní práce s tajnými spolupracovníky a důvěrníky a jejich získávání, základní metodou jeho operativní výkonné činnosti bylo vyhledávání s náležitým využíváním sítě tajných spolupracovníků a důvěrníků, koordinoval síly a prostředky VB při ochraně ekonomiky, zejména závažné a skryté trestné činnosti rozkrádání, spekulace a pašování, ve vymezené rozsahu organizoval a řídil podle pokynů 2. odboru HS VB operativní činnost 2. skupin na podřízených útvech a poskytoval jim pomoc.

3. *samostatné oddělení (dopravní služba)* – organizovalo, metodicky řídilo a kontrolovalo účinnost dozoru nad silničním provozem, řízení provozu ve městech, postihu dopravních přestupků a výchovné práce, provádělo celokrajské rozbor dopravně-bezpečnostní situace, na jejichž základě činilo a navrhovalo opatření, vedlo přehled o činnosti dopravní služby v kraji, řídilo a zajišťovalo celostátně vyhlášené dopravně-bezpečnostní akce na území kraje, ve spolupráci s tiskem, rozhlasem, televizí, Státní pojišťovnou a pracovníky tisku a propagace VB provádělo masově-výchovnou práci zaměřenou na zvyšování kázně účastníků silničního provozu.

4. *samostatné oddělení (správní služba)* – bylo metodicko-řídícím, kontrolním a výkonným pracovištěm na úseku správních agend dopravních, občanských průkazů, hlášení a evidence obyvatel, propustek do hraničního pásma, zbraní, výbušnin a jedů (podrobný popis jeho činnosti je uveden v souvislosti se zavedením jednotného správního úseku ve VB).

5. *samostatné oddělení (pořádková služba a vyhledávání)* – bylo metodicko-řídícím a kontrolním pracovištěm pro zajišťování ochrany veřejného pořádku a vyhledávání v kraji, s tímto cílem sledovalo a vyhodnocovalo stav a úroveň jeho zajišťování na podřízených útvech a úroveň základních útvarů VB při vyhledávání, objasňování a vyšetřování přestupků, provinění a méně závažných trestných činů, ve spolupráci s KNV organizovalo nebo navrhovalo opatření při budování, školení, řízení a využívání Pomocné stráže VB, v místních záležitostech veřejného pořádku a bezpečnosti osob a majetku, při celkovém provádění preventivně-výchovné činnosti, metodicky řídilo a kontrolovalo nižší útvary v kraji a pomocníky pro veřejný pořádek, organizovalo, provádělo a navrhovalo opatření ke školení hlídkových příslušníků, velitelů směn, inspektorů pořádkové služby a výkonných příslušníků obvodních oddělení VB, vedlo a vyhodnocovalo přehledy výslednosti práce pořádkové služby a vedlo celokrajskou evidenci Pomocné stráže VB, na základě pověření náčelníka správy VB

organizovalo a řídilo pořádkové bezpečnostní opatření většího rozsahu, navrhovalo opatření k zabezpečení státní hranice s Polskem, Sovětským svazem a Maďarskem a k boji proti pašeráctví a další trestné činnosti.

6. *samostatné oddělení (kriminalistické techniky)* – bylo výkonným, metodickým, řídícím a kontrolním pracovištěm v oboru kriminalistické techniky, expertizy a bezpečnostní pyrotechniky, podle požadavků a potřeb operativních a vyšetřovacích orgánů VB provádělo expertizy a zhotovovalo znalecké posudky v oborech deka a monodaktyloskopie, základní mechanoskopie a balistiky, trasologie, metalografie, požárů, diagnostiky a pyrotechniky, kriminalistické dokumentace fotografické a filmové, kriminalistické fotografie, k tomu účelu vedlo, doplňovalo a využívalo monodaktyloskopickou registraci, sbírku daktyloskopických stop z míst neobjasněných trestných činů a další sbírky, provádělo přímou kriminalisticko-technickou práci v závažných případech, které řešily operativní odbory a odbor vyšetřování správy VB, provádělo přímý výkon v oblasti pyrotechniky (zneškodňování nalezené munice, třaskavin a trhavin), organizovalo prevenci a kontrolovalo výkon kriminalistické techniky na útvarech VB v kraji.

7. *samostatné oddělení (statistika a evidence)* – bylo objektivním pracovištěm pro všechny útvary VB v kraji, pro které vedlo evidenci tajných spolupracovníků, konspiračních a propůjčených bytů, osobních svazků, operativních spisů, rozpracovávaných osob a příslušný archiv, statistiku trestných činů, provinění, vybraných přestupků, sebevražd, evidenci pachatelů trestných činů, pravidelně zpracovávalo statistické výkazy, provádělo lustraci v evidencích a v archivu (s výjimkou Správy VB Praha a MS VB Praha, kde tyto úkoly zajišťovala HS VB), provádělo kontrolu zasílaných statistických a evidenčních podkladů.

8. *odbor (ustanovka a sledování)* – byl přísně konspirativní výkonné pracoviště, na základě požadavků operativních útvarů prováděl tajný výkon služby na celém území kraje, ve své činnosti se řídil zvláštními směrnici.

Odbor vyšetřování – byl procesně samostatný odbor, řídil a kontroloval skupiny vyšetřování okresního oddělení VB i městských správ VB, současně prováděl vyšetřování nejzávažnějších trestných činů, zpravidla takových, které rozpracovaly operativní odbory správy VB, jeho vztahy k ostatním útvarům správy VB byly také upraveny rozkazem MV č. 4/1964.

Organizační schéma krajské správy VB a okresního oddělení VB je uvedeno v příloze č. 4.⁸⁷ Obdobné členění se uplatnilo i na **Hlavní správě VB**.⁸⁸ Organizační schéma je uvedeno v příloze č. 5.⁸⁹ – *Sekretariát* – byl pomocným pracovištěm pro náměstka ministra vnitra a současně náčelníka HS VB a jeho zástupců, organizoval a prováděl bojovou a tělesnou přípravu na HS VB a zajišťoval mobilizační připravenost a plnění

87 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 744.

88 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 677 a 744.

89 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 744.

úkolů Civilní obrany u složky VB, zabezpečoval výkon dozorčí služby u HS VB a úkoly hlásné služby u složky VB, plnil a zabezpečoval úkoly hospodářského charakteru na HS VB, zabezpečoval využívání technických novinek v práci VB, organizoval a řídil výkon administrativy u HS VB a na podřízených útvarch.

Inspekce – prováděla kontrolu přesného plnění směrnic a rozkazů ministra vnitra a jeho náměstka pro Veřejnou bezpečnost, prověřovala tento stav u součástí VB, prováděla rozborů a předkládala návrhy na řešení nedostatků, prováděla šetření stížností, v individuálních případech vyšetřovala trestnou činnost příslušníků Veřejné bezpečnosti.

Studijní oddělení – provádělo rozborů a analýzy.

Oddělení tisku a propagace – seznamovalo veřejnost s prací Bezpečnosti, zajišťovalo styk VB s tiskem, rozhlasem a televizí, organizovalo preventivně-výchovnou práci mezi obyvatelstvem (na školách, mezi řidiči apod.), zajišťovalo spolupráci VB se svazy ROH a propagačními odděleními ústředních úřadů na úseku preventivní výchovy.

Redakce časopisu Bezpečnost – zpracovávala materiály vlastní i dopisovatelů, vydávala časopis a zajišťovala jeho distribuci.

Dopravní četa – zajišťovala dopravní službu a úkoly s tím spojené na HS VB (školení řidičů – referentů, údržbu motorových vozidel HS VB apod.).

1. odbor obecné kriminality – organizoval a koordinoval boj proti kriminální trestné činnosti na území ČSSR, poskytoval praktickou pomoc podřízeným útvarům a zpracovával závažné trestné činy, organizoval celostátní pátrání po pachatelích trestných činů, po pohřešovaných osobách, neznámých mrtvolách a odcizených věcech, organizoval boj proti požárům a sledoval problematiku výbuchů, vedl pátrací pomůcky, prováděl opatření spojená s převýchovou osob vracejících se z výkonu trestu.

1. oddělení organizovalo a koordinovalo boj proti násilným trestným činům – vraždám, loupežím, znásilněním, nedovoleným zákrokům na těhotných ženách, násilí na veřejných činitelích, rvačkám, pohlavním zneužitím, homosexualitě, prostituci a příživnictví, sledovalo problematiku požárů, výbuchů a žhářství, poskytovalo pomoc podřízeným útvarům a zpracovávalo závažné případy trestné činnosti.

2. oddělení organizovalo boj proti majetkovým trestným činům – podvodům, zpronevěrám, krádežím apod., poskytovalo praktickou pomoc podřízeným součástem a zpracovávalo závažné případy.

3. oddělení organizovalo a řídilo celostátní pátrání po pachatelích, věcech a pohřešovaných osobách, poskytovalo pomoc podřízeným útvarům a zpracovávalo závažné případy pátrání, komplexně řešilo cikánskou problematiku, organizovalo dohled nad recidivisty a závadovými osobami, vedlo boj proti trestné činnosti mládeže, řídilo činnost ústředního štábu Pomocné stráže VB, spolupracovalo s ústředním výborem ČSM, Ministerstvem školství a kultury, Generální prokuraturou a Ministerstvem spravedlnosti, vedlo přehled o situaci ve výchovných střediscích.

4. oddělení vedlo operativně-taktické evidence, vydávalo pátrací pomůcky, vedlo přehled o celostátně hledaných osobách, celostátní evidenci ztracených a odcizených

zbraní a organizovalo k tomu příslušná opatření, řídilo a organizovalo služební kynologii VB, pečovalo o chov služebních psů, o jejich přidělování a výcvik, metodicky řídilo výcviková střediska a chovnou stanici.

2. *odbor hospodářské kriminality* – organizoval a řídil boj proti trestné činnosti v hospodářství: rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, spekulace, pašování, padělání platidel, poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, devizového hospodářství apod., řešil otázky ochrany ekonomiky ve spolupráci s ostatními centrálními složkami Ministerstva vnitra.

1. *oddělení* organizovalo a řídilo boj proti trestné činnosti na úseku průmyslu – ve stavebnictví, chemickém průmyslu, spotřebním průmyslu, hutním a strojírenském průmyslu, zpracovávalo rozbor situace, poskytovalo pomoc podřízeným útvarům a řešilo závažné případy trestné činnosti.

2. *oddělení* organizovalo a řídilo boj proti trestné činnosti na úseku dopravy a spojů (traťové hospodářství, sdělovací a zabezpečovací zařízení a technika, železniční průmyslová stavební výroba, projekční činnost, opravárenství, zásobování ČSD, přeprava zásilek atd.), koordinovalo a řídilo celostátní opatření, kontrolovalo činnost podřízených útvarů a poskytovalo jim praktickou pomoc.

3. *oddělení* řídilo a organizovalo boj proti trestné činnosti na úseku zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství, koordinovalo celostátní akce, provádělo kontrolu a poskytovalo pomoc podřízeným útvarům.

4. *oddělení* organizovalo ochranu ekonomiky na nevýrobním úseku – v obchodu, kultuře, v problematice místního hospodářství, zdravotnictví, financí a potravinářského průmyslu, vedlo a řídilo boj proti spekulaci, padělání platidel a pašování, zpracovávalo závažné případy trestné činnosti, kontrolovalo činnost podřízených útvarů a poskytovalo jim pomoc.

3. *odbor dopravní služby* – řídil výchovné akce proti dopravním nehodám, sledoval dopravní problematiku, organizoval řízení silničního provozu, vyhodnocoval situaci v silničním provozu a předkládal návrhy na řešení dopravních problémů, ve spolupráci s ostatními složkami prováděl preventivně-výchovná opatření.

4. *odbor správní* – organizoval a řídil práci po linii správních agend, řídil a kontroloval výrobu, distribuci a vydávání občanských průkazů, řidičských průkazů, státních poznávacích značek a ostatních tiskopisů, řídil provádění dohledu nad technickým stavem motorových vozidel, nad dodržováním režimu hlášení obyvatel, hraničního režimu a nad výukou řidičů motorových vozidel, vedl ústřední evidenci obyvatel.

1. *skupina* organizovala a řídila režim občanských průkazů, hraničních propustek a povolovací agendy zbraní, zajišťovala výrobu a distribuci občanských průkazů a ostatních tiskopisů, prováděla prověřování prošetřování ztrát OP, usměrňovala práci ohlašovatelů národních výborů, kontrolovala práci podřízených útvarů a poskytovala jim pomoc.

2. *skupina* zajišťovala úkoly na úseku dopravní agendy, úkoly klasifikačních komisí, organizovala celostátní dopravní akce, jejich vyhodnocování a předkládala návrhy na

řešení, řídila vydávání řidičských průkazů a vedení evidence motorových vozidel a řidičů, organizovala zkoušky řidičů, zajišťovala výrobu státních poznávacích značek a prováděla dohled nad jejich přidělováním.

3. oddělení odpovídalo za režim hlášení obyvatel, vedlo ústřední evidenci obyvatel, činilo opatření k odhalování osob, které se vyhýbaly hlášení pobytu, řídilo práci okresních evidencí obyvatel, provádělo celostátní administrativní pátrání po pobytu osob a podávalo informace o pobytu osob.

5. odbor pořádkové služby a vyhledávání – organizoval a řídil výkon pořádkové služby, činnost obvodních, pohraničních a železničních oddělení VB, vyhledávání, výkon hraniční služby a práci Pomocné stráže VB.

1. oddělení řídilo a organizovalo výkon pořádkové služby ve městech (hlídkové služby, radiovožů, speciálních pohotovostních jednotek), výkon služby na obvodních odděleních VB a železničních odděleních VB, organizovalo činnost Pomocné stráže VB a preventivní práci, zajišťovalo zavádění nové techniky, zpracovávalo rozborů a návrhy, kontrolovalo práci podřízených útvarů a poskytovalo jim pomoc.

2. oddělení metodicky zajišťovalo vyšetřování trestné činnosti formou vyhledávání a řešení přestupků a provinění.

3. oddělení řídilo a organizovalo komplexně výkon hraniční služby.

6. odbor kriminalistické techniky (Kriminalistický ústav⁹⁰) – řídil kriminalistické služby ve Veřejné bezpečnosti, prováděl identifikační práce z hlediska daktyloskopie, znalecké posudky pro všechny orgány MV, prokuratury a soudy, zaváděl a propagoval používání vědecko-technických prostředků v boji s trestnou činností.

1. oddělení (daktyloskopie a trasologie) zpracovávalo kompletní expertizy, vedlo trasologické materiály a srovnávací sbírku, zpracovávalo znalecké posudky, vedlo celostátní sbírku stop.

2. oddělení (mechanoskopie a balistiky) provádělo všechna zkoumání v oboru mechanoskopie, střelných zbraní, balistiky, zámek, plomb, úlomků nástrojů a skla, identifikovalo zbraně, náboje, nástroje a předměty.

3. oddělení (chemie, požární expertizy a pyrotechniky) provádělo chemické analýzy ze všech oborů analytické chemie, spolupracovalo s Ústavem soudní chemie a toxikologie, provádělo expertizy v oboru zjišťování příčin požárů, průmyslových výbuchů a havárií v průmyslových provozech, identifikaci munice a výbušnin, řídilo metodicky i prakticky činnost pyrotechniků krajských správ VB.

90 V roce 1963 se objevil návrh na vyčlenění Kriminalistického ústavu z HS VB a jeho začlenění do sestavy Generální prokuratury. Zatím však tento krok nepřicházel z různých důvodů (nešlo oddělit daktyloskopické a jiné registrace od výkonu kriminalistické služby, valná část expertiz byla vykonávána již ve stadiu vyhledávání, tedy operativním, 80 % všech expertiz bylo zpracováváno pro StB a VKR, KÚ uděloval úkoly a náplň práce kriminalistickým oddělením na S VB, KÚ řešil závažné případy v součinnosti StB a VKR, např. zahraniční letecké havárie, podezřelá úmrtí našich občanů v zahraničí nebo cizích státních příslušníků u nás, trestnou činnost našich občanů v zahraničí apod.) v úvahu, neboť by došlo k rozrušení systému služby Veřejné bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že znalecká činnost a působnost KÚ byly upraveny trestním řádem a zákonem o soudních znalcích a tlumočnících, nemohlo podle materiálu docházet k porušování principu procesní samostatnosti kriminalistického znalce. – AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 10.

4. oddělení (biologie a biochemie) pracovalo na sérologických a mikroskopických vyšetřováních tělních tkání a tekutin, provádělo identifikace botanických a zoologických materiálů, zpracovávalo znalecké posudky.

5. oddělení (grafické expertizy a diagnostiky) zpracovávalo všechny druhy diagnostické a písmoznalecké expertizy.

6. skupina (kriminalistické fotografie) zpracovávala fotografické expertizy a fotodokumentace.

Sekretariát plnil administrativní a hospodářské úkoly pro kriminalistický kabinet, vydával *Kriminalistický sborník*, *Informační věstník VB* a *Učebnici kriminalistiky*.

7. *odbor statisticko-evidenční* – vedl evidenci a registraci vyšetřovacích spisů, tajných spolupracovníků, agenturních a evidenčních spisů a daktyloskopických karet, vyhodnocoval celostátní statistické údaje, vedl daktyloskopickou kartotéku.

1. oddělení (evidence) vedlo protokol tajných spolupracovníků a rozpracovaných osob za HS VB, evidenci svazků, operativních spisů a archiv osobních svazků, vedlo desetiprstou daktyloskopickou sbírku, evidovalo, vyhodnocovalo a kontrolovalo operativní materiály pro archiv.

2. oddělení (statistiky) zpracovávalo statistické výkazy trestné činnosti, provádělo hodnocení statistických ukazatelů a poskytovalo pomoc podřízeným útvarům.

8. *zvláštní odbor* – prováděl sledování a ustanovky.⁹¹

1. oddělení provádělo sledování.

2. oddělení zpracovávalo ustanovky.

Hlavní správa VB pracovala v součinnosti se Správou vyšetřování VB, která však spadala do kompetence náměstka ministra vnitra pro vyšetřování, jak je patrné z přílohy č. 6.⁹² Už brzy se objevily další kritiky jak organizační struktury a náplně služeb, tak i nedomyšleného rozložení pracovních míst v celé Veřejné bezpečnosti. Nová organizace (při absenci nového statutu) HS VB postrádala logické utřídění podle tří základních služeb (kriminální, pořádkové, dopravní) a nadále vycházela z oborové izolovanosti a uzavřenosti. Především kriminální služba byla roztržštěna do I. (eventuálně i II.), dále VI., VII. a VIII. odboru, tedy do odborů výrazně kriminálního charakteru, které řešily v podstatě jednu problematiku.⁹³ Také stále chyběl nový zákon o bezpečnostních složkách.

Rok 1964 byl přelomový nejen zavedením nové organizace Veřejné bezpečnosti, ale i pro úsek vyšetřování. Progresivnější a relativně větší samostatnost dal vyšetřovatelům VB už zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 1962. Jím byla zcela jasně potvrzena dřívější práva a povinnosti vyšetřovatele a navíc v něm bylo výslovně stanoveno, že kromě případů, kdy bylo třeba

91 Směrnice k vyžadování a zpracovávání ustanovek vyšly pravděpodobně v roce 1962. – AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 526 (návrh rozkazu MV před legislativní úpravou).

92 AMV Kanice, f. 1 – 4, i. č. 744.

93 AMV Kanice, f. H 1 – 1, i. č. 11.

souhlasu prokurátora, činili vyšetřovatelé všechna rozhodnutí samostatně a byli také osobně odpovědní za jejich zákonné a včasné provedení. Nadále však zůstala plná služební závislost vyšetřovatelů VB na územních náčelnících Veřejné bezpečnosti, kteří měli vůči vyšetřovatelům kázeňskou a personální pravomoc i právo kontrolovat každé rozhodnutí vyšetřovatele, respektive dávat mu závazné pokyny týkající se vyšetřování. Územní náčelník mohl svým způsobem ovlivnit nejen zahájení vyšetřování a vznesení obvinění, ale i celý průběh vyšetřování. Dokonce mohl ovlivnit i jeho skončení, neboť ho svým podpisem schvaloval. Přesto, že byli vyšetřovatelé VB jedním z orgánů činných v trestním řízení a měli z tohoto titulu určitá procesní práva a povinnosti, nebyli rovnocennými partnery prokurátorů a soudu. Prokurátor měl v tehdejší trestním řízení dominantní postavení a vyšetřovatel mu byl ve všech právních i kriminalistických otázkách plně podřízen. Pokyny prokurátora byl pro vyšetřovatele závazné a vyšetřovatel neměl vůči nim právo námitky. Vyšetřování bylo také konáno ve všech trestných činech bez ohledu na jejich míru nebezpečnosti, právní a důkazní náročnosti a složitosti a také bez ohledu na místo spáchání. Vyšetřování bylo koncentrováno do okresních a krajských center mnohdy velmi vzdálených od místa činu. Zásadní změna v postavení vyšetřovacího aparátu byla provedena na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 17. prosince 1963 o dalším zkvalitnění vyšetřování (mimo jiné zde bylo zdůvodněno zřízení institutu vyšetřovatelů prokuratury a dán podnět k novelizaci trestního řádu). Již zmíněným rozkazem ministra vnitra č. 4/1964⁹⁴ byl vyšetřovací aparát v otázkách vyšetřování vyčleněn z bezprostřední podřízenosti územních náčelníků VB. Vyšetřovací součásti VB byly vertikálně podřízeny prostřednictvím Správy vyšetřování náměstkovi ministra vnitra. Uvedeným rozkazem byla zřízena Správa vyšetřování VB jako celostátní orgán vyšetřování ve Veřejné bezpečnosti. Organizace vyšetřování v Ministerstvu vnitra byla znovu zafixována v rozkaze MV č. 12/1966 o některých změnách v organizaci Ministerstva vnitra a dále prohloubena v rozkaze MV č. 36/1966 o zásadách pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti. Procesní samostatnost vyšetřovatelů byla později zakotvena v zákoně č. 57/1965 Sb., kterým byl novelizován trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb.), a v zákoně č. 70/1965 Sb. o SNB. Těmito normami byli vyšetřovatelé vyňati z personální a disciplinární pravomoci náčelníků územních součástí VB. Přímá podřízenost těmto náčelníkům zůstala pouze v bojové a tělesné přípravě, v mobilizační připravenosti, v přípravě CO, při pohotovosti a závažných případech, kdy by bylo nutné použít všechny síly a prostředky VB (katastrofy, živelné pohromy, havárie, železniční a letecké nehody a demonstrace). Personální pravomoc náčelníků vyšetřovacích útvarů VB důsledně ve vertikálním směru byl konkretizovaná služebním předpisem (MV-kádr-II/6⁹⁵). Tuto pravomoc později, 13. října 1967, přenesl náčelník

94 AMV Kanice, f. H 7, Úvod k inventáři Správy vyšetřování VB MV ČSR, s. 12.

95 Tamtéž, s. 13.

Správy vyšetřování VB svým rozkazem č. 7/1967 na náčelníky odborů vyšetřování VB krajských správ SNB a Městské správy VB Praha. Rozkaz MV č. 4/1964, který měnil organizaci vyšetřování VB, také nařizoval vydat směrnice o vzájemné spolupráci a součinnosti vyšetřovatelů s orgány operativy ve Státní bezpečnosti. Po získání zkušeností a s přihlédnutím k novelizaci trestního řádu byly tyto směrnice Správou vyšetřování StB vypracovány v květnu 1965.⁹⁶ Mimo jiné upravovaly podmínky, za kterých mohl orgán operativy zahájit trestní stíhání. Operativní útvary zpravidla trestní stíhání nezahajovaly, s výjimkou těch situací, které nesnesly odkladu, příp. nešlo-li dosáhnout toho, aby tak učinil vyšetřovatel. Pak mohl orgán operativy provést zadržení podezřelého, vydání a odnětí věci, domovní a osobní prohlídku, pozdržení zásilek, výslech podezřelého, poškozeného a svědků. V běžných situacích nebyli příslušníci operativy oprávněni jakékoliv vyšetřovací úkony s výjimkou ohledání místa činu a osobní prohlídky před zahájením vyšetřování činit. Měli pouze konat všechna potřebná opatření k odhalení trestných činů a zjištění jejich pachatelů, popř. k předcházení a zamezení trestné činnosti. Vyšetřovatelé měli pak povinnost poskytovat operativním útvarům pomoc při provádění jejich vlastních operativně-pátracích aktivit. Úsek vyšetřování VB fungoval podle těchto nových zásad v podstatě až do vzniku československé federace beze změn.

Již jsem se zmínila o novelizaci trestního řádu, která byla též významná pro činnost Veřejné bezpečnosti, zejména obvodních oddělení VB. Týkala se zejména zákonné úpravy vyšetřování trestných činů u obvodních oddělení VB a zavedení urychleného, zjednodušeného trestního řízení pro některé druhy trestných činů, tedy institutu vyhledávání. Tato úprava trestního řádu v podstatě zavedla dvě formy objasňování trestných činů: trestné činy závažné a trestné činy, jejichž objasňování bylo po skutkové, důkazní a právní stránce obtížné, měly být vyšetřovány, ostatní trestné činy měly být objasňovány formou vyhledávání. Spolu s vytvořením obvodních oddělení VB měla tato úprava umožnit využití početně omezeného vyšetřovacího aparátu pouze pro věci závažné. Naproti tomu na objasňování skutkové, důkazně a právně jednoduchých trestných činů se měl podílet daleko větší okruh bezpečnostních orgánů, než tomu bylo v systému okrskové služby. Úprava vyhledávání se měla lišit od úpravy vyšetřování pouze zjednodušením několika úkonů administrativního charakteru, takže záruky zákonnosti upravené trestním řádem měly být pro vyšetřování i pro vyhledávání v podstatě stejné. Při vyhledávání nebylo nutné vyhotovovat usnesení o zahájení vyhledávání a usnesení o vznesení obvinění. V takovém případě sdělil vyhledávací orgán stíhané osobě na počátku jejího prvního výslechu, pro jaký skutek se vyhledávání vede a další údaje, o které se podezření opíralo. Prokurátorovi se musela doručit zpráva o zahájení vyhledávání a o vznesení obvinění do 48 hodin od oznámení či jiného zjištění trestného činu. Vyhledávání pak muselo být skončeno

96 Jednalo se o služební předpis SNB-vyšetř-I-2. – AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 1279.

a spis se závěrečnou zprávou prokurátorovi předložen do jednoho měsíce. Prokurátor mohl lhůtu pro vyřízení spisu přiměřeně prodloužit. Po skončení vyhledávání měl příslušník konající vyhledávání seznámit obviněného s výsledky jen tehdy, učinil-li návrh na podání obžaloby, jinak měl pouze předložit prokurátorovi spis a vyčkat jeho pokynů. Dozor prokurátora a účast obhájce se řídila příslušnými ustanoveními trestního řádu. Vyšetřování se provádělo v případě trestných činů proti republice a těch, na které stanovil zákon trest odnětí svobody převyšující tři roky. Dále byl-li obviněný ve vazbě, ve výkonu trestu nebo na pozorování ve zdravotním ústavu, byl-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům, mladistvý nebo uprchlý. Prokurátor pak mohl nařídit vyšetřování i v jiných případech. V novele byla zapracována také ustanovení vymezující kompetence jednotlivých vyšetřovacích a vyhledávacích orgánů. Vyšetřování konali vyšetřovatelé prokuratury, vyšetřovatelé Státní bezpečnosti a vyšetřovatelé Veřejné bezpečnosti. Vyšetřovatelé prokuratury vyšetřovali podle rozhodnutí prokurátora ty závažnější trestné činy, jejichž odhalení nevyplývalo z činnosti bezpečnostních útvarů a při jejichž odhalení, zjišťování a objasňování byla zpravidla nezbytná úzká součinnost s kontrolními, revizními a inspekčními orgány. Vyšetřovali i případy, které prokurátor odejmul vyšetřovacím útvarům VB. Vyšetřovatelé Státní bezpečnosti vyšetřovali protistátní trestné činy podle zvláštní části trestního zákona, v jiných trestných činech mohli konat vyšetřování jen se souhlasem prokurátora. Seznámení obviněného s výsledky vyšetřování však museli vždy provádět vyšetřovatelé prokuratury, ti také rozhodovali o eventuálních návrzích na doplnění vyšetřování. Podle rozhodnutí prokurátora se vyšetřovatelé i jinak aktivně účastnili vyšetřování Státní bezpečnosti. Vyšetřovatelé Veřejné bezpečnosti prováděli pak vyšetřování ve všech ostatních případech, v nichž bylo třeba konat vyšetřování. Vyhledávání vykonávaly výhradně orgány Veřejné bezpečnosti.⁹⁷

I když trestní řád i *Instrukce pro vyhledávání ve VB* umožňovaly, aby této formy využívali ve své práci všichni příslušníci SNB, zůstávalo těžiště vyhledávání na obvodních odděleních VB. Při zavedení institutu vyhledávání se předpokládalo, že obvodní oddělení VB budou touto formou objasňovat 60 % trestné činnosti (v roce 1969

97 Kromě zkvalitnění vyšetřování měla novela trestního řádu přinést podle usnesení předsednictva ÚV KSČ ze 17. 12. 1963 „posílení jistoty při zjišťování objektivní pravdy, aby byla maximálně prohloubena vzájemná kontrola práce orgánů činných v trestním řízení a aby byl zintenzivněn boj proti kriminalitě“. Zřejmě opožděná reakce na nevyjasněné či nezveřejněné inscenované procesy 50. let, které traumatizovaly československou politiku ještě v tomto období. V novelizaci trestního řádu byla ještě promítnuta rozšířená účast obhájce v přípravném řízení (oproti dosavadní úpravě, která umožňovala účast obhájce až po skončení vyšetřování) a prohloubení kontroly práce orgánů činných v trestním řízení. Podle nové úpravy měl být např. výslech obviněného před přijetím obžaloby pravidlem, nikoli jako dosud výjimkou. To mělo přispět k tomu, aby eventuální nedostatky z přípravného řízení byly odstraněny ještě před soudním líčením. Soud také mohl věc vrátit k došetření. Proti tomuto rozhodnutí soudu nebyla přípustná stížnost prokurátora, takže v tomto bylo posíleno postavení soudu, který nesl plnou odpovědnost za „objektivní a spravedlivé“ rozhodnutí o vině a trestu. Novela také ale rozšířila možnosti zadržení podezřelé osoby (např. osoba, která byla přistižena nebo dopadena bezprostředně po spáchání trestného činu, mohla být zadržena i tehdy, nebyly-li důvody vazby), což mělo zintenzivnit boj proti kriminalitě, zejména proti výtržnictví a jiným násilným trestným činům, které narušovaly veřejný pořádek a „socialistické soužití“. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 679.

to bylo již 72 % z celkového trestného nápadu).⁹⁸ Vyhledávání nakonec těžce zasáhlo systém práce obvodních oddělení VB, zejména ve velkých a průmyslových městech. Nepředpokládalo se, že bude tak velký nárůst trestné činnosti, jejíž objasňování zatíží časově a procesně obvodní oddělení tak, že je odvede od preventivní a „ofenzivní“ práce. Snížil se například počet případů odhalovaných vlastním výkonem a naopak vzrostla hlášená trestná činnost. Novela trestního řádu tedy kladla především na výkonné příslušníky daleko větší požadavky, než se předpokládalo. Tyto problémy byly řešeny alespoň částečným posílením stavů obvodních oddělení VB ve velkých městech. Situaci ztěžovala také nedomyšlená dislokace obvodních oddělení VB. V některých okresech pro ně byly stanoveny neúměrně rozsáhlé obvody, v několika případech se ukázala jako nevhodná i sídla OO VB z hlediska spádovosti obcí do přirozených center. V některých větších okresních a krajských městech zase nevyhovoval systém jednoho obvodního oddělení. Tato oddělení měla vyšší stav příslušníků, takže z hlediska řídicí a kontrolní činnosti byla těžko zvladatelná, z hlediska bezpečnostní situace obvodu zase těžkopádná. Ve městech, kde to situace vyžadovala, byla tedy zřízena místo dosavadního jednoho dvě i více OO VB (v Karlových Varech, Liberci, Českých Budějovicích, v Brně 1 a v Brně 4). Rovněž v hlavním městě vyvstala potřeba zřízení tří nových místních oddělení VB (Ruzyně, Petřiny a Spořilov).⁹⁹ Kromě toho mělo být v Praze zřízeno ještě jedno železniční oddělení navíc. Namísto dosavadního oddělení dispečinku a dozorcí služby mělo být zřízeno operační středisko v čele s operačním důstojníkem podřízeným přímo náčelníkovi MS VB, které mělo být v neustálém spojení s jednotlivými obvodními a místními odděleními VB, s hlídkovými vozy, se stanovišti hlídkové služby v uličním provozu, s vozy oddělení dopravních nehod a pohotovostní jednotkou. Mělo soustředit všechna hlášení o trestných činech, o porušování veřejného pořádku a o dopravních nehodách a vysílat operativně příslušné síly k přímým zásahům. Operační středisko mělo také disponovat výjezdovou skupinou specialistů MS VB. K určitým změnám v dislokaci OO VB a k úpravám jejich územních obvodů muselo dojít i v souvislosti se začleněním pohraničních oddělení VB do systému obvodních oddělení VB. Až dosud řešila OO VB bezpečnostní situaci i v územních obvodech PO VB. Od 1. ledna 1966 bylo upraveno postavení pohraničních oddělení VB a kromě zajišťování ochrany státních hranic byla jejich působnost rozšířena i na plnění běžných bezpečnostních úkolů jako u ostatních obvodních oddělení VB.¹⁰⁰ V této souvislosti byla v pohraničních okresech některá duplicitní obvodní oddělení zrušena (v místech, kde bylo OO VB i PO VB byla obě oddělení sloučena v jeden útvar – PO VB) a u některých dalších OO VB upraveny jejich dosavadní územní obvody.

Po prvních zkušenostech s reorganizací vyvstala také stará známá otázka nedo-

98 AMV Kanice, nepracované studijní materiály.

99 AMV Kanice, f. A 2/2, i. č. 1279.

100 Tamtéž a také nařízení MV č. 39 z 20. 12. 1965 v AMV Praha, f. A 6/5, i. č. 697, a AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 725.

statečně vyvážené systemizace příslušníků ve výkonu a v řídicích útvarech na jedné straně a na straně druhé mezi jednotlivými základními útvary Veřejné bezpečnosti. Skutečný stav kriminální trestné činnosti vyžadoval též přehodnocení dosavadní systemizace pracovníků kriminální služby. Přesunutí některých kriminalistů na obvodní oddělení I. typu znamenalo oslabení kriminálních skupin ve většině okresů, takže ty nezvládaly objasňovat kvalifikovanou trestnou činnost, zatímco vyčlenění kriminalisté u OO VB plnili i úkoly příslušející výkonným příslušníkům obvodních oddělení. Problém nedomyšlené systemizace však byl v bezpečnostním aparátu „řešen“ permanentně. Totéž platilo i pro neustálou potřebu personálního posilování vyšetřovacích součástí. Stejně tak nedostatek pracovních sil a přibývání pracovních úkolů trápily například i správní službu. Neméně problematické bylo pouze rámcové vymezení kompetencí v organizaci jednotlivých služeb a součástí Veřejné bezpečnosti. Jak je patrné i z uvedených přehledů náplní práce všech útvarů, nepodařilo se vymezit konkrétní dělbu mezi jednotlivými součástmi a službami na všech stupních řízení a odstranit tak dublování v jejich činnosti. Nově zpracovanými a novelizovanými předpisy pro činnost speciálních služeb byly tyto úkony sice částečně zapracovány do jejich náplně práce, nikoliv však jako vlastní výkon, ale jako metodické řízení a kontrola jejich plnění obvodními odděleními VB, takže pravomoc řídit a kontrolovat byla dána odborům a oddělením specializovaných služeb od Hlavní správy VB až po okresní oddělení VB. Tímto zásahem do řízení a kontroly obvodních oddělení VB došlo k tomu, že náčelníci OO VB nebyli řízeni jen náčelníky okresních oddělení VB, ale i jednotlivými pracovníky specializovaných služeb, kteří byli služebními předpisy zmocněni činnost OO VB po svých liniích řídit a kontrolovat. Přičemž tato jejich řídicí a kontrolní činnost byla co do obsahu vlastně nekontrolovatelná (v mnoha případech bylo zjištěno, že tito specialisté ukládali obvodnímu oddělení VB úkoly, které měli plnit sami).¹⁰¹ Po linii pořádkové služby byla nevyjasněnost kompetencí nejproblematictější. Na Hlavní správě VB fungoval odbor pořádkové služby, na krajských správách VB oddělení pořádkové služby, avšak na okresních odděleních VB byly skupiny bývalé vnější služby zrušeny a místo nich byl ustaven pouze pomocník náčelníka pro veřejný pořádek, který měl po této stránce na starosti vlastně všechna obvodní oddělení VB v okrese. Pořádková služba vůbec prošla v uplynulém období značnými změnami. Její odloučení od služby dopravní, zřízení obvodních oddělení VB a zejména zavedení instituce vyhledávání důsledněji zapojilo pořádkovou službu do boje s trestnou činností. Obvodní oddělení VB řízená metodicky pořádkovou službou se napojila na celý systém boje s kriminalitou. Instituce vyhledávání si zase vynutila podstatné zvýšení kriminalistických znalostí příslušníků obvodních oddělení VB, což však, jak už bylo řečeno, odvádělo jejich pozornost od řešení otázek veřejného pořádku, tedy od úkolů pořádkové služby. Důležitým požadavkem celkového zaměření

101 AMV Kanice, nezpracované studijní materiály.

práce Veřejné bezpečnosti byla zvýšená pozornost městům, ve kterých se vyskytovala nejnebezpečnější trestná činnost (násilné a majetkové trestné činy). Veškerá opatření ke zvýšení výslednosti práce Veřejné bezpečnosti směřovala zase k příslušníkům obvodních, popř. okresních oddělení VB, neboť se vycházelo z předpokladu vyšší kvalifikace práce na místech trestných činů. Příslušníci výkonných útvarů tedy museli ovládat nejnужnější kriminálně-technické úkony spojené s prací na místě činu a při pátrání po pachatelích. Přehodnoceno bylo také zaměření boje proti obecné a hospodářské kriminalitě. Útvary zaměřené na boj s obecnou kriminalitou měly účinněji řešit aktuální otázky specificky městské kriminality a vzrůstající problémy s prostitucí a zvýšeným výskytem pohlavních chorob. Na rozdíl od obecné kriminality, kde základní orientace byla dána především vlastním nápadem trestné činnosti, v hospodářské kriminalitě se jednalo o skrytou trestnou činnost, která musela být odhalována za použití operativních metod. Zde byla přehodnocena činnost na úsecích stavebnictví, průmyslu, zahraničního obchodu, zemědělství a dopravy. Současně byl nově stanoven obsah činnosti útvarů boje proti rozkrádání a spekulaci s ohledem na organizační úpravy ve Veřejné bezpečnosti a na nová zákonná ustanovení, která však přinesla další problémy v dělbě práce mezi operativou a vyšetřováním.¹⁰²

Nevyjasněnost kompetencí a zásada dvojí podřízenosti (k územním náčelníkům a k nadřízeným složkám po jednotlivých liniích) byla neustále kritizována a měla být vyřešena novým zákonem o bezpečnostním aparátu. Ten měl jednak právně zakotvit změny, které se od roku 1948 na Ministerstvu vnitra odehrály, jednak měl ujasnit i postavení jednotlivých složek bezpečnostního aparátu. Dosavadní systém řízení složek Státní a Veřejné bezpečnosti, platný od roku 1954, vykazoval na krajské a okresní úrovni pouze formální jednotu. V podstatě zde existovala dvojkolejnost a nerovnost v postavení obou složek, kdy docházelo k faktickému podřízení Veřejné bezpečnosti vůči Státní bezpečnosti. Práce Veřejné bezpečnosti se naproti tomu vyznačovala praktickou samostatností jak obsahově, tak i systémem řízení, s výjimkou týlových otázek a od reorganizace v roce 1960 i personálních záležitostí. Veřejná bezpečnost byla v okrese řízena zpravidla nezávisle na náčelníkovi OO MV, prostřednictvím správ VB na kraji přímo z Hlavní správy VB (na základě Statutu HS VB z r. 1958). Docházelo tak ke křížení nebo dvojitému zajišťování některých společných úkolů, především při celostátních opatřeních. To samozřejmě vyplývalo již ze samotného systému řízení na Ministerstvu vnitra. Tento problém sice nový zákon o SNB vyřešil asi tak, jako chytrá horákyň, avšak pro posílení sebevědomí veřejné bezpečnostní složky znamenal dost významný posun.

Organizační přestavba bezpečnostního aparátu byla dovršena přijetím nového zákona č. 70/1965 Sb. o Sboru národní bezpečnosti, který byl přijat Národním shromážděním 30. června 1965. Ještě před přijetím zákona došlo k výměně ministra vnitra,

102 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 763.

26. dubna 1965 nastoupil do funkce plk. Josef Kudrna.¹⁰³ Nový zákon,¹⁰⁴ který nabyt účinnosti dnem 1. srpna 1965, ustanovil výkonným orgánem bezpečnostního aparátu Sbor národní bezpečnosti. Sboru národní bezpečnosti náleželo přímé zajišťování ochrany socialistického společenského a státního zřízení, veřejného pořádku, bezpečnosti osob i majetku. SNB byl podle zákona orgánem státního donucení, který v celé své činnosti měl zároveň uplatňovat prostředky společenského působení, výchovy a prevence. Činnost Sboru národní bezpečnosti byla vymezena jeho úkoly. SNB tedy měl především zajišťovat ochranu zřízení, odhalovat a zneškodňovat nepřátelskou činnost proti ČSSR, zabezpečovat ochranu státních hranic, objektů zvláštní důležitosti a spolupůsobit při obraně státu. K tomu zajišťoval ochranu veřejného pořádku spolu s plněním úkolů uložených mu národními výbory v rámci jejich pravomocí, bezpečnost a důstojnost osob, ochranu majetku, měl dbát o bezpečnost a plynulost silničního provozu, odhalovat trestné činy, provinění a přestupky a zjišťovat jejich pachatele, konat vyšetřování a vyhledávání trestných činů podle trestního řádu, podle zvláštních předpisů objasňovat provinění a přestupky, o přestupcích měl i rozhodovat, v neposlední řadě měl předcházet trestné i jiné protispoločenské činnosti a napomáhat k odstraňování jejich příčin. Nový zákon určoval i hlavní zásady organizace SNB. Sbor národní bezpečnosti zůstal ozbrojeným a podle vojenských zásad organizovaným sborem, podřízeným ministru vnitra. Ministr vnitra byl tedy přímý nadřízený všech příslušníků Sboru a vykonával nad nimi kázeňskou pravomoc. Ti byli povinni se řídit jeho rozkazy a nařízeními příslušných náčelníků a velitelů. Sbor národní bezpečnosti byl tvořen dvěma oborově samostatnými složkami – Státní bezpečností a Veřejnou bezpečností. V rámci těchto složek byli jmenováni vyšetřovatelé, kteří ve věcech týkajících se vyšetřování byli podřízeni náčelníkům vyšetřovacích součástí. Dále byl Sbor i nadále organizován podle krajů a okresů, na okresech pak fungovala Veřejná bezpečnost podle obvodů. Podle ustanovení zákona měl Sbor národní bezpečnosti spolupracovat s národními výbory a jinými státními orgány a socialistickými organizacemi. V praxi se však tato spolupráce zúžila na řešení případů v komisích pro veřejný pořádek, které se staly jakýmsi trestními komisemi (tedy značně nepopulárními) a za které se schovávala jakákoliv činnost v oblasti tzv. místní bezpečnosti. Tím, že zákon o SNB zrušil vládní nařízení č. 64/1957 Sb. o místní bezpečnosti, byly zrušeny i příslušné prováděcí předpisy blíže upravující součinnost Sboru s národními výbory při zajišťování místních záležitostí veřejného pořádku. Tuto otázku měl řešit až připravovaný zákon o národních výborech. Jeho schválení však čekalo na závěry XIII. sjezdu KSČ ke společenskému poslání národních výborů. – Nový zákon o SNB přinesl také úpravu práv a povinností příslušníků Sboru. Zejména jim svěřil právo požadovat potřebné vysvětlení od každého, kdo mohl přispět k objasnění skutečností nutných ke

103 Plk. RSDr. Josef Kudrna – narozen 1. 9. 1920, ve funkci ministra vnitra do 15. 3. 1968. – *Historie MV a SNB*, s. 54.

104 *Historie SNB v dokumentech*. Praha 1985, s. 116–126.

zjištění trestných činů, provinění a přestupků. Toto právo bezpečnostních orgánů nebylo dříve výslovně zákonem stanoveno, praxe potom byla nejednotná, což zajisté ovlivňovalo úroveň objasňování spáchaných deliktů. Určité pochybnosti o zneužití zákonných práv příslušníků byly vyvráceny konstatováním, že prováděcí předpisy rozvedou jeho zásady tak, aby nemohlo dojít ke zbytečnému šikanování lidí, k vytrhování občanů z pracovního procesu či jiným případným přehmatům. Ve zprávě o ročních zkušenostech uplatňování zákona v praxi se samozřejmě tvrdilo, že k zneužití tohoto práva nedošlo a naopak toto ustanovení umožnilo lépe objasňovat spáchané delikty a v důsledku toho lépe zabezpečovat úkoly v boji s kriminalitou.¹⁰⁵ Obdobně i ustanovení zákona o předvedení se ukázalo jako „velmi účinné“ a jako dobrá zbraň proti narušitelům veřejného pořádku. Předvedení též „dobře působilo na veřejnost a samotnými občany bylo kladně hodnoceno“.¹⁰⁶ Uskutečňování tohoto ustanovení naráželo na některé technické a materiální problémy, jako bylo zřízení a vybavení vhodných místností pro zadržené osoby či dodržování „nezbytně nutné“ doby zadržení. Nesporně významné právo bylo svěřeno příslušníkům Sboru v ustanovení o použití potřebných prostředků při zákrocích (obušku, pout, popř. jiných prostředků). První zkušenosti ukázaly, že tato úprava poskytla příslušníkům „potřebnou jistotu při zákrocích, dává jim pevný základ pro rozhodování i postup, významně přispívá k posílení jejich autority...“¹⁰⁷ Zároveň zpráva konstatovala, že „veřejnost vítá ráznější a energičtější postup příslušníků Sboru proti asociálním elementům a výtržníkům a současně s porozuměním chápe zákroky provedené přesně v mezích zákonného oprávnění.“¹⁰⁸ Dá se říci, že přijetí nového zákona s rozšířením pravomocí příslušníků bylo poměrně slušně načasováno. V období let 1964 až 1969 nastala totiž kvalitativně nová situace nejen v politicko-společenském vývoji,¹⁰⁹ ale také v „páchání“ hromadných výtržností. Jestliže v 50. letech docházelo k výtržnostem jen ve výjimečných případech, naprosto lokálně a bez většího politického významu, teď se hromadné výtržnosti koncentrovaly ve velkých městech a hlavními iniciátory byli „protisocialistické živly“, začali se mimořádně aktivizovat studenti a převážná část akcí měla vysloveně „protisocialistický a protisovětský“ charakter. Svá práva daná novým zákonem využila Veřejná bezpečnost kromě jiných např. i v tak politicky nevinných aktivitách tzv. „vlasatců“¹¹⁰ v roce 1966, stejně jako při „strahovských událostech“ v roce 1967.

Po vydání nového zákona o SNB bylo třeba uvést celou organizaci bezpečnostního aparátu (organizační schéma celého bezpečnostního aparátu MV fungující do r. 1966

105 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 771.

106 Tamtéž.

107 Tamtéž.

108 Tamtéž.

109 Historiografie 60. let, zejména jejich druhé poloviny, je poměrně bohatá a myslím, že není účelné notoricky známa fakta na tomto místě popisovat.

110 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 776.

je uvedeno v příloze č. 7¹¹¹) do souladu se zákonem. K tomu měly pomoci *Zásady organizace a řízení ministerstva vnitra a jeho výkonného aparátu* schválené usnesením předsednictva ÚV KSČ 15. února 1966. Tyto „Zásady“ mimo jiné zdůraznily, že rozhodující podmínkou úspěšného plnění stanovené koncepce je zvýšení úrovně řídicí práce. Což platilo plně i pro složky Sboru národní bezpečnosti, kde v souvislosti s prováděním organizačních úprav bylo nutné stanovit zásady jejich řízení na základě přesného vymezení pravomocí na jednotlivých stupních řízení a jejich vzájemných vztahů.¹¹² Název „Sbor národní bezpečnosti“ byl tedy jakýmsi „střešovým“ pojmem pro oborově samostatné složky Státní a Veřejné bezpečnosti. Tato oborová uzavřenost byla dána odlišností úkolů, forem a metod práce a z toho vyplývajících odlišností organizace, systému a metodiky řízení, různým stupněm návaznosti na jiné státní orgány a v neposlední řadě samostatným vývojem obou složek, který i do budoucna měl směřovat k prohloubení jejich oborové uzavřenosti. Státní bezpečnost měla být i nadále budována jako centralizovaný, vysoce kvalifikovaný aparát s přísně utajenou činností a metodami práce v boji s nepřátelskými rozvědkami. Tomu měla být přizpůsobena jeho vnitřní organizace i početní stavy. Naproti tomu činnost Veřejné bezpečnosti byla spojena s vnitřními bezpečnostními problémy. Jejím úkolem byla ochrana veřejného pořádku, boj s kriminalitou a porušováním zákonů. Své úkoly plnila v úzké vazbě na ostatní represivní orgány státu (prokuraturu, soudy) a základní orgány státní moci (hlavně národní výbory). Organizační struktura VB v souladu s územním členěním, metody její práce a široce decentralizované řízení měly být na rozdíl od StB pod veřejnou kontrolou.

Přesto oborová samostatnost neměla být podle tvůrců zákona v rozporu s nezbytným požadavkem jednoty Bezpečnosti, ale jen nutným vyjádřením specifčnosti práce jednotlivých složek. Tato jednota měla být zajištěna začleněním obou složek Sboru národní bezpečnosti do Ministerstva vnitra a jejich centrálním řízením prostřednictvím vedení MV. Bylo nutné také upravit organizační začlenění složek na úseku státní správy do celkové organizační soustavy MV a budovat je jako organizačně nezávislé na bezpečnostním aparátu. Jako zásada organizační výstavby aparátu Ministerstva vnitra byla přijata liniová štábní struktura¹¹³ (řízení po jednotlivých liniích). Na vyšších stupních řízení byl vytvořen kvalifikovaný pomocný aparát (štábní útvary), který měl zajišťovat shromáždžování a analýzu informací potřebných k rozhodování, výchovu a přípravu „kádrů“, normotvornou činnost a kontrolu plnění úkolů. Mělo se

111 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 756.

112 K problému řízení složky Veřejné bezpečnosti byla v létě 1966 vypracována Hlavní správou VB „Studie obsahu a způsobu řízení složky VB“, kde byla uplatněna především zásada oborové samostatnosti VB daná zákonem o SNB, požadavek jednoty SNB vyjádřený v usnesení ÚV KSČ a v RMV č. 12/1966 o organizačních změnách v centrále MV, zásada procesní samostatnosti vyšetřovatelů daná RMV č. 4/1964, zásada nedílné velitelské pravomoci obsažená ve zmíněném usnesení ÚV KSČ a požadavek úplné personální pravomoci náčelníka VB nad celou složkou. – AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 798.

113 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 756.

tak údajně docílit zjednodušení organizační struktury aparátu MV, odstranění zbytečných řídicích článků, duplicit v práci a početního omezení přebujelého náčelnického a administrativního aparátu. Také se objevila snaha změnit poměr mezi aparátem pomocným a výkonným ve prospěch výkonných útvarů. Toho se mělo docílit přestavbou dosavadního aparátu služeb MV.

Ještě před rozsáhlou přestavbou bezpečnostního aparátu MV došlo k zásadní změně i v řízení vojsk Ministerstva vnitra. Na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ z 26. října 1965 o vytvoření jednotných československých ozbrojených sil se dospělo k zásahu do vojenského systému ochrany státních hranic a objektů zvláštní důležitosti. Dnem 1. ledna 1966¹¹⁴ byla vyčleněna Pohraniční a Vnitřní stráž z rezortu Ministerstva vnitra a převedena do podřízenosti Ministerstva národní obrany.¹¹⁵ Vnitřní stráž byla ještě v tomtéž roce zrušena. Před touto reorganizací rozkazem ministra vnitra č. 31 z 20. listopadu 1965 převzala Veřejná bezpečnost k ochraně státních hranic se socialistickými státy ještě ochranu hranic s NDR.¹¹⁶

Ministerstvo vnitra tedy bylo ústředním státním orgánem v oboru bezpečnostní služby a správních činností ve vymezených oblastech státní správy. Jeho úkolem bylo propracovávat koncepci činnosti jednotlivých složek aparátu MV a zajišťovat spojení dlouhodobých výhledů činnosti MV s ročními prováděcími plány, řídit a koordinovat činnost složek MV, zajišťovat s předstihem organizační, personální, materiální a technické podmínky pro úspěšnou činnost podřízených útvarů. Jednotně a centrálně mělo řešit organizační výstavbu aparátu MV, normotvornou činnost, vědecko-výzkumné aktivity, technický rozvoj, investiční politiku, výběr a výchovu náčelníků. Změny, které si vynutil nový zákon a zmíněné usnesení ÚV KSČ, byly vyhlášeny v rozkaze ministra vnitra č. 12 z 24. března 1966¹¹⁷ a měly být ukončeny k 1. červenci 1966.

Výkonný aparát MV tvořily tyto samostatné složky:

Sbor národní bezpečnosti¹¹⁸

1) Veřejná bezpečnost (HS VB)

2) Státní bezpečnost – rozvědka

– kontrarozvědka Sbor nápravné výchovy¹¹⁹ Správa pasů a víz MV

Hlavní správa tiskového dohledu

Archivní správa MV

Vnitřní správa národních výborů

Hlavní inspekce požární ochrany

114 PTR MV č. 41 z 5. listopadu 1965. – *Historie MV a SNB*, s. 55.

115 Z MNO byla Pohraniční stráž znovu vyjmuta a k 1. 1. 1972 začleněna do FMV.

116 *Historie MV a SNB*, s. 55.

117 AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 1030.

118 Obě složky SNB byly organizačně nezávislé. V jejich rámci byli jmenováni vyšetřovatelé, kteří ve věcech vyšetřování byli podřízeni náčelníkům vyšetřovacích součástí VB a StB (Správa vyšetřování VB a Správa vyšetřování StB).

119 Sbor nápravné výchovy, který byl ozbrojeným sborem podřízeným ministru vnitra, byl vytvořen 1. srpna 1965 na základě rozkazu MV č. 23 z 15. 7. 1965 z bývalého Správy nápravných zařízení. – *Historie MV a SNB*, s. 54.

Štáb civilní obrany státu

Organizace aparátu Ministerstva vnitra byla uzpůsobena územní organizaci státu a konkrétním podmínkám práce jednotlivých složek MV. Sbor národní bezpečnosti, Sbor nápravné výchovy, orgány pasů a víz, tiskového dohledu a archivní orgány vytvářely na podřízených stupních svoje lineární útvary. Vnitřní správa národních výborů, Hlavní inspekce požární ochrany a Štáb civilní obrany státu měly svoje útvary pouze v centrále MV. Na nižších stupních byl jejich aparát součástí národních výborů.

Organizační nadstavbu výkonného aparátu Ministerstva vnitra tvořily:

A. štábní útvary, které plnily funkci pomocného aparátu řízení (náčelníků, vedoucích) a které neměly vlastní rozhodovací pravomoc; konaly práce v oblasti organizační, personální, výchovné, mobilizační, evidenční, kontrolní, legislativní, studijní a výzkumné.

Mezi štábní útvary patřily:

sekretariát ministra vnitra a sekretariáty náměstků MV,

Vnitřní správa MV, do které byly začleněny dosavadní vnitřní správa a studijní a analytická skupina,

Kádrová a organizační správa, sem byly začleněny dosavadní správa kádrů a odbor bojové a tělesné přípravy,

mobilizační odbor,

Inspekce ministra vnitra.

B. útvary služeb, které zabezpečovaly chod aparátu MV po stránce materiální, finanční, zdravotní a technické, ty se dále dělily na: centrální, řízené přímo vedením MV a pomocné, zřizované v rámci jednotlivých složek a jimi přímo řízené.

Mezi centrální útvary služeb MV patřily:

Hospodářská správa MV, do které byly začleněny hlavní týl, finanční a plánovací odbor, zdravotnická správa, Ústřední zdravotnický ústav, hospodářský odbor a letecký oddíl, součástí hospodářské správy tedy byly: hospodářský odbor, ústřední zdravotnický ústav, ústřední týlová zařízení, léčebná a rekreační zařízení, byla zde také reorganizovaná sportovní rota a skupina reprezentantů RH,¹²⁰ odbor kulturních zařízení byl uvedeným rozkazem MV zrušen, přičemž ústřední hudba byla začleněna do hospodářské správy a oblastní hudby v Brně, Ostravě a v Bratislavě do nově zřízených hospodářských odborů na příslušných krajských správách SNB (o nově zřízených KS SNB bude zmínka dále), hospodářská správa MV se dále dělila na úsek finanční a plánovací, úsek týlový, úsek zdravotnický, letecký oddíl a ústřední hudbu MV, *Správa spojení*, do které byly začleněny VII. správa a zvláštní správa (šifra), jejíž celistvost zůstala zachována,

C. poradní orgány vedení MV byly zřízeny pro kolektivní posouzení základní kon-

120 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 756.

cepe zaměření, metod a podmínek práce aparátu MV, byly složeny z funkcionářů příslušné složky (útvary) a přizvaných odborníků, poradní orgány MV tvořily:

kolegium ministra vnitra,

technicko-ekonomická rada MV,

školská rada MV.

Do výkonných útvarů patřily již zmíněné centrální útvary výkonných složek MV:

Správa rozvědky (I. správa MV),

Hlavní správa Státní bezpečnosti (vznikla sloučením II., III. a IV. správy a I. zvláštního odboru),

Správa vyšetřování Státní bezpečnosti,

Správa operativní techniky,

Hlavní správa Veřejné bezpečnosti (její organizace zůstala beze změn),

Správa vyšetřování Veřejné bezpečnosti,

Správa ochrany stranických a vládních činitelů (V. správa),

Správa pasů a víz,

Správa nápravně-výchovných ústavů a věznic,

Hlavní správa tiskového dohledu,

Štáb Civilní obrany státu,

Hlavní inspekce požární ochrany,

Archivní správa,

Vnitřní správa národních výborů.

Při vedení centrálních útvarů výkonných složek MV se podle potřeby vytvářely štábní útvary a pomocné útvary služeb.

Nově rozkaz ministra vnitra upravoval i řízení jednotlivých součástí MV. Ministr vnitra osobně řídil Správu rozvědky, Kádrovou a organizační správu, Inspekci ministra vnitra a Vnitřní správu. I. náměstek MV (plk. Záruba) byl pověřen vedením Sboru národní bezpečnosti a přímým řízením krajských správ SNB, Správy vyšetřování StB, Správy vyšetřování VB, Správy ochrany stranických a vládních činitelů a mobilizačního odboru. Náměstek MV (plk. Klíma) byl jmenován náčelníkem Hlavní správy Státní bezpečnosti a pověřen též řízením Správy operativní techniky. Další náměstek MV (plk. Thon) měl řídit Hlavní správu Veřejné bezpečnosti. Náměstek MV (plk. Kotal) byl jmenován náčelníkem Hospodářské správy a řídil také Správu spojení. Náměstek MV (plk. Demjan) byl pověřen řízením štábu CO státu, Správy pasů a víz, Správy nápravně-výchovných ústavů a věznic a Hlavní inspekce PO.

V důsledku změn v organizaci Ministerstva vnitra byly rozkazem ministra vnitra č. 28 z 28. června 1966 stanoveny s účinností od 1. července 1966 nové spisové značky a krycí označení jak pro součásti MV, tak pro novou organizaci bezpečnostního aparátu v krajích a okresech.

Rozkaz ministra vnitra č. 12/1966 upravil také organizaci bezpečnostního aparátu v kraji. Byly zrušeny krajské správy MV a zřízeny krajské správy Sboru národní bezpečnosti. Ty zastřešovaly dvě oborově samostatné složky – správu Státní bezpeč-

nosti a správu Veřejné bezpečnosti. Krajskou správu SNB řídil náčelník, který měl dva zástupce a ti současně řídili správu StB a správu VB. Náčelník KS SNB byl podřízen ministru vnitra a odpovídal za plnění úkolů stanovených zákonem s územní pravomocí příslušného kraje. Řídil krajský bezpečnostní aparát prostřednictvím náčelníků obou složek a náčelníků okresních oddělení VB. Činnost ostatních služeb řídil přímo. **Krajská správa SNB** měla tuto organizační strukturu:

útvary výkonného aparátu

odbor rozvědky

správa Státní bezpečnosti (jejími organizačními součástmi byly oddělení a skupiny StB na okresech)

správa Veřejné bezpečnosti (její organizační struktura zůstala nezměněna)

útvary vyšetřování

odbor vyšetřování Státní bezpečnosti

odbor vyšetřování Veřejné bezpečnosti

štábní útvary a útvary služeb

kádrový a organizační odbor

inspekce náčelníka

vnitřní oddělení

hospodářský odbor

odbor spojení

dále bylo zřízeno

krajské oddělení pasů a víz

krajské oddělení tiskového dohledu

Zrušeno bylo archivní oddělení dosavadní krajské správy MV a jeho úkoly převzal státní archiv.

Zmíněný rozkaz změnil také organizaci bezpečnostního aparátu na okrese. Byla zrušena okresní oddělení Ministerstva vnitra a místo nich zřízena okresní oddělení Veřejné bezpečnosti. Okresní oddělení VB tedy tvořila oborově samostatná složka – Veřejná bezpečnost – a orgány pomocného charakteru. Součástí okresního oddělení VB byly obvodní, pohraniční a železniční oddělení VB. Okresní oddělení VB řídil náčelník spolu se svým nástupcem. Náčelník OkrO VB odpovídal náčelníkovi správy Veřejné bezpečnosti za plnění úkolů stanovených novým zákonem v příslušném okrese. Činnost ostatních složek a služeb MV na území okresu řídil přímo. **Okresní oddělení VB** mělo následující organizační strukturu:

útvary výkonného aparátu

1. skupina (obecná kriminalita)

2. skupina (hospodářská kriminalita)

3. skupina (dopravní služba)

4. skupina (správní služba)

útvary vyšetřování

skupina vyšetřování Veřejné bezpečnosti

štábní útvary a útvary služeb*sekretariát**hospodářská skupina**spojovací skupina*nově bylo zřízeno*okresní oddělení pasů a víz**okresní plnomocník tiskového dohledu*

Ustanovení RMV č. 4/1964 upravující vztahy útvarů vyšetřovacího aparátu platila nadále i pro jejich vztahy k organizačním útvarům, k nimž byly nově začleněny. Podrobnosti o vnitřním organizačním uspořádání jednotlivých útvarů MV, jejich funkční působnost a vzájemné organizační vztahy měly být upraveny v jednotlivých statutech. Těch se však bezpečnostní aparát hned tak nedočkal.

V průběhu 50. a první poloviny 60. let docházelo také k průběžným změnám ve stejnokrojovém vybavení příslušníků bezpečnostního aparátu. Zatímco barva stejnokroje zůstávala v těchto letech pro Veřejnou bezpečnost modrá, u Státní bezpečnosti a pohraničních oddělení VB byla khaki. Kromě nové organizace bezpečnostního aparátu provedené na základě nového zákona o SNB bylo změněno také vystrojování příslušníků SNB, údajně z hospodárných důvodů. Dnem 1. ledna 1967 byl zaveden pro celý Sbor národní bezpečnosti jednotný stejnokroj v olivově zelené barvě nového střihu.¹²¹ Přestrojování příslušníků novými stejnokroji bylo prováděno postupně po jednotlivých krajích a skončilo v podstatě až v roce 1968.

XIII. sjezd KSČ (31. 5– 4. 6. 1966) ocenil práci bezpečnostního aparátu a hodnotil ji celkem příznivě. Politická situace se stávala stále složitější. Ministerstvo vnitra a všechny jeho složky sice musely přistoupit k rozpracování závěrů sjezdu, ale prakticky bylo jejich provádění poznamenáno slíci reformními tendencemi. Závaznou směrnicí k tomu se jim stal dokument předsednictva ÚV KSČ „*K dosavadní činnosti a dalším úkolům Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy*“ z června 1966.¹²² Byly v něm pozitivně hodnoceny některé dílčí úspěchy bezpečnostního aparátu, avšak zároveň se konstatovalo, že celková úroveň, zejména kontrarozvědná práce, zaostává za složitou situací. Bylo kritizováno, že v zaměření a praktické činnosti kontrarozvědných složek stále převládá extenzivní charakter, že trvají potíže s překonáváním konzervativních postojů některých pracovníků při uplatňování nového zaměření činnosti Státní bezpečnosti. V letech 1966–67 totiž získaly nejen v KSČ, ale i v bezpečnostním aparátu převahu tzv. pravicové síly, tedy reformní komunisté. Názorným příkladem byl vznik a činnost analytické skupiny ministra vnitra, která rozpracovávala tzv. revizionistické názory do směrnic, nařízení a rozkazů. Analytická skupina také ve

121 Ke stejnokroji byl zaveden plášť s odepínací vložkou a používání služebního pásku při výkonu služby bez prsního řemene (NMV č. 21/1966). – BOHATA, Ivan: *Vývoj stejnokroje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1973*. In: *Historie SNB*. Sborník. Praha 1976, s. 51.

122 *Přehled dějin SNB*, s. 108.

snaze zavést do práce a řízení bezpečnostního aparátu demokratičtější metody zorganizovala pro vedoucí pracovníky sérii kursů (přednášeli zde např. Mlynář, Kosík, Machonin ad.¹²³) o nutnosti liberalizace režimu, o objektivním snižování úlohy represe apod. Z analytické skupiny byl 24. července 1968 rozkazem ministra vnitra č. 34 zřízen Studijní ústav MV.¹²⁴ S problémy řízení se díky nejasné politické situaci potýkala také Veřejná bezpečnost. Některé zásahy pořádkové služby (např. při tzv. strahovských událostech) vyvolávaly už před rokem 1968 u veřejnosti povědomí o nezákonnosti postupů bezpečnostního aparátu.

Rok 1968 začal výměnou komunistického vedení (lednové plenární zasedání ÚV KSČ) a silící reformní tendence se uplatnily i v Ministerstvu vnitra. 8. dubna 1968 byl odvolán dosavadní ministr vnitra a na jeho místo nastoupil Josef Pavel,¹²⁵ přímý exponent tzv. pravice, který samozřejmě provedl řadu dalších personálních změn. Významné podpory se reformním komunistům dostalo i přijetím tzv. *Akčního programu Komunistické strany Československa* na plenárním zasedání ÚV KSČ v dubnu 1968. „Socialismus s lidskou tváří“ byl zde prezentován jako nový model „*socialistické demokracie*“ a dotkl se i představ o fungování bezpečnostního aparátu. *Akční plán Ministerstva vnitra* byl pak vypracován 16. srpna 1968 a vyšel v přísně tajném rozkaze MV č. 42.¹²⁶ Obsahoval mimo jiné myšlenku na zřízení výboru nebo jiných opatření k účinnějšímu řízení Státní bezpečnosti vládou. Přílišná koncentrace funkcí v dosavadním Ministerstvu vnitra vyvolala soustředění moci v jednom aparátu nebo i u jednotlivce. Ministerstvo vnitra se mělo vybudovat jako rezort státní vnitřní správy a ne jako článek koncentrující na jednom místě všechny bezpečnostní funkce. Vyšetřování se mělo převést do základní kompetence soudů, Sbor nápravné výchovy oddělit od bezpečnostního aparátu, stejně tak dohled nad tiskem nebo archivní činnost. Měl být také vytvořen branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění, jehož prostřednictvím se měl zmenšit vliv KSČ na Sbor a naopak zvýšit vliv nekomunistických stran. Postavení prokuratury se mělo řešit tak, aby prokuratura nebyla nadřazena soudům. Státní bezpečnost se měla soustředit výhradně na ochranu státu proti činnosti nepřátelských center ze zahraničí. Podle *Akčního programu KSČ* měl mít „každý občan jistotu, že jeho politické přesvědčení, názory a osobní vyznání nemohou být předmětem pozornosti orgánů StB. Strana jasně prohlašuje, že tento aparát nesmí být zaměřován a používán k řešení vnitropolitických otázek a rozporů socialistické společnosti.“¹²⁷

Jedním z prvních praktických kroků proreformních komunistů bylo úsilí o vyčlenění rozvědky a kontrarozvědky ze zatím jednotného Sboru národní bezpečnosti a vytvoření Ústřední správy Zpravodajské služby a snaha o převedení vojenské kontraroz-

123 Tamtéž, s. 110.

124 *Historie MV a SNB*, s. 57.

125 Josef Pavel – narozen 18. 9. 1908, ve funkci ministra vnitra do 31. 8. 1968, zemřel 8. 4. 1973.

126 *Historie MV a SNB*, s. 57.

127 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 917.

vědky do kompetence Ministerstva národní obrany. Veřejná bezpečnost se zase měla zaměřit především na ochranu práv a svobod občana a oprostit se od úkolů, které přímo nesouvisí se zabezpečováním veřejného pořádku, silničního provozu a s bojem proti kriminalitě, převést na jiné orgány ty správní agendy, které nemají bezprostřední vztah k Bezpečnosti a zhodnotit oprávněnost tehdejšího stavu ochrany státních hranic. Akční plán MV požadoval zrušení dosavadního zákona o SNB a vydání zákona o Veřejné bezpečnosti, kde by byly přesně stanoveny úkoly VB a právně definován pojem „veřejný pořádek“. Veřejná bezpečnost měla přehodnotit také některá bezpečnostní opatření (při 1. máji, volbách, majálesech, proti tzv. vlasatcům, trampům apod.), akce proti kriminálním živlům a hospodářské trestné činnosti, účast při šetření drobných deliktů na školách nebo při sousedských sporech, při eskortách dětí a mladistvých, v různých komisích mimo rezort MV (mládež, Romové, povodně, náказы, požáry ad.). Uvažovalo se i o tom zabezpečit vyšetřování (vyhledávání) jinou formou, např. zavedením instituce vyšetřujících soudců, a podstatně ho zjednodušit. Na Veřejné bezpečnosti nechat pouze kriminalistické objasňování trestných činů a jejich oznamování jednoduchou formou orgánům přípravného řízení. Těžiště vyšetřování se mělo převést na vyšetřovací orgány vyjmuté z kompetence Ministerstva vnitra i spravedlnosti a podřízené přímo příslušnému výboru Národního shromáždění nebo jiného objektivního orgánu. A v neposlední řadě měla být Veřejná bezpečnost podřízena orgánům státní moci, tedy národním výborům. Bezpečnostní situaci měl hodnotit příslušný okresní nebo krajský národní výbor a úkoly ukládat náčelníkům správ VB a okresních oddělení VB. Měla zde být znovu zakotvena zásada, že náčelník správy VB odpovídá v přesně vymezených funkcích při ochraně veřejného pořádku jak příslušnému národnímu výboru, tak nadřízenému náčelníkovi, v ostatních otázkách jen vertikálně nadřízenému náčelníkovi VB.¹²⁸ Tyto návrhy na vymezení společenského poslání a právního postavení Veřejné bezpečnosti i další týkající se např. pracovně-právního a sociálního postavení příslušníků VB pocházely z velkého množství rezolucí a námětů zasílaných Hlavní správě VB z podřízených útvarů.

Události dalších měsíců dostávaly rychlý spád, a to se samozřejmě odráželo i na činnosti bezpečnostního aparátu. Zejména Veřejná bezpečnost byla politickým vývojem poměrně ochromena, i když k podstatnějším výkyvům v boji proti trestné činnosti a při ochraně veřejného pořádku, vyjma případů politických demonstrací, do 21. srpna 1968 údajně nedošlo.¹²⁹ V den okupace vojsky Varšavské smlouvy byla Hlavní správa VB uvedena do plné pohotovosti a prostřednictvím rozhlasu vyzývala občany ke klidu a zachování pořádku. Své běžné úkoly mohla Veřejná bezpečnost plnit v těchto dnech pouze ve dne. V nočních hodinách byla činnost VB v důsledku několika případů střelby po služebních vozidlech VB ze strany příslušníků okupačních

128 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 883.

129 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 910.

vojsk ochromena. Paralyzována byla také služba dopravní a ve značné míře i služba pořádková. Proti demonstrantům a skupinám osob, které se dopouštěli pouze verbálních „deliktů“, příslušníci VB nezasahovali. Došlo totiž k úplnému ochromení jednotného řízení celé složky VB také v důsledku přerušeného telefonického a dálkopisného spojení. Náčelníci a příslušníci jednotlivých součástí zasahovali pouze v těch případech, kdy o to byli samotnými občany požádáni. Tato situace trvala prakticky do konce srpna. Po „moskevských dohodách“ byli donuceni odstoupit někteří vládní představitelé (ministr zahraničí Jiří Hájek, místopředseda vlády Ota Šik či ředitelé médií Jiří Pelikán a Zdeněk Hejzlar a další) a mezi nimi i ministr vnitra Josef Pavel. 31. srpna 1968 byl odvolán a na jeho místo nastoupil Jan Pelnář.¹³⁰ Při příležitosti převzetí funkce ministra vnitra vydal Pelnář rozkaz č. 50 o úkolech Ministerstva vnitra v příštím období. Již 1. září vydal náčelník Hlavní správy VB rozkaz č. 16/1968, kterým byly pro celou Veřejnou bezpečnost zadány úkoly k zajištění klidu a veřejného pořádku na celém území republiky.¹³¹

Po srpnových událostech byla činnost Veřejné bezpečnosti již opět plně zaměřena na ochranu klidu a na celkový boj proti trestné činnosti. Už podepsání dohody o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území v říjnu 1968 a oslavy 50. výročí vzniku samostatného československého státu vyvolaly, i když zatím ne příliš rozsáhlé, akce nesouhlasu (vylepování plakátů, strhávání sovětských vlajek, provolávání protisovětských hesel apod.) Podstatně rozsáhlejší zásahy provedla Veřejná bezpečnost při oslavách 51. výročí VŘSR při demonstracích zejména ve velkých a průmyslových městech a ve městech s vysokými školami, i když ne se zcela přesvědčivými výsledky. Trauma tzv. strahovských událostí pořád přetrvávalo, avšak vedení Ministerstva vnitra připravovalo opatření k odstranění těchto „nedostatků“. Začalo se mluvit o vytvoření stálých pohotovostních jednotek, vycvičených a materiálně i technicky vybavených k podobných zásahům.¹³²

Po dubnovém plenárním zasedání ÚV KSČ v roce 1969 byla nastoupena cesta k tzv. konsolidaci československé společnosti, která se uplatnila i v bezpečnostním aparátu rozpracováním a zabezpečováním plnění „*Realizační směrnice*“ pro postupné personální „čistky“¹³³ v rezortu Ministerstva vnitra.¹³⁴ Pro jeho organizaci se stalo přelomovým přijetí ústavního zákona č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968 (později měněný a doplněný ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. ze dne 20. prosince 1970) o československé federaci, kterým se dosavadní unitární stát k 1. lednu 1969 změnil na stát federativní. To se odrazilo i na organizaci bezpečnostního aparátu a změnách v pod-

130 Jan Pelnář – narozen 24. 4. 1911, ve funkci ministra vnitra do 1. 1. 1969.

131 AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 910.

132 Pořádková pohotovostní jednotka VB byla vytvořena na základě rozkazu MV ČSSR č. 14 z 2. dubna 1969. – *Historie MV a SNB*, s. 59.

133 25. června 1969 byla rozkazem MV ČSSR č. 37 ustavena komise Federálního MV pro objasňování postojů a činností některých příslušníků a pracovníků MV v krizovém období. – *Tamtéž*, s. 60.

134 *Přehled dějin SNB*, s. 123.

řízení jednotlivých složek. Ústavním zákonem byla vytvořena tři ministerstva vnitra – Federální ministerstvo vnitra, Ministerstvo vnitra České socialistické republiky a Ministerstvo vnitra Slovenské socialistické republiky. V návaznosti na tento zákon vešel 1. ledna 1969 v platnost také zákon č. 166/1968 Sb.¹³⁵ ze dne 19. prosince 1968 (anulovaný později zákonem č. 128/1970 Sb. a dalšími zákony) o vymezení působnosti Československé socialistické republiky ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti. Do působnosti ČSSR podle tohoto zákona patřila koordinace činnosti obou republik při řízení ozbrojených bezpečnostních sborů, řízení těch složek ozbrojených bezpečnostních sborů, které byly vyčleněny k plnění zvláštních úkolů při ochraně Československé socialistické republiky a k ochraně federálních orgánů a institucí, výkon státní správy ve věcech spolčování po souhlasu obou republik, šlo-li o organizace působící na celém území ČSSR, zásady úprav ochrany státního a hospodářského tajemství, právní úprava hranic ČSSR a jejích státních symbolů a právní úprava pravidel silničního provozu.¹³⁶ Prozatímní statut FMV byl vydán rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 44 dne 6. srpna 1969. Federálním ministrem vnitra byl jmenován 1. ledna 1969 Jan Pelnář.¹³⁷ Zatím jednotný Sbor národní bezpečnosti byl tedy uvedenými zákony rozdělen pod jednotlivá ministerstva vnitra – Státní bezpečnost spadala plně do kompetence Federálního MV, Veřejná bezpečnost byla územně rozdělena pod obě republiková ministerstva, i když se uvažovalo o tom, že bude zřízen pro VB nějaký federální orgán, který by činnost obou ministerstev v této složce koordinoval.¹³⁸

Ministerstvo vnitra České socialistické republiky bylo zřízené zákonem České národní rady č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČSR 8. ledna 1960. Jeho vedením byl pověřen Josef Grösser.¹³⁹ Ten vydal 5. března 1969 svým rozkazem č. 6 organizaci bezpečnostního úseku **Ministerstva vnitra ČSR**, kterou do vydání statutu stanovil takto:¹⁴⁰

útvary Ministerstva vnitra, které zabezpečovaly výkon vedení MV ČSR v jeho řídicí a zejména normotvorné, kontrolní a analytické činnosti –

sekretariát MV

sekretariát náměstka

sekretariát generálního inspektora MV (pro Veřejnou bezpečnost, Civilní obranu a požární ochranu)

Inspekce ministra vnitra

personální a organizační správa

135 AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 1089.

136 V souvislosti s federativním uspořádáním ČSSR byl upraven i způsob vyhlašování právních předpisů. 22. dubna 1969 bylo rozhodnuto nařízením MV ČSSR č. 1 vydávat *Věstník ministerstva vnitra ČSSR*, v němž měly být publikovány rezortní předpisy závazné pro všechny příslušníky SNB. – *Historie MV a SNB*, s. 59.

137 Ministrem vnitra ČSSR byl do 28. 1. 1970. – Tamtéž.

138 To se stalo až 1. dubna 1971 zřízením Federální správy VB. – Tamtéž, s. 63.

139 Josef Grösser – narozen 18. 10. 1923, ve funkci ministra vnitra ČSR do 23. 10. 1970.

140 AMV Kanice, H 2 – 1 (II.), i. č. 7.

právní odbor

odbor řízení a organizace

oddělení obrany

bezpečnostní odbor pro Státní bezpečnost

bezpečnostní odbor pro Veřejnou bezpečnost

útvary výkonného aparátu, které zajišťovaly v okruhu své působnosti úkoly uložené Ministerstvu vnitra ČSR zákonem ČNR č. 2/1069 Sb. –

*Hlavní správa Státní bezpečnosti*¹⁴¹

Správa vyšetřování Státní bezpečnosti

Hlavní velitelství Veřejné bezpečnosti

Správa vyšetřování Veřejné bezpečnosti

Správa pasů a víz

Hlavní správa požární ochrany

oddělení ochrany utajovaných skutečností

štáb Civilní obrany

útvary služeb, které zabezpečovaly činnost útvarů MV ČSR a útvarů výkonného aparátu –

Správa spojení

Hospodářská správa

Sbor nápravné výchovy byl rozkazem ministra vnitra č. 87 z 28. prosince 1968 od 1. ledna 1969 převeden z pravomoci MV pod přímé řízení Ministerstva spravedlnosti.¹⁴² Krajské správy Sboru národní bezpečnosti a územní orgány Civilní obrany a požární ochrany na území České socialistické republiky přešly tímto rozkazem od 1. března 1969 do podřízenosti ministra vnitra ČSR a jejich organizace i organizace okresních oddělení VB byla ponechána beze změn s výjimkou odborů rozvědky krajských správ SNB, tyto odbory přešly do působnosti Ministerstva vnitra ČSSR.

V návaznosti na RMV ČSR č. 6/1969 vyšla rozkazem hlavního velitele Veřejné bezpečnosti č. 7/1969 organizace **Hlavního velitelství VB**,¹⁴³ jehož organizační schéma je uvedeno v příloze č. 8:¹⁴⁴

štábní útvary a útvary služeb

sekretariát byl rozdělen na

1. oddělení (rozbírové, legislativní, statistika)

2. oddělení (tisk a propagace)

3. oddělení (pomocné služby)

inspekce hlavního velitele

141 Hlavní správa StB byla zrušena 1. listopadu 1970 a její dosavadní pravomoc převzaly II., IV. a VI. správa MV ČSSR. – *Historie MV a SNB*, s. 62.

142 Tamtéž, s. 59.

143 AMV Kanice, f. H 2 – 1 (II.), i. č. 7.

144 AMV Kanice, f. H 2 – 1 (II.), i. č. 48.

personální odbor

samostatné oddělení technicko-ekonomické

redakce časopisu „Bezpečnost“

výkonné útvary

správa kriminální služby byla rozdělena na

1. odbor obecné kriminality
2. odbor hospodářské kriminality
3. zvláštní odbor (ustanovka a sledování)

odbor pořádkové služby

odbor dopravní služby

správní skupina

Správa vyšetřování Veřejné bezpečnosti zřízená stejným rozkazem jako Hlavní velitelství VB i nadále působila jako útvar výkonného aparátu MV ČSR k zabezpečení vyšetřování ve Veřejné bezpečnosti. Zůstala jí organizátorsko-řídící a kontrolní funkce směrem k podřízeným útvarům i funkce metodická a výkonná. Organizační struktura Správy vyšetřování VB byla uspořádána takto:¹⁴⁵

– *vedení*

– *sekretariát*

- *1. oddělení* (kriminální trestné činy)
- *2. oddělení* (hospodářské trestné činy)

Náčelník Správy vyšetřování VB MV ČSR podléhal 1. náměstkovi ministra vnitra ČSR a jemu byly zase podřízeni náčelníci odborů vyšetřování VB. Odbory vyšetřování VB byly dislokovány při krajských správách SNB. Byly řídícím a výkonným článkem vyšetřování VB na území příslušných krajů a dělily se též na dvě oddělení pro vyšetřování všeobecných a hospodářských trestných činů. Náčelníci odborů koordinovali a metodicky řídili činnost oddělení vyšetřování VB dislokovaných v sídlech okresních oddělení VB. Náplní oddělení vyšetřování VB bylo vyšetřování trestných činů spadajících do kompetence vyšetřovatelů VB.

Brzy po zavedení nového státoprávního uspořádání ČSSR a následných změnách organizace bezpečnostního aparátu se objevily první návrhy na nové zákony o Sboru Veřejné bezpečnosti, o služebním poměru příslušníků ozbrojených bezpečnostních sborů a o Sboru zpravodajské služby. Všechny návrhy vycházely pořád ještě ze zásad obsažených v *Akčním programu KSČ* a v *Akčním plánu MV*. Předložené zásady zákona o Sboru Veřejné bezpečnosti¹⁴⁶ používaly dále myšlenku na zajišťování veřejného pořádku a odpovědnosti za něj národními výbory. Sbor VB měl být v tomto směru pouze exekutivním orgánem národních výborů. Nejvíce změn však návrhy obsahovaly v oblasti práv a povinností příslušníků Sboru VB. Nově byla do návrhu

145 AMV Kanice, f. H 2 – 1 (II.), i. č. 7.

146 AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 1089.

zahrnuta ustanovení o povinnosti odmítnutí nezákonného rozkazu, o zákroku proti veřejnému shromáždění, o prokazování totožnosti příslušníka na požádání osoby proti níž zakročoval, o identifikačních úkonech a o používání zvláštních technických prostředků. Taková podoba zákonů a představ o uspořádání bezpečnostního aparátu však v době nastupující normalizace nemohla projít. Naopak se do popředí dostal například požadavek na zintenzivnění politicko-výchovné práce uvnitř i vně Veřejné bezpečnosti a na znovuzřízení politického aparátu ve Sboru.¹⁴⁷ Příležitost k reformám nejen v bezpečnostním aparátu tak byla nástupem normalizace v roce 1970 zcela promarněna.

Pro Veřejnou bezpečnost i celý bezpečnostní aparát byly i v 60. letech typické permanentní reorganizace a úpravy organizační struktury. Byly uskutečňovány různé experimenty, které nebyly koncepčně promyšleny a pro které nebyly vytvořeny optimální podmínky. Jakmile se ukázaly první problémy, byl uplatňován experiment nový, stejně nedomyšlený. Někdy nová úprava ještě ani nestihla přinést nějaké výsledky a už byla nahrazena další změnou. Názorným příkladem nedůslednosti může být například dlouho připravované vydání nového zákona o Sboru národní bezpečnosti, který opět jasně nevyřešil postavení a vztahy obou složek Sboru. Je však otázkou, zda-li to vůbec bylo v podmínkách nadvlády komunistů realizovatelné.

147 AMV Kanice, f. H 2 – 3, i. č. 382.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv MV ČR Praha

Fond A 6/3 (Organizační a vnitřní správa FMV)

Fond A 6/4 – 5 (sekretariát MV, FMV)

Archiv MV ČR Kanice

Fond H 1 – 4 (vnitřní odbor Hlavní správy VB)

Fond H 1 – 1 (náměstek ministra vnitra Záruba)

Fond H 2 – 1 (sekretariát Hlavního velitelství VB MV ČSR)

Fond H 2 – 3 (inspekce Hlavního velitelství VB MV ČSR)

Fond H 7 (Správa vyšetřování VB MV ČSR)

Fond A 6/2 (Organizační a vnitřní správa FMV)

Fond A 2/2 (sekretariát MV, FMV)

PUBLIKOVANÉ PRAMENY

Sbírka zákonů a nařízení

Věstník Ministerstva vnitra

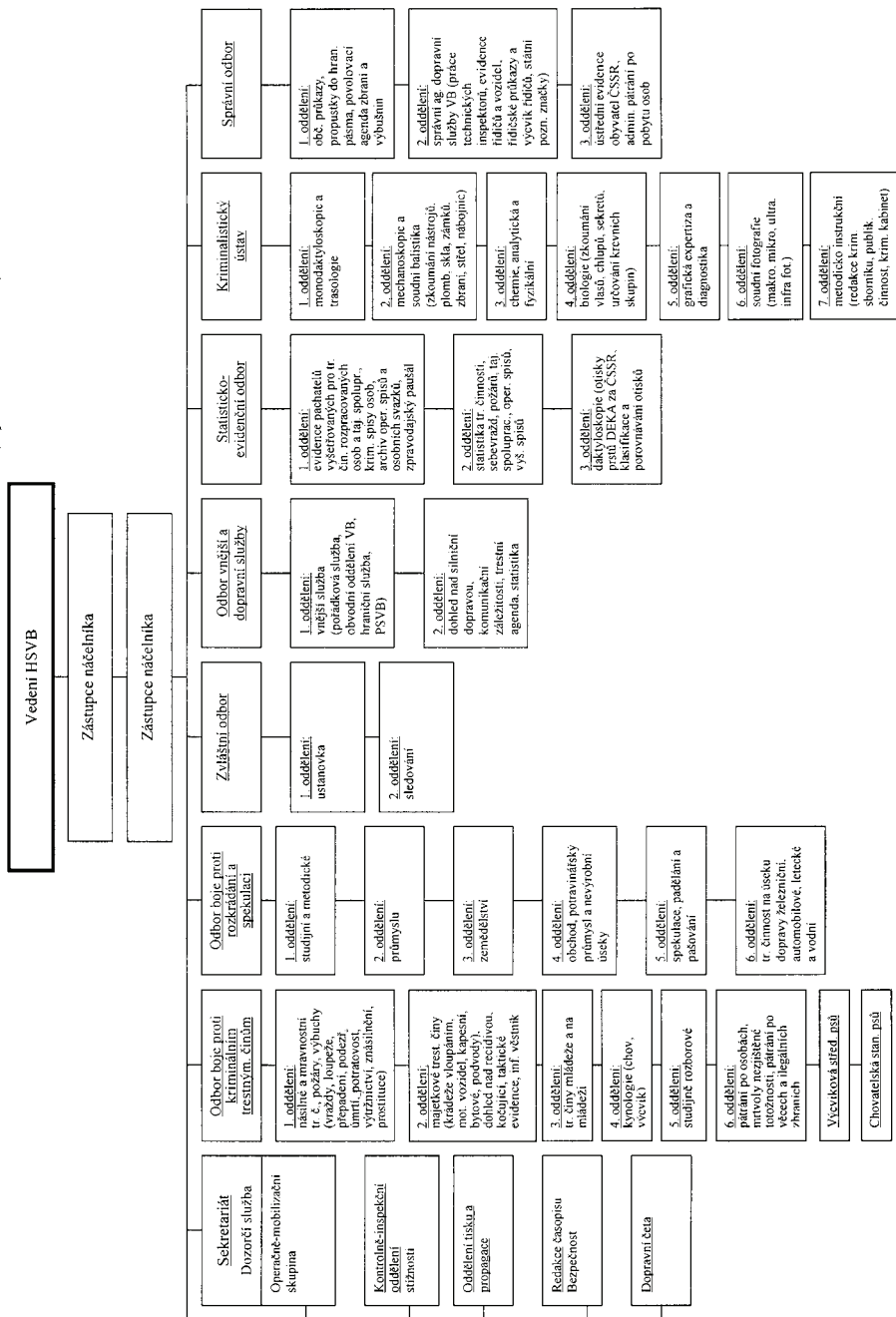
POUŽITÉ ZKRATKY

AMV	Archiv Ministerstva vnitra
BKTČ	boj proti kriminální trestné činnosti
BRS	boj proti rozkrádání a spekulaci
CO	Civilní obrana
ČNR	Česká národní rada
ČSD	Československé státní dráhy
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Česká socialistická republika (od r. 1969)
ČSSR	Československá socialistická republika
ČST	Československá televize
DSD	dopravní silniční dozor
f.	fond
FMV	Federální ministerstvo vnitra
HP	hlídkový příslušník, hraniční pásma
HS VB	Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
i. č.	inventurní číslo
KNV	krajský národní výbor
KS MV	krajská správa Ministerstva vnitra
KS SNB	krajská správa Sboru národní bezpečnosti
KSSS	Komunistická strana Svazu sovětských socialistických republik
KÚ	Kriminalistický ústav
KV KSČ	krajský výbor Komunistické strany Československa
KV NB	krajské velitelství národní bezpečnosti
MD	Ministerstvo dopravy
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MO VB	městské oddělení Veřejné bezpečnosti, od r. 1965 místní oddělení Veřejné bezpečnosti
MS VB	městská správa Veřejné bezpečnosti
MV	Ministerstvo vnitra
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NDR	Německá demokratická republika
NMV	nařízení ministra vnitra
O VB	oddělení Veřejné bezpečnosti
OBKTČ	odbor boje proti kriminální trestné činnosti
OBRS	odbor boje proti rozkrádání a spekulaci
ODN	oddíl dopravních nehod
ODS	odbor dopravní služby

Okr VB	okresní oddělení Veřejné bezpečnosti
okr.	okres
ONV	okresní národní výbor
OO MV	okresní oddělení Ministerstva vnitra
OO VB	obvodní oddělení Veřejné bezpečnosti
OP	občanský průkaz
OPS	odbor pořádkové služby
OŘD	oddíl řízení dopravy
OV NB	okresní velitelství národní bezpečnosti
OVS	okresní vojenská správa
OZ	okrskový zmocněnec
PJ	pohotovostní jednotka
PO	poříční oddíl, požární ochrana
PO VB	pohraniční oddělení Veřejné bezpečnosti
PS	Pohraniční stráž
PS VB	Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti
PT	přísně tajný
PTR MV	přísně tajný rozkaz ministra vnitra
PVS	Pohraniční a Vnitřní stráž
RH	Rudá hvězda
RMV	rozkaz ministra vnitra
ROH	Revoluční odborové hnutí
ŘP	řidičský průkaz
S VB	správa Veřejné bezpečnosti
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SO	správní odbor
SPZ	státní poznávací značka
SRN	Spolková republika Německo
SSR	Slovenská socialistická republika (od r. 1969)
StB	Státní bezpečnost
SV VB	Správa vyšetřování Veřejné bezpečnosti
TR	tajný rozkaz
TS	tajný spolupracovník
ÚEO	Ústřední evidence obyvatel
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
VBŽ	Veřejná bezpečnost na železnici
VDS	vnější a dopravní služba
VKR	vojenská kontrarozvědka
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
VS	Vnitřní stráž

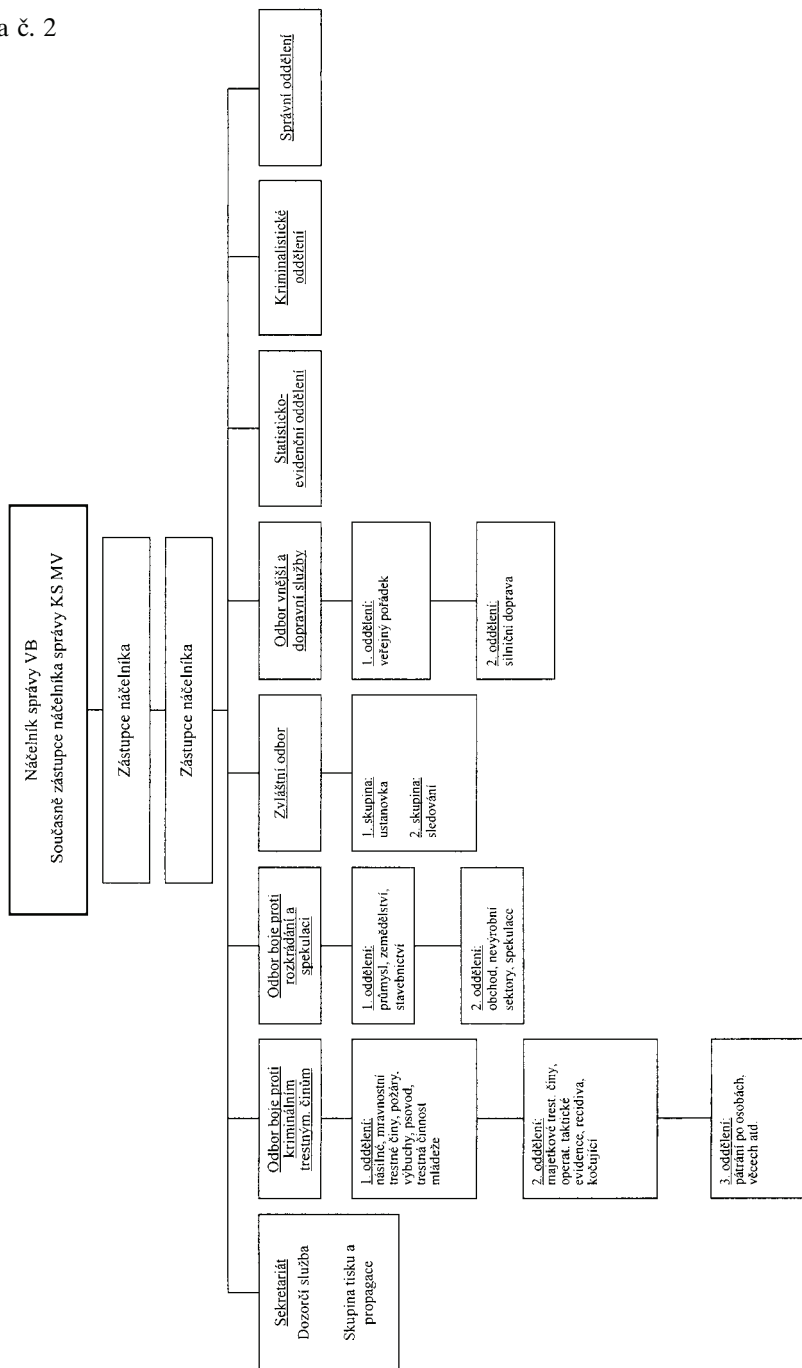
VŠO	vyšetřovací odbor
ZP	zakázané pásmo
ŽO VB	železniční oddělení Veřejné bezpečnosti

ORGANIZAČNÍ SCHEMA HLAVNÍ SPRÁVY VB (v průběhu roku 1963)

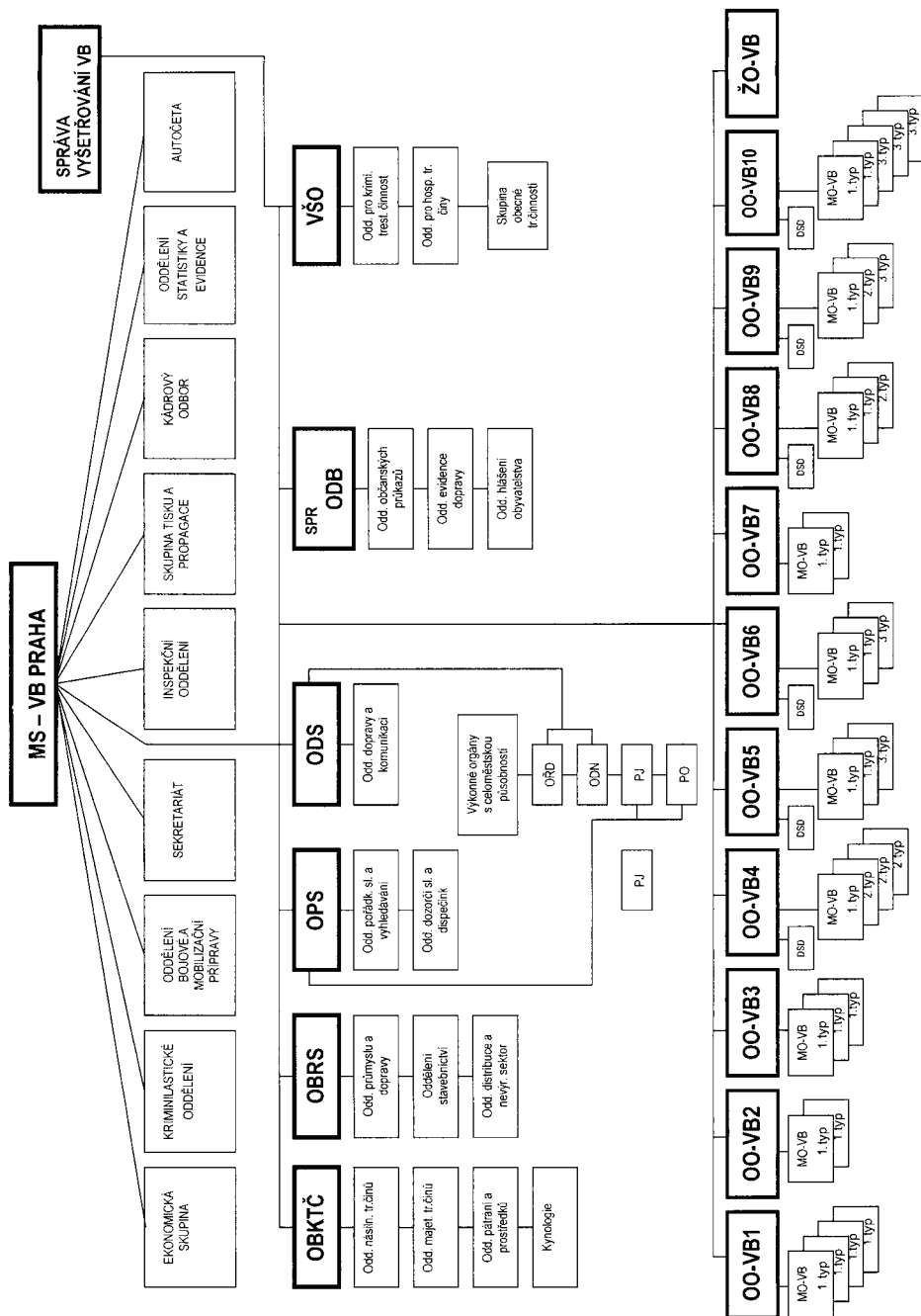

Příloha č. 2

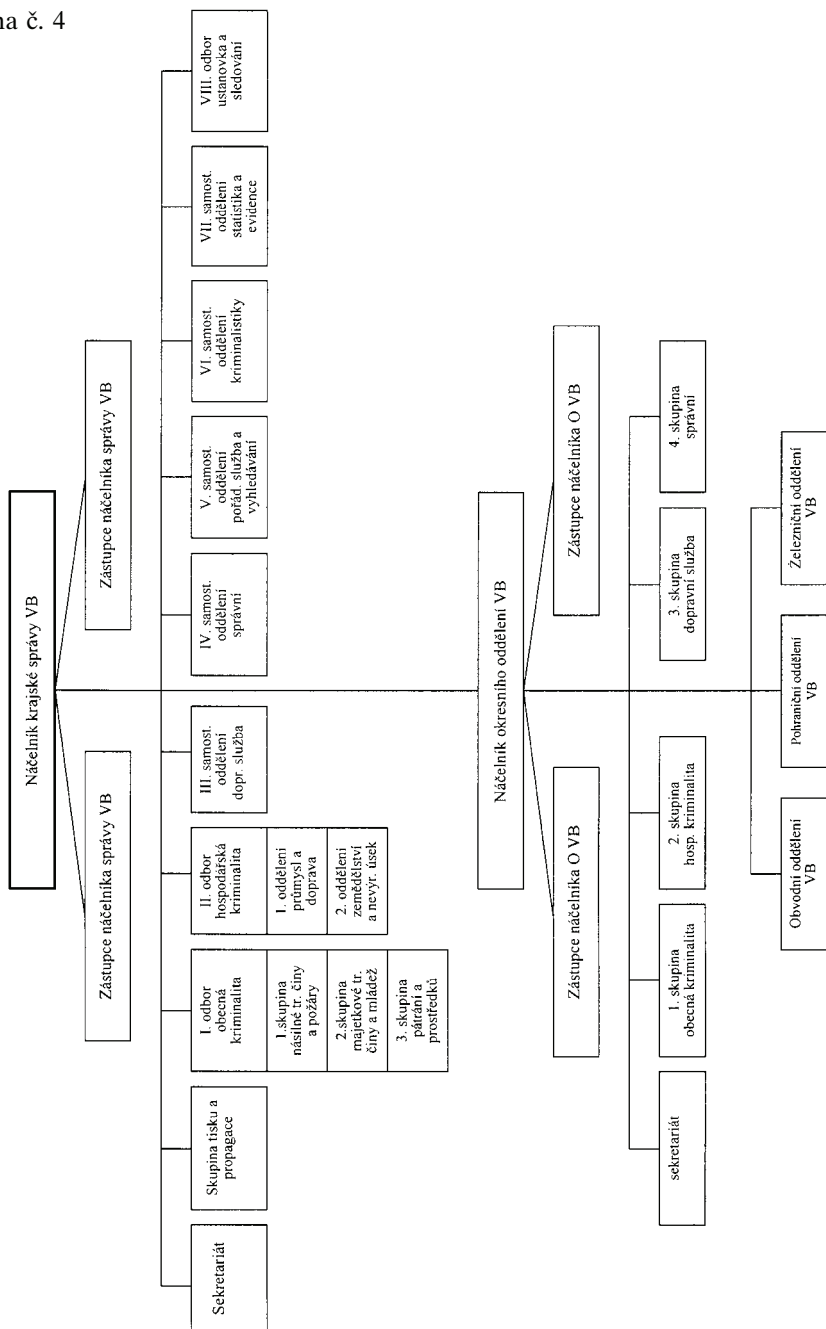
ORGANIZAČNÍ SCHEMA SPRÁVY VB (od července 1964)

Příloha č. 3

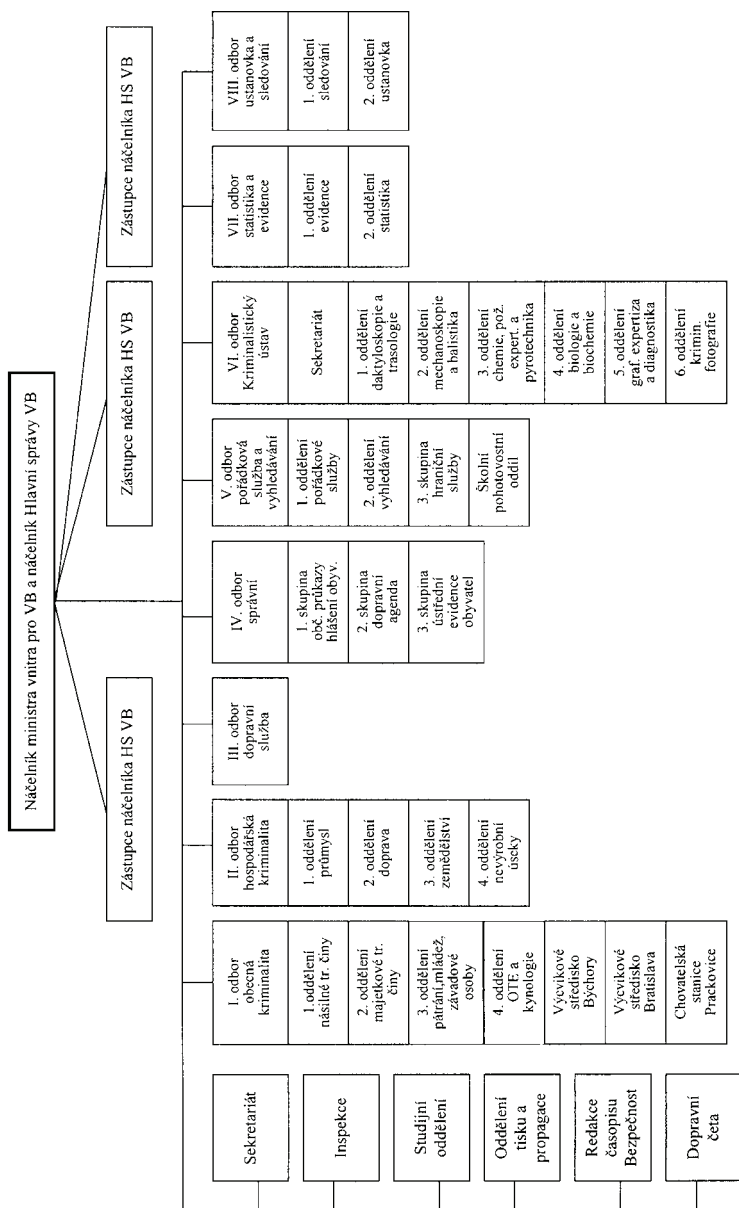

**SCHEMA ORGANIZACE KRAJSKÉ SPRÁVY VB
A OKRESNÍHO ODDĚLENÍ VB (od července 1964)**

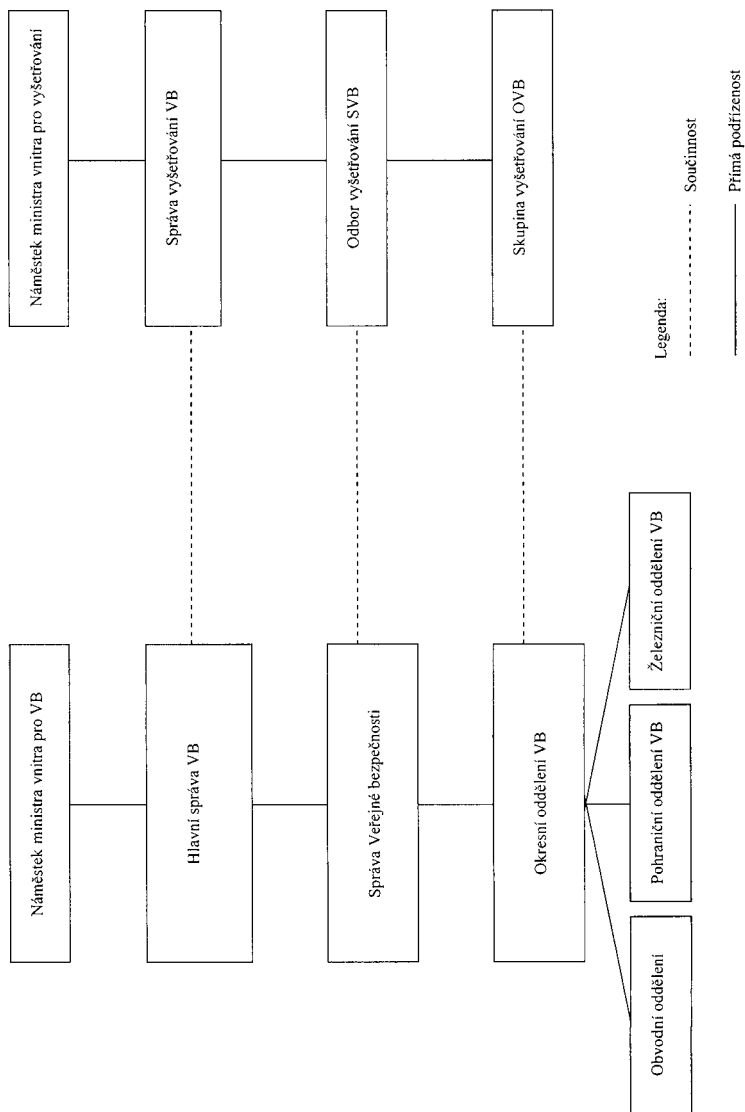
Příloha č. 5

SCHÉMA ORGANIZACE HS VB (od července 1964)

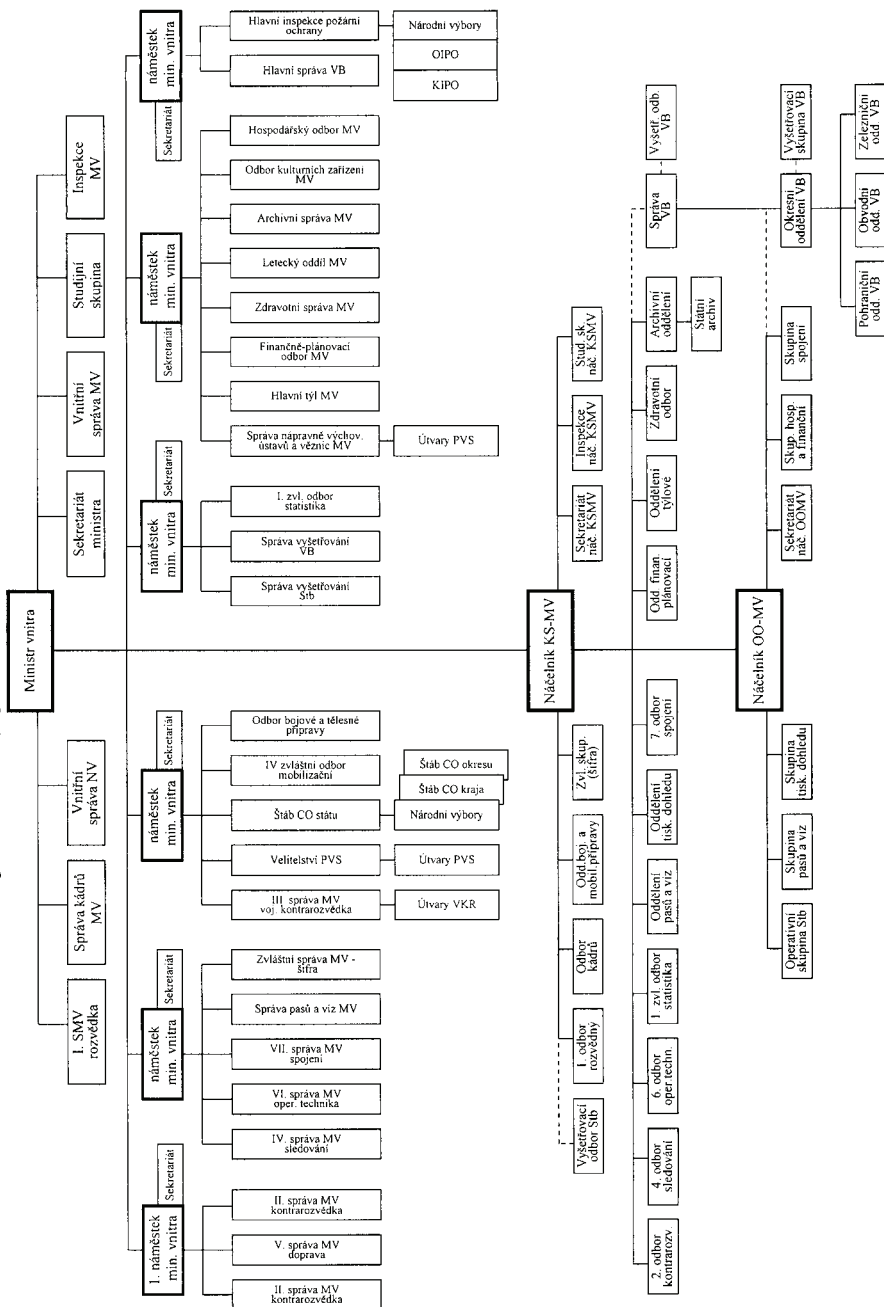
Příloha č. 6

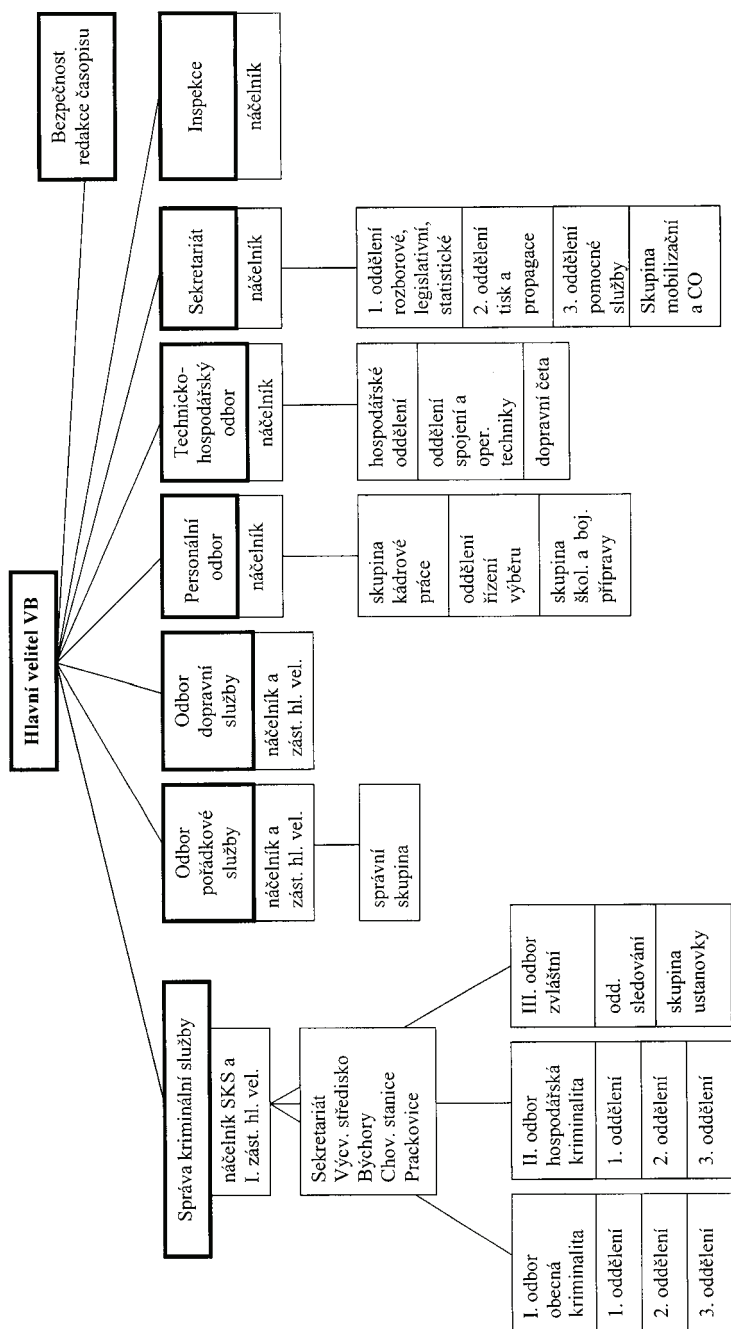
Schéma pravomoci náměstků MV

Příloha č. 7

Schéma organizační struktury aparátu ministerstva vnitra (do března 1966)

Problémy českého a německého školství v jihočeském regionu v období Protektorátu Čechy a Morava

Leoš Nikrmajer

Koexistence českého a německého školství měla v národnostně smíšeném česko-budějovickém regionu poměrně silnou tradici. Vzhledem ke školské reformě zde od 60. let 19. století fungovaly vedle sebe školy s vyučovacím jazykem českým a německým. Do vypuknutí 1. světové války došlo k výraznému posílení pozic zejména českého školství, a to jak ve venkovských městech česko-budějovického okresu, tak především v samotné jihočeské metropoli. Během necelého půlstoletí se České Budějovice staly městem s dominantní českou většinou a po roce 1918 tak vstupovaly do nového státního útvaru s poměrně slušně vybudovanou základnou českých škol všech stupňů. V období 1. republiky se výběr a struktura ústavů s českým vyučovacím jazykem znatelně rozšířila, naopak německé školství zde zaznamenalo bezprostředně po 28. říjnu 1918 poměrně výrazný úbytek žactva, ze kterého se ani v dalších letech nevzpamatovalo. Školská politika československého státu samozřejmě preferovala národní školství a posilovala jeho pozice především v oblastech s českou menšinou, na druhé straně však nezapomínala ani na školství německé. Problémy tohoto rezortu se samozřejmě vyskytovaly na obou národních stranách a byly způsobeny jak faktory finančními, tak z určité části i faktory politickými. Svoji nezanedbatelnou úlohu zde sehrál i lidský faktor, míra vzájemné tolerance a ochota domluvit se společně na řešení základních otázek dalšího rozvoje školství a výchovy obou národních celků.

Vznik Protektorátu Böhmen und Mähren znamenal výrazný přelom i v oblasti vzdělávací a výchovné soustavy vzhledem k nastolení nových, zcela specifických politických podmínek. České obyvatelstvo se ve vlastní zemi ocitlo v podřízeném postavení vůči Němcům, což se zákonitě odrazilo i ve sféře školství. Nešlo samozřejmě jen o jednorázová opatření okupační správy, ale především o vývojový proces, v němž jsou patrné významné mezníky na cestě ke germanizaci celého českého prostoru. Národní školství přitom představovalo důležitý klíč směrem k budoucnosti českého etnika.¹ Tradiční a vyspělý systém vzdělávací soustavy představoval pro okupanty na jedné straně velké nebezpečí, na straně druhé se některé jeho prvky daly využít

1 Z tohoto důvodu došlo bezprostředně po záboru pohraničí k likvidaci velkého množství českých škol, především vyšších stupňů (reálných a klasických gymnázií, reálných škol, hospodářských a specializovaných škol), rušeny však byly rovněž četné obecné a měšťanské školy bez ohledu na to, že mnohé z nich fungovaly ještě před rokem 1918. Blíže viz: ZIMMERMANN, Völker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*, Praha, Argo 2001, s. 258–260.

(respektive zneužit) v jejich prospěch. I z tohoto důvodu věnovala okupační správa školské problematice zvýšenou pozornost. Vzhledem k národnostnímu rozložení obyvatelstva politického okresu České Budějovice bylo zřejmé, že zdejší české školy se ocitnou v mnohem složitější situaci než školy v čistě českých regionech.

V samotné krajské metropoli došlo již v průběhu jejího obsazování německou brannou mocí k záboru některých českých škol pro potřeby armády.² V tomto případě však nešlo o krátkodobé, několikadenní opatření, jak se zpočátku poněkud naivně domnívali činitelé české protektorátní správy, ale o koncepční záležitost, což se ukázalo v průběhu dalšího vývoje. Přestože pro vojenské účely bylo využití českých školních budov technicky i fakticky naprosto nevyhovující a Wehrmacht disponoval zanedlouho veškerým zařízením po bývalé československé armádě, odmítala vojenská správa většinu zabraných českých škol urychleně vyklidit. Intervence ohledně předání škol zpět k jejich původnímu účelu zde prováděly kompetentní české školské orgány, především Újezdní školní rada nebo přímo vedení jednotlivých škol. Do jednání se v první fázi okupace zapojily dokonce i místní složky nově konstituovaného Národního souručenství. Při prvních rozhovorech delegace Národního souručenství, vedené okresním vedoucím Martinem Mikulášem a tajemníkem Stanislavem Votrubou, 17. a 18. dubna 1939 s komisařským starostou Českých Budějovic Friedrichem Davidem požadavek na přemístění německých jednotek ze zabraných českých škol zazněl a německý zástupce města přislíbil brzkou nápravu.³ Přestože některé ze zabraných škol byly ještě v průběhu jara a léta 1939 vráceny k normální výuce, zdaleka to pro danou školu neznamenovalo nějakou velkou výhru nebo jistotu do dalšího období. Mnohé ze zařízení budov doznalo po několikátýdenním pobytu vojáků značné úhony, o čemž vypovídají vykalkulované mnohatisícové škody například v české průmyslové škole nebo na reformním reálném gymnáziu v Českých Budějovicích.⁴ Tím ovšem problémy se zábory českých škol na Českobudějovicku zdaleka nekončily, spíše naopak. Jestliže obsazení části škol bezprostředně po 15. březnu 1939 se mohlo české školské správě jevit jako přechodné a nouzové opatření vyplývající ze složitých vojensko-technických podmínek na začátku okupace, pak další vývoj jednoznačně vylučoval jakoukoliv náhodu. Druhá fáze záborů totiž následovala v souvislosti s vojenským napadením Polska a pokračovala v návaznosti na operace německé armády na západní frontě v průběhu roku 1940. Využití kapacity zdejších školských zařízení se hodilo rovněž při soustřeďování německé armády na jaře 1941 před útokem na Sovětský svaz. Ani v následujícím období tento trend neustával a školy v rámci budějovického okresu se jako vojenské ubikace nebo později jako lazarety využívaly na různě dlouhé období

2 Jednalo se o českou reálku dr. A. Zátky, újezdní měšťanskou dívčí školu, průmyslovou školu a reformní reálné gymnázium, III. újezdní měšťanská škola dívčí byla zabrána pro správní účely jako sídlo úřadu Oberlandrata.

3 *Českokobudějovické listy*, 24. 4. 1939.

4 Státní okresní archiv České Budějovice (dále jen SOkA Č. Budějovice), Městský úřad České Budějovice (dále jen MÚ), karton 30, Soupisy škod pořízené MÚ z 10. 5. 1939 a 11. 5. 1939.

až do roku 1945.⁵ Dlužno podotknout, že na konci války více než záměr hrály svoji úlohu praktické potřeby krajně omezených ubytovacích možností, což dokladuje fakt, že se ve stále větší míře začaly využívat rovněž objekty německých škol. Před postupem Rudé armády došlo k evakuaci velké části německého obyvatelstva z východního Pruska, takže i na Českobudějovicku se objevilo množství uprchlíků, které musely příslušné německé orgány někde ubytovat, k čemuž se nejlépe hodila právě školská zařízení.

České školní objekty ve městě nevyužívala po vytvoření protektorátu pouze armáda, ale i nejružnější německé úřadovny nebo organizace. Tímto způsobem se natrvalo „usídlil“ například úřad budějovického Oberlandrata ve III. újezdni měšťanské dívčí škole v Dukelské ulici. Do části budovy spolkového dívčího reformního reálného gymnázia se zase přestěhovala říšská pracovní služba a reálka dr. A. Zátky se stala v letech 1942–45 domovem mládeže pro Hitlerjugend.⁶ Německý Reichsarbeitsdienst využíval pro své aktivity i další objekty českých škol, ať už se jednalo o českou obecnou školu v Šindlových Dvorech nebo v Dubném. V soukromé obecné a měšťanské škole u svatého Karla Boromejského zakotvil od 1. října 1940 pro změnu zase kontingent německých přistěhovalců z Besarábie, který zde vydržel několik měsíců. Také nově vytvořené či stávající německé školy byly leckdy přidělovány do českých školských zařízení. V lepším případě musela česká škola vyklidit pouze jednu nebo určený počet tříd či dalších prostor (samozřejmě na úkor vlastní výuky), v tom horším pak celou budovu. Toto opatření se týkalo především českého reformního gymnázia, do jehož prostor se přemístilo německé reálné gymnázium, dále III. újezdni měšťanské dívčí školy v Nové ulici a III. měšťanské chlapecké školy v Doudlebské ulici. Postihlo z velké části i obchodní akademii, jež musela vyklidit část budovy pro potřeby stejnojmenného německého ústavu.⁷ V menší míře se podobné záležitosti odehrávaly i v dalších obcích okresu, ať už se jednalo například o obecnou školu v Dubném, Boršově nebo Šindlových Dvorech.

Při využívání českých školních objektů byl sice stanoven pevný smluvní nájem, ten však platilo ministerstvo školství jakožto zřizovatel německých škol ze svého rozpočtu. Vedle „pronájmu“ tříd německým ústavům se musely české školy podělit i o další prostory k zabezpečení výuky (kabinety, dílny, kuchyně, tělocvičny či školní zahrady) a o příslušný inventář. Německé školy si tak mnohdy zapůjčovaly nebo přímo přebíraly vyučovací pomůcky, technická zařízení a mobiliář.⁸ Sdílení společných prostor s sebou přinášelo i celou řadu technických problémů, na něž doplácel

5 Blíže viz KOVÁŘ, Daniel: *Přehled vývoje nižšího a středního školství v Českých Budějovicích*. Interní pomůcka SOKA Č. Budějovice, 2002.

6 Tamtéž.

7 SOKA Č. Budějovice, MÚ Č. Budějovice, karton 155, Opis zemské školní v Praze č. 3223/39 z 12. 8. 1939 a přípis kuratoria obchodní akademie v Č. Budějovicích č. 241/39 z 10. 7. 1939.

8 Užívání pomůcek a zařízení německými školami bylo ve většině případů předmětem smlouvy, ojediněle ale zapůjčovala česká škola svůj inventář bez jakékoliv garance.

především český subjekt. Při fungování dvou škol v jediném objektu se nezřídka pro německý ústav zřizovaly samostatné toalety, šatny nebo dokonce vlastní vchod. Základním pravidlem přitom zůstávalo, že podobné investice muselo ministerstvo školství zabezpečit, a to většinou na úkor rozpočtu českých škol. Německé ústavy se tak staly v rámci kompetencí ministerstva prioritními subjekty, jejichž fungování mělo být zabezpečeno bez jakéhokoliv ohledu na české potřeby.

Nejdůležitějším prostředkem prosazování germanizační politiky v oblasti školství se stalo pochopitelně zakládání nových německých škol všech stupňů a vytvoření struktury kompetentních úřadoven dohlížejících na německé školství v regionu. Již od 16. 3. 1939 nařídil budějovický Landrat vytvoření samostatné německé školní rady, jejímž úkolem mělo být zřizování nových mateřských a obecných škol. V rámci úřadu budějovického Oberlandrata fungovalo oddělení pro záležitosti německého školství, které bylo nejdůležitější instancí ohledně zřizování nových škol a personálního obsazení učitelských míst na těchto ústavech. Vládní rada školního oddělení Oberlandratu⁹ rozhodoval nejen o umístění učitelských kádří, ale i o školní docházce dětí do jednotlivých typů škol a v konečné instanci i o nucené docházce českých dětí na německé školy. Mezi významné kompetenční orgány patřilo i oddělení pro kulturní záležitosti krajského vedení NSDAP, které se vyjadřovalo ke všem důležitým otázkám školské problematiky a dodávalo podněty pro konstituování nových německých škol v jednotlivých obcích okresu. Dohlíželo rovněž na ideologickou výchovu ve školách, na politický profil učitelských sil a vyjadřovalo se k přestupům žáků z českých na německé školy a naopak.¹⁰ Důležitým kompetenčním činitelem pro německé školství v rámci regionu byl německý okresní školní inspektor, který ovšem všechny rozhodující kroky konzultoval nejen s úřadem Oberlandrata a kulturním referentem NSDAP, ale i se členy německého okresního školního výboru. Protektorátní ministerstvo školství hrálo v tomto případě pouze formální roli trpěného schvalovatele všech požadavků německých orgánů a nutného zdroje finančních prostředků k realizaci vlastního německého školského programu.

V rámci Českobudějovicka, do něhož je nutné ovšem zahrnout v našem případě širší region než daný politický okres vzhledem k působnosti německého okresního školního inspektora pro potřeby národního školství v určené oblasti,¹¹ existovala ještě

9 Od dubna 1939 do 1940 řídil oddělení vládní rada Gillhof, od roku 1940 pak vládní rada Gebauer. – Jihočeské muzeum Č. Budějovice (dále jen JČM), fond „K“, pomocný materiál, xerokopie kompetenční záležitosti německého školství v Českých Budějovicích v období protektorátu, nedatováno.

10 Od března 1939 do října 1940 byl kulturním referentem oddělení Kreisleitungu NSDAP dr. Alois Milz, od října 1940 ho nahradil Erhard Gebauer. Tamtéž.

11 Německý okresní školní inspektor přesahoval kompetenčně rámec nejen politického okresu České Budějovice, ale dokonce rámec vymezený užším jihočeským regionem (29. 12. 1939 došlo k vytvoření Německé zemské školní rady pro Čechy stanovující 6 okresních školních dozorců v Praze, Českých Budějovicích, Jihlavě, Moravské Ostravě, Brně a v Olomouci), do budějovického obvodu patřily okresy Klatovy a Plzeň. – Blíže viz Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Třeboň), fond Policejní ředitelství Č. Budějovice (dále jen PŘ), karton 31, Oběžník zemského úřadu v Praze o zřízení samostatných školních rad a úpravě školních dohlédacích obvodů z 19. 2. 1940.

před rokem 1939 síť německých škol. Vedle obecných, měšťanských, středních a odborných škol v samotné krajské metropoli¹² fungovala obecná škola na Dobré Vodě, v Haklových Dvorech, Homolích, Rudolfově, Rožnově a Šindlových Dvorech. V první fázi programu šlo o doplnění systému německého školství v oblastech či obcích s německou enklávou a o posílení pozic již existujících škol. Ve druhé fázi mělo dojít k vytvoření struktury obecných a později i měšťanských národních škol i v místech a obcích, kde bydlelo pouze několik Němců ve smíšených manželstvích nebo zde dokonce německá menšina nesídlila a neměla tu ani žádné historické kořeny.¹³ Do těchto škol se počítalo především s dětmi nových německých osídlenců (z Besarábie, z jižních Tyrol), dále s dětmi, které budou prohlášeny za Němce na základě rozhodnutí kompetentních úřadů (bez ohledu na národnost a souhlas obou rodičů), a v neposlední řadě s dětmi Čechů, jenž budou chtít své dítě posílat do německé školy nebo kteří si požádají o německou státní příslušnost. Tyto výspy němectví se měly pravidelně rozložit v rámci celého regionu tak, aby vzdálenost mezi nimi nebyla vyšší než 10–15 kilometrů a aby v dané situaci mohly spojit jednotlivé enklávy s německou národnostní menšinou. Ze všeho nejdříve se okupanti soustředili na obce, v nichž došlo v průběhu let 1918–38 ke zrušení stávajících německých škol, a to jak pro nedostatek žáků, tak i z jiných důvodů. Tyto školy z nařízení kompetentních okupačních úřadů obnovily činnost v drtivé většině případů ještě do vypuknutí války. Jednalo se o různé typy škol buď přímo v krajském městě, nebo o obecné školy v ostatních obcích školního okresu, například v Českém Vrbném, Brlohu, Borovanech, Trhových Svinech nebo v Roudném.¹⁴ V podobných případech vyžadoval pak budějovický Oberlandrat bezpodmínečné a okamžité navrácení objektů, v nichž původní německá škola sídlila, a náhradu (eventuálně navrácení) veškerého inventáře a školních pomůcek, které po ní zůstaly.

Z časového hlediska vznikla téměř polovina z počtu sledovaných německých škol v horizontu druhé poloviny roku 1939 a víc než dvě třetiny sledovaných škol začaly fungovat ještě do konce roku 1940.¹⁵ Období let 1939–40 tak lze označit za nejdůležitější fázi realizace německého školského programu v rámci jihočeského regionu, během níž se podařilo okupačním úřadům vytvořit pevný základ německého školství, bez něhož by se nedalo pokračovat v dalších plánovaných krocích. Následující léta se proces zakládání nových německých škol na Českobudějovicku poněkud zbrzdil. Důvodem byla jednak preference válečných úkolů vyplývajících z otevření fronty se

12 K roku 1933 fungovaly v Č. Budějovicích tyto německé školy: obecná škola smíšená v Kněžské ulici, měšťanská škola chlapecká a měšťanská škola dívčí v Kanovnické ulici, státní reálné gymnázium v Jeronýmově ulici, státní německý učitelský ústav v Jeronýmově ulici, hospodářská škola ve Čtyřech Dvorech, mistrovská škola strojnická při II. průmyslové škole v Dukelské ulici a obchodní akademie a obchodní škola v Dukelské ulici.

13 Jednalo se například o obce Dubné, Jílovce, Třeboň, Veselí, Velešín, Ledenice, Olešnice a další.

14 SOKA Č. Budějovice, Německý okresní školní inspektor (dále jen NOŠI), karton 21, Seznam německých škol na území jižních Čech, nedatováno.

15 Jako směrodatný legislativní podklad pro založení školy je brán v tomto případě daný výnos Ministerstva školství a národní osvěty (dále jen MšANO) bez ohledu na fungování školy ještě před jeho vydáním.

SSSR, jednak i důležitý fakt, že i přes vytváření vhodných politických a hospodářských podmínek počet německých obyvatel na území protektorátu v podstatě nerostl, a tudíž pro vznik nových školských zařízení chyběl patřičný německý dorost. Vedoucí politické a vojenské kruhy říše začaly preferovat ze strany protektorátu především plnění hospodářských úkolů a nestály o vnášení neklidu do české společnosti příliš okatými germanizačními opatřeními. Dokončení realizace germanizačního programu v oblasti školství se tedy přesunulo do období po vítězné válce a do té doby se měly uskutečňovat drobné kroky vedoucí k posílení dominantní role německých škol na našem území.

Během necelých dvou let, od poloviny roku 1939 do první půlky roku 1941, vznikla na území regionu pravidelně rozložená síť německých obecných škol pokrývající celou sledovanou oblast, v níž vzdálenost dvou škol nepřekročila více než 20 km. Nej hustější byla samozřejmě v krajské metropoli (cca 5 obecných a měšťanských škol a 10 vyšších středních, odborných a řemeslnických škol) a jejím nejbližším okolí, kde fungovalo dalších 13 obecných škol.¹⁶ Všechny z okolních 13 škol byly vzdáleny maximálně do 5 km od katastru města České Budějovice, což znamenalo, že zdejší německá enkláva zaujímal dominantní pozice v rámci celé jihočeské oblasti. Výraznou hustotou německých ústavů se mohlo pochlubit i Borovansko se školami v Borovanech, Trhových Svinech, Ledenicích, Jílovicích a v Olešnici a Křemežsko se školami v Křemži, Holubově, Rájově, Brlohu a v Nové Vsi. Oblast severně od Českých Budějovic sice nezaznamenala takovou koncentraci německých škol, zato nechyběly v žádném z významnějších měst a důležitých spojnic ve směru na Písek, Tábor a Pelhřimov.¹⁷ Minimálně jedna německá škola se pak samozřejmě nacházela v každém ze sídel politického okresu v rámci celého jihočeského regionu. Důležitou roli přitom hrála nejenom dostupnost jednotlivých škol pro děti z obcí, kde škola nefungovala, ale i rozložení školských center do těch oblastí, kde se německá menšina takřka nevyskytovala.

Základní úlohou pro fungování nově založených německých ústavů se stalo především získání dostatečného počtu žáků či studentů. S tímto problémem se potýkaly některé německé školy v regionu ještě před samotnou okupací Čech a Moravy. Jestliže v krajské metropoli vznikla po 15. březnu 1939 řada nových německých škol, museli realizátoři celého programu počítat v tomto směru s nemalými těžkostmi. Žádný masový odliv dětí z českých škol se zde totiž nekonal,¹⁸ čímž vzaly za své

16 Šlo o lokality Boršov, České Vrbné, Čtyři Dvory, Dobrá Voda, Haklovy Dvory, Hodějovice, Homole, Kněžské Dvory, Mladé, Roudné, Rožnov, Rudolfovy, Šindlovy Dvory (většina ze zmiňovaných obcí je v současnosti součástí krajské metropole).

17 Severozápadně od města šlo o školy v Netolicích a ve Vodňanech, severní směr vyplňovaly školy v Hluboké nad Vltavou, Týně nad Vltavou, ve Veselí nad Lužnicí a v Soběslavi, severovýchodním směrem pak nalezneme školy v Lišově, Třeboni a expozituru v Kardašově Řečici.

18 Viz srovnání statistických údajů počtu žáků na jednotlivých typech českých škol v Českých Budějovicích ve školním roce 1938/39, 1939/40. SOKA Č. Budějovice, školní kroniky českých škol.

poněkud naivní spekulace o tom, že české ústavy navštěvuje velké množství německé mládeže. Příslušní nacističtí činitelé tedy byli nuceni zavést taková legislativní opatření, aby do těchto institucí dostali dostatečné množství „vhodného“ dorostu bez ohledu na to, zda se jedná či nejedná o rodové Němce. V první fázi šlo o děti ze smíšených manželství, v němž alespoň jeden z rodičů získal německou státní příslušnost. V druhé fázi pak docházelo k nucenému „přidělování“ německé státní příslušnosti dětem rodičů s protektorátní příslušností, z nichž alespoň jeden pocházel z německého manželství. Toto opatření odstartovalo řadu bezprecedentních případů, kdy rodiče české národnosti a protektorátní příslušnosti museli své dítě posílat do německé školy na základě rozhodnutí Oberlandrata o přiznání německé státní příslušnosti. O tom, že takové dítě neovládalo ve většině případů německý jazyk, se není třeba ani zmiňovat.

Také na jihu Čech existoval určitý počet českých rodin, které svoje děti posílaly do německých škol, aniž by k tomu byly jakkoliv nuceny. V některých případech šlo o Čechy, kteří se vnitřně ztotožnili s říšskou myšlenkou jednotné Evropy a představovali širší ideový proud, v němž se objevili jak přívrženci české fašistické ideologie na straně jedné, tak zastánci Moravcova aktivismu na straně druhé. Mnozí z těchto Čechů si dokonce oficiálně požádali o německé státní občanství,¹⁹ ovšem nemuselo to být nutným pravidlem. Do druhé skupiny Čechů patřili ti, jenž se sice s nacistickým světonázorem neztotožnili, ale sledovali ryze praktický prospěch svých ratolestí, především při jejich využití německého jazyka v budoucím životě. Někteří z nich ani nehodlali svá dítka nechat v německých školách po celou dobu povinné školní docházky, ale pouze na tu dobu, kdy se naučí pořádně německy, a poté je znovu nechali zapsat na českou školu.²⁰ Výjimečné nebyly ani případy, kdy jedno z dětí z takové rodiny chodilo do české školy a druhé zase do německé. Valná většina české populace ovšem na podobné prospěchářství pohlížela s krajním despektem a tak se tato skupina Čechů dostala do nezáviděníhodné společenské izolace podobně jako proněmečtí aktivisté nebo čeští fašisté. Německé orgány přirozeně nekladly žádné překážky dobrovolné docházce českých dětí do německých škol a naopak podobné aktivity podporovaly.

Poměrně málo známý je fakt, že ke zvýšení počtu žáků na některých německých školách na Českobudějovicku se využívalo i dojíždění dětí z příhraničních oblastí staré říše. Platilo to především pro vyšší a odborné školství situované v krajské metropoli, kam na studia dojížděli žáci především do německého učitelského ústavu, obchodní akademie, lesnické školy, průmyslovky a živnostenské školy. Uvedené německé ústavy nabízely přespolním zájemcům o studium ubytování v mládežnických domo-

19 JČM, fond „K“, pomocný materiál, Seznam Čechů, kterým bylo přiznáno německé státní občanství, – xerokopie.

20 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 22, Přípis okresního hejtmána vedení německé obecné školy ve Lhenicích z 20. 9. 1944.

vech, slevy na dopravu a sociální stipendia nemajetným žákům.²¹ Podle nařízení říšského protektora Konstantina von Neuratha nesměly být kladeny žádné legislativní ani praktické překážky k možnosti dojíždění žáků přes hranice z Německa do škol v protektorátu.²² Pro docházku přesporních dětí existovaly v rámci okresu poměrně příhodné podmínky, neboť německé hranice byly vzdáleny od Českých Budějovic necelých 25 kilometrů a v jižní části okresu fungovala řada německých obecních škol v českých příhraničních obcích, například v Brloze, Nebahovách, Soběnově, Olešnici, Holubově, Rájově nebo v Tušti. Do těchto škol mohly docházet německé děti z říše bez problémů pěšky. Nejmarkantněji se to projevilo v případě obce Brloh, jejíž školu navštěvovali i žáci ze zabraných osad Johannesthal, Richterhäuser, Oberhäuser, Schmiedhäuser a Grabenhäuser, a to přímo na základě příkazu zemské školní rady župy Oberdonau.²³ Na druhé straně odmítly německé úřady povolit českým dětem ze zabrané osady České Chalupy návštěvu české školy v Brloze, takže ty i nadále musely navštěvovat německou školu v Jaroníně.

Dalším zdrojem přírůstku žactva do německých škol v oblasti se staly kontingenty přesídlenců z Besarábie a jižního Tyrolska. V rámci první fáze germanizačního programu se v určených oblastech jižních Čech usídlovali přesídlenci na vyvlastněné české statky nebo byli umístěni do přechodných sběrných táborů. Vnucenou správu a pozdější zábor českých statků inicioval Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, jehož obvodová úřadovna působila i v krajské metropoli. V průběhu let 1942–45 provedla českobudějovická úřadovna vyvlastnění celkem 117 usedlostí, přičemž nezanedbatelné procento z nich připadlo na oblast Dubného a okolí.²⁴ Do oblasti, kde se před válkou nacházelo pouze několik smíšených česko-německých rodin, se tak najednou dostalo několik desítek nových osídlenců a v některých osadách tím pádem vytvořili nezanedbatelnou „německou“ menšinu. Jenom v samotné obci Dubné tak vzrostl počet dětí navštěvujících německou obecní školu z původních 10 při založení školy 1. 5. 1940 až na více než 50 o tři roky později.²⁵ Nic na tomto stavu neměnil ani fakt, že převážná většina žáků zde neovládala německý jazyk, neboť pocházela z jižních Tyrol, kde navštěvovala italské školy. Zbytek pak tvořily děti ze smíšených česko-německých manželství, které chodily před okupací do místní české školy. Některé z dětí se tak neuměly domluvit jedním jazykem ani sami mezi sebou.

Na podzim roku 1940 dorazil do jižních Čech rovněž početný kontingent němec-

21 SOKA Č. Budějovice, fond Oberlandrat Č. Budějovice, karton 24, Propagační leták k náboru do německých škol v Č. Budějovicích, 1939.

22 Tamtéž, Přípis zemské školní rady župy Oberdonau z 25. 9. 1939.

23 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 8, Přípis Landratu Krummhou 101/9 okresnímu školnímu výboru z 10. 10. 1939.

24 V Dubném celkem 10 usedlostí, Branišově 3, Čakově 3, Jaronicích 4, Křenovicích 5, Kvítovicích 5, Žabovřeskách 8, Jankově 2, v Čakovci, Čejkovicích a Dehtáři po jedné usedlosti. – HAAS, A.: *Vyvlastňování české půdy na Česko-budějovicku za okupace, Jihočeský sborník historický* (dále jen *JSH*) 31, 1962, s. 176.

25 Blíže viz NIKRMAJER, Leoš: *Česká a německá škola v Dubném v období nacistické okupace*. In: *Výběr* 3, 2002, s. 245–250

kých přesídlenců z Besarábie²⁶ o počtu asi tisíce lidí. Ten se rozdělil do několika skupin, jenž se dočasně umístily ve sběrných střediscích v Brloze, Českých Budějovicích, Suchdole nad Lužnicí, Boršově nad Vltavou a v Kardašově Řečici. V každé ze zmiňovaných obcí se muselo umístit několik desítek dětí, což ve svém důsledku znamenalo rozšíření stávajících německých škol nebo založení příslušných expozitur. V Českých Budějovicích se dětem z Besarábie poskytla církevní škola u svatého Josefa a místní budova sirotčince, v Brloze se rozšířila obecná škola ze tří na pět tříd, v Kardašově Řečici se založily expozitury obecné školy Veselí nad Lužnicí, v Boršově vznikla expozitura Poříčí a v Suchdole nad Lužnicí se rozšířil počet tříd ze dvou na čtyři. Pro 363 nové žáky tak vzniklo celkem 11 nových tříd.²⁷ Ve většině uvedených škol muselo být dočasně přikročeno ke střídavému vyučování, neboť kapacitně nevyhovovaly takovému nárůstu žactva. Problémy nastaly rovněž se vztahy mezi žáky, neboť se vyskytly případy, že děti přesídlenců byly od svých spolužáků napadány a haněny a některé incidenty musel řešit dokonce komisař pro upevnění němectví.²⁸ Část besarábských i tyrolských přesídlenců se ovšem přestěhovala po určité době do Německa, takže počet dětí na jmenovaných školách posléze znovu klesl. Přes upřímnou snahu kompetentních školních orgánů zvýšit počet žáků německých škol podobnými přesídlovacími manévry zůstalo pouze u těchto dvou realizovaných kontingentů, což při konečném účtování nemělo podstatnější vliv na další vývoj již existujících školských zařízení.

Počty žáků v německých školách v obvodu okresního školního inspektora sice znamenaly do roku 1942 určitý nárůst, posléze ale došlo ke stagnaci a na konci války dokonce k mírnému poklesu žactva. Souviselo to samozřejmě s celkovou politickou a vojenskou situací, která se od roku 1942 začala zhoršovat, a tím pádem se realizace celého germanizačního programu odsunula na dobu po vítězné válce. I z tohoto důvodu se v roce 1943 vytvořily už pouze obecné školy v Holubově, Soběnově a v Nové Vsi a od počátku roku 1944 už další německá škola na jihu Čech nevznikla.²⁹ Většina z téměř 40 obecných škol byla pouze jednotřídní, přičemž počet dětí v některých třídách nepřesáhl ani číslo 20. Některé z nově založených škol měly pouze 10 až 15 dětí (např. Roudné, Mezimostí, Olešnice, Jílovce nebo České Vrbné). Nejvyšším počtem žáků se mohly pochlubit čtyři tradiční budějovické školy – obecná a měšťanská škola pro chlapce a obecná a měšťanská škola pro dívky, v každé z nich fungovalo na začátku školního roku 1941/42 8 tříd s průměrem přes 200 žáků na školu.³⁰ Na venkově se vymykaly velikostí školní zařízení v Brloze, Hodějovicích, Rudolfově, Netolicích, Rožnově a ve Vodňanech, které navštěvovalo v uvedeném školním roce

26 SOKA Č. Budějovice, fond Oberlandrat Č. Budějovice, karton 8, Hlášení Oberlandrata Č. Budějovice říšskému protektorovi z 24. 10. 1940.

27 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 21, Evidence o počtu a rozdělení žáků z Besarábie z 1. 2. 1942.

28 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 19, Přípis říšského komisaře pro upevnění němectví z 1. 6. 1942.

29 BOSÁK, F.: *Germanizační úloha německých škol na Československu za okupace*, JSH 1–2, 1964, s. 66.

30 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 23, Statistický přehled žactva na německých školách č. 11472 z 21. 11. 1941.

víc než 50 dětí. Počty žáků na některých školách sice v jednotlivých letech kolísaly v závislosti na určitých společenských faktorech (např. již uvedených kontingentech přesídlenců), u menších jednotřídních škol se však jednalo většinou o zanedbatelné cifry.

Drtivá většina německých škol v rámci budějovického okresu se paradoxně potýkala s jazykovými problémy. Nezanedbatelná část žáků, vzhledem ke své české nebo jiné národnosti, totiž při nástupu do školy nezvládala němčinu buď vůbec, nebo jen velmi mizerně, což způsobovalo samozřejmě nemalé těžkosti v rámci vyučovacího procesu. Není cílem tohoto článku analyzovat, zda dotyčné dítě pocházelo z českého nebo smíšeného manželství, zda obdrželo německé státní občanství či protektorátní příslušnost, ale jakým jazykem se běžně dorozumívalo. V tomto ohledu lze pouze konstatovat, že podle již dříve publikovaných rozborů a dostupných německých statistik téměř polovina žáků na německých obecných školách neovládala vyučovací jazyk tak, aby bez problémů zvládala a chápala probíranou látku.³¹ Vyrovnat se s tímto orříškem nebylo rozhodně jednoduché a zcela jistě nestačily ke spokojenosti zaváděné jazykové kurzy, které měly za úkol děti jazyku pořádně naučit.³² Na některých školách v rámci okresu se školilo v kurzech německého jazyka dokonce veškeré žactvo, což platilo především o nově založených ústavech. Tato skutečnost se dostávala poněkud do protipólu s nařízením úřadu říšského protektora, v němž se doporučovalo, aby počet dětí bez znalostí německého jazyka nepřekročil ve třídě 25 % všech dětí (na obecných školách 33 %). O tom, jaký vládl na zdejších německých ústavech národní duch, vypovídá i skutečnost, že o přestávkách se zde bavili někteří žáci česky, na což zareagoval i okresní inspektor ve svém nařízení, v němž podobné „výstřelky“ zakazoval a zároveň doporučoval dotyčným rodičům, aby v jazykových ohledech věnovali více péče svým ratolestem.³³ Jazyková i celková vzdělanostní úroveň na německých školách v regionu ovšem nestoupala, ale vzhledem ke stále vzrůstajícím těžkostem spíše naopak, o čemž vypovídá i fakt, že návrhy na zlepšení jazykové zdatnosti zdejších dětí lze zaznamenat i v průběhu let 1943 a 1944.³⁴ Boj mezi českým a německým školstvím na území protektorátu se ovšem neodehrával pouze v rovině jazykové. Hlavní tendence německých orgánů v oblasti českého školství spočívala v nastolení takových restriktivních opatření, která by výrazně snížila budoucí vzdělanostní úroveň českého národa. Jejich základem se staly zásahy do vyučovací náplně a struktury tak, aby se podmínky pro normální výuku na českých školách co nejvíce ztížily. K tomu posloužila celá řada nejrůznějších opatření ideologického i technického rázu, od sni-

31 Blíže viz BOSÁK, F.: *Germanizační úloha německých škol na Československu za okupace*, JSH 3–4, 1964, s. 170–174.

32 SOkA Č. Budějovice, NOŠI, karton 3, Oběžník NOŠI 305/42 o zavedení jazykových kurzů z 29. 10. 1942.

33 Tamtéž, karton 5, Oběžník NOŠI č. 66 z 18. 5. 1940.

34 Souviselo to například se doporučením, aby se nezaváděly oddělené skupiny podle dosažené jazykové úrovně v jednotlivých třídách, ale aby starší žáci mluvící dobře německy pomáhali překonat problémy žákům mladším a nedostatečně jazykově vybaveným.

žování počtu vyučovacích hodin některých důležitých předmětů ve výuce až po vlastní rušení škol.³⁵ K uzavření školy se využíval pouhý náznak pasivní rezistence žactva nebo vedení sboru, podobný případ se vyskytl v Táboře, ale nikoliv v rámci česko-budějovického okresu, nebo se odůvodnilo údajnou nepotřebností z hlediska předimenzovanosti především vyššího středního školství.³⁶ V první fázi těchto opatření šlo čistě o rozhodovací pravomoci školského odboru úřadu říšského protektora, od počátku roku 1942 se na nich aktivně spolupodílelo rovněž Ministerstvo školství a národní osvěty v čele s Emanuelem Moravcem. Zlikvidováno tak bylo třeba řádové dívčí reálné gymnázium sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích, spojeno reálné gymnázium s bývalou reálkou dr. A. Zátky tamtéž a zrušena reálka v Písku. Rušeny však byly i obecné školy, například v Litvínovicích, jejíž žáci byli převedeni na školu v Šindlových Dvorech, nebo v Roudném, odkud děti musely docházet několik kilometrů denně do přeplněné školy v Rožnově.³⁷

Vzhledem k likvidaci ústavů a již zmiňovaného záboru školních budov pro potřeby říšské branné moci, německých úřadů nebo německých škol se zvyšoval počet žáků ve třídě, stávající školy se musely neustále někam stěhovat a zavádět systém střídavého vyučování. V samotné krajské metropoli neexistovala do konce války ani jedna z českých obecných, měšťanských nebo středních či odborných škol, která by nebyla podobným opatřením postižena, a z ostatních školských zařízení na okresu se této situaci vyhnulo jen několik případů. Některé ústavy v Českých Budějovicích se v průběhu okupace stěhovaly dokonce několikrát,³⁸ čímž samozřejmě netrpěla pouze samotná výuka, ale rovněž technické zařízení školy. Při zavedení střídavého vyučování probíhala výuka často v nevyhovujících podmínkách a prostorech. Rovněž na některých „venkovských“ českých školách na okrese se vyučovalo ve společenských místnostech, v záložně nebo dokonce v pohostinských zařízeních.³⁹ K zřízení nových českých škol všech stupňů byl zapotřebí souhlas úřadu říšského protektora podobně jako k jakýmkoliv technickým aktivitám směřujícím ke stavbě nebo dostavbě nových školních zařízení. Je samozřejmé, že říšský protektor podobný souhlas české straně poskytl jenom velmi zřídka. Světlou výjimkou se stalo v rámci okresu zřízení budovy obecné a měšťanské školy v Kamenném Újezdu, jejíž kolaudace proběhla v srpnu roku 1941. Na druhé straně výstavba nových německých škol probíhala v první fázi okupace nejenže bez jakéhokoli omezení či restrikcí, ale většinou s výraznou podporou okupační správy. Tak vznikla školská zařízení například v Suchém Vrbném nebo

35 DOLEŽAL, Jiří: *Česká kultura za protektorátu*. Praha 1996, s. 41.

36 SOKA Č. Budějovice, Okresní školní výbor Č. Budějovice (dále jen OŠV), karton 22, Oběžník České zemské školní rady č. III – 2573 o redukci českého středního školství z 16. 7. 1941.

37 Tamtéž, karton 11, Nařízení Oberlandrata Č. Budějovice č. 7909/39 z 20. 12. 1939 a oznámení OŠI č. 4303/40 Růžené Doležalové o vypovězení nájemní smlouvy obecné školy z 8. 10. 1940.

38 Někdy se jednalo o opatření na několik dní, například v případě konání Kreistagu NSDAP v Českých Budějovicích 4.–6. 6. 1939, někdy trval zábor několik měsíců nebo až do konce války.

39 Např. v Dubném, Homolích, v Šindlových Dvorech a jinde. – SOKA Č. Budějovice, Školní kronika české obecné školy Dubné, B 724/2, zápis ze školního roku 1943/44.

ve Velešíně, které se dočkaly dostavby až v roce 1943,⁴⁰ tedy v období, kdy se už veškerá stavební aktivita na území protektorátu téměř zastavila. Finance na opravy a vybavení německých škol však muselo vynakládat ministerstvo až do jara 1945. Ještě necelý měsíc před koncem války například opravovala firma Rachač poškozenou střechu německé školy v důsledku spojeneckého bombardování Budějovic právě v Suchém Vrbném a koncem dubna 1945 neměl okresní školní inspektor nic lepšího na práci než požadovat uhrazení nákladů na zdravotní pojištění školnice v Netolicích nebo zařizovat objednávky učebnic u školního nakladatelství v Praze. Svědčí to o neobvyčejné vytrvalosti a důslednosti okupačního systému až do jeho hořkého konce.⁴¹ Technické ztěžování výuky nespočívalo pouze v procesu permanentního stěhování z místa na místo, kdy jednotlivé české školy (především v krajské metropoli) se střídavě kumulovaly ve vybraných školních budovách nebo se škola naopak musela rozdělit po třídách a absolvovat výuku ve více objektech, takže ani profesorský sbor vzhledem k systému střídavého vyučování neměl šanci se sejít pohromadě k jakémukoliv poradě.⁴² Nezřídka docházelo rovněž k takovému přemístění školy, které mělo za následek dlouhé několikakilometrové docházení nebo dojíždění žáků do určené lokality, na což poukazoval nejen okresní školní výbor, ale mnozí rodiče. V rámci krajského města byla delším docházením do školy ohrožována bezpečnost především menších dětí v 1. a 2. třídě. Z tohoto důvodu se snažily kompetentní školské orgány zajistit náhradní prostory na výuku aspoň u nejnižších ročníků tak, aby děti nemusely procházet celým městem. Například v případě IV. obecné školy pro Linecké předměstí se pronajala místnost v nedaleké restauraci U Váňů pro nejmenší děti, takže nemusely docházet až do budovy obecné dívčí školy na Pražském předměstí vzdálené víc než dva kilometry.⁴³ Místní české školní instituce a vedení jednotlivých škol vyvinuly v podobných situacích přes nepředstavitelně těžké podmínky a záměrná opatření německé správy skutečně obětavou iniciativu a někdy se jim podařilo i drobné vítězství v boji o udržení chodu českých škol na okrese. To by samozřejmě nebylo možné bez ochoty a spolupráce dalších subjektů i jednotlivců, ať už se jednalo o samosprávné české orgány v příslušných obcích, rodiče dětí, činovníky Národního souručenství či majitele těch nemovitostí, v jejichž prostorách našly azyl mnohé české školy.

Německá správa se leckdy snažila likvidovat i tradiční ústavy v českých obcích a používala k tomu všech dostupných prostředků. Tímto způsobem „vyradili“ Němci v roce 1940 například slavné jindřichohradecké gymnázium, které se muselo přestěhovat do Soběslavi, a drtivá většina studentů tak dojížděla do konce války přes

40 SOKA Č. Budějovice, karton 8, Zpráva NOŠI č. 3250 okresnímu hejtmanovi o proběhnutí komisionálního řízení na plánované novostavby školských zařízení z 12. 8. 1940.

41 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 24, Přípisy NOŠI z 30. 4. 1945.

42 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika I. obecné dívčí školy v Č. Budějovicích, B 96/6, zápis o zabrání české školy německou armádou 3. 10. 1944.

43 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika IV. obecné školy pro Linecké předměstí, B 100/6, zápis ze školního roku 1941/1942.

30 kilometrů vlakem do školy.⁴⁴ Při boji mezi vládním komisařem Jindřichova Hradce Böhmem a vedením gymnázia o udržení tohoto ústavu ve městě vstoupili do hry dokonce i předseda vlády Alois Eliáš a ministr školství Kapras, kteří projednávali tuto kauzu až na úrovni ministerské rady. Přes veškerou snahu kompetentních činitelů, aby se gymnázium zachránilo alespoň tak, že se rozdělí po třídách do jiných hradeckých škol, zamítl vládní komisař tuto variantu s pokrytecky škodolibým odůvodněním, že by tím utrpěla kvalita výuky na jiných českých školách. Ani ústní intervence a písemné memorandum samotného státního prezidenta Emila Háchy říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi⁴⁵ nezměnilo nic na vypovězení školy z města. Tento případ na jedné straně dokumentuje skutečnost, jakým vlivem se asi mohl pochlubit státní prezident i celá protektorátní vláda, když neuspěli proti celkem nevýznamné figurce německého vládního komisaře periferního jihočeského města, na straně druhé poukazuje na důležitost, jakou přisuzovali Němci právě resortu školství v jejich germanizačních plánech.

Za další vhodné prostředky ke ztížení výuky na českých školách v rámci okresu posloužilo nařízení o zvýšení počtu žáků ve třídě z původních 45 na 50 v jednotřídních školách a 60 na ostatních školách.⁴⁶ Na německých školách přitom zůstal limitní počet 45 žáků ve třídě stejný. Ve větších městech tak začalo docházet ke spojování některých ročníků a k redukci počtu pobočných tříd. Ministerstvo školství stanovilo, že za přeplněnou má být považována ta učebna, v níž na jedno dítě připadá méně než jeden metr čtvereční celkové podlahové plochy, a nechyběly také případy, kdy se v regionu rušily paralelky s více než 50 žáky ve třídě. Tato opatření se zpravidla odůvodňovala možností dojíždění žáků do jiných škol mimo místo bydliště, což bylo ale zejména u nižších ročníků spojeno s nemalou fyzickou i psychickou zátěží. Dojíždění se paradoxně nevyhnulo ani značnému množství žáků německých obecných, měšťanských a středních škol. Způsobil to sám školský systém, který si Němci ve snaze o germanizaci ve školství prosadili, neboť řada žáků místo dosavadní docházky do české obecné školy musela docházet do spádové školy německé, která mohla být situována i několik kilometrů od místa jejich bydliště. Typickými příklady jsou německé obecné školy v Dubném, Třeboni, Suchdole nad Lužnicí nebo v Borovanech.⁴⁷ Redukcí tříd a škol byly ovšem ve větší míře postiženy od roku 1941 především české jednotřídky v obcích s německou menšinou, neboť na základě ministerského výnosu se likvidovaly ty české ústavy, v nichž počet žáků nedosáhl čísla 20.

44 PROKOP, R.: *Z historie jindřichohradeckých škol*. In: *Jindřichův Hradec 1293–1993*, České Budějovice, Inpress 1993, s. 134.

45 Blíže viz POKORNÝ, J.: *Jindřichohradecké gymnázium v letech okupace*, České Budějovice 1976.

46 V roce 1940 došlo k systémovým změnám na českých školách, dosavadní pětiletá obecná škola se zredukovala na čtyřletou a měšťanská tříletá se rozšířila na čtyřletou. – DOLEŽAL, Jiří: *Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie)*. Praha 1996, s. 51.

47 BOSÁK, F.: *Z dějin borovanského školství*. In: *Borovany – vlastivědný sborník k 800. výročí prvé zprávy obci*, Borovany 1986, s. 164.

Za velice závažný lze také považovat zásah do systému vyučovací náplně, která prošla od počátku okupace výraznými změnami. Ještě před vypuknutím války došlo ke korekci výkladu některých předmětů, jenž byl v rozporu s novými státoprávními poměry. Od října 1939 se zavedla rovněž povinná výuka německého jazyka na českých měšťanských školách,⁴⁸ přičemž na středních, vyšších a odborných školách bylo vyučování němčině povinné již v období 1. republiky. Nutno ovšem podotknout, že rovněž na německých školách všech stupňů se v rozvrhu počítalo s hodinami českého jazyka, a to v nijak malém rozsahu. Základním důvodem pro výuku češtiny měla být podle vyjádření zdejšího německého školního inspektora „*praktická využitelnost tohoto jazyka v denním životě při styku s českým obyvatelstvem*“. Teprve postupem doby se počet těchto hodin snižoval a na některých typech německých škol posléze češtinu nahradily jiné cizí jazyky, například angličtina nebo italština.⁴⁹ Pro mnohé žáky německých ústavů v regionu však čeština znamenala rodný a dorozumívací jazyk, takže se během hodin tohoto jazyka měli věnovat naopak zdokonalení němčiny. Na českých školách všech stupňů a typů naopak počet hodin německého jazyka v průběhu okupace neustále vzrůstal. Od listopadu roku 1940 se zavedl německý jazyk povinně do českých obecných škol a na měšťanských školách vzrostl ve všech ročnících na 5 hodin týdně.⁵⁰ V průběhu dalšího vývoje se počet těchto hodin zvýšil až na 7 hodin týdně ve vyšších ročnících obecných škol, přičemž povinně se vyučovalo němčině již od první třídy v rozsahu 4 hodiny týdně, 7 hodin týdně na hlavních školách a dokonce 8 hodin týdně na školách středních. V porovnání s výukou českého jazyka šlo o vyložený nepoměr, poněvadž zde se počet hodin naopak citelně snížil a v některých ročnících nedosahoval ani poloviny počtu hodin stanovených pro němčinu.

V souvislosti s výrazným rozšířením německého jazyka do českých škol připadala nelehká úloha těm učitelům, kteří německy buď vůbec neuměli, nebo tuto řeč zvládali nedostatečně. Od roku 1941 se všichni čeští učitelé museli podrobovat povinné komisionální zkoušce z němčiny, a to i v případě, že u nich byla součástí maturitní zkoušky. Pouze v případě předložení potvrzení o absolvované státní zkoušce se od přezkoušení upustilo. Jihočeští učitelé se měli zdokonalovat a připravovat ke zkoušce ve speciálních jazykových kurzech, které organizoval školský úřad ve spolupráci s odborovou organizací.⁵¹ Kurzy se staly později povinnými a účast na nich se kontrolovala. V rámci budějovického okresu lze z dotazníků učitelů českých obecných a měšťanských škol vysledovat spíše horší hodnocení za zvládnutí německého jazyka i případy jeho úplné

48 *Národní práce*, 14. 1. 1940.

49 Na německých obecných školách český jazyk odpadl od počátku školního roku 1942/43, na školách hlavních odpadla čeština v 1. ročníku a v ostatních ročnících se vyučovala v rozsahu 3 hodiny týdně, na učitelských ústavech v každém z ročníků probíhala od zmíněného školního roku výuka tohoto jazyka povinně 3 hodiny týdně a na ostatních německých vyšších školách byl český jazyk povinný pouze ve dvou nejvyšších ročnících. – SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 3, Oběžník německého školního zemského rady B 510/8 z 18. 6. 1942.

50 *Věstník MšANO* z 15. 5. 1941, výnos MšANO č. 43925/41-I z 15. 4. 1941.

51 BOSÁK, F.: *Z dějin učitelských odborů (cesta k organizačnímu sjednocení za protektorátu)*. Pedagogická fakulta České Budějovice 1972, s. 45.

neznalosti.⁵² Jestliže do nástupu ministra školství a národní osvěty Emanuela Moravce ještě přežívala určitá vrstva učitelů, kteří němčinu dostatečně neovládali a k nimž byly stanovené zkušební komise při udělování hodnocení shovívavější, tak po lednu 1942 byl k těmto případům zaujat poměrně nesmířitelný postoj. Ten z učitelů, který ani při opakovaném přezkoušení němčinu nezládl, byl propuštěn ze školské služby. Jako nejdůležitější osoba tříčlenné komise figuroval německý zástupce (většinou člen zdejšího německého okresního školního výboru nebo jiného statutárního, kulturního či správního orgánu), na základě jeho rozhodnutí daný učitel ve zkoušce uspěl či nikoliv. Svoji roli tak mohly hrát i vzájemné sympatie a antipatie příslušných zainteresovaných stran v dané zkušební komisi. Českým školním institucím se také brzy dostalo nového náteru ve formě německo-českého označení názvu školy a dvojjazyčných razítek a tiskopisů.⁵³ V další fázi, od června 1942, pak musel okresní školní výbor v Českých Budějovicích vyřizovat veškerá úřední podání a korespondenci s městským úřadem, okresním úřadem a dalšími správními orgány pouze v německém jazyce bez ohledu na charakter podané žádosti.

Se vzrůstem počtu hodin německého jazyka na českých školách se adekvátně snižoval počet hodin ostatních vyučovacích předmětů. Zhoršovala se tím nejen kvalita výuky, ale vzhledem ke ztíženým podmínkám a opatřením německé správy také všeobecná vzdělanost mladé české populace. Veškeré české učebnice podléhaly schválení úřadu říšského protektora a vzhledem ke strategii příslušných německých orgánů vůči českému školství se zanedlouho staly učebnice zvláště ceněným a vzácným artiklem. Ve starých předválečných a dočasně schválených učebnicích se prováděly škrty a začernění na základě výnosu České zemské školní rady a v případě, že došlo ke shledání jakýchkoliv závad (při častých a důkladných revizích těchto učebních knih), například inkriminovaná zakázaná pasáž nebyla dostatečně začerněna, přistupovalo se k razantním sankcím proti školám ve formě zabavování všech dočasně používaných publikací nebo nepovolení nových učebnic úřadem říšského protektora.⁵⁴ Postupem doby bylo zakázáno používání veškerých map a atlasů vydaných před rokem 1939 a žáci se v hodinách zeměpisu museli naučit především německá synonyma českých měst a obcí. Řada předmětů, především dějepis, zeměpis a z větší části i literatura, doznala ve školních osnovách tak závažných změn, že nové učebnice nejenže nevznikly, ale došlo k omezení a později i k vypuštění výuky většiny humanitních předmětů vůbec.

52 Dotazníky sumarizovaly jednak známku na výročních nebo maturitních vysvědčeních, zkoušku způsobilosti z němčiny pro obecné i měšťanské školy, stupeň znalosti zvládnutí jazyka – aktivně i pasivně, a zda učitel jazyku vyučuje a na jakém typu školy. – SOKA Č. Budějovice, OŠV Č. Budějovice, karton 22, Oběžník prezidia českého zemského školního inspektora č. 383 z 24. 1. 1941.

53 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika III. obecné chlapecké školy Č. Budějovice pro Vídeňské předměstí, B 93/3, zápis o nařízení OŠV České Budějovice č. 5726 z 24. 9. 1940.

54 SOKA Č. Budějovice, OŠV Č. Budějovice, karton 22, Oběžník prezidia České zemské školní rady č. 1325/442 o revizi učebnic a pomocných knih ze 4. 1. 1941.

Do zorného pole príslušných školských orgánů se dostaly rovněž žákovské a učitelské knihovny podléhající striktním nařízením a čistkám. Podle propozic zdejšího okresního školského výboru se v první vlně odstranila veškerá literatura přímo odkazující na bývalé státoprávní poměry a literatura politická (zvláště pak protiněmecká či marxistická).⁵⁵ Následovaly restrikce vůči knihám židovských autorů, legionářské literatuře, publikacím T. G. Masaryka, národními literaturám těch států, jenž bojovaly proti Německu, a všem autorům, kteří byli v říši zakázáni. Velká čistka postihla výrazně i českou národní literaturu, ať už se to týkalo děl významného velícíána, jakým byl František Palacký, na jedné straně, až po slavného Karla Čapka na straně druhé. K vlastnímu naplnění uvedených opatření posloužila ze strany okupantů jakákoliv nesmyslná záminka a motiv. Příkladem může být odstranění básnického díla Jaroslava Vrchlického *Legenda o svatém Prokopu* ze všech školských knihoven v Českých Budějovicích na základě intervence místního německého pohlavára SS, který si stěžoval na to, že z této, dle jeho mínění protiněmecky zaměřené, básně zadala na dívčím reformním gymnáziu místní učitelka Hesslerová studentkám slohový úkol.⁵⁶ Učitelka posléze absolvovala nejen šetření před komisí okresního školského výboru, ale i výslech na Gestapu, zda nešlo o záměrnou protiněmeckou demonstraci. Celý případ skončil naštěstí pro školu dobře, neboť ředitelka školy dostala výstrahu a Hesslerová vyvázla pouze se zastaveným služebním postupem. Školským a učitelským knihovnám na okrese se věnovala zvýšená pozornost po celou dobu okupace a vyřazené knihy se nejprve deponovaly a později likvidovaly.

Významnou roli v nacistických plánech na transformaci českého školství hrála oblast ideologická. V první fázi se úsilí okupační správy soustředilo na potlačení všech pozůstatků státoprávních poměrů bývalé ČSR, a to jak v rovině formální, tak v rovině duchovní. Vedle zmiňované revize knihoven se dostaly na pořad dne všechny učební pomůcky a inventáře s tematikou legií, Sokola, bývalé československé armády, obou předchozích prezidentů, podoby hranic ČSR, staré tiskopisy, razítka a podobné propriety.⁵⁷ V zorném poli příslušných orgánů se od počátku okupace pochopitelně ocitly především učitelské kádry. Vzhledem k aktivní společensko-kulturní úloze, kterou učitelé za první republiky zastávali, měly okupační úřady oprávněný strach z výsledků jakékoliv nekontrolované činnosti této vrstvy inteligence na pracovišti i mimo něj. Základem kontroly se stala především důsledná kádrová politika, aby se v českých ústavech neangažovaly osoby nepřijatelné novému režimu. Z tohoto titulu se sledovala příslušnost učitelských sil k bývalé armádě, legiím, zednářským lóžím, politickým stranám, tělocvičným organizacím a politicky zaměřeným spolkům typu komitétu pro

55 SOKA Č. Budějovice, MÚ Č. Budějovice, karton 152, Nařízení okresního školského výboru Č. Budějovice o revizi žákovských a učitelských knihoven z 1. 12. 1939.

56 SOA Třeboň, PŘ Č. Budějovice, karton 31, Zpráva PŘ o šetření z 3. 6. 1940.

57 SOKA Č. Budějovice, OŠV Č. Budějovice, karton 22, Oběžník prezidia ČZŠR č. 502/2 přes 1941 z 24. 4. 1941.

podporu Španělska nebo Společnosti přátel SSSR.⁵⁸ Od počátku roku 1941 se velká pozornost věnovala především bývalým příslušníkům čs. legií, na něž měl spadeno především státní tajemník K. H. Frank. 8. února 1941 Němci prosadili přes ministerskou radu svoji koncepci penzionování veřejných zaměstnanců, k nimž se učitelé rovněž počítali, jenž elegantně zbavovala bývalé legionáře zaměstnání ve státních službách.⁵⁹

Základem morálního kreditu českého učitele v novém systému se měla stát uctívání loajality vůči Německu a jeho Vůdci a později otevřený aktivismus pro ideu Nové Evropy a říšskou myšlenku, tedy hodnoty, které mezi učitelstvem nadšeně propagoval od počátku roku 1942 ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec. Místní školské instituce sledovaly především nezávadnost výuky dějepisu, zeměpisu, německého a českého jazyka, dále pak znalost hymen říše a schopnost učitele zabránit jakýmkoliv excesům žáků, jež mohly být německými úřady vykládány jako provokace.⁶⁰ K ideologickému působení na zdejší učitelskou základnu sloužily především agitační shromáždění a schůze k narozeninám Vůdce nebo státního prezidenta Háchy a propagační přednášky na nejrůznější témata. Třídní učitelé na zdejších českých školách měli za povinnost seznámit žáky své třídy dle připravených referátů s dějinnou úlohou zmíněných osobností a Protektorátu Čechy a Morava ve svazku s Velkoněmeckou říší. Mimo to se museli účastnit rovněž instruktážních kurzů k novému způsobu výuky vybraných předmětů a řady ideologických školení k celkové koncepci výchovy. Například v únoru 1942 proběhlo v sále budějovického bía Elektra shromáždění učitelů celého okresu, na němž zazněl obsah projevu ministra školství k zemským a okresním školním inspektorům.⁶¹ Za povinné se pokládaly také slavnostní schůze k výročí vzniku protektorátu organizované v krajské metropoli zpočátku místním vedením Národního souručenství. Po roce 1941 se do nich ovšem zapojily vyloženě kolaborantské organizace Kamarádství – Svaz českých vojáků z fronty nebo Kuratorium pro výchovu mládeže.⁶² V neposlední řadě se museli vybraní zástupci učitelských sborů jednotlivých budějovických škol účastnit přednášek Veřejné osvětové služby nebo Ligy proti bolševismu, jenž vyvíjely svoji aktivitu především v posledních třech letech existence protektorátu. Témata jako „Český národ v totálním pracovním nasazení“ nebo „Demokracie, židovstvo, bolševismus“ pak dostatečně dokumentují povahu a obsah podobných přednáškových akcí, kterých proběhla v rámci budějovického okresu i mimo něj celá řada.⁶³

Přestože většina českých učitelů byla proti takovým pokusům imunní a podobné

58 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika II. obecné školy chlapecké Č. Budějovice, B 94, zápis ze školního roku 1941/42.

59 NIKRMAJER, Leoš: *Legionářská otázka v období protektorátu*. In: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 136.

60 SOKA Č. Budějovice, OŠV, karton 22, Oběžník prezidia ČZŠR č. 439 pres 1941 ze 4. 2. 1941.

61 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika I. obecné dívčí školy v Č. Budějovicích, B 96/6, zápis ze 16. 2. 1942.

62 Tamtéž, Zápis z oslavy 3. výročí vzniku protektorátu z 15. 3. 1942.

63 Např. *Jihočeská jednota*, 17. 9. 1943.

přednášky se braly jako formální záležitost, nelze jejich celkový výsledek po stránce psychologické nijak podceňovat. Vzrůstající ideologický tlak se vedl plánovitě především po nástupu nového ministra školství Emanuela Moravce v lednu 1942. Jihočeské učitelstvo bylo vystaveno vytrvalé proněmecké propagandě s antisemitským a antidemokratickým obsahem a samo bylo nuceno, alespoň pasivně, zapojit se do těchto aktivit. K vrcholům servilního aktivistického vyjádření vztahu k říši patřila hromadná protestní shromáždění v souvislosti s atentátem na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Rovněž v Českých Budějovicích (i v dalších větších městech jižních Čech) se 10. června 1942 konal podobný masový sraz na náměstí Adolfa Hitlera, kterého se muselo účastnit i veškeré místní české učitelstvo.⁶⁴ Současně s tím probíhaly na školách podpisové akce odsuzující čin atentátníků a politiku zahraniční emigrace a vyjadřující plnou podporu protektorátní vládě v čele se státním prezidentem. Z jednotlivých jihočeských škol se posléze posílaly protestní telegramy adresované prezidentu Háchovi, ministru školství Moravcovi, předsedovi vlády Krejčímu a hlavnímu vedoucímu Národního souručenství Fouskovi. Některé z nich překročily onu pomyslnou hranici vynucené loajality a staly se skutečnými příklady bezpáteřního aktivismu.⁶⁵

Objektem ideologického znásilňování se ovšem nestali pouze čeští učitelé, ale samozřejmě i učitelé němečtí. Ti, na rozdíl od svých českých kolegů, byli mnohem přístupnější infiltraci demagogického jedu, s nímž se většina z nich vnitřně ztotožnila. Mnoho zdejších německých učitelů se společensky a politicky angažovalo a řada z nich byla i aktivními členy NSDAP. Ideologické a společenské působení těchto učitelů ve škole i na veřejnosti pečlivě monitoroval nejen příslušný německý školský úřad, ale především budějovický stranický sekretariát i další orgány okupační správy. Zvláště řídicí učitelé na venkovských školách v okrese představovali v drtivé většině i hlavní a leckdy jediné organizátory společenského života místní německé komunity. Příkladem může být řídicí učitelka německé obecné školy v Dubném Marie Edlerová, příslušnice NSDAP, kterou charakterizovali místní Češi jako osobu lstivou, vychytralou a všeho schopnou, jež, ovládajíc dobře český jazyk, kontrolovala české kulturní dění v obci a jako schvalovatelka českých podniků nezřídka házela jejich organizátorům klacky pod nohy.⁶⁶ Při sporech s místními usedlíky občas vyhrožovala Gestapem a ztěžovala z titulu své funkce práci české obecné školy, s níž sdílel německý ústav stejnou budovu. Usilovala dokonce o ovládnutí celé školní budovy pouze pro potřeby německé školy. Je zcela přirozené, že místní obyvatelé na ni hleděli přinejmenším s despektem a opovržením, ne-li přímo s nenávistí. Samozřejmě nelze všechny zdejší

64 *Budějovické listy*, 24. 6. 1942.

65 Například v české obecné škole v Suchém Vrbném se všech 15 členů sboru přihlásilo do místní odbočky Českého svazu pro spolupráci s Němci. – SOKA Č. Budějovice, OŠV Č. Budějovice, karta 11, Protokol o mimořádné poradě učitelského sboru v obecné škole v Suchém Vrbném ze 6. 6. 1942.

66 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika české obecné školy v Dubném, B 724/2, zápis o působení německé řídicí učitelky v Dubném, nedatováno.

německé učitele házet do jednoho pytle, objevili se mezi nimi i jedinci, kteří se chovali k českým kolegům korektně a slušně a odmítali program násilné germanizace českých dětí. Ti však zůstali po celou dobu války v drtivé menšině a své názory před veřejností nemohli otevřeně prezentovat.

Jestliže na českých školách se prosazovala koncepce říšské myšlenky plánovitě především od nástupu Moravce do funkce ministra školství, tak na místních školách německých byla ideologie národního socialismu propagována již od počátku okupace Čech a Moravy německou armádou a nezřídka se zde její symptomy objevovaly již v průběhu období po mnichovských událostech.⁶⁷ Tuto stránku sledoval v regionu především německý krajský vedoucí pro výchovu Erhard Gebauer a příslušné oddělení krajského úřadu NSDAP v Českých Budějovicích. Za základ této směsky rasové, antisemitské a nacionálně šovinistické filozofie pro konkrétní výchovné aspekty ve vyučovacím procesu se bral příklad německé armády, její historické tradice a vlastnosti německého vojáka jako nositele nového ducha a pokroku ve společnosti. V jednotlivých vyučovacích hodinách, především pak v němčině, dějepisu a zeměpisu, se nesmělo zapomínat na příklady německých vojenských velikanů jako Bedřicha Velikého, Moltkeho, Ludendorfa či Hindenburga, dále na poslání německé ženy a matky v nové společnosti, hrdinské činy německého dělnictva i prostých členů NSDAP a Hitlerjugend, zápornou úlohu Židů v historickém vývoji Německa i ostatních států nebo úspěchy německé vědy, techniky a sociálního systému v podmínkách nové Velkoněmecké říše.⁶⁸ Dominantní ideologická role připadla aktuálním oslavám vítězství v západním a posléze i ve východním tažení a zásadním politickým projevům vůdce Adolfa Hitlera. Na hromadných apelech tak byli žáci seznámeni s významnými aktualitami z fronty a nezřídka poslouchali společně důležitá rozhlasová vysílání. O těsném vztahu civilního sektoru k armádě vypovídá fakt, že ve zdejších německých školních kronikách se nezřídka objevují zvýrazněné nadpisy s podrobnými komentáři o dění na jednotlivých frontách. Nezapomínalo se samozřejmě ani na aktuální besedy s vojáky. Tak například 17. dubna 1944 referoval o svých zážitcích z východního bojiště jeden z nositelů rytířského kříže shromážděnému žactvu na chlapecké německé obecné škole v Českých Budějovicích.⁶⁹ Dlužno podotknout, že v této době už neměly podobné aktivity příliš racionální opodstatnění, neboť Rudá armáda se nezadržitelně blížila směrem k hranicím východního Pruska.

Velká pozornost se zaměřila rovněž na výchovu budoucího učitelského dorostu jako sociální vrstvy politicky nezatížené minulostí. Zatímco český státní koedukační učitelský ústav v Budějovicích byl z krajské metropole odstraněn a přemístěn do

67 V tomto období požívaly německé školy vnitřní autonomii, jež ve své podstatě znamenala volnou propagaci říšské nacionálně-socialistické ideologie učiteli na všech stupních škol.

68 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 6, Oběžník národně-socialistického svazu učitelů z ledna 1940.

69 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika německé obecné školy v Č. Budějovicích, B 108, zápis ze 17. 4. 1944.

Soběslavi,⁷⁰ německý protějšek zde vyvíjel zdárně činnost až do skončení války. Výběr studentů na tuto školu bedlivě sledoval jak krajský orgán NSDAP, tak německý okresní školní výbor. K přihlášce na ústav musel žadatel přiložit vedle posledního vysvědčení a dobrozdání školy rodičovský dotazník, služební vysvědčení Hitlerjugend a stanovisko krajského vedoucího NSDAP k osobě zájemce.⁷¹ Základem pro přijetí byl nejen čistý kádrový a rasový profil, ale i aktivní činnost v Hitlerjugend nebo v jiných dobrovolných nacistických organizacích. Za celkem pětileté studium na tomto ústavu se neplatilo školné, ale žáci museli po celou dobu studia povinně bydlet ve studentských domovech, neboť tím se měl posílit jejich kolektivistický duch a odstranit jakýkoliv náznak nežádoucího individualismu.

Ideologická a nacionální rovina ve výuce na místních německých školách patřila vůbec k dominantním složkám výchovy. Zakládání nových německých ústavů v jihočeském regionu se přikládal mimořádný politický význam, o čemž svědčí slavnostní otevření některých škol v českých obcích. Mediální pozornost se například věnovala založení německých obecných škol ve Velešíně,⁷² Křemži či v Lišově, znovuzřízení již zmíněného učitelského ústavu v Českých Budějovicích nebo otevření první německé obecné školy a opatrovny v budově Švecových kasáren v Jindřichově Hradci.⁷³ Při slavnostním zahájení zpravidla nechyběli ani zástupci místních okupačních úřadů, například německý okresní školní inspektor, zástupce budějovického Oberlandrata nebo někdo z vedoucích činitelů krajského vedení NSDAP, SA a Kulturverbandu, jenž se z velké části spolupodílel na financování a správě těch německých škol, které nebyly postátněny. Programy ku příležitosti otevření té které školy se od sebe většinou valně nelišily. Vedle obligátních politických projevů a zdravic zmiňovaných zástupců strany a správních orgánů nechyběl zpěv německých národních písní v podání zúčastněné formace SA, NSDAP nebo NSKK a slib řídícího učitele či učitelky, že veškerou svoji aktivitu a energii věnuje práci pro novou školu.⁷⁴ Někdy ovšem mohlo otevření nové školy vzbudit jisté rozpaky a pochybnosti o účelnosti takového kroku. Vedl k tomu jednak celkově nízký počet dětí na menších školách, jednak velké procentuální zastoupení dětí neovládající němčinu nebo jenom ten fakt, že při otevření nové školy v blízkosti již existujícího ústavu se zároveň mohla přetáhnout část žáků z již fungující německé školy.⁷⁵

70 SOKA Č. Budějovice, Kronika státního koedukačního učitelského ústavu v Č. Budějovicích, B 130, poválečný zápis, s. 3.

71 Tamtéž, karton 8, Propozice ředitele německého učitelského ústavu ostatním školám k podmínkám přijetí studentů na školu z 11. 5. 1944.

72 *Budweiser Zeitung*, 10. 4. 1940.

73 *Ohlas od Nežárky*, 5. 5. 1939.

74 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 12, Zpráva vedení německé obecné školy v Lišově o průběhu slavností k otevření školy ze 17. 12. 1939.

75 Takovým příkladem byla německá obecná škola ve Veselí nad Lužnicí a připravovaná obecná škola v Mezimostí, která by v případě otevření přetáhla část žáků z Veselí, takže v této škole by se posléze potýkali s rapidním nedostatkem žactva. SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 18, Přípis Reichsauftragsverwaltungu VIII/1/42 říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě z dubna 1943.

Jestliže přijímání českých dětí na německé obecné a měšťanské školy nebylo v rozporu s ideologickými ani s rasovými zásadami příslušných německých orgánů, pak na střední, odborné nebo vyšší typy německých škol v jihočeském regionu se předpokládalo přijetí především německých žáků. U žáků české národnosti se vyžadovalo absolvování německé obecné a měšťanské školy a dostatečné jazykové znalosti němčiny. Případy povolení studia pro české žáky na německých školách projednávala zemská školní rada a ta také stanovovala maximální počty českých studentů ve třídě. Vzhledem k politickým tlakům na redukci českého vyššího a středního školství ovšem nastal mnohým českým rodičům problém, co dělat dále se svým potomkem po vychození obecné či měšťanské školy. Moravcova koncepce ve školství kladla důraz především na zvýšení počtu odborných sil pro praktické využití ve válečné výrobě a nikoliv na zvýšení počtu středoškolských intelektuálů. Při přijímání českých žáků na střední školy se za ministrování Emanuela Moravce zavedl nový model speciálních výběrových kurzů, kterých se účastnil rovněž německý přidělenec nominovaný německou zemskou školní radou. Tyto kurzy probíhaly i v rámci jihočeského regionu a příslušní němečtí pozorovatelé o nich podávali zprávy přímo německému okresnímu školnímu inspektoru. Němečtí přidělenec zde sledovali rasový výběr, zdravotní a tělesnou způsobilost zájemců, sociální strukturu, vztahy mezi účastníky kurzu, charakterové vlastnosti a úroveň znalostí z jednotlivých předmětů.⁷⁶ Přímý německý dozor zamezoval přijmutí nevhodných kandidátů na středoškolské vzdělání a určoval rovněž způsob výběru českých studentů.

K jedné ze základních podmínek přijetí na kteroukoliv školu patřilo také rasové hledisko, přičemž ve vztahu k Židům se nepřipouštěly žádné výjimky. Od školního roku 1939/40 platil zákaz návštěvy židovských žáků ve všech typech německých škol včetně soukromých, a to na celém území protektorátu. Pouze míšenci 1. a 2. stupně byli v limitovaném počtu na německých školách tolerováni.⁷⁷ K podobnému opatření přistoupily o rok později rovněž české ústavy, takže v rámci první fáze „řešení židovské otázky“ se tato komunita ocitla zcela mimo jakoukoliv možnost legálního dosažení vzdělání. Počty židovských míšenců na německých školách v rámci budějovického okresu monitoroval zdejší úřad Oberlandrata na základě instrukcí říšského protektora. K prosinci 1941 se nacházelo na německých školách na okrese celkem 15 židovských míšenců,⁷⁸ ovšem vzhledem k dalším opatřením v průběhu roku 1942 zmizeli z těchto ústavů i oni. Monitorování rasové struktury žáků se neveřejně provádělo i na některých národních školách v jižních Čechách, například v Protivíně, kde se pořizovaly fotografie žáků z profilu a anfas určené

76 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 6, Zpráva o průběhu výběrového tábora od řídícího učitele Eduarda Pauleho z Českého Vrbného z 30. 7. 1942.

77 *Budweiser Zeitung*, 18. 10. 1939.

78 SOKA Č. Budějovice, Oberlandrat, karton 24, Nařízení úřadu říšského protektora Oberlandratům z 15. 12. 1941.

k dalšímu zpracování.⁷⁹ O bližším rozsahu a průběhu podobných akcí však chybí přesnější doklady.

K samostatné kapitole ve vývoji národního školství v regionu patří bezesporu i demonstrace odporu učitelů a žáků proti německé okupaci a germanizačním tendencím na zdejších českých školách. Projevovaly se nejružnějším způsobem a nezdá se, že jich okupanti využívali (respektive zneužívali) k drastickým postihům vůči učitelům, žákům i celým ústavům. K nejmírnějším formám místní pasivní rezistence patřilo odmítání plnění některých propozic německých školních úřadů. K těm se řadí převážně písemné protesty rodičů proti nucenému posílání svých dětí do německých škol na základě přiznání německé státní příslušnosti. Těchto protestů lze registrovat v jižních Čechách průběhu let 1941–44 na desítky, drtivá většina z nich ovšem neměla šanci na úspěch.⁸⁰ Pokud však rodiče odmítli své dítě do německé školy posílat, mohl být žák na základě doporučení pověřence pro výchovu při krajském vedení NSDAP poslán do německého výchovného ústavu, což znamenalo pro rodinu větší zlo než se formálně smířit s posíláním dítěte do německé školy.

K častým a využívaným formám protestu patřily například hlučné chování při hraní německé hymny a vztyčování říšské vlajky nebo neuctivé projevy proti Vůdci a závadné nápisy na veřejných místech ve škole, především na toaletách, kde studenti s oblibou dávali najevo svůj názor na nacistický režim. V průběhu roku 1939 se nezdá, že v krajské metropoli objevily i náznaky inzultací české školní mládeže vůči německým školákům na veřejných místech, především v podobě vrážení nebo slovních výpadů.⁸¹ Někteří žáci údajně nadávali německým vrstevníkům slovy „*deutsche Juden*“, což v podmínkách období zvýšené perzekuce židovského obyvatelstva více poukazovalo na míru zakořeněného antisemitismu v české společnosti než na skutečnou reflexi česko-německých vztahů. Podle mínění německých kompetentních orgánů nesli hlavní podíl viny především čeští učitelé, kteří přenášeli své protiněmecké přesvědčení na žáky. To se dělo především skrytými náznaky v rámci výuky takových předmětů jako český jazyk, dějepis nebo hudební výchova. Někdy se symptomy tajného protestu objevily i v jiné specifické podobě. Například v kronice I. české obecné dívčí školy v Českých Budějovicích lze od konce roku 1944 vysledovat zřetelnější zápisy se zastřeným protiněmeckým obsahem, ať už se to týká vzpomínky na 60. výročí založení školy, krizových provozních a učebních podmínek v ústavu, nasazení učitelů ve válečném průmyslu nebo bombardování města několik týdnů před koncem války.⁸²

79 SYROVÁTKOVÁ, D.: *Historie školy v období okupace*. Diplomová práce Pedagogické fakulty České Budějovice 1967, s. 19.

80 Blíže viz BOSÁK, F.: *Germanizační úloha německých škol na Československu za okupace*, JSH č. 3–4, 1964, s. 174–180.

81 SOA Třeboň, PŘ Č. Budějovice, karton 41, Oběžník prezidia policejního ředitelství č.2220/4 z 24. 11. 1939.

82 SOkA Č. Budějovice, Školní kronika I. české obecné dívčí školy v Č. Budějovicích, B 96/6, zápisy ze školního roku 1944/45.

Skryté demonstrace učitelů a žáků se samozřejmě neobešly bez represí říšského mocenského aparátu projevujících se vylučováním studentů ze školy, suspendováním učitelů nebo jinými kázeňskými postihy, v horších případech pak výslechy na Gestapu, zatčením či uzavřením celého ústavu. Již několik dní po okupaci měli být na základě nařízení ministerstva školství odstraněni učitelé organizovaní v KSČ a činovníci rozpuštěného Svazu přátel SSSR. Od 8. března 1940 musel každý z učitelů podepsat slib věrnosti Adolfu Hitlerovi. Odepření mělo za následek okamžité propuštění a následné suspendování daného hříšníka.⁸³ Po nástupu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do funkce se situace ještě přiosťřila. Zástupci studentstva a ředitelé středních škol se koncem října 1941 shromáždili u ministra školství a posléze i u státního tajemníka K. H. Franka, kde se jim dostalo vážného varování před říši nepřátelským chováním a museli zároveň složit potupný slib zachování ukázněnosti a poslušnosti. Dle podobného scénáře proběhlo takové shromáždění rovněž v krajské metropoli, kde středoškolské žactvo slibovalo před shromážděním ředitelů a okresního inspektora udržení kázně a loajality k říši. Od konce téhož roku se pak žactvo středních škol a učitelských ústavů v Praze, Plzni, Kladně, Brně, Ostravě, Olomouci a v Českých Budějovicích nesmělo samostatně účastnit žádné kulturní nebo jiné akce po 20. hodině večerní bez doprovodu rodičů nebo jejich zákonných zástupců.⁸⁴

V souvislosti s projevy odporu a zapojení některých jihočeských učitelů do organizovaných struktur domácího odboje docházelo samozřejmě k zatýkání, věznění i popravám zdejších učitelských sil, a to v průběhu celého období nacistické okupace. První vlna zatýkání odstartovala již 1. září 1939 v souvislosti s preventivním opatřením na počátku války. Jako rukojmí byli vybráni například ředitel budějovického gymnázia Otakar Trčka, učitelé Břetislav Jindra z Litvínovic a Jaroslav Ledl ze Šindlových Dvůrů.⁸⁵ V následných vlnách pak docházelo k dalšímu uvěznění desítek českých učitelů z celého regionu, což po výchovně-vzdělávací stránce znamenalo citelné kádrové ztráty pro místní české školství. Nejhorší a nejtragičtější perzekuce nastoupila v období heydrichiády, v jejímž průběhu bylo popraveno také 17 učitelů z jižních Čech. Ještě v posledním válečném roce zde docházelo k masovému zatýkání učitelských sil a k perzekucím v souvislosti s aktivizací domácích odbojových skupin.⁸⁶ Samostatně ilegální organizace si zdejší učitelé v období války nevytvořili a většinou pracovali v daných uskupeních jako Obrana národa nebo Petiční výbor Věrní zůstane. Pouze na Lišovsku vznikla ilegální organizace V boj, která sdružovala převážně místní učitele.⁸⁷

83 BOSÁK, F.: *Česká škola v době nacistického útaku*. Pedagogická fakulta České Budějovice 1969, s. 26.

84 SOA Třeboň, PŘ Č. Budějovice, karton 31, Nařízení zemského úřadu v Praze ze 17. 12. 1941.

85 BOSÁK, F.: *Persekuce jihočeských učitelů za okupace*. In: *Výběr* č. 3, 1974, s. 149.

86 Celkem bylo podle zachycených údajů v letech 1939–45 vězněno asi 179 učitelů z jihočeského regionu a 57 z nich zahynulo ve věznicích, koncentračních táborech nebo bylo popraveno. Tamtéž, s. 154.

87 NOVOTNÁ, D.: *Učitelstvo českobudějovického okresu za okupace*. Diplomová práce Pedagogické fakulty České Budějovice 1971, s. 37.

Protipól odbojové činnosti na domácí učitelské scéně představoval bezesporu aktivismus. Někteří z místních učitelů se ztotožnili z Moravcovou koncepcí prosazení říšské myšlenky na českých školách takovou měrou, že se ze své činnosti museli zodpovídat před kárnými komisemi nebo dokonce před mimořádným lidovým soudem. Typickým příkladem byl Václav Starý, učitel na průmyslové škole v Českých Budějovicích, hlavní činník zdejších odboček kolaborantských organizací Český svaz válečníků a Veřejná osvětová služba, které prosazovaly nekompromisní proněmeckou aktivistickou politiku. Angažoval se při větších politických akcích na okrese, ať už se jednalo o přednášky VOS, prezentaci Ligy proti bolševismu nebo sběru na Německý červený kříž, při němž asistoval jako vedoucí okresní sběrný. Sám korespondoval s ministrem školství Moravcem a ve svých přípisech denuncioval nepohodlné kolegy jako protiněmecké elementy, proti nimž je třeba rázně zakročit. Budějovickému okresnímu hejtmánovi Stroblovi nepokrytě nabízel, že bude špiclovat mezi učitelským sborem a dodávat informace o jeho aktivitách a postojích. Kolegům z práce nezřídká vyhrožoval udáním na Gestapu, propagoval zavedení árijského pozdravu,⁸⁸ navrhoval kruté postihy proti žákům, jenž nepřispěli na zimní pomoc německé armádě, a přímo udal několik osob německým orgánům. Za uvedenou činnost ho mimořádný lidový soud v Českých Budějovicích odsoudil k trestu smrti.⁸⁹

Aktivistickou koncepci ve výchovně-vzdělávacím procesu ztělesňovalo především Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Tuto organizaci inicioval v květnu 1942 sám ministr Moravec a její základní úkol spočíval v převýchově mladé české generace po vzoru německé Hitlerjugend. V rámci Kuratoria byla zavedena tzv. povinná služba mládeže, které podléhali mladiství protektorátní příslušníci od 10 do 18 let a jejich zákonní zástupci je k této službě museli přihlásit u příslušných obecných úřadů do 1. února 1943.⁹⁰ Do spoluúčasti na povinné službě mládeže byly zapojeny také veškeré mládežnické spolky nejrůznějšího zaměření a vyhnout se jí tak mohli pouze jedinci s vážnými zdravotními problémy nebo Židé. Základními úkoly Kuratoria se, podle zdejšího krajinského tisku, mělo stát odstranění starých demokratických nešvarů a falešné romantiky ve formě zjevů s kytarou prezentujících západní songy, namalovaných děvčat, pokleslé literatury, mládeže vyhýbající se práci a podobně.⁹¹ Jeho činnost v rámci jižních Čech započala již 13. října 1942, kdy v sále budějovické Besedy došlo k výběru spolupracovníků organizace a k projevu jejího generálního referenta dr. Františka Teunera. Vlastní práci zahájilo Kuratorium v březnu příštího roku poselstvím státního prezidenta Háchy a státního tajemníka Franka adresovaným české mládeži a v regionálním měřítku pak jmenováním příslušných okresních pověřenců pro jižní Čechy. Jednou z prvních akcí zdejšího Kuratoria se

88 Árijský pozdrav byl oficiálně zaveden ve školách na základě oběžníku MšaNO č. 115 z 21. 10. 1942.

89 SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Č. Budějovice, Václav Starý, Ls 465/46, Obžalovací spis z 15. 4. 1946.

90 *Budějovické listy*, 27. 1. 1943.

91 *Jihočeská jednota*, 29. 1. 1943.

pak stala oslava narozenin říšského kancléře v sále hostince Na rychtě začátkem dubna 1943.

Do práce Kuratoria pro výchovu mládeže se v jižních Čechách musely povinně zapojit samozřejmě i učitelské síly na českých školách všech stupňů. V květnu 1943 proběhlo školení instruktorů nové organizace v Českých Budějovicích a Třeboni a do jižních Čech zavítal na inspekční cestu také ústřední vedoucí organizace Emanuel Moravec v parádní uniformě Kuratoria. Navštívil Bechyni, Milevsko, Písek, Vodňany, Netolice a Třeboň a při té příležitosti neopomněl zkontrolovat výuku některých předmětů na vybraných českých školách.⁹² Na konci tohoto měsíce byla zahájena povinná služba mládeže na hřišti v Rožnově pro prvních 200 dětí, a to za přítomnosti nově vyškolených instruktorů z jednotlivých sportovních klubů krajské metropole. Začátkem června došlo k předání prvního výcvikového tábora Kuratoria v protivínském zámku, při kterém nechyběl ani ministr školství Moravec, předseda vlády Krejčí a ministr zemědělství Hrubý. Německou stranu, která k otevření tábora dle mínění Moravce výrazně přispěla, zastupoval Obersturmbannführer Fischer z úřadu říšského protektora a oblastní vedoucí Hitlerjugend Knoop. Do funkce okresního pověřence Kuratoria v Českých Budějovicích byl pak 1. července 1943 slavnostně uveden František Bonuš za asistence generálního referenta Teunera a okresního hejtmána Strobla.⁹³

Jmenováním okresního pověřence Kuratoria se ukončila organizační výstavba centrální mládežnické organizace pro jižní Čechy a odstartovala vlastní činnost po vzoru Moravcových propozic. Pro členy organizace začaly postupně vycházet časopisy *Zteč*, *Správný kluk* a *Dívčí svět*, o jejichž ideologickém zaměření nemělo být žádných pochyb. Činovníci Kuratoria se prezentovali na veřejnosti nejen árijským pozdravem, ale rovněž uniformou ne nepodobnou některým specializovaným útvarům německých organizací.⁹⁴ Nutno ovšem podotknout, že největší aktivity vyvinulo Kuratorium v rámci regionu v průběhu 2. poloviny roku 1943, kdy se uskutečnily okresní dny mládeže v atletice, dále celostátní akce Umění mládeže a několik přednášek s politickým podtextem. V průběhu roku 1944 se činnost Kuratoria poněkud zabrzdila a zaměřila se převážně na akce s ideologickým podtextem, například na antibolševickou kampaň ve spolupráci s ostatními organizacemi nebo na sběry všeho možného materiálu a odpadu. V první třetině roku 1945 pak se pak omezuje v rámci okresu pouze na sběr pro totálně nasazené v říši, organizaci pomoci při nasazení mládeže na opevňovací práce a poslední (již nepříliš radostnou) oslavu výročí založení protektorátu.

92 *České slovo*, 15. 5. 1943.

93 SOKA Č. Budějovice, Školní kronika III. obecné školy chlapecké pro Vídeňské předměstí v Č. Budějovicích, B 95/3, s. 53

94 Uniformu Kuratoria tvořily černé vysoké boty, zelená blůza leteckého střihu s červenou páskou s označením Kuratoria na rukáve, modrošedá košile, černá kravata, šedé rukavice a černé kalhoty. – SOKA Č. Budějovice, Kuratorium pro výchovu mládeže Č. Budějovice, B 246, Dopis okresního pověřence Kuratoria v Č. Budějovicích předsedům klubů a spolků na okrese z 23. 2. 1944.

Kompetentní činitelé Kuratoria se od počátku své činnosti snažili zapojit do své převýchovné koncepce široké vrstvy učitelstva, ať již v podobě nejrůznějších školení k novým formám výchovy mládeže⁹⁵ nebo úkolováním učitelů při konkrétních společenských nebo sběrových akcích. Učitelé z regionu si ale ve většině případů zachovali od Kuratoria náležitý odstup a svěřené úkoly plnili pouze formálním způsobem. Jenom nepatrný zlomek z nich se v organizaci výrazněji angažoval, za což se museli po válce zodpovídat před kárnými komisemi. Díky tomu, že Kuratorium pro výchovu mládeže zahájilo svoji činnost v době, kdy se Německo ocitlo v hlubší vojenské a společenské krizi (vzhledem k významné prohře u Stalingradu), ze které se už nikdy skutečně nevzpamatovalo, se nepodařilo domácí aktivistické klice zainteresovat do práce nové mládežnické organizace širší vrstvu inteligence. Tím pádem nenapáchala takové duchovní nebo psychické škody na české mládeži, jež měla původně v plánu.

Poslední válečná léta poznamenaná neúspěchy německých armád na frontě a prohlubující se ekonomické problémy se odrazily také v oblasti školství. Rovněž na jihu Čech se od roku 1942 začaly nenápadně měnit podmínky ve výchovně-vzdělávacích institucích české i německé provenience. Místní německé ústavy se postupem času začaly potýkat s nedostatkem kvalifikovaných učitelských sil, neboť říšská branná moc povolávala nové rezervy na východní frontu.⁹⁶ To se samozřejmě nelíbilo ani úřadu Oberlandrata, ani okresnímu německému školnímu inspektorovi, poněvadž řada škol se tak dostávala do velice svízelné situace. Vzhledem k celkové koncepci germanizačního programu v rezortu školství se jednalo o ránu pod pás, jenž v souhrnu dalších okolností znamenala dočasné zastavení rozvoje německého školství v rámci regionu. Budějovický Oberlandrat i okresní školní inspektor se pokoušeli intervenovat dokonce u samotného říšského protektora, přičemž poukazovali na nepostradatelnost některých povolanců z řad učitelů především na jednotlivých školách ve strategicky důležitých obcích.⁹⁷ Potíže s pracovními silami tak lze zaznamenat na školách v Trhových Svinech, Haklových Dvorech, Borovanech, Hluboké nad Vltavou, Velešíně, Mladém či ve Vodňanech. U některých ze zmiňovaných lokalit mohlo podle školního inspektora Oppelta dojít nejen k vážnému narušení výuky, ale dokonce k uzavření celé školy, což by dle jeho slov znamenalo masový přechod žáků z německých do českých ústavů na okrese a ohrožení celé výstavby německého školství na území jihočeského regionu.

Složitou situaci s doplňováním vhodných učitelských kádrů na německé školy se

95 JČM Č. Budějovice, fond „K“, pomocný materiál, Přednáška okresního pověřence Kuratoria při pracovní poradě zástupců škol a Kuratoria v Č. Budějovicích ze 4. 2. 1944.

96 Koncem roku 1942 bylo v okrese Č. Budějovice registrováno 119 německých učitelských sil a z tohoto počtu narukovalo celkem 13 učitelů k Wehrmachtu (z okresu Tábor, kde bylo 14 učitelů, se jednalo o 4 povolane a z okresu Třeboň se stejným počtem o 2 povolane). – SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 21, Seznamy učitelů v jednotlivých okresech jižních Čech k prosinci 1942.

97 Tamtéž, karton 27, Přípis NOŠI říšskému inspektorovi č. 2756 z 2. 6. 1942.

zabýval v rámci celého protektorátu školský a kulturní odbor úřadu říšského protektora, jenž v podstatě dojednával stanovené kvóty povolanců z řad učitelstva u kompetentních odvodních úřadoven německé branné moci. Pouze pro rok 1942 se tak mělo uvolnit celkem 134 německých učitelů z celého území protektorátu, z toho 32 z oblasti jižních Čech.⁹⁸ Nahrazení mnohdy zkušených učitelských sil kádry z Říše nebo mladými absolventkami německých učitelských ústavů se ukázalo jako nedostatečné vzhledem k počtu i kvalifikaci nahrazovaných pracovníků. Nutno podotknout, že vojenská správa se vzniklým problémem nikterak nezatežovala a brala celou záležitost z čistě profesionálního hlediska, aniž by ji zajímaly konkrétní politické dopady nebo se seriózně zabývala intervencemi kompetentních školských, správních nebo stranických orgánů. Vznikla tak poměrně paradoxní situace, kdy se zdejší politická a vojenská garnitura ocitla v konkrétním rozporu, který musela vyhrát vzhledem k důležitějším prioritám právě vojenská složka.

Stále se zhoršující vojenská a hospodářská situace zaznamenala odraz v oblasti českého i německého školství na jihu Čech v několika základních směrech. Vzhledem k častějšímu využívání školních budov brannou mocí se značně snížila kvalita výuky v důsledku prosazovaného systému střídavého vyučování nebo nevhodných náhradních prostor. Šetření papírem znamenalo posléze naprostý nedostatek učebnic, sešitů a dalších pomůcek, šetření palivem pak pravidelné uhelné prázdniny s delším přerušením výuky a zadáváním domácích úkolů.⁹⁹ Těmito opatřeními byly postupně postihovány nejen české, ale i zdejší německé školy, zvláště pak po vyhlášení programu totální války. Zatímco z německých ústavů ruchovaly učitelské síly na frontu, z českých škol proudili učitelé i učitelky do výroby nebo jako totálně nasazení na práci do Říše. Rovněž u žáků a studentů se stále více kladl důraz na sběrovou a pracovní činnost, zejména v zemědělské výrobě. Již od roku 1941 se některé děti z Českých Budějovic ve věku 8 až 14 let dostaly jako tzv. národní hosté do zemědělských rodin na Horažďovicku, kde měly přiměřeně svému stáří pomáhat při lehčích zemědělských pracích.¹⁰⁰ Od roku 1943 organizovalo podobné „brigády“ místní Kuratorium pro výchovu mládeže a pro studentstvo středních a odborných škol se staly takové aktivity povinností. Ani německá mládež však nepřišla o povinné pracovní nasazení v zemědělských statcích jižních Čech, kdy nižší ročníky (10–14 let) se využívaly především při sklizních polních plodin a plení plevelů až na 8 hodin denně a starší kategorie na dlouhodobější a specializovanější práce až na 10 hodin denně.¹⁰¹ Vlastní sběrová

98 Z Českých Budějovic se jednalo celkem o 8 učitelů (z Prahy pak o 26 učitelů, z Brna o 13 učitelů, Plzně o 7 učitelů, Moravské Ostravy o 11 učitelů, z Olomouce o 9 učitelů). Tamtéž, Přípisy úřadu říšského protektora Wehrsatinspektion z 23. 1. 1942 a 10. 2. 1942.

99 Například ve III. obecné chlapecké škole na Vídeňském předměstí v Č. Budějovicích bylo přerušeno vyučování z tohoto důvodu několikrát na různě dlouhou dobu. SOKA Č. Budějovice, Školní kronika III. obecné školy chlapecké v Č. Budějovicích, B 95/3.

100 *Národní práce*, 8. 1. 1941.

101 SOKA Č. Budějovice, NOŠI, karton 3, Oběžník NOŠI z 30. 6. 1942.

činnost odstartovala na českých školách v roce 1940, kdy zahrnovala povinný sběr kostí a léčivých bylin. V následujícím roce se přidal kovový odpad, papír a guma¹⁰² a pak už se muselo sbírat snad úplně všechno. Podobně se vyvíjely sbírky žáků i učitelů na Německý červený kříž, na Národní pomoc, na Zimní pomoc a další pravidelné i nárazové podniky. Identický scénář ve sběrových i „výběrových“ aktivitách lze zaznamenat i na místních německých školách.

Samotný závěr války znamenal naprostý rozvrat v organizaci výuky na většině českých i německých škol v regionu, neboť vzhledem k migraci německých obyvatel z válkou postižených oblastí byly školní budovy zabrány pro uprchlíky z východu. České učitelstvo a částečně i středoškolské studentstvo bylo nasazováno na opevňovací práce na Moravu, přičemž ministr školství Moravec neopomenul při té příležitosti zdůraznit fakt, že tato opatření jsou spojena s potřebami obrany protektorátu a němečtí učitelé v ozbrojených silách musí čelit mnohem krutějším podmínkám při bezprostředním ohrožení života.¹⁰³ Od února 1945 se všechny české školy v krajské metropoli vystěhovaly ze svých objektů a žáci se scházeli pouze za účelem přidělování domácích úkolů v budově bývalého okresního soudu v Nové ulici. Po bombardování Českých Budějovic koncem března 1945 se mnohé rodiny uchýlily mimo město k příbuzným na venkov a pro domácí úkoly docházel jenom nepatrný zbytek žactva. Přes poněkud naivní nařízení ministerstva školství o opětném zahájení výuky od 4. dubna 1945 se tak valná většina škol již nevrátila k pravidelnému vyučování.

* * *

Celkové škody napáchané během válečných let na českém školství v regionu lze rozdělit do několika kategorií. Zahrnují především oběti z řad těch českých učitelů, kteří byli za války totálně nasazeni, vězněni nebo popraveni za odbojovou činnost. V další linii jde o škody hmotné, které zahrnovaly poškození exteriérů a interiérů školních budov, ztrátu a zničení školního zařízení a pomůcek a dluhy za nevyúčtované provozní náklady a nevyrovnané platy učitelů a ostatních školních zaměstnanců. Vzhledem k tomu, že celkový odhad výše nákladů na samotných objektech měšťanských a obecních škol v krajské metropoli dosáhl téměř 3,75 milionu korun¹⁰⁴ bez započtených ztrát místních středních škol a investic na vnitřní vybavení a pomůcky, lze bez nadsázky konstatovat, že v rámci celého jihočeského regionu se tato suma pohybovala v řádech desítek milionů korun. Přes konečný krach německých vizí o poněmčení zdejšího prostoru a vytvoření takové školské koncepce, která měla patřit k páteřím tohoto germanizačního programu, byly napáchány také obrovské

102 BOSÁK, F.: *Česká škola v době nacistického útlaku*, Pedagogická fakulta Č. Budějovice 1969, s. 55.

103 Věstník MŠaNO, 20. 11. 1944.

104 Od 5. 5. 1945 do 31. 3. 1947 přesáhly investice na opravu školních budov v jihočeské metropoli celkem 1 889 000 Kčs. SOkA Č. Budějovice, Újezdní školní rada Č. Budějovice, karton 1, Vyčíslení škod vzniklých válkou na školních budovách obecních a měšťanských škol v Českých Budějovicích z 11. 2. 1946.

duchovní a psychické škody na žácích a studentech zdejších českých ústavů. S jejich důsledky se pak tato generace musela vyrovnávat ještě mnoho let po skončení 2. světové války.

Peněžní¹ reforma 1953

Jiří Petráš

Časové a prostorové vymezení

Peněžní reforma v roce 1953 byla první skutečnou traumatizující událostí pro národní pospolitost po roce 1948 – dotkla se všech v tom nejcitelnějším bodě, totiž ve vlastním majetku. U jedněch způsobila trhlinu ve víře, u jiných vyvolala resp. upevnila nenávisť vůči režimu. V každém případě však ovlivnila život celého národa a jako vzpomínka vzbuzovala a vzbuzuje emoce ještě nyní – zvláště pak u těch, kteří ji přímo prožili, jejichž zkušenost je jedinečná a nepřenositelná. Ideologičnost a třídnost reformy jako takové ovlivňuje i samotné nazírání na ni i s odstupem mnoha desítek let. Jsou patrné tendence po jednostranném, zjednodušeném vidění, mnohdy opět po ideologickém hodnocení. To brání objektivnějšímu pohledu, který by tyto události zařadil do dobových a prostorových souvislostí.² Rok 1953 byl obdobím vrcholící studené války,³ oba znepřátelené bloky se navzájem předháněly v tom nejhorším slova smyslu a tuto skutečnost „odnášeli“ především obyčejní lidé, kteří tvoří základ každé společnosti – ovšem mnohdy bez možnosti nějakým výrazným způsobem chod společnosti ovlivnit či nasměrovat.

Předpoklady událostí roku 1953 – a tím se dostáváme k časovému vymezení problému⁴ – se datují rokem 1945. Druhá světová válka za sebou zanechala všeobecný chaos – tedy i v oblasti peněžnictví⁵ – vždyť na území osvobozené Československé republiky platily české „protektorátní“ koruny, slovenské koruny, říšskoněmecké marky, maďarské pengö a polské zloté. K tomu navíc přistupovaly korunové pou-

1 Ačkoliv je v obecném povědomí zafixován termín „měnová reforma“, budeme se v této práci držet přesnějšího označení „peněžní reforma“.

2 S tímto problémem se nevyrovnali např. JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992. Primitivní antikomunismus a ideologická předpojatost vede ke ztrátě nadhledu, ahistorickému vnímání, zužuje zorný úhel na problematiku a rezignuje tak na hledání širších souvislostí u jinak zajímavé a v mnohém přínosné práce.

3 Připomeňme např. korejskou válku, Výbor pro neamerickou činnost, politické procesy v sovětském i v americkém bloku, nejistota dalšího vývoje po Stalinově smrti atd. – Literatura o tomto období je tak početná, že by zabrala mnoho stránek. Na tomto místě bych chtěl upozornit za jiné na produkci Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze.

4 Jaroslav Šůla klade počátek konkrétních příprav peněžní reformy na podzim 1952. ŠŮLA, J.: *Některé oficiální úvahy o struktuře, razbě a oběhu československých mincí v období od měnové reformy roku 1945 do peněžní reformy v roce 1953*. In.: *Numismatické listy*, R. XLVI, 1991/2, s. 33–52.

5 Nejnověji viz VENCOVSKÝ, F., JINDRA, Z., NOVOTNÝ, J., PŮLPÁN, K., DVOŘÁK, P.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999.

kázky dávané do oběhu od počátku roku 1945 v souvislosti s procesem osvobozování Československa jako platidlo Rudé i československé armády a československých úřadů.

Dalším mezníkem pak byly volby v roce 1946, v nichž zvítězila Komunistická strana Československa a potvrdila tím tak svůj dominantní poválečný vliv, který zúročila v únorových událostech o dva roky později. Odtud pak vedla přímá cesta k IX. sjezdu KSČ a zde vytyčené generální linii budování socialismu.⁶ Nebyla tedy otázka, zda reforma přijde či ne. Otázka zněla, kdy k ní dojde.⁷ Časový horizont je tedy na jedné straně vymezen rokem 1945, na straně druhé pak samotným rokem 1953.⁸ Námi sledovaný a vymezený region je vícevrstevný – Československá republika jako obecný rámec, českobudějovický kraj a jednotlivá místa tohoto regionu pak jako konkrétní příklady. Prostředí, které budeme popisovat, je také různorodé – odpovídá tomu jak problematika samotná, tak i druhy jednotlivých pramenů – peněžní reforma jako problém komunistické moci, dále pak jako technický, bankovní problém a v neposlední řadě jako problém lidský.

Je také namístě vymezit pojem termínu „*peněžní reforma*“ z roku 1953:

- usnesení vlády Československé republiky a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží,
- zákon ze dne 30. května 1953 o peněžní reformě,
- směrnice ministra financí ze dne 30. května 1953 o způsobu provedení peněžní reformy,
- příkaz ministra vnitřního obchodu o nových jediných státních maloobchodních cenách potravinářského a průmyslového zboží,

přičemž samozřejmě směrnice ministra financí a příkaz ministra vnitřního obchodu vycházejí z příslušného usnesení a následného schválení zákona Národním shromážděním republiky Československé.

K pramenům

Pramennou základnu k dané problematice lze rozdělit v zásadě na části, které dohromady tvoří „dvě strany téže mince“. Za prvé to je archiv bývalého Jihočeského krajského výboru Komunistické strany Československa v Českých Budějovicích ulo-

6 Viz např. ZÁPOTOCKÝ, A.: *Náš základní úkol – první Gottwaldova pětiletka*. Referát na IX. řádném sjezdu Komunistické strany Československa v Praze dne 26. května 1949, ÚV KSČ Praha 1949; GOTTWALD, K.: *Kupředu k budování socialismu v naší vlasti*. Dtto. In: *Rudé právo*, 31. 5. 1953, s. 1.

7 Svoji roli sehrál i fakt příchodu sovětských poradců do Československa – zejména pak do služeb aparátu KSČ – na přelomu 40. a 50. let. Tím vzaly definitivně za své pokusy resp. snahy o specifickou českou cestu k socialismu, tak jak byly proklamovány vedoucími představiteli KSČ i na mezinárodním komunistickém fóru. O tom např. KAPLAN, K.: *Sovětské porady v Československu 1949 – 1956*. Praha 1993. I když přímá souvislost mezi peněžní reformou a sovětskými poradci – např. na Ministerstvu financí – zde není ani naznačena.

8 V prvních poválečných letech – vezmeme-li peněžní reformu jako takovou, jako terminus technicus – proběhla reforma z objektivních hospodářských důvodů v řadě zemí Evropy.

žený ve Státním oblastním archivu v Třeboni, za druhé se jedná o příslušné fondy uložené v Archivu Ministerstva vnitra v Praze a v Brně-Kanicích, za třetí pak fond Státní banky československé, respektive její československé krajské pobočky v Archivu České národní banky v Českých Budějovicích.

Materiály archivu Jihočeského krajského výboru KSČ a Archivu Ministerstva vnitra nám dávají nahlédnout pod pokličku moci, zobrazují problém pod mocenským, třídním a ideologickým úhlem a takto je třeba k nim přistupovat. Svět první poloviny 50. let byl silně polarizovaný, problémy jakéhokoliv charakteru byly často zjednodušovány oním bipolárním pojetím.

Spisy Státní banky československé jsou – samozřejmě za přítomnosti dobového „výraziva“ a nutně „třídnosti“ v pojetí problému – oním technickým rubem problému. Političnost je upozaděná a v popředí se objevuje suchá řeč čísel, technika a profesní záležitosti, které problému dávají odtažitější, na první pohled objektivnější, neosobní ráz. Lidské osudy jsou zašifrovány do čísel a odborného profesního pojetí v řeči bankovních úředníků.

Mezi těmito dvěma rovinami se pohyboval člověk a jeho reálný svět. Svět, který je těmito rovinami nezachytitelný, jehož realita je však dostatečně naznačena. Tímto se dostáváme za rámec archivních pramenů, na půdu metody oral history, psychologie a filosofického vnímání světa.

Rok 1945

Nová vláda v osvobozeném Československu musela zvládnout – mimo jiné závažné problémy související s předchozí válečnou etapou – proces obnovení československé měny. Jde o poměrně rozsáhlou a složitou problematiku, která je fundovaně řešena v jiných pracích,⁹ a proto se na tomto místě omezíme pouze na několik základních bodů. První přijaté reformy¹⁰ směřovaly k likvidaci cizích měn obíhajících na území osvobozené republiky – během prvních čtyř poválečných měsíců byly vytvořeny dvě měnové oblasti, a to oblast koruny české a koruny slovenské.¹¹ Završením reforem bylo znovuzavedení jednotné československé měny, koruny československé, k 1. li-

9 ŠŮLA, J.: *Obnova československé měny po druhé světové válce*. Hradec Králové 1986. Týž: *Některé oficiální úvahy o struktuře, razbě a oběhu československých mincí v období od měnové reformy roku 1945 do peněžní reformy v roce 1953*. In: *Numismatické listy*, R. XLVI, 1991/2, s. 33–52. Naposledy velice podrobně VENCOSKÝ, F., JINDRA, Z., NOVOTNÝ, J., PŮLPÁN, K., DVOŘÁK, P.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999. I v některých starších pracích vyšlých do roku 1989, pomineme-li dobový ideologický balast, zůstává faktická rovina problému zachována. Srovnej například SPÁČIL, B.: *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha 1974; SÉM, J.: *Československé mince 1918–1968*. Praha 1968; TÝŽ: *Papírové peníze na území Československa 1762–1967*. Liberec 1967.

10 Vládní nařízení ze dne 19. května 1945 o platidlech v zemích České a Moravskoslezské, vyhláška ministra financí ze dne 4. července 1945 o obnovení platnosti drobných mincí československé měny po 5 K z čistého niklu, po 1 K, 50 a 20 haléřích ze spěže (bronzu) niklové a po 10 haléřích ze směsi mědi se zinkem, vyhláška ministra financí ze dne 20. srpna 1945 o obnovení platnosti stokorunových státovek (tvaru III.) s datem 10. ledna 1931, drobných peněz papírových po 50 K (tvaru III.) s datem 1. října 1929 a drobných peněz papírových po 20 K (tvaru II.) s datem 1. října 1926. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945.

11 Stanovený kurs byl 1:1, přičemž česká a slovenská koruna nebyla platidlem území druhého, takže vzájemné platby probíhaly podle zvláštního zúčtovacího režimu.

stopadu 1945 dekretem č. 91/1945 Sb. z 19. října.¹² Ten byl upraven vyhláškou Ministerstva financí č. 92/1945 Sb. o nových platidlech ze dne 20. října 1945.¹³

Zásadní význam pro další vývoj měl i dekret prezidenta č. 95/1945 Sb. o přihlášení vkladů a jiných peněžních pohledávek u peněžních ústavů, jakož i životních pojištění a cenných papírů ze dne 20. října 1945.¹⁴ Peněžní hotovosti složené u peněžních ústavů, všechny peněžní vklady, pojistky a cenné papíry byly zablokovány – vázány.¹⁵ Nové peníze byly dávány do oběhu tak, že každému, kdo složil staré peníze na vázané vklady, bylo dáno výměnou 500 Kčs na osobu. Podnikům byly uvolněny peněžní prostředky na jejich první provozní potřeby ve zvláštním uvolňovacím řízení. Do oběhu tak přišlo 19 miliard Kčs.

Výši přihlášených vkladů a jiných peněžních pohledávek můžeme pro České Budějovice dokladovat pouze částečně, a to podle dochovaných údajů z České eskomptní banky a z Kreditanstalt der Deutschen.¹⁶ Vystává proto otázka, nakolik vypovídají o celkovém obrazu.¹⁷

Z dochovaného hlášení České eskomptní banky Berní správě v Českých Budějovicích ze dne 15. března 1946 o přihláškách vkladů na vkladní knížky¹⁸ můžeme vysledovat následující údaje:

Stav na vkladních knížkách k 15. 11. 1945 vč. úroků do 31. 12. 1945	K 13 412 063,50
Z tohoto stavu bylo do 15. 11. 1945 řádně přihláшено	K 8 773 929,20
Zbývá dosud přihlásit (dispoziční právo přešlo na čs. stát) ¹⁹	K 4 638 134,30
Stav vkladů v běžných účtech k 15. 11. 1945	K 3 206 083,00
Z tohoto stavu bylo do 15. 11. 1945 řádně přihláшено	K 1 245 333,00
Zbývá nepřihlášených (dispoziční právo přešlo na čs. stát)	K 1 960 750,00

Z dalších seznamů České eskomptní banky vyplývá, že na účet československého státu přešlo díky včasnému nepřihlášení celkem 919 750 korun (zůstatek k 15. 11. 1945

12 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž.

15 Údaje o celkové výši těchto prostředků v republice se pohybují od 200 miliard do 256 miliard korun.

16 Obě banky byly německé, a proto v roce 1945 po skončení války zcela logicky bylo rozhodnuto o jejich likvidaci. Ta stihla samozřejmě i ostatní německé finanční i jiné ústavy, spolky a organizace. Jinak, po květnu 1945, docházelo k postupnému obnovování českých, resp. československých a slovenských bank a peněžních ústavů. V českých zemích obnovily činnost Pražská úvěrní banka, Živnostenská banka (od ledna 1948 spojeny do Živnostenské banky), Zemědělská banka, Legiobanka (od ledna 1948 spojeny do Legiobanky), Ústřední banka družstev, Plzeňská banka, Moravská banka (od ledna 1948 Moravská banka). Reorganizace v březnu 1948 pak vytvořila z Živnostenské banky, Legiobanky a Moravské banky jedinou Živnostenskou banku.

17 Kreditanstalt der Deutschen patřila mezi menší německé banky, naopak Česká eskomptní banka rozsahem svých bankovních obchodů jak v tuzemsku, tak i v zahraničí, patřila k těm významnějším, přičemž každá z bank měla těžiště svých zájmů, rozuměj klientelu, jinde.

18 Archiv České národní banky v Českých Budějovicích (dále jen AČNB ČB), fond České eskomptní banky v Českých Budějovicích (dále jen ČEB), sign. 43/ČEB.

19 Podle § 5, odstavce 1 dekretu č. 95/45 Sb. nebyl-li vklad včas a řádně přihlášen, jak určoval § 1 a 2, přešlo počínaje 16. listopadem 1945 právo jakkoliv nakládat s takovým vkladem nebo pohledávkou z účtu výlučně na čs. stát.

včetně úroků za rok 1945).²⁰ O další propadlé účty u České eskomptní banky se „postarala“ Rudá armáda – ze seznamů se dovídáme, že zabavila celkem 5 770 738, 80 korun (zůstatek k 15. 11. 1945 včetně úroků za rok 1945).²¹ Ke stejnému datu jako Česká eskomptní banka, tedy k 15. březnu 1946, vykazuje Kreditanstalt der Deutschen²² následující údaje:²³

Stav na vkladních knížkách našeho vydání k 15. 11. 1945 včetně úroků
do 31. 12. 1945 K 111 029 201,30
Z tohoto stavu bylo do 15. 11. 1945 řádně přihlášeno K 84 273 601,10
Zbývá nepřihlášených (dispoziční právo přešlo na čs. stát) K 26 755 600,20
Stav vkladů v běžných účtech ke dni 15. 11. 1945 K 19 304 847,80
Z tohoto stavu bylo do 15. 11. 1945 řádně přihlášeno K 13 717 998,90
Zbývá nepřihlášených (dispoziční právo přešlo na čs. stát) K 5 586 848, 90²⁴

Významné bylo i určení měnového kurzu koruny. Československo, od prosince 1945 člen Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, muselo přizpůsobit svoji devizovou politiku stanovám těchto organizací. Kurz nové československé koruny k cizím měnám byl určen na podkladě poměru k americkému dolaru – 1 USD = 50 Kčs. Z tohoto poměru byl určen i poměr koruny ke zlatu, a to 1 Kčs = 17, 773 mg ryzího zlata.

Počátek nové, poválečné československé politiky, a tedy i měnového vývoje, byl dán novým rozložením světových sil po roce 1945. Stručně řečeno: Československo bylo ve sféře vlivu Sovětského svazu se všemi důsledky z toho vyplývajícími. To se odráželo jak v zahraniční, tak i vnitřní politice státu a ve svých důsledcích vedlo přímo k peněžní reformě roku 1953, která měla vyřešit vedle finančních a hospodářských problémů i problém politický.

20 AČNB ČB, ČEB, Seznam účtů převedených na účet: Československý stát – propadlé hodnoty podle dekretu 95/45 Sb., sign. 43/ČEB. Seznam tvoří dva listy formátu A 3, strojopis, obsahující následující položky: pořadové číslo, číslo účtu, zůstatek k 15. 11. 1945, úroky za rok 1945, ostatní uzávěrkové položky, konečný zůstatek převedený na účet čs. státu a jméno účtu. Vesměs se jednalo o německy znějící jména, avšak bez udání místa bydliště. Počet položek – 95, z toho pouze dvě položky zněly na jméno organizace – jednalo se o Gestapo – zbylé položky byly jména občanů řazených dle abecedy. Pořadové číslo 2 patřilo Karlu Jiřímu Buquoyovi.

21 AČNB ČB, ČEB, Seznam účtů propadlých podle dekretu prezidenta republiky č. 95/45 Sb. (Zabaveno Rudou armádou), sign. 43/ČEB. Seznam tvoří pět listů formátu A 3, strojopis, položky viz pozn. 16. Opět šlo vesměs o německy znějící jména bez udání místa bydliště. Počet položek – 240, z toho pouze 4 položky představovaly spolky, resp. obce a 3 položky byly neurčitelné – jednalo se o číselné kódy resp. iniciály. Z toho, že účty byly zabaveny Rudou armádou, se dá předpokládat, že šlo o občany německé národnosti a tedy o jakousi formu reparací, náhrady za válečné škody.

22 V této době byla banka již v likvidaci a její přesné označení znělo Úvěrní ústav, dříve Kreditanstalt der Deutschen, v likvidaci.

23 AČNB ČB, Kreditanstalt der Deutschen (dále jen KaD), č. kart. 430.

24 Z této částky tvořily účty běžné celkem 2 672 042,50 K, běžné účty mzdové 2 365 519,20 K a běžné účty evidenční 549 287,20 K. Adresy bývalých vlastníků těchto účtů jsou dílem z Českých Budějovic, dílem z jiných míst jihočeského regionu, dílem i z jiných míst Čech. Jedná se opět převážně o soukromé osoby, mezi organizacemi např. figuruje českobudějovická NSDAP nebo Hitlerjugend. Opět, jako v případě ČEB, se jedná o německy znějící jména.

Rok 1953²⁵

Peněžní reforma jako problém komunistické moci

V neděli 31. května 1953 bylo *Rudé právo*²⁶ monotematické. Až na polovinu poslední stránky, kde bylo několik informací ze zahraničí, bylo zasvěceno jediné události, která rázem změnila životní osudy lidí: *Usnesení vlády republiky Československé a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží*.²⁷ Časovou posloupnost naznačují následující titulky pod sebou řazené v *Rudém právu*:²⁸ *Zpráva o zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa, Zpráva o zasedání vlády a Národní shromáždění projednalo a schválilo zákon o peněžní reformě*. Jako návod ke „správnému“ pochopení celé události sloužil článek *Peněžní reforma a zrušení lístků – cesta k dalšímu rozvoji našeho hospodářství*.²⁹

Téměř celý květen roku 1953 byl neklidný. Na počátku bylo usnesení předsednictva vlády o rozdělení dosud jediného výplatního termínu na zálohu (50 %) ve druhé polovině měsíce a doplatek na počátku měsíce následujícího. Okamžitě po zveřejnění této informace 5. května 1953 došlo k prvním projevům nákupní horečky, vybírání vkladů a objevují se první zmínky o tzv. „měnové“ reformě.³⁰ Chaos byl znásoben i tím, že ne všechny podniky usnesení předsednictva vlády akceptovaly.³¹ Stranické aparáty začaly situaci pravidelně monitorovat od 20. května, kdy informace získané od místních poboček Státní banky československé o náladách veřejnosti, stavu vkladů a výběrů vkladů v bankách, jakož i o stavu v prodejní síti zasílaly až k rukám Antonína Novotného, v té době prvního tajemníka ÚV KSČ. O utajenosti³² příprav peněžní reformy a neinformovanosti krajských (a samozřejmě i nižších) struktur KSČ svědčí i samotný název jedné z tajných zpráv zasílaných A. Novotnému – „*Zpráva o vývoji hospodářské a politické situace v důsledku vládního opatření z 5. 5. a 12. 5. 1953 a šeptandy*“.³³ „*Zpráva*“ konstatuje jak mnohonásobné zvýšení výběrů vkladů oproti předchozímu období, tak i s těmito výběry související mnohasetprocentní zvýšení

25 O měnovém vývoji a důsledcích nejenom reformy z listopadu 1945 v letech do roku 1953 blíže VENCOVSKÝ, F., JINDRA, Z., NOVOTNÝ, J., PŮLPÁN, K., DVOŘÁK, P.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999. Proto se budeme spíše věnovat okruhům výše zmíněným (viz vymezení tématu), které jsou ostatně těžištěm této práce. Nicméně je třeba mít neustále na paměti jak hospodářský vývoj Československa, tak zejména geopolitické souvislosti, které jsou pro dané období naprosto rozhodující.

26 *Rudé právo*, 31. květen 1953.

27 Tamtéž, s. 1 a 2.

28 Tamtéž, s. 1.

29 Tamtéž, s. 1 a 2.

30 Tyto zmínky se objevují i ve vysílání rádia Svobodná Evropa.

31 Blíže JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu aneb 50:1*. Praha 1992.

32 Peněžní reforma byla akce přísně utajená, o které vědělo do posledního okamžiku pouze několik málo osob. Tento fakt pak vedl k osobním tragédiím mnoha nic netušících členů KSČ – vedle toho, že přišli i oni o své celoživotní úspory, byli obelhání samotnou KSČ a navíc byli zneužití k obelhávání jiných při agitaci proti „šeptandě“. Trauma poctivých lidí, kteří se přes noc ocitli ne vlastní vinou v roli lhářů a podvodníků, je jev psychologický, nepřenosný a v historickém výkladu jen ztěžlivě uchopitelný.

33 Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Tb), archiv bývalého Jihočeského krajského výboru KSČ v Českých Budějovicích (dále jen A JKV KSČ), fond Měnová reforma, č. kart. 479.

tržeb prakticky ve všech prodejních odvětvích celého Jihočeského kraje. „Zpráva“ zaznamenala od úterka, 19. května, kupodivu i nárůst vkladů. O poměrně přesné informovanosti obyvatelstva, jakož současně i o naivitě resp. slepé víře „funkcionářského aktivu“ v nejvyšší představitele KSČ svědčí závěr celé „Zprávy“: „*Především se rozšířila šeptanda již před několika týdny, v ojedinělých případech se mluvilo, že se připravuje měnové opatření, že jsou již natisknuty nové peníze. Ojedinělé případy hovořily i o rublech. Další pověsti směřují, že budou zvýšeny ceny od prvního června 1953, v některých případech se mluví, že budou zrušeny lístky a body a zvýšeny ceny. Tyto pověsti kolují i v různých obměnách a pravděpodobně jsou šířeny zahraničním rozhlasem. Je to také důsledek, že nebylo včas a dobře pracujícím vysvětleno vládní usnesení o výplatách záloh na plat jako usnesení trvalého rázu.*“³⁴

„Zpráva“ čerpala z důvěrného sdělení,³⁵ které zaslal 19. května 1953, tedy předchozí den, vedoucímu tajemníkovi Jihočeského krajského výboru Komunistické strany Československa Jiřímu Hendrychovi ředitel krajské pobočky Státní banky československé Karel Podlaha.

Interními sděleními Státní banky československé, jakož i opisem prostřednictvím aparátu KSČ, odcházely pravidelně každý den počínaje středou 20. května z Českých Budějovic do Prahy (adresátem byla v prvním případě centrála Státní banky československé, ve druhém pak Ústřední výbor Komunistické strany Československa) dálpisy o situaci v kraji.³⁶ Z nich můžeme vyčíst, že nákupní horečka vrcholila 20. a 21. května, ale i v pozdějších dnech byly nákupy vysoko nad dlouhodobým normálem. Postupné snižování tržeb bylo dáno dílem vykoupením všech zásob, a to i dříve neprodejných „ležáků“, dílem tím, že velkosklady zastavily dodávky do obchodů a řada prodejen byla uzavřena. Nejdříve se nákupní horečka projevila ve velkých městech regionu, v Českých Budějovicích a v Táboře, zde i nejdříve odezněla, po nich pak následovala menší okresní města a posléze venkov, kde naopak měla nákupní horečka nejdelší trvání. Největší tržby zaznamenaly obchody s textilním zbožím, a to jak volným, tak i vázaným. Kupovaly se trvanlivé potraviny, nábytek, obuv. Zásoby motocyklů v kraji byly v tomto období téměř vyprodány, celoroční plán tržeb byl již v těchto dnech splněn z 90 %!³⁷ Zvýšené tržby byly dány vedle počátečních velkých výběrů vkladů i tím, že podniky vyplácely v těchto dnech zálohy na výplaty. V poslední květnové dekádě pak lidé utrácejí jimi do té doby doma tezaurované peníze.³⁸ Zatímco zpočátku, na konci druhé dekády, převládaly v bankách výběry, postupně, možno říci od 20. května, začínají převládat vklady.³⁹ Dálnopisy též konstatují, že

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž. Opis dálnopisu Ústředí Státní banky československé v Praze ze dne 20. 5., 21. 5. dopoledne, 21. 5. odpoledne, 22. 5., 23. 5., 25. 5., 26. 5., 27. 5., 28. 5., 29. 5. a 30. 5.

37 Tamtéž. Opis dálnopisu ze dne 20. 5.

38 Tamtéž. Např. opis dálnopisu ze dne 21. 5. dopoledne.

39 Tamtéž. Opis dálnopisu ze dne 21. 5.

dochází „ve zvýšeném měřítku k mimořádnému splácení spotřebních úvěrů...“⁴⁰ Obyvatelé vesnic – zemědělci – reagovali na nejistou situaci tak, že dodávky dobytka odběratelům přesouvali na měsíc červen.⁴¹ V téměř každém dálnopise pak úředníci Státní banky československé žádají stranické funkcionáře, kterým jsou tyto dálnopisy určeny, aby jim pomohli zvládnout situaci tím, že budou lépe o svých záměrech informovat veřejnost.⁴² Samozřejmě, že stranické a vládní špičky si uvědomovaly, nebo alespoň částečně předpokládaly, dosah a reálný dopad peněžní reformy na společnost. Proto také vedle agitace, která se ukázala nakonec veskrze neúčinnou, zmobilizovaly represivní aparát – armádu, Bezpečnost a Lidové milice.⁴³ Byla vyhlášena „Akce Kulomet.“⁴⁴ Vrchním velitelem Lidových milicí v každém kraji byl vedoucí tajemník příslušného krajského výboru Komunistické strany Československa. Tomu byly také předány přísně tajné rozkazy jak pro jednotky Lidových milicí, tak i pro krajský a okresní výbory KSČ, které byly v zapečetěných obálkách a měly být otevřeny a přečteny dle přesných instrukcí v průběhu 30. května v přesně stanovených časech. Situace nabrala tento den dramatický spád: v devět hodin ráno se sešel v Praze Ústřední výbor Komunistické strany Československa,⁴⁵ aby projednal a schválil *Návrh na usnesení o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží*.⁴⁶ Po skončení zasedání ÚV se krajsí tajemníci rozjeli do svých domovů a zatímco probíhalo zasedání vlády na dané téma, měli oni svolat mimořádné rozšířené zasedání krajských výborů KSČ v době od 17,00 do 18,00 hodin – samozřejmě za účasti předsedů všech okresních i městských výborů KSČ. Následně se měla aktivizovat celá členská základna KSČ. Nad vším v kraji dohlíželi „pomocníci“ z řad Ústředního výboru KSČ. Dopravu na jednotlivá místa zajišťovala armáda. Současně na 10. hodinu 30. května byl vyhlášen II. stupeň pohotovosti Lidových milicí, v pohotovosti byl ostatně celý represivní aparát státu. Pohotovost měli – až do odvolání Ústředním výborem KSČ – všichni pracovníci aparátu výborů KSČ všech stupňů. Stručně řečeno se jednalo o mobilizaci – válečný stav.⁴⁷ Represe takto zmobilizovaného aparátu dokázaly potlačit lidový hněv,⁴⁸ který propukl na mnoha místech repu-

40 Tamtéž. Opis dálnopisu ze dne 27. 5. a pak ještě 28. 5.

41 Tamtéž. Opis dálnopisu ze dne 26. 5.

42 Tamtéž. „Znepokojení mezi obyvatelstvem trvá. K šíření různých pověstí přispívá neinformovanost obyvatelstva o účelu prováděných opatření“. Opis dálnopisu ze dne 27. 5. „K zamezení rozrůstajících se pověstí a nespokojenosti obyvatelstva především z důvodu ztížených podmínek zásobovacích ku konci období, přispělo by alespoň částečně oficiální informování o účelu učiněných opatření...“ Opis dálnopisu ze dne 28. 5.

43 O roli armády viz BÍLEK, J.: *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953*. In: *Historie a vojenství*, R. XLIV, 1995/1, s. 66–91. Zejména zevrubný popis událostí v Plzni a na Ostravsku. Jinak též JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992.

44 Blíže JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992.

45 Vedoucí tajemníci jednotlivých krajských výborů KSČ byli jeho členy.

46 *Rudé právo*, 31. 5. 1953, s. 1.

47 SOA Tb, A JKV KSČ, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

48 Zdaleka však nemůžeme hovořit o aktivním masovém odporu obyvatelstva proti peněžní reformě – viz dále.

bliky, v Jihočeském kraji nejmohutněji ve Strakonících a Vimperku. Ovšem ztrátě iluzí zabránit nedokázaly, spíše naopak.

Za bankovní přepážkou...

„Příprava na měnovou reformu v naší pobočce započala v sobotu ve 24 hodin (30. 5. 53), kdy seznámil ředitel pobočky se směrnicemi přítomné zaměstnance. Po prostudování směrnic přikročeno ke zpracování dislokace výměnných středisek v okrese vodňanském na jeho mapce. Současně do ranních hodin byl vypracován postup organizačního zabezpečení pro jednání ONV ve Vodňanech, které bylo proponováno na neděli dopoledne. Podle zkušeností byl připraven návrh na zřízení minimálně čtrnácti výměnných středisek a za předpokladu, že Státní spořitelna ve Vodňanech dá k dispozici svoje zaměstnance, bylo by nutno, aby ONV dodal cca 80 osob. Okruh obcí byl zakreslen na mapce okresu, aby byl podkladem jednání. Dodání peněz stalo se mimo očekávání až v neděli ráno, takže k jednání na ONV dostavili se ss. Uhlík a Horka asi kolem 1/2 9 hodiny dopoledne, kde byly přijati úřadujícím předsedou ONV s. Bínou za přítomnosti velitele StB s. Dvořáka. Jednání narazilo na potíže vyplývající z nedostatku osob. Poněvadž Státní spořitelna ve Vodňanech odmítla dáti k dispozici potřebné zaměstnance a také okres neměl k dispozici požadovaný počet zaměstnanců, bylo jednání celkem zdlouhavé a protáhlo se cca až do 11 hodin dopoledne. Během jednání byl také po určitou dobu přítomen vedoucí tajemník OV KSČ s. Kothánek a vedoucí tajemník ONV, kteří ochotně vypracovali za pomoci jednoho oddělení ONV soupis obcí s udáním počtu obyvatel a počtu vydaných lístků pro domácnost, které byly podkladem plánu splnění měnové reformy během čtyř dnů. Konstatujeme, že mimořádnou pozornost jednání věnoval velitel StB Dvořák, který s naším návrhem projevil souhlas, přičemž rovněž s námi byl naplněn starostí, že s lidmi, kteří nakonec zbyli k dispozici, můžeme obsadit pouze 6 středisek. Instruktaž byla na ONV v neděli v 6 hodin.

Dne 1. června byla otevřena tato střediska:

1. v pobočce Státní banky Vodňany – pro výměnu, 2. na poště ve Vodňanech – pro výměnu, 3. ve Státní spořitelně v Protivíně – pro výměnu, 4. ve Státní spořitelně v Bavorově – pro výměnu, 5. ve Státní spořitelně v Netolicích – pro výměnu, 6. v kanceláři VZ 0211 v Dívčicích – pro výměnu a současně v pobočce ve Vodňanech bylo otevřeno středisko pro skládání hotovostí a tržeb, aby bylo odlehčeno prvnímu náporu. Bylo otevřeno první den výměny celkem 7 středisek.

Střediska byla včas dotována penězi a pokladníci středisek byli konvojem vojska a Bezpečnosti dopraveni včas na svá místa určení. Peníze byly včas připraveny, poněvadž část zaměstnanců pobočky nešla ani druhou noc spát, aby byl počátek dobře a včas připraven.

V odpoledních hodinách zjistilo se, že náš původní návrh na zřízení většího počtu středisek byl správný, a okolnosti si vynutily urychlenou poradu na ONV, které se

zúčastnil ředitel pobočky s. Uhlík a ze které vyšlo pro 2. června otevření dalších 3 středisek, a to Protivín II, pošta Vodňany II a na MNV ve Vodňanech.

Poněvadž ani toto nestačilo, byla zřízena dne 3. června další střediska, a to Protivín III, Dívčice II, Netolice II a III, takže počet středisek se značně přiblížil našemu prvnímu požadavku.

Dne 4. června, kdy byla výměna zvládnuta bez zvláštních obtíží, bylo středisko Netolice III již uzavřeno, takže existovalo pouze jeden den.

Během výměny nedošlo na žádném středisku k nějakým rušivým momentům a výměna proběhla vcelku hladce, což jest zřejmě z toho, že dne 4. 6. byla návštěva na střediscích vesměs slabá. Jest s politováním konstatovati neúčast Státní spořitelny ve Vodňanech, která měla mimořádné podmínky dáti k dispozici jak zaměstnance, tak svá jednotlivá jednatelství, což se bohužel nestalo, a tak musilo nastati určité zdržení při denním skončení středisek, kdy se nám vracela tato střediska a materiálem až v nočních hodinách nočních, takže zprávy požadované v čase před jejich příchodem se nemohly podávati včas.

I přes to, že bylo na výměně zúčastněno mnoho lidí s peněžní praxí neobeznámených, jest nutno konstatovati, že nedošlo ke zvláštním ztrátám a vcelku výměna po svém proúčtování a převzetí nových platidel vykazala nepatrný přebytek. Větší přebytek vykazala stará platidla, kde došlo pravděpodobně k tomu, že některý návštěvník, a to pravděpodobně při skládání hotovostí či tržeb ve středisku Netolice I, si omylem odnesl s sebou doklad, takže při skončení dne objevil se větší přebytek ve starých platidlech. Toto se ovšem musí zjistiti až při dokladové kontrole, během které se může objeviti i urgence.

Poněvadž celé osazenstvo pobočky zapojilo se do výkonů na měnové reformě, došlo v provozu banky k poruchám, poněvadž pobočka neúčtovala, což nakonec vyvolalo určité potíže, které se snažilo zmírniti vedení krajské pobočky v Českých Budějovicích vysláním brigádní výpomoci. Konečné vypořádání s měnovou reformou, t. j. dokončení prověrky dokladů, bude mít v naší pobočce značné potíže pro absolutní nedostatek schopných sil.

Pobočce vyvstaly potíže v tom smyslu, že jest denně upomínána, kdy hlavně externí síly zúčastněné na měnové reformě dožadují se úhrady za odpracovaný čas, a ředitel pobočky nemá potřebné instrukce, jak tyto záležitosti vypořádati. Situace jest ztížená tím, že zde vypomáhalo několik penzistů, kteří se ochotně zapojili do práce, ovšem na druhé straně také potřebují peníze. Bylo by dobře, aby ředitel pobočky již dostal přesné instrukce, jak také tyto potíže odstraniti.⁴⁹

Není pochyb o tom, že tato informace úředníka vodňanské pobočky Státní banky československé je pouze slabým odvarem reality oněch dní, kdy výrazivo a stylizace byly voleny ne podle skutečného stavu věcí, ale spíše podle toho, jak to příjemce –

49 AČNB ČB, fond Státní banky československé v Českých Budějovicích (dále jen SBČS ČB), č. kart. 6.

nadřízené složky Státní banky československé a dále pak stranické a státní orgány – chtěl slyšet. I tak stojí zato povšimnout si některých detailů, které naznačují danou realitu. Předně je to zájem Státní bezpečnosti a vůbec mobilizace represivního aparátu. Další zajímavý moment je v neochotě představitelů Státní spořitelny ve Vodňanech podílet se na peněžní reformě.

V kontrastu s tím stojí psychické i fyzické vypětí obyčejných úředníků, kteří museli – i proti své vůli – zabezpečit bezchybný chod průběhu reformy, dvě bezesné noci a psychický tlak při bezprostředním aktu výměny peněz tváří v tvář postiženým občanům. I velice decentní stesky na závěr svědčí o tom, že stranická a státní moc neřešila vůbec „detaily“ týkající se každodenní reality a zaměřila se výhradně na „obecné blaho“ vyjádřené v oficiálních projevech a novinových úvodnících. Podobné momenty lze najít i v dalších zprávách jiných jihočeských poboček.⁵⁰ Všechny tyto zprávy byly soustřeďovány na českobudějovické pobočce Státní banky československé a zde sumarizovány ve *Zprávě o průběhu měnové reformy z hlediska pokladního*.⁵¹ *Zpráva* byla 9. července 1953 odeslána do pražského ústředí Státní banky československé. Byť jakkoliv „decentně“ a opatrnicky sepsaná, opět je evidentní praktický nezájem o „přízemní problémy“ obyčejného člověka.

Ony *Směrnice*,⁵² se kterými byli bankovní úředníci v průběhu sobotní noci seznámeni, byly schváleny ministrem financí 30. května. Na jejich základě se zřizovala výměnná střediska tak, aby jedno připadalo zhruba na 2 400 obyvatel. Byla zřizována u všech poboček Státní banky, dále pak přímo ve větších podnicích, úřadech či organizacích. *Směrnice* dále doporučovaly, aby se střediska zřizovala v co největší míře i u poštovních úřadů. Spořitelny se měly využívat pouze v případě volných prostor, jejich úředníci pouze v případě nouze. Dále bylo možno zřizovat střediska v prostorách Investiční banky, Státní pojišťovny resp. nemocničních zařízeních. Naopak, zásadně se neměly zřizovat v hostincích, restauracích a kavárnách. Pracovní doba nebyla pevně stanovena, pouze se konstatovalo, že musí být taková, aby se obsloužilo veškeré obyvatelstvo v působnosti střediska. Měla se operativně prodloužit v případě, že na konci stanovené pracovní doby budou ještě ve středisku neobsloužení žadatelé. Obyvatelstvo muselo být ještě 31. května v odpoledních hodinách seznámeno s rozmístěním středisek. V další části pak *Směrnice* informovaly o způsobu dotace středisek novými penězi, účetní dokumentaci, povinnosti spolupracovat s vojenskými útvary a Sbory národní bezpečnosti, o organizaci práce výměnného střediska a dalších detailech souvisejících s technikou výměny peněz a chodem střediska.⁵³ Ještě následu-

50 AČNB ČB, SBČS ČB, č. kart. 6. Měnová reforma z hlediska pokladníka – Trhové Sviny, Měnová reforma – pokladní zkušenosti – Tábor, Jak probíhala v naší pobočce peněžní reforma po pokladní stránce – Jindřichův Hradec.

51 AČNB ČB, SBČS ČB, č. kart. 6.

52 AČNB ČB, SBČS ČB, č. kart. 6. *Směrnice pro pobočky Státní banky československé o organizaci a práci výměnných středisek*.

53 Tamtéž.

jícího dne, 31. května, byly ve spěchu rozesílány pokyny a instrukce pro místní pobočky.⁵⁴

Po skončení procesu výměny peněz sděluje ředitel českobudějovické pobočky Státní banky československé Podlaha do pražského ústředí následující informaci:⁵⁵

„V noci na 31. 5. provedl ředitel krajské pobočky s hlavním pokladníkem převzetí nových platidel a jejich rozdělení pro pobočky... V noci na 1. 6. byly připravovány dotace nových platidel a pracovní materiál pro výměnná střediska. Rozvoz byl proveden ráno 1. 6. Protáhl se někde do dopoledních hodin, takže některá střediska otvírala se zpožděním. V některých okresech byla střediska otevřena v menším počtu, protože bezpečnostní orgány nemohly zajistit bezpečnost... První den výměna peněz téměř pro 30 % obyvatelstva. V noci z 1. na 2. 6. dohodnuto se zástupci KV KSČ a předsednictva KNV rozšíření sítě středisek. Druhý den (2. 6.) byl dnem největšího náporu ve střediscích. Za první dva dny byla provedena výměna peněz téměř u 2/3 obyvatelstva. Třetí den vzniká již jen málo dalších středisek, naopak, večer mohl být určitý počet středisek, zvláště na závodech, uzavřen po splnění úkolu. Pouze v okresech Vimperk a Vodňany byl třetí den nejsilnější... Celková částka platidel staré měny, které byly staženy při výměně, je statisticky udávána na 1 787 mil. Kčs. Složené hotovosti organizací činí zatím 137 mil. Kčs, tržby ve staré měně činí 193 mil. Kčs. Bylo tedy v našem kraji složeno celkem přes 2 mld. platidel, což je daleko více, než činil dvojnásobek všech měsíčních tržeb v kraji.

Nových platidel bylo dáno do oběhu výměnou 60 mil. Kčs, z toho slabá polovina při zvýhodněném poměru 1:5. Na mzdy a penze jsme dosud vyplatili podle statistických údajů neúplných asi 60 mil. Kčs. Již letmý pohled ukazuje, jak pronikavě se měnová reforma vypořádala s teaurací. Nové peníze se rychle vracejí do banky v tržbách, měnová reforma v podstatě zrychlila oběh peněz. Zvýhodněné výměny 1:5 použilo 95 % obyvatelstva...

Podáváme číselné údaje dnešního hlášení o průběhu výměny peněz, jež jsme podali Vašemu odboru 104 telefonicky.

	1.–4. 6.	5. 6.	Zvláštní stří.
a) přijato starých platidel	1 759 948	28 456	
b) vydáno nových platidel	59 636	2 132	
bb) z toho v poměru 1:5	27 535		
1:50	32 101		
c) počet občanů, kteří měnili platidla	188 036	995	
pro osob	480 921		
na zvýhodněném poměru 1:5 podílelo se	457 662		
d) nová platidla vrácena od středisek	38 321		

54 AČNB ČB, SBČS ČB, č. kart. 6. Účetní pokyny pro provádění peněžní reformy.

55 Závěrečná zpráva o průběhu peněžní reformy v českobudějovickém kraji, b. d., SOA Tb, A JKV KSČ, fond Měnová reforma, č. kart. 479. Pravděpodobně vznikla ještě v měsíci červnu.

e) celková částka vyplacených mezd	45 474	2 804
f) celková částka vyplacených penzí	9 173	1 290
g) počet výměnných středisek	280	36
h) pokladní hotovost složená podle protokolu	137	141
i) tržby a inkasa ve starých platidlech	152 750	39 924
j) souhrn přijatých starých platidel (h+i)	289 891	39 924
k) celkový zůstatek nových platidel	112 280	
l) souhrn přijatých starých platidel vč. výměny	2 049 839... ⁵⁶	

Vzhledem ke specifičnosti problematiky a neustále přítomnému ideologickému náboji – viz výše – nepřekvapí, že stranou „historického pitvání“ zůstal problém, jak byly technicky zvládnuty samotné neuvěřitelně krátké přípravy a průběh výměny peněz. Jakkoliv se to může zdát provokativní myšlenka, je třeba o ní bez emocí přemýšlet. Už z toho důvodu, že nezvládnutí procesu výměny peněz v terénu znamenalo mnohde onu poslední kapku v poháru naplněném zlobou.⁵⁷ Ze všech nařízení a směrnic je patrné, že toto si stranická a státní moc uvědomovala. Tak, jak byl mobilizován represivní aparát státu včetně Lidových milicí, aby dokázal zastrašit, tak byla mobilizována celá „armáda“ úředníků. Ti museli u přepážek výměnných středisek odolat jim jistě ne nakloněným náladám občanů s vědomím, že za zády jim stojí – onen represivní aparát (jak v uniformách, tak v „civilu“) s cílem je chránit, ale i hlídat. Tento problém studia a sledování individuálních prožitků všech aktérů tohoto dramatu naznačuje možný další směr historického bádání s využitím metod oral history. Závěrem této úvahy můžeme konstatovat, že peněžní reforma z pohledu čistě technického byla zvládnuta, z pohledu čistě lidského znamenala pro stranickou a státní moc morální prohru.

...a před ní

„Vydělal ten, kdo poslechl Svobodnou Evropu. Kdo věřil Rudému právu, utřel hubu.“⁵⁸

„Nechal jsem si doma celou poslední výplatu. Dostanu z ní zpět jen malou částku, jsem však nad míru spokojen. Nyní budu mít ještě větší chuť pracovat.“⁵⁹

Na stránkách dobového tisku, v oficiální propagandě a projevech se objevuje jako

56 Údaje o výměně peněz z bodů a – l pak byly nepatrně korigovány v materiálu zpracovaném v českbudějovické pobočce Státní banky československé 15. července 1953: „a) přijato starých peněz 1 776 768, b) vydáno nových 60 488, z toho 5:1 28 416 a 50:1 32 072, c) počet občanů žádajících výměnu 169 948, pro osob 482 999 z toho 5:1 463 579, d) počet výměnných středisek 313, z toho civilních 277 a vojenských 36, e) pokladní hotovosti složené dle protokolu 143 062, f) tržby a inkasa od hospodářských organizací složené na účty u SBČS ve staré měně 149 843, g) složeno celkem starých peněz 292 905, h) a + g 2 069 673, i) částka hotovostí složených poštovními úřady a STSP ve staré měně 163 950, j) hotovosti ve staré měně deponované u SBČS –.“ Na celkovém vyznění informace to však nic nemění.

57 Blíže in: JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953* aneb 50:1. Praha 1992.

58 Závěry z reformy, b. d., SOA Tb, A JKV KSC, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

59 V Koh-i-nooru hovořili o nových opatřeních strany a vlády. *Jihočeská pravda*, 5. června 1953, s. 1.

jeden z hlavních motivů reformy – vedle hospodářských – tzv. „konečné zúčtování se zbytky přežívajících třídních nepřátel“.⁶⁰

Faktem zůstává – a potvrzují to i údaje Státní banky československé,⁶¹ jakož i z nich vycházející materiály komunistických aparátů⁶² – že tezaurace peněz obyvatelstvem byla značná. Je samozřejmé, že v období rozsáhlých společenských změn po roce 1945, souvisejících s přerozdělením majetku, v období společenského neklidu, obyvatelstvo má vždy tendence shromažďovat „peníze ve slamníku“ a myslet „na zadní kolečka“. Je logické, že mezi občany, kteří majetek ukrývali a peníze tezaurovali, byli i lidé, kteří k němu přišli nečistým způsobem. A je na druhé straně zřejmé, že bylo i mnoho lidí, kteří šetřili celý život, střádali peníze – až již například na stavbu domu, koupi automobilu či jinou bohubilou činnost – a těsně před cílem byl jejich sen rozmetán peněžní reformou.⁶³ Pravdou je, že ve frontách před bankovní přepážkou si byli ve své zlobě a zoufalství všichni rovni.

Komunistické aparáty velice pečlivě sledovaly nálady obyvatelstva. V hlášeních, která dostával Jihočeský krajský výbor KSČ v Českých Budějovicích, se konstatuje, že peněžní reforma způsobila mezi lidmi „...reptání a nespokojenost. Vydělal ten, kdo poslechl Svobodnou Evropu. Kdo věřil Rudému právu, utřel hubu.“⁶⁴ Určité difference však přece jenom byly – na vesnici byla reakce na reformu hodnocena jako „poměrně klidnější.“⁶⁵ Nepokoje byly hlášeny především ze Strakonice, Vimperku a z Velešína.

„Zpráva o zajištění usnesení strany a vlády o měnové reformě a zrušení přidělového systému, které vyústilo v provokativní demonstraci ve Strakonících.“

...V pondělí ráno byli vysláni zástupci OV KSČ na všechny závodní organizace, kde zástupci okresního výboru zdůvodňovali usnesení strany a vlády a vysvětlovali nejasnosti, které se projeví. V závodě Česká zbrojovka byly ráno svolány schůze stranických organizací a schůze hlavního výboru. Chybou bylo, že jsme připustili, aby schůze stranických organizací i schůze hlavního výboru byly svolány rozhlasem. Takto nevhodně svolané schůze byly signálem pro provokatéry, kteří po odvolání komunistů z pracovišť mohli uplatňovat svou rozvratnickou činnost mezi masami.

Chybou bylo, že komunisté na pracovištích rozhodně nevystoupili za prosazování

60 Vedle *Rudého práva* a jiných celostátních novin, kde se tento postoj předpokládá, bylo možné dočíst se tohoto vysvětlení i v místním tisku a v podnikových novinách. Např. *Tužkař*, 6. červen 1953, *Vesnické noviny Vltavotýnska*, 10. červen 1953, *Naše vlast, časopis pro vlastivědnou práci*, 1953, č. 4.

61 A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

62 SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

63 Ozebračení poctivých lidí musela přiznat i oficiální propaganda – ovšem ta tuto skutečnost činila marginální a věnovala jí vždy nepatrnou pozornost s dodatkem, že si za to mohou stejně lidé sami – např.: „...Měnová reforma postihla ovšem i část ostatního obyvatelstva, hlavně tu, která si přes všechny výzvy vlády nechávala peníze doma, a neukládala je na vkladní knížky, takže je prakticky vyřadila z oběhu. Ale tyto ztráty jsou několikanásobně vyváženy zvýšením životní úrovně pracujících, vyplývajícím jako nutný důsledek z provedené měnové reformy.“ Nová měna zvýší hospodárnost a produktivitu práce. In: *Vesnické noviny Vltavotýnska*, 10. červen 1953, s. 1.

64 SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

65 Tamtéž.

usnesení strany a vlády a že referenti, kteří vysvětlovali, nebyli komunisty na pracovištích podepření a v mnohých případech naopak to byli komunisté, kteří rebelovali.

Jak se nyní zjišťuje, již v úterý odpoledne u některých zaměstnanců probleskovaly zprávy, že se připravuje na středu ráno stávka za osvobození čtyř zatčených, kteří byli zatčeni v souvislosti s pondělním srocením zaměstnanců na pracovištích a jejich provokačních řečech.

V 6,30 ve středu ráno přijel velitel Lidových milicí z ČZ s. Štědrý, aby se okamžitě odebrali zástupci OV KSČ do ČZ, kde v některých odděleních zastavují práci a osazenstvo se začíná srocovat. Do České zbrojovky odjeli zástupci ÚV, KV a OV a dostavili se na sekretariát KSČ v ČZ, kde zasedal hlavní výbor a řešil situaci, která vznikla.

Po příchodu do nástrojárny, kde nastalo srocení celého závodu, mluvil nejdříve s. Nosek poměrně krátce, přerušován pískáním a řevem ‚vraťte nám naše uvězněné kamarády‘, a když viděl beznadějnost, řekl, že se to nějak udělá, což nebylo správné, a požádal, aby jej pustili, že půjde dále věc ujednat, načež odešel.

Po odchodu s. Noska vysvětlovali soudruzi Teyšl a Fíla zaměstnancům, aby se rozešli, že čtyři uvězněni byli zatčeni pro špionáž a protistátní činnost. [Následovaly výkřiky, pískání. Poté se odebralo shromáždění z nástrojárny do města, podporováno dělníky z Vlnařských závodů – pozn. autora.]

Demonstranti táhli po skupinách k okresnímu soudu, kde mysleli, že jsou čtyři zatčení uvězněni. Tam se shluklo i z ostatních závodů asi 1 200 lidí.

Na demonstraci provokativně mluvili Vondrys, Pavelka, Buchta a další, kteří byli později zatčeni.

Když svedení dělníci poznali, kdo tam mluví a koho hájí, co vlastně má znamenat tato demonstrace, například jak mluvil Vondrys – svobodné volby, aby bylo více politických stran, aby památky po Američanech byly obnoveny – začali se rozcházet a demonstrantů rychle ubývalo. Chybou bylo, že prokurátor v Českých Budějovicích s. Urválek slíbil, když jeden z provokatérů volal, aby je propustili, že tiito čtyři budou přivezeni do Strakonice asi ve 12,00 hodin. Provokatéři vykřikovali, když slíbená lhůta vypršela, že nedodrželi slovo, že je podvádí atd. Mezitím přijelo vojsko, které se seřadilo u Okresního výboru Národní fronty a za pochodu se zpěvem rozrazilo demonstranty na menší skupiny, část se z nich přidala za armádu a odešla z tábořiště. Zbytek, který zůstal, byl vytačen armádou, která se vrátila, a takto byla demonstrace likvidována. Provokatéři byli zajištěni hned na místě a ostatní, kteří unikli, pak v závodě. Aby nemohlo nastat nové srocení z odpolední směny, byli vysláni agitátoři na nádraží a na stanoviště autobusů, aby v případě vyskytnutí se nového provokatéra jej mohli likvidovat a hovořit s dělníky o nutnosti nástupu do práce.

V pátek ráno bylo přikročeno k ustavení soudružských komisí, které začaly provádět očistu od těch živlů, které šly demonstrovat nějaký převrat a aktivně se účastnily provokací na závodě a lákání ostatních pracujících do případu osvobození čtyř uvězněných.

Ve většině případech to jsou v ČZ vedoucí pracovníci, úřednický personál a bývalí

živnostníci, kteří zosnovali převrat. I v ostatních závodech očista běží, komise jsou ustaveny a fungují a podle zásluhy trestají z třídního hlediska provinilce.

K dnešnímu dni je v ČZ propuštěno asi 30 lidí a více než 50 jich ještě bude propuštěno. 30–40 jich bude přeloženo v rámci závodu podle možností, jaké závod má. Ve vlnařských závodech jich bylo prozatím propuštěno 7 a osm je jich připravováno na přeřazení v rámci závodu. V průmyslu mlékárenské výživy bylo propuštěno 10 zaměstnanců, převážně z vedoucích míst, a 2 přeřazení na horší práce. Z Kovohutí bylo propuštěno asi 6. Z ČSAD dva a z pivovaru rovněž dva zaměstnanci, neb ostatní se provokace nezúčastnili a pracovali. Z impregnýrky propuštěno 6 a další případy řeší komise. Z OÚNZ bude propuštěno 54 zaměstnanců, v Energostavu propuštěno asi 6 zaměstnanců z řad bývalých živnostníků. Propuštěné živly budou nasazeny na momentní práce a s referátem 5 dohodnuto, aby vyplnily úzké profily v cihelnách, Pozemních stavbách, Šumavských pilách, kopání parovodu atd...

Soudružské komise současně řeší, kde bydlí v závodních bytech tito provokatéři, posílají se výměry na přestěhování od bytových komisí. Současně bytová komise v městě dnes vydala asi 40 výměrů na přestěhování a přiděluje byty poctivým dělníkům výměnou, mají-li byty špatné nebo dojíždějí. Soudružské komise dále řeší otázku provinilců po stránce propuštění ze závodů a vystěhování. I Místní národní výbor řeší vystěhování z bytů u těch, kteří šli demonstrovat za převrat.⁶⁶

Jistou výjimku tvořil Vimperk, kde na rozdíl od jiných míst vedle pracujících tvořili aktivní složku demonstrantů též studenti vyšší hospodářské školy.

„Nejaktivnějšími účastníky demonstrace ve Vimperku byli žáci z Vyšší hospodářské školy ve Vimperku (až na 18 žáků, které se nám ihned z počátku podařilo přesvědčit, aby zůstali ve škole). Ostatní přes zákaz ředitele školy s. Hejdy opustili školu a přidali se k demonstrantům. Celý profesorský sbor zůstal pasivní...

15 posluchačů bylo vyloučeno pro nejaktivnější činnost v protistátní demonstraci, a to z ročníků

ze IV. roč. VHŠ	2
ze III. roč. VHŠ	4
ze II. roč. VHŠ	4
z I. roč. VHŠ	3
ze II. roč. HŠ	2
celkem	15

Třídní původ: 13 buržoazních a maloměšťáků, 2 dělničtí nebo rolničtí.

Další tresty:

- a) IV. roč. VHŠ (mimo 2 posluchačů) uložil trest III. stupně v chování a nepřípuštění k závěrečným zkouškám. Byli dáni referátu V. k dispozici k zařazení do výroby.

66 Zprávu sepsal a na Jihočeský KV KSČ v Českých Budějovicích adresoval Josef Fila, vedoucí tajemník OV KSČ ve Strakonících. SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479. B. d. pravděpodobně ještě v první polovině června 1953.

Dva posluchači s. Moule a Kadlec složili závěrečnou zkoušku v Jindřichově Hradci.

b) Podmínečně vyloučeno 12

c) III. stupeň z chování 23 (+ 16 ze IV. ročníků)

d) Třídní důtku 3

e) Ředitelskou důtku 77

f) Odnětí stipendia 9

g) Snížení stipendia 41

*Pochvala za vzorné chování 18.*⁶⁷

Viděno represivním aparátem

Situaci v kraji pečlivě monitorovaly Veřejná i Státní bezpečnost, kde se sbíhaly veškeré informace z kraje a odkud pak šly zpracovány jednak na Jihočeský krajský výbor Komunistické strany Československa a Krajský národní výbor, jednak k nadřízeným centrálním složkám Státní bezpečnosti. Ve zprávě z 2. června 1953⁶⁸ se hovoří o „*nestálé situaci*“ v kraji. Pečlivě se sledovaly a vyhodnocovaly veškeré stávky v kraji:⁶⁹

<i>Okres</i>	<i>Počet závodů (stávek)</i>	<i>Celkový počet zaměstnanců</i>	<i>Trvání stávky (hod.)</i>	<i>Počet stávkujících</i>	<i>Předvedených osob</i>	<i>Po výslechu propuštěno</i>	<i>Zatčeno</i>	<i>Proza-hálených hodin</i>
Strakonice	10 (11)	10 470	65	2 765	30	12	18	179 725
Vimperk	7 (7)	1 814	33,30	1 215	11	2	9	40 702,30
Prachatice	1 (1)	200	5	150	1	1	0	750
Písek	4 (4)	2 340	5,30	310	0	0	0	1 705
Tábor	1 (1)	1 000	5,30	800	3	0	3	4 400
Kaplice	1 (2)	1 200	10,30	745	3	0	3	7 822,30
Jindř. Hradec	1 (1)	12	2	12	0	0	0	24
Vodňany	1 (1)	145	1	15	0	0	0	15
T. Sviný	1 (1)	200	1	50	1	0	1	50

67 Zprávu vypracoval OV KSČ, bez podpisu, dne 3. 6. 1953, odesláno na ÚV KSČ v Praze. SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

68 Situační zpráva o výměně peněz v kraji Českobudějovickém dne 2. 6. 1953, č. jedn. VB-885-13/01 taj 1953, SOA Tb, A JKV KSČ ČB, Měnová reforma, č. kart. 479.

69 Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, Archiv Ministerstva vnitra Praha (dále jen AMV), fond (sign.) 310-72-30.

Budějovice	1 (1)	500	2	250	0	0	0	500
Souhrn	28 (30)	17 881	131,00	6 312	49	15	34	235 694

Podíváme-li se na tabulku, zjistíme následující. Počet stávek a aktivních účastníků na nich se podílejících nebyl zdaleka tak vysoký, abychom mohli mluvit o masovém odporu obyvatelstva.⁷⁰ Zdaleka také neplatí, že více stávek a větší účast na nich byla ve větších průmyslových městech – viz příklad Českých Budějovic, Písku, Tábora, Jindřichova Hradce.

Nejdramatičtější byla situace ve Strakonících a Vimperku,⁷¹ větší účast ve stávkách zaznamenali též v Písku a Velešíně na Kaplicku.

Okres Strakonice:⁷²

<i>Název a místo závodu</i>	<i>Celkový počet zaměstnanců</i>	<i>Datum stávky</i>	<i>Počet účastníků stávky</i>	<i>Předvedených osob</i>	<i>Po výsledku propuštěno</i>	<i>Zatčeno</i>
Česká zbrojovka, n. p. (ST)	6 200	1. 6. 6,00–11,30 3. 6. 7,00– 4,00	150 1 500	19	6	13
Šumavské pily, n. p. (ST)	50	3. 6. 8,20– 4,00	25	0	0	0
Okresní komunální podnik staveb. (ST)	190	3. 6. 8,30–14,00	160	2	0	2
Vlnařské závody (ST)	3 100	3. 6. 8,00–14,00	500	6	5	1
Kovohutě (ST)	140	3. 6. 8,20–14,00	40	1	0	1
Průmysl mléčné výživy (ST)	120	3. 6. 8,20–14,00	70	1	0	1
Impregnační závody (ST)	130	3. 6. 8,00–14,00	80	1	1	0

70 Na druhé straně se ovšem nedá zjednodušeně dát rovnítko mezi celkovou nespokojeností a počtem aktivních účastníků stávek a demonstrací.

71 K tomu blíže PETRÁŠ, Jiří: *Průběh měnové reformy ve Strakonících*. In: *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, R. XXXII, 1995, č. 3, s. 217–219; TÝŽ: *Postih účastníků demonstrace ve Vimperku 1953*. In: *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, R. XXXIII, 1996, č. 2, s. 143–144; TÝŽ: *Akce „Strakonice – Vimperk“ 1953*. In: *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, R. XLII, 2005, č. 1., s. 37–43..

72 Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

Energostav (ST)	80	3. 6. 8,00–14,00	60	0	0	0
Jč. pivovary (ST)	80	3. 6. 8,00–14,00	30	0	0	0
Sdružený komu- nální podnik (ST)	380	3. 6. 8,00–14,00	150	0	0	0
<i>Souhrn</i>	10 470		2 765	30	12	18

V samotných Strakonících byla situace nejvýbušnější 3. června, kdy se stávky zúčastnila část zaměstnanců České zbrojovky a Vlnářských závodů. Za centrum protistátních akcí byla jednoznačně považována Česká zbrojovka.⁷³ Na Strakonicku stávkovalo ještě v Blatné ve dnech 1. a 2. června 170 zaměstnanců pobočky strakonické ČZ z celkového počtu 175.⁷⁴ Dne 2. června navíc ještě stávkovalo kompletně všech 107 zaměstnanců blatenského Armastavu.⁷⁵ V Blatné nebyla žádná osoba předvedena či zatčena.⁷⁶

Okres Vimperk:⁷⁷

<i>Název a místo závodu</i>	<i>Celkový počet zaměst- nanců</i>	<i>Datum stávky</i>	<i>Počet účastníků stávky</i>	<i>Předve- dených osob</i>	<i>Po výsledku propuště- no</i>	<i>Zatčeno</i>
Šumavan (Vimperk)	600	4. 6. 6,45–14,00	550	4	1	3
Jitona (Vimperk)	250	4. 6. 8,10–14,00	200	0	0	0
Jihočeské tiskárny (Vimperk)	240	4. 6. 8,40–14,00	200	0	0	0
Armastav (Vimperk)	500	4. 6. 13,10–14,00	150	4	0	4

73 Jako příčina stávky 1. 6. bylo uvedeno nedostatečné politické zdůvodnění základních organizací KSČ a nesprávné vysvětlení mzdových záležitostí vedením závodu. O dva dny později se příčina opakovala, navíc k ní byla přičtena snaha „provokatérů“ vynutit si propuštění zatčených z 1. 6. U všech ostatních strakonických podniků byla jako příčina uvedena nespokojenost zaměstnanců s výměnou peněz v poměru 1:50, navíc opět snaha o propuštění zatčených z 1. 6. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

74 Údajně z důvodu nepochopení nových mezd a ze solidarity se strakonickým závodem. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

75 Zaměstnanci Armastavu, kteří obdrželi zálohu na květen až 1. 6., žádali, aby tato byla vyplacena v poměru 1:5, a navíc požadovali zařazení do vyšších platových tříd bez zpevnění norem. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

76 Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

77 Tamtéž.

Šumavské pily (Vimperk)	54	4. 6. 8,40–14,00	30	2	0	2
Jč. pivovary (Vimperk)	80	4. 6. 9,25–14,00	5	0	0	0
Vyšší hosp. škola (Vimperk)	90	4. 6. 9,50–14,00	80	1	1	0
<i>Souhrn</i>	1 814		1 215	11	2	9

Ve Vimperku proběhla demonstrace o den později než ve Strakonících, i když vzhledem k velikosti města s nemenší intenzitou. Středisko odporu bylo v podniku Šumavan.⁷⁸ Zajímavá je skutečnost, že se akce zúčastnila i drtivá většina studentů Vyšší hospodářské školy ve Vimperku – tímto se také liší vimperské události od ostatních míst Jihočeského kraje.

Na Kaplicku byly demonstrace zaznamenány pouze ve Velešíně, kde měl sídlo n. p. Motorlet. Dne 30. května 1953 zde stávkovalo v době od 18,30 do 22,00 hodin celkem 45 osob.⁷⁹ O dva dny později, 1. června, to však bylo již 700 osob.⁸⁰

Ve dvou dnech, v malém počtu a především nekoordinovaně a živelně proběhla demonstrace části pracujících píseckých továren.⁸¹

<i>Název a místo závodu</i>	<i>Celkový počet zaměstnanců</i>	<i>Datum stávky</i>	<i>Počet účastníků stávky</i>	<i>Předvedených osob</i>	<i>Po výsledku propuštěno</i>	<i>Zatčeno</i>
Jitex Písek	2 000	3. 6. 9,30–11,30	200	0	0	0
Šumavské pily Písek	40	4. 6. 7,30–9,00	40	0	0	0
Oděvní tvorba Písek	50	4. 6. 10–11,00	50	0	0	0
Kovosvit Písek	250	4. 6. 10–11,00	20	0	0	0
<i>Souhrn</i>	2 340		310	0	0	0

78 Zaměstnanci n. p. Šumavan požadovali zvýšení mezd, snížení cen másla a cukru a propuštění čtyř zatčených ve Strakonících (!). Navíc podle zdroje situaci nezvládlo politické vedení, stranická organizace. Podle téže zprávy byla účast na stávce u zaměstnanců ostatních podniků a Vyšší hospodářské školy vyprovokována průvodem stávkujících Šumavanu a podporou jejich požadavků. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

79 Zaměstnanci vyslechli údajně pro poruchu závodního rozhlasu pouze část rozhlasové relace a následně nebyli vedením podniku správně informováni. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

80 Stávkující zaměstnanci nesouhlasili s provedením měnové reformy, odmítli vysvětlení funkcionářů KSČ. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

81 Tamtéž.

Nejmarkantnější rozdíl mezi Strakonice a Vimperkem na jedné straně, a Pískem, resp. dalšími městy regionu na straně druhé, je vedle kvantitativních ukazatelů i ve zjevné nekoordinovanosti demonstrujících. I v samotném Jitexu, odkud pocházela většina demonstrujících, se akce zúčastnila pouze desetina zaměstnanců.⁸² Na ostatních místech regionu byla situace v porovnání se Strakonice a Vimperkem poměrně klidná. Na Prachaticku stávkovali 2. června v době od 6,00 do 11,00 hodin zaměstnanci národního podniku Šumavan,⁸³ na Tábořsku o den dříve od 8,30 do 14,00 hodin v Kovosvitu Sezimovo Ústí.⁸⁴ Dne 2. června stávkovali od 7,00 do 8,00 hodin zaměstnanci Jitexu Vodňany.⁸⁵ Následujícího dne pak projevíli otevřeně svoji nespokojenost na Silniční správě v Jindřichově Hradci⁸⁶ (7,00–9,00), v národním podniku Igla Trhové Sviny⁸⁷ (14,00–15,00) a národním podniku Sfinx v Českých Budějovicích.⁸⁸ Jak výše uvedeno, celkem byly zatčeny v přímé souvislosti se stávkami na konci května a začátku června 1953 v českbudějovickém kraji 34 osoby.⁸⁹ Ve Strakonících byl jejich počet nejvyšší – celkem 18 osob, ve všech případech šlo o muže.

Věk zatčených:

Od 20 do 30 let	5
Od 31 do 40 let	7
Od 41 do 50 let	5
Nad 60 let	1

Sociální původ zatčených:

Živnostník	4
Konstrukteur	1

82 Jako příčina demonstrace byla v Jitexu Písek, Šumavských pilách a v Oděvní tvorbě Písek uvedena nedostatečná politická příprava a nespokojenost zaměstnanců s propočtením mzdy za první polovinu května v poměru 1:50. U zbývajících podniků to byla údajně obava jejich zaměstnanců, že zboží v obchodech bude vyprodáno. Proto se zaměstnanci těchto podniků dožadovali přerušení práce za účelem nákupu ve městě. – Krajská správa StB České Budějovice, Přehled stávek při měnové reformě, AMV Praha, fond 310-72-30.

83 Podle zprávy Státní bezpečnosti byla na závodě provedena nedostatečná politická příprava a zaměstnanci byli nespokojeni s přepočtením mzdy za první polovinu května v poměru 1:50. – Tamtéž.

84 Důvod – celková nejasnost mzdových otázek v souvislosti s peněžní reformou. Navíc údajně podcenění situace ze strany závodních stranických a odborových orgánů. – Tamtéž.

85 Stávkující chtěli vyplatit celou květnovou výplatu v poměru 1:5. – Tamtéž.

86 Osazenstvo závodu žádalo vysvětlení mzdových otázek, mělo obavu z malého výdělku. – Tamtéž.

87 Opět nedostatečná politická příprava, ale zejména nejasnosti v otázce přepočítávání mzdy za květen a daně ze mzdy. – Tamtéž.

88 Podcenění situace ze strany KSČ a vedení podniku, jakož především nespokojenost zaměstnanců s vyplácením části mzdy v poměru 1:50. – Tamtéž.

89 Následující údaje o zatčených v kraji českbudějovickém vychází z Hlášení KS StB A-0049/01-53 Ministerstvu národní bezpečnosti, Správy státněbezpečnostních vyšetřování. Akce „Reforma“ k č. j. A-988/605/II-53, AMV Praha, fond H-193.

Dělník ⁹⁰	10
Úředník	2
Voják	1

Členství v politických stranách:

Bez politické příslušnosti	11
Člen KSČ	3
Člen národně socialistické strany	2
Původně národní socialista, poté KSČ	1
Člen Československé strany lidové	1

Ve Vimperku bylo zatčeno šest mužů a tři ženy. Z tohoto počtu bylo ve věku od 18 do 30 let šest osob, od 31 do 40 let jedna osoba, stejně tak jako do 50, resp. 60 let. Čtyři z nich byli dělníci, tři úředníci, jeden bývalý živnostník a u jednoho z nich sociální původ nebyl uveden. Šest osob bylo bez politické příslušnosti, dvě pak členy KSČ,⁹¹ u jedné pak údaj nebyl uveden.

Čtyři zatčení z Táborska byli dělníci, muži, z Kovosvitu Sezimovo Ústí. Jeden z nich byl ve věku mezi 20–30 lety, zbývající tři pak mezi 40–50 lety. Všichni byli bez politické příslušnosti.

V Motorletu Velešín byli zatčeni celkem tři muži, po jednom ve věku 18 let, od 20 do 30 let a od 40 do 50 let, jeden dělník, jeden živnostník a jeden státní zaměstnanec. Dva z nich byli bez politické příslušnosti, třetí z nich člen KSČ.

V následujících dvou týdnech bylo v regionu zatčeno celkem sedm osob z důvodu pobuřování a účasti na demonstracích, ovšem nešlo o jejich aktivní organizátory.⁹² Další 22 osoby byly zatčeny pro hospodářské delikty související s peněžní reformou.⁹³ Situační zpráva z 4. června⁹⁴ hovoří o tom, že mezi obyvatelstvem je klid – ovšem mimo závody. Z některých prodejen je hlášen nedostatek některých potravin, zejména pak másla, sádla a masa. „*Nepříznivé situace*“ byly hlášeny ze závodů, kde

90 Na tomto, byť malém, vzorku je vidět, že propagandistické řeči o živnostenském původu tzv. podvratných živlů až tak zcela z reality nevycházely.

91 Z toho jedna osoba byla původně členem sociální demokracie a od roku 1948 KSČ.

92 Hlášení KS StB A-0049/01-53 Ministerstvu národní bezpečnosti, Správě státněbezpečnostních vyšetřování. Akce „Reforma“ k č. j. A-988/605/II-53, AMV Praha, fond H-193.

93 Celkem 11 osob bylo zatčeno pro ukrývání a odejmutí zboží různého druhu z prodejen před inventurou, 8 osob pro neoprávněné vydávání potvrzení k výměně peněz kulakům a jiným nepřátelským živlům, jakož i za jiné machinace, 3 osoby pak za machinace při prodeji zboží 1. 6., za nedodržování nařízení o prodeji a za předražování zboží. – Hlášení KS StB A-0049/01-53 Ministerstvu národní bezpečnosti, Správě státněbezpečnostních vyšetřování. Akce „Reforma“ k č. j. A-988/605/II-53, AMV Praha, fond H-193.

94 Situační zpráva pro den 4. 6. 1953, č. jedn. VB-885-20/01 taj. 1953, SOA Tb, A JKV KSČ ČB, Měnová reforma, č. kart. 479.

docházelo k „*vystupování reakčních živlů*“. Příčina byla spatřována ve špatném výkladu nových mzdových pravidel a neinformovanosti ze strany vedení jednotlivých podniků. Tato „*nepříznivá situace*“ byla hlášena ze závodů Státní lesy Jindřichův Hradec, Armastav Prachatice (hlášena stávka 160 zaměstnanců, což činilo 90 % závodu). V závodech Kovosvit, Merkur a Jitona došlo k jednohodinovému zastavení práce, nepokoje probíhaly i v písecké Šumavské pile. Ve vimperských továrnách demonstrovalo proti peněžní reformě asi 1 000 osob, z toho v Šumavanu 300, Jitoně 130, Jihočeských tiskárnách 100, Armastavu 80, Státních statcích 15, Strojní traktorové stanici 9 a v pivovaru 24 osob. Nepokoje byly hlášeny i z Igly Trhové Sviny. V Českých Budějovicích bylo hlášeno přerušení práce ze závodů ČSD, Výtopna, ČSAD, Motor Union, Budvar, Jihočeský průmysl masný, Jatky, 1. českobudějovický pivovar, Merkur, Elektrárna a Tabáková továrna.

Státní mašinerie tvrdě postihla každého, kdo se odvážil dát najevo svoji nespokojenost s reformou. Je typické, že se problém okamžitě převáděl na politickou, ideologickou a třídní rovinu. Tento fakt více než cokoliv jiného dotvrzuje ideologickou podstatu peněžní reformy z roku 1953.

Komunistická strana Československa – přesněji řečeno její čelní představitelé na všech stupních – se ohlížela do svých řad a zjišťovala, jak si jednotliví komunisté vedli v přísně sledovaném období – včetně nomenklaturních kádřů. Vcelku alibisticky – srovnáme-li to s údaji stejné provenience – bylo konstatováno,⁹⁵ že proti peněžní reformě „*byly většinou reakční a deklasované živli, k nimž se přidalo jen několik málo jedinců*“. Všichni tito byli „*po zásluze potrestáni*“. O samotných komunistických funkcionářích pak zpráva konstatovala, že situaci „*vesměs zvládli*“ [ponechán pův. pravopis; pozn. red.]. Na základě těchto prověrek pak bylo v rámci Jihočeského kraje v oblasti obchodu a financí⁹⁶ navrženo k odvolání 20 vedoucích pracovníků oproti 53, jejichž chování bylo shledáno nezávadným. S výhradami pak bylo potvrzeno ve funkci 18 osob. V oblasti státních pracovních záloh⁹⁷ byli v rámci kraje odvoláni 3 funkcionáři, potvrzeno ve funkci 25 osob a s výhradou potvrzena 1 osoba.

V oblasti „lidové správy“⁹⁸ byli podrobeni prověrkám pracovníci Krajského národního výboru, okresních i místních národních výborů. Z nich pak dostali 3 pracovníci Krajského národního výboru, členové KSČ, stranické tresty, dva pracovníci Jednotného národního výboru byli propuštěni. Dále bylo ve *Zprávě* neadresně konstatováno, že „*osm rušivých jevů nespokojenosti u funkcionářů MNV v Červeném Újezdci, Jaronicích, Lhoticích, Municích a Opalicích bylo řešeno Okresním výborem Komunistické strany Československa prostřednictvím místních organizací KSČ a sou-*

95 Závěry z měnové reformy, b. d. Materiál vytvořen pravděpodobně ještě v průběhu června, nejpozději v průběhu července 1953. SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

96 Tamtéž.

97 Tamtéž.

98 Zpráva o průběhu peněžní reformy v lidové správě v Českobudějovickém kraji, b. d. Materiál vytvořen paralelně s předchozím (viz pozn. č. 69). SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

časně Jednotným národním výborem prostřednictvím místních národních výborů.“⁹⁹ Dále Zpráva konstatuje, že byli propuštěni 2 funkcionáři Okresního národního výboru v Jindřichově Hradci, 1 pracovník ONV Strakonice, 1 z ONV Tábor a 3 z ONV Vimperk.

Samozřejmě, že byla provedena i проверка pracovníků a funkcionářů aparátu Okresního výboru KSČ ve Strakonici.¹⁰⁰ Z nich „byl odstoupen“ pouze jediný – vedoucí tajemník OV KSČ Josef Fíla. Čtyři funkcionáři byli potvrzeni ve funkcích s výhradami, zbytek potvrzen bez výhrad. Pracovníci revizní komise OV KSČ Strakonice byli potvrzeni ve svých funkcích všichni – pouze dva s výhradami.¹⁰¹

Měnová statistika

Státní banka československá, resp. její místní pobočky, nebyla pouze místem, kde se peníze vyměňovaly. Ona byla také místem, kde se shromažďovaly informace o těch, kteří je vyměňovali. Banka získávala informace a předávala je stranickým a státním orgánům.¹⁰² Tak bylo možné zjistit, kdo si kolik peněz vyměnil, jeho sociální postavení a pracovní zařazení. Dozvíme se i jeho povolání či sociální postavení původní, jestliže po únoru 1948 doznalo změn.¹⁰³ Banka též v průběhu celého roku 1953 zjišťovala ceny základních druhů potravin na černém trhu, od června pak v prodejní síti.

Nejprve začneme sledováním cen.¹⁰⁴

Šetření cen selského¹⁰⁵ a černého trhu:¹⁰⁶

druh zboží (měrná jednotka)	ceny černé neb „selského trhu“ (15. dne vykazovaného měsíce)				
	I.	II.	III.	IV.	V.
brambory (1 kg)	7,-	7,-	–	–	–
maso vepřové (1 kg)	250,-	250,-	–	200,-	200,-
maso uzené – bez kosti (1 kg)	300,-	300,-	–	350,-	–

99 Tamtéž.

100 Proverba členů a náhradníků pléna OV KSČ Strakonice – jak pracovali v zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, b. d. Materiál vytvořen paralelně s předchozími (viz pozn. č. 69 a 72). SOA Tb, A JKV KSČ ČB, fond Měnová reforma, č. kart. 479.

101 Tamtéž.

102 Z hlediska dnešního můžeme hovořit o zneužívání informací. Nutno však podotknout, že tento postup státní moci v určité vypjaté situaci je nadčasový a vždy se dá skrýt pod heslo „vyšší zájmy“.

103 V tomto případě je však problém s věrohodností a úplností údajů.

104 Šetření cen selského a černého trhu. Schváleno SÚS pod č. j. Vlk 460/594 – 26/9 – 52 ze dne 1. 12. 1952. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

105 Selským trhem se rozumí prodeje nadkontingentních zemědělských produktů. Tamtéž.

106 Pramen necitujeme doslovně, vybíráme pouze základní druhy potravin.

maso uzené – s kostí (1 kg)	270,–	270,–	–	300,–	–
sádlo vepřové – škvařené (1 kg)	400,–	400,–	–		450,–
máslo nepřepuštěné (1 kg)	400,–	400,–	–	400,–	400,–
mléko plnotučné (1 l)	10,–	10,–	9,–	10 až 12,–	12,–
vejce (1 ks)	9,50	9,50	–	7 až 7,50	7,–
med (1 kg)	190,–	190,–	190,–	–	–
tvoroh měkký (1 kg)	–	60 až 80,–	60 až 80,–	80,–	–
chléb (1 kg)	–	–	–	16,–	–
pšeničná mouka hrubá (1 kg)	–	–	–	–	38,–

Totéž zboží po provedení peněžní reformy:

	VI.	VII.	IX.	XI.	XII.
brambory	–	2,–	–	–	–
maso vepřové	27,–	26,–	25,–	28,–	25–28,–
maso uzené, bez kosti	34,–	–	–	–	–
máslo nepřepuštěné	40,–	45,–	40,–	42,–	40,–
mléko plnotučné	–	2,–	2,–	–	2,20
vejce	1,05	1,–	1,–	1,60 až 1,70	1,60
med	35,–	35,–	35,–	–	35,–
tvoroh měkký	–	–	10,–	–	–
pšeničná mouka hrubá	–	–	6,–	–	–

Na první pohled vidíme poměrně značný pokles cen základních druhů potravin. Tyto nové ceny byly stanoveny jako určitý kompromis mezi cenami vázanými a cenami černého trhu.¹⁰⁷ Na druhou stranu vah je však třeba dát dramatický zásah reformy do peněženek obyvatelstva a v důsledku toho okamžité snížení životní úrovně obyvatelstva.¹⁰⁸

107 Blíže JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992.

108 Z hlediska dlouhodobého byl sice příznivý ten fakt, že ceny potravin a jiného zboží byly prakticky až do 80. let téměř neměnné, což bylo důležité pro pozdější vývoj, avšak z hlediska dobového, co se týká předmětu naší práce, toto nemá žádný význam.

Jednotlivými pobočkami byl zpracováván i seznam osob, které vyměňovaly částky vyšší než 100 000,- Kčs. Tyto údaje pak byly sumárně zpracovány za celý Jihočeský kraj ve zprávě „Zkušenosti při provádění výměny peněz – I. Etapa.“¹⁰⁹ Zde se můžeme dočíst, že „Nejnižší průměr výměny na osobu byl v dělnických střediscích ve Kvildě na Šumavě, v Jance v Milevsku, Zbrojovce ve Strakonících, Vlnařských závodech ve Strakonících a Šroubárně v Českých Budějovicích, největší naproti tomu převážně ve střediscích, kde převládalo venkovské obyvatelstvo.

Držby věších hotovostí, ať již v bankovkách či mincích, byly zdůvodňovány pouze v ojedinělých případech. Vzhledem k tomu, že vedoucí středisek byly ve většině případů osoby neznalé místních poměrů, jsou zprávy, jež jsme dostali v tomto směru od poboček velmi neúplné.“¹¹⁰ Příložený jmenný seznam osob, které měnily více než 100 000,- Kčs, činí za celý Jihočeský kraj celkem 215 jmen. Z toho 1 osoba změnila více než 400 000,- Kčs, 1 více než 300 000,- Kčs a 13 osob nad 200 000,- Kčs.¹¹¹

Pro okres České Budějovice jsou údaje následující: osob, které měnily více než 100 000,- Kčs bylo celkem 28. Z toho byly 3 osoby, které měnily sumu 200 000,- Kčs a vyšší. Žádná však nepřesáhla hodnotu 230 000,- Kčs. Z těchto 28 osob změnilo 13 přímo v Českých Budějovicích, ostatní pak na jiných místech okresu.¹¹²

Povolání těchto 28 lidí:¹¹³

dělník	5	důchodce	6
zemědělec ¹¹⁴	6	úředník	1
živnostník	5	lékař	1
státní zaměstnanec	3	sběr léčivých bylin	1

Analytická část, kterou Státní banka československá, resp. její jednotlivé pobočky, prováděla ve spolupráci se Státním úřadem statistickým, měla dvě etapy, které se navzájem překrývaly¹¹⁵ a při každé z nich se používala poněkud odlišná metodika pro výzkum sociálního rozvrstvení obyvatelstva.¹¹⁶ Nejednotnost a chaotičnost při vydávání jednotlivých vyhlášek pak zanesly zmatek do zpracovávání údajů.

109 Zkušenosti při provádění výměny peněz – I. etapa, zpracováno českobudějovickou pobočkou Státní banky československé dne 14. července 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

110 Tamtéž.

111 Tamtéž.

112 Tamtéž.

113 V materiálu uvedeno jako „povolání nynížší“ – míněn tedy stav z roku 1953, nejsou uvedeny poznámky o případné změně profesního či sociálního statutu, která by souvisela se společenskými změnami ve společnosti po roce 1948.

114 U pěti z nich uvedeno „zemědělec“, u jednoho z nich „rolník“.

115 Předělem mezi I. a II. etapou byl přelom měsíců června a července.

116 V I. etapě se statistické údaje metodicky řídily oběžníkem 14/13 z 19. 6. 1953, ve II. etapě pak podle oběžníku 14/16 ze dne 4. 7. 1953. Hlavní rozdíl byl především v klasifikaci výměnných středisek podle jednotlivých vrstev obyvatelstva do sedmi různých povolání. Zatímco dle dotazníku 14/13 byla v I. etapě zařazována většina středisek do skupiny „obyvatelstvo povoláním různé a penzisté“, bylo toto po konzultaci se Státním úřadem statistickým ve II. etapě dotazníkem 14/16 pozmeněno.

„Odvoláváme se na dnešní telefonický rozhovor se s. ing. Daněčkem, jímž jsme byli velmi překvapeni.

Hlášení dle oběžníku 14/13 vyhotovili jsme a odeslali v předepsaném termínu dne 14. července t. r. a po více než třech týdnech žádáte obratem přepracování s tím, že neodpovídalo požadavkům citovaného oběžníku.

Stejným způsobem jako my vykládaly si oběžník č. 14/13 i ostatní pobočky v kraji, a proto nás opravdu udivuje Vaše sdělení, že jsme jedinou krajskou pobočkou, jež Vám údaje nepředala v požadované formě.

Na základě výslovného pokynu v oběžníku č. 14/16, že změněné dispozice ohledně II. etapy netýkají se I. etapy, postupovaly pobočky v kraji dle ustanovení oběžníku č. 14/13 nezávisle na nás a je jistě zajímavé, že si je vykládaly souhlasně s námi. Z toho důvodu nepoužily s jedinou výjimkou při vypracování svých zpráv tiskopisů pro II. etapu, jež by nám mohly poskytnout údaje pro zprávu dle Vašich požadavků. Ze sledovaných středisek v I. etapě nemáme k dispozici ani celkovou částku vyměňovaných starých peněz, ani počet všech případů a osob, vše rozdělených dle jednotlivých skupin pro výpočet průměrů ve skupinách dle bodu 1 a 2 výše uvedeného oběžníku, ani celkový počet výměn ve skupinách, aby bylo možno zjistit % podíl z celkového počtu výměn té které skupiny. Nemůžeme pochopitelně pobočky zatěžovat žádostmi o dodatečné šetření.

Abychom však přesto vyhověli vašemu přání, zpracovali jsme dosavadní hlášení, jež máme od 4 poboček z II. etapy. Výsledky Vám v příloze zasíláme.

Jedná se celkem o 25 středisek z celkového počtu 277 středisek v kraji, t. j. cca 10 % středisek všech typů z okresů České Budějovice, Písek, Strakonice a Trhové Sviny.

Závěrem chtěli bychom poznamenat, že zkušenosti z tohoto případu svědčí o tom, že je opravdu na místě bod 21. příkazu s. gen. ředitele č. 45 z 1. 8. 1953, týkající se jasné formulace oběžníků a pokynů, aby se napříště zabránilo podobným nedopatřením.¹¹⁷

Vedle „kouzelného“ úřednického slohu a jazyka je ze zprávy jasně patrná zloba místních úředníků na své pražské nadřízené.¹¹⁸ Statistické údaje pro první etapu vychází z údajů, které do krajské českobudějovické pobočky Státní banky československé zaslalo 66 středisek z úhrnného celokrajského počtu 277.¹¹⁹

Na domácnost bylo průměrně¹²⁰ vyměňováno Kčs 11 067,– ve starých penězích, na osobu bylo průměrně¹²¹ vyměňováno Kčs 3 894,– starých peněz.

117 Zasláno českobudějovickou pobočkou Státní banky československé do pražského ústředí dne 6. 8. 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

118 Zmatek, který díky nejasné a chaoticky formulovaným požadavkům nadřízených orgánů panoval na jednotlivých pobočkách, jakož i změna metodiky relativizují veškeré statistické souhrny prováděné v souvislosti s peněžní reformou. I tak však podávají cenný, zajímavý a poměrně přesný obraz reality. Nutno také podotknout, že sociálním rozvrstvením obyvatelstva při výměně peněz se dosud žádná práce nezabývala.

119 Výkaz sociálního rozvrstvení obyvatelstva při výměně peněz v červnu 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

120 Jde o aritmetický průměr z hlášení středisek.

121 Viz pozn. 120.

	10 – 50 000	nad 50 000	z toho nad 100 000
zemědělci	3 977	417	75
členové JZD I. a II. typu	31	2	–
členové JZD III. a IV. typu	497	40	6
horníci	44	3	–
ostatní dělníci	4 464	312	27
úředníci	1 296	61	6
samostatní podnikatelé a svobodná povolání	606	71	19
ostatní	2994	724	61
celkem	13 909	1 230	194

Navíc celkem 10 osob měnilo mince v hodnotě nad 100 korun – z toho byli 2 zemědělci, 2 ostatní dělníci, 5 samostatní podnikatelé a svobodná povolání a 1 ostatní.

Pro II. etapu je údajů nepoměrně více a mají daleko větší vypovídací hodnotu. Základem je oběžník 14/16 ze dne 4. července 1953¹²² a na jeho základě tvořené výkazy,¹²³ které vyplňovaly podle nové metodiky vybrané jednotlivé pobočky, a následně pak sumární výkaz za celý Českobudějovický kraj. Z toho lze vyčíst, že celkem bylo v kraji České Budějovice provedeno 168 720 výměn pro celkem 473 328 obyvatel.¹²⁴

Obyvatelstvo bylo dle oběžníku 14/16 rozděleno do následujících skupin:

1. samostatně hospodařící zemědělci,
2. členové JZD I. a II. typu,
3. členové JZD III. a IV. typu,
4. horníci a hutníci,
5. ostatní dělníci,
6. úředníci,
7. samostatní podnikatelé a svobodná povolání,
8. ostatní.¹²⁵

Při výměně platidel došlo také ke schodkům, a to jak v samotných výměnných

122 Oběžník 14/16 „Zkušeniosti při provádění výměny peněz“ ze dne 4. 7. 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

123 Výkaz resp. Sumární výkaz sociálního rozvrstvení obyvatelstva při výměně peněz v červnu 1953. Schváleno Státním úřadem statistickým pod č. j. Vč 420/168 – 2/7-53 ze dne 2. července 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 5.

124 V okrese České Budějovice 32 125 výměn pro 82 296 obyvatel, Český Krumlov 8 523 výměn pro 25 661 obyvatel, Jindřichův Hradec 12 108 výměn pro 33 765 obyvatel, Kaplice 7 263 výměn pro 20 312 obyvatel, Milevsko 8 450 výměn pro 25 479 obyvatel, Písek 15 709 výměn pro 42 520 obyvatel, Prachovice 7 189 výměn pro 22 354 obyvatel, Soběslav 8 831 výměn pro 24 436 obyvatel, Strakonice 11 843 výměn pro 34 895 obyvatel, Tábor 16 122 výměn pro 44 445 obyvatel, Trhové Sviny 6 544 výměn pro 18 536 obyvatel, Třeboň 11 090 výměn pro 31 420 obyvatel, Týn nad Vltavou 7 397 výměn pro 22 762 obyvatel, Vimperk 7 156 výměn pro 20 326 obyvatel, Vodňany 8 370 výměn pro 24 121 obyvatel. – Tamtéž.

125 Viz pozn. 122.

střediscích, tak i na pokladnách SBČS. V celé Československé republice bylo zjištěno 2 496 schodků o celkové výši 425 121,– Kčs.¹²⁶ Naopak přebytky dohromady činily 186 385 Kčs.¹²⁷ Problémy schodků byly řešeny na základě usnesení bankovní správy ze dne 20. října 1953, kdy byly ustaveny v ústředí v Praze a oblastním ústavě v Bratislavě tříčlenné komise, které prověřovaly veškeré schodky nad 100,– Kčs v nové měně a nad 5 000,– Kčs ve staré měně. Za Českobudějovický kraj činily schodky v nové měně celkem 14 054,77 Kčs, z toho připadla na pokladny samotné banky částka 7 552, 44 Kč, a manka na střediscích celkem činila 6 502,33 Kčs.¹²⁸ Ve staré měně pak byl celkový schodek ve výši 267 790,50 Kčs, z toho připadla na samotné pokladny banky částka 27 760,30 Kčs a na jednotlivá střediska 240 030,20 Kčs.¹²⁹ Tyto finanční nesrovnalosti byly vesměs zdůvodňovány pracovním vypětím a výjimečnou situací, jakož mnohdy i nezkušeností jednotlivých pracovníků.

Zpočátku byli jednotliví vedoucí středisek, kde se příslušný schodek nacházel, bráni k odpovědnosti a vyzváni k úhradě schodků. To však samozřejmě „... odmítají a odůvodňují to tím, že nebyl čas na přepočítávání nových platidel, přičemž bylo možno, že některé doklady nebyly účetně podchyceny, jelikož se jeví přebytek ve staré měně.“¹³⁰ V následné úřední korespondenci se řeší pouze problém schodků vzniklých na pokladnách Státní banky československé, a to tak, že ve prospěch vedoucích středisek. Tečkou je pokyn zaslaný na českobudějovickou pobočku Státní banky československé z pražské centrály dne 20. května 1954.¹³¹ V tom se psalo, že „Ústřední komise po prošetření všech schodků vzniklých ve Vašem kraji a Vámi doporučených navrhla bankovní správě stoprocentní odpis jak schodků hlášených v nové měně, tak i schodků ve staré měně a bankovní správa návrh komise v plném rozsahu schválila.

V tomto návrhu není likvidován schodek vzniklý u pobočky Vodňany na výměnném středisku Bavorov v částce Kčs 723,88, který nemohl být likvidován pro opožděné zdůvodnění pobočky. Dále schodek zjištěný u pobočky Trhové Sviny v částce 5 000,– n. m., který byl pro nejasnost dále prošetřován. Tyto schodky budou řešeny v dodatcích, a proto je neodpisujte¹³² a ponechte zatím na účtě 266.“

Zrušené mince a platidla bylo třeba ovšem organizovaně „zrecyklovat“ – bankovky a státovky do starého papíru a o mince se postaral Kovošrot. Státní banka československá tedy utržila za kov z mincí odvedených při výměně 940 415,86 Kčs, za papír

126 JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992.

127 Tamtéž.

128 Hlášení schodků podle oběžníku č. 23/107 ze dne 29. října 1953. A ČNB ČB, SBČS, Pokladní schodky ve výměnných střediscích včetně poboček, č. kart. 7.

129 Tamtéž.

130 Tamtéž.

131 Zpráva je bez názvu, uvozena pouze hlavičkou adresáta „Krajská pobočka, k rukám hlavního účetního, České Budějovice“, A ČNB ČB, SBČS, Pokladní schodky ve výměnných střediscích včetně poboček, č. kart. 7.

132 Z důvodu absence dalších pramenů nevíme, jak byl problém oněch zmíněných dvou schodků vyřešen.

z bankovek a státovek celkem 15 310,10 Kč.¹³³ V archivu České národní banky v Českých Budějovicích je pouze jedno hlášení, které se týká likvidace reformou stažených bankovek a státovek, a to z pobočky v Českém Krumlově.¹³⁴ Nepoměrně více zpráv je o ničení mincí. Tyto zprávy jsou z průběhu druhé poloviny roku 1953 a završeny jsou sumární informací za celý Československý kraj z ledna¹³⁵ a doplňujícím dodatkem z února roku 1954.¹³⁶ Tak můžeme konstatovat, že krajská pobočka Státní banky československé předala firmě Kovošrot, krajskému záводу v Českých Budějovicích, následující množství mincí:¹³⁷

13 850, 70 kg mědiniklu ¹³⁸	(4, 40 Kčs za 1 kg)	Kčs	60 943, 08
3 530, 37 kg tombaku ¹³⁹	(4, 20)		14 827, 55
2 952, 95 kg hliníku ¹⁴⁰	(4, 14)		12 225, 21
10 169, 56 kg hliníku ¹⁴¹	(3, 80)		38 644, 33
			126 640, 17
v 505 bednách	(3 Kčs za jeden kus)		1 515,–
celkem			128 155, 17

Závěr

Z výše zmíněného můžeme vysledovat několik zásadních skutečností:

- Příčiny peněžní reformy v roce 1953 musíme hledat v poválečném uspořádání světa, v jehož důsledku připadlo Československo do sovětského bloku. Geopolitické souvislosti bezprostředně ovlivnily chod událostí uvnitř každého státu, tedy i Československa. Nebylo tedy otázkou, zda peněžní reforma se svými důsledky proběhne či ne. Otázkou bylo, kdy proběhne.
- Obyvatelstvo, resp. jeho část, tušila – ať již na základě poslechu Svobodné Evropy nebo intuitivně – že dojde k bolestivému zásahu do peněženek každého člověka a snažilo se tomu čelit adekvátním způsobem a buďto zhodnotit, nebo vkladem do banky zachránit své úspory. V posledních dnech před peněžní reformou pak dochází k zoufalému nakupování všeho – i ležáků a zboží naprosto nepotřebného, což

133 JIRÁSEK, Z., ŠŮLA, J.: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha 1992.

134 *Ničení starých platidel*, zpracováno ve Státní bance československé v Českém Krumlově dne 12. června 1953. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 6.

135 *Likvidace neplatných mincí*, zpracováno v československé pobočce Státní banky československé 25. ledna 1954. Tamtéž.

136 *Odvod hliníkových 5 Kčs*. Zpracováno v československé pobočce Státní banky československé 6. února 1954. Vysvětluje menší zmatek při odvodu hliníkových pětikorun, který byl ve své podstatě pouze okrajovou záležitostí bez jakéhokoliv významu na celkovou statistiku.

137 *Likvidace neplatných mincí – sběrná faktura*, zpracováno v československé pobočce Státní banky československé 25. ledna 1954. A ČNB ČB, SBČS, č. kart. 6.

138 Mědiníkové mince byly v hodnotě 2 Kčs (celkem váha 4 380,96 kg), 1 Kčs (7 692,62 kg), 50 h (902,73 kg) a 20 h (874,39 kg). Krajský sumář – konsignace neplatných mincí předaných n. p. Kovošrot, tamtéž.

139 Tombakové mince byly v hodnotě 50 h (2 940,85 kg) a 20 h (589,52 kg). Tamtéž.

140 Hliníkové mince v hodnotě 5 Kčs. Tamtéž.

141 Hliníkové mince v hodnotě 1 Kčs (8 091, 24 kg), 50 h (1 483, 17 kg) a 20 h (595, 15 kg). Tamtéž.

se jevílo jako lepší alternativa než držení absolutně znehodnocených „potištěných papírků“.

- Komunistická strana Československa a její vláda – či přesněji řečeno hrstka informovaných nejvyšších stranických a státních představitelů – se chytily do ideologické pasti, kterou sami chtěli nastražit na dosud „přežívajícího třídního nepřítele“.¹⁴² Ve snaze zbavit zbytky střední třídy finančního kapitálu a dokončit tak proces majetkových přesunů v rámci celé společnosti zapírali před celou veřejností a objektivně tak klamali jak své spolustraníky, tak celý národ.
- Touto vědomou lží, která vyšla najevo po předchozím uklidňování, že se peněžní reforma nechystá, zasáhly stranické a státní špičky doslova celý národ. Zatímco předchozí represe – ať již např. boj proti „kulakům“, „zbytkům buržoazie“ nebo „spikleneckému centru Slánského a spol.“ atd. směřovaly pouze proti určité části společnosti a u obyvatelstva byl vzbuzován dojem, že je to v zájmu národa, zde byla postižena celá společnost a navíc jí byla implantována myšlenka, že to, co se děje, se děje ve prospěch celé společnosti a pro její dobro.
- Na druhé straně však aktivní protestní akce, stávky obyvatelstva, nebyly tak masové, jak naznačují mnohé studie vyšlé po roce 1990. Nelze ovšem dát rovnítko mezi nespokojeností skryvanou a zjevnou, aktivní.
- Alespoň v Jihočeském kraji neplatilo, že největší nespokojenost musela být v největších průmyslových centrech. Mnohde rozhodovala místní specifika, ale i drobnosti, které s odstupem několika desetiletí už nemusíme umět také správně vyhodnotit.
- Problémem peněžní reformy stojí zabývat se i nadále s využitím dalších historických metod a jiných vědních disciplín.

142 V uvozovkách zde používám záměrně dobové oficiální výrazivo.

Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948–89 (Stručný nástin organizačního vývoje)

Miroslav Urbánek

Státní bezpečnost, která patřila k hlavním oporám komunistického režimu, a především její činnost, se stala předmětem neutuchajícího zájmu celé řady badatelů. V mocenské struktuře totalitního režimu patřila tato organizace do složek Sboru národní bezpečnosti, začleněných do Ministerstva vnitra. Výjimkou je období let 1950–53, tedy ještě v tzv. zakladatelském období československého komunistického režimu, kdy Státní bezpečnost patřila do složek nově vytvořeného Ministerstva národní bezpečnosti.

Problematicke organizačního vývoje Státní bezpečnosti (StB) a její existence ve struktuře Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti jako úřadů patřících k tzv. silovým ministerstvům se věnovalo zatím pouze malé množství badatelů. K „průkopníkům“ výzkumu této problematiky patří bezesporu Jan Frolík, autor obsáhlé studie *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989* (Sborník archivních prací, R. XLI, č. 2, Praha 1991). Frolík tuto svoji práci ještě doplnil a vydal pod názvem *Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989* (Sborník archivních prací 52/2002, č. 2, Praha 2002). Mezi další práce, které se podrobně zabývají Státní bezpečností patří studie Františka Koudelky *Státní bezpečnost 1954–1968* (Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 13, Praha 1993) a práce Jana Peška *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953* (Veda, Bratislava 1996). Organizační strukturou Státní bezpečnosti se mj. zabýval také Karel Kaplan ve své knize *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956* (Doplňek, Brno 1999).

Organizační struktura Státní bezpečnosti, její úkoly a také metody práce se během doby existence této organizace měnily a vyvíjely. Nicméně vždy sloužila vládnoucímu režimu, a to v jeho právě existující podobě. Útvar, jehož hlavní činnost byla zaměřena především na sledování československých občanů, kteří byli v nepřátelském poměru k tehdy vládnoucímu režimu, a sledováním občanů cizích států, zejména tzv. kapitalistických, pohybujících se nebo případně působících na území Československa, patřil do složek komunistické Státní bezpečnosti již od počátku roku 1948. Zachycení organizačního vývoje tohoto útvaru, a v této souvislosti také stručný nástin jeho činnosti v rámci složek StB, je cílem této studie. Tato práce rozhodně neaspíruje na historickou studii, která by přinesla zpracování dějin útvaru sledování v celé jejich šíři. Měla by se stát spíše jakousi pomůckou pro další badatele a zájemce o tuto problematiku,

příspěť k jejich snadnější orientaci ve vývoji organizace částí útvaru sledování v období let 1948–89. Jednotlivými složkami StB, působícími v rámci Ministerstva vnitra a krátce také v rámci Ministerstva národní bezpečnosti, a jejich organizačním vývojem se zabýval již Jan Frolík ve výše zmíněných studiích, ale vzhledem k širší záběru této práce nemohl pochopitelně věnovat těmto útvarům podrobnější pozornost.

I když by se mohlo zdát, že útvar sledování byl podle svého statutu a náplně činnosti pouze jakýmsi „servisním“ pracovištěm ostatních složek StB, pro které zajišťoval získávání informací zejména sledováním osob, nebylo tomu tak zcela. Postupem doby se z této složky stala v souladu s reorganizacemi ministerstva samostatná Správa sledování,¹ poměrně úzce spolupracující s ostatními, tzv. operativními, správami Ministerstva vnitra, a její práce měla pro činnost StB velký význam. Do vysokých funkcí v rámci celého rezortu se dostávali také velitelé a náčelníci této složky Státní bezpečnosti. Dokazují nám to například kariérní postupy vlivných činitelů StB, mezi které patřili např. Antonín Prchal nebo Ján Hanuliak.

Poté, co v únoru roku 1948 převzali v Československu moc *via facti* komunisté, došlo postupně ke změnám nejenom ve státním aparátu, ale v celé společnosti. V souladu s těmito změnami bylo nově organizováno také složení Sboru národní bezpečnosti. Dne 17. října 1948 došlo v rámci Ministerstva vnitra ke zřízení tzv. Skupiny I (Bezpečnost) a Skupiny II (Veřejná správa). Řízením Skupiny I (Bezpečnost) byl pověřen plk. Josef Pavel,² a to ve funkcích přednosty této skupiny a zástupce (později náměstka) ministra pro bezpečnostní věci. Tato Skupina I (Bezpečnost) se skládala

1 AMV Praha, f. IV. správa SNB – Správa sledování (sign. A-25). Fond vznikl z činnosti správy StB a jejich předchůdců, kteří zajišťovali sledování čs. občanů a cizích státních příslušníků, pohybujících se na území Československa. Od roku 1948 jsou zachovány jednací protokoly, které tvoří až do roku 1990 velkou část dochovaného materiálu. Pokrývají časové období let 1948–90 a lze z nich vytvořit celkem souvislou řadu. Před rokem 1950 není dochován žádný spisový materiál, písemnosti 50. a 60. let 20. stol. jsou dochovány torzovitě, souvislejší celky se vyskytují až v 70. a 80. letech 20. století. Fond obsahuje řadu rozkazů, směrnic, instrukcí a materiálů vztahujících se k organizaci a systemizaci, které umožňují vytvoření představy o problematice, které se Správa sledování věnovala, a o jejím organizačním vývoji a dalším rozvoji. Dále je ve fondu obsažena poměrně ucelená řada tzv. protokolů sledování, které umožňují dobře vysledovat jednotlivé akce, které IV. správa SNB (Správa sledování) prováděla pro čs. kontrarozvědku a další správy StB. Spisový materiál k problematice sledování je torzovitý, ale dá se z něho rekonstruovat vývoj v metodách sledování, torzovitě jsou také zachovány tzv. svodky ze sledování z 80. let 20. stol. a také tzv. „Bulletin sledování“, ve kterém byly mj. popsány a zhodnoceny úspěšně provedené akce Správy sledování. Část dochovaných písemností tvoří plány činnosti Správy sledování a jejich vyhodnocení, jednání štábu náčelníka správy, materiály inspekce náčelníka správy, ROH, Klubu příslušníků IV. správy SNB, rozborů hospodaření správy, kádrový a personální materiál a agenda vnitřního odboru správy. Spisový materiál zachycuje částečně také postupné technické vybavování sledovacích odborů správy, budování a vybavování opěrných bodů pro trasové sledování. Část fondu tvoří také písemnosti kádrového a školského odboru a hospodářského (později ekonomického) odboru Správy sledování. Materiály Správy sledování byly uspořádány v roce 2004.

2 Josef Pavel (1908–1973), interbrigadista, člen KSČ od roku 1932, poslanec Národního shromáždění, plukovník, později generál SNB, v letech 1947–48 vedoucí bezpečnostního oddělení ÚV KSČ. Patřil k tvůrcům nové organizační struktury Ministerstva vnitra ČSR po roce 1948, působil jako zástupce (později náměstek) ministra vnitra pro bezpečnostní věci, přednost Skupiny I (Bezpečnost) na Ministerstvu vnitra. Zatčen byl v roce 1951, v letech 1951–53 ve vyšetřovací vazbě. Josef Pavel byl kolegiem Nejvyššího vojenského soudu odsouzen 30. 12. 1953 pro vlezradu na 25 let odnětí svobody, k propadnutí celého jmění a zbavení čestných práv občanských navždy. Vězněn byl ve věznicích v Leopoldově. Rehabilitován koncem 50. let 20. stol., ministr vnitra ČSSR ve vládě Oldřicha Černíka, po událostech Pražského jara odvolán z funkce. V 70. letech 20. stol., s nástupem tzv. normalizace, donucen se stáhnout z veřejného života, sledován StB jako nepřátelská osoba. I po svém odchodu z funkce na Ministerstvu vnitra udržoval kontakty s reformními komunisty a se španělskými interbrigadisty. Zemřel nečekaně v roce 1973.

z prezidia, odboru BA, který řídil přednosta Jindřich Veselý, a z odboru BC [řídil útvary Národní (později Veřejné) bezpečnosti], do jehož čela byl postaven plk. Jan Prunar. K 1. prosinci 1948 pak Josef Pavel vydal dva výnosy – výnos o organizaci prezidia pro Skupinu I (Bezpečnost) a výnos č.j. 30 600/taj/48, kterým byl stanoven organizační řád odboru BA.³

Odbor BA byl souběžně označován jako odbor Státní bezpečnosti a zároveň také jako Velitelství Státní bezpečnosti. Problematika sledování spadala v této době do tzv. skupiny BAa, která byla rovněž nazývána vnitřním oddělením StB nebo vnitřní Státní bezpečností. Přednostou této skupiny byl v roce 1948 kpt. Osvald Závodský, jeho zástupcem Ivo Milén.⁴ Skupina BAa se pak ještě dále členila do celkem pěti sektorů, v čele každého sektoru stál přednosta. Sektory jednotlivých skupin odboru BA byly postaveny na roveň oddělením v běžné organizační terminologii Ministerstva vnitra.⁵

IV. sektor skupiny BAa

Problematika sledování byla od 1. prosince 1948 v rámci skupiny BAa vřazena do sektoru BAa-IV (Výkon). Z materiálu nazvaného *Organizace odboru Státní bezpečnosti (BA)*, označeného č. j. 30 6000/taj/48-III-A, mj. vyplývá, že v té době byl velitelem výše zmíněného sektoru Josef Plechatý, jeho zástupcem Emil Orovan. Sektor BAa-IV byl v této době rozčleněn do celkem čtyř oddělení a jeho organizační složení vypadalo následovně:

- *vedení sektoru* (velitel, zástupce velitele)
- *1. oddělení* – zjišťovací (tj. identifikace pozorovaných osob)
- *2. oddělení* – sledovací
- *3. oddělení* – výpadové (tj. zatýkání osob)
- *4. oddělení* – všeobecné objekty (tj. střežení zastupitelských úřadů)⁶

Od 22. září 1949 bylo sledování začleněno do náplně činnosti samostatného 1. od-

3 O úloze Josefa Pavla při organizačních změnách Ministerstva vnitra viz Jan FROLÍK, *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 455–456. Dále viz AMV Praha, f. 310, i. j. 310-2-1, Organizace Ministerstva vnitra, léta 1945–50. Srovnej f. 310, i. j. 310-2-3, Organizace Skupiny I (výnos č. j. 21 dův/48-BP/6 ze dne 20. prosince 1948).

4 Osvald Závodský (* 1910), interbrigadista, po roce 1945 pracovník branného oddělení ÚV KSČ, v letech 1948–50 pracovník aparátu ÚV KSČ, plukovník SNB, v letech 1950–51 velitel StB. Odsouzen v procesu se členy skupiny pracovníků v bezpečnosti v roce 1953, v roce 1954 popraven. Rehabilitován r. 1963. Ivo Milén (* 1911, dříve Imrich Müller), podplukovník SNB, vedoucí důstojník StB, odsouzen v procesu se skupinou pracovníků v Bezpečnosti. Zástupce velitele StB, člen KSČ od 29. 11. 1945. Nejvyšším soudem byl dne 23. 12. 1953 odsouzen na 22 let, k propadnutí jmění a ztrátě čestných práv občanských na 10 let za pomoc k velezradě a sabotáž. Rehabilitován, v září 1956 propuštěn z vazby; 10. 11. 1956 Nejvyšším vojenským soudem zproštěn viny z trestných činů sabotáže a pomoci k velezradě, 20. 5. 1964 sekretariát ÚV KSČ rozhodl o vrácení členství v KSČ.

5 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-2-4/6, Organizace odboru BA (Výnos č.j. 30 600/taj/48 z 1. 12. 1948 – Organizace odboru Státní bezpečnosti BA v Ministerstvu vnitra). Srovnej Jan FROLÍK, *Nástin...* c. d., s. 456.

6 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-2-4/6, Organizace odboru BA (Příloha výnosu č.j. 30 600/taj/48 z 1. 12. 1948 – Organizace odboru Státní bezpečnosti BA v Ministerstvu vnitra, č. j. 30 600/taj/48-III-A).

dělení, které bylo součástí sektoru BAa-IV. V podzimních měsících roku 1949 došlo také ke změně organizační struktury zmíněného sektoru. Sektor BAa-IV byl v té době jakousi pomocnou složkou pro ostatní sektory. Na dožádání operativních sektorů (jedná se o sektory BAa-I, BAa-II, BAa-III) prováděli jeho příslušníci přípravná šetření, sledování, realizaci (zatčení osob) a rozpracování tzv. všeobecných objektů (šlo především o agenturní zajištění hotelů a dalších ubytovacích zařízení). V čele jednotlivých sektorů stáli místo přednostů nově velitelé. Velitelem sektoru BAa-IV byl kpt. Josef Plechatý, funkci jeho zástupce zastával npor. Antonín Prchal.

Návrh nové organizace sektoru BAa-IV, podaný dne 27. září 1949, byl schválen o tři dny později 30. září 1949 s platností od 1. října 1949.⁷ Sektor BAa-IV byl tvořen kanceláří velitele, dvěma odděleními, členěnými do čtyř referátů, a jeho struktura vypadala následovně:

- *vedení sektoru* (velitel, zástupce velitele)
- *kancelář velitele sektoru* (referát 040)
- *I. oddělení – sledovací* (referát 042)
 - referát 042/1 (1. desítka)
 - referát 042/1 (2. desítka)
 - referát 042/1 (3. desítka)
 - referát 042/1 (4. desítka)
- *II. oddělení*
 - referát 041 (zjišťovací)
 - referát 043 (operativně-technický výkon)
 - referát 044 (všeobecné objekty)⁸

Z výše zmíněného schváleného návrhu dále víme, že velitelem I. oddělení (sledování) sektoru BAa-IV byl vrch. stržm. Vojtěch Kozel,⁹ funkci jeho zástupce zastával šstržm. Antonín Kavan. Mezi úkoly I. oddělení sektoru, které tvořil *referát 042* rozčleněný dále do čtyř tzv. desítek, patřilo jednak zajišťování a vlastní provádění sledo-

7 Tamtéž, f. 310, i. j. 310-2-4/15, Organizace odboru BA (Organizace sektoru BAa-IV. Návrh na nové rozdělení sektoru BAa-IV z 27. 9. 1949, který byl schválen 30. 9. 1949 s platností od 1. 10. 1949). Schválený návrh obsahuje personální obsazení velitelských funkcí a popis náplně činnosti referátů a oddělení.

8 Tamtéž, f. 310, i. j. 310-2-4/15, Organizace odboru BA. Organizace sektoru BAa-IV byla platná jako vzor pro všechna 4. oddělení KV StB na celém území Československa. Tato zásada byla dohodnuta jednak na poradě všech velitelů 4. oddělení KV StB, konané dne 26. 9. 1949, jednak na poradě zástupců sektoru BAa-IV Ministerstva vnitra s velitelem 4. oddělení BAa-IV Povereníctva vnitra, jak o tom svědčí výpis ze zápisu z této porady, opatřený 27. 9. 1949.

9 Vojtěch Kozel (* 1902), člen KSČ od roku 1922, na Ministerstvu vnitra působil od 15. 11. 1945. Velitel 1. oddělení (sledování) sektoru BAa-IV. Počátkem roku 1951 byl jmenován náčelníkem věznice, umístěné v dnešní Praze 6, která byla určena k tzv. vytěžování a převerbovce agentů-chodců. Dne 29. 5. 1956 poslán do trvalé výslužby. Více o V. Kozlovi a jeho činnosti, kterou prováděl v V. sektoru Velitelství StB, viz Jan FROLÍK, *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 474–475.

vacích prací pro sektory BAa-I, BAa-II a BAa-III, jednak zajišťování a provádění celostátní instruktáže pracovníků referátů 042 na krajských velitelstvích StB.¹⁰

Ve funkci velitele II. oddělení (zjišťovací) působil štržm. František Liska, jeho zástupcem byl štržm. Josef Zikmund. Toto oddělení bylo rozčleněno do tří referátů (041, 043, 044).

Referát 041 (zjišťovací) vedl štržm. Antonín Hála. Pracovníci tohoto referátu prováděli zjišťování pro kancelář přednosta odboru, kanceláře přednostů skupin, dále pro I. oddělení a referáty 043, 044 na II. oddělení sektoru BAa-IV a pro sektor BAa-II/5. Zajišťovali také celostátní instruktáž pracovníků referátů 041 krajských velitelství StB.¹¹

Referát 043 (operativně-technický výkon) vedl štržm. Josef Zikmund, jeho zástupcem byl stržm. Václav Smolík. Pracovníci referátu zajišťovali operativně-technický výkon pro potřeby vlastního sektoru, udržovali pravidelný styk se sektorem BAT (operativní technika, řízení technické služby StB), dále prováděli zvláštní operativně-technické a technické úkony pro sektory BAa-I, BAa-II, BAa-III a celostátní instruktáž pracovníků referátů 043 krajských velitelství StB.¹²

Referát 044 (všeobecné objekty) vedl štržm. František Liska, jeho zástupcem byl stržm. Alois Semelka. Pracovníci tohoto referátu měli za úkol budování sítě informátorů v tzv. vyhrazených objektech na území hl. m. Prahy (tj. v hotelech Alcron, Ambassador, Šroubek, Flora, Esplanade, Palace, Paříž, Steiner a v nočních podnicích, barech a klubech – Embassy-bar, Est-bar, Palace-bar, Monti-bar, Bibita-bar, Monika-bar, Barbara, Barberina-bar, City-club, American-bar, Derby-club). Dále zajišťovali všechna operativně-technická opatření ve vyhrazených objektech (ve spolupráci s referátem 043), dlouhodobá technická opatření ve vyhrazených objektech ve spolupráci se sektorem BAT a celostátní instruktáž pracovníků referátů 044 krajských velitelství StB.¹³

V roce 1950 se stal novým velitelem sektoru BAa-IV kpt. Antonín Prchal. Zá-

10 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-2-4/15, Organizace odboru BA. Organizace sektoru BAa-IV, platná od 1. října 1949 (schválený návrh na nové rozdělení sektoru BAa-IV z 27. 9. 1949, I. oddělení, referát 042). Sledování pro kraje provádělo I. oddělení, referát 042 sektoru BAa-IV pouze v těch případech, které měly jednoznačně charakter celostátních akcí.

11 Tamtéž, Organizace sektoru BAa-IV, platná od 1. 10. 1949 (schválený návrh na nové rozdělení sektoru BAa-IV z 27. 9. 1949, II. oddělení, referát 041).

12 Tamtéž, Organizace sektoru BAa-IV, platná od 1. 10. 1949 (schválený návrh na nové rozdělení sektoru BAa-IV z 27. 9. 1949, II. oddělení, referát 043). Pracovníci referátu 043 prováděli zejména odposlech, výjem a fotografování sledovaných osob, ostatní úkony včetně zvláštních operací prováděli ve spolupráci se sektorem BAT – operativní technika.

13 Tamtéž, Organizace sektoru BAa-IV, platná od 1. 10. 1949 (schválený návrh na nové rozdělení sektoru BAa-IV z 27. 9. 1949, II. oddělení, referát 044). Srovnej AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-1/361. Popis činnosti jednotlivých oddělení a referátů sektoru BAa-IV je obsažen v materiálu č. j. B-Aa-0401048/49 ze 4. 10. 1949, nazvaném *Přejímání příkazů sektorem BAa-IV a styk se sektory I., II., III. a V.* Ve výjmenovaných hotelech a nočních podnicích vykonávali sledování pracovníci sektoru BAa-IV, ostatní hotely a noční podniky v Praze mělo na starost Krajské velitelství StB Praha. Skladba hotelů, dalších ubytovacích zařízení a nočních podniků, ve kterých prováděli sledování pracovníci pozdější Správy sledování MV se v průběhu vytyčeného období let 1948–89 pochopitelně upravovala, doplňovala a dále měnila. Dokládá to mj. článek 193 tajného rozkazu ministra vnitra č. 179/1953 z 17. prosince 1953, vydaný v zastoupení plk. Antonínem Prchalem, náměstkem ministra. Rozkaz obsahuje mj. také seznam hotelů, dalších ubytovacích zařízení a zábavních podniků, ve kterých působila VII. správa MV.

stupcem velitele sektoru s přímou odpovědností za práci „sledovačky“ byl jmenován Antonín Kavan, osoba, která byla úzce spjata s budováním pozdější Správy sledování na dalších více než třicet let.

Organizační struktura sektoru BAa-IV dostala v roce 1950 následující podobu:

- *vedení* (velitel sektoru, zástupci velitele sektoru)
- *sekretariát sektoru*
- *1. oddělení* – sledování
- *2. oddělení* – ustanovka¹⁴ (identifikace osob)
- *3. oddělení* – zatýkání, všeobecné objekty
- *4. oddělení* – cenzura
- *5. oddělení* – operativní technika a hospodářský referát¹⁵

V. sektor Velitelství Státní bezpečnosti

Skupina I (Bezpečnost) však před sebou neměla v rámci Ministerstva vnitra dlouhou existenci. Napětí, panující mezi Skupinou I (Bezpečnost) a Skupinou II (Vnitřní správa), které se odráželo i na nižších stupních státní správy, mělo brzy skončit. Bylo vyřešeno rozdělením původního ministerstva na dvě. Toto řešení bylo umožněno přijetím ústavního zákona č. 47/1950 z 18. května 1950, který vládě umožňoval zřizovat a rušit jednotlivá ministerstva a další ústřední orgány státní správy. Následným vládním nařízením č. 48/1950 ze dne 23. května 1950 bylo nově zřízeno Ministerstvo národní bezpečnosti ČSR (MNB). Přesné vymezení kompetencí Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti bylo provedeno společnou vyhláškou obou ministerstev, vydanou dne 7. července 1950. Skupina I (Bezpečnost) byla v podstatě vyčleněna z rezortu Ministerstva vnitra a zorganizována do podoby samostatného ministerstva.¹⁶ V rámci nového rezortu mělo být ovšem centralizováno řízení nejen tajných služeb a uniformované policie, ale – mimo armádu – všech ozbrojených sborů, působících na území státu, tedy především Pohraniční stráže (vznikla v roce 1949) a Vnitřních vojsk (původně Vnitřní stráže MNB).¹⁷

Sbor národní bezpečnosti spadl do kompetence Ministerstva národní bezpečnosti. Od počátku roku 1951 byla problematika sledování organizačně začleněna do struktury složek Velitelství Státní bezpečnosti (dále jen V StB), a to do jeho V. sektoru.

14 Ustanovka – jednalo se v podstatě o přípravné šetření, které bylo prováděno k určeným osobám. Pro potřeby operativních pracovníků je zajišťoval útvar sledování. Šetření shrnovalo především poznatky o osobě ze všech evidencí bezpečnostních složek, osobní údaje, údaje o zaměstnání, údaje získávané z evidence nemocenské pojišťovny, záznamy z trestního rejstříku, poznatky získané prostřednictvím důvěrníků v místě bydliště atd.

15 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-1/13, sektor BAa-IV. Návrh na personální obsazení sektoru BAa-IV ze 3. 10. 1950, podaný veliteli Státní bezpečnosti.

16 Srovnej Jan FROLÍK, *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, XLI/1991, č. 2. Nejnověji Iva KVAPILOVÁ, *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*, Sborník Archivu Ministerstva vnitra, 2/2004, s. 9–73.

17 Srovnej Jan FROLÍK, *Nástin...* c. d., s. 462–463.

Velitelem tohoto sektoru byl jmenován kpt. Antonín Prchal, jeho zástupci se stali npor. Antonín Kavan a por. František Janík.¹⁸ Organizační struktura byla vytvořena na sklonku roku 1950 a vypadala následovně. V. sektor Velitelství StB tvořilo vedení sektoru, sekretariát a dále byl rozčleněn na celkem pět oddělení:

- *vedení* (velitel sektoru, zástupci velitele sektoru)
- *sekretariát sektoru*
- *1. oddělení* – sledování
- *2. oddělení* – ustanovka (identifikace osob)
- *3. oddělení* – zatýkání, domovní prohlídky
- *4. oddělení* – cenzura dopisů (tzv. „ověrka korespondence“, PK)
- *5. oddělení* – přímé nasazování techniky¹⁹

Ke dni 31. ledna 1951 bylo v sektoru zařazeno celkem 402 osob. K 12. říjnu 1951 byl ve zprávě o struktuře V. sektoru, sepsané pro sekretariát velitele Státní bezpečnosti, uveden jako velitel V. sektoru Velitelství StB npor. Antonín Kavan. Ve funkci jeho I. zástupce působil por. František Janík a jako II. zástupce velitele sektoru je zmíněn ppor. Václav Urban.²⁰

S personálním obsazením velitelských funkcí v sektoru je však třeba nakládat opatrně. Jak uvedl ve své práci již Jan Frolík, ve Velitelství Státní bezpečnosti tehdy panoval značný personální pohyb.²¹ Z výše zmíněného materiálu pak dále vyplývá, že organizační struktura V. sektoru Velitelství StB měla v závěru roku 1951 následující podobu:

- *vedení* (velitel sektoru, I. a II. zástupce velitele sektoru)
- *politický sekretariát sektoru*
- *sekretariát sektoru*
- *stálá služba sektoru*
- *1. oddělení* (tzv. sledovačka – sledování osob), členěné dále na:
 - *1. referát* (sledovací)
 - *2. referát* (sledovací)

18 O činnosti Antonína Prchala a Antonína Kavana v počátcích sledovačky (50. léta 20. stol.) viz podrobněji studii: Jan FROLÍK, *Plukovník Antonín Prchal a jeho doba*, Minulostí Západočeského kraje, XXXI/1996, s. 129–186.

19 Srovnej Jan FROLÍK, *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 462–464.

20 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-1, organizace V. sektoru Velitelství StB. Zpráva o struktuře a personálním složení V. sektoru Velitelství StB z 12. 10. 1951. V. sektor V StB měl k tomuto datu celkem 473 pracovníků. Z tohoto počtu jich 144 pracovalo v 1. oddělení (sledování), 88 v 2. oddělení (ustanovka), 15 ve 3. oddělení (zatýkáci), 65 pracovníků ve 4. oddělení (cenzura), 3 v pátracím referátu, 71 pracovníků v rotě „R“, 42 v garážích sektoru a 16 pracovníků v hospodářském oddělení. Srovnej Vladimír JOUKL, *30. výročí IV. správy FMV Praha*. In: *Sledování. Informační bulletin IV. správy FMV ČSSR*, 1978, č. 1–2, s. 4. Některé údaje uvedené v textu jsou nepřesné a zavádějící, je třeba je ověřit v dalších pramenech.

21 Viz Jan FROLÍK, *Nástin... c. d.*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 478.

- 2. *oddělení* (tzv. ustanovka a všeobecné objekty), členěné dále na:
 - 1. *referát* (ustanovka – identifikace osob)
 - 2. *referát* (ustanovka – identifikace osob)
 - 3. *referát* (všeobecné objekty)
- 3. *oddělení* (tzv. zatýkačka – zatýkání osob a domovní prohlídky)
- 4. *oddělení* (cenzura), členěné dále na:
 - 1. *referát* (zahraniční zásilky)
 - 2. *referát* (vnitrostátní zásilky)
- (*samostatný*) *pátrací referát* (prováděl zejména pátrání po všech osobách odsouzených za protistátní činnost, uprchlých z vězení, táborů nucených prací a podobných pracovních útvarů; dále vedl pátrání po všech osobách uprchlých za hranice Československa, které mohly sdělit operativnímu oddělení Velitelství StB informace či poskytnout materiály operativního charakteru; prováděl další pátrací úkoly na příkaz Velitelství StB)²²
- (*strážní*) *rota „R“* [byla vytvořena v roce 1951 z bývalých příslušníků útvaru „Modřín“ a její příslušníci prováděli strážní službu (trvalý dohled) u tzv. kapitalistických zastupitelských úřadů, tedy u zemí, které byly považovány za potenciálního protivníka]²³
- *garáže V. sektoru V StB* (pracovníci měli zajistit provoz a údržbu všech dopravních prostředků sektoru, využívaných ke sledování)
- (*samostatné*) *hospodářské oddělení* (mělo zajistit samostatné hospodaření sektoru)²⁴

Částečně jiný pohled na organizační strukturu součástí V. sektoru Velitelství StB nám pak nabízí další materiál, kterým je situační zpráva ze dne 14. ledna 1952. Jedná se o materiál adresovaný ministrowi národní bezpečnosti velitelem StB Antonínem Prchalem.²⁵ Ve zmíněné zprávě je rozpracována organizační struktura všech sedmi

22 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-1. Návrh na zřízení pátrací skupiny u V. sektoru V StB byl podán 28. 3. 1951 pod č.j. A-265/50-51 velitelem sektoru vrch. strážm. A. Kavanem. Pátrací skupina měla být zařazena do referátu všeobecných objektů a měla mít vlastního velitele. Na každém Krajském velitelství StB měl být určen styčný důstojník při 5. oddělení KV StB, který měl úzce spolupracovat s pátrací skupinou V. sektoru V StB. Řízen měl být velitelem pátrací skupiny V. sektoru V StB. Velitel StB mjr. Jaroslav Hora schválil Kavanův návrh 30. 3. 1951. Realizován však byl až příkazem velitele StB č.j. A-2498/0121-51 z 2. 5. 1951. Později se z pátrací skupiny V. sektoru V StB stal samostatný pátrací referát.

23 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-3, přípis A. Kavana ministrowi národní bezpečnosti L. Kopřivovi z 27. 4. 1951. Rota „R“ byla pouze ve kmenovém stavu útvaru SNB „MODŘÍN“, který podléhal veliteli V. sektoru. Služebně však podléhala rota „R“ I. sektoru V StB, od něhož dostávala pracovní úkoly. Ve zmíněném přípisu požadoval Kavan služebně přiřazení roty „R“ k V. sektoru V StB a její podřízení veliteli tohoto sektoru, k čemuž nakonec v průběhu roku 1951 došlo. Dále viz f. 310, i. j. 310-18-4, zřízení SNB útvaru „MODŘÍN“. Srovnej Jan FROLÍK, *Plukovník Antonín Prchal a jeho doba*, Mínulostí Západočeského kraje, XXXI/1996, s. 166–167.

24 AMV Praha, f. 310, i. j. 310-9-1/15-17, Struktura sektoru 5. Zpráva pro velitele StB z 12. 10. 1951. Srovnej Jan FROLÍK *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 474 – 475.

25 Jan FROLÍK, *Nástin... c. d.*, SAP, XLI/1991, č. 2, s. 476–477.

sektorů (odborů), které tehdy tvořily Velitelství StB. Nás však pochopitelně zajímá pátý sektor. Z Prchalovy zprávy vyplývá, že ke 14. lednu 1952 vypadal následovně:

- 1. oddělení (tzv. sledovačka – sledování osob), členěné dále na:
 - oddělení 1.A (sledování západních diplomatů a západních zastupitelských úřadů); rozčleněno na 1. a 2. referát (sledovací referáty)
 - oddělení 1.B (sledování podle požadavků operativních sektorů); rozčleněno na 1. až 3. referát (sledovací referáty)
- 2. oddělení [tzv. ustanovka (identifikace osob), bary, hotely]; rozčleněno na 1. až 3. referát (1. a 2. referát – ustanovka; 3. referát – všeobecné objekty)
- 3. oddělení (zatýkání, prohlídky, eskorty)
- 4. oddělení (cenzura pošty); rozčleněno na 1. a 2. referát (1. referát – zahraniční pošta; 2. referát – vnitřní pošta)
- 5. oddělení (hospodářské); rozčleněno na 1. a 2. referát [1. referát – finanční (účetárna); 2. referát – materiálový]
- (samostatný) instruktážní referát
- (samostatný) pátrací referát
- strážní rota „R“

Pod označením V. sektor (odbor) Velitelství (Hlavní správy) StB působila pozdější Správa sledování v rámci MNB zhruba do podzimních měsíců roku 1953. Tehdy se již schylovalo k další zásadní reorganizaci státní správy v oblasti působnosti Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti. Ta měla směřovat k jejich opětovnému sloučení do jednoho centrálního úřadu na úrovni ministerstva.

VII. správa Ministerstva vnitra

K 1. říjnu 1953 došlo podle tajného rozkazu ministra vnitra č. 143/ 1953 ke sloučení Ministerstva vnitra ČSR s Ministerstvem národní bezpečnosti ČSR v jeden úřad, který měl dále nést název Ministerstvo vnitra ČSR. V rámci této reorganizace byla Správa sledování nově začleněna do součástí ministerstva s krycím názvem VII. správa MV, a to podle tajného rozkazu ministra vnitra č. 144/1953 ze dne 1. října 1953. Zároveň byl dle tajného rozkazu ministra vnitra č. 145/1953 ze dne 1. října 1953 jmenován náčelníkem Správy sledování mjr. Antonín Kavan,²⁶ kterého povýšil ministr vnitra

26 Antonín Kavan (* 1921), JUDr., plukovník, člen KSČ od 1. 9. 1945. K SNB byl přijat 6. 6. 1945, v letech 1945–48 sloužil u Zemského velitelství SNB Praha, kde prošel několika pražskými stanicemi SNB. Od 3. 3. 1948 byl zařazen k Ministerstvu vnitra. V letech 1949–50 vykonával funkci velitele oddělení na odboru BA na MV ČSR, později na MNB ČSR. V roce 1950 byl jmenován zástupcem velitele sektoru BAa – IV. (přímo řídil tzv. „sledovačku“). V roce 1950 se stal zástupcem velitele V. sektoru Velitelství StB. V letech 1951–53 řídil problematiku sledování jako velitel V. sektoru Velitelství StB. „Sledovačka“ se pak stala jakousi Kavanovou doménou. Náčelníkem VII. správy MV (Správy sledování) byl v letech 1953–64, po následné reorganizaci řídil jako náčelník IV. správy MV v letech 1964–66. Během let 1960–65

k 1. únoru 1954 do hodnosti podplukovníka. VII. správě MV byla přidělena spisová značka A/6. Schůze kolegia ministra vnitra, konaná dne 8. října 1953, projednávala mj. dokument s názvem *Návrh na reorganizaci 5. odboru HS StB na správu Ministerstva vnitra s krycím názvem VII. správa (útvár sledování)*. Uvedený *Návrh* předpokládal především značné zvýšení početních stavů; to je patrné z konstatování, že dosud je ze 668 systemizovaných míst obsazeno jen 442, ale žádáno jich bude 738. Samotné organizační schéma bylo navrženo v následující podobě:

- *náčelník správy* – přímo řídil své zástupce a následující součásti:
 - sekretariát
 - samostatné zatýkácí oddělení
 - oddělení výchovy a přípravy kádřů
- *zástupce náčelníka správy* – přímo řídil sledovací odbory:
 - *I. odbor* – sledování; dále byl členěn na:
 - 1. až 5. oddělení a technické oddělení
 - *III. odbor* – sledování zastupitelských úřadů tzv. „imperialistických států“
 - 1. až 3. oddělení
- *zástupce náčelníka správy* – přímo řídil následující odbory:
 - *II. odbor* – identifikace, hotely; dále byl členěn na:
 - 1. až 5. oddělení
 - *IV. odbor* – hospodářský; dále byl členěn na:
 - 1. až 3. oddělení

Tato podoba organizačního členění složek Správy sledování byla na výše zmíněné schůzi kolegia ministra vnitra schválena. Následovaly však další změny, neboť již počátkem následujícího roku byl v kolegiu ministra vnitra, konaném dne 11. února 1954, předložen a projednán další nový návrh na úpravu organizační struktury VII.

absolvoval na právnické fakultě UK v Praze studium správního práva, v roce 1966 byl promován doktorem práv (JUDr.) *tamtéž*. V letech 1966–68 byl Kavan náčelníkem IV. správy HS StB, dne 25. 2. 1968 povýšen do hodnosti plukovníka. V souvislosti s nezákonnostmi příslušníků SNB v 50. letech 20. stol. byl Kavan 15. 7. 1968 odvolán z vedoucí funkce. Po skončení Pražského jara byl rehabilitován a vrátil se postupně zpět do nejvyšší funkce na Správě sledování. Od 15. 10. 1968 do 14. 3. 1971 vykonával funkci zástupce náčelníka a náčelníka 4. odboru IV. správy FS ZS, později IV. správy FMV. 15. 3. 1971 byl opětovně jmenován náčelníkem IV. správy FMV. V této funkci působil v letech 1971–79. Svou kariéru završil jako náčelník IV. správy SNB v letech 1979–82. Ke dni 31. 1. 1982 ukončil služební poměr příslušníka SNB odchodem do starobního důchodu. A. Kavan patřil bezesporu k zakladatelům a budovatelům čs. komunistické Správy sledování. – Dále srovnej: Adam KRETSCHMER, *Antonín Kavan – piliř socialistické zákonnosti*. In: Sborník *Securitas Imperii* 2/1994, ÚDV, Praha 1995, s. 291–298.

správy MV. Ten byl oproti návrhu z roku 1953 podstatně propracovanější, zahrnoval v sobě tyto součásti: vedení správy (náčelník a dva zástupci náčelníka), vnitřní oddělení, čtyři samostatná oddělení a tři odbory.²⁷

Další pohled na návrh úpravy počtu pracovníků a náplň činnosti Správy sledování nám nabízí materiál z 8. prosince 1953, nazvaný *Zpráva o početních stavech Ministerstva vnitra a návrh na plánované stavy ústředního aparátu a škol Ministerstva vnitra*, který předložil Rudolf Barák, ministr vnitra ČSR, politickému sekretariátu ÚV KSČ. Byly v něm mj. vypracovány nové početní stavy příslušníků jednotlivých správ reorganizovaného ministerstva. Pro Správu sledování vypadala tato změna následovně:

	důstojníci	poddůstojníci	občan. zaměstnanci	celkem	administrativně technic. hosp. stav	
					počet	%
plánováno	721	21	13	755	56	7,41
skutečně obsazeno	131	329	8	468	42	8,97

Ve zmíněné *Zprávě* byla nově definována náplň činnosti VII. správy MV. Její pracovníci měli provádět sledování osob podezřelých z protistátní činnosti, a to na žádost pracovníků operativních správ, dále se měli zaměřit na sledování diplomatů a cizích státních příslušníků pohybujících se na čs. území. Správa sledování měla svými pracovníky zajišťovat střežení a zjištění osob sledováním, dále provádět předběžné šetření – tzv. ustanovky rázu státněbezpečnostního a ustanovky pro Správu kádřů Ministerstva vnitra. Dále se měli pracovníci správy ve své činnosti zaměřit na sledování zastupitelských úřadů (ambasád) tzv. imperialistických států a zjišťovat jejich styky s čs. státními příslušníky. Všechny tyto úkoly měla Správa sledování plnit výhradně na území hl. m. Prahy a pouze pokud se jednalo o tzv. zvláštní případy, měla operovat a zasahovat na území celého Československa. Rovněž nově se mezi součástmi, které tvořily organizační strukturu správy, objevilo samostatné hospodářské oddělení. Jeho zřízení bylo zdůvodněno především nutností zachovat konspiraci jednotlivých příslušníků, která byla pro jejich práci naprosto nezbytná. Požadavek na zvýšení početních stavů pracovníků byl zdůvodňován mj. také nárůstem pracovních úkolů. Správa sledování se od 15. února 1954 skládala z těchto součástí:

- *vedení správy* (náčelník správy, dva zástupci náčelníka správy)
 - *náčelník správy* (přímo řídil své zástupce, vnitřní oddělení, samostatné zatýkací

27 AMV Brno-Kanice, f. A-2/1, i. j. 129. Dále viz tamtéž f. A-2/1, i. j. 151, Materiál pro schůzi kolegia ministra vnitra, konaného 11. 2. 1954, a zápis (usnesení) z jednání tohoto kolegia (Zpráva o činnosti VII. správy MV a návrh na novou organizaci VII. správy MV). Dále srovnej Jan FROLÍK, *Ještě k nástupu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, 52/2002, č. 2, s. 416–417.

oddělení, samostatné instruktážní a školské oddělení, samostatné hospodářské oddělení)

- *I. zástupce náčelníka správy* (řídil 2. odbor – ustanovka, hotelovka, 3. odbor – sledování tzv. imperialistických ambasád)
- *zástupce náčelníka správy* [řídil 1. odbor – přímé sledování (výkon), autorotu]
- *vnitřní oddělení*
- *odbor (sledování), dále rozčleněn na:*
 - *1. až 5. oddělení (sledovací)*
 - *6. oddělení (technické)*
 - *7. zvláštní oddělení*
- *II. odbor (ustanovka – identifikace osob, hotelovka), dále rozčleněn na:*
 - *1. až 3. oddělení (ustanovka)*
 - *4. oddělení (hotelovka)*
- *III. odbor (sledování tzv. imperialistických ambasád), dále rozčleněn na:*
 - *1. a 2. oddělení (střežení tzv. imperialistických ambasád)*
 - *3. oddělení [sledování návštěv (tzv. styků) na ambasádách, fotodokumentace]*
- *1. samostatné oddělení – zatýkací (provádělo zatýkání osob, domovní a osobní prohlídky, střežení bytů, ve výjimečných případech provádělo eskorty osob)*
- *2. samostatné oddělení – instruktážní a školské*
- *3. samostatné oddělení – autorota (1. a 2. četa, mechanici)*
- *4. samostatné oddělení – hospodářské (vedlo hospodaření na VII. správě MV, která byla samostatně hospodařícím útvarům s vlastním rozpočtem, plánováním, zajišťovalo finanční a materiálové zabezpečení Správy sledování, garderobu, technické prostředky), dále členěno na:*
 - *oddělení účtárna*
 - *oddělení materiálové*
 - *správní zaměstnanci*

Z následujících údajů je patrné, že Barákův návrh plánovaných počtů pracovníků pro Správu sledování z 8. prosince 1953 nebyl plně realizován. V lednu roku 1954 působilo na Správě sledování celkem 484 příslušníků. V průběhu roku 1954 došlo k jejich nárůstu na celkem 598 zaměstnanců. Do tohoto množství bylo zařazeno 567 důstojníků, 18 poddůstojníků a dále 13 občanských zaměstnanců.²⁸ Je tedy zřejmé, že výše zmíněný návrh ministra Baráka z roku 1953 na zvýšení početních stavů na Správě sledování byl realizován pouze částečně.

28 AMV Brno-Kanice, f. A-2/1, i. j. 151, Materiál pro schůzi kolegia ministra vnitra, které zasedalo 11. 2. 1954, a zápis (usnesení) z jednání tohoto kolegia (Zpráva o činnosti VII. správy MV a návrh na novou organizaci VII. správy MV). Materiál projednávaný a schválený kolegiem ministra vnitra obsahuje mj. také schéma organizační struktury Správy sledování. Dále viz přír. č. 602, Přehledy stavů, počty zaměstnanců, návrhy, schémata. Tabulka plánovaných počtů č. 17 – VII. správa MV. Materiál byl schválen ministrem vnitra Rudolfem Barákem k 15. 2. 1954.

Nejdůležitější součástí Správy sledování byl I. odbor (sledovací). Byl také personálně nejpočetnější, působilo v něm celkem 189 příslušníků, kteří byli pracovním poměrně dost vytížení. Podle statistik provedl v době od ledna roku 1952 do prosince roku 1953 sledovací odbor celkem 1 118 akcí, z toho 400 pro II. správu MV (kontrarozvědka). Větší část akcí sledovacího odboru byla technicky zajišťována vozidly III. samostatného oddělení (autoroty). Začátkem roku 1954 měla Správa sledování ve svém autoparku celkem 68 vozů a 60 motocyklů, dále 16 jízdních kol, na kterých za uvedenou dobu najezdili jeho příslušníci 1 914 124 km. Z tohoto množství bylo denně používáno asi 70 % vozidel, tj. denně průměrně 40 automobilů.

Pracovníci II. odboru se zaměřovali především na provádění tzv. státněbezpečnostního šetření, které bylo vedeno proti určeným osobám. Dále měli za úkol budovat sítě vázaných informátorů a důvěrníků, kteří kromě úkolů sloužících k upřesnění identifikace osob podávali pracovníkům II. odboru vlastní zprávy, např. o výskytu podezřelých osob, které mohly být potenciálně nebezpečné režimu, protistátních a jiných „provokačních“ letáků, různých signálů atd. Ke dni 31. prosince 1953 disponovala VII. správa MV slušnou agenturní sítí složenou ze 119 informátorů a 3 370 důvěrníků. Samo 3. oddělení III. odboru mělo 46 spolupracovníků. Zatýkáci oddělení provedlo ve stejné době 504 zatčení, 600 domovních prohlídek a 988 eskort. Zmíněna byla rovněž nekázeň spočívající v tom, že úkoly tohoto specializovaného útvaru se pokoušeli plnit pracovníci operativních útvarů (což při jejich nekompetentnosti obvykle vedlo k prozrazení akce) či pracovníci vyšetřovacích útvarů sami prováděli zatýkání a domovní prohlídky.²⁹

Úkoly VII. správy MV a 7. odborů KS MV byly obsaženy ve statutu VII. správy MV, který byl schválen na 39. schůzi bezpečnostního kolegia ministra vnitra v roce 1954. Podle něho měla Správa sledování a 7. odbory krajských správ zastávat tři hlavní úkoly: 1. plnit požadavky operativních správ – tajné sledování tzv. objektů ustanovky (zjišťování) v místě bydliště, tajné zatčení (zadržení); zatčení a pohledky; 2. agenturní práci v místech veřejného používání – hotelích, restauracích, kavárnách (na základě tajného rozkazu ministra vnitra č. 179/1953 ze dne 17. prosince 1953 a dle tajného rozkazu ministra vnitra č. 78/1954 ze dne 20. dubna 1954), provádět práci s důvěrníky a využívat je k plnění různých úkolů pro potřeby ustanovky (zjišťování) a pátrání; 3. provádět ochranu zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států, za pomoci tajného sledování zjišťovat totožnost čs. občanů, kteří tyto úřady navštěvovali.³⁰

Organizačně byla až do září roku 1954 VII. správa MV (Správa sledování) pod-

29 AMV Brno-Kanice, f. A-2/1, i. j. 151, Materiál pro schůzi kolegia ministra vnitra, které zasedalo 11. 2. 1954, a zápis (usnesení) z jednání tohoto kolegia (Zpráva o činnosti VII. správy MV a návrh na novou organizaci VII. správy MV). Srovnej Jan FROLÍK, *Ještě k nástupu organizačního vývoje státněbezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, 52/2002, s. 416–417.

30 AMV Brno-Kanice, f. A-2/1, i. j. 181, Zápis ze schůze a materiály předložené a projednáváné na 39. schůzi bezpečnostního kolegia v roce 1954 – statut VII. správy Ministerstva vnitra (Správa sledování).

řízena náměstkovi ministra vnitra plk. Karlu Košťálovi. Změna nastala po vydání tajného rozkazu ministra vnitra č. 177/1954 ze dne 22. září 1954. Podle tohoto rozkazu byla VII. správa MV nově podřízena přímo I. náměstkovi ministra vnitra, kterým byl v té době plk. Antonín Prchal.³¹

Dne 7. března 1955 vydal ministr vnitra tajný rozkaz č. 37/1955, jehož obsahem byl nový *Statut a Instrukce o práci VII. správy MV a 7. odborů krajských správ Ministerstva vnitra ČSR (KS MV)*. Článek 39 tajného rozkazu ministra vnitra č. 37/1955 pak obsahoval služební předpis *A-oper-VII-I*, kterým se Správa sledování řídila ve své činnosti. Došlo také k úpravě organizačních složek Správy sledování MV. Ke dni 31. března 1955 tvořily po organizační stránce strukturu VII. správy MV tyto součásti: vedení správy (náčelník a jeho zástupci), vnitřní oddělení, tři samostatná oddělení a čtyři odbory. Ve srovnání s rokem 1954 tedy ubylo jedno samostatné oddělení a přibyl jeden odbor. Schéma organizačních celků Správy sledování dostalo po uvedených změnách tuto podobu:

- *vedení správy* (náčelník správy, tři zástupci náčelníka správy)
- *vnitřní oddělení*
- *I. odbor* (sledování), dále rozčleněn na:
 - 1. až 5. oddělení
- *I.A odbor* (sledování), dále rozčleněn na:
 - 1. až 3. oddělení
- *II. odbor*, dále rozčleněn na:
 - 1. až 4. oddělení
- *III. odbor*, dále rozčleněn na:
 - 1. až 2. oddělení
- *IV. odbor*, dále rozčleněn na:
 - 1. až 4. oddělení
 - 5. oddělení (údržba)
- *1. samostatné oddělení – zatýkací* (provádělo zatýkání osob, domovní a osobní prohlídky, střežení bytů, ve výjimečných případech provádělo eskorty osob)
- *2. samostatné oddělení – instruktážní a školské*
- *3. samostatné oddělení – hospodářské* (vedlo hospodaření na Správě sledování, která byla samostatně hospodářským útvarem s vlastním rozpočtem, plánováním, zajišťovalo finanční a materiálové zabezpečení Správy sledování, garderobu, technické prostředky)³²

31 Srovnej Tajný rozkaz ministra vnitra č. 177/1954 z 22. 9. 1954, *Změna v podřízenosti V. a VII. správy MV*. Od 20. 9. 1954 byla Správa sledování (VII. správa MV) podřízena přímo I. náměstkovi ministra vnitra plk. A. Prchalovi. Současně bylo tímto rozkazem změněno ustanovení čl. 156 tajného rozkazu ministra vnitra č. 144/1953 *Organizace ministerstva vnitra*. Rozkaz byl vydán a podepsán ministrem vnitra R. Barákem.

32 AMV Praha, příř. č. 602 - Odbor organizace, systemizace a tarifkace. Tabulka plánovaných počtů č. 17 – VII. správa MV. Schváleno ministrem vnitra R. Barákem k 31. 3. 1955. Dále srovnej Tajný rozkaz ministra vnitra č. 37/1955 ze 7. 3.

K dalším organizačním změnám však došlo již krátce po vydání *Statutu a Instrukcí o práci VII. správy MV a 7. odborů krajských správ Ministerstva vnitra ČSR*. Již 17. března 1955 rozhodlo kolegium ministra vnitra o rozdělení I. odboru (sledování) na dva odbory, označené I.A. a I.B. Důvodem mělo být, že tento největší odbor VII. správy MV (pracovalo v něm 250 osob) je příliš velký na to, aby se dal jako celek účelně řídit. Krátce poté, dne 28. dubna 1955, rozhodlo kolegium ministra o navazující změně, spočívající ve vytvoření funkce 3. zástupce náčelníka správy. Ten se měl spolu s 2. zástupcem podělit o řízení odborů I.A. a I.B. Ty pracovaly na směny, tj. značnou část pracovní doby mimo kontrolu vyššího funkcionáře. Vedle toho bylo zrušeno 7. (sledovací) oddělení Krajské správy MV v Praze a bylo rozhodnuto, že potřeby jejich útvarů zajistí centrální útvar, tj. VII. správa MV sama.³³ Dne 20. října 1955 kolegium ministra posoudilo a schválilo návrh na zřízení samostatného kádrového oddělení u VII. správy MV. Do té doby potřeby správy v tomto směru zajišťovala Správa kádrů MV. Především s ohledem na početnost příslušníků VII. správy byl tento požadavek uznán za oprávněný.³⁴ K další úpravě pak došlo v polovině roku 1956. Tehdy byla dle tajného rozkazu ministra vnitra č. 66/1956, zrušena jednak zatýkácí oddělení u VII. správy MV, jednak zatýkácí skupiny 7. odborů krajských správ. Nahradila je zatýkácí oddělení u Správy vyšetřování MV a také u odborů vyšetřování krajských správ MV, kam byl jejich personál převeden.³⁵ Od 24. února 1961 bylo na Správě sledování zřízeno 4. samostatné oddělení. V tomto oddělení došlo ke sloučení agendy vnitřního oddělení a agendy oddělení kádrů. Výše zmíněné 4. samostatné oddělení bylo zrušeno

1955, v jehož příloze byl vydán *Statut a Instrukce o práci VII. správy MV a 7. odborů krajských správ Ministerstva vnitra ČSR*. Článek č. 39 tajného rozkazu ministra vnitra č. 37/1955 pak obsahoval služební předpis *A-oper-VII-1*, kterým se Správa sledování MV ve své činnosti řídila. Rozkaz byl vydán a podepsán ministrem vnitra R. Barákem.

33 Jan FROLÍK, *Jestliže k nástupu organizačního vývoje státobezpečnostních složek sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, 52/2002, s. 417. Srovnej AMV Brno-Kanice, f. A2/1–192, Návrh změny v organizaci VII. správy MV z 18. 4. 1955 (projednán a schválen byl na 13. schůzi kolegia ministra vnitra dne 28. 4. 1955). V návrhu se mj. psalo o tom, že I. odbor byl rozdělen na I.A. a I.B., které spolu se IV. odborem řídil 2. zástupce náčelníka správy. Početně se jednalo o celkem 350 pracovníků, což bylo dle návrhu neúnosné. Proto se měl nový 3. zástupce náčelníka správy podělit s 2. zástupcem náčelníka o část jeho úkolů. Zároveň byla zrušena funkce zástupce náčelníka I.A. odboru. Později se v organizaci VII. správy MV (od 31. 3. 1955) objevují I. odbor a I.A. odbor, odbor I.B. ze složek Správy sledování zmizel. Dále došlo k vyčlenění 7. samostatného oddělení z KS MV Praha a organizačně bylo začleněno do VII. správy MV (centrální Správa sledování převzala celkem 10 pracovníků). Návrh byl předložen na základě dohody náčelníka VII. správy MV s náčelníkem KS MV Praha a byl odůvodněn tím, že pracovníci 7. samostatného oddělení při KS MV Praha nejsou plně využiti, a to mj. i vzhledem k působnosti VII. správy MV na území hl. m. Prahy.

34 AMV Praha, f. A 2/1, i. j. 203, Zápis ze schůze kolegia ministra vnitra ČSR, konané 20. 10. 1955. Srovnej Jan FROLÍK, *Jestliže k nástupu organizačního vývoje státobezpečnostních složek sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP, 52/2002, s. 418. Dále viz AMV Praha, přír. č. 602 – Odbor organizace, systemizace a tarifkace. Tabulka plánovaných počtů č. 17 – VII. správa MV. Schváleno ministrem vnitra R. Barákem k 30. 11. 1955. Oddělení kádrů se zde objevuje v organizaci Správy sledování jako samostatný útvar správy s celkovým počtem 5 pracovníků.

35 Srovnej Tajný rozkaz ministra vnitra č. 66/1956 z 2. 7. 1956, *Zatýkácí oddělení VII. správy MV a zatýkácí skupiny 7. odborů KS MV (7. samostatných oddělení KS MV) – změna v organizaci*. Rozkaz vydal ministr vnitra R. Barák. Písemnosti, které se týkají činnosti těchto zatýkáčích oddělení, působících u útvarů sledování, jsou uloženy v AMV Praha, f. H, sign. H-196, „Zatýkačka“. Jedná se o materiály, které vznikly jednak z činnosti bývalého 3. oddělení V. sektoru (odboru) V (HS) StB, jednak z činnosti 1. samostatného oddělení VII. správy MV z období let 1950–56. Tvůrčí je jednací protokoly a tzv. mapy zpráv se záznamy o provedených domovních prohlídkách a zatčeních osob. V r. 1956 předala Správa sledování tyto materiály do AMV k trvalému uložení, v r. 1976 byly tyto materiály trvale zařazeny do fondu H.

v roce 1964 a na jeho místě byly zřízeny dva samostatné útvary (organizační složky) Správy sledování. Jednalo se o sekretariát správy a oddělení kádrů.³⁶

Správa sledování Ministerstva vnitra existovala pod krycím názvem VII. správa MV až do konce února roku 1964.

IV. správa Ministerstva vnitra

Dne 3. března 1964 byla rozkazem ministra vnitra č. 16/1964 stanovena nová organizace Ministerstva vnitra. Současně jím byla vydána krycí označení a spisové značky všech součástí Ministerstva vnitra. Tak došlo, s platností od 1. března 1964, v rámci této reorganizace k ustavení Správy sledování a ochrany zastupitelských úřadů kapitalistických států MV ČSR s krycím názvem IV. správa MV. Správě sledování a ochrany zastupitelských úřadů kapitalistických států byla přidělena staronová spisová značka A/6.³⁷ Náčelníkem správy byl jmenován „osvědčený“ pplk. Antonín Kavan. Do konce roku 1964 byla Správa sledování organizačně tvořena několika složkami: vedením správy, sekretariátem, oddělením kádrů, sedmi odbory a třemi samostatnými odděleními. Schéma organizace a náplň činnosti těchto složek měly následující podobu:

- *vedení správy* (náčelník správy, tři zástupci náčelníka)
- *sekretariát správy* (zajišťoval práce spojené s přijímáním, evidováním a oběhem všech písemností, rozkazů, služebních předpisů a směrnic; evidoval došlé stížnosti; evidoval a ukládal materiály ze sledovacích akcí; zajišťoval rekreaci pracovníků správy a vedl evidenci žadatelů o byty; zajišťoval úkoly mobilizační a bojové pohotovosti)
- *oddělení kádrů* (provádělo tzv. kádrově-výchovnou práci, nábor nových příslušníků, organizovalo vzdělávání příslušníků správy, školení; vedlo kádrové spisy pracovníků správy; připravovalo kádrové rozkazy náčelníka správy; vedlo evidenci příslušníků a občanských zaměstnanců správy; součástí oddělení byla skupina pro konspiraci)
- *I. odbor* [sledování zaměřené především na tzv. hlavní zastupitelské úřady (ambasády) kapitalistických států v hl. m. Praze], dále rozčleněn na:
 - *1. a 2. oddělení*

36 AMV Praha, příř. č. 602 – Odbor organizace, systemizace a tarifkace. Tabulka plánovaných počtů č. 8 – VII. správa MV. Schváleno I. náměstkem ministra vnitra plk. J. Kudrnou k 24. 1. 1961. Ve 4. samostatném oddělení byla řešena agenda kádrová a vnitřní. Srovnej Tabulka plánovaných počtů č. 8 – IV. správa MV. Schváleno náměstkem ministrem vnitra plk. RSDr. Š. Demjanem k 11. 2. 1964. Na místě 4. samostatného oddělení se nově objevují sekretariát správy a oddělení kádrů jako organizační složky Správy sledování.

37 Viz Rozkaz ministra vnitra č. 16/1964 ze 3. 3. 1964, *Organizace Ministerstva vnitra, krycí označení a spisové značky součástí MV*. Rozkazem pozbyly od 1. 3. 1964 účinnosti rozkazy a předpisy, které by rozkazu č. 16/1964 odporovaly. Zejména pozbyl platnosti čl. 165 tajného rozkazu ministra vnitra č. 152/1953 a čl. 1 tajného rozkazu ministra vnitra č. 1/1954. Rozkaz vydal ministr vnitra L. Štrougal.

- *II. odbor* (sledování zaměřené především na tzv. ostatní zastupitelské úřady kapitalistických států v Praze), dále rozčleněn na:
 - 1. a 2. oddělení
- *III. odbor* (sledování zaměřené především na tzv. vízové cizince, působící nebo pohybující se na území Československa), dále rozčleněn na:
 - 1. a 2. oddělení
- *IV. odbor* (sledování zaměřené především na cizinecké agentury a nepřátelské osoby z řad čs. státních občanů), dále rozčleněn na:
 - 1. a 2. oddělení
- *V. odbor* (operativně-technický), dále rozčleněn na:
 - 1. a 2. oddělení
- *VI. odbor* (zaměřen na ochranu zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států na území hl. m. Prahy), dále rozčleněn na:
 - 1. až 4. oddělení
- *VII. odbor* (ekonomický), dále rozčleněn na:
 - 1. až 4. oddělení
- 1. samostatné oddělení – *technické*
- 2. samostatné oddělení – *analytické*
- 3. samostatné oddělení – *finanční a plánovací* (vedlo hospodaření IV. správy MV, která byla samostatně hospodařícím útvarům s vlastním rozpočtem, plánováním, zajišťovalo finanční a materiálové zabezpečení Správy sledování, garderobu, technické prostředky)³⁸

K úpravě stávající organizace Správy sledování došlo rozkazem ministra vnitra č. 49/1964 ze dne 12. prosince 1964, kterým byl vydán nový statut IV. správy MV. Ten nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1965 a zároveň se jím rušil čl. 39 tajného rozkazu ministra vnitra č. 37/1955 a jím vydaný předpis *A-oper-VII-1 Statut a Instrukce o práci VII. správy MV a 7. odborů KS MV*; dále čl. 39 tajného rozkazu ministra vnitra č. 39/1956 a jím vydaný 1. doplněk služebního předpisu *A-oper-VII-1* a dále 2. doplněk vydaný prvním náměstkem ministra vnitra v roce 1956. Tento rozkaz ministra vnitra byl označen stupněm: Přísně tajné, zvláštní důležitosti.³⁹

Vydáním rozkazu ministra vnitra č. 49/1964 bylo také mj. vytýčeno pět hlavních úkolů IV. správy MV. Podle nich měla správa především provádět: a) tajné sledování; b) střežení a pozorování zájmových míst, objektů a prostorů; c) ochranu zastupitelských úřadů kapitalistických států; d) metodicky řídit agendu ustanovky na krajských

38 AMV Praha, přír. č. 602 – Odbor organizace, systemizace a tarifkace. Tabulka plánovaných počtů č. 8 – IV. správa MV. Schváleno a podepsáno náměstkem ministra vnitra plk. RSDr. Š. Demjanem k 11. 2. 1964. Správa sledování (IV. správa MV) měla podle výše uvedeného materiálu celkem 753 pracovníků. Z tohoto počtu bylo 690 příslušníků SNB (jednalo se o 651 důstojníků a 39 praporčíků). Zbytek pracovníků správy tvořilo 63 občanských zaměstnanců.

39 Viz Rozkaz ministra vnitra č. 49/1964 z 12. 12. 1964, *Statut IV. správy MV – vydání*, vydaný a podepsaný ministrem vnitra L. Štrougalem. Nový statut IV. správy MV nabyl účinnosti 1. 1. 1965.

správách MV; a konečně e) poskytovat odborné rady a konkrétní pomoc v individuálních případech při zajišťování operativní práce v zahraničí.⁴⁰

Ve statutu byla také vypracována nová organizační struktura Správy sledování. Jednalo se o celkem devět složek, které organizačně tvořily IV. správu MV:

- *vedení správy* (náčelník správy, tři zástupci náčelníka)
- *sekretariát správy* (zajišťoval práce spojené s přijímáním, evidováním a oběhem všech písemností, rozkazů, služebních předpisů a směrnic; evidoval došlé stížnosti, zvláštní průkazy MV; evidoval a ukládal materiály ze sledovacích akcí; zajišťoval rekreaci pracovníků správy a vedl evidenci žadatelů o byty; zajišťoval úkoly mobilizační a bojové pohotovosti a úkoly ke zvyšování bojové a tělesné připravenosti příslušníků správy)
- *oddělení kádru* (provádělo tzv. kádrově-výchovnou práci, nábor nových příslušníků správy; organizovalo vzdělávání příslušníků správy, školení a vysílání do odborných, vysokých a jazykových škol; připravovalo kádrové rozkazy náčelníka správy; plnilo úkoly vyplývající z povinnosti konspirace příslušníků správy; vedlo evidenci příslušníků a občanských zaměstnanců Správy sledování a jejich kádrové spisy)
- *sledovací odbory* (prováděly sledovací akce pro I., II. a II. správu MV, Krajskou správu MV Praha a pro zpravodajskou správu Generálního štábu MNO; mimo tyto požadavky dále náčelníkem správy určený sledovací odbor plnil tyto úkoly: a) organizoval a prováděl tajné sledování, střežení a pozorování v zájmových objektech a prostorech; b) vyhledával a zkoušel nové metody, formy a prostředky sledovací práce; c) organizoval a prováděl doškolovací kurzy pro pracovníky IV. správy MV a 4. odborů KS MV; d) metodicky řídil pracovníky 4. odborů KS MV, pracující na ustanovce)
- *úsek ochrany zastupitelských úřadů kapitalistických států* (zajišťoval bezpečnost budov zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států; prováděl tajné sledování osob, které navštěvovaly tyto úřady; na vyžádání kontrarozvědky – II. správy MV prováděl pasivní sledování zaměstnanců těchto úřadů; předával pracovníkům sledovacích odborů IV. správy tzv. objekty ke sledování)
- *technický úsek* [zabezpečoval chod Správy sledování po stránce služeb, jednalo se zejména o automobilní, zbrojní, intendantní, stavebně-ubytovací a proviantní služby; zajišťoval konspiraci řidičů, vozidel a objektů; prováděl technické úpravy vozidel pro sledování; vedl evidenci a zajišťoval opravu garderoby pro sledování; zajišťoval údržbu a řešil majetkoprávní poměry (včetně konspirace) budov Správy sledování]
- *operativně-technický úsek* (prováděl údržbu spojovacích prostředků; zajišťoval spo-

40 Tamtéž. Úkoly IV. správy MV jsou podrobně rozepsány v bodu č. 8, části II. *Statutu*. Jedná se o úkoly, které Správa sledování prováděla na základě požadavků operativních součástí Ministerstva vnitra.

jení v akcích většího rozsahu; vyráběl zařízení pro skryté fotografování; zpracovával fotodokumentaci ze sledovacích akcí a metodicky řídil pracovníky „sledovačky“)

- *analytický úsek* (prováděl rozboru a vyhodnocení materiálů z akcí sledovacích odborů a dalších úseků IV. správy MV; prováděl instruktáž 4. odborů krajských správ MV)
- *finanční a plánovací úsek* (podle platných předpisů zajišťoval finanční záležitosti Správy sledování; dohlížel na hospodaření a prováděl kontroly nakládání s finančními prostředky; dále kontroloval, aby finanční agendou nebyla narušena konspirační budov a konspirace příslušníků správy; dbal na dodržování plánovaného hospodaření)⁴¹

IV. správa Hlavní správy Státní bezpečnosti

K dalším organizačním změnám došlo v březnu roku 1966, kdy řídil Ministerstvo vnitra plk. Josef Kudrna.⁴² Opětovně došlo k integraci operativních správ (s výjimkou rozvědčné) pod jedno velení. Byla totiž znovu vytvořena Hlavní správa Státní bezpečnosti, do které byly začleněny kontrarozvědná správa Ministerstva vnitra (II. správa MV), Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (III. správa MV), Správa sledování (IV. správa MV) z centrály Ministerstva vnitra a dále I. zvláštní odbor Ministerstva vnitra.

V roce 1966 byla tedy IV. správa MV (Správa sledování) podle rozkazu ministra vnitra č. 12/1966 z 24. března 1966, v rámci celkové reorganizace Ministerstva vnitra, začleněna do nově vytvořené Hlavní správy Státní bezpečnosti (HS StB). Náčelníkem HS StB byl výše zmíněným rozkazem jmenován plk. Jaroslav Klíma, náměstek ministra vnitra. Klímovi byla kromě HS StB současně podřízena Správa operativní techniky (VI. správa MV).⁴³ V souvislosti se změnami v organizaci Ministerstva vnitra došlo také k úpravě spisových značek a krycích označení součástí Ministerstva vnitra, které byly stanoveny rozkazem ministra vnitra č. 28/1966, jenž nabýval účinnost od 1. července 1966.⁴⁴

41 Tamtéž. Působnost jednotlivých organizačních složek IV. správy MV je podrobně popsána v bodech č. 10–18, části IV. *Statutu IV. správy MV*. Podrobnější údaje o funkčních místech a náplni činnosti vedoucích pracovníků Správy sledování po vydání nového statutu a organizace viz v materiálu uloženém v AMV Praha, f. A-25, i. j. 422, Popis prací funkčních míst na IV. správě MV a stanovení tarifikační funkčních platů.

42 Josef Kudrna (* 1920), pracovník aparátu ÚV KSČ, po odvolání Antonína Prchala od dubna roku 1956 I. náměstek ministra vnitra. Ve funkci ministra vnitra působil v době od 26. 4. 1965 do 15. 3. 1968. O reorganizaci Ministerstva vnitra a StB v roce 1966 psal František KOUDELKA, *Státní bezpečnost 1954–1968 (Základní údaje)*. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 13, Praha 1993, s. 32–36.

43 Viz Rozkaz ministra vnitra č. 12/1966 z 24. 3. 1966, kterým byly provedeny organizační změny v Ministerstvu vnitra a jeho složkách. Rozkaz byl vydán ministrem vnitra J. Kudrnou. Tímto rozkazem byla mj. zřízena HS StB, jejímž náčelníkem byl jmenován plk. J. Klíma, náměstek ministra vnitra.

44 Viz Rozkaz ministra vnitra č. 28/1966 z 28. 6. 1966, kterým došlo ke stanovení spisových značek a krycích označení součástí Ministerstva vnitra, krajských správ SNB a okresních oddělení VB. Rozkaz nabýval účinnosti od 1. 7. 1966. Hlavní správa StB měla podle tohoto rozkazu spisovou značku N/Ka, shodnou se sekretariátem NMV plk. J. Klímy; Správa sledování měla spisovou značku SI.

Organizační strukturu Správy sledování v roce 1966, po vytvoření HS StB, tvořily tyto hlavní součásti v následující podobě:

- *vedení správy* (bylo tvořeno náčelníkem správy a dvěma zástupci náčelníka)
- *vnitřní odbor* (vznikl spojením sekretariátu náčelníka správy a oddělení analytiky, dále začleněním dispečerské služby Správy sledování, odbor převzal také úkoly spojené se zabezpečováním konspirace vyčleněním z působnosti kádrového oddělení; zodpovídal za zajištění prací spojených s přijímáním, evidováním a oběhem všech písemností, rozkazů, služebních předpisů a směrnic; prováděl evidenci a uložení materiálů ze sledovacích akcí, evidenci došlých stížností, evidenci zvláštních průkazů MV a krycích průkazů; zajišťoval úkoly mobilizační a bojové pohotovosti, sledoval bojovou a tělesnou připravenost příslušníků Správy sledování; zajišťoval rekreaci příslušníků správy a vedl evidenci žadatelů o byty)
- *útvár technického rozvoje* (zajišťoval úkoly technického rozvoje v podmínkách Správy sledování; kontroloval využívání a udržování technických prostředků a do držování směrnic radiového spojení; vypracovával vědeckotechnické a ekonomické rozborů, popř. plány technického zařízení s využitím pro Správu sledování)
- *sledovací odbory* (prováděly sledovací akce pro operativní součásti StB v Praze a pro zpravodajskou správu Generálního štábu MNO)
- *operativní a sledovací odbor* (organizoval a prováděl tajné sledování, střežení a pozorování v zájmových objektech a prostorech; měl vyhledávat a zkoušet nové metody, formy a prostředky sledovací práce; organizoval a prováděl doškolovací kurzy pro pracovníky Správy sledování a odborů sledování správ StB při krajských správách SNB)
- *odbor ochrany zastupitelských úřadů kapitalistických států* (měl zajišťovat bezpečnost budov zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států; dále tzv. prováděl pasivní sledování za účelem zjištění režimu zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států a bytů zaměstnanců těchto úřadů; předával pracovníkům sledovacích odborů zprávy ze sledování a tzv. objekty – zejména osoby určené ke sledování)
- *odbor operativní techniky* (měl za úkol zabezpečovat chod Správy sledování v oblasti služeb: automobilní, spojovací, zbrojní, intendantní, stavebně-ubytovací a proviantní, finančně-plánovací; zajistit konspiraci a výcvik řidičů vozidel a konspiraci objektů Správy sledování; zajišťovat technické úpravy a opravy sledovacích vozidel; vést evidenci, obhospodařovat a opravovat součásti garderoby pro sledování; provádět údržbu a montáž spojovacích prostředků; zpracovávat fotodokumentaci ze sledovacích akcí; zajišťovat a provádět kontrolu hospodaření s finančními prostředky; vést hospodářskou, finanční a plánovací agendu Správy sledování)⁴⁵

45 AMV Brno-Kanice, f. A 7, i. j. 175. Schéma organizačních složek MV a HS StB; Náplň činnosti organizačních složek IV. správy HS StB (Správy sledování).

Organizační schéma IV. správy HS StB potom vypadalo v souladu s úpravami organizační struktury správy a jejích útvarů následovně:

- *vedení správy* (náčelník správy a dva zástupci náčelníka správy)
 - *náčelník správy* (řídil své zástupce, vnitřní odbor, útvar technického rozvoje)
 - *zástupce náčelníka správy* (řídil I., II., III. odbor)
 - *zástupce náčelníka správy* (současně náčelník VI. odboru, řídil IV. a V. odbor)
- *vnitřní odbor*
- *útvar technického rozvoje*
- *I. odbor sledování*
 - *1. oddělení* (sledování zastupitelských úřadů tzv. hlavních kapitalistických států)
 - *2. oddělení* (sledování zastupitelských úřadů tzv. ostatních kapitalistických států)
 - *3. oddělení* (organizování trasového systému sledování a zjišťování totožnosti návštěvníků těchto zastupitelských úřadů na základě konkrétních poznatků)
- *II. odbor sledování*
 - *1. oddělení* (sledování tzv. vízových cizinců)
 - *2. oddělení* (sledování podle požadavků politické kontrarozvědky a rozvědky)
- *III. odbor sledování*
 - *1. oddělení* (sledování podle požadavků Správy StB Krajské správy SNB Praha a Správy StB hl. m. Prahy)
 - *2. oddělení* (sledování pro III. správu MV a ekonomické úseky kontrarozvědné správy)
- *IV. odbor operativního sledování*
 - *1. oddělení* (organizování kurzů pro příslušníky „sledovače“, jednak ze Správy sledování, jednak ze sledovacích odborů z krajů; proškolení nových forem sledování praktickou výukou na požadavcích rozvědky a Generálního štábu MNO)
 - *2. oddělení* (provádění sledování pomocí budované sítě spolupracovníků)
- *V. odbor operativního sledování* (složen ze tří oddělení; jistil operativní sledování vybraných zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států, které bylo prováděno nepřetržitě ve třech směnách vždy jedním oddělením v jedné směně)
- *VI. odbor operativně-technický*
 - *1. oddělení* (technické) (vykonávalo úkoly spojovací techniky a fotodokumentace)
 - *2. oddělení* (automobilní) (úkoly automobilního provozu pro sledování)
 - *3. oddělení* (opravářské) (opravy dopravních prostředků Správy sledování)
 - *4. oddělení* (hospodářské) (vykonávalo úkoly v oblasti materiálního, zbrojního, stavebně-ubytovacího zajištění Správy sledování a údržbu)
 - *5. oddělení* (finančně-plánovací) (vedlo finanční a plánovací agendu správy).⁴⁶

46 Tamtéž. f. A 7, i. j. 175. Schéma organizačních složek Ministerstva vnitra a HS StB; Úprava organizační struktury IV. správy HS StB (Správy sledování).

Nově byly také definovány úkoly Správy sledování HS StB. Mezi její hlavní úkoly, které vykonávala na základě požadavků operativních součástí Státní bezpečnosti a zpravodajské správy Generální štábu MNO, patřilo především: a) konspirativní sledování; b) střežení a pozorování zájmových míst, objektů a prostorů; c) provádění opatření směřující k objasnění podezřelé činnosti, a to na základě poznatků získaných vlastními operativními prostředky a po dohodě s vedením II. správy HS StB; d) ochranu určených zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států; e) metodické řízení a koordinace práce odborů sledování správy StB při krajských správách SNB a zajištění jejich vybavení (spojovacími prostředky, fotodokumentačními prostředky a dopravními prostředky, vyrobenými v kapitalistických státech); f) v individuálních případech poskytování odborných rad a konkrétní pomoc svými příslušníky při zajišťování operativní práce v zahraničí.⁴⁷

Náčelníkem Správy sledování zůstal až do července roku 1968 pplk. JUDr. Antonín Kavan. Ten byl v souvislosti s událostmi Pražského jara roku 1968 odvolán ministrem vnitra Josefem Pavlem, dle kádrového rozkazu ministra vnitra č. 503/1968 ze dne 15. července 1968, z funkce.⁴⁸ Důvodem k odvolání A. Kavana z funkce náčelníka správy byl jeho podíl na nezákonnostech páchaných příslušníky SNB v 50. letech 20. století, které byly právě v roce 1968 znovu prošetřovány. Na jeho místo v čele Správy sledování nově nastoupil na poměrně krátkou dobu bývalý náměstek ministra vnitra plk. RSDr. Štefan Demjan.

Ve složkách Hlavní správy Státní bezpečnosti byla Správa sledování začleněna až do počátku roku 1969, kdy byla dle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 9/1969 nově zřízena Federální správa Zpravodajské služby.

IV. správa Federální správy Zpravodajské služby

Další zásadní reorganizace ministerstva vnitra proběhla v roce 1969. Byla uskutečněna v úzké souvislosti se státoprávními změnami, ke kterým došlo po schválení ústavního zákona č. 171/1968 Sb. V rámci těchto změn byla jednak nově zřízena Ministerstva vnitra České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, jednak vzniklo Federální ministerstvo vnitra Československé socialistické republiky. Jeho organizace, krycí označení a spisové značky jednotlivých útvarů byly stanoveny dle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 9/1969 ze dne 3. března 1969.⁴⁹ Tímto rozkazem byly ke dni 1. března 1969 nově zorganizovány státněbezpečnostní složky Federálního

47 Tamtéž. f. A 7, i. j. 175. Schéma organizačních složek Ministerstva vnitra a HS StB; Hlavní úkoly IV. správy HS StB (Správy sledování).

48 Viz Adam KRETSCHMER, *Antonín Kavan... c. d., Securitas Imperii 2/1994*, ÚDV, Praha 1995, s. 293. Dále srovnej Kádrový rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 503/1968 z 15. 7. 1968.

49 Rozkaz ministra vnitra č. 9/1969 z 3. 3. 1969, *Organizace, spisové značky a krycí označení útvarů Ministerstva vnitra ČSSR, útvarů výkonného aparátu a útvarů služeb*. Tímto rozkazem byla zřízena FS ZS jako útvar výkonného aparátu. Organizačně byla tvořena: Hlavní správou rozvědky, Hlavní správou kontrarozvědky, Správou vojenské kontrarozvědky, Správou zpravodajské techniky a Správou sledování. Rozkaz vydal ministr vnitra ČSSR Jan Pelnář.

ministerstva vnitra, tzv. útvary výkonného aparátu. Federální správa Zpravodajské služby (FS ZS) byla podřízena plk. JUDr. Františkovi Vaškovi, náměstkovi ministra vnitra. Správa sledování byla začleněna do nově vzniklé FS ZS pod krycím označením IV. správa FS ZS a jejím náčelníkem se stal plk. RSDr. Štefan Demjan.⁵⁰ Ve funkcích zástupců náčelníka správy působili v roce 1969 mjr. Jaromír Pátík a pplk. Václav Špála. V té době patřili k užšímu vedení Správy sledování tito důstojníci: vedoucími funkcionáři tzv. štábních útvarů byli mjr. Emil Dvořák jako náčelník vnitřního oddělení, pplk. Jaroslav Bartoň jako náčelník oddělení svodné informace a koncepční činnosti, mjr. Josef Hrabák ve funkci náčelníka kádrového a školského oddělení, mjr. Karel Čimera jako náčelník operačního oddělení. Mezi náčelníky tzv. výkonných útvarů patřili mjr. Jan Kaňovský jako náčelník 1. odboru, mjr. Karel Mourek jako náčelník 2. odboru, pplk. František Němec jako zástupce náčelníka 3. odboru (funkce náčelníka byla na 3. odboru neobsazena), plk. JUDr. Antonín Kavan jako náčelník 4. odboru, pplk. Josef Vavroušek jako náčelník 5. odboru a pplk. Josef Stuchlý, náčelník 6. odboru.⁵¹

Ke dni 10. června 1969 byla organizačně IV. správa FS ZS tvořena těmito složkami: vedením správy (náčelník a jeho zástupci), dále čtyřmi odděleními a šesti odbory. Organizační schéma a náplň činnosti jednotlivých složek Správy sledování pak ukazují následující podobu:

- *vedení správy* (náčelník správy a dva zástupci náčelníka správy)
 - *náčelník správy* (přímo řídil své zástupce, vnitřní oddělení, oddělení svodné informace a koncepční činnosti, oddělení kádrové a školské)
 - *zástupce náčelníka správy* (řídil operační oddělení, I., II., III. odbor)
 - *zástupce náčelníka správy* (řídil IV., V., VI. odbor)
- *vnitřní oddělení* (plnilo administrativní a správní úkoly pro náčelníka správy a dále zajišťovalo tzv. zvláštní úkoly)

50 Štefan Demjan (1923–1996), RSDr., plukovník. Člen KSČ od 26. 4. 1945, dlouhá léta působil ve stranickém aparátu, absolvoval vysokou stranickou školu ÚV KSSS v Moskvě. V roce 1956 byl zařazen na Ministerstvo vnitra. Ve funkci náměstka ministra vnitra působil od 16. 4. 1956 do 30. 6. 1968 a převzal především řízení operativních ústředních správ StB. Z funkce náměstka ministra byl odvolán ministrem vnitra J. Pavlem, a to podle kádrového rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 444/1968 z 25. 6. 1968. 28. 7. 1968 byl Demjan jmenován do funkce náčelníka IV. správy FS ZS (Správa sledování) a tuto funkci zastával v letech 1968–70. Z funkce náčelníka Správy sledování byl odvolán kádrovým rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 269/1970 k 31. 5. 1970 s odůvodněním, že zastával „některé chybné politické postoje v průběhu roku 1968“. Od 1. 7. 1970 byl podle kádrového rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 86/1970 dán do tzv. kádrové dispozice. 9. 6. 1970 schválilo představenstvo HV KSČ FMV zahájení disciplinárního řízení proti Demjanovi a disciplinární komise navrhla jeho vyloučení ze strany. Návrh schválila pohovorová komise ÚV KSČ, vyloučen ze strany byl 7. 6. 1971. Svoji kariéru ukončil jako referent odboru pasů a víz Krajské správy SNB v Praze, kde půdobil od 1. 8. 1971. 28. 2. 1978 byl uvolněn ze služebního poměru příslušníka SNB dle kádrového rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 19/1978 a odešel do starobního důchodu.

51 AMV Brno-Kanice, f. A-13, i. j. 52, Přehled organizační struktury jednotlivých součástí (správ), které tvořily FS ZS. Ve zmíněném materiálu je rovněž vyznačeno personální obsazení všech vedoucích funkcí jednotlivých organizačních složek IV. správy FS ZS (Správa sledování). Materiál je datován k 10. 6. 1969.

- *oddělení svodné a koncepční činnosti* (soustřeďovalo, analyzovalo a syntetizovalo znalosti a dokumenty nezbytné pro vytváření koncepce činnosti Správy sledování)
- *oddělení operační* (soustřeďovalo a dále analyzovalo poznatky o činnosti kádrových rozvědčků získaných prostředky Správy sledování; zajišťovalo koordinaci a řízení akcí a fotodokumentaci speciálními prostředky)
- *kádrové a školské oddělení* (soustřeďovalo, dále analyzovalo a syntetizovalo znalosti a dokumenty, které byly nezbytné pro řízení a vytváření celkové koncepce kádrové politiky Správy sledování)
- *I. odbor* – zaměřen na provádění sledování pro federální operativní součásti (prováděl sledování na vyžádání operativních součástí FS ZS a zpravodajské správy Generálního štábu MNO)
- *II. odbor* – základní sledování, „D“ síť (důvěrníků), výpadovky, trasové sledování (prováděl sledování pohybu kádrových rozvědčků, případně i jiných osob ve vytipovaných či z jiných důvodů operativně zajímavých prostorách v souladu se zájmy a úkoly příslušných operativních součástí FS ZS)
- *III. odbor* – sledování zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států [prováděl stabilní či namátkové sledování (pozorování) rezidentur na zastupitelských úřadech protivníka (tzv. kapitalistických států), určených příslušnými pracovišti II. správy FS ZS (čs. kontrarozvědky)]
- *IV. odbor* – odborná příprava a výcvik kádrů (prováděl především výcvik vlastních i svěřených příslušníků operativních součástí FS ZS, Hlavní správy StB ČSR, Hlavní správy StB SSR a zpravodajské správy Generálního štábu MNO)
- *V. odbor* – hospodářský, služeb, techniky a konspirace (zajišťoval především materiální, technické a finanční potřeby Správy sledování; zodpovídal za konspiraci a legalizaci Správy sledování a jejích příslušníků)
- *VI. odbor* – sledování pro národní součásti (prováděl sledování pro Hlavní správu StB ČSR, krajské správy StB, pro ostatní národní operativní součásti a samostatné odbory vojenské kontrarozvědky)⁵²

Postavení Správy sledování FS ZS bylo definováno v tzv. *Prozatímním statutu IV. správy FS ZS*, který byl 6. července 1969 plk. Demjanem zaslán ke schválení. Statut byl následně schválen (10. července 1969) plk. JUDr. Františkem Vaškem, náměstkem ministra vnitra. Plk. RSDr. Štefan Demjan však nestál v čele Správy sledování dlouho, neboť již od 1. srpna 1970 byl novým náčelníkem IV. správy FS ZS (Správy

52 AMV Brno-Kanice, f. A-13, i. j. 52, Schéma organizační struktury IV. správy FS ZS z 10. 6. 1969. Dále srovnej f. A-18, i. j. 31, Prozatímní statut Správy sledování FS ZS (organizační struktura, náplň činnosti Správy sledování). V organizační struktuře Správy sledování se oproti úpravám z roku 1966 (zařazení Správy sledování do součástí Hlavní správy StB) nově objevují tyto složky: oddělení svodné a koncepční činnosti, operační oddělení, oddělení kádrové a školské. Správa sledování (IV. správy FS ZS) tedy po úpravách v r. 1969 organizačně sestávala z těchto součástí: a) vedení správy (náčelník a zástupci náčelníka), b) 4 oddělení a za c) 6 odborů.

sledování) jmenován plk. ing. Ján Hanuliak.⁵³ Funkci zástupce náčelníka vykonával v té době již plk. JUDr. Antonín Kavan, který byl dne 15. října 1968 rehabilitován Janem Pelnářem, novým, prvním normalizačním, ministrem vnitra.⁵⁴ Další reorganizace složek MV následovala vzápětí. Začátkem roku 1971 byla FS ZS, vydáním rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 5/1971, zrušena.

IV. správa Federálního ministerstva vnitra

Na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 5/1971 byla zrušena Federální správa zpravodajské služby a Správa sledování byla jako samostatný útvar, pod krycím názvem IV. správa FMV, začleněna do výkonného aparátu Federálního ministerstva vnitra ČSSR. Náčelníkem IV. správy FMV byl dne 15. března 1971 opětovně jmenován „osvědčený a zkušený kádr“ plk. JUDr. Antonín Kavan, podle kádrového rozkazu ministra vnitra č. 141/1971. Jeho nejbližšími spolupracovníky ve vedení Správy sledování se stali plk. Josef Stuchlý a plk. Robert Dohnal, a to ve funkcích zástupců náčelníka.⁵⁵

Současně byl, podle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 60/1971 ze dne 7. prosince 1971, vydán nový *Organizační řád Správy sledování FMV* (IV. správy FMV) a mj. zrušen rozkaz ministra vnitra č. 49/1964, kterým byl vydán *Statut IV. správy Ministerstva vnitra*. Nová organizační struktura Správy sledování a náplň činnosti jejích jednotlivých složek byla od roku 1971 následující:

53 Ján Hanuliak (* 1923), Ing., plukovník, později generálmajor, absolvent Vysoké školy ekonomické v Bratislavě (r. 1966 – Ing.), v r. 1946 vstoupil do Sboru národní bezpečnosti, člen KSČ od 8. 11. 1947. V letech 1946–49 sloužil jako příslušník SNB na Obvodním oddělení VB v Lučenci, 1949–51 byl politickým tajemníkem na KV StB v Banské Bystrici. Prošel celou řadou funkcí na Krajské správě (KS) StB v Košicích. V 50. letech 20. století byla jeho kariéra spjata v Košicích s odděleními, která se zabývala činností tzv. východní emigrace (tj. ukrajinské a ruské). Jak víme z jiných záznamů (např. výpovědi A. Prchala či vyjádření některých příslušníků MV pro tzv. Štrougalovu komisi poč. 60. let 20. století), právě Košice a jejich okolí byly předmětem mimořádného zájmu sovětských poradců, kteří se v tomto regionu neomezovali na pouhé konzultace, nýbrž přímo se účastnili realizovaných akcí a pracovali s agenturou. Právě zde zřejmě generál Hanuliak navázal styky, které jej později katapultovaly až na místo 1. náměstka federálního ministra vnitra, odpovědného za činnost StB. V letech 1951–55 působil jako náčelník oddělení a 5. odboru KS MV Košice, 1955–56 byl náčelníkem 3. odboru KS MV Košice. Následně v letech 1956–57 byl již zástupcem náčelníka KS MV Košice, v období let 1959–63 náčelníkem 4. odboru KS MV Košice, 1963–66 opětovně zástupcem náčelníka KS StB Košice. V letech 1966–69 byl Hanuliak zástupcem náčelníka KS StB Košice a současně řídil jako náčelník 2. odbor této správy StB. Svoji kariéru na Slovensku zakončil v letech 1969–70 jako náčelník KS StB v Košicích. V budování své kariéry pokračoval dále ve složkách Federálního ministerstva vnitra ČSSR. Náčelníkem Správy sledování (IV. správy FMV) byl jmenován 1. 8. 1970 a funkci zastával do 15. 2. 1971. Setrval v ní tedy velice krátce. Brzy poté vystoupal na vrchol vedení rezortu, když se 15. 2. 1971 stal náměstkem ministra vnitra a zůstal jím v letech 1971–73. Ve funkci I. náměstka ministra vnitra pak působil v letech 1973–79. Svoji kariéru u Federálního MV zakončil v letech 1979–80, kdy byl osobním konzultantem ministra vnitra ČSSR, a v období let 1980–82 působil jako představitel Federálního ministerstva vnitra ČSSR v Sovětském svazu. K 31. 7. 1982 odešel do starobního důchodu.

54 Antonín Kavan byl do funkce náčelníka IV. správy FMV znovu ustanoven podle kádrového rozkazu federálního ministra vnitra č. 141/71 z 15. 3. 1971. Dále viz Adam KRETSCHMER, *Antonín Kavan... c. d., Securitas Imperii 2/1994*, ÚDV, Praha 1995, s. 294–295. O Ministerstvu vnitra a bezpečnostním aparátu v roce 1968 viz práci: František KOUDELKA – Jiří SÚK, *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, Díl 7. ÚSD AV ČR, Brno 1996.

55 Viz Vladimír JOUKL, 30. výročí IV. správy FMV Praha. In: *Sledování. Informační bulletin IV. správy FMV ČSSR*, 1978, č. 1–2, s. 18. Některé údaje v textu jsou nepřesné, je třeba je ověřit v dalších pramenech. Dále srovnej Adam KRETSCHMER, *Antonín Kavan... c. d., Securitas Imperii 2/1994*, ÚDV, Praha 1995, s. 295.

- *vedení správy* (náčelník správy a zástupci náčelníka správy)
 - *vnitřní oddělení* (vedlo přehled úkolů správy, zajišťovalo výkon spisové služby, evidenci žadatelů o byty, evidenci stížností, přípravu vydávání rozkazů a pokynů náčelníka správy, úkoly mobilizační povahy, výkon služby operačního důstojníka)
 - *kádrové a školské oddělení* (provádělo tzv. kádrově-výchovnou práci, nábor nových příslušníků, organizovalo vzdělávání příslušníků správy, školení, atp.)
 - *oddělení svodné a koncepční činnosti* (zkoumalo problematiku řídicí a organizátor-ské činnosti; soustřeďovalo a analyzovalo poznatky a dokumenty nezbytné pro vytváření koncepce sledovací činnosti; zpracovávalo návrhy a podklady pro tvorbu zásadních rozkazů a metodických pokynů zaměřených na sledovací činnost)
 - *operační oddělení* (soustřeďovalo jednak poznatky o systému, metodách a činnosti rozvědků, jednak materiály o výsledcích jejich sledování a tyto informace dále analyzovalo; shromažďovalo materiály o nových zaměstnancích zastupitelských úřadů tzv. nepřátelských států; zajišťovalo chod centrálního dispečinku, koordinaci a také řízení všech sledovacích akcí; dbalo na osobní konspiraci příslušníků Správy sledování; zajišťovalo fotodokumentaci sledovacích akcí, označených jako akce mimořádného významu)
 - *1. odbor* (organizoval a prováděl sledování kádrových rozvědků, vízových cizinců, obchodních zástupců a jiných osob z určených kapitalistických států, kteří se spojili s čs. občany, tato sledování prováděl pro Hlavní správu kontrarozvědky, Hlavní správu vojenské rozvědky a pro útvary vojenské kontrarozvědky Středočeského kraje)
 - *2. odbor* (organizoval a prováděl registrace pohybu zaměstnanců zastupitelských úřadů pomocí systému opěrných bodů a sítí spolupracovníků na území hl. m. Prahy a při jejich výjezdech z Prahy)
 - *3. odbor* [prováděl operativní sledování (střežení) určených ambasad tzv. kapitalistických států; podílel se na odhalování nepřátelské činnosti jejich zaměstnanců]
 - *4. odbor* (zajišťoval a prováděl sledování pro Hlavní správu rozvědky a pro Zpravodajskou správu Generálního štábu ČSLA; dále zajišťoval a prováděl přípravu kádrů)
 - *5. odbor* (prováděl především technické a ekonomické zajišťování činnosti Správy sledování)
 - *6. odbor* (prováděl sledování nepřátelských osob pro vnitřní zpravodajství, ochranu čs. ekonomiky, sledování pro útvary správy StB Praha a Středočeského kraje)
- Dále pracovaly na IV. správě FMV poradní a pomocné orgány náčelníka správy. Jednalo se zejména o Štáb náčelníka správy a pracovní komise (trvalého či dočasného charakteru).⁵⁶ Štáb náčelníka správy byl zřizován vždy, další poradní a pomocné orgány podle potřeby.

56 Viz Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 60/1971 ze 7. 12. 1971, *Organizační řád Správy sledování FMV*. Rozkaz vydal

V této době došlo také k určitým změnám v pracovních metodách sledovacích odborů IV. správy FMV. Tak např. pracovníci 3. odboru (operativní sledování zastupitelských úřadů kapitalistických států) začali sledované osoby od zastupitelských úřadů „provádět tzv. *střeženým pásmem, až na hranice tohoto pásma*“. Tím měl být získán čas na upozornění dalších pracovníků „sledovačky“, aby mohli konspirativně převzít sledování těchto zájmových osob. Pracovníci 1. odboru Správy sledování začali mapovat, zaznamenávat a monitorovat trasy, po kterých se zpravidla sledované osoby pohybovaly, čímž se prodloužila stanoviště „sledovačky“ až k tzv. „záchytu“ pohybujících se sledovaných osob. Také 6. odbor (sledování nepřátelských osob pro vnitřní zpravodajství, ochrana čs. ekonomiky, sledování pro útvary Správy StB Praha s Středočeského kraje) změnil způsob sledování. V jednotlivých oblastech pohybu sledovaných osob byly vybudovány tzv. opěrné body a základny pro zvýšení konspirace sledování.⁵⁷ Odbory sledování, organizačně začleněné do složek IV. správy FMV, využívaly při své práci také nově vypracované *Směrnice pro činnost útvarů sledování Státní bezpečnosti (A-oper-IV-2)*, které byly vydány v příloze rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 58/1972 ze dne 28. prosince 1972.⁵⁸ Dle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 3/1973 ze dne 4. ledna 1973 byla Správa sledování podřízena (s účinností od 1. ledna 1973) genmjr. Ing. Jánů Hanuliakovi, náměstkovi ministra vnitra ČSSR.

IV. správa Sboru národní bezpečnosti

V průběhu 70. let 20. století byla Správa sledování organizačně tvořena vedením správy, sedmi odbory, třemi odděleními, inspekcí náčelníka správy a skupinou obrany. V letech 1971–78 byl náčelníkem správy sledování plk. JUDr. Antonín Kavan.

K další úpravě organizační struktury Správy sledování došlo v roce 1978. Tehdy byl dne 21. dubna 1978 vydán rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 14/1978, jehož přílohou byl nový *Organizační řád Správy sledování*. Současně byl tímto rozkazem zrušen rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 60/1971 a organizační řád Správy sledování jím vydaný. Správa sledování byla zařazena do federálních útvarů Sboru národní bezpečnosti

a podepsal ministr vnitra ing. Radko Kaska, CSc. Srovnej AMV Praha, f. A-25, i. j. 423, Návrh postavení, působnosti, hlavních úkolů a organizace Správy sledování MV. Jedná se o materiál určený k projednání do kolegia ministra vnitra ČSSR z 8. 1. 1971.

⁵⁷ Viz Vladimír JOUKL, 30. výročí IV. správy FMV Praha. In: *Sledování. Informační bulletin IV. správy FMV ČSSR*, 1978, č. 1–2, s. 18. Některé údaje uvedené v textu jsou nepřesné, je třeba je ověřit v dalších pramenech. Dále viz AMV Praha, f. A-25, i. j. 595–648. Opěrné body a základny využívané zejména při tzv. vnitřním trasovém vizuálním sledování. Opěrné body byly budovány na třídách častého průjezdu vozidel sledovaných osob, kdy byl pohyb těchto sledovaných osob po trase z jednotlivých bodů návazně předáván.

⁵⁸ Srovnej Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 58/1972 z 28. 12. 1972, v jehož příloze byly vydány *Směrnice pro činnost útvarů sledování Státní bezpečnosti (A-oper-IV-2)*.

(SNB) pod novým krycím názvem jako IV. správa SNB.⁵⁹ Podle nového organizačního řádu měla Správa sledování následující součásti:

- *vedení správy* (náčelník správy, I. zástupce náčelníka správy, zástupce náčelníka správy)
- *vnitřní oddělení* (vedlo přehled o úkolech plynoucích z rozhodnutí, rozkazů a nařízení ministra vnitra; vedlo evidenci písemností náčelníka správy a vnitřního oddělení)
- *inspekce náčelníka správy* (prováděla kontrolní a inspekční činnost dle pokynů náčelníka správy, prověřovala plnění úkolů plynoucích z rozkazů a předpisů, prováděla komplexní a tematické prověrky na útvech sledování StB, prověřovala stížnosti, oznámení a podněty pracovníků správy, předkládala návrhy na řešení těchto problémů)
- *skupina obrany* (zejména zpracovávala a dále upřesňovala plán tzv. „zpohotovení“, vyčleňování a doplňování sil a prostředků mobilizačního rozvinutí a výjezdu do míst válečné dislokace k plnění zvláštních úkolů; zpracovávala dokumentaci související s plněním úkolů v systému mimořádných bezpečnostních opatření, navrhovala obsahové zaměření nácviků bojové pohotovosti; prováděla vyhodnocení připravenosti příslušníků; měla organizovat, řídit a provádět bojovou a brannou přípravu příslušníků správy atd.)
- *kádrové a školské oddělení* (provádělo tzv. kádrově-výchovnou práci, nábor nových příslušníků, organizovalo vzdělávání příslušníků správy, školení; vedlo kádrové spisy, osobní evidenci pracovníků správy; provádělo komplexní služební hodnocení příslušníků správy, organizovalo jeho provádění a realizaci přijatých závěrů; zpracovávalo návrhy na změny v tabulkách složení a počtů Správy sledování atp.)
- *oddělení svodné a koncepční činnosti* (soustřeďovalo a analyzovalo poznatky nutné pro vytváření koncepce sledovací činnosti; zpracovávalo návrhy a podklady pro tvorbu předpisů a pokynů ke sledovací činnosti; soustřeďovalo, analyzovalo a zpracovávalo poznatky o systému, metodách a činnosti nepřátelských rozvědek pro sledovací odbory a útvarů sledování StB; shromažďovalo prvotní materiály na zaměstnance určených zastupitelských úřadů pro potřeby sledování; upozorňovalo příslušné útvarů na systém ochrany nepřátelských rozvědek

59 Srovnej Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 14/1978 z 21. 4. 1978, v jehož příloze byl vydán *Organizační řád Správy sledování*. Rozkaz vydal v zastoupení genmjr. Ing. J. Hanuliak, I. náměstek ministra vnitra. Správa sledování byla v článcích 1–3 úvodního ustanovení nového organizačního řádu definována jako „výkonný orgán FMV, jehož posláním byla spolupráce při ochraně socialistického společenského a státního zřízení ČSSR před útoky vnějšího a vnitřního nepřítele.“ Toto „poslání“ měla provádět „zejména sledování osob důvodně podezřelých z nepřátelské činnosti proti společenskému a státnímu zřízení ČSSR na základě požadavků rozvědných a kontrarozvědných útvarů Státní bezpečnosti.“

čků před sledováním a na pravděpodobné prostory jejich zájmu zjištěné sledováním)⁶⁰

- 1. *odbor* – sledování osob kontrarozvědně rozpracovávaných II. správou SNB a III. správou SNB a útvarů vojenské kontrarozvědky (organizoval a prováděl sledování osob kontrarozvědně rozpracovávaných pro výše uvedené útvarů; zaměřoval se na kádrové rozvědky a agenturu s důrazem na špionážní a další nepřátelskou činnost; sledoval návštěvníky vybraných zastupitelských úřadů, ve výjimečných – většinou recipročních – případech prováděl střežení zájmových osob)
- 2. *odbor* – zpravodajské sledování určených zastupitelských úřadů a trasové sledování prostor s koncentrací jejich personálu (zaměřoval se na odhalování nepřátelské činnosti personálu určených zastupitelských úřadů; jeho pracovníci sledovali režim těchto zastupitelských úřadů, jejich návštěvnost; spolupracovali s 1. a 3. odborem správy při zachycování a sledování zájmových osob z personálu a návštěvníků těchto zastupitelských úřadů; prováděli dokumentaci z těchto sledování a získávali síť spolupracovníků pro trasové sledování pracovníků a návštěvníků těchto zastupitelských úřadů)
- 3. *odbor* – organizování a vlastní provádění sledování nepřátelských osob kontrarozvědně rozpracovávaných X. a IX. správou SNB a realizace požadavků sledování pro kontrarozvědné útvarů StB, Správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje
- 4. *odbor* – sledování dle požadavků I. správy SNB a zpravodajské centrály Generálního štábu ČSLA a odborná příprava kádrů (v odborné přípravě kádrů prováděli pracovníci odboru praktický výcvik nových příslušníků správy, připravovali zdokonalovací kurzy pro pracovníky správy a útvarů sledování StB; prováděli odbornou praktickou přípravu pracovníků čs. rozvědky, čs. kontrarozvědky a ZS GŠ ČSLA v obraně proti sledování; zajišťovali využití kriminalistických a nových sledovacích metod v praxi; organizovali jazykovou přípravu pracovníků sledování)
- 5. *odbor* – kontrarozvědné rozpracování ubytovacích a restauračních zařízení na území hl. m. Prahy, kde se ubytovávají cizinci z nesocialistických států (pracovníci odboru prováděli prověrky zaměstnanců vybraných objektů a budovali v jejich řadách agenturně-důvěrnickou síť; ve stanovených objektech zajišťoval umístění zpravodajské techniky; dále zajišťovali požadavky všech rozvědných a kontrarozvědných útvarů na agenturní obsazení a rozpracování zájmových osob; prováděli vlastní vyhledávací činnost směřující zejména k získávání státobezpečnostních a dalších poznatků, které předávali k využití rozvědným a kontrarozvědným útvarům)
- 6. *odbor* – ekonomicko-finanční zajištění činnosti Správy sledování (zajišťoval bojovou, proviantní, výstrojní, dopravní, ubytovací a stavební službu a finanční hospodaření správy; opravy a údržbu motorových vozidel a jejich úpravy pro potřeby

60 Tamtéž. Náplň činnosti vnitřního oddělení, inspekce náčelníka správy, skupiny obrany, kádrového a školského oddělení, oddělení svodné a koncepční činnosti je podrobně popsána v části II, článcích 9–13 nového organizačního řádu Správy sledování.

sledování; zajišťoval konspiraci vozidel a výcvik pracovníků v řízení vozidel; zabezpečoval provoz a údržbu budov správy; zpracovával rozborů hospodaření atp.)

- 7. odbor – plnění úkolů zaměřených hlavně na oblast spojovací, operativní a zpravodajské techniky pro potřeby sledování (plnil funkci útvaru technického rozvoje spojovací, operativní a zpravodajské techniky pro potřebu sledování a 5. odboru správy; zajišťoval vybavování sledovacích odborů a 5. odboru správy potřebnými technickými prostředky, zajišťoval jejich údržbu a provoz; dále zajišťoval technický provoz chodu operačního střediska správy; výuku používání spojovací, televizní, zpravodajské techniky a provádění fotodokumentace používané ve sledování; prováděl obrazovou dokumentaci ve sledovacích akcích závažného charakteru; prováděl doškolování a odbornou přípravu pracovníků sledovacích odborů v obsluze a používání zpravodajské techniky atd.)⁶¹

Dále pracovaly na IV. správě SNB poradní a pomocné orgány náčelníka správy. Jednalo se zejména o Štáb náčelníka správy a pracovní komise (trvalého či dočasného charakteru).⁶²

Svoji hlavní činnost vykonávala Správa sledování podle několika předpisů. Jednalo se zejména o dva materiály: a) *Směrnice o vyžadování sledování útvarů Státní bezpečnosti (A-oper-IV-1)*, vydané jako příloha rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 43/1978. Upravovaly zásady pro vyžadování a používání sledování na území tehdejšího Československa ze strany rozvědných a kontrarozvědných správ StB, vojenské kontrarozvědky a Zpravodajské služby Hlavní správy Pohraniční stráže; b) *Směrnice o činnosti útvarů sledování Státní bezpečnosti (A-oper-IV-2)*, vydané jako příloha rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 44/1978. Tyto směrnice stanovovaly zásady pro jednotný systém práce, formy, metody a postupy při sledování. Dále určovaly postup při zpracovávání písemností vzniklých ze sledovacích akcí, zásady analytické činnosti, zásady pro získávání a evidenci maskovacích prostorů, používání specifické techniky a také využívání kriminalistických prostředků pro účely sledování. Stanovovaly také podmínky pro využití vrtulníků ve sledování, uskutečňování a dodržování zásad radioprovozu a konspirace Správy sledování, 4. odborů správ StB krajských správ SNB a 4. odboru XII. správy SNB v Bratislavě.⁶³

61 Tamtéž. Náplň činnosti jednotlivých sledovacích odborů Správy sledování MV je podrobně popsána v části II, částech 14–20 Organizačního řádu správy z r. 1978.

62 Organizační strukturu Správy sledování srovnaj v materiálu: Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 14/1978 z 21. 4. 1978, *Organizační řád Správy sledování*. Oproti Organizačnímu řádu z r. 1971, kterým byla dána struktura a počet útvarů správy, přibyl Správě sledování (IV. správě FMV) 7. odbor a samostatně byla definována inspekce náčelníka správy. Nová úprava organizační struktury Správy sledování je obsažena v části II. článku 5 výše zmíněného rozkazu ministra vnitra. Další organizační úpravy lze částečně vysledovat v materiálu: *Přehled o vývoji organizace a početních stavů centrálních útvarů Federálního ministerstva vnitra*, díl II., FMV ČSSR, Praha 1988, s. 14–18. K určité části úprav organizace složek Správy sledování došlo v r. 1976. Tehdy byl zřízen 8. odbor IV. správy FMV, na kterém bylo vytvořeno celkem 23 nových pracovních míst. Výše zmíněný 8. odbor byl na Správě sledování ustaven k 1. 10. 1976.

63 Srovnaj Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 43/1978 z 21. 12. 1978, kterým byly vydány *Směrnice o vyžadování sledování útvarů Státní bezpečnosti (A-oper-IV-1)*. Dále viz Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 44/1978 z 21. 12. 1978, kterým byly vydány *Směrnice o činnosti útvarů sledování státní bezpečnosti (A-oper-IV-2)*. Ve směrnici A-oper-IV-2 jsou mj. v první

Podle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 12/1979 byla Správa sledování podřízena plk. JUDr. Jánů Kovačovi, náměstkovi ministra vnitra ČSSR, a to s platností od 15. června 1979.⁶⁴ Dalším normativním aktem řízení, rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 13/1979, bylo nově upraveno postavení Správy sledování v rámci organizace Federálního ministerstva vnitra a útvarů ministerstvu podřízených. Podle tohoto rozkazu byla Správa sledování, s účinností od 1. srpna 1979, začleněna mezi složky StB, které tvořily útvary Sboru národní bezpečnosti podřízené Federálnímu ministerstvu vnitra ČSSR. Současně dostala správa staronové krycí označení IV. správa SNB.⁶⁵

Správa sledování pracovala ve výše zmíněné podobě až do konce roku 1980, kdy byla provedena další změna a úprava podoby útvarů, které organizačně správu tvořily. V příloze rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 55/1980 ze dne 29. prosince 1980 byl vydán nový *Organizační řád Správy sledování*, kterým se současně rušil rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 14/1978 s přílohami.⁶⁶ Nově vydaný Organizační řád stanovil složení útvarů Správy sledování (IV. správy SNB) a náplň jejich vlastní činnosti následovně:

- *vedení správy* (náčelník správy, I. zástupce náčelníka správy, zástupce náčelníka správy)
- *organizační odbor* (shromažďoval a připravoval podklady, materiály a informace pro řídicí činnost náčelníka správy; prováděl rozborovou činnost, soustřeďoval, analyzoval a evidoval vymezené druhy informací pro potřeby správy; zpracovával a předkládal analytické materiály o výsledcích činnosti správy, prováděl dílčí rozborové jednotlivých problematik pro potřebu náčelníka správy a vedoucích funkcionářů FMV; soustřeďoval, analyzoval a zpracovával poznatky o činnosti sledovaných osob pro potřebu a informací určených funkcionářů a útvarů; připravoval konečné znění interních předpisů správy a metodických pokynů, zajišťoval jejich vydání)

části, v článku 3, vyjmenovány formy sledování: a) tajné sledování, b) otevřené sledování. V článku 7 jsou vyjmenovány a definovány tzv. dílčí metody sledování. Patří mezi ně doprovodné sledování, dále členěno na: a) sledování řetězem, b) sledování vidlicí, c) sledování paralelní, d) sledování obklíčením. V článku 8 jsou definovány dílčí metody tzv. vstřícného sledování. Patří mezi ně: a) trasové sledování, b) etapové sledování, c) prostorové sledování. Oba výše zmíněné rozkazy vydal a podepsal ministr vnitra doc. PhDr. Jaromír Obzina, CSc. Jejich platnost skončila vydáním rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 15/1989 z 26. 9. 1989, kterým byly vydány *Směrnice pro sledování a související kontrarozvědná opatření (A-oper-IV-1)*. Rozkaz vydal genpor. Ing. František Kincl, ministr vnitra ČSSR.

64 Viz Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 12/1979 ze 14. 6. 1979, kterým byla stanovena odpovědnost za řízení útvarů Federálního MV. Současně jím byl zrušen bod 2 část I rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 16/1974 ve znění pozdějších předpisů. Rozkaz vydal ministr vnitra doc. PhDr. Jaromír Obzina, CSc.

65 Srovnej Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 13/1979 ze 4. 7. 1979, kterým byla upravena organizace federálního MV, útvarů SNB řízených federálním Ministerstvem vnitra ČSSR, útvarů vojsk MV, odpovědnost za jejich řízení a vymezení pravomocí náměstků ministra vnitra ČSSR. Správa sledování tvořila společně s dalšími správami tzv. složky StB zařazené v útvarech SNB. Útvary, které tvořily složky StB, jsou vyjmenovány v části II/A výše zmíněného rozkazu. Podle části IV, bodu 1 RMV ČSSR č. 19/1979 zůstala Správa sledování podřízena náměstkovi ministra vnitra ČSSR plk. JUDr. Jánů Kovačovi.

66 Srovnej Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 55/1980 z 29. 12. 1980, kterým byl v souvislosti se změnami v organizaci Správy sledování (IV. správy SNB) vydán nový *Organizační řád Správy sledování*. Rozkaz vydal a podepsal ministr vnitra doc. PhDr. Jaromír Obzina, CSc. Srovnej AMV Praha, f. A-25, i. j. 429, Návrh organizačního řádu Správy sledování z roku 1980 (č.j. SI-00182/02-80).

a distribuci; zajišťoval vystavování krycích průkazů a legalizačních pomůcek, vyřizoval pasové záležitosti při služebních cestách a vedl evidenci služebních a diplomatických pasů; zajišťoval spisovou službu, činnost podatelny, kurýrní službu a metodicky řídil činnost administrativní a spisové služby na správě; vedl centrální evidenci návrhů na sledování, evidenci zjištěných styků a prováděl archivování spisových svazků v rámci správy; zajišťoval výkon služby operačního střediska správy; vedl agendy související s přidělováním bytů, rekreační péče a mezinárodních styků Správy sledování)

- *inspekce náčelníka správy* (prováděla kontrolní a inspekční činnost dle pokynů náčelníka správy; prověřovala plnění úkolů plynoucích z rozkazů a předpisů, prováděla komplexní a tematické prověrky na útvech sledování StB; prověřovala stížnosti, oznámení a podněty pracovníků správy, předkládala návrhy na řešení těchto problémů)
- *kádrové a školské oddělení* (provádělo tzv. kádrově-výchovnou práci, nábor nových příslušníků, organizovalo vzdělávání příslušníků správy, školení; vedlo kádrové spisy, osobní evidenci pracovníků Správy sledování; provádělo komplexní služební hodnocení příslušníků správy, organizovalo jeho provádění a realizaci případných přijatých závěrů; zpracovávalo návrhy na změny v tabulkách složení a počtů Správy sledování atp.)
- *obranná příprava a ochrana* (zpracovávala a dále upřesňovala plán tzv. zpohotovnění, vyčleňování a doplňování sil a prostředků mobilizačního rozvinutí a výjezdu do míst válečné dislokace k plnění zvláštních úkolů; zpracovávala dokumentaci související s plněním úkolů v systému mimořádných bezpečnostních opatření, navrhovala obsahové zaměření nácviků bojové pohotovosti; prováděla vyhodnocení připravenosti příslušníků; měla organizovat, řídit a provádět bojovou a brannou přípravu příslušníků správy)
- *hospodářský odbor* (plnil úkoly finančního a materiálního zabezpečení správy jako samostatně hospodařícího útvaru; zpracovával návrh plánu finančního rozpočtu a návrh materiálního a technického zabezpečení správy; zpracovával rozbor hospodaření; zabezpečoval bojovou, proviantní, výstrojní, dopravní, ubytovací a stavební službu; zabezpečoval provoz a údržbu budov správy; zajišťoval opravy a údržbu motorových vozidel a jejich úpravu pro potřeby sledování; zajišťoval konspiraci motorových vozidel, výcvik a doškolování příslušníků správy v jejich řízení)⁶⁷
- *I. odbor – sledování pro II. a III. správu SNB a pro vojenskou kontrarozvědku* (organizoval a prováděl tajné sledování osob tzv. kontrarozvědně rozpracovaných čs. rozvědkou a Hlavní správou vojenské kontrarozvědky a útvarů vojenské kon-

67 Tamtéž. Postavení náčelníka správy, jeho zástupců a dále náplň činnosti organizačního odboru, inspekce náčelníka, kádrového a školského oddělení, skupiny obrany a ekonomického odboru Správy sledování jsou definovány v části II, článkách 6–14, *Organizačního řádu Správy sledování*.

trarozvědky; zaměřoval se především na tzv. kádrové rozvědčíky a na agenturu nepřítelů s důrazem na špionážní a další nepřátelskou činnost organizovanou ze zahraničí proti ČSSR a proti tzv. zemím Varšavské smlouvy; prováděl sledování návštěvníků vybraných zastupitelských úřadů za účelem zjištění jejich totožnosti; střežil prostory předpokládané nepřátelské činnosti a mrtvých schránek)

- 2. *odbor* – sledování zastupitelských úřadů, trasové sledování (prováděl tajné sledování určených zastupitelských úřadů a trasovým způsobem sledoval prostory, kde se koncentroval pohyb jejich personálu; podílel se na odhalování nepřátelské činnosti personálu těchto úřadů sledováním jejich režimu a návštěvnosti; spolupracoval s 1. a 2. odborem správy při sledování zájmových osob z personálu i návštěvníků; pomocí technických prostředků prováděl sledování a dokumentaci; získával a budoval síť spolupracovníků, kteří sledovali pohyb zájmových osob na stanovených trasách)
- 3. *odbor* – sledování pro X. správu SNB a XI. správu SNB a pro Správu StB hl. m. Prahy a Středočeského kraje – vnitřní nepřítel (organizoval a prováděl sledování tzv. nepřátelských osob, kontrarozvědně rozpracovávaných Správou kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli – X. správa SNB – a Správou kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky – XI. správa SNB; dále realizoval požadavky na sledování pro kontrarozvědné a rozvědné útvary StB Správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje)
- 4. *odbor* – sledování pro I. správu SNB a Zpravodajskou službu Generálního štábu ČSLA, odborná příprava kádrů (zajišťoval sledování dle požadavků Hlavní správy rozvědky – I. správa SNB – a Zpravodajské služby Generálního štábu ČSLA; prováděl odbornou přípravu kádrů, zajišťoval a prováděl praktický odborný výcvik nově přijatých příslušníků správy, prováděl odbornou praktickou přípravu rozvědných, kontrarozvědných pracovníků a pracovníků ZS GŠ ČSLA v obraně proti sledování; zabezpečoval aplikaci kriminálnětechnických metod v tajném sledování, ověřoval nové pracovní metody a zajišťoval jejich praktické využití u ostatních útvarů sledování StB)
- 5. *odbor* – sledování ubytovacích a restauračních zařízení na území hl. m. Prahy, cizinců z tzv. nesocialistických států [pracovníci prováděli rozpracování (ověrky) zaměstnanců ubytovacích a restauračních zařízení na území hl. m. Prahy a budovali v jejich řadách agenturně-důvěrnickou síť; dále zajišťovali požadavky všech rozvědných a kontrarozvědných útvarů na agenturní obsazení a rozpracování zájmových osob hotelovou agenturou a nasazování a využívání určené zpravodajské techniky; prováděli vlastní vyhledávací činnost k získání státobezpečnostních i jiných poznatků a jejich předání příslušným rozvědným a kontrarozvědným útvarům; prováděli účinná opatření proti kriminálním trestným činům v součinnosti s operativními útvary VB]
- 6. *odbor* – spojovací, operativní a zpravodajská technika (plnil funkci útvaru technického rozvoje spojovací, operativní a zpravodajské techniky pro potřebu sledo-

vání a pro 5. odbor Správy sledování; zajišťoval vybavování sledovacích odborů a 5. odboru správy potřebnými technickými prostředky a provoz a údržbu těchto používaných technických prostředků; zpracovával obrazovou dokumentaci ze sledovacích akcí, prováděl obrazovou dokumentaci ze sledovacích akcí závažného charakteru; prováděl odbornou přípravu a doškolování příslušníků sledovacích odborů a 5. odboru Správy sledování v obsluze a využívání technických prostředků Správy sledování; prováděl kontrolu velmi krátkovlnného rádiového provozu Správy sledování z hlediska organizace, využití a dodržování pracovních zásad; prováděl odborný dohled a zajišťoval provoz průmyslové televizní techniky v ubytovacích a restauračních zařízeních obhospodařovaných Správou sledování na území hl. m. Prahy)⁶⁸

Dále pracovaly na IV. správě FMV poradní a pomocné orgány náčelníka správy. Jednalo se zejména o Štáb náčelníka správy a pracovní komise (trvalého či dočasného charakteru).⁶⁹

K dalším změnám organizační struktury ministerstva došlo až v roce 1982. Tehdy byla upravena organizační struktura Federálního ministerstva vnitra (FMV), která byla realizována podle rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 1/1982 ze dne 4. února 1982. Tímto rozkazem byla stanovena organizace FMV, útvarů Sboru národní bezpečnosti podřízených FMV a útvarů podřízených FMV. Mimo jiné jím byly rovněž určeny zásady pro projednávání návrhů, schvalování a vydávání organizačních řádů útvarů FMV, federálních útvarů SNB a útvarů podřízených FMV. Správa sledování (krycí označení IV. správa SNB) byla podle tohoto organizačního řádu zařazena do složek StB federálních útvarů SNB.⁷⁰ I když byla tímto novým rozkazem upravena organizace FMV, zůstal v platnosti rozkaz ministra vnitra č. 55/1980 ze dne 29. prosince 1980 *Organizační řád Správy sledování* a organizační struktura Správy sledování zůstala stejná až do roku 1986. Tehdy se uskutečnily některé její rámcové úpravy.

V roce 1982 došlo také k výrazné změně ve vedení IV. správy SNB. Dne 28. února 1982 odešel do starobního důchodu plk. JUDr. Antonín Kavan, dlouholetý náčelník správy, který stál u jejího zrodu a výrazně se podílel na jejím vybudování. Novým náčelníkem IV. správy SNB byl podle kádrového rozkazu federálního ministra vnitra

68 Tamtéž. Náplň činnosti sledovacích odborů Správy sledování je podrobně rozepsána v části II, článkách 14–19, *Organizačního řádu*.

69 Srovnej Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 55/1980 z 29. 12. 1980, *Organizační řád Správy sledování*, kterým byl v souvislosti se změnami v organizaci správy sledování vydán nový *Organizační řád Správy sledování*. Rozkaz vydal a podepsal ministr vnitra doc. PhDr. Jaromír Obzina, CSc. Problematika tzv. poradních orgánů náčelníka správy byla řešena v části III, článku 20, výše zmíněného rozkazu.

70 Viz Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 1/1982 ze 4. 2. 1982, *O organizaci federálního ministerstva vnitra*. Tímto rozkazem byla a) stanovena organizace FMV, útvarů SNB podřízených FMV a útvarů podřízených FMV; b) určeny zásady pro stanovení odpovědnosti a pravomoci vedoucích funkcionářů FMV za řízení útvarů FMV, federálních útvarů SNB a útvarů podřízených FMV; c) stanoveny zásady pro projednávání návrhů, schvalování a vydávání organizačních řádů útvarů FMV, federálních útvarů SNB a útvarů podřízených FMV. Rozkaz vydal a podepsal ministr vnitra Jaromír Obzina. Zrušen byl rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 12/1988.

č. 376/81 ke dni 1. lednu 1982 ustanoven pplk. RSDr. Josef Juřica, dosavadní zástupce náčelníka Správy sledování.⁷¹

Organizace Správy sledování z roku 1980 byla drobněji upravena až rozkazem náčelníka IV. správy SNB (RNS) č. 11/1986 ze dne 3. března 1986 *Změny a přílohy k RMV ČSSR č. 55/1980, Organizační řád správy sledování*. Podle tohoto rozkazu dostala organizační struktura IV. správy SNB následující podobu:

- *vedení správy* (náčelník správy, I. zástupce náčelníka správy, zástupce náčelníka správy)
- *organizačně-operační odbor*
- *inspekce náčelníka* (prováděla kontrolní a inspekční činnost dle pokynů náčelníka správy, prověřovala plnění úkolů plynoucích z rozkazů a předpisů, prováděla komplexní a tematické prověrky na útvech sledování StB, prověřovala stížnosti, oznámení a podněty pracovníků správy, předkládala návrhy na řešení těchto problémů)
- *kádrové oddělení*
- *skupina obrany*
- *ekonomický odbor*
- *1. odbor* (sledování pro II. a III. správu SNB a pro vojenskou kontrarozvědku)
- *2. odbor* (sledování zastupitelských úřadů, trasové sledování)
- *3. odbor* (sledování pro X. a XI. správu SNB a pro Správu StB hl. m. Prahy a Středočeského kraje – vnitřní nepřítel)
- *4. odbor* (sledování pro I. správu SNB a Zpravodajskou správu Generálního štábu ČSLA, odborná příprava kádřů)
- *5. odbor* (sledování ubytovacích a restauračních zařízení na území hl. m. Prahy, cizinců z nesocialistických států)
- *6. odbor* (spojovací, operativní a zpravodajská technika).

Dále pracovaly na IV. správě FMV poradní a pomocné orgány náčelníka správy. Jednalo se zejména o Štáb náčelníka správy a pracovní komise (trvalého či dočasného charakteru).⁷²

Hlavní změny, které nastaly v organizaci složek Správy sledování, se týkaly úpravy

71 Josef Juřica (* 1940), RSDr., podplukovník. Od svého nástupu ke složkám MV v r. 1962 pracoval na Správě sledování. Během let 1962–70 zařazen na I., III. a IV. odboru Správy sledování. V letech 1970–74 absolvoval interní studium Vysoké školy politické ÚV KSČ (r. 1975 – RSDr.), v období let 1974–79 působil jako politický pracovník při Hlavním výboru KSČ I. FMV a v letech 1977–79 byl ředitelem VUML při ideologickém oddělení HV KSČ I. FMV. Svoji kariéru dále budoval na Správě sledování (IV. správa SNB). V letech 1979–81 byl zástupcem náčelníka Správy sledování, 1981–82 působil jako I. zástupce náčelníka Správy sledování. K 1. 1. 1982 byl jmenován náčelníkem IV. správy SNB, 1. 4. 1982 byl mimořádně povýšen do hodnosti podplukovníka. Funkci náčelníka Správy sledování zastával v letech 1982–87. Od 1. 12. 1987 byl Juřica v činné záloze, současně přidělen k XI. správě SNB do kádrové a materiální péče. Zařazen jako náčelník odboru, pověřen zvláštními úkoly. Ke dni 23. 5. 1990 byl Josef Juřica propuštěn ze služebního poměru u SNB.

72 Viz Rozkaz náčelníka IV. správy SNB č. 11/1986 ze dne 3. března 1986, *Změny přílohy k RMV ČSSR č. 55/1980 – Organizační řád Správy sledování*, vydaný pplk. RSDr. Josefem Juřicou, náčelníkem IV. S SNB.

názvu jednotlivých součástí. Tak organizační odbor nahradil organizačně-operační odbor, inspekci náčelníka správy nahradila inspekce náčelníka, kádrové a školské oddělení se změnilo na kádrové oddělení, obranná příprava a ochrana se nově stala skupinou obrany a konečně hospodářský odbor změnil svůj název na ekonomický odbor.⁷³ Tyto změny se pak promítly do všech ostatních částí a článků *Organizačního řádu Správy sledování*, ve kterých byla definována mj. náplň činnosti jednotlivých organizačních složek Správy sledování nebo vztahy a součinnost správy s dalšími útvary. Vlastní náplň činnosti jednotlivých součástí správy však nedoznala nějakých zásadních změn. Úpravy a změny *Organizačního řádu* se nijak nedotkly sledovacích odborů správy.

Závěrem roku 1987 došlo ke změnám v personálním obsazení funkcí ve vedení Správy sledování. Dosavadní náčelník správy, pplk. RSDr. Josef Juřica, byl od 1. prosince 1987 zařazen do činné zálohy a současně přidělen do kádrové a materiální péče XI. správy SNB s pověřením pro zvláštní úkoly. Novým náčelníkem IV. správy SNB byl, podle kádrového rozkazu federálního ministra vnitra č. 475/87, jmenován plk. JUDr. Václav Mencl, který před jmenováním do této funkce působil na Správě sledování jako I. zástupce náčelníka.⁷⁴

Z materiálů dochovaných v archivním fondu IV. správa SNB (Správa sledování), sign. A-25, se podařilo sestavit personální obsazení funkcí náčelníků jednotlivých organizačních složek Správy sledování tak, jak zhruba vypadalo v posledních dvou letech její existence. V letech 1988–89 bylo tedy tvořeno užší vedení Správy sledování těmito důstojníky: ve funkcích zástupců náčelníka správy působili mjr. JUDr. Josef Povejšil (jako I. zástupce náčelníka) a pplk. JUDr. Miloslav Machoň, náčelníkem organizačně-operačního odboru byl mjr. JUDr. Jan Bosák, náčelníkem I. odboru mjr. JUDr. František Malý, náčelníkem II. odboru pplk. JUDr. Vladimír Lacina, náčelníkem III. odboru pplk. JUDr. Jaroslav Kubr, náčelníkem IV. odboru mjr. JUDr. Karel Hejl, náčelníkem V. odboru pplk. JUDr. Bohumil Knop, náčelníkem ekonomického odboru mjr. Ing. Zdeněk Bočan, náčelníkem odboru řízení a výpočetní techniky pplk. JUDr. Jiří Vaněk a náčelníkem oddělení základní přípravy pplk. Václav

73 Tamtéž. Viz změny v části II, článku 5, odstavci 3, písmenech a, b, c, d, e, *Organizačního řádu Správy sledování* z roku 1980.

74 Václav Mencl (* 1940), JUDr., plukovník. Od svého nástupu ke složkám MV v r. 1962 pracoval na Správě sledování, během let 1962–67 působil na I., II. a V. odboru správy. V letech 1967–69 absolvoval denní studium na Střední odborné škole MV ve Slapech nad Vltavou, směr: StB, obor: sledování. V letech 1969–74 byl zařazen na 2. oddělení I. odboru Správy sledování (sledování kádrových rozvědělků, vízových cizinců, obchodních zástupců a jiných osob z určených kapitalistických států dle požadavků operativních správ). V letech 1975–79 absolvoval denní studium na fakultě StB Vysoké školy SNB v Praze (r. 1985 JUDr.). Během let 1980–84 byl náčelníkem II. odboru IV. správy SNB (sledování zastupitelských úřadů, trasové sledování) a v letech 1984–87 působil jako zástupce náčelníka IV. správy SNB. K 1. 8. 1987 byl povýšen do hodnosti podplukovníka. Náčelníkem Správy sledování byl jmenován podle kádrového rozkazu federálního ministra vnitra č. 475/87, funkci zastával v letech 1987–90. K 1. 11. 1989 mu byla propůjčena hodnost plukovníka. Z funkce náčelníka Správy sledování byl odvolán k 15. 2. 1990 podle rozkazu federálního ministra vnitra č. 277/90 a k 16. 2. 1990 byl zařazen do zálohy. Na základě rozhodnutí prověřkové komise byl k 11. 8. 1990 propuštěn ze služebního poměru příslušníka SNB.

Novák. Podle rozkazu ministra vnitra ČSSR byl č. 12/1988 z 22. července 1988 byla Správa sledování podřízena plk. doc. RSDr. Stanislavu Nezvalovi, náměstkovi ministra.

Poslední zásadnější úprava organizační struktury Správy sledování byla uskutečněna v roce 1989. Byla provedena podle rozkazu náčelníka správy č. 8/1989 ze dne 20. ledna 1989, v jehož příloze byl vydán nový *Organizační řád Správy sledování Sboru národní bezpečnosti*. Tento *Organizační řád* byl vydán v souladu s rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 12/1988 o zřízení útvarů FMV a útvarů podřízených FMV.⁷⁵ Současně byl tímto rozkazem zrušen *Organizační řád Správy sledování* vydaný v příloze č. 1 k rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 55/1980 a rozkaz náčelníka správy č. 11/1986. Podle rozkazu náčelníka Správy sledování č. 8/1989 z 20. ledna 1989 byla stávající organizační struktura IV. správy SNB změněna do následující podoby:

- *vedení správy*

- *náčelník správy* (byl přímo podřízen I. náměstkovi ministra vnitra ČSSR; sám přímo řídil svého I. zástupce a zástupce náčelníka správy, organizační a operační odbor, inspekci náčelníka, kádrové oddělení a skupinu obrany)
- *I. zástupce náčelníka správy* (řídil odbor řízení a výpočetní techniky, 1., 2., 3. a 4. odbor, tedy přímý výkon sledování a analytickou činnost správy)
- *zástupce náčelníka správy* (řídil 5. odbor, ekonomický odbor, samostatné oddělení základní přípravy a zodpovídal za řízení a kontrolu útvarů sledování StB – 4. odbory správ StB KS SNB a 2. odbor XII. správy SNB – , dále zodpovídal za zabezpečování technického vybavení těchto útvarů a za koordinaci jejich činnosti)⁷⁶

- *organizační a operační odbor* (zejména zabezpečoval podle rezortních předpisů a pokynů náčelníka správy úkoly týkající se vnitřního režimu správy; atd.)
- *inspekce náčelníka* (prováděla kontrolní a inspekční činnost dle pokynů náčelníka správy, prověřovala plnění úkolů plynoucích z rozkazů a předpisů, prováděla komplexní a tematické prověrky na útvarech sledování StB, prověřovala stížnosti, oznámení a podněty pracovníků správy, předkládala návrhy na řešení těchto problémů)
- *kádrové oddělení* (plnilo koncepční, koordinační, výkonné a kontrolní funkce, které vedly k prosazování principů a zásad stanovených pro kádrou a personální práci; zabezpečovalo dodržování obecně závazných a rezortních předpisů upravujících služební poměr příslušníků SNB a pracovní poměr občanských zaměstnanců na Správě sledování)
- *skupina obrany* (v souladu s příslušnými předpisy prováděla a odborně řídila pří-

75 Viz Rozkaz náčelníka IV. správy SNB č. 8/1989 z 20. 1. 1989, kterým byl vydán nový *Organizační řád Správy sledování Sboru národní bezpečnosti*. Rozkaz vydal plk. JUDr. Václav Mencl, náčelník IV. správy SNB.

76 Tamtéž. Postavení, náplň činnosti a další úkoly náčelníka správy, I. zástupce náčelníka správy a zástupce náčelníka správy (vedení správy) jsou definovány v části II, člancích 5–7, *Organizačního řádu Správy sledování SNB*.

pravy k obraně, organizovala, řídila a ve vymezeném rozsahu prováděla bojovou přípravu příslušníků správy)

- *odbor řízení a výpočetní techniky* – OŘTV (zabezpečoval centralizovanou evidenci, analytickou a informační činnost v rámci Správy sledování a zajišťoval zejména zavádění a využívání výpočetní techniky v činnosti správy; analyzoval poznatky o činnosti sledovaných osob, budoval a vedl centrální evidenční fond správy; zpracovával zprávy o sledování a informace pro potřeby určených funkcionářů FMV a útvarů čs. rozvědky a kontrarozvědky; spolupodílel se na přípravě všech sledovacích akcí výkonných odborů správy, zabezpečoval jejich operativní řízení; v součinnosti se 4. odborem Správy sledování zajišťoval zavádění a využívání výpočetní techniky v analytické, řídicí a také v organizační činnosti správy; podílel se na rozborové činnosti, soustřeďoval, analyzoval a evidoval informace pro potřeby Správy sledování; vedl centrální evidenci všech návrhů na sledování a prováděl archivaci spisových svazků v rámci Správy sledování)
- *oddělení základní přípravy* [zabezpečovalo základní praktický výcvik nově přijatých příslušníků Správy sledování a útvarů sledování správ StB krajských správ SNB; připravovalo odborné doškolovací kurzy sledování, organizovalo také praktická cvičení pro účastníky těchto kurzů a podle požadavků Ústavu zahraničního studia VŠ SNB Praha; zabezpečovalo dále využívání kriminalistických metod (např. nástrahové prostředky, služební psi a pachové stopy) a vrtulníků Letecké správy SNB v procesu sledování]
- *ekonomický odbor* (pracovníci odboru plnili úkoly materiálně-technického zabezpečení činnosti Správy sledování jako samostatně hospodařícího útvaru; dále zajišťovali výcvik a doškolování příslušníků správy v řízení motorových vozidel; zabezpečovali a prováděli opatření plynoucí správě z předpisů a nařízení o vodohospodářské a energetické činnosti protipožární ochraně a bezpečnosti práce)⁷⁷
- *sledovací odbory*
 - 1. *odbor* – sledování vnějšího protivníka (byl výkonným sledovacím odborem s hlavním zaměřením na boj proti nepřátelské činnosti tzv. kádrových rozvědků speciálních služeb protivníka, legalizovaných v diplomatických funkcích na zastupitelských úřadech tzv. kapitalistických států v ČSSR; ve spolupráci s OŘTV, oddělením základní přípravy a ostatními výkonnými odbory prováděl odbornou praktickou přípravu příslušníků útvarů čs. rozvědky a kontrarozvědky v obraně proti sledování; prováděl praktická cvičení pro posluchače Důstojnické školy SNB v Praze-Ruzyni a pro účastníky odborných zdokonalovacích kurzů)
 - 2. *odbor* – sledování zastupitelských úřadů [prováděl tzv. veřejnobezpečnostní

⁷⁷ Tamtéž. Postavení a náplň činnosti organizačního a operačního odboru, inspekce náčelníka, kádrového oddělení, skupiny obrany, odboru řízení a výpočetní techniky, oddělení základní přípravy a ekonomického odboru jsou definovány v části II, člancích 8–14, *Organizačního řádu Správy sledování SNB*.

ochranu a sledování vybraných zastupitelských úřadů na území hl. m. Prahy a trasovým způsobem (tj. za pomoci tajných spolupracovníků trasového sledování) sledoval prostory, ve kterých se koncentroval pohyb personálu vybraných zastupitelských úřadů; podílel se na odhalování nepřátelské činnosti zájmových osob se vztahem k vybraným zastupitelským úřadům]

- 3. *odbor* – sledování vnitřního protivníka [byl výkonným sledovacím odborem, který prováděl sledování osob tzv. rozpracovaných útvarů čs. rozvědky a kontrarozvědky (jednalo se zejména o vízové cizince a čs. občany podezřelé ze závažné trestné činnosti a o ochranu čs. ekonomiky); dále prováděl praktickou přípravu příslušníků čs. rozvědky a kontrarozvědky v obraně proti sledování a praktická cvičení pro posluchače Důstojnické školy SNB v Praze-Ruzyni a pro účastníky odborných zdokonalovacích kurzů]
- 4. *odbor* – kontrarozvědné rozpracování stanovených ubytovacích a restauračních zařízení a vnitřního sledování [plnil úkoly plynoucí z jeho zaměření na území hl. m. Prahy; v součinnosti s operativními útvarů VB prováděl opatření zaměřená proti kriminální trestné činnosti ve stanovených ubytovacích a restauračních zařízeních (zejména v oblasti hospodářské a tzv. valutové trestné činnosti, prostituce, omamných prostředků atd.); plnil úkoly vyžadované ostatními výkonnými odbory Správy sledování, a to ve spojitosti se sledováním uvnitř rozpracovaných objektů (tzv. vnitřní sledování); zabezpečoval vystavování krycích občanských průkazů, krycích průkazů a legalizačních pomůcek, vyřizoval pasové záležitosti a vedl evidenci služebních a diplomatických pasů; budoval tzv. poznatkový fond na zabezpečování vlastní analytické činnosti a činnosti OŘTV při využití výpočetní techniky; zajišťoval úkoly spojené s kontrarozvědnou ochranou objektů Správy sledování]

● *technické zázemí*

- 5. *odbor* (technické zabezpečení; plnil úkoly na úseku spojovací, zabezpečovací, operativní a zpravodajské techniky pro potřeby Správy sledování a útvarů sledování správ StB KS SNB, na vybraných akcích i přímo prováděl obrazovou dokumentaci; zajišťoval doškolovací a kontrolní činnost v oblasti své působnosti)

Poradním orgánem náčelníka Správy sledování zůstal i tentokrát především štáb náčelníka. Také podle tohoto *Organizačního řádu* mohl podle potřeby náčelník správy zřizovat další stálé nebo dočasné poradní orgány a komise pro řešení určitých problémů.⁷⁸

Základní úkoly Správy sledování zůstaly samozřejmě stejné i při úpravách a změnách

78 Úkoly sledovacích odborů IV. správy SNB jsou podrobně rozepsány v části II, člancích č. 15–19, *Organizačního řádu Správy sledování SNB*, poradní orgány náčelníka jsou definovány v části III, článku 20. Srovnej AMV Praha, f. A-25, i. j. 433, *Organizační řád Správy sledování*, připomínkové řízení, r. 1988.

nách organizační struktury v roce 1989. V oblasti problematiky sledování mezi ně patřilo zejména:

„a) odhalování nepřátelské činnosti sledováním, prováděným na základě požadavků útvarů čs. rozvědky a kontrarozvědky, a provedení její dokumentace a zpracování; b) předcházení a zabraňování nepřátelské činnosti agentů a kádrových rozvědků speciálních služeb protivníka a dalších nepřátelsky zaměřených osob na území Československé socialistické republiky, a to na základě rozhodnutí útvarů čs. rozvědky a kontrarozvědky; c) provádění sledování vybraných zastupitelských úřadů a podíl na odhalování nepřátelské činnosti jejich personálu – na základě požadavků čs. kontrarozvědky; d) řízení a zabezpečování sledovacích akcí celostátního významu určených čs. kontrarozvědkou; e) jen ve výjimečných případech provádění otevřeného sledování kontrarozvědně rozpracovaných⁷⁹ osob; f) provádění analytické, evidenční a archivační činnosti, zajišťování zavádění a využívání výpočetní techniky v analytické a řídicí činnosti a zpracování informací pro potřeby určených funkcionářů Federálního ministerstva vnitra a čs. rozvědky a kontrarozvědky; g) uplatnění specifických forem a metod sledování ve své činnosti a zabezpečení jejich rozvoje; h) využívání některých zpravodajsko-technických, operativně-technických, zabezpečovacích a spojovacích prostředků k zabezpečení výkonu sledování a jeho konspirace; ch) provádění kontrarozvědného rozpracování a ochrany stanovených ubytovacích a restauračních zařízení na území hlavního města Prahy; i) spolupráce s útvary SNB při zajištění bezpečnostních úkolů, zejména kontrarozvědného charakteru, při přísném zachování osobní konspirace příslušníků správy; j) provádění odborné praktické přípravy pracovníků čs. rozvědky a kontrarozvědky v obraně proti sledování; k) vydávání metodických pokynů k problematice sledování a navrhování hlavních zásad a znění předpisů týkajících se sledování; zabezpečení činnosti operačního střediska správy a úkolů vyplývajících z informační povinnosti ve vztahu k vedoucím funkcionářům Federálního ministerstva vnitra...“ atd.⁸⁰

V roce 1989 došlo k vydání nových směrnic pro sledování, kterými se Správa sledování při své činnosti řídila. *Směrnice pro sledování a související kontrarozvědná opatření (A-oper-IV-1)* byly vydány v příloze rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 15/1989.⁸¹ Tyto materiály obsahují celou řadu důležitých ustanovení, mj. v nich byl stanoven postup při uplatňování sledování a souvisejících kontrarozvědných opa-

79 Rozpracováním byla v terminologii útvarů StB nazývána činnost, která směřovala k odhalení, evidenci a dokumentaci „protistátní“ činnosti. Ve skupinových a osobních svazcích měly být podle příslušných směrnic evidovány „rozpracovávané“ osoby, o kterých existovaly „prověřené“ poznatky o protistátní činnosti. V signálních svazcích pak osoby, u nichž se měl ve stanovené lhůtě prověřit získaný zpráva (tzv. signál). V pozorovacích svazcích byly vedeny osoby představující „operativní zájem StB“, které měly být dlouhodobě pozorovány.

80 Základní úkoly IV. správy SNB jsou podrobně rozepsány v článku č. 3 *Organizačního řádu Správy sledování SNB*, vydaného RNS č. 8/1989 z 20. 1. 1989

81 Viz Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 15/1989 z 26. 9. 1989 *Směrnice pro sledování a související kontrarozvědná opatření (A-oper-IV-1)*. Rozkaz vydal genpor. Ing. František Kincl, ministr vnitra ČSSR.

tření v objektech tzv. zvláštního zájmu⁸² pracovníky určených útvarů, jejichž činnost byla upravena zvláštními předpisy, na celém území ČSSR.⁸³

K dalším, poměrně drobným, změnám, úpravám a doplněním *Organizačního řádu Správy sledování SNB*, vydaného v příloze rozkazu náčelníka IV. správy SNB č. 8/1989 ze dne 20. ledna 1989, došlo již 11. dubna 1989, tedy krátce po jeho vydání. Došlo k nim jednak na základě vydání zákona č. 194/1988 Sb. o působnosti federálních ústředních orgánů státní správy, jednak na základě vydání některých nových rezortních předpisů. Jednalo se zejména o rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 4/1989, kterým byl zřízen odbor obrany Federálního ministerstva vnitra, a o nařízení ministra vnitra ČSSR č. 5/1989, kterým se měnil a doplňoval *Organizační řád* Federálního ministerstva vnitra.⁸⁴ Důležitou změnou, která se projevila již ve vydání *Organizačního řádu* z 20. ledna 1989, byla reorganizace, kterou došlo ke zrušení náplně činnosti 4. odboru a k vytvoření odboru řízení a výpočetní techniky (OŘTV) a oddělení základní přípravy. Výše uvedené změny měly přispět k vytvoření jednotného analytického systému IV. správy SNB. Dalším úkolem pak mělo být vytvoření operačního střediska řízení Správy sledování, které mělo analyzovat a vyhodnocovat veškeré poznatky získané ze sledování a zabezpečovat jejich další využití a předávání II. správě SNB (kontrarozvědce). Výpočetní technika začala v této problematice (evidence, analyzování a vyhodnocení) hrát zásadní roli. Svědčí o tom i snaha o vytvoření výše zmíněného operačního střediska řízení.⁸⁵

V této souvislosti je vhodné zmínit alespoň část agendy, která vznikla z činnosti sledovacích odborů Správy sledování. Jedná se o objektové svazky prvotně registrované na Správě sledování. V registračních a archivních protokolech bylo nalezeno celkem 329 záznamů o těchto objektových svazcích, které vznikly v období let 1954–89. Sledovací akce prováděla Správa sledování na základě žádostí operativních složek, které s výsledky ze sledovacích akcí dále pracovaly. Nicméně i záznamy z těchto objektových svazků měly být jistě zpracovávány za pomoci výpočetní techniky.⁸⁶

82 Objekty zvláštního zájmu jsou v tomto případě míněna např. vybraná ubytovací zařízení a podniky veřejného stravování.

83 Jedná se zejména o Rozkaz ministra vnitra (dále RMV) ČSSR č. 2/1978 *Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (A-oper-I-1)* z 25. 1. 1978; RMV ČSSR č. 3/1978 *Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3)* z 25. 1. 1978, ve znění RMV ČSSR č. 2/1986 a č. 14/1988; RMV ČSSR č. 4/1978 *Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti (A-oper-II-1)* z 25. 1. 1978, ve znění RMV ČSSR č. 17/1985.

84 Viz AMV Praha, f. A-25, i. j. 433, Změny a doplnění *Organizačního řádu Správy sledování SNB*. Materiál vydal 11. 4. 1989 pplk. JUDr. Václav Mencl, náčelník IV. správy SNB, pod č.j. SI-00126/02-88.

85 AMV Praha, f. A-25, i. j. 434, Zhodnocení současné organizační struktury IV. správy SNB, zpráva pro genpor. Ing. Aloje Lorence, CSc., I. náměstka ministra vnitra ČSSR, z 8. 9. 1989. Materiál má č.j. SI-00124/02-89. Tamtéž, f. A-25, i. j. 434. Návrh nové koncepce práce 4. odboru IV. správy SNB a návrh organizačního členění tohoto odboru. Materiál z 15. 2. 1990, č.j. SI-0014/02-90.

86 Objektové svazky vedené (prvotně registrované) na Správě sledování: Na základě registračních protokolů (jsou úplněji zachovány zhruba od poloviny 50. let 20. stol.) uložených v oddělení vyšetřovacích a operativních svazků se podařilo zjistit celkem 329 záznamů o objektových svazcích, které byly prvotně registrované na Správě sledování MV. První záznam o registraci objektového svazku je z 6. 10. 1954 pod registračním číslem 00047 (byl veden na Hlavní správu výzkumu) a poslední je ze 17. 5. 1989 pod registračním číslem 37277 (kontrarozvědná ochrana budov, krycí název IRD

V té době, tedy na přelomu let 1989 a 1990, však již neměla Správa sledování Sboru národní bezpečnosti (IV. správa SNB) před sebou dlouhou existenci. Byla zrušena ke dni 15. února 1990 rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 16/1990 JUDr. Richarda Sachera, a to v souvislosti se společenskými a politickými změnami v Československu, které se udály na sklonku roku 1989 a probíhaly následně v 90. letech 20. století.⁸⁷ Výše zmíněným rozkazem byl mj. zřízen Úřad Federálního ministerstva vnitra pro ochranu ústavy a demokracie, do jehož působnosti byla zařazena rovněž problematika sledování.

Shrnutí

Útvar, jehož pracovní náplní bylo jednak sledování čs. občanů, kteří byli, řečeno terminologií komunistického režimu „*důvodně podezřelí z nepřátelské činnosti proti společenskému a státnímu zřízení ČSSR*“, jednak občanů států považovaných komunistickým režimem za nepřátelské, prodělal ve službách tohoto režimu poměrně dlouhý a z badatelského hlediska jistě zajímavý vývoj. Na závěr tohoto „přehledu“ se nabízí provést určité shrnutí počtu organizačních změn, které se uskutečnily ve sledovaném období let 1948–89 (1990). Tyto úpravy a změny, které se týkaly organizační struktury a náplně činnosti jednotlivých součástí útvaru sledování, v podstatě vždy předurčovaly zaměření a náplň činnosti této důležité složky Státní bezpečnosti.

Můžeme si vytýčit několik klíčových momentů ve vývoji organizačního uspořádání tohoto útvaru, které většinou úzce souvisely se změnami a úpravami organizace ce-

Jinonice). Soupis objektových svazků Správy sledování (VII. Správy, později IV. správy FMV) byl proveden z registračních protokolů. Záznamy byly nalezeny v časovém rozpětí let 1954–63, 1972, 1976–77, 1982–89. Z dochovaných záznamů se dá poměrně dobře vysledovat zaměření jednotlivých objektových svazků. Nabízí se zde zejména provést přehled jejich zaměření v několika časových úsecích sledovaného časového období let 1954–89. Tak v 50. letech (léta 1954–59) byly objektové svazky zaměřeny na ministerstva a centrální státní úřady, výzkumné ústavy, podniky zahraničního obchodu, významné národní podniky, banky a vysoké školy. Ve sledovaném období let 1954–59 bylo na Správě sledování prvotně registrováno celkem 214 objektových svazků, z tohoto počtu 83 svazků v roce 1954, 14 svazků v roce 1955, 3 svazky v roce 1956, 1 svazek v roce 1957, 110 svazků v roce 1958 a 3 svazky v roce 1959. Žádný z těchto svazků neměl krycí označení. V 60. letech (léta 1960–63) byly objektové svazky (prvotně registrované na Správě sledování) zaměřeny na spoje, kontrolu telefonního a telegrafního spojení, dále na radiokomunikace, dopravu; pokračuje zaměření na výzkumné ústavy z těchto oblastí a nově se objevuje RVHP a její stálé komise. Ve sledovaném období let 1960–63 bylo na Správě sledování prvotně registrováno celkem 58 objektových svazků. Z tohoto počtu 4 svazky v roce 1960, 3 svazky v roce 1961, 3 svazky v roce 1962 a 48 svazků v roce 1963. Žádný z těchto svazků neměl krycí označení. V 70. letech (léta 1972, 1976–77) byly objektové svazky zaměřeny na hotely. Ve sledovaném období let 1972, 1976–77 bylo na Správě sledování MV prvotně registrováno celkem 22 objektových svazků. Z tohoto počtu 1 v roce 1972, 20 v roce 1976 (14 svazků bylo registrováno k 11. listopadu 1976, 6 svazků bylo registrováno k 15. listopadu 1976) a 1 svazek v roce 1977. Všechny výše zmíněné svazky byly označeny krycím jménem. Z 99 % bylo použito jméno hotelu nebo jiného ubytovacího zařízení jako krycí jméno svazku. Obdobná situace byla v 80. letech (léta 1982–89). Objektové svazky, prvotně registrované na Správě sledování, byly zaměřeny na hotely a jiná ubytovací zařízení. Ve sledovaném období let 1982–89 bylo na Správě sledování prvotně registrováno celkem 35 objektových svazků. Z tohoto množství 1 v roce 1982, 7 v roce 1983, 11 v roce 1984, 4 v roce 1985, 8 v roce 1986, 2 v roce 1987, 0 v roce 1988 a 2 v roce 1989. Všechny tyto objektové svazky měly krycí názvy shodné s názvy hotelů a dalších ubytovacích zařízení, na které byly vedeny. Všech 35 svazků založených na ubytovacích zařízeních v 80. letech bylo skartováno v roce 1989. Dva svazky byly zničeny 6. 12. 1989 a zbylých 33 svazků 8. 12. 1989.

⁸⁷ Jedná se o rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 16/1990 z 31. 1. 1990, kterým došlo ke zrušení útvarů Federálního ministerstva vnitra, útvarů Sboru národní bezpečnosti – složek StB, podřízených Federálnímu ministerstvu vnitra. Tímto rozkazem byly nové zřízeny útvary Federálního ministerstva vnitra ČSSR. Rozkaz vydal JUDr. Richard Sacher, ministr vnitra ČSSR.

lého ministerstva a jeho dalších složek. Organizační vývoj útvaru sledování je rozebrán chronologicky, po jednotlivých desetiletích 20. století. Doba 50. let 20. století je charakteristická poměrně velkým množstvím organizačních úprav, které se uskutečnily v rezortu MV a MNB. Bezesporně zásadním mezníkem pro tyto změny je rok 1948, kdy komunisté převzali moc ve státě. Dále následuje rok 1950, kdy vzniklo Ministerstvo národní bezpečnosti. Léta 1948–53 jsou obdobím, ve kterém docházelo poměrně často k celé řadě úprav a změn. Do roku 1950 byl útvar sledování součástí Skupiny I. Bezpečnost, odboru BA, skupiny BAa jako její IV. sektor. Zhruba od pololetí roku 1950, po zřízení Ministerstva národní bezpečnosti, bylo sledování včleněno do V. sektoru nově zřízeného Velitelství StB, pozdější Hlavní správy StB. Úpravy organizace složek StB tehdy vycházely v podobě výnosů, později rozkazů nebo tajných rozkazů ministra, rozkazů náměstka ministra nebo velitele StB. V poměrně krátkém časovém úseku bylo tehdy provedeno velké množství organizačních změn, ovšem celá řada dochovaných návrhů nebyla nikdy realizována. Do roku 1953 se tento útvar nezabýval pouze sledováním zájmových osob, sledováním diplomatů střežením určených ambasad, do jeho kompetence patřila také hotelová agentura, dále pak ustanovka (identifikace osob), zatýkání osob, domovní prohlídky, eskorty osob, cenzura zahraniční a vnitrostátní pošty. V pozdějších letech je vidět určitá „specializace“, která směřovala především ke sledování. Dalším mezníkem je rok 1953. Tehdy došlo k opětovnému sloučení Ministerstva národní bezpečnosti s Ministerstvem vnitra v jeden úřad. V rámci těchto změn se stal útvar sledování Správou sledování, které byl přidělen krycí název VII. správa MV. Úkoly VII. správy MV a 7. odborů krajských správ Ministerstva vnitra byly obsaženy ve statutu VII. správy MV, který byl schválen na 39. schůzi bezpečnostního kolegia ministra vnitra v roce 1954. V roce 1955 vydal ministr vnitra nový statut a instrukce o práci VII. správy MV a 7. odborů krajských správ Ministerstva vnitra ČSR. K další úpravě organizace a náplně činnosti Správy sledování pak došlo v polovině roku 1956. Tehdy byla zrušena jednak zatýkáci oddělení u VII. správy MV, jednak zatýkáci skupiny 7. odborů krajských správ. Nahradila je zatýkáci oddělení u Správy vyšetřování Ministerstva vnitra a také u odborů vyšetřování krajských správ Ministerstva vnitra, kam byl jejich personál převeden.

Během 60. let 20. století proběhlo v rezortu Ministerstva vnitra několik zásadních změn, které se pochopitelně dotkly také organizace Správy sledování. Počátkem roku 1961 bylo na Správě sledování zřízeno 4. samostatné oddělení. V tomto oddělení došlo ke sloučení agendy vnitřního oddělení a oddělení kádrového. Toto oddělení bylo později, v roce 1964, zrušeno a na jeho místě byly zřízeny dva samostatné útvary (organizační složky) Správy sledování. Jednalo se o sekretariát správy a oddělení kádrové. Rok 1964 je pro „sledovačku“ důležitým mezníkem. Začátkem tohoto roku byla stanovena nová organizace Ministerstva vnitra. Současně došlo k určení nových krycích označení a spisových značek všech součástí ministerstva. V rámci této reorganizace se „sledovačka“ stala Správou sledování a ochrany zastupitelských úřadů

kapitalistických států Ministerstva vnitra ČSR s krycím názvem IV. správa MV. Na sklonku roku 1964 byl v souvislosti s výše uvedenými změnami vydán nový statut IV. správy MV. Tento útvar se nadále zabýval sledováním zájmových osob, sledováním diplomatů a střežením určených ambasad. Prováděl také tajné sledování osob, které navštěvovaly tyto úřady. Do jeho kompetence patřila nadále hotelová agentura. V roce 1966 došlo opětovně k integraci operativních správ (s výjimkou rozvědné) pod jedno velení. Byla totiž znovu vytvořena Hlavní správa Státní bezpečnosti, do které byly začleněny kontrarozvědná správa Ministerstva vnitra (II. správa MV), Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (III. správa MV), Správa sledování (IV. správa MV) z centrály Ministerstva vnitra a dále I. zvláštní odbor Ministerstva vnitra. Od roku 1966 byla tedy IV. správa MV (Správa sledování), v rámci celkové reorganizace Ministerstva vnitra, začleněna do nově vytvořené Hlavní správy Státní bezpečnosti (HS StB). Ve složkách HS StB byla Správa sledování začleněna až do počátku roku 1969, kdy došlo ke zřízení Federální správy Zpravodajské služby. Tehdy se uskutečnila další zásadní reorganizace Ministerstva vnitra. Byla realizována v úzké souvislosti se státoprávními změnami, ke kterým došlo po schválení ústavního zákona č. 171/1968 Sb. V rámci těchto změn byla jednak nově zřízena ministerstva vnitra České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, jednak vzniklo Federální ministerstvo vnitra Československé socialistické republiky. Federální správa Zpravodajské služby (FS ZS) byla zřízena jako útvar výkonného aparátu. Organizačně byla tvořena: Hlavní správou rozvědky, Hlavní správou kontrarozvědky, Správou vojenské kontrarozvědky, Správou zpravodajské techniky a Správou sledování. Také po začlenění do složek FS ZS prováděla především sledování na vyžádání operativních součástí FS ZS a Zpravodajské správy Generálního štábu MNO. Prováděla základní sledování, budovala síť důvěrníků, prováděla trasové sledování a sledování pohybu kádrových rozvědků, případně i jiných osob ve vytipovaných či z jiných důvodů operativně zajímavých prostorách v souladu se zájmy příslušných operativních součástí FS ZS. Dále prováděla sledování zastupitelských úřadů tzv. kapitalistických států, prováděla stabilní či namátkové sledování (pozorování) rezidentur na zastupitelských úřadech tzv. kapitalistických států, určených pracovišti čs. kontrarozvědky. Zajišťovala odbornou přípravu a výcvik vlastních i svěřených příslušníků operativních součástí FS ZS, Hlavní správy StB ČSR, Hlavní správy StB SSR a Zpravodajské správy Generálního štábu MNO.

Také v období 70. let 20. století proběhlo několik zásadních změn a úprav, které se dotkly všech organizačních složek Ministerstva vnitra. V roce 1971 byla zrušena Federální správa Zpravodajské služby a Správa sledování byla jako samostatný útvar, pod krycím názvem IV. správa FMV, začleněna do výkonného aparátu Federálního ministerstva vnitra ČSSR. Současně byl koncem roku 1971 vydán nový *Organizační řád Správy sledování* FMV a došlo k určitým úpravám organizační struktury správy. V průběhu 70. let 20. století byla Správa sledování organizačně tvořena vedením správy, sedmi odbory, třemi odděleními, inspekcí náčelníka správy a skupinou obrany.

K určité dílčí úpravě organizace složek Správy sledování došlo v roce 1976. Tehdy byl zřízen 8. odbor IV. správy FMV. Větší úprava organizační struktury Správy sledování byla realizována v roce 1978, kdy byl vydán nový *Organizační řád* Správy sledování. V roce 1979 bylo ministrem vnitra ČSSR nově upraveno postavení Správy sledování v rámci organizace FMV a útvarů ministerstvu podřízených. Správa sledování byla s účinností od 1. srpna 1979 začleněna mezi složky StB, které tvořily útvary Sboru národní bezpečnosti podřízené Federálnímu ministerstvu vnitra ČSSR. Současně dostala správa staronové krycí označení IV. správa SNB.

V 80. letech 20. století bylo realizováno několik organizačních změn, které se týkaly jednak celého Federálního ministerstva vnitra ČSSR, jednak Správy sledování. Ta pracovala až do konce roku 1980 podle *Organizačního řádu* z roku 1978. Na sklonku roku 1980 však byla provedena další změna a úprava podoby útvarů, které organizačně správu tvořily. Dne 29. prosince 1980 byl vydán nový *Organizační řád* Správy sledování. K dalším změnám organizační struktury ministerstva došlo až v roce 1982. Tehdy byla stanovena nová organizace FMV, útvarů Sboru národní bezpečnosti podřízených FMV a útvarů podřízených FMV. Mimo jiné jím byly rovněž určeny zásady pro projednávání návrhů, schvalování a vydávání organizačních řádů útvarů FMV, federálních útvarů SNB a útvarů podřízených FMV. Správa sledování, pod krycím označením IV. správa SNB, byla podle tohoto *Organizačního řádu* zařazena do složek StB federálních útvarů SNB. Její organizace byla drobněji upravena až rozkazem náčelníka IV. správy SNB č. 11/1986. Hlavní změny, které nastaly v organizaci složek Správy sledování, se týkaly úpravy názvu jednotlivých součástí. Vlastní náplň činnosti jednotlivých součástí správy však nedoznala nějakých zásadních změn. Úpravy a změny *Organizačního řádu* se nijak nedotkly sledovacích odborů správy. Poslední zásadnější úprava organizační struktury Správy sledování byla uskutečněna v roce 1989. Byla provedena podle rozkazu náčelníka IV. správy SNB č. 8/1989, v jehož příloze byl vydán nový *Organizační řád Správy sledování Sboru národní bezpečnosti*. Tento *Organizační řád* byl vydán v souladu s rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 12/1988 o zřízení útvarů FMV a útvarů podřízených FMV. Důležitou změnou, která se projevila již krátce po vydání *Organizačního řádu*, byla reorganizace, která měla přispět k vytvoření jednotného analytického systému IV. správy SNB. Dalším úkolem pak mělo být vytvoření operačního střediska řízení Správy sledování, které mělo analyzovat a vyhodnocovat veškeré poznatky získané ze sledování a zabezpečovat jejich další využití a předávání II. správě SNB (kontrarozvědce). Výpočetní technika začala v této problematice (evidence, analyzování a vyhodnocení) hrát zásadní roli. Na přelomu let 1989 a 1990 však již neměla Správa sledování před sebou dlouhou existenci. Byla zrušena počátkem roku 1990 v souvislosti se společenskými a politickými změnami v Československu známými jako *Sametová revoluce*, které se udály až na samém sklonku roku 1989 a probíhaly následně v 90. letech 20. století.

Organizační vývoj Správy sledování ve sledovaném období let 1948–89 (1990) byl pochopitelně úzce spjat s organizačním vývojem Ministerstva vnitra, Ministerstva ná-

rodní bezpečnosti a dalších složek a útvarů, které byly těmto ministerstvům podřízené. Změny organizace Správy sledování byly prováděny v souladu s potřebami vládnoucího režimu a vždy směřovaly k tomu, aby tato složka Státní bezpečnosti sloužila jeho zájmům co nejlépe.

Historie útvaru sledování, zasazená nejenom do rámce Státní bezpečnosti a represivních složek minulého režimu vůbec, ale také do dějin komunistického Československa, nebyla předmětem této materiálové studie. Mohla by však podnítit zájem badatelů o toto téma, které není zcela jistě bez zajímavosti pro historika nejnovějších dějin.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv MV ČR, oddělení vyšetřovacích a operativních spisů

- Fondy objektových svazků (archivní protokoly)
- Sběrka RP (registrační protokoly)

Archiv MV ČR, oddělení Praha

- Studijní ústav, fond č. 310 (Velitelství StB, 1945–53)
- Fond A-6/3 (Organizační a vnitřní správa FMV, III. díl – TR MNB a MV, 1951–56)
- Fond A-6/4 (Organizační a vnitřní správa FMV, IV. díl – R MNB a MV, 1951–70)
- Fond A-25 (IV. správa SNB – Správa sledování)

Archiv MV ČR, oddělení Brno-Kanice

- Fond A-2/1 (Sekretariát ministra vnitra, I. díl)
- Fond A-7 (Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy)
- Fond A-13 (Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. JUDr. Františka Vaška, 1968–69)
- Fond A-18 (Zpravodajský odbor Federální správy Zpravodajské služby)

PUBLIKOVANÉ PRAMENY

- Kádrové rozkazy ministra vnitra
- Přehled o vývoji organizace a početních stavů centrálních útvarů Federálního ministerstva vnitra
- Rozkazy ministra národní bezpečnosti
- Tajné rozkazy ministra národní bezpečnosti
- Rozkazy ministra vnitra
- Rozkazy ministra vnitra ČSSR
- Rozkazy náčelníka správy
- Věstník Ministerstva vnitra

POUŽITÉ ZKRATKY

AMV ČR	Archiv Ministerstva vnitra České republiky
ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika; Česká socialistická republika
ČSSR	Československá socialistická republika
f.	fond
FMV	Federální ministerstvo (ministr) vnitra
FS ZS	Federální správa Zpravodajské služby
GŠ ČSLA	Generální štáb Československé lidové armády
HS StB	Hlavní správa Státní bezpečnosti
HV KSČ FMV	Hlavní výbor Komunistické strany Československa Federálního mi- nisterstva vnitra
i. j.	inventární jednotka
KR FMV	kádrový rozkaz federálního ministra vnitra
KR MV	kádrový rozkaz ministra vnitra
KR NMV	kádrový rozkaz náměstka ministra vnitra
KSČ	Komunistická strana Československa
KS	krajská správa
KS MV	krajská správa Ministerstva vnitra
KS SNB	krajská správa Sboru národní bezpečnosti
KS StB	krajská správa Státní bezpečnosti
KV	krajské velitelství
MNB	Ministerstvo (ministr) národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	Ministerstvo (ministr) vnitra
NB	Národní bezpečnost
NMV	náměstek ministra vnitra
OŘTV	odbor řízení a výpočetní techniky
PB	politické byro
R MNB	rozkaz ministra národní bezpečnosti
R MV	rozkaz ministra vnitra
R NS	rozkaz náčelníka správy
R NMV	rozkaz náměstka ministra vnitra
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SSR	Slovenská socialistická republika
StB	Státní bezpečnost
TR MNB	tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti
TR MV	tajný rozkaz ministra vnitra

ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
V StB	Velitelství (velitel) Státní bezpečnosti
VKR	Vojenská kontrarozvědka
ZS GŠ ČSLA	Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády

PŘÍLOHA č. 1 Tabulka náčelníků Správy sledování Ministerstva vnitra

Náčelníci Správy sledování Ministerstva vnitra (1951) 1953–1990				
Příjmení, jméno, akademický titul, vedoucí funkce v období let	Rok narození	Hodnost	Náčelníkem správy sledování v letech	Jiné funkce na MV, odvolání, důchod
KAVAN Antonín, JUDr. - zástupce velitele sektoru BAa–IV. (přimo Fidlil „sledovačku“), 1950 - zást. velitel V. sektoru V StB, 1951 - velitel V. sektoru V StB, 1951–53 - náčelník VII. správy MV, 1953–64 - náčelník IV. správy MV, 1964–66 - náčelník IV. správy HS StB, 1966–1968 - náčelník IV. správy FMV, 1971–79 - náčelník IV. správy SNB, 1979–82	1921 (5. 10. 1921, Praha-Záběhlce)	plukovník	1951–68; do funkce náčelníka VII. správy MV jmenován dle T RMV č. 145/53 z 1. 10. 1953 1971–82; (od 15. 3. 1971 do 31. 1. 1982); do funkce náčelníka IV. správy FMV znovu ustanoven dle KR FMV č. 141/71 z 15. 3. 1971	Dle KR MV č. 503/68 z 15. 6. 1968 z funkce náčelníka IV. správy HS StB odvolán; služební poměr u SNB ukončil ke dni 31. 1. 1982 (starobní důchod)
DEMJAN Štefan, RSDr. - náměstek ministra vnitra ČSR, 1956–1968 - náčelník IV. správy FS ZS, 1968–70 - starší referent odboru pasů a viz na KS SNB Praha, 1971–78	1923 (23. 2. 1923, Ožďany, okres Rimavská Sobota)	plukovník	1968–70 (od 15. 7. 1968 do 1. 6. 1970); do funkce náčelníka IV. S FS ZS ustanoven dle KR MV č. 503/68; dle KR NMV č. 354/71 z 29. 7. 1971 přemístěn na odbor pasů a viz KS SNB Praha	Náměstek ministra vnitra, (od 8. 5. 1956 do 30. 6. 1968); do funkce ustanoven usnesením vlády ČSR č. 1250; z funkce odvolán dle KR MV č. 444/1968 z 25. 6. 1968; KR MV č. 19/78 uvolněn ze služebního poměru u SNB k 28. 2. 1978 (starobní důchod)
HANULIAK Ján, Ing. - náčelník IV. správy FS ZS, 1970–71 1. náměstek ministra vnitra ČSSR, 1971–79	1921 (23. 10. 1921, Terchová)	plukovník; generálmajor	1970–71 (od 1. 6. 1970 do 15. 2. 1971)	1. náměstek ministra vnitra, (od 15. 2. 1971 do 1. 6. 1979); služební poměr u SNB ukončil ke dni 31. 7. 1982 (starobní důchod)
JURICA Josef, RSDr. - zástupce náčelníka IV. správy SNB, 1979–81 1. zástupce náčelníka IV. správy SNB, 1981–82 - náčelník IV. správy SNB, 1982–87	1940 (29. 11. 1940, Bylnice, okres Gottwaldov)	podplukovník	1982–87 (od 1. 1. 1982 do 1. 12. 1987); do funkce náčelníka IV. správy SNB ustanoven dle KR FMV č. 376/81	Dle KR FMV č. 475/87 od 1. 12. 1987 zařazen do činné zálohy, zároveň přidělen do kádrové a materiální péče XI. správy SNB; na základě R NMV ČSFR č. 223/90 ze 17. 5. 1990 propuštěn ke dni 23. 5. 1990 ze služebního poměru u SNB
MENCL Václav, JUDr. - náčelník skupiny 2. oddělení I. odboru IV. správy FMV, 1974–75 - zástupce náčelníka 2. oddělení I. odboru IV. správy SNB, 1979–80 - náčelník II. odboru IV. správy SNB, 1980–84 - zástupce náčelníka IV. správy SNB, 1984–87 - náčelník IV. správy SNB, 1987–88 - pověřen řízením IV. správy SNB, 1988 - náčelník IV. správy SNB, 1989–90	1940 (9. 9. 1940, Praha)	plukovník	1987–90 (od 1. 12. 1987 do 15. 2. 1990); do funkce náčelníka IV. správy SNB ustaven dle KR FMV č. 475/87; dále viz KR FMV č. 428/88 a č. 477/88	Dle KR FMV č. 277/90 odvolán z funkce a dne 16. 2. 1990 zařazen do zálohy; dne 11. 8. 1990 propuštěn ze služebního poměru v SNB

PŘÍLOHA č. 2 Náčelníci Správy sledování

plk. JUDr. Antonín Kavan

plk. RSDr. Štefan Demjan

plk. Ing. Ján Hanuliak

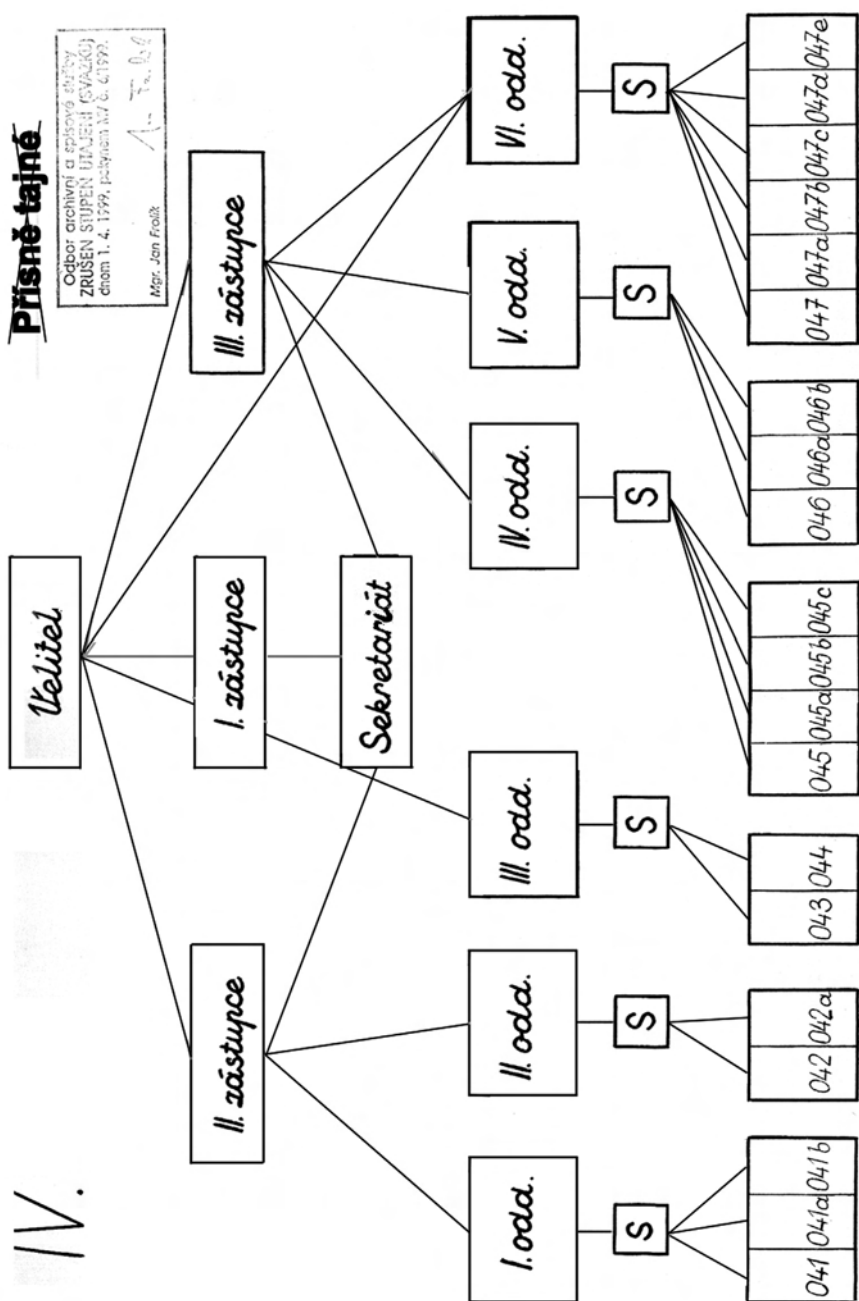
PŘÍLOHA č. 2 Náčelníci Správy sledování

pplk. RSDr. Josef Juřica

plk. JUDr. Václav Mencl

PŘÍLOHA č. 3 Nerealizovaný návrh na úpravu organizační struktury IV. Baa sektoru z roku 1950 (AMV Praha, f. 310, i. j. 310-3-1)

~~Tajné~~

12

LEGENDA:

I. zástupce velitele
 II. " velitele
 III. " velitele
 sekretariát velitele
 sektoru

- politický tajemník útvarové organizace
- řídí oddělení I a II
- řídí oddělení IV a V

- protokol, registrace úkolů, osobní věci, steno-
 grafky, překladatelky atd.
 současný stav.....3
 předpokládaný stav.....12

I.oddělení
 sekretariát velitele
 odd. (S)
 041
 041a
 041b

- registrace příkazů, zpracování zpráv atd.
- sledování
- sledování
- sledování pro KV Stb Praha
 současný stav.....51
 předpokládaný stav.....250

II.oddělení
 sekretariát velitele
 042
 042a

- PS a zjišťování
- zvláštní šetření a zjišťování
 současný stav.....30
 předpokládaný stav.....55

III.oddělení
 sekretariát velitele
 043
 044

- realizační skupina
- všeobecné objekty
 současný stav.....5
 předpokládaný stav...35

IV.oddělení
 sekretariát velitele
 045
 045a
 045b
 045c

- instruktaž
- mikrofonní odposlech
- tajné výjavy
- fotovýkon
 současný stav.....16
 předpokládaný stav....40

V.oddělení
 sekretariát velitele
 046
 046a
 046b

- namátková censura
- úkolová vnitřní
- úkolová zahraniční
 současný stav.....69
 předpokládaný stav.....120

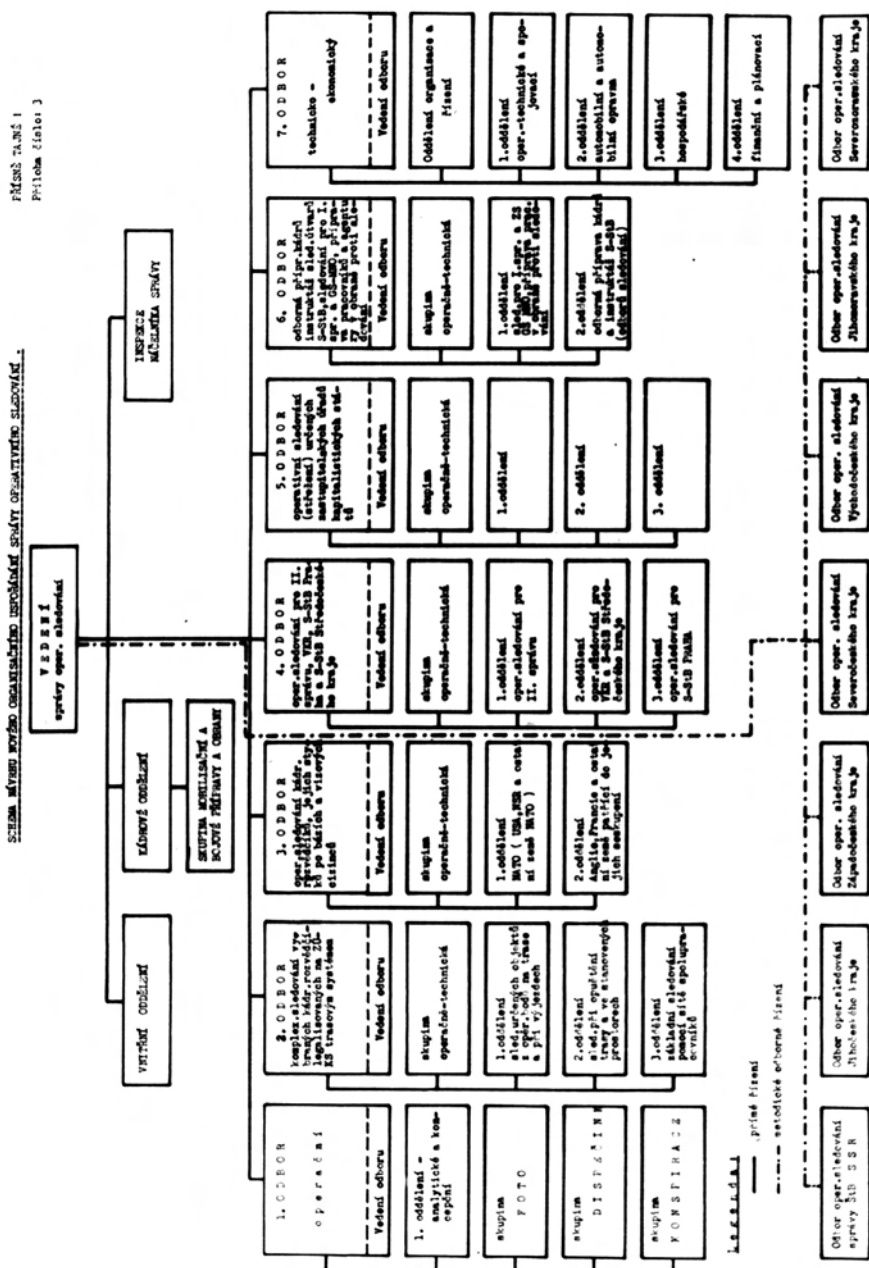
VI.oddělení
 sekretariát velitele
 047
 047a
 047b
 047c
 047d
 047e

- autopark
- řidiči
- dílny, specialisté
- garderoba
- konspirační byty
- provozní
 současný stav.....10
 předpokládaný stav.....60

Celkový současný stav sektoru.....107
 předpokládaný stav.....572

Odbor archivní a spisová služba
 ZRUŠEN STUPĚŇ UTAJENÍ (SVAZKU)
 dnem 1. 4. 1999, pokynem M/V č. 6/1999.
 Mgr. Jan Frolík

PŘÍLOHA č. 5 Organizační schéma IV. správy FMV z roku 1971 (návrh)
(AMV Kanice, f. A-25, i. j. 423)

PŘÍLOHA č. 6 Schéma organizační struktury IV. správy SNB, návrh z roku 1980
(AMV Praha, f. A-25, i. j. 429)

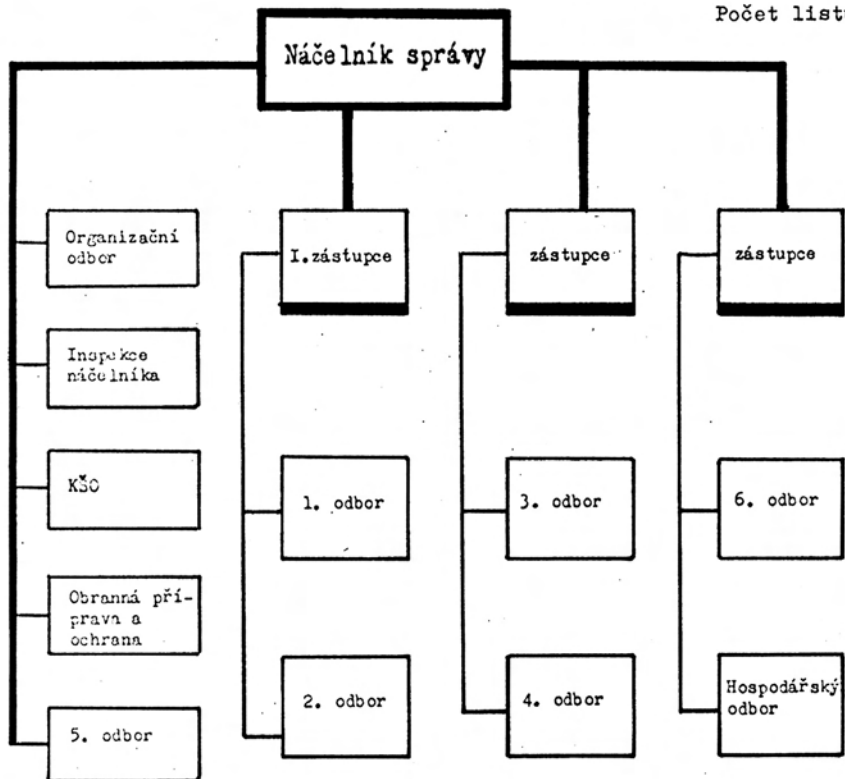
ORGANIZAČNÍ SCHEMA

Příloha č. II

~~PŘÍSNĚ TAJNĚ - ZD~~

K č. j. SI-0092/02-1980-ZD

Počet listů: 1

LEGENDA:

- 1. odbor (sledování pro II. a III. správu SNB a pro vojenskou kontrarozvědku)
- 2. odbor (sledování zastupitelských úřadů, trasové sledování)
- 3. odbor (sledování pro X. správu SNB a XI. správu SNB a pro Správu StB hlavního města Prahy a Středočeského kraje – vnitřní nepřítel)
- 4. odbor (sledování pro I. správu SNB a zpravodajskou službu Generálního štábu ČSLA, odborná příprava kádru)
- 5. odbor (sledování ubytovacích a restauračních zařízení na území hlavního města Prahy, cizinců z tzv. nesocialistických států)
- 6. odbor (spojovací, operativní a zpravodajská technika)

_____ podřízeno přímo náčelníkovi správy
_____ podřízeno zástupcům náčelníka správy

Počty po organizacích

Vedení	3
Org. a. oper. odb.	21
Personál. odd.	7
Inspekce NS	4
Skup. obraty	2
Odb. řízení a výpočet. tech.	31
Ekonom. odb.	103
1. odbor	272
2. odbor	103
3. odbor	162
4. odbor	35
5. odbor	44
Odděl. základ. přípravy	10
CELKEM	797

Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951–1990

Pavel Vaněk

Téma tzv. ochrany státní hranice v době komunistického režimu se jako dílčí či stěžejní vyskytuje v řadě publikací, jejichž náplní jsou pokusy československých občanů řešit životní situaci svou, event. svých blízkých, emigrací, životu nebezpečným překonáním státní hranice střežené Pohraniční stráží. Tituly s touto tematikou dnes existují v poměrně široké škále od prozaických děl přes memoáry, novinové články po historické publikace a čtenář po nich sahá jak pro společenskou závažnost tématu, tak pro možnost konfrontovat s tím vlastní zážitky.

Čteme-li o úspěšných nebo nezdařených pokusech překonat státní hranici, sledujeme projevy systému tzv. ochrany státní hranice prováděného Pohraniční stráží jakoby z vnějšku. Náš příspěvek se proto snaží doplnit tuto perspektivu o pohled dovnitř systému. Konkrétně se zaměřuje na analýzu jednoho z jeho aspektů – organizačního. Tento aspekt je pak podáván na případu jedné pohraniční brigády, což byl útvar Pohraniční stráže, který v daném úseku státní hranice zodpovídal za provádění její tzv. ochrany.

Podotkněme, že sestava útvarů Pohraniční stráže (PS), známá v posledním roce komunistického režimu, nemá svůj přímý počátek shodný s rokem počátku komunistického režimu. Její „zpoždění“ vůči roku 1948 bylo dáno vývojem představ komunistického vedení o volbě prostředků ke znemožnění ilegálních přechodů státních hranic, transformací těchto záměrů v konkrétní plány resortem vnitra, resp. národní bezpečnosti, jehož součástí Pohraniční stráž byla, a také dobou praktické realizace. Proto přímá cesta k roku 1989 jak z hlediska způsobu střežení státní hranice, tak z hlediska jeho organizačního zajištění vede „až“ od počátku roku 1951.

Tento článek se tedy snaží zachytit v určitých časových etapách organizační vývoj jednoho z těchto útvarů, pohraniční brigády, jejíž velitelství sídlilo v Chebu, od jejího ustavení a započetí střežení státní hranice po ukončení činnosti. Vzhledem k omezenému prostoru i k dosavadnímu stavu výzkumu se však nejedná o zevrubný popis peripetií organizačního vývoje brigády. Tím, že stať je zpracována na základě pořádacích a zpřístupňovacích prací na archivním fondu této brigády, zmiňuje předcházející vývoje v této oblasti jen z pohledu započetí činnosti chebské brigády. Na druhé straně časového intervalu je sledován organizační vývoj této brigády až na konec éry socialistického Československa, čímž může přispět ke zkoumání organizace a praxe

bezpečnostních složek u nás. Vzhledem k zaměření tohoto článku na chebskou brigádu poznamenejme, že dosavadní literatura se zabývala Pohraniční stráží spíše jako celkem a všímá si v organizačním ohledu základních událostí, přičemž z pochopitelných důvodů neobsáhla celé období 1948–1989. Proto jsme se ve své práci opřeli především o prameny organizačního charakteru, jako byly zejména organizační tabulky, výkazy počtů a akty řízení – ať brigádní nebo z velitelství Pohraniční stráže či ministerské.¹ Od počátku roku 1951 působící tzv. nová sestava Pohraniční stráže (PS) Ministerstva národní bezpečnosti, tvořená pěti pohraničními brigádami na hranici s NSR a čtyřmi pohraničními oddíly na hranici s NDR a Rakouskem, nahradila na stejném úseku tzv. starou sestavu PS o šesti praporech (přes 6 000 pohraničnicků) při takřka trojnásobném nárůstu pohraničnicků. Nárůst se uskutečnil dle dohody mezi Ministerstvem národní bezpečnosti a resortem obrany, na jejímž základě převzalo velitelství PS k doplnění početních stavů od čs. armády pluky 13. pěší divize a 64. pěší pluk. Chebská brigáda PS, označená zprvu jako 1. brigáda (krycí označení PS-útvár 8842 Cheb), zaujala se svými čtyřmi pohraničními prapory o 25 pohraničních rotách střežení 124,3 km státní hranice s NSR a NDR na přelomu let 1950 a 1951, když převzala část úseku jednoho z útvarů tzv. staré sestavy PS, praporu PS Karlovy Vary.² Do zformované brigády, kterou tvořili vojáci bývalého pěšího pluku č. 46 Aš a jejímž velitelem se stal František Okrouhlík, dosavadní velitel tohoto pluku, byli začleněni ze staré sestavy pohraničníci, jejichž jednotky spadaly do úseku chebské brigády, tedy z rot Aš, Cheb a jejich čet a čtyři Starý Hrožňatov z roty Lázně Kynžvart.³

Ministerstvo národní bezpečnosti chtělo zaujetím nové sestavy PS nahradit dosavadní pochůzkovou službu příslušníků SNB (tito byli v roce 1950 posílení vojáky) na státní hranici vojskovým střežením státní hranice s větší hustotou pohraničnicků a s využitím dalších podpůrných opatření. Ve srovnání s dosavadním vývojem leccos signalizovalo i to, že ustavení nové sestavy Pohraniční stráže bylo také doprovázeno vydáním některých norem, jako byly zákon č. 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic z 11. 7. 1951, nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70/1951 Sb. ze dne 14. 7. 1951

1 Srov. např. *Stručný přehled dějin Pohraniční stráže*. Praha 1986; HOLUB, Ota: *Vývoj Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948–1960*. Praha 1978; PULEC, Martin: *Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951*. In: *Securitas imperii* 7. Praha 2001, s. 55–96. K situaci na Slovensku v kvalitním nástinu ŠTAIGL, Jan: *Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950–1966*. In: *Vojenská história* 4, 2000, č. 3–4, s. 53–78. Pro potřeby tradice brigády zpracovali RICHTER, Václav – KOČÍ, Rudolf – CÍSAŘOVÁ, Božena: *Historie a současnost svazku Pohraniční stráže v Chebu*, strojopis, Cheb 1983. Viz Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV) Brno-Kanice, fond (dále jen f.) 2342 – 5. brigáda PS Cheb, inv. j. 1419. K období 1945–1950 sepsal KOČÍ, Rudolf: *Příspěvek ke tradicím Pohraniční stráže v letech 1945–1950 v současném úseku svazku Pohraniční stráže v Chebu*, strojopis, Cheb, 1983. Tamtéž, inv. j. 1420.

2 AMV Brno-Kanice, f. 2357 – Hlavní správa PS, karton (dále jen k.) 7, Situační zpráva štábu velitelství PS, b. d. (březen 1951). AMV Brno-Kanice, f. PS, inv. j. 153. Srov. k tomu *Vojenské dějiny Československa*, 5. díl (1945–1955), Praha 1989, s. 494n.

3 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 4, čj. 1544 taj./1950 z 12. 12. 1950; tamtéž, Číselná organizace PS útvaru 8842 Cheb, 5. 12. 1950.

o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně a nové ustanovení o pohraničním území č. S-2231/40-taj.-51 vydané 28. 4. 1951 rovněž ministrem národní bezpečnosti.⁴

5. pohraniční brigáda v letech 1951–1955

Vytvoření organizační struktury (1951–1952)

Prvotní sestava 1. brigády PS byla tvořena dle organizačních tabulek vydaných v závěru roku 1950, jimž chyběla zkušenost z výkonu služby a které se tudíž v lecčems ukázaly jako předimenzované a v jiném zase nedostačující. Z tohoto pohledu byl obecným znakem brigády v roce 1951 dodatečný výskyt některých nových strukturálních prvků. Od roku 1952 je pohraniční brigáda ve svém složení stabilnější, což je dáno i reflexí zkušeností z dosavadního fungování. Brigádu lze chápat jako strukturální celek skládající se z velitelství brigády a jemu přímo podřízených jednotek, záložního praporu (od organizační změny v lednu 1952 záložního oddílu), poddůstojnické školy, velitelství čtyř pohraničních praporů (od organizační změny v březnu 1953 pěti) a jim přímo podřízených jednotek, pohraničních rot. Vývoj jednotlivých strukturálních prvků nejprve nastíníme v období prvních pěti let, které je ohraničeno rokem 1951, kdy došlo k ustavení pohraničních brigád, následným budováním systému ochrany státní hranice, a rokem 1955, kdy stažení vojsk válečných spojenců z Rakouska zapříčinilo změny složení pohraničních brigád.

Chebská brigáda⁵ tedy byla v roce 1951 strukturou o čtyřech pohraničních praporech, s 25 pohraničními rotami. Její pohraniční rota (61)⁶ měla tři pěší družstva (každé z nich mělo předepsáno po 13 pohraničnících), čtyřčlenné družstvo psodů a vedle velitelského družstva (5) v čele se staršinou roty a hospodářského družstva (účetní a dva kuchaři) bylo do její struktury začleněno družstvo těžkých kulometů (5), tedy obsluha jednoho těžkého kulometu.⁷

Velitelství praporu mělo čítat 108 pohraničníků. Tento systemizovaný počet zahrnoval jak vlastní velitelství (36), tak velitelství přímo podřízené jednotky⁸ (72). Vlastní velitelství se skládalo z užšího velitelství (velitel praporu, zástupce pro věci politické, zástupce pro týl, dva řidiči), štábu (13) v čele s náčelníkem, politického oddělení (3) a týlu (15), v jehož rámci působila také praporní ošetřovna. Jednotky přímo podřízené byly tvořeny záložní (50) a spojovací (22)

4 Znovu vydané společně s dalšími normami ve formě prováděcích předpisů k zákonu č. 69/1951 Sb. tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti (dále jen TR MNB) č. 29 z 13. 11. 1951. Viz AMV Praha, f. A 2/1.

5 Od března byl stanoven pro vnitřní a služební styk rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 9 z 19. 3. 1951 název 5. chebská pohraniční brigáda MNB. Zatímco dosavadní číselné označení bylo motivované geograficky, u nového nelze motivaci určit. Jistou možností se zdá být hypotéza, že šlo o shodu s 5. rotou Pohotovostního pluku 1 NB, která přišla do Chebu 31. 7. 1945. Viz RICHTR, V. – Kočí, R. – ČISAŘOVÁ, B.: c. d., kap. II., s. 1.

6 V závorkách jsou udávány plánované (systemizované) počty.

7 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 1, tab. VII/1.

8 Jednotky velitelství brigády/praporu přímo podřízené – tehdejší termín pro jednotky dílem podřízené funkcionářům štábu (jednotky záložní, spojovací, ženijní), dílem funkcionářům týlu (dopravní, hospodářské).

četou.⁹ Na úrovni velitelství brigády se plánovalo 280 míst, z toho vlastní velitelství čítalo v ideálním případě 131, zbytek (105) jednotky velitelství brigády přímo podřízené. Vlastní velitelství se skládalo z užšího velitelství (velitel oddílu, zástupce pro věci politické, zástupce pro týl a pobočník), ke kterému byl přiřazen pětičlenný sekretariát velitele oddílu, dále štábu (45) s pěti odděleními (operativní, zpravodajské, školní, kádrové a osobní, spojovací), politického oddělení (11), týlu (58), jenž se členil dále na oddělení proviantní, výstrojní, výzbrojní, ubytovací, oddělení automateriálu a zdravotní, včetně brigádní nemocnice. Konečně v rámci velitelství působilo finanční oddělení (3).¹⁰ Tyto čtyři zmíněné sektory zůstanou i v dalším období základními prvky struktury velitelství a budou přechodně doplňovány dalšími prvky: v prvním roce existence brigády to mělo být pětičlenné velitelství kasáren. Do přímo podřízených jednotek patřila velitelská četa (29) se třemi družstvy, ženijní četa (31), spojovací rota (59) se štábní spojovací četou a stavební spojovací četou a dopravní četa (30).¹¹ Strukturním znakem, jedním ze dvou, který na první pohled odlišoval chebskou brigádu (a pohraniční brigády na hranici s NSR obecně) od pohraničních oddílů na hranici s Rakouskem a s NDR, byla existence záložního praporu s plánovaným počtem 440 pohraničnicků.¹² Sestava jednotek tohoto praporu byla projektována skutečně impozantně: tři úderné roty (282) – každá se dvěma pěšími četami, jednou kulometnou četou a hospodářským družstvem. Součástí tohoto praporu měla být četa obrněných vozů („četa útočné vozby“) a četa minometů (26) se čtyřmi minomety, dále pak spojovací četa, zákopnická (tj. ženijní) četa a autočeta. Druhým odlišujícím znakem, který však nebyl v úvodních tabulkách zakomponován, byla poddůstojnická škola¹³ pěšího a kulometného směru. V období roku 1951 do 1. 11. 1951 udává chebská brigáda plánovaný počet 2 670,¹⁴ k 1. 11. 1951 jsou předepsané počty nižší (2 622),¹⁵ což v té době souvisí s překvalifikováním záložního praporu záložní oddíl.

Nastíněné schéma brigády z počátku roku 1951 bylo záměrem, jehož aplikací mělo být dosaženo nepropustného střežení státní hranice a jenž vyjadřoval z pohledu panujícího režimu důležitost hranice s NSR ve srovnání s rakouskou hranicí a náročnost zvoleného způsobu ochrany hranice co do lidské síly a pomocné techniky. Jestliže by totiž při srovnání chebské brigády např. se znojenským oddílem oba srovnávané útvary chránily takový úsek státních hranic, kdy by na rotu, ať jižní nebo západní,

9 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 1, tab. V/1.

10 Tamtéž, tab. II/1.

11 Tamtéž.

12 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 1, tab. IV/1. Na tzv. vedlejší směru střežení působily v roce 1951 oproti brigádám početně slabší pohraniční oddíly. Postupně však docházelo k jejich strukturnímu i početnímu přibližování brigádám na západní hranici, což bylo od roku 1952 vyjádřeno i slovem brigáda v názvu.

13 Zřízeny v brigádách PS k 15. 1. 1951, ukončeny koncem května. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 7, Situační zpráva štábu velitelství PS, březen 1951.

14 Tamtéž, k. 11, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 1. 4. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda; tamtéž, k. 12, Číselný přehled... k 1. 7. 1951; tamtéž, k. 13, Číselný přehled... k 1. 8. 1951.

15 Tamtéž, k. 14, Číselný přehled... k 1. 11. 1951.

připadl stejný střežený úsek, pak by nám při zahrnutí pouze prvosledových rot vycházela průměrná hustota vojskového střežení západní hranice jedenapůlkrát vyšší než na hranici jižní díky vyššímu systemizovanému počtu západních rot. Jenže ve skutečnosti střežila chebská brigáda 124,3 km státní hranice¹⁶ a znojemský oddíl naopak 204 km.¹⁷ Ve znojenském případě tedy připadlo v pohraničních rotách na kilometr 4,02 pohraničníků,¹⁸ zatímco v chebském 12,27 pohraničníků na jeden kilometr; tedy více než třikrát. Zjevná preference útvarů ochrany západní hranice, jejímž reprezentantem chebská brigáda je, nám vystoupí ještě zřetelněji, odečteme-li z položek chebské brigády střežení úseku hranice s NDR. Na hranici s NDR mělo být ideálně dosaženo chebskou brigádou hustoty 6,56 na kilometr, což je srovnatelné se znojenskou situací. Ovšem na hranici s NSR se dokonce dostaneme k číslu 15,77 pohraničníků na kilometr. Na zvýšenou vybavenost či příslib vybavenosti vojenskou technikou, jako těžký kulomet na rotě, výzbroj záložního oddílu (obrněné vozy, minomety), kterou lze podle našeho názoru přičíst také dobovým válečným plánům, ovšem nemůžeme hledět jako na prioritu Pohraniční stráže. To podstatné je, že ke službě na hranici mohl být nasazen vyšší počet pohraničníků, byť kmenově zapsaných jinde než v pěších družstvech pohraničních rot. K tomu ještě věc na pohled organizačně okrajová, ovšem rovněž vypovídající o preferenci západní hranice:¹⁹ nová sestava PS byla zaujata, alespoň dle hlášení, na jihu koncem ledna 1951,²⁰ na západě ovšem již počátkem ledna.

V chebském případě bylo během prvního roku zformováno velitelství brigády dle požadované struktury a počtů. V čele oddělení štábu stáli příslušní náčelníci oddělení, kteří měli k dispozici referenty, často ale ne písaře a kresliče.²¹ Rovněž náčelníci týlových oddělení již měli personálně obsazena místa účtovatelů, skladníků a písařů, měli však nouzi o řemeslně zdatné vojáky základní služby pro obsazení postů sedlářů, krejčích, opravářů bojové techniky apod.²² Na rozdíl od tabulkových požadavků byla řada důstojnických funkcí zastávána poddůstojníky z povolání a poddůstojnické funkce zase vojáky základní služby.²³ Záhy se ve štábu dospělo k první korektuře struktury, když zde bylo zřízeno šifrovací oddělení.²⁴ Jednotky přímo podřízené velitelství

16 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, čj. 001/01-OS-1953, Situační zpráva 5. chebské brigády za rok 1952 pro kolegium ministra. (b. d., počátek ledna 1953).

17 AMV Brno-Kanice, f. 2341 – 4. brigáda PS Znojmo, k. 11, čj. PS-001220/11-OS-51 z 3. 7. 1951.

18 Znojemský oddíl PS měl na pohraničních rotách systemizováno 820 pohraničníků.

19 Pojem „západní hranice“ je zde spíše politický než geografický. Synonymně jej používáme s výrazy „hranice s Bavorskem“, „hranice s NSR“ atp.

20 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 4, čj. PS-006/01-51, 12. 1. 1951: velitelé praporů oddílů měli hlásit provedení všech rozkazů 26. 1. 1951. Totéž potvrzuje i situační zpráva štábu velitelství PS. Viz tamtéž, k. 7, bez data (březen 1951) a čj.

21 Srov. AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 13, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 1. 8. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda.

22 Tamtéž, k. 14, 1951, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 31. 10. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda.

23 Tamtéž.

24 Od února bylo započato se zřizováním šifrovacích oddělení u brigád. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 7.

brigády se ustavují dlouhodoběji. Jejich rámcem byla pomocná rota, z níž se postupně vydělují spojovací rota a dopravní četa,²⁵ zatímco velitelská i ženijní četa zůstávají součástí pomocné rot, která se po zbytek roku alternativně nazývá velitelská.²⁶

S příchodem prvních nováčků k brigádě v červenci 1951 se ve výkazu objevilo i výcvikové středisko.²⁷ Místo dřívější dopravní čety (30) pak vzniká automobilní rota, která zajišťuje výcvik řidičů brigády. Spojovací rotě chybí spojaři – ti mají být školeni v poddůstojnické škole spojovací v Litoměřicích. Místo tabulkami předepsaného záložního praporu byl zformován záložní oddíl se třemi pěšími četami po třech družstvech, jednou četou těžkých kulometů, minometnou četou a četou obrněných vozidel.²⁸ Jak již bylo řečeno, první rok s sebou přinesl také nutnost organizovat vzdělání budoucích poddůstojníků v brigádní poddůstojnické škole. Se dvěma školními rotami o dvou četách pěších a jedné kulometné se objevuje ve výkazu brigády opět až na konci října²⁹ v časové návaznosti na ukončení výcviku nováčků a jejich nástupu služby na státní hranici cca 17.–18. 10.³⁰

Čtyři známé přehledy chebské brigády z roku 1951 a výchozí organizační tabulku brigády rekapituluje a svým způsobem uvádí na pravou míru po výše naznačených změnách výkaz počtů 5. brigády k 1. 1. 1952.³¹ Vzhledem k tomu, že nová organizace brigády je vydána v polovině ledna, lze s určitou nadsázkou říci, že pro chebskou brigádu nezačíná další rok existence 1. lednem, ale až polovinou ledna, kdy je schválena nová organizace PS na rok 1952.³² Zatímco k roku 1951 jsme zmínili výchozí organizační strukturu brigády jen letmo, pro rok 1952 budeme podrobnější ze dvou důvodů: jednak tyto organizační tabulky vznikly již na základě určité zpětné vazby prvního roku fungování nové sestavy, jednak budeme od této struktury odvozovat difference v dalších letech.

Sestava pohraničních rot zůstává i po tomto datu na stejném počtu 25 rot ve čtyřech pohraničních praporech. Rota se oproti minulému roku jak počtem (61), tak strukturou (3 pěší družstva po 13, družstvo obsluhy těžkého kulometu, družstvo služebních psů) nemění.³³ Oproti loňským, prvotním tabulkám je včleněno dosavadní samostatné

25 Poprvé k 1. 8. 1951. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 13, 1951, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 1. 8. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda. Do 1. 7. součástí pomocné rot 4 čety bez specifikace. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 11, Číselný přehled 5. chebské pohraniční brigády k 1. 4. 1951 a tamtéž, k. 12, Číselný přehled... k 1. 7. 1951.

26 Tamtéž, k. 14, 1951, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 31. 10. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda.

27 Tamtéž, k. 13, 1951, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 1. 8. 1951, 5. chebská pohraniční brigáda.

28 Tamtéž.

29 Tamtéž. Také dále: AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 30, 1952, Číselný přehled kmenového početního stavu příslušníků PS ke dni 1. 2. 1952, 5. chebská pohraniční brigáda.

30 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 7, Zpráva o činnosti Pohraniční stráže za dobu od 1. 1. 1951 do 31. 10. 1951, bez čj., dat. 1. 11. 1951.

31 Tamtéž, k. 28, čj. PS-0027/14-OS-52.

32 Schválena dnem 15. 1. 1952 TR MNB č. 7/1952. Viz AMV Praha.

33 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 23, Organizace PS na rok 1952 schválena dnem 15. 1. 1952 TR MNB č. 7/1952, opravená dle TR MNB č. 66/1952. Tamtéž, k. 28.

hospodářské družstvo roty (účetní a dva kuchaři) do velitelského družstva, kterému velí staršina roty. Velitelské družstvo je ovšem jiné než loňské i tím, že místa dvou radistů jsou nahrazena jedním telefonistou a vozkou a místa tří motocyklistů jsou nahrazena třemi jezdci. Vedle dvou tažných koní je pak této rotě předepsáno i 6 jezdeckých koní, což svědčí o snaze relativně pružně pokrýt úsek roty. Je ovšem iluzorní domnívat se, že by každá rota takto vysokým počtem jezdeckých koní mohla v roce 1952 v praxi disponovat. Přesto je důraz na koně v této době svědectvím, že roty nebylo možno vybavit dostatečným počtem motocyklů a že zařazení koní reflektuje poznání, že pro mnohé účely se v té době koně, vzhledem k terénu, hodí lépe než motocykly (kontrola orného pásu, atp.).

Jestliže jsme dosud neprovedli přiřazení jednotlivých rot pohraničním praporům, bylo tomu tak proto, že z pramenů roku 1951 by se tak činilo jen s obtížemi. Z prvního dochovaného schématu (viz tab. 1) zjišťujeme, že první dva prapory brigády měly po sedmi rotách, další dva 6 a 5 rot.

Tab. 1. Dislokace 4 praporů a 25 prvosledových rot chebské brigády v červenci 1952.³⁴

1. prapor Hranice (PSú-7883)	2. prapor Aš (PSú-7836)	3. prapor Cheb (PSú-7862)	4. prapor Cheb (PSú-7895)
1. rota Trojmezí I (PSú-6888)	8. rota Krásná (PSú-6838)	12. rota Libá (PSú-6832)	21. rota Svatý Kříž (PSú-6898)
2. rota Trojmezí II (PSú-6883)	9. rota Selbská (PSú-6833)	16. rota Dubina (PSú-6868)	22. rota Slapany (PSú-6893)
3. rota Pastviny (PSú-6886)	10. rota Nový Žďár (PSú-6836)	17. rota Pomezná (PSú-6863)	23. rota Starý Hrozňatov (PSú-6896)
4. rota Újezd (PSú-6889)	11. rota Polná (PSú-6839)	18. rota Pomezí n. Ohří (PSú-6866)	24. rota Kozly (PSú-6899)
5. rota Štítary (PSú-6882)	13. rota Hazlov (PSú-6834)	19. rota Horní Kunreuth (PSú-6869)	25. rota Mýtina (PSú-6892)
6. rota Krásňany (PSú-6884)	14. rota Dolní Paseky (PSú-6831)	20. rota Svatá Anna (PSú-6862)	
7. rota Celnice (Ebmath) (PSú-6881)	15. rota Doubrava (PSú-6835)		

Především tabulka je výchozí pro diskusi, zda tato dislokace platila od počátku sestavy brigády. Krycí čísla rot, která jsme do tabulky uvedli, známe v úplnosti až k 1. 9. 1952; sice jen s pořadovými čísly rot bez současného uvedení jejich názvů, jelikož však nebyla mezi červencem a zářím žádná organizační změna zachycena, lze

34 Tamtéž, k. 37, Dislokace PS útvarů r. 1952, přehled vyhotoven nejpozději 24. 7. 1952. V závorkách jsou uvedeny krycí názvy, jejichž typické užití bylo v neutajovaných písemnostech, ve styku s orgány státní správy a veřejností.

tato krycí čísla přiřadit názvům rot.³⁵ Porovnáním krycích čísel rot lze dojít k určitým závěrům v jejich konstrukci.³⁶ Z toho pak lze soudit, že prvotním záměrem bylo, aby 1. prapor měl podřízenou 1. až 7. pohraniční rotu, druhý prapor 8. až 15. rotu, třetí a čtvrtý prapor pět rot, 16. až 20., resp. 21. až 25. rotu. Jedna z rot tedy přešla ke 3. praporu, jenž má nyní 6 rot. Jak bylo zjištěno, stalo se tak ještě před 1. 1. 1951, tudíž tabulka uvedená výše skutečně přesně přiřazuje pohraniční rotu k jednotlivým praporům od počátku zaujetí sestavy.³⁷ Fakt, že ke 3. praporu Cheb přešla zrovna 12. rota a ne rota z konce číselné řady rot 2. praporu, vyplývá z toho, že sestava rot 2. praporu, který střežil v ašském výběžku hranici s NSR a také protilehlou hranici s NDR, byla číslována v tomto pořadí: nejprve rotu na hranici s NSR od západu na východ a po nich opačným směrem rotu podél hranice s NDR. Jelikož tedy úsek 12. rotu navazoval na úsek původní první rotu 3. praporu, bylo toto řešení nejjednodušší možností, jak ulehčit 2. praporu řízení jeho rot. Rozdíl mezi počty rot u jednotlivých praporů chebské brigády je zajisté neobvyklý, neboť v zásadě platilo, a v případě brigád na hranici s NSR (Planá, Poběžovice, Sušice i Volary) bezvýjimečně, že všechny prapory mají stejné počty rot, a to pět. Chebské prapory měly ovšem také po pěti rotách – na hranicích s NSR. Dvě, resp. tři rotu u 1. a 2. praporu nad tento počet střežily hranici s NDR.

Jestliže již víme, kolik rot bylo podřízeno jednotlivým praporům, nabízí se další otázka po jejich změnách v dislokaci. Doklad o tom, že by dislokace dle tabulky výše nebyla původní, máme pouze v případě 13. rotu. Tato rota byla přemístěna během prvního pololetí 1952 do Hazlova z lokality Výhledy.³⁸ Její přestěhování souviselo se změnou zajišťování ochrany státních hranic v ašském výběžku, který byl od listopadu 1951 pojat jako celek do hraničního pásma. Rota Hazlov tedy měla své stanoviště na místě, z něhož bylo možné provoz do výběžku a zpět účinně kontrolovat. I další změna, kterou přinesla nová organizace chebské brigády z ledna 1952, se týkala druhého praporu. Postupně jsou rušeny obě jeho detašované čety, Hvozd (u Aše) a Vojtanov,³⁹ které působilý v předešlém roce. Tyto čtyři netvořily samozřejmě

35 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 29, čj. PS-001408/14-OS-52, Výkaz počtu 5. brigády k 1. 9. 1952.

36 Čtvrtá číslice znamená kódované pořadí rot v rámci praporu. 1. rotu v praporu – 8, 2. rotu – 3, 3. rotu 6, 4. rotu – 9, 5. rotu 2, 6. rotu 4, 7. rotu 1, 8. rota 5. Třetí číslice udává příslušnost rot k praporu: rotu 1. praporu mají 8, rotu 2. praporu 3, rotu 3. praporu 6, rotu 4. praporu 9. Kódovací řada číslic je tedy stejná. První číslice (6) říká, zda to byla brigáda či oddíl, ke kterému rota příslušela, a druhá číslice (8) stanovuje, ke kterému útvaru rota příslušela – byla to brigáda s pořadovým číslem 1. Porovnáním číselných kódů ostatních brigád a oddílů a jejich jednotek zjišťujeme, že tvorba prvního čísla čtyřčíslí byla poněkud odlišná než u zbývajících tří číslic. Rozlišení, zda jde o jednotku brigády či oddíl bylo dáno právě tím, že všechny brigády začínaly 8 a oddíly 5. Odtud pak sestupně byly číslovány další strukturální úrovně. Prapor brigády měl 7, kdežto prapor oddílu (resp. od roku 1952 brigády na vedlejším směru) začínal číslicí 4. Analogicky pak rotu začínaly šestkou, resp. oddílové trojkou. Viz AMV Brno-Kanice, f. PS, k. XI, čj. Rd-002677/1-50, Velitelství PS, brigády a prapory v brigádě – krycí čísla (vznik v listopadu 1950).

37 Stalo se tak ještě před tím započítáním střežení státní hranice brigádou. V listopadu 1950 je 12. rota předpokládána ještě u 2. praporu (AMV Brno-Kanice, f. PS, k. XI, čj. Rd-002677/1-50), v prosinci 1950 již je první rotou 3. praporu. Viz tamtéž, k. XI, 18. 12. 1950, Organizace brigády – zaujetí nové sestavy – přeskupení sil a prostředků (návrh rozkazu velitele 1. brigády PS).

38 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, příloha k čj. PS-001032/11-OS-52 z 5. 7. 1952.

39 Tamtéž.

zvláštní položky tabulkových počtů, položky kmenových počtů však ano: bývalo k nim přiveleno asi 25–27 pohraničníků, tj. asi polovina tehdy obvyklého kmenového počtu pohraničníků v rotě. K 1. 1. 1952 byly uváděny jako odloučené čety u 9. a 13. rot, od února do května je zmiňována jen detašovaná četa u 13. rot (tj. Vojtanov). Od června již nebyla vykazována žádná.⁴⁰

Po změnách na pohraničních rotách si nyní povšimneme změn na dalších úrovních brigády. Velitelství brigády reflektuje zkušenosti prvního roku ve svých organizačních tabulkách velmi podstatně⁴¹ (viz příloha č. 1). Pomineme-li některá formální přejmenování funkcí jako např. zástupce pro politické věci na zástupce pro věci politické (ZVP), přednostů oddělení na náčelníky oddělení, pobočníků na přidělené důstojníky a rušení míst zástupců přednostů oddělení (jsou místo nich místa referentská), dochází zde k řadě strukturních přesunů. Tzv. užší velitelství zůstává beze změn (velitel brigády, ZVP, zástupce pro tyl, přidělený důstojník). Kancelář (5) však není již uváděna u něj, nýbrž je začleněna (i pro následující léta) jako jedno z oddělení štábu. Ve štábu jsou vedle náčelníka štábu mimo vlastní strukturu oddělení umístění jeho přidělený důstojník, chemický náčelník, což bylo avizováno již v místech věnovaných roku 1951, a nově ženijní náčelník, který nahrazuje referenta ženijní služby. Proto také klesá počet míst na operačním (dříve operativním) oddělení na 8. Zpravodajské oddělení štábu posiluje ze 13 na 15: o dva referenty je posílen jeho referát obranný, o jednoho referenta referát výzvědný – jedno referentské místo je za zrušené místo zástupce přednosty oddělení. Jedno místo referenta je naopak vzato školskému oddělení (nyní 7), na stejných počtech zůstává bývalé kádrové, nyní organizačně-doplňovací oddělení (5) a již zmiňovaná kancelář. Dosavadní spojovací oddělení je, jak již bylo předesláno ve výkladu k roku 1951, rozděleno na dvě, tj. spojovací (6) a šifrovací oddělení (náčelník a tři šifranti). Štáb je tedy oproti loňskému roku posílen na stávajících odděleních o 4 místa, s převedenou kanceláří pak o 9 na 54.

Sektor II., politický, velitelství brigády (od května 1952 politické oddělení) zůstává na dosavadních počtech (11).⁴² V sektoru III., tylu,⁴³ se změn na funkčních místech jako reflexe problémů se zajištěním chodu brigády objevilo nejvíce. Zůstává zde i nadále zachována dvoučlenná kancelář tylu (nyní vedoucí kanceláře a písař starší) a jednou z formálních změn je v tabulkách to, že je nově stanoveno pořadí tylových

40 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 28, měsíční výkazy počtu 5. brigády od 1. 1. 1952 do 1. 7. 1952.

Odloučená četa Hvozdu (u Aše) byla sloučena s 10. rotou Nový Žďár, nikoli tedy se svou původní rotou. Toto prodloužení úseku 10. roty pak může být jedním z důvodů, proč je její úsek z druhé strany zkracován, též vlivem zařazení rotý Pata do sestavy v květnu 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, příloha k čj. PS-001032/11-OS-52 z 5. 7. 1952.

41 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 23, Organizace PS na rok 1952, svazek: Neplatné části organizačních tabulek dle TR MNB č. 7/1952, které byly nahrazeny po schválení organizace k 1. květnu 1952, tab. č. 7.

42 V květnu je zvýšeno politické oddělení brigády o jedno vojenské místo a o místa civilního sekretáře a písaře. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 23, svazek Organizace PS na rok 1952 schválená dnem 15. 1. 1952 TR MNB 7/1952 a opravená podle TR MNB č. 66/1952 s platností od 1. 5. 1952. Brigáda Cheb.

43 Tamtéž, Organizace PS na rok 1952, svazek: Neplatné části organizačních tabulek dle TR MNB č. 7/1952, které byly nahrazeny po schválení organizace k 1. květnu 1952, tab. č. 7.

oddělení: na místo dosavadního proviantního, výstrojního a výzbrojního začíná nyní posloupnost výzbrojním, proviantním a následně výstrojním; pořadí dalších zůstává beze změn: ubytovací, automobilní, zdravotní, veterinární. Výzbrojní oddělení kleslo z 10 na 7 míst, zejména díky tomu, že jsou zrušena místa pažbáře, soustružníka a jednoho ze tří zbrojřů. Je ovšem také sloučena funkce vedoucího zbrojního skladu a dílny, což je kompenzováno zřízením místa účtovatele materiálu. Proviantní oddělení oslabilo o 2 místa na 8, když byla zrušena, lépe řečeno převedena, tři místa kuchařů a přidáno jedno referentské místo. Vrchní kuchař, dříve správce kuchyně, v oddělení zůstává. Výčet oddělení, která při této organizační změně brigády oslabovala, doplňuje také zdravotní oddělení (z 13 na 9), a to především díky méně velkoryse plánované brigádní ošetrovně, což je znát i terminologicky, neboť dřívější tabulky hovořily o brigádní nemocnici. Místo tří ošetřovatelů jsou zde pouze dva, zrušeno je místo vedoucího skladu, řidiče a zubního technika; měl stačit samotný zubní lékař. Předepsané počty neměnilo oddělení automateriálu, nyní automobilní (8). Mezi odděleními, která navýšila své počty, nalezneme oddělení ubytovací a výstrojní: ubytovací oddělení (9) je prakticky vystavěno nově těmi, kteří mají na starosti správu budov (stavební technik, správce skladu, budov a dílen) a jejich údržbu (elektrikář, zámečnick, truhlář, instalatér). Takřka totéž platilo pro výstrojní oddělení. Zde byla sice funkce vedoucího a správce skladu sloučena v jednu – správce skladu, dílen a prádelny, ovšem k dosavadnímu písaři a skladníkovi jsou přibrány 4 civilní pradelny. Zvýšen byl také počet řemeslníků: k dosavadním dvěma krejčím a dvěma obuvníkům přibyli další dva obuvníci a dva sedláři. Nově bylo začleněno do struktury týlu veterinární oddělení ve složení náčelník oddělení, veterinární zdravotník, podkovář, ošetřovatel. Tímto způsobem se zvyšuje stav týlu z dosavadních 58 na 60 a 4 civilní místa.⁴⁴

Další samostatný sektor (IV.), oddělení finanční, je nyní pětičlenné, doplněné o účtárnu. Ze sestavy mizí velitelství kasáren (dosud 5) a jako nový prvek se objevují vojenské prodejny (3).⁴⁵ To vše zapříčiňuje, že počty velitelství rostou jen mírně ze 131 na 137 a 4 civilní zaměstnanci. Je tomu tak především proto, že mnohá z původně projektovaných míst byla po roce nahrazena potřebnějšími, a tak nebylo třeba zvyšovat tabulková místa o další funkce či profese.

Jednotky přímo podřízené velitelství brigády zvýšily svůj počet z dosavadních 149 na 179.⁴⁶ Na tomto zvýšení se nepodílí velitelská (28) ani ženijní četa (30) – v obou je shodně zrušeno místo zástupce velitele čety: v prvním případě bez náhrady, v druhém je nahrazeno pomocníkem velitele čety – zrušeno, tedy převedeno jinam, je zde místo

44 Po 1. květnu se objevuje v tabulkách týlu brigády 8 uklízeček (civilní místa) na ubytovacím oddělení. Viz tamtéž, svazek Organizace PS na rok 1952 schválená dnem 15. 1. 1952 TR MNB 7/1952 a opravená podle TR MNB č. 66/1952 s platností od 1. 5. 1952. Brigáda Cheb.

45 Tamtéž, Organizace PS na rok 1952, svazek: Neplatné části organizačních tabulek dle TR MNB č. 7/1952, které byly nahrazeny po schválení organizace k 1. květnu 1952, tab. č. 7.

46 Tamtéž.

řidiče. Spojovací rota klesá z 59 na 52 míst: jednak ze stavební spojovací čety jsou stažena dvě místa řidičů a zrušena dvě místa stavěčů, jednak ve štábní spojovací četě jsou zrušena dvě místa motocyklistů, ale místo dvou míst mechaniků jsou zde dva mechanici-motocyklisté, zbylí dva mechanici jsou nyní vedeni jako poruchová hlídka. Poslední místo je zrušeno u velitelství roty – opět je to motocyklista. Dopravní četa (dosud 30 míst) roste na dvojnásobek a stává se autorotou (60) o dvou četách a podílí se rozhodující měrou na navýšení počtů jednotek přímo podřízených velitelství brigády. Především jsou sem stažena všechna řidičská místa dosud porůznu rozmístěná u velitelství brigády a také je počítáno i s poddůstojnickou školou. Druhá z čet (16) autoroty má být dopravní četou pro převoz bojových jednotek poddůstojnické školy – byla proto tvořena hlavně řidiči nákladních vozidel. Ve velitelství autoroty (9) je po dvou místech pamatováno mj. na technickou ošetrovnu vozidel a na technickou kontrolní stanici. Novým prvkem je také hospodářská rota brigády (9), mj. se třemi kuchaři, účetním roty a vozkou. Celkem velitelství brigády se svými jednotkami dosahuje počtů 316 a 4 civilních (317 a 14) oproti dosavadním systemizovaným 280.

Jedním z hlavních znaků organizačních změn v chebské brigádě je transformování záložního praporu (s plánovaným počtem 440 pohraničníků) v záložní oddíl (170).⁴⁷ Snížení předepsaných počtů této záložní jednotky se uskutečnilo takto: velitelství praporu, které bylo početnější než velitelství „normálního“ pohraničního praporu, bylo nahrazeno velitelstvím s 19 místy, včetně velitelského a hospodářského družstva. Dále byla zcela zrušena spojovací četa, jejíž úlohu přebírá velitelské družstvo, a ženijní četa. Dosavadní tři úderné rotы s celkem 6 pěšími a 3 kulometnými četami byly nahrazeny třemi pěšími četami a jednou četou těžkých kulometů (100). Zachovány v rozsahu minulého roku zůstaly minometná četa (24) a četa obrněných vozů (13). Dosavadní automobilní četa (41) je nahrazena dopravním družstvem (14). Jestliže se tedy ptáme na zdroje počtů autoroty brigády, je třeba je hledat právě v záložním oddílu u bývalé autočety a dalších jednotek záložního oddílu, kde jsou místa řidičů rovněž zrušena. Dalším případem je převedení dvou míst řidičů od minometné čety k autorotě brigády – ovšem určení těchto řidičů pro minometnou četу zůstává zachováno.⁴⁸

Novým stálým prvkem organizační tabulky chebské brigády se stala poddůstojnická škola pěší určená pro 152 frekventantů, včetně instruktorského a zabezpečovacího personálu, celkem s plánovanými 211 místy.⁴⁹ Výcvik byl zajišťován ve dvou školních rotách (95), v každé bylo po dvou pěších četách a jedné kulometné. Hospodářské zázemí zajišťovala hospodářská četa (12). Je vidět, že úbytek počtů vzniklý reorganizací záložního praporu v záložní oddíl nebyl zřízením poddůstojnické školy ani zda-

47 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 23, svazek Organizace PS na rok 1952 schválená dnem 15. 1. 1952 TR MNB 7/1952 a opravená podle TR MNB č. 66/1952 s platností od 1. 5. 1952. Brigáda Cheb.

48 Viz zrušení minometné čety v roce 1955.

49 AMV Brno-Kanice, k. 23, svazek Organizace PS na rok 1952 schválená dnem 15. 1. 1952 TR MNB 7/1952 a opravená podle TR MNB č. 66/1952 s platností od 1. 5. 1952. Brigáda Cheb.

leka vyčerpán. V souvislosti se zřízením školních jednotek u brigády je třeba upozornit na jednu „základnost“, která se tímto vnáší do předepsaných počtů. Žáci školy jsou díky ní počítáni dvakrát – jsou sem převeleni od útvarů, kde jsou zapsáni do kmenového počtu jednotek, ale v poddůstojnické škole jsou pro ně vytvořena nová místa – časem si to Hlavní správa PS uvědomí a bude přemýšlet, jak tato systemizovaná místa převést k potřebnějším jednotkám. Nicméně v době, kdy v ní probíhá příprava nových poddůstojníků, přivelených též od jiných brigád, konkrétně v roce 1952 od 3. brigády Karlovy Vary, která poddůstojnickou školu nemá, disponuje velitelství brigády slušnou zálohou pro nenadálé pohraniční operace, navíc zálohou morálně pevnější než příslušníci záložního oddílu. Ti totiž do něj byli mnohdy převelováni z pohraničních rot, když u nich dodatečně nebyl shledán potřebný kádrový profil a nedala se předpokládat potřebná morální úroveň, což s sebou neslo možnost zběhnutí nebo „školdivé“ působení na kolektiv pohraniční roty.⁵⁰

Pohraniční prapor chebské brigády byl podroben stejně jako záložní prapor rovněž snižování počtů, i když v menší míře.⁵¹ Velitelství má nyní 30 míst a jednotky mu přímo podřízené 70. Z užšího velitelství (velitel praporu, ZVP, zástupce pro týl) bylo odsunuto místo řidiče. Na politickém oddělení bylo zrušeno místo písaře. Řidiči byli odsunuti též od týlu praporu, kde jejich místa byla nahrazena veterinárním instruktorem, podkovářem a vozkou. Z týlu jsou rovněž vyňati 2 kuchaři. Lze říci, že tyto přesuny napodobují příklad velitelství brigády – viz veterinární, stahování šoférů a kuchařů. Jako rámec zabezpečovacích jednotek se tvoří velitelská rota. Jejími součástmi se staly jak nově, analogicky s velitelstvím brigády ustaveným hospodářským (3) a dopravním družstvem (10), tak dosavadní spojovací četa (18) a pěší (dříve záložní) četa (36). Spojovací čete jsou sníženy plánované počty na místech telegrafistů a telefonistů a naopak oproti dřívějšku navýšeny v souladu s praktickými potřebami místa stavěčů. Pěší četa je nyní bez řidičských míst a dotuje velitelství roty.

Na základě nastíněného přehledu vidíme, že v roce 1952 se brigáda oproti předšlému roku podstatně proměnila, když absolutní změna plánovaných počtů z 2 670 na 2 622 a 4 civilní, resp. od května 2623 a 14 civilních pracovníků byla doprovázena řadou vnitřních změn. Na úrovni velitelství brigády a velitelství praporů došlo k nahrazení řady funkčních míst potřebnějšími, podstatně byl obměněn týl. Stažením některých dalších míst k nově utvořeným jednotkám přímo podřízeným velitelství se měnily jejich počty i struktura. Výrazným zásahem do výchozí organizace bylo také zredukování záložního praporu na oddíl a na jeho úkor vytvoření brigádní poddůstojnické školy.

50 Ještě v roce 1953 konstatuje zápis o předání brigády velké početní změny v záložním oddíle, když jsou stále „vybírání prověřeni příslušníci a odesílání na 1. sled.“ Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 43, Zápis o převzetí 5. pohraniční brigády, 8. 5. 1953.

51 Tamtéž, k. 23, svazek Organizace PS na rok 1952 schválená dnem 15. 1. 1952 TR MNB 7/1952 a opravená podle TR MNB č. 66/1952 s platností od 1. 5. 1952. Brigáda Cheb.

Rok 1953 – rozšíření úseku

V roce 1953 pokračuje chebská brigáda do konce kalendářní zimy v dosavadní sestavě. Změna nastala až s organizačními tabulkami schválenými ministrem národní bezpečnosti dne 13. 3. 1953,⁵² které jí přisoudily plánovaný počet 2 757 pohraničníků a 31 civilních pracovníků oproti loňským 2 623 a 14 civilním. Znamená to nárůst o 5 % na místech pohraničníků a víc než dvojnásobné navýšení civilních zaměstnanců.

To, co se celkově jeví jako nárůst, vypadá při rozboru změn struktury brigády poněkud odlišně.⁵³ Ve srovnání s rokem 1952 bylo velitelství brigády sníženo ze 138 na 133 vojenských osob a naopak doplněno dalšími civilními pracovníky ze 14 na 31. Užší velitelství brigády se rozrostlo kvůli převedení náčelníka štábu na 5. Ve štábu, kde je vedle náčelníka štábu zrušeno místo jeho přiděleného důstojníka, byla jinak funkční místa celkem stabilní: oddělení operační, školské (přejmenované na oddělení bojové přípravy) a organizačně doplňovací neprocházejí početními ani funkčními změnami. Pouze vnitřní přesun nastal ve struktuře oddělení zpravodajského (15) a rovněž tak kancelář (nově pomocná kancelář) pouze nahrazuje jedno ze svých míst písařem. Dosavadní spojovací oddělení a šifrovací byla sloučena beze změny v systemizovaných počtech; šifrovací oddělení se transformovalo do tříčlenné šifrovací skupiny, přičemž dosavadní náčelník šifrovacího oddělení se stává zástupcem náčelníka spojovacího oddělení pro utajené velení.⁵⁴ Jediným faktickým krácením štábu (52) tedy bylo zrušení místa důstojníka přiděleného náčelníku štábu.

V politickém oddělení, které je posíleno z 12 a 2 civilních na 16 a 3 civilní zaměstnance, je nyní uváděn relativně samostatně klub (7 a 2 civilní zaměstnanci). Pro organizaci týlu bylo v roce 1953 charakteristické, že v rámci jeho jednotlivých oddělení byly vytvořeny, obdobně jako v případě klubu na politickém oddělení, nižší vnitřní celky z míst příslušných dílnám a skladům [např. oddělení dělostřeleckého a technického zásobování (6), z toho zbrojní sklad a dílna 3 místa]. Již dříve zmíněný nárůst civilních zaměstnanců je charakteristický především pro týl. Týl byl sice z dosavadních 60 vojenských míst redukován na 55, ovšem místa civilních zaměstnanců vzrostla z dosavadních 12 (pradleny a uklízečky na výstrojním a ubytovacím oddělení) na přesný dvojnásobek (24). Na proviantním oddělení (9) se o jednoho zvýšil počet skladníků. Výstrojní oddělení své počty neměnilo (13 a 4 pradleny), bylo ovšem vnitřně restrukturalizováno. Místo dvou sedlářů a 4 obuvníků je zde jen polovina z nich, 1 sedlář a 2 obuvníci. Jejich místa zaujali kolář a skladník-pomocník. Funkce referenta a účtovatele materiálu je nyní rozdělena mezi dvě osoby. Na oddělení ubytovacím (4 a 16) byla místa dosud vyhrazená vojákům převedena na civilní. Do-

52 Jak vyplývá z některých materiálů, návrh změn v PS byl vyhotoven již v prosinci 1952 a schválen kolegiem a ministrem národní bezpečnosti dne 12. 3. 1953 a TR MNB č. 46/1953 z 13. 3. 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 37.

53 Tamtéž, k. 46, Tabulky mírových počtů 1953, 5. chebská brigáda.

54 V návaznosti na vydané organizační tabulky řešilo reorganizaci šifrové služby v PS (sloučení se spojovací službou) nařízení náčelníka štábu HS PVS č. 0023 z 30. 4. 1953. Viz tamtéž, k. 104.

savadní místo písaře má být obsazeno civilním pracovníkem, dvě nová místa správců budov výcvikového střediska se rovněž stala civilními. Správce skladu a dílen měl pak podřízeno pět řemeslnických míst, dosud vojenských: truhláře, instalatéra, elektrikáře, zámečníka a zedníka. Tím se tedy počet civilních míst zvýšil na 16, zatímco počet vojenských klesl na 4. Je možné, že za tímto krokem byla snaha dát profesnímu zabezpečení ubytování určitou stabilitu, než jakou bylo možno nalézt v obsazování těchto postů vojáky základní služby. Oddělení automobilní (dosud 8) má nyní 7 a 3 civilní místa. Vedle náčelníka oddělení a staršího písaře je zde autodílna, kde k dosavadnímu správci dílny, automechanikovi, autoelektrikáři a soustružníkovi přibyli další automechanik a civilní místa autoklempíře, lakýrníka a svářeče. Oproti roku 1952 byli přesunuti do nového samostatného oddělení zásobování PHM (2) dosavadní správce skladu a PHM a skladník jako náčelník oddělení a skladník-řidič. Určitými změnami prochází též zdravotní oddělení (9 a 1 civilní), kde bylo zrušeno místo jednoho ze dvou ošetřovatelů a vrchního ošetřovatele. Náhradou za tato místa jsou tři nová: zubní technik, vrchní sestra (civilní) a také zástupce náčelníka ošetřovny. Oddělení veterinární (3) je sníženo o veterinárního ošetřovatele, když zůstal veterinární zdravotník a podkovář. Celkem tedy týl klesl na postech vojenských o 5 na 55, což je ovšem vyváženo využitím civilních zaměstnanců (24), kteří tento úbytek více než nahrazují.⁵⁵ Finanční oddělení bylo pouze rozděleno na vlastní finanční oddělení (3) a účtárnu (2). V tabulkách skončily vojenské prodejny a nově je naopak uváděn personál závodní kuchyně (4 civilní zaměstnanci). Celkem je tedy určitý úbytek vojenských osob na velitelství brigády vedle vnitřních funkčních změn jednak kompenzován jejich nahrazením civilními, jednak jsou pro civilní pracovníky vytvořena další místa (31).

Jednotky přímo podřízené velitelství brigády klesly na svých počtech oproti předchozímu roku minimálně, ze 179 na 177. Všechny jednotky, jako velitelská četa (28), spojovací rota (52), ženijní četa (30) a hospodářská rota (9), zůstaly početně na loňských stavech. Zdá se tedy, že jedinou jednotkou, která mění své počty, je automobilní rota: ze 60 na 58. Ovšem změny nastaly ve struktuře zmiňovaných jednotek. Ve velitelské četě je zřízeno na úkor počtů pěších družstev sedmičlenné družstvo tarasnic, ve spojovací rotě jsou nyní dva kurýři místo dosavadní poruchové hlídky. Úbytek v autorotě je dán zrušením místa jednoho ze dvou techniků kontrolní stanice a jednoho řidiče osobního vozidla v četě pro převoz bojových jednotek poddůstojnické školy. Celkově má tedy velitelství brigády i s podřízenými jednotkami 310 tab. míst a ušetřilo tak 7 vojenských tabulkových míst, ovšem při podstatném zvýšení

55 Problémem bylo, že ne vždy se dařilo potřebné civilní zaměstnance získat. A tak museli jejich práci zastat příslušníci základní služby, zejména ze záložního oddílu. Vedle toho byly signalizovány i problémy s obsazením vojenských míst řemeslníků. Upozorňovalo se, že brigáda nedodrží skladbu řemeslníků předepsanou tabulkami. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 43, čj. PS-0979/14-OS-53.

počtu civilních pracovníků. Až v polovině roku zvyšuje jejich počet tříčlenné družstvo pro VKR.⁵⁶

V poddůstojnické škole i nadále zůstalo ve dvou školních rotách 152 frekventantských míst v jejich pěších a kulometných četách. Pouze zrušením místa vedoucího skladu učebních pomůcek na velitelství došlo k poklesu na celkových 210. Záložní oddíl byl kosmeticky zmenšen ze 170 na 167, když je v jeho velitelském družstvu zrušena funkce krejčího a obuvníka a v dopravní četě místo řidiče. Díky snížení počtů minometné čety z 24 na 22, které umožnilo ztotožnit družstvo s obsluhou minometu, mohla být nahrazena třináctičlenná četa obrněných vozidel, která do té doby nebyla ani kmenově naplňována⁵⁷ a jež ztratila naději, že bude kdy vozidly vybavena, četou tarasnic (15).⁵⁸ Jak v jednotkách přímo podřízených velitelství brigády, tak u záložního oddílu a u poddůstojnické školy jsou zrušeny „postradatelné“ funkce, strukturální změna v záložním oddílu je však podstatná.

Na úrovni velitelství praporu klesá velitelství z 30 na 25. Neměnilo se užší velitelství (3) a početně ani štáb (12), kde bylo pouze místo písaře nahrazeno místem ženijního instruktora. Politická skupina zachovala počty předešlého politického oddělení (2). Z původního 13členného týlu, včetně tříčlenné praporeční ošetřovny, zůstali v týlu jen 4 (zbrojř, skladník proviantního skladu, jeho pomocník a skladník intendantního materiálu) a 4 místa byla zrušena: vozka (převeden do hospodářského družstva), obuvník, krejčí, vedoucí zásobování intendantním materiálem. Z týlu se osamostatnila skupina zdravotní, nyní jen dvoučlenná (lékař a zdravotní instruktor), a skupina veterinární (2). Vidíme tedy, že u týlu praporu se projevila analogie s rušením míst obuvníků a sedláře u velitelství brigády a krejčího a obuvníka u záložního oddílu. Zrušení těchto míst souviselo s výstavbou týlových zařízení HS PVS. V případě velitelství praporů prošlo snížení počtů týlových pracovníků také díky tvrzení, že týlová agenda je soustředěna na týl brigády.⁵⁹

O šestinu snížené velitelství praporu si uchovalo velitelskou rotu takřka na stejných počtech, ovšem s vnitřními změnami. V pěší četě (36) bylo stejně jako na úrovni velitelství brigády skutečně začlenění sedmičlenného družstva tarasnic na úkor počtů v pěších družstvech. Beze změn zůstala spojovací četa (18), do hospodářského družstva přibyl k účetnímu a 2 kuchařům vozka. Dopravní družstvo sice bylo přejmenováno na dopravní četou, ovšem početně ztrácí jednoho řidiče (9). Celkem tedy

56 Tamtéž, k. 46, doplněk k tabulce podle čj. PS-00701/14-OS-53 z 12. 6. 1953. V družstvu byli dva řidiči a písař. (Pozn.: Vojenská zpravodajská služba byla TR MNB č. 66 z 29. 5. 1952 přejmenována na vojenskou kontrarozvědku.)

57 Nulový kmenový počet čety obrněných vozidel udávají např. výkazy počtů chebské brigády k 1. 8.–1. 12. 1952 (viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 29) či 1. 1.–1. 4. 1953 (tamtéž, k. 51), zatímco kmenové počty záložního oddílu kolísají mezi 125–145 (tamtéž).

58 Tarasnice měly být získány od armády místo obrněných aut, neboť ta dosud nebyla ve výrobě a ani pro příští rok se s jejich výrobou nepočítalo. Viz AMV Brno-Kanice, f. A2/1 – Sekretariát MV, inv. j. 114, 10. schůze kolegia MNB 12. 3. 1953. Materiál k bodu: Návrh dislokačních a organizačních změn útvarů Pohraniční stráže a Hlavní správy PVS, důvodová zpráva, s. 3.

59 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 61, Návrh důvodové zprávy – koncept (k novým tabulkám počtů).

u každého praporu bylo ušetřeno místo řidiče, obuvníka, krejčího, vedoucího zásobování a zdravotnického ošetřovatele.

Sumarizujeme-li tyto výsledky pro dosavadní 4 prapory, tak z nich je uvolněno 20 tabulkových míst. Navíc z chebského praporu (před reorganizací nesl číslo 3), z jeho zabezpečovacích jednotek, je eliminována pěší četa (36) a v souvislosti s tím je o 3 místa zmenšena jeho dopravní četa. Kdybychom k tomu přidali již zmíněné úbytky z PŠ a záložního oddílu (celkem 4) a z velitelství brigády 5, dostaneme dohromady 68. Avšak toto číslo je výrazně překonáno snižováním početních stavů, které jde na vrub prvosledové sestavy rot.

Dosavadní roty jediného typu o systemizovaném počtu 61 jsou nyní typu trojího. Je to opět typ 61, beze změn – tedy velitelské družstvo (10), 3 pěší družstva (39), družstvo těžkého kulometu (5) a družstvo psovodů (4). Snižování o 9 na typ 52 se řeší snížením počtu v pěších družstvech (30), snížení o dalších 6 na typ 46 se docílilo vynecháním družstva těžkého kulometu (5) a snížení počtu v pěších družstvech na 29.⁶⁰ Bylo-li dosud na rotách prvního sledu systemizováno 1 525 pohraničnicků, pak od března 1953 je to 1 371 na dosavadních 25 rotách. Takto je ušetřeno v dosavadní sestavě 222 pohraničnicků.

Jestliže se přesto systemizované počty zvýšily, dělo se tak na základě toho, že chebské brigádě bylo plánováno v tomto roce ne 4, ale 5 praporů a ne 25, nýbrž 29 pohraničních rot. Toto navýšení provedla brigáda, přirozeně po vydání směrnice,⁶¹ v polovině dubna. Dnem 15. 4. 1953 totiž dle rozkazu velitele PVS č. 040 z 21. 3. 1953 převzala 5. brigáda karlovarský 3. prapor Luby (velitelství – jak se zdá, bez zabezpečovacích jednotek) a 3 roty 1. sledu: 13. rotu Kámen, 14. rotu Vackov, 15. rotu Plesnou.⁶² Následně bylo toto velitelství přemístěno do Hazlova a s minimálním časovým odstupem rota Vackov do Lubů, stávající 13. rota chebské brigády Hazlov je přemístěna do Vojtanova.⁶³ Délka úseku státních hranic sřežená 5. brigádou PS dosahuje s těmito rotami 168,01 km.⁶⁴

V okamžiku zakomponování nových jednotek do chebské sestavy si ještě podržely chebské roty, konec konců i karlovarské s písmenem *b* za lomítkem, stará pořadová

60 Tamtéž, k. 46, Tabulky mírových počtů 1953, 5. chebská brigáda.

61 Tamtéž, k. 104, Nařízení náčelníka štábu HS PVS č. 0013 z 23. 3. 1953, původně datované dnem 20. 3. 1953, vyjmenovává všechny přesuny rot a praporů, které mají být realizovány, a tamtéž Nařízení náčelníka štábu č. 0012 z 21. 3. 1953: Vyrovnání počtů mezi brigádami PS. Ze směrnice vyplývalo přiřazení každé chebské roty jednomu ze tří zmíněných typů. Tabulkami byly totiž typy rot určeny pouze v celkových číslech pro jednotlivé prapory brigády. Nařízení z 23. 3. 1953 stanovuje tyto systemizované počty na rotách: typ 61: 4., 8.–10., 12., 13., 16.–18., 20.–25, 15.b. Typ 52: 1.–3., 5., 11., 14., 15., 19., 13.b, 14.b. Typ 46: 6., 7., 26. rota.

62 AMV Brno-Kanice, f. 2340 – 3. brigáda PS Karlovy Vary, inv. j. 88, Zvláštní tajný rozkaz velitele 3. brigády č. 8 z 15. 4. 1953.

63 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 327, čj. PS-00530/01-OS-53 z 14. 4. 1953.

64 Muzeum Policie ČR, Sbírky, pořadač 66/3, čj. PS-010593/11-OS-53 z 16. 6. 1953.

čísla.⁶⁵ Směr činnosti převzatých rot, hranice s NDR, zůstal zachován a onen karlovarský prapor převzal od 2. praporu všechny rotu střežící hranici s NDR, takže s výjimkou úseků rot Ebmath a Krásňany odpovídá u brigády za úsek hranice s NDR.⁶⁶ Tato reorganizace s sebou nese i nutnost opětového určení styků mezi rotami a styku mezi karlovarskou a chebskou brigádou, jenž probíhá západně od Kraslic a je zde totožný s hranicí okresu Cheb.⁶⁷ V sestavě 2. praporu začíná k 1. 5. 1953 i nová rota Pata (Hájovna Pata),⁶⁸ vzniklá rozdělením úseku bývalé 10. roty (!),⁶⁹ a prozatím dostává pořadové číslo (26) na konci chebské číselné řady rot.

Situace v závěru léta (viz tab. 2) zachycuje již číselně sourodou řadu pohraničních rot.⁷⁰ Umožňuje lokalizovat místo nové rotu Pata mezi úseky rotu Polná a Libá. Dále registruje přestěhování 14. rotu z Dolních na Horní Paseky. V případě 7. rotu je použit český název pro tutéž lokalitu, dosud nazývanou dle příhraniční obce v NDR. Do prosince 1953 již v této konfiguraci změny nenastaly.

Tab. 2. Příslušnost pohraničních rot k jednotlivým praporům po 15.4.1953. V závorce je vedle krycího čísla útvaru uveden též početní typ.

1. prapor Hranice (PSÚ-7883)	2. prapor Aš (PSÚ-7836)	3. prapor Hazlov (PSÚ-4867)	4. prapor Cheb (PSÚ-7862)	5. prapor Cheb (PSÚ-7895)
1. rota Trojmezí I (PSÚ-6888, typ 52) ⁷¹	8. rota Krásná (PSÚ-6838, typ 61)	13. rota Vojtanov (PSÚ-6834, typ 61)	19. rota Libá (PSÚ-6832, typ 61)	25. rota Svatý Kříž (PSÚ-6898, typ 61)
2. rota Trojmezí II (kóta 560) (PSÚ-6883, typ 52)	9. rota Selbská (PSÚ-6833, typ 61)	14. rota Horní Paseky (PSÚ-6831, typ 52)	20. rota Dubina (PSÚ-6868, typ 61)	26. rota Slapany (PSÚ-6893, typ 61)

65 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 39, čj. PS-00424/15-OS-1953, Krycí jména velitelství a funkční znaky velitelů... platnost od 27. 4. 1953. Matoucí je poněkud jiné číslování, než udává odstavec výše. Půjde o překlep, neboť v rámci sestavy karlovarské brigády bylo číslování rot shodné s předchozím odstavcem a ne s tabulkou. Tomu nasvědčují i přepisovaná stará pořadová čísla v (tamtéž) čj. PS-00776/11-OS-1953, Krycí jména velitelství... (zpracováno koncem června 1953).

66 Abychom byli zcela přesní, měla 1. rota rozšířit svůj úsek střežený státní hranice o 1 900 m proti NDR. Čára střežení pak měla být, vzhledem k vybudovaným ŽTZ, podstatně kratší. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 104, Nařízení náčelníka štábu HS PVS č. 0013 z 23. 3. 1953.

67 Tamtéž.

68 Rota Pata, ještě jako 26. rota, zaujala místo v sestavě rot 2. praporu k 1. 5. 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 48, čj. PS 00639/11-OS-53 z 4. 5. 1953, část III. Rovněž tamtéž, k. 51, Výkaz počtů 5. brigády k 1. 5. 1953.

69 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-0025/11-OS-53 ze 7. 1. 1954.

70 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 39, čj. PS-001150/15-OS-1953, Krycí jména velitelství a funkční znaky velitelů... zpracováno 16. 9. 1953. Za zmínku stojí tvrdošíjné používání názvu Slapany v písemnostech pro 26. rotu, ačkoli místní jméno obce, od něhož je rota pojmenována, zní Šlapany.

Rozkaz velitele PVS č. 00145 z 29. 8. 1953 nařídil k 1. 9. 1953 první přečíslování rot od zaujetí sestavy, jelikož dosavadní způsob dávání rotám vsunutým do sestavy pořadová čísla z konce číselné řady či ponechání číselných mezer po rotách zrušených se již stával nepřehledným. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 103, příloha č. 1 rozkazu se týkala chebské brigády.

71 Typy zjišťovány z výkazů počtů 1. 9.–12. 1953. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 52. Shodují se s direktivou náčelníka štábu HS PVS z 23. 3. 1953. Viz tamtéž, k. 104.

3. rota Pastviny (PSÚ-6886, typ 52)	10. rota Nový Žďár (PSÚ-6836, typ 61)	15. rota Doubrava (PSÚ-6835, typ 52)	21. rota Pomezná (PSÚ-6863, typ 61)	27. rota Starý Hrozňatov (PSÚ-6896, typ 61)
4. rota Újezd (PSÚ-6889, typ 61)	11. rota Polná (PSÚ-6839, typ 52)	16. rota Kámen (PSÚ-3866, typ 52)	22. rota Pomezí n. Ohří (PSÚ-6866, typ 61)	28. rota Kozly (PSÚ-6899, typ 61)
5. rota Štítary (PSÚ-6882, typ 52)	12. rota Pata (PSÚ-?, typ 46)	17. rota Luby (PSÚ-3869, typ 52)	23. rota Horní Kunreuth (PSÚ-6869, typ 52)	29. rota Mýtina (PSÚ-6892, typ 61)
6. rota Krásňany (PSÚ-6884, typ 46)		18. rota Plesná (PSÚ-3862, typ 61)	24. rota Svatá Anna (PSÚ-6862, typ 61)	
7. rota Celnice (PSÚ-6881, typ 46)				

Na úrovni praporů byly oba chebské dislokovány do jedné budovy, v níž už n. b. sídlilo velitelství brigády.⁷² Tím lze vysvětlit, proč jeden z nich (4.) měl ve srovnání s ostatními nižší systemizované stavy přímo podřízených jednotek. Chyběla mu totiž výše zmíněná velitelská četa,⁷³ která byla především užívána ke strážní službě, což po sestěhování do jedné budovy již podle názoru hlavní správy nebylo třeba. Že by prapor potřeboval tuto jednotku i jinak – v případě zesíleného střežení státní hranice, pohraniční operace atd., nebylo v této chvíli zohledněno, neboť převážila potřeba ušetřit místa pohraničnicků ve prospěch jiného úseku státní hranice.

Konstatujeme, že všechna opatření stanovená březnovými organizačními rozkazy byla během roku v chebském případě realizována. Na základě distribuce typů rot na západní hranici lze říci, že vybudováním nové rotý Pata systemizovaný počet pohraničnicků v rotách na západní hranici klesl brigádě pouze o 8 z 1 220 na 1 212, takže v tomto ohledu nebyla organizační změna v roce 1953 pro západní hranici žádnou početní úhonou. Trendy, které vnesl rok 1953 do organizace brigády, spočívaly v dalším navyšování civilních pracovníků, v zavádění tarasnic do výzbroje, snižování vybraných týlových míst na úrovni velitelství brigády i praporů, snížení počtů na praporech i na pohraničních rotách.

72 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, k. 127, čj. PS-0025/11-OS-53 ze 7. 1. 1953.

73 Když byly oba chebské prapory sestěhovány do jedné budovy společně s velitelstvím brigády, usoudili plánovači, že jeden z praporů může mít redukován podřízené jednotky, tj. velitelskou četou, k jejímž úkolům patřila hlavně strážní služba; sestěhování měly nároky na strážní službu klesnout. Studium pramenů ovšem může v badateli vzniknout nejistota, který ze dvou chebských praporů měl redukovány své přímo podřízené jednotky, neboť tabulky počtů hovoří o 5. praporu. Až v předávacím protokolu žádá 4. prapor, aby velitelské rotě praporu byla přidělena zpět pěší četa. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 43, Zápis o převzetí a předání 5. chebské pohraniční brigády, 8. 5. 1953. Že šlo o 4. a ne o 5. prapor, vysvětluje i z výkazů počtů.

Rok 1954 – úspory

Při organizační změně v roce 1954 již chebská brigáda v souhrnných počtech ztrácí. Na rozdíl od organizační změny v roce 1953, která znamenala ještě její početní posílení, byl způsoben rozšířením úseku střežené státní hranice, klesají při organizační změně v roce 1954 její počty o 49 z 2 760 (a 31 civilních) v polovině června 1953 na 2 711 (a 28 civilních).⁷⁴ I nadále však zůstala chebská brigáda sestavou s pěti pohraničními prapory, ovšem s 28 rotami, mezi nimiž chybí rota Kámen.⁷⁵ Bylo by ovšem chybou domnívat se, že snížení plánovaných počtů brigády bylo způsobeno absencí jedné pohraniční roty typu 52. Změny se totiž objevily na všech úrovních brigádní struktury, i když v poddůstojnické škole, v záložním oddíle a v pohraniční rotě byly „kosmetické“.⁷⁶

Oproti roku 1953 vystřídal v užším velitelství brigády pobočníka tlumočnick. Tento má však zcela jinou roli než tlumočnick na zpravodajském oddělení, který měl znát řeč svého protivníka: byl určen pro sovětského poradce⁷⁷. Ve štábu brigády⁷⁸ byla do-
tována početně oddělení operační (9) a oddělení bojové přípravy (8) jedním místem referenta. Posílení oddělení, jež zodpovídala za výkon služby, bylo více než vyváženo snížením jinde. Snížena byla oddělení organizačně-doplňovací, o jednoho mladšího písaře na 4, a oddělení spojovací z 10 na 8, kde umožnilo redukci sloučení funkcí: máme zde tedy vedle náčelníka oddělení, jeho zástupce pro utajované velení, jenž je současně náčelníkem šifrovací skupiny (2), kde převzal roli dosavadního staršího šifranta. Dále jsou spojeny v jednu funkci staršího písaře a skladníka, takže v rámci spojovací dílny a skladu byli již vedeni jen radiomechanik a telefonní a telegrafní mechanik. Když k tomu přidáme redukci v pomocné kanceláři o místo vedoucího výpravny – opět jde o sloučení funkcí (nově vedoucí podatelny, spisovny a výpravny) a nahrazení staršího písaře civilním pracovníkem, dostaneme pokles štábu z dosavadních 52 na 49 a 1 civilního zaměstnance i díky tomu, že zpravodajské oddělení se jako celek neměnilo, jelikož mladšího písaře nahradil referent ve skupině obranné.

Trend redukovat počty byl patrný i v politickém oddělení (nyní 13 a 3 civilní zaměstnanci), které se snížilo o 3 vojenská místa – především v rámci klubu zrušením funkce dvou kinooperatérů a instruktora pro kluby. Na úkor instruktorských míst oddělení jsou pak zřízena místa pro předsedy útvarové organizace (ÚO) KSČ a útva-

74 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda. Podle rozkazu velitele PVS č. 0043 z 16. 2. 1954 nabyly nové organizační tabulky platnosti 10. 2. 1954. Viz tamtéž, k. 105.

75 Ze sestavy 5. brigády měla být vyčleněna jedna rota a začleněna do svazku 3. brigády PS Karlovy Vary. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 67, příloha k čj. PS-0074/14-OS-54 z 27. 1. 1954: Návrh tajného rozkazu ministra vnitra, s. 2. (Nakonec rozkaz vydán pod č. 16/54 z 30. 1. 1954.) Všechny organizační změny v něm obsažené bylo uloženo provést k 28. 2. 1954. Rozkaz velitele PVS č. 0036 ze 4. 2. 1954 (AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 105) pak uložil vyčlenit od 5. brigády 16. rotu, tj. rotu Kámen.

76 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda.

77 Od r. 1953 doložen sovětský poradce Nikita F. Kajmanov. RICHTER, V. – KOČÍ, R. – ČISAŘOVÁ, B.: c. d., v kap. II, s. 5 aj. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 1419.

78 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda, s. 1–3.

rové skupiny (ÚS) ČSM.⁷⁹ Nadále snižuje své stavy také týl z 55 na 45 vojenských míst,⁸⁰ když v roce 1952 měl ještě 60, přičemž počet civilních pracovníků se snížil o jednoho. V kanceláři štábu zůstal nyní pouze civilní sekretář, v oddělení dělostřeleckého a technického zásobování (nyní 6) se zrušilo místo mladšího zbrojře. V oddělení proviantním (nyní 7) se ruší místo skladníka a staršího písaře. Také v intendantním oddělení (10 a 2 civilní zaměstnanci) jsou rušena některá místa personálu skladu a dílen: především dvě místa prادلen, dále pak ze dvou krejčích zůstává jeden, stejně tak ze dvou obuvníků – což je obecná tendence, neboť už loni byl počet obuvníků redukován ze 4 na 2 – a místo skladníka.

V automobilní službě (5 a 3 civilní) byla funkce staršího písaře nahrazena účtovatelem materiálu, v automobilní dílně jsou zrušena místa jednoho ze dvou automechaniků a automechanika-elektrikáře. Soustružník byl „zcivilněn“, ovšem 3 civilní místa na oddělení zůstala zachována, když bylo zrušeno civilní místo autolakýrníka. Obraz redukcí na týlu uzavírá zdravotní oddělení (7 a 1 civilní), kde funkce náčelníka ošetrovny přetrvala jen rok a také bylo zrušeno i zbývající místo ošetřovatele. Naproti tomu počty nebyly sníženy veterinárním oddělení (3), oddělení PHM (2) a zvýšeno o stavebního technika bylo ubytovací oddělení (nyní 4 a 16 civilních).

Finanční oddělení (4 a 1 civilní) je opět sloučeno s účtárnou, jejíž místo účetního je nyní civilní a vedoucí účtárny nahrazen referentem. Celkem tedy velitelství brigády klesá z dosavadních 136 a 31 civilních zaměstnanců na 116 a 28. Civilní pracovníci závodní kuchyně se zde již nevyskytují, neboť dle vyjádření hlavní správy si je mají strážníci platit sami.

Pokles míst na velitelství brigády byl doprovázen snížením jednotek přímo podřízených velitelství brigády ze 177 na 172. Snížení signalizoval již záměr velení PS, podle něhož brigády na západní hranici měly snížit počty svých řidičů o 4 a odepsat ve spojovacích jednotkách spojaře-stavěče (rovněž 4) ve prospěch brigád na jiných směrech. Jestliže bylo toto u jednotek přímo podřízených velitelství brigády takto předepsáno, pak snížení o 5 míst meziročně se může zdát zavádějícím údajem. Při detailnějším pohledu však vidíme, že nejde o chybu. Nepřekvapí, že se nezměnila struktura ani počty velitelské čety (28), ženijní čety (30) a hospodářské roty (9). Pochopitelně je ovšem snížen stav spojovací čety z 52 na 48, konkrétně o 4 stavěče v její stavební četě, jinak se tato jednotka nemění. Klíčem k vysvětlení jsou pak reorganizace u automobilní roty. Ta sice oproti organizační změně z března roku 1953 snižuje svůj předepsaný počet pouze o jedno místo (na 57), avšak snížení o další tři řidiče jí vyrovnalo dosud samostatné družstvo pro příslušníky VKR u brigády (3 – písař starší, řidič a motospojka), jež bylo zrušeno, když řidič a motocyklista měli být plánováni v auto-

79 Tamtéž, s. 3 a 4. Rozkazem velitele 5. brigády č. 045 z 1. 3. 1954 byli určení do funkcí podle nových tabulek tlumočník, předseda ÚO KSČ, ÚS ČSM, ... Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 4.

80 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda. Následný text je zpracován na základě téhož materiálu.

rotě⁸¹ a písař se začlenil přímo do plánovaných počtů vojenské kontrarozvědky (jeho tabulkové místo však brigádě zůstalo – autorota je využila). K tomu jen mimochodem do-dejme, že obě čtyři této roty prošly dílčí proměnou. Velitelská dopravní četa, nyní 1. četa, redukuje své počty z 35 na 26 snížením počtu řidičů nákladních automobilů a převelením motocyklistů k druhé četě. 2. četa (23) již není transportní četa s velkou převahou řidičů nákladních vozidel. Nově se v ní objevilo místo traktoristy (souvislost s problematikou tzv. ženíjnětechnických opatření – údržbou kontrolního orného pásu), dvě motospojky a vzrostl počet řidičů osobních vozidel. Místo dosavadních 313 (310) vojenských a 31 civilních míst má tedy velitelství 288 vojenských míst a 28 civilních.⁸²

Poddůstojnická škola (212), která v loňském roce oslabila o místo správce učebních pomůcek, opět posiluje své velitelství a to instruktorem tělovýchovy a knihovníkem kinooperátorem.⁸³ Jinak zůstalo vše při starém.⁸⁴ Záložní oddíl ve svém velitelství rovněž zavedl funkci instruktora tělovýchovy a zvýšil tak své předepsané počty o jedno místo (168).⁸⁵ Zdejší instruktor mládeže byl nahrazen místem předsedy výboru ČSM, což koresponduje se zaváděním těchto funkcí na velitelství brigády a na velitelstvích praporů.

Na úrovni praporů se kyvadlo snižování počtů obrátilo. Zatímco minulý rok znamenal pro ně pokles, nyní snižovalo své stavy velitelství brigády a naopak velitelství praporů „doháněla“ pokles z předešlého roku vzestupem z 25 na 29. Dochází přitom k některým úpravám struktury. Od nynějška je náčelník štábu vykazován při tzv. užším velitelství brigády (dosud velitel praporu, jeho zástupce pro věci politické a zástupce pro zásobování), které je tedy čtyřčlenné a napodobuje tak loňské začlenění náčelníka štábu na velitelství brigády. Ve štábu byla utvořena místa instruktora-psovoda s pátracím psem (výrazná změna jak z hlediska výcviku psů u praporu, tak z hlediska použití pátracího psa při tzv. pohraničních operacích), dále účetního-písaře a zástupce náčelníka štábu pro spojení. To, že nakonec klesá počet míst štábu přes tato tři nová místa z 12 na 9 není způsobeno ani tak převedením ženijního instruktora do sestavy ženijního družstva (jež se těmito tabulkami zavádí), jako vyčleněním dosavadních čtyř zpravodajských referentů mimo štáb do samostatného zpravodajského referátu podřízeného zástupci náčelníka štábu pro zpravodajství. Od roku 1951 tak

81 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 67, čj. PS-0211/14-OS-54 z 13. 3. 1954, Materiální zajištění orgánů VKR. Výkaz 5. pohraniční brigády k 1. 3. 1954 již tyto změny odráží. Viz tamtéž, k. 63, čj. PS-00227/14-OS-1954 z 1. 3. 1954. Příslušníci vojenské kontrarozvědky (VKR) byli od počátku důsledně uváděni mimo systemizované počty brigády.

82 Podle návrhu organizačních tabulek (viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 67, čj. PS-00128/14-OS-54 z 10. 2. 1954) se předpokládalo šestiprocentní snížení velitelství pohraničních brigád a patnáctiprocentní snížení HS PVS. Získané počty měly být použity k posílení prvního sledu.

83 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda, s. 11.

84 Poddůstojnická škola cvičí i frekventanty jiných brigád – především karlovarské. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 63, Výkaz počtu 5. brigády k 1. 3. a 1. 4. 1954. Vtělení karlovarských frekventantů do PŠ Aš dnem 16. 2. 1954. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 4, Rozkaz velitele 5. brigády č. 034/54.

85 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda. Následný text je zpracován na základě téhož materiálu.

sledujeme na velitelství praporu trend, kdy se zpravodajská agenda, bráno optikou specifikace referentských míst, stále více osamostatňuje. Pokud bychom uvažovali nová místa v rámci dosavadního štábu i se zpravodajskými referenty, pak bychom museli konstatovat, že je posílen o dvě místa.

O další dvě místa posílila politická skupina praporu (4), když výchovného náčelníka doplnil předseda útvarové organizace KSČ a kinooperátor za současné změny instruktora mládeže za předsedu útvarové skupiny ČSM. Týl praporu (4), stejně tak zdravotní skupina (2) a veterinární skupina (2) působí i nadále beze změn počtů i struktury. Celkově tedy narůstá velitelství praporu o 4 místa na 29.

Jednotky velitelství praporu přímo podřízené se rovněž navyšují, ze 70 na 71, takže se prapor dostává početně (100) na úroveň roku 1952. Rámec dosavadních jednotek, velitelská rota, je však zrušen. Osamostatňuje se tedy záložní četa (36)⁸⁶ – dříve pěší četa stejné struktury a počtů. Snižuje se stav spojovací čety z 18 na 17, když jejím velitelem se stává zástupce náčelníka štábu praporu pro spojení. Dopravní četa si zachovala svou skladbu řidičů, z hospodářského družstva ale přebírá dva kuchaře a vozku, takže posílila z 9 na 12. Hospodářské družstvo jako jednotka přímo podřízená velitelství praporu zcela mizí a místo něj se objevil nový prvek – ženijní družstvo (6). Zdá se tedy, že při rozbití velitelské roty, rámce jednotek, šlo především o uvolnění 4 míst vojáků z povolání, kterážto místa mohla být využita při zvyšování počtů velitelství praporu. Fakticky je velitelství praporu, včetně jednotek mu přímo podřízených, posíleno vojáky základní služby v ženijním družstvu, jehož zařazení do sestavy odráží po postavení první generace ženijnětechnického zařízení v letech 1952–1953 potřebu sil na jeho údržbu, opravy a odstraňování poruch.⁸⁷

Celkem tedy má velitelství praporu včetně zmíněných jednotek 100 míst, s výjimkou dosavadního 4. praporu Cheb, jemuž, jak již bylo k roku 1953 poznamenáno, v důsledku sestěhování byla vzata velitelská četa. Je třeba také dodat, že dřívější 4. a 5. prapor Cheb se staly po přecíslování praporu Vojtanov na pátý 3. a 4. praporem;⁸⁸ toto je doprovázeno i odpovídajícím přecíslováním rot. V 5. praporu jsou rotы nyní číslovány v zeměpisně souvislé řadě od Lubů po Doubravu, čímž mizí dosavadní řazení rot, které respektovalo ještě zeměpisné řazení dřívějších karlovarských a cheb-

86 Podle návrhu velitelství chebské brigády z 30. 3. 1954 (viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 69, čj. PS-00313/11-OS-54, Návrh na změnu záložní čety 4. praporu – předložený prováděla záložní četa 4. praporu kontrolu osob na chebském nádraží, prohlídky nákladních vlaků do zahraničí, doprovod rychlíků z Chebu do Pomezí a nazpět. Cílem návrhu bylo, aby z ní byla vytvořena rota typu 46. Návrh neměl naději – už proto, že bylo krátce po nové systemizaci. Příkaz HS PVS (viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 69, čj. PS-0010398/11-OS-54) proto zněl, aby brigáda posílila záložní četu 4. praporu z vlastních počtů, na úkor jiných, méně ohrožených jednotek.

87 K problematice ženijnětechnického zabezpečení u chebské brigády viz VANĚK, P.: *K vývoji ženijnětechnického zabezpečení státní hranice v letech 1951–1955*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2, 2004, s. 183–230.

88 V této číselné rošádě jsou výkazy počtů spolehlivější, jelikož od prvního výkazu počtu po organizační změně udávají se sníženým počtem 3. prapor. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 63, čj. PS-00227/14-OS-1954 z 1. 3. 1953. Naproti tomu tabulky počtů chebské brigády takto hovoří o 4. praporu.

ských rot a vytvářelo tak v rámci tohoto praporu dvě trojice rot. Přehled o těchto změnách podává následující tabulka (tab. 3, srov. s přílohou č. 8).

Tab. 3. Sestava rot po organizační změně roku 1954.

1. prapor Hranice	2. prapor Aš	3. prapor Cheb	4. prapor Cheb	5. prapor Vojtanov (Hazlov)
1. rota Trojmezí I (typ 52) ⁸⁹	8. rota Krásná (typ 61)	13. rota Libá (typ 61)	19. rota Svatý Kříž (typ 61)	24. rota Luby (typ 52)
2. rota Trojmezí II (kóta 560) (typ 52)	9. rota Selbská (typ 61)	14. rota Dubina (typ 61)	20. rota Slapany (typ 61)	25. rota Plesná (typ 61)
3. rota Pastviny (typ 52)	10. rota Nový Ždár (typ 61)	15. rota Pomezná (typ 61)	21. rota Starý Hrožňatov (typ 61)	26. rota Vojtanov (typ 61)
4. rota Újezd (typ 61)	11. rota Polná (typ 52)	16. rota Pomezí n. Ohří (typ 61)	22. rota Kozly (typ 61)	27. rota Horní Paseky (typ 52)
5. rota Štítary (typ 52)	12. rota Pata (typ 46)	17. rota Horní Kunreuth (typ 52)	23. rota Mýtina (typ 61)	28. rota Doubrava (typ 52)
6. rota Krásňany (typ 46)		18. rota Svatá Anna (typ 61)		
7. rota Celnice (typ 46)				

Jak vidíme z tabulky dislokace, počty i typy rot v jednotlivých praporech se oproti loňsku nezměnily, s výjimkou už zmíněné rotý Kámen. Pohraniční rota se při těchto organizačních změnách navenek také neměnila,⁹⁰ jelikož navýšení družstva služebních psů o 1 psůvoda (a 1 „obránného“ psa) na 5 bylo řešeno odpovídajícím snížením jednoho ze tří pěších družstev.

Podřízením rotý Kámen karlovarské brigádě se pochopitelně zkrátila i délka střezného úseku státní hranice chebské brigádě, nyní 159,430 km,⁹¹ a brigáda má celkově o 49 pohraničníků méně. Z toho – v duchu požadavku snížit velitelství brigády o 6 % a posílit první sled brigády – bylo velitelství sníženo o 20 míst a jemu přímo podřízené jednotky o 5. Jediným prvkem sestavy brigády, jemuž byla organizační změna z března 1954 příznivá, byla velitelství praporů s přímo podřízenými jednotkami, jejichž počty narostly při strukturních změnách, vytvářejících potenciál ke zlepšení řídicí činnosti, o 25 na všech velitelstvích praporů dohromady.⁹² Nominálně tedy tento nárůst kompenzuje úbytek na brigádním velitelství. Fakticky ovšem ne, charakterem funkcí, míst (prapory jsou posíleny hlavně vojáky základní služby v ženijním družstvu) nebylo

89 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 62, Organizační tabulka č. 51 – chebská brigáda, s. 20–22.

90 Tamtéž, s. 23–28.

91 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 69, čj. PS-0010845/11-OS-54 z 1. 9. 1954, Délka úseku střezných státních hranic – změna.

92 Tamtéž, k. 67, příloha č. 1 čj. PS-00128/14-OS-54, Přehled počtů PS před a po reorganizaci.

přímé převedení osob v rámci brigády možné. Proto nelze pominout druhý z dotačních zdrojů, HS PVS. Při lehkém navýšení počtů záložního oddílu a poddůstojnické školy (o 3 celkem) ubývá pak brigádě přepodřízením roty Kámen méně než očekávaných 52; tudíž v globále PS vystačila s dosavadním počtem tabulkových míst, které měla k dispozici.

Již obehnanou písni jak před organizační změnou, tak po ní se stal apel chebské brigády na opětné včlenění záložní čety do systemizace 3. praporu, v počtu 20 pohraničnicků. Žádost měla do jisté míry svou „logiku“: i při sestěhování velitelství brigády a obou praporů v budově v Chebu nebylo příslušníků záložních jednotek nazbyt. Záložní četa 4. praporu totiž, jak již bylo řečeno, střežila chebské vlakové nádraží a „prosávala“ vystoupivší cestující, a tudíž 3. prapor musel pro akce záložní jednotky ve svém úseku rot žádat výpomoc z velitelství brigády.⁹³ Ve vyhodnocení hlavní „narušitelské sezóny“, tedy jarních a letních měsíců, bylo také požadováno převedení 11. roty Pata na vyšší typ ze 46 na 52, jelikož – a to poněkud znejišťuje naše časové představy o datu přestěhování 5. praporu z Hazlova do Vojtanova – má po přestěhování tohoto praporu do Vojtanova převzít střežení závory na hranici hraničního pásma v Hazlově.⁹⁴

Dvě organizační změny v roce 1955

Organizační změna v roce 1955, vlastně bychom měli říci: první z organizačních změn v roce 1955,⁹⁵ ovšem, s výjimkou rot Pata, žádný z podnětů zmiňovaných v předešlém odstavci nesplnila. Naopak systemizované stavy brigády klesly z 2 711 a 28 civilních na 2 469 a tentýž počet civilních zaměstnanců.⁹⁶ Předzvěstí organizačních změn bylo zřízení funkce referenta pro evidenci osobních spisů v organizačně doplňovacím oddělení štábu brigády. Do té doby byly personální spisy záležitostí HS PS a u brigády měly být také zavedeny spisy poddůstojníků z povolání – do března. Aby se úhrn daný dosavadními tabulkami nezvýšil, mělo být recipročně zrušeno místo písaře-civilního zaměstnance v pomocné kanceláři brigády.⁹⁷ – Proti tendenci snižovat jde velitelství brigády, které po loňském snižování dokonce mírně posílilo ze 116 na

93 Tamtéž, čj. PS-00929/14-OS-54 z 23. 9. 1954. Návrh na organizační změny v systemizaci (velitel 5. brigády pro HS PS). Aby předkládali velitelé brigád návrhy a připomínky HS PS k organizaci útvarů PS, byl vydán rozkaz č. 0207 z 10. 9. 1954, dle kterého měly být tyto návrhy zaslány do 25. 9. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 105, rozkazy velitele PS 1954.

94 Tamtéž. Obec Hazlov probíhala (a stále probíhá) komunikace spojující ašský výběžek s vnitrozemím. Jelikož tehdy byl ještě výběžek v hraničním pásmu, stačilo k filtraci příjezdějících postavit na silnici hlídku PS a závoru. K 23. 9. 1954 se ještě hovoří, že „*rota převezme střežení*“, což mohlo znamenat i to, že velitelství praporu střežilo stále závoru v Hazlově a ještě se do Vojtanova nepřestěhovalo. Plán spojení brigády k 20. 10. 1954 uvádí ještě Hazlov jako spojovací uzel stejné úrovně jako Aš nebo Hranice (viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 171).

95 Vydané organizační tabulky, schválené náměstkem MV pro vojska rozkazem čj. N/J-0037-55 z 5. 2. 1955, nabývaly platnosti 1. 3. 1955. K vyzvednutí nových tabulek byli povoláni náčelníci 4. oddělení štábů (organizačnědoplňovací oddělení) brigád na služební poradu 21. 2. 1955. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, čj. PS-0014040/14-OS-55 z 18. 2. 1955.

96 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, tabulka č. 51/55 – 5. chebská pohraniční brigáda. Chebská brigáda byla na tyto změny upozorněna přípravným rozkazem HS PS. Viz tamtéž, k. 84, čj. PS-0014.017/14-OS-55 z 19. 1. 1955.

97 Tamtéž, čj. PS-0014008/14-OS-55 ze 17. 1. 1955.

120.⁹⁸ V užším velitelství brigády (5) se po loňském začlenění tlumočnicka změny nekonaly. Ovšem ve štábu (50) je ženijnímu náčelníkovi k ruce správce a účtovatel ženijního materiálu; agenda již tedy nespočívá jen na výzbrojním oddělení týlu, konkrétně na bedrech náčelníka výzbrojního, ženijního a chemického skladu a dílny. Jak operační oddělení (9), tak zpravodajské (15) setrvaly na svých dosavadních počtech. Oddělení bojové přípravy snížilo počet svých referentů o jednoho (7), naopak referent pro evidenci osobních spisů přibyl na oddělení organizačně-doplňovacím (5). S úmyslem oddělit práci šifrovací skupiny se dosavadní osmičlenné spojovací oddělení po třech letech štěpí na vlastní spojovací (5) a šifrovací oddělení (3).⁹⁹ Pomocná kancelář je oproti loňsku tříčlenná – bylo vypuštěno místo civilního písaře – jako kompenzace za vznik referentského místa pro evidenci osobních spisů, čímž nedošlo ve štábu k žádnému početnímu nárůstu.

Politické oddělení po maximu v roce 1953 opět snížilo své počty na 12 a 3 civilní, a to opět v klubu, kde je zrušena funkce kinoradiotechnika.¹⁰⁰ V týlu, jenž posílil ze 45 a 23 civilních na 49 a 24 civilních,¹⁰¹ je i letos sekretářem zástupce velitele pro zásobování civilní zaměstnanec. Stejně tak v loňském složení působilo oddělení dělostřelecko-technického zásobování (6), intendantní (10 a 2 civilní), automobilní služba (5 a 3 civilní), zásobování PHM (2), zdravotní (7 a 1 civilní) a veterinární (3) oddělení. Proviantní oddělení narostlo o 4 místa, správce jídelny a 3 kuchaře,¹⁰² ze 7 na 11 a postaralo se jako jediné o vzestup týlových počtů. Na ubytovacím oddělení (5 a 17 civilních) bylo přidáno civilní místo technika vodohospodáře; zbylé civilní profese zůstaly zastoupeny beze změn. Finanční oddělení (4 a jeden civilní)¹⁰³ se oproti loňsku nemění, takže velitelství brigády posílilo zejména díky týlu.

Do jednotek přímo podřízených velitelství brigády byl zahrnut poprvé záložní oddíl.¹⁰⁴ Je to dáno tím, že dosavadní velitelská četa (28), využívaná mj. ke strážním úkolům, se již od té doby mezi těmito jednotkami neobjevuje.¹⁰⁵ Spojovací rota (48), a stejně tak i ženijní četa brigády (30), se naproti tomu svými počty ani svou strukturou nemění. To ovšem nebyl případ hospodářské čety (4), dříve roty, v níž byla

98 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 1–10.

99 Šifrovací skupiny vyčleňuje z přímé podřízenosti náčelníků spojovacích oddělení pohraničních brigád již k 15. 8. 1954 rozkaz velitele PS č. 00189 z 19. 8. 1954. Popudem je TR MV č. 103/1954: Reorganizace šifrové služby v MV a odstranění nedostatků v práci šifrovacích orgánů. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 105. Náčelníci šifrovacích oddělení (skupin) byli ve věcech služebních podřízeni náčelníku štábu, po strážce odborného výkonu šifrovací služby podřízeni služebním postupem šifrové službě MV. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, k. 4, rozkaz velitele brigády č. 0151/54 z 25. 8. 1954 s odkazem na TR MV a rozkaz velitele PS.

100 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 5–6.

101 Tamtéž, s. 6–9.

102 Tento počet vyvolává otázku, zda se nejedná o obsluhu závodní kuchyně velitelství brigády, která byla v roce 1953 zařazena do organizačních tabulek v počtu čtyř civilních zaměstnanců a o rok později z tabulek vyřazena, s tím, že se personál v závodní kuchyni mají platit stravní sami. Ovšem není tomu tak. Jde o přesun z hospodářského družstva.

103 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 9–10.

104 Tamtéž, s. 11–13.

105 Přípravný rozkaz HS PS brigádám typu chebské z 19. 1. 1955 ukládá zrušit velitelskou četou brigády a zvýšit (místo toho) počty v záložním oddílu o 18 „střelců“. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, čj. PS-0014.017/14-OS-55 z 19. 1. 1955, Reorganizace jednotek PS – přípravný rozkaz. Také tamtéž, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 11–13.

zrušena místa 3 kuchařů a správce materiálu – konotace s navýšením proviantního oddělení týlu – a také pomocníka pro politická školení. Významně se snížily také stavy autoroty z 57 na 48.¹⁰⁶ V její 1. četě (pokles z 26 na 19) poklesly počty řidičů nákladních vozů na minimum 2–3. V 2. četě (21) byla zrušena 2 místa motospojek a dosavadních 6 řidičů osobních vozidel je nahrazeno řidiči traktoru, buldozerů a nákladních vozidel.

Jak již bylo naznačeno, měl záložní oddíl oproti loňsku (168) systemizovaný stav 186. Složením a počty se nezměnily jeho velitelství (18), zrovna tak kulometná (16), minometná četa (22), četa tarasnic (15) a dopravní družstvo (13). Zvýšení potkalo 3 pěší čety, z nichž každá byla zvýšena o 6 na 34, celkem na 102. Toto zvýšení je v přímé souvislosti se zrušením velitelské čety brigády, kdy část z 28, vojáci základní služby, posílili družstva pěších čet. Zbytek je ušetřen a jelikož pak mezi jednotkami přímo podřízenými velitelství brigády by jednotka s úkoly velitelské čety chyběla, je záložní oddíl k nim začleněn. Úspora míst se pak projeví na vyšší číselné úrovni. Když totiž za rok 1954 sečteme počty jednotek přímo podřízených velitelství brigády a záložního oddílu, dostaneme 340, a provedeme-li totéž v roce 1955, vyjde nám 316.

Redukce jako v jednotkách přímo podřízených velitelství brigády proběhla i v poddůstojnické škole. Ta klesla z dosavadních 212 systemizovaných míst na 80, přičemž v počtu frekventantů to znamenalo pokles ze 152 na 53.¹⁰⁷ To ovšem neznamenal, že poddůstojnická škola měla rezignovat na přípravu většího počtu žáků. Pouze se tím říká, že žáci, umístění v poddůstojnické škole nad tento počet, jdou na počty vlastní sestavy, tj. organizační tabulka poddůstojnické školy v této podobě představuje první pokus nevykazovat žáky dvakrát (u útvaru, jenž je vyslal, a ve škole).¹⁰⁸ – Prapor po změně k 1. 3. 1955 vyhlíží takřka stejně jako v roce předešlém. Na velitelství praporu (30)¹⁰⁹ se to týká jak tzv. užšího velitelství, tak štábu, zpravodajského referátu, politické, zdravotní a veterinární skupiny. Jedině týl praporu posiluje o staršího písaře na 5 míst. Vlastně se tak velitelství vrací, byť s jinou úrovní struktury, k počtům, jež mělo na počátku.

Po ročním intermezzu se vrátila jako rámec jednotek přímo podřízených velitelství praporu velitelská rota (74),¹¹⁰ která do svého velitelství vsřebala dva, v roce 1954 do dopravní čety (9) přesunutě, kuchaře a vozku. Zbýlé jednotky a jejich počty zůstaly stejné: střelecká četa (36), dříve záložní, spojovací četa (17) a ženijní družstvo (6). Celkem jsou počty zvýšeny o tři funkcionářská místa (velitel roty, jeho zástupce pro věci politické a staršina). Prapory tak dosahují počtů 104 pohraničnicků, s výjimkou jednoho z chebských,¹¹¹ jenž má 65.

106 Tamtéž. Přípravný rozkaz ukládal brigádě ušetřit v automobilní rotě 9 míst řidičů.

107 Tamtéž, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 17–18.

108 Souviset může toto snížení i se zřízením poddůstojnických škol u těch brigád, které je dosud neměly.

109 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, tabulka č. 51/55, s. 19–21.

110 Tamtéž, s. 21–23.

111 Organizační tabulka jej udává stále jako 4. prapor.

„Revoluce“ v systemizovaných počtech nastala, obdobně jako v březnu před dvěma lety, na rotách. Zatímco předchozí dva roky se udržely dosavadní typy rot (v podstatě) a od počátku roku 1951 přes úbytky na jiných stupních brigády nedošlo ke snížení počtu pohraničnicků střežících chebský úsek hranice s NSR, byla nyní nucena Hlavní správa PS, při snaze podpořit jiné úseky státních hranic, 5. brigádě „ubrat z prvního sledu“ na západní hranici, což se projevilo na systemizovaných typech rot. Ty jsou nyní dva, typ 53 a 47, což napovídá, že jsou nejbližší dosavadním typům 52 a 46, když jsou posílena pěší družstva rot o 1 pohraničnicka. Toto ovšem platí pouze v případě roty typu 53. V případě roty 47 je snížen počet v pěších družstvech na 24, aby mohlo být sestaveno pětičlenné družstvo obsluhy těžkého kulometu. Všechny 28 rot chebské brigády mění nyní své předepsané počty. Dvě z tří rot, které měly dosud 46, 6. Krásňany a 7. rota Celnice v ašském výběžku, mají nyní po 47 pohraničnických, zatímco třetí z nich, rota Pata na hranici s NSR, 53. Na typ 53 je převedeno i 9 rot typu 52 a též většinový typ 61. Snížení na 16 rotách typu 61 se stává hlavním příspěvkem chebské brigády k početnímu dotování jiných úseků státních hranic. Dochází k nivelizaci rot, není již zohledněna rota podle šířky svého úseku nebo zatížení tlakem tzv. narušitelů. Počet pohraničnicků na rotách prvního sledu klesl o 110 na 1 472 a podstatně ovlivnil zmíněný pokles systemizovaných stavů brigády z 2 711 na 2 469.

K brigádě jsou zařazeny nově oddělení a skupiny pohraniční kontroly (OPK Cheb, SPK Vojtanov, Aš (21) a střelecká četa OPK (50)).¹¹² Skupiny pohraniční kontroly jsou přímo podřízeny oddělení pohraniční kontroly, oddělení je v materiální péči brigády.¹¹³

Oproti minulým rokům, kdy organizační změna na přelomu kalendářní zimy a jara platila celý kalendářní rok a korekce v průběhu roku byly nepatrné, jsou ve struktuře brigády a v systemizovaných počtech učiněny v červnu 1955 úpravy podstatnější, a to v souvislosti se změnami ochrany československo-rakouské hranice.¹¹⁴ 15. 5. 1955 byla podepsána ve Vídni smlouva mezi čtyřmi vítěznými velmocemi a Rakouskou republikou. Rakousko tak získalo plnou samostatnost – při závazku neutrality. Současně byl stanoven nejzazší termín stažení vojsk mocností.¹¹⁵ Jelikož československý

112 Rozkazem ministra vnitra č. 28/55 se dnem 28. 2. 1955 vyčleňují oddělení a referáty pasových kontrol na státní hranici a Ruzyně z podřízenosti a organizace krajských správ MV a 3. zvláštního odboru MV a včleňují se jako oddělení a skupiny pohraničních kontrol dnem 1. 3. 1955 do podřízenosti a organizace HS PS. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 108, Rozkaz velitele PS č. 0014 z 15. 2. 1955.

113 Tamtéž, k. 83, čj. PS-0014046/OS-55. Brigáda měla také vyčlenit poddůstojníky a mužstvo základní služby z počtu brigády dle organizačních tabulek pro OPK.

114 Je samozřejmě možné klást si otázku, proč na tuto situaci nereagovala již organizační změna učiněná počátkem března. Vysvětlení je dvojí: jednak rozhodovací proces k organizačním změnám v PS byl v únoru v konečné fázi, jednak časová souslednost politických kroků vedoucích přímo k podepsání státní smlouvy s Rakouskem začala až 8. 2. 1955 Molotovovým projevem před Nejvyšším sovětem SSSR; vzápětí navázala jednání s rakouským vyslancem a dubnové jednání rakouské vládní delegace v Moskvě. (Ke smlouvě podrobně STOURZH, Gerald: *Geschichte des Staatsvertrages 1945–1955. Österreichs Weg zur Neutralität*. Graz-Wien-Köln 1985.)

115 19. 9. 1955 zcela opustila sovětská armáda území Rakouska. AMV Brno-Kanice, f. 2341, k. 19, čj. PS-0011449/11-OS-1955.

režim předpokládal vzrůst pokusů o nedovolený přechod státních hranic do Rakouska poté, co by již nemohl počítat s pomocí sovětských orgánů z přílehlé okupační zóny při navracení tzv. narušitelů státní hranice zpět, rozhodl se podstatně posílit útvary PS střežící státní hranici s Rakouskem. Kromě rot se dotkly každého z prvků sestavy brigády. Přinejmenším od počátku června byly zvýšeny počty poddůstojnické školy na 136 při 90 žácích.¹¹⁶ Z hlediska posílení střežení jiných úseků státní hranice však bylo zajímavé především snižování počtů. Záložní oddíl, který se početně podílel na snížení počtu brigády nejvíce, tratil celkem 24 míst, když byla bez náhrady zrušena jeho minometná četa (22) a 2 místa řidičů v dopravním družstvu.¹¹⁷ Spojovací rota brigády pak ztrácí opravou tabulek 7 stavěčů a spojaři jsou také kráceni spojovacím četám praporů.¹¹⁸ Tato místa jdou na posílení znojenské brigády.¹¹⁹ Další změny organizace brigády byly vnitřního rázu: ve zpravodajském oddělení je zvýšen stav výzvědné skupiny,¹²⁰ civilní pracovník (instruktor pro věci materiální a finanční) se převádí z politického oddělení jako účtovatel intendantního oddělení k týlu. Velitelská rota jako rámec jednotek přímo podřízených velitelství praporu se ruší: její velitelství se sloučilo s dosavadní střeleckou četou při zrušení funkce velitele střelecké čety a vznikla tak záložní rota. Současně se zrušením funkce velitele střelecké čety byla u záložní roty zřízena nová funkce správce materiálu-písaře¹²¹ a brigáda tak dosáhla plánovaného počtu 2 486.¹²² Poté, co byla do sestavy brigády začleněna oddělení a skupiny pohraniční kontroly,¹²³ dosahuje brigáda systemizovaných poč-

116 Korekce tabulky byla platná od 1. 5. 1955. Vzhledem k datu vydání rozkazu (20. 5.) je reálně zachytitelná ve výkazu počtů brigády k 1. 6. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, čj. PS-001498/14-OS-55 z 20. 5. 1955.

117 Oba řidiči byli určeni pro minometnou četu. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, příloha k čj. PS-0014119/14-OS-55 z 15. 6. 1955, s. 2. Návrh HS PS Organizace ochrany čs.-rakouské státní hranice, schválený 30. 6. 1955 náměstkem MV L. Hlavačkou.

118 Tamtéž. Ve spojovací četě praporů mělo být zrušeno místo velitele družstva stavěčů a jednoho stavěče.

119 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 108, Rozkaz velitele PS č. 0043 z 2. 6. 1955. Ve výkazech počtů se objevují 1. 8. 1955 (viz tamtéž, k. 77). Někteří vojáci zařazení na těchto místech (spojovací jednotky praporů a brigády) jsou přemístěni ke znojenské brigádě k 3. 6. 1955, tedy ještě před promítnutím této změny do systemizovaných počtů. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 5, Rozkaz velitele 5. brigády č. 065 z 1. 6. 1955. Z příslušníků chebských spojovacích jednotek měla být totiž u znojenské brigády zprvu organizována jednotka pro výstavbu spojení k nové rotě znojenské sestavy. Až 27. 6. měli být rozděleni do sestavy brigády, podobně jako doplňky ze zrušených minometných čet a počtů dopravních jednotek. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 108, Nařízení náčelníka štábu HS PS č. 0015 z 1. 6. 1955, Reorganizace ochrany čs.-rakouské státní hranice.

120 V souvislosti s rušením tlumočnického místa u jiných brigád. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, čj. N/L-00138/55 z 11. 5. 1955.

121 Tamtéž, příloha k čj. PS-0014119/14-OS-55 z 15. 6. 1955, s. 2. Tento typ změny také vysvětluje skutečnost, proč prapory byly sníženy pouze o 9 míst. Vlastně se na snížení projevil úbytek ve spojovací četě praporu (10 míst). Úbytek míst daný zrušením místa velitele střelecké čety byl početně neutralizován místem správce materiálu-písaře. Jeden z chebských praporů neměl, jak již bylo řečeno výše, střeleckou četu, a tudíž v jeho případě nové funkční místo nebylo možno početně kompenzovat zrušeným místem. U tohoto zůstává i nadále záložní rota rámcem zbylých jednotek. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, Oprava k organizační tabulce č. 51/55 – 5. chebské pohraniční brigády.

122 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 81, Oprava k organizační tabulce č. 51/55.

123 Dnem 1. 7. 1955 do podřízenosti velitele brigády pod strážce kázeňské, organizační, kádrové, bojové a politické přípravy a materiální péče. Po služební linii nikoli. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 5, Rozkaz velitele 5. brigády č. 079 z 10. 7. 1955. Viz též AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 84, dálnopis hlavní správy chebské brigády z 2. 7. 1955: rozkazem náměstka MV čj. N/L-00230/55 ze dne 30. 6. 1955 podřizuje se dnem 1. 7. 1955... Výkaz počtů brigády k 1. 8. 1955 tuto změnu ještě neregistruje (AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 77).

tů 2 557.¹²⁴ – Systemizovaný počet civilních pracovníků se při těchto přesunech, jak víme, neměnil. Od podzimu 1955 ovšem mělo zůstat v organizačních tabulkách brigády jen 9 zaměstnanců. Měli to být zaměstnanci administrativní, zdravotničtí a techničtí. Mimo tabulky měli zůstat řemeslní a pomocní pracovníci. Útvarům bylo takto umožněno provádět záměny profesí, stanovených až dosud striktně tabulkami, v souladu se svými vlastními potřebami.¹²⁵

Chceme-li zrekapitulovat první období organizačních změn chebské brigády Pohraniční stráže, je třeba mít na paměti, že vznikla na velmi exponovaném úseku, jenž se vyznačoval snadným přístupem po železnici z vnitrozemí do blízkosti státní hranice, a navíc měla 5 rot na státní hranici s NDR. Byla-li tedy v roce 1951 označena jako 1. brigáda, bylo to dáno samozřejmě zeměpisně, ale korespondovalo to i s jejím významem.

Z časování jejích organizačních změn spojených s vydáním nových organizačních tabulek, nepočítáme-li první organizační schéma, které bylo výchozí a tudíž vzniklo dříve, a reorganizaci vlivem stažení sovětské armády z Rakouska, vidíme, že změny v organizaci z let 1952, 1953, 1954 a 1955 se uskutečnily v časovém intervalu dvou měsíců od poloviny ledna do poloviny března a jsou vždy spojeny s vydáním nových organizačních tabulek. Jedním z důvodů pro soustředění organizačních změn brigád do tohoto intervalu je, že časově byly pokusy o přechod státních hranic rozloženy ve větší míře do „letní poloviny roku“, zhruba od dubna do září, a tudíž změny na ně reagující musely být přijaty tak, aby je brigády mohly před obdobím nárůstu tlaku „narušitelů“ uskutečnit a zažít. Sekvence kroků byla následující: v září brigády vyhodnotily „sezónu“ a na základě příkazu hlavní správy¹²⁶ vypracovaly své návrhy na organizační změny. Tyto návrhy se zpravidla týkaly sestavy rot a jednotek přímo podřízených velitelstvím praporů a brigády. Tyto podněty pak byly přezkoumávány na hlavní správě a v jejích odděleních, zejména operačním a doplňovacím, kde byly též uváděny v celek, a po vypracování záměru reformy organizační struktury byly postoupeny náměstkovi MV (MNB) pro vojska. Po projednání a schválení v kolegiu MV (MNB) pak následovalo uvedení v život. Je ovšem třeba poznamenat, že kterýkoliv článek schvalovacího řízení si mohl vyžádat různé doplňkové podklady či přepracování některých částí na Hlavní správě PS (PVS), čímž se zpravidla věc pozdržela. Myslet se muselo též na soulad s ostatními resortními složkami a jinými ministerstvy (MNO). Po ministerském rozkazu byl vydán rozkaz velitele PS, jenž mohl být ná-

124 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 78, Výkaz počtů 5. chebské brigády k 1. 9. 1955, čj. PS-00620/14-OS-55. Dtto výkazy k 1.10, 1. 11. a 1. 12. 1955.

125 AMV Praha, TR MV č. 45, čl. 50 ze 14. 9. 1955. U 5. brigády má zůstat v tabulkách knihovnicko politického oddělení, sekretář týlu, písař, technik-vodohospodář a dva pomocníci správce budov na ubytovacím oddělení, účtovatel na intendantním oddělení, starší sestra na zdravotním oddělení a účetní na finančním oddělení. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, krabice 84, čj. PS-014.185/14-OS-55.

126 Příkladem je rozkaz velitele PS z 10. 9. 1954 – Připomínky a návrhy k organizaci PS: velitelé brigád měli předložit své návrhy HS PS do 25. 9. 1954. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 105.

sledován konkrétním nařízením náčelníka štábu hlavní správy. Články rozkazů velitele brigády, které danou změnu provedly v podmínkách brigády, pak jsou zpravidla zastřeny (ztraceny) v záplavě různých dalších přemísťovacích ustanovení těchto rozkazů.

Předjarní změny se markantně projeví zvýšením či snížením systemizovaných počtů, když odrážely záměr Hlavní správy PS (PVS) upravit sestavu PS na základě dosavadních zkušeností a přitom vyjít s počty, které byly k dispozici. Z tohoto pohledu celkové počty brigády, které kolísaly v daném období mezi maximem 2 760 vojenských osob v červnu 1953 a 2 469 vojenských osob v březnu 1955, nemohou být výpovědí o přizpůsobování sestavy brigády, jelikož součástí brigády procházely často protichůdným početním vývojem. Obecně však platilo, že nejvíce změn bylo provedeno po zkušenostech prvního roku, když byla mnohá z projektovaných míst nahrazena potřebnějšími.

Velitelství brigády a praporů prošla za toto období řadou strukturních a početních změn, přičemž početní posilování nebo snižování jednotlivých oddělení, resp. náhrady funkčního místa jiným mohly odkazovat k určitým závěrům z oblasti zabezpečení a řízení ochrany státní hranice. U velitelství brigády vzpomeňme, že náčelníci oddělení, ať už štábu či týlu, již neměli k ruce své zástupce – jejich místa byla přeměněna na „pouhá“ referentská. Během období jsou také nahrazována písařská místa. Štáb brigády, pomineme-li začlenění kanceláře od užšího velitelství v roce 1952, výrazně nemění počet svých míst. Oproti úvodním tabulkám bylo zde již během roku 1951 zřízeno místo chemického náčelníka (v tabulkách od roku 1952). Ženíjný náčelník, v prvním roce ještě ženíjný referent operačního oddělení, byl od roku 1952 osamostatněn – přímo podřízen náčelníku štábu, což dokládá důležitost ženíjní agendy v rámci systému střežení brigády; v roce 1955 mu přibyl k ruce ještě účtovatel ženíjního materiálu. Vývoj oddělení štábu závisel na závažnosti jejich agendy v daném období a na tabulkových místech, která byla k dispozici. Význam operačního oddělení dokládá, že mu v roce 1954 bylo jedno místo přidáno – příznačně v roce, kdy velitelství brigády redukuje své počty o 17 vojenských míst, nejvíce během zkoumaného období. Dalším z oddělení, která byla posílena již od roku 1952, je zpravodajské oddělení. Naproti tomu jiná oddělení (školské, kádrové) početně kolísala. S šifrovacím oddělením původní organizační tabulka brigády nepočítala, ovšem již během roku 1951 je zřízeno a od roku 1952 fixováno novou tabulkou. Určitá příbuznost agendy však vedla v roce 1953 ke sloučení se spojovacím oddělením, kde vznikla šifrovací skupina. Toto oddělení pak v následujícím roce neodolalo tlaku na úsporu systemizovaných míst, když mu byla dvě vzata, a tudíž některé funkce byly sloučeny v jednu. K opětovnému vydělení šifrovacího oddělení od března 1955 organizačních tabulek vedla až změna náhledu na šifrovou službu v rámci celého resortu vnitra. Rezerva pro snižování počtů byla vedle zmíněných dvou oddělení nalezena v (pomocné) kanceláři, kde až tři původní okruhy pracovních činností byly zřetězeny do jednoho funkčního místa.

Sektor týlu vykázal ve srovnání se štábem brigády ve svých změnách daleko větší variabilitu. Podstatnou příčinou tohoto jevu je zřizování (rušení) míst pro technické a zdravotnické pracovníky a řemeslníky, ať už jsou to místa vojenská nebo pro civilní zaměstnance. Oproti štábním oddělením působí v týlových v roce 1953 civilních zaměstnanců až 50 % počtu vojenských osob. Proto, jestliže od roku 1952 dochází ke snižování vojenských míst v týlu, jsou tato místa více než nahrazována civilními zaměstnanci. Vojenská řemeslnická místa jsou dílem rušena – bez náhrady nebo v souvislosti s výstavbou týlových zařízení hlavní správy, dílem převáděna na civilní.

Jednotky přímo podřízené velitelství brigády byly tvořeny velitelskou četou, spojovací rotou, autorotou, ženijní četou a od roku 1952 hospodářskou rotou (četou). Jejich vývoj ve sledovaném období 1951–1955 se uskutečňoval jednak ve spojitosti s velitelstvím brigády (převod řidičů do dopravní a kuchařů do hospodářské roty v roce 1952, snížení počtů velitelství brigády v roce 1954 o 6 %), jednak souzněl i se změnami v jednotkách přímo podřízených velitelstvím praporů. Od druhého roku se již v tabulkách setkáme s propracovanější strukturou těchto jednotek danou zkušenostmi z prvního roku – zejména jde o spojovací a dopravní rotu. Dopravní četa se oproti prvnímu roku zvyšuje na rotu s dvojnásobkem míst oproti dosavadní četě vlivem soustředění míst řidičů od velitelství. Toto organizační opatření umožnilo jednak ustavit transportní četou pro převoz bojových jednotek poddůstojnické školy, jednak podle požadavků organizačních změn redukovat počty řidičů. Jestliže byla tato sestava jednotek konstantní co do struktury, měnila se co do počtů. Po prvním roce se zvyšuje o 30 pohraničníků především díky zařazení transportní čety na 179, v následujících letech pak jejich počty mírně klesají. Nositeli těchto změn jsou autorota a spojovací rota, když se krátí místa řidičů a stavěčů ve stavební spojovací četě ve prospěch pohraničních brigád na „vedlejší“ směru. V roce 1955 k těmto redukčním přistoupilo zrušení velitelské čety, když část pohraničníků z této čety byla začleněna do záložního oddílu a tento oddíl pak mezi jednotky přímo podřízené velitelství brigády. Kdybychom ovšem toto začlenění neuvažovali a nadále bychom se drželi dosavadního schématu jednotek přímo podřízených velitelství brigády, znamenalo by to, že jsou tyto zrušením velitelské čety podstatně redukovány.

Všechna čtyři, resp. pět velitelství praporů brigády vykazovala po celé sledované období stejné počty i složení. Jejich počty kolísaly mezi 36 v roce 1951 a 25 v roce 1953. Minima tedy nabyla o rok dříve než velitelství brigády, jehož strukturu kopírovala, když oddělením velitelství brigády odpovídali referenti praporu. Struktura velitelství praporu zahrnuje ve sledovaném období tyto prvky: tzv. užší velitelství, štáb, politické oddělení (politická skupina), týl s ošetrovnou. Aby se oddělila agenda různého druhu, dochází postupně k přesnějšímu určení činnosti referentů štábu, což vyústilo v roce 1954 do vyčlenění zpravodajských referentů mimo štáb, ač zástupce náčelníka štábu pro zpravodajství členem štábu zůstal. Postupně se zřizují i další místa specialistů: v roce 1953 se stal členem štábu ženijní instruktor – od následujícího roku je veden jako velitel zřízeného ženijního družstva. Ve štábu jej pak vystřídal instruk-

tor-psovod a nově vzniklo místo zástupce náčelníka štábu pro spojení – velitele spojovací čety. Mimochodem, po celé sledované období není členem štábu autoreferent praporu, je stále velitelem dopravního družstva (čety). Početný sektor týlu je od druhého roku ochuzen stažením dvou kuchařů do hospodářského družstva a, stejně jako štáb, řidičů do dopravního družstva, jejichž místa jsou nahrazena vozkou, podkovářem a veterinárním instruktorem. Na rozdíl od týlu brigády nezastřešuje týl praporu od roku 1953 ani veterinární ani zdravotní skupinu, obě jsou z něho vyčleněny. Řada změn proběhla analogicky s velitelstvím brigády (zřízení plánovaných míst pro předsedy stranických a svazáckých organizací v politické skupině) nebo s velitelstvím brigády a se záložním oddílem – rušení míst řemeslníků roku 1953.

Jednotky přímo podřízené velitelství praporu se během sledovaného období v podstatě skládají ze čtyř jednotek, pěší (záložní, střelecké) čety, hospodářského (od roku 1954 místo něj ženijního) družstva, dopravního družstva (čety), spojovací čety. Rámec jim po většinu zkoumaného období poskytovalo začlenění do velitelské roty v letech 1952, 1953 a 1955. Pro ustavení dalších zmíněných jednotek je pak charakteristické, že vznikaly zpravidla na úkor počtů záložní čety. Změny v jejich struktuře a počtech se projeví jednak ve spojení se změnami ve velitelství praporu, jednak analogicky se změnami jednotek přímo podřízených velitelství brigády. Vznik hospodářského družstva v roce 1952 byl dán přesunem kuchařů z týlu praporu, analogicky ke změně na velitelství brigády. Toto hospodářské družstvo je v roce 1954 zrušeno a jeho členové působí v jiných součástech velitelství praporu. Pozici hospodářského družstva mezi jednotkami přímo podřízenými velitelství praporu pak zaujalo ženijní družstvo, přičemž byl ženijní instruktor přesunut ze štábu praporu na post velitele tohoto družstva. Naopak, když bylo v téže roce zřízeno ve štábu místo zástupce náčelníka štábu pro spojení, je zrušeno místo velitele spojovací čety, neboť náčelník se stal velitelem spojovací čety. Při zavádění tarasnic k brigádě v roce 1953 nebyly vedle záložního oddílu a pěší čety velitelství brigády opomenuty ani jednotky přímo podřízené velitelstvím praporů, v jejichž pěších četách byla na úkor počtů pěších družstev vytvořena družstva tarasnic. Celkové systemizované počty jednotek přímo podřízených velitelství praporu se během zkoumaného pětiletí výrazněji neměnily a kolísaly v intervalu 70–74 (nic na tom neměnilo ani zrušení dvou míst ve spojovací četě v létě 1955), čili šlo spíše o proměnu vnitřní struktury. Jediná podstatná redukce byla nikoli systémová, ale místní, když byla zrušena pěší četa jednoho ze dvou chebských praporů a do určité míry mu byly též sníženy počty dopravní čety. Rámec jednotek, velitelská rota, končí, po přetržce v roce 1954, organizační změnou z léta 1955: sloučením velitelství bývalé velitelské roty a střelecké čety vzniká záložní rota. Osamostatnění jednotek z rámce má i věcné jádro: tyto jednotky jsou vedeny funkcionáři, kteří za daný obor činnosti u praporu zodpovídají: velitel dopravní čety je autoreferentem praporu, velitel ženijního družstva je ženijním instruktorem a zástupce pro spojení velí spojovací četě.

Záložní oddíl byl jedním z důležitých prvků, jež profilovaly chebskou brigádu a bri-

gády na hranici se Západním Německem obecně. Původně byl navržen velkoryse (440 pohraničnicků) jako záložní prapor s třemi údernými rotami o 282 pohraničnických a bylo v něm plánováno místo mj. pro četu ženistů, minometů a obrněných vozidel, což dávalo velitelství brigády určitou zálohu pro případ pohraniční operace či ozbrojeného incidentu na státní hranici. Na straně druhé však bylo primárním úkolem brigády zajišťovat vojenské střežení státní hranice pohraničními rotami a zabezpečení těchto rot určitým servisem – příkladem jsou ženijní a spojařské práce, které prováděly praporeční a brigádní zabezpečovací jednotky. Proto se dostával záložní prapor při rozdělování vojáků do jednotek na druhou kolej, a jelikož se ještě během prvního roku ukázala potřeba zřídit poddůstojnickou školu, byl tento prapor krácen i na svých tabulkových počtech. Jako podstatně méně velkorysý záložní oddíl pak setrval (do roku 1955) na úrovni do 170 tabulkových míst. To ovšem neznamenalo jeho imunitu před dalšími, tentokrát strukturními změnami, když se ve vybavení bojovou technikou postupně prosadila na úkor počáteční velkorysosti jistá uměřenost – viz v roce 1953 zrušení čtyř obrněných vozidel a její nahrazení četou tarasnic a také zrušení minometné čety v létě 1955 a některých řidičských míst bez náhrady. Při první změně v roce 1955 pak záložní oddíl dokonce ztratil svou výlučnost ve struktuře brigády a byl začleněn do jednotek přímo podřízených velitelství brigády, když důvodem začlenění byly úspory v těchto jednotkách – zrušení pěší čety. Z formálního hlediska pak tento akt působil jako signál dalšího sblížování s brigádami jižního typu.

S brigádní poddůstojnickou školou první tabulky, tak štedré k záložnímu praporu, nepočítaly, a tak se poddůstojnická škola tedy zřizovala mimo systemizované služby odvelováním frekventantů a personálu. Poprvé takto vznikla poddůstojnická škola v polovině ledna 1951 po ukončení výcviku vojáků převzatých od ČSLA a ukončena byla koncem května. Podruhé se v témže roce objevuje u brigády poddůstojnická škola koncem října, když nováčci, nastoupivší 23. 7. 1951, ukončili základní výcvik ve výcvikovém středisku. Poddůstojnická škola, dislokovaná v Aši, z nich stejně jako v prvním případě cvičila velitele družstev a obsluhy těžkých kulometů. Vojáci základní služby potřební pro službu u minometných jednotek, ženijních, spojovacích, psůvodi a posléze tarasnici byli cvičeni mimo útvary chebské brigády, i když některé menší kursy nelze ani v těchto oblastech u brigády vyloučit. Od roku 1952 byla poddůstojnická škola součástí organizačních tabulek a její předepsaný počet se pohyboval do roku 1954 včetně na 152 frekventantech a 210–212 místech celkově. Přitom necvičila na poddůstojníky jen vlastní vojáky, ale i příslušníky jiných brigád, které poddůstojnickou školu neměly (např. Karlovy Vary). Bylo také počítáno s tím, že zřízením poddůstojnické školy vznikne veliteli brigády záloha spolehlivější než jednotky dosavadního záložního oddílu, jak o tom svědčil i vznik 2. čety autoroty s výslovným určením pro převoz bojových jednotek z poddůstojnické školy – po zkušenostech z léta 1951 (akce Ludvík, Miroslav). V závěru sledovaného období ovšem dochází k podstatnému snížení plánovaných počtů školy – jen na 53 frekventantů, od léta 1955 pak na 90 frekventantů. Tato snížení jsou dána jednak obecnou nutností šetřit místy ve

prospěch jižních brigád, jednak tím, že i u těchto brigád se zřizují poddůstojnické školy. Na rozdíl od prvního roku existence brigády, kdy byla poddůstojnická škola zřizována a ukončována, je poddůstojnická škola od organizační změny v polovině ledna 1952 (vlastně už od konce října 1951) trvalou součástí struktury brigády bez časových přetržek. Z výkazů počtů je také zřejmé, že je kmenově stále naplněna, většinou dokonce převyšují kmenové či skutečné stavy plánované počty, s výjimkou fungování výcvikového střediska nováčků po 2–3 měsíce v roce.¹²⁷

I sestava rot chebské brigády prošla určitým vývojem. Na počátku připadlo na 124,3 km brigádě svěřeného úseku státní hranice celkem 1 525 pohraničnicků ve 25 rotách o jednotném typu 61, což znamenalo průměr délky střeženého úseku 4,97 km státní hranice na rotu a tudíž 12,27 pohraničnicků na 1 km státní hranice, přičemž na úseku hranice s NSR byly tyto hodnoty pro PS ještě příznivější. Stejná situace platila i pro rok 1952, v průběhu jehož první poloviny končí svou činnost dvě odloučené čety 9. a 13. roty 2. praporu. Dovodili jsme, že do započetí střežení státní hranice sestavou brigády došlo k převedení 12. roty Libá od 2. praporu Aš k 3. praporu Cheb. Do té doby měl 2. prapor 8 rot, 8.–15. rotu. S jarem roku 1953 přišel nárůst počtu rot o tři převzaté od 3. karlovarské brigády i s velitelstvím praporu, přičemž se odpovídajícím způsobem prodloužil i úsek střežení státní hranice. Převzaté velitelství praporu (Házlov, později Vojtanov) k sobě následně soustředilo i tři roty praporu Aš, které střežily hranici s NDR. V této době bylo dosaženo maxima systemizovaných stavů na rotách prvního sledu – 1 634. U brigády klesla hustota střežení: jednak převzatý úsek měl nižší hustotu, jednak byly normovány tři typy rot (61, 52, 46) lišící se v počtech v pěších družstvech a v přítomnosti nebo absenci družstva těžkého kulometu. Zařazení nové roty Pata (typ 46) však snížení připadající na vrub nižších systemizovaných počtů ostatních rot na bavorském úseku hranice vyrovnalo a tedy hustota střežení zde neklesla. Navíc zde byla poziční výhoda v hustší síti rot, tedy menší délky střežených úseků, a dozajista též vybudovaná ženijnětechnická zařízení. V roce 1954 se zmenšil úsek střežený chebskou brigádou o 1 rotu předanou brigádě karlovarské a v rotách byl posílen počet psůvodů o jednoho na úkor počtů v pěších družstvech. K podstatnému snížení stavů na pohraničních rotách dochází až v roce 1955, kdy jsou všechny roty systemizovány na stav 53 až na dvě s počtem 47. Hustota střežení tak klesá na 9,23 pohraničnicků na kilometr celkově, tedy o 3 pohraničnický oproti roku 1952 a oproti dřívějšímu také na bavorské hranici: na 14,36 – o více než 1 pohraničnicka na km. I tak cca desetiprocentní pokles plánovaných stavů nebyl ještě příliš velký a mohl být kompenzován propracovanějším systémem střežení, spoluprací s obyvatelstvem a obsluhou stále zdokonalovaného ženijnětechnického zařízení. Je třeba také brát v úvahu oproti počátku 50. let v úseku brigády již sníženou vlnu přechodů.

127 AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 28, 29, 51–53, 63–65, výkazy počtů 5. chebské brigády z let 1952–1954.

Ve zkoumaném pětiletí organizačního vývoje chebské brigády zjišťujeme tedy řadu podstatných změn. Důležitou byla především reflexe zkušeností z ochrany státní hranice, již vyjádřila v organizační rovině změna z počátku roku 1952. Další změny v organizaci se pak již dály v duchu snahy HS PVS (PS) získat systemizovaná místa k posílení brigád ležících na směrech chápaných jako vedlejší a přitom pokud možno zachovat „kvalitu“ střežení bavorského úseku státní hranice. Zde se zdrojem úspor pohraničnicků staly pohraniční rotý. V první fázi, kdy došlo k rozbití početní homogenity rot na 3 typy, se na těchto úsporách podílely v chebském případě vlastně jen rotý z hranice s NDR. V druhé fázi, kdy došlo k nivelizaci rot na nižší početní úrovni, pak již i rotý z bavorského úseku hranice. Dále se zdrojem úspor staly jednotky přímo podřízené velitelství brigády, zejména spojovací a dopravní rota, a do určité míry také jednotky přímo podřízené velitelství praporů. V konečné fázi sledovaného období pak také záložní oddíl a poddůstojnická škola.

Ústup od původní velkorysosti v systemizaci brigády byl vyvažován zaplňováním mezer ve stavech vhodnějšími posty či novými jednotkami, přeskupením pohraničních rot a ještě dalšími kroky, které jsme zde pro zaměření se na organizační vývoj neanalyzovali nebo zmínili jen okrajově: nárůst zkušeností z organizace a řízení ochrany státní hranice a jejich zobecňování do zdokonaleného systému služby na státní hranici, plánovitě budování drátěných zátarasů včetně elektrifikace, kontrolních pásů, pozorovaten, zlepšení kontroly nad zakázaným a hraničním pásmem, „spoluprací“ s obyvatelstvem atd.

5. pohraniční brigáda v letech 1956–1965

Organizační vývoj chebské brigády v dalších letech, prakticky až do roku 1960, vychází z organizačního stavu brigády roku 1955, přičemž nedochází k dislokačním změnám ani velitelství praporů, ani jim podřízených rot. Na všech rotách zůstává družstvo těžkých kulometů (5), dílčí změny ve struktuře rot však nastávají, když dosavadní typ 47 (rota Krásňany a rota Celnice) se převádí na typ 42 a všechny rotý typu 53 se převádějí na typ 52 – až na dvě rotý z 5. praporu (Doubrava a Horní Paseky), jejichž plánovaný počet je 60.¹²⁸ Určitá úspora osob na rotách (nyní 1 452 oproti 1 472 v půli roku 1955) je podpořena i úsporou jezdeckých koní, neboť jsou zrušeny u všech rot a jezdci převedeni do pěších družstev. Pouze u rot typu 60 v roce 1956 je ještě plánován jezdecký roj (6), ale již následující organizační změna k 1. 9. 1957 tento prvek ruší.¹²⁹ Nově tato poslední změna plánuje pohraničním

128 AMV Brno-Kanice, f. PS, k. 18, inv. j. 169. TR MV č. 57/56 nařizoval zesílit ochranu státní hranice s NDR z počtů PS. Důsledkem toho jsou posíleny ony dvě rotý při celkové snížených počtech na rotách daných novou typizací. Celkové stavy brigády, včetně oddělení pohraniční kontroly, jsou stanoveny na 2 509 a 16 civilních pracovníků.

129 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 156. Vydáno TR MV č. 105/57 z 12. 7. 1957 (viz AMV Praha). K tomuto datu má brigáda plánováno 2 459 a 17 občanských zaměstnanců. Snížení plánovaného počtu jezdeckých koní v PS bylo jedním ze základních bodů rozkazu.

rotám i praporům 1 až 2 tarasnice. Všechny roty jsou tak i nadále v zásadě shodné struktury, lišící se jen počtem pohraničníků plánovaných v pěších družstvech.

Zatímco sestava rot je početně i strukturně stabilní, jsou ostatní články brigády dynamičtější. Na velitelství brigády se projevuje to, co již bylo naznačeno v závěru roku 1955: snižuje se počet míst systemizovaných pro civilní zaměstnance.¹³⁰ Neznamená to ovšem, že by se tato místa (např. pradelny, řemeslníci v ubytovacím oddělení, uklízečky) rušila. To jen brigády mohly přijímat technické a hospodářské pracovníky podle svých potřeb a nebyly přitom vázány na početní kvótu stanovenou pro každou profesi. V tabulkách byly nadále plánovány již jen počty administrativních pracovníků a zdravotnického personálu, což v početním vyjádření vedlo k tomu, že počty civilních zaměstnanců klesly téměř na polovinu. V letech 1956 až 1959 systemizace velitelství brigády mírně klesá, přičemž „obětí“ v důsledku vnitřní reorganizace zrušením či sloučením funkčních míst jsou hlavně početnější oddělení štábu a týlu (operační, zpravodajské, proviantní). Místa pohraničníků-vojáků z povolání navíc snižuje i tendence (1957) zcivilnit písaře, plánované na jednotlivých odděleních. V roce 1959 pak pozorujeme znatelný úbytek míst na týlu velitelství brigády; to se ovšem zdá být administrativní záležitostí, neboť místa, která oproti minulému stavu postrádáme, jsou uvedena v hospodářské četě velitelství brigády.¹³¹

Mezi jednotkami přímo podřízenými velitelství brigády se nové neobjevují, pouze se setkáváme s dílčími změnami uvnitř jednotek. Spojovací rota po redukci míst stavečů ve prospěch jižních pohraničních brigád v roce 1955 se nadále již nečlení na čtyry, ale jen na družstva, když ze stavební čety je nyní stavební družstvo a z provozní čety provozní družstvo a radiodružstvo. Ženíjní četa v roce 1957 přibírá technické družstvo (4), tedy řidiče buldozerů a pásových traktorů. Proto současně klesly plánované počty dopravní roty, kde řidiči této techniky byli dosud plánováni. V roce 1959 se vedle zvýšení počtu radiodružstva ve spojovací rotě a počtů v četě nákladních vozidel v dopravní rotě několikanásobně zvýšily též počty hospodářské čety (ze 7 na 40). O jednom z důvodů jsme již mluvili výše. Druhým je vyčlenění družstev pro zvláštní úkoly ze záložního oddílu a jejich začlenění sem.

V této souvislosti je zajímavé pohlédnout na stav záložního oddílu. Tento útvar v roce 1956 navyšuje poněkud své počty (na 172) právě díky začlenění družstev pro zvláštní úkoly (27) do své sestavy při mírném poklesu počtu pohraničníků ve třech pěších (střeleckých) četách. V následujících letech pak jeho plánované počty opět klesají. Pokles míst, v roce 1957 na 158, jde na vrub snížení v pěších četách, snížení v roce 1959 na 116 je pak vedle poklesu v pěších četách dáno vzpomínaným přemístěním družstev pro zvláštní úkoly k hospodářské četě. V roce 1959 se v jeho struktuře objevuje také chemické družstvo, což je při organizování tzv. polochemických druž-

130 AMV Praha, RMV č. 45, čl. 50 ze 14. 9. 1955.

131 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 156. Systemizován počet 2 436 a 16 civilních zaměstnanců.

stev v záložních rotách praporů, náplni práce příslušníků oddělení bojové přípravy a oddělení dělostřeleckého a technického vyzbrojování a při převedení chemického náčelníka do oddělení bojové přípravy jedním z příznaků důležitosti této problematiky.

Na úrovni velitelství praporů dochází vůči roku 1955 k poklesu o více než 10 % (celkově tento článek, včetně přímo podřízených jednotek klesá v brigádě z 468 na 403). S organizační změnou v roce 1956, která snižuje praporeční velitelství z původních 30 o 6–8 míst, jde téměř výhradně početní pokles v týlu a službách. Pro výzbrojní, výstrojní a proviantní agendu již nejsou systemizována žádná místa, k ruce náčelníkovi týlu praporu zůstává jen pomocník. Lze tedy předpokládat, že tato agenda se centralizuje u velitelství brigády, kde v té době dochází ke zvýšení počtů v příslušných týlových odděleních (dělostřeleckého a technického zásobování, proviantního, výstrojního). U praporu pak můžeme předpokládat přesun části této agendy též na velitelské družstvo záložních rot v čele se staršinou. Ze zdravotnické služby je u praporů plánován jen zdravotník. Veterinární služba pak zůstává ve stavu jako v minulých letech. Nicméně změna v roce 1956 vede i k narůstání rozdílu mezi prapory: 1. prapor Hranice a 3. prapor Cheb nemají plánovány veterinární skupiny, což vedle obecné tendence krátit počty koní na rotách u 3. chebského praporu souvisí s tendencí krátit mu počty, neboť byl dislokován v sídle velitelství brigády. (Mimochodem v roce 1956 se organizační tabulky pro chebskou brigádu konečně „umoudřily“, alespoň v tom směru, že již v souladu se skutečným stavem označují za prapor s redukovanými počty 3. prapor Cheb a ne 4. prapor jako dosud.) Při další organizační změně, roku 1959, jsou rozdíly ve velitelství praporů posilovány též snižováním počtu zpravodajských referentů z dosavadních čtyř na dva nebo tři, maximální počty si udržuje již jen 2. prapor Aš a 5. prapor Vojtanov. Změna roku 1959 do jisté míry vrací zpět určité krajnosti změn z roku 1956 na velitelství praporu: alespoň v tom, že místo zdravotníka je nahrazeno lékařem a u prvního praporu, kde nebyla veterinární skupina, je plánováno místo veterinárního zdravotníka. Jednotky přímo podřízené velitelství praporu jsou v období právě popisovaných změn celkem stabilní co do struktury i složení, což přispívá k tomu, že plánované počty praporů (s výjimkou třetího bez záložní roty a s redukovanou dopravní četou) kolísají především vlivem změn ve velitelství praporů mezi 89 až 92 pohraničnický.

Rok 1959 byl u chebské brigády posledním rokem neměnnosti dislokace rot, jak jsme ji znali od roku 1953, resp. 1954. Oproti předešlým změnám v roce 1956 a 1957 nemá v tomto roce systemizovaný stav 60 pohraničníků 27. rota Horní Paseky, nýbrž její „kolegyně“ ze státní hranice s NDR 25. rota Plesná, a dohromady o 20 míst jsou sníženy obě rotý Trojmezí,¹³² což byla určitá ouvertura ke změnám v počtu článků

132 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 199, 1959, čj. PS-00373/14-1959 z 6. 4. 1959, příloha č. 1. AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, Výkaz počtu 5. brigády k 1. 1. 1960.

řetězce pohraničních rot. Když k 1. květnu roku 1960 končí činnost 18. rota Svatá Anna 3. praporu,¹³³ je to předzvěst dalších změn a současně i doklad, že do dislokace začínají, oproti počátečnímu období, hovořit ekonomické zájmy a zájem na rozvoji pohraničí. Určité důvody jsou i na straně Pohraniční stráže, neboť ta začíná pociťovat potřebu investic do oprav stávajících objektů rot, resp. na stavby objektů nových.¹³⁴ V této souvislosti se jako řešení jevílo rozdělení úseku některé roty mezi sousední, za současného přidání pohraničnicků těmto rotám. Rovněž bylo možno docílit i toho, aby se takto ušetřili důstojníci a poddůstojníci z povolání a mohla jimi být obsazena dosud volná funkční místa.¹³⁵ Zde je tedy počátek cesty, na jehož konci později stojí rotý s plánovanými počty 80 až 90 pohraničnicků.

V praxi si tedy úsek 18. roty mezi sebe rozdělují sousedé, přičemž je jim zvýšen plánovaný počet pohraničnicků: Svatému Kříži z 52 na 60 a Horní Hraničné na 76.¹³⁶ Tentýž mechanismus je užít, když o půl roku později je rušena 5. rota Štítary: rota je sloučena se sousední rotou Újezd (nově 76 pohraničnicků), z čehož též početně profitují blížká 3. rota Pastviny (60) i vzdálenější 14. Dubina s 16. rotou Pomezí (obě nyní 60).¹³⁷ Po roce, v dubnu 1962, přichází zrušení dvou rot naráz. Šlo o zrušení rot Trojmezí II, jejíž úsek se sloučil s úsekem rot Trojmezí I (nyní jen Trojmezí) a část přebrala sousední rota Ebmat (Celnice), a rotý Pomezná, jejíž exponovaný úsek byl jednak z velké části zatopen vodou z napouštěné přehrady na Ohři (včetně velitelského stanoviště), jednak rozdělen mezi sousední Dubinu a Pomezí.¹³⁸

Zrušení čtyř rot během dvou let bylo činitelem působícím i na organizační vývoj na stupni praporů. Po více než deseti letech od zaujetí sestavy se v této době pociťuje jako zbytečné, aby prapor velel pěti a méně rotám... A to byl případ i 3. praporu, jenž byl, jak již bylo zmíněno výše, při zajišťování svého chodu, vzhledem k již vzpomínané absenci záložní rotý, navíc odkázán na výpomoc velitelství brigády. V polovině května 1962 bylo velitelství tohoto praporu i s přímo podřízenými jednotkami zrušeno a jeho

133 Tamtéž, inv. j. 327, čj. PS-00205/14-1960 z 6. 4. 1960.

134 Objekt 18. rotý byl zchátralý a k dispozici byla nová budova ubikací 17. rotý. Viz tamtéž, Návrh na sloučení 17. a 18. rotý a na rozšíření úseku 19. rotý.

135 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 199, 1959, čj. PS-00309/11-1959 z 20. 3. 1959.

136 Tamtéž. Současně je navýšen z 52 na 60 i plánovaný počet 8. rotě Krásná a plánovaný počet žáků poddůstojnické školy z 90 na žáků. Je tak vyčerpán počet míst vojáků základní služby ze zrušené rotý. Zvýšení počtu pohraničnicků v rotě se projevuje v podstatě pouze ve střeleckých družstvech, i když u rotý o počtu 76 je přidán i jeden zástupce velitele rotý; dělí se pak jejich kompetence – zástupce velitele pro službu a zástupce pro výcvik.

137 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 243, čj. PS-0044/14-1961.

138 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 327, Hlášení velitele 1. rotý o zrušení 2. rotý 6. 4. 1962. Původně se měla rušit rota Trojmezí I. Rozdíl je ovšem nepodstatný, neboť nové velitelské stanoviště Trojmezí bylo plánováno mezi oběma dosavadními stanovišti rot. Jelikož z hlediska počtu tzv. narušitelů šlo o málo aktivní úsek, navrhovalo se toto sloučení již v březnu 1959. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 199, čj. PS-00309/11-1959 z 20. 3. 1959. V případě přehrady pak na podzim 1959. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 204, čj. PS-00637/11-59 ze 14. 10. 1959 a AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 327, čj. PS-058/1962 z 20. 4. 1962.

Prvotní systemizace rot Trojmezí zněla na 76 osob. Viz AMV Brno-Kanice, A 2/2, inv. j. 1145, Kolegium MV 18. 2. 1960 k bodu: Zrušení a sloučení některých pohraničních rot v PS. Totéž číslo ještě k 1. 3. 1962 v kádrovém rozkaze velitele 5. brigády č. 03/1962. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 148.

pohraniční roty převedeny k sousedním praporům. Tuto změnu, nové číslování i typy rot (v závorkách) přináší následující tabulka (tab. 4).¹³⁹

Tab. 4. Sestava pohraničních rot 5. brigády od května 1962.

1. prapor Hranice	2. prapor Aš	3. prapor Cheb	4. prapor Vojtanov
1. rota Trojmezí (64)	6. rota Krásná (60)	13. rota Pomezí n. Ohří (76)	20. rota Luby (60)
2. rota Pastviny (60)	7. rota Selbská (52)	14. rota Horní Hraničná (76)	21. rota Plesná (60)
3. rota Újezd (64)	8. rota Nový Žďár (60)	15. rota Svatý Kříž (60)	22. rota Vojtanov (60)
4. rota Krásňany (52)	9. rota Hájovna Pata (52)	16. rota Slapany (52)	23. rota Horní Paseky (60)
5. rota Celnice (Ebmath) (52)	10. rota Polná (52)	17. rota Starý Hroznatov (52)	24. rota Doubrava (60)
	11. rota Libá (52)	18. rota Kozly (52)	
	12. rota Dubina (76)	19. rota Mýtina (52)	

Plánované počty na rotách v období charakterizovaném rušením čtyř pohraničních rot a v důsledku toho i jednoho z praporů, tedy od organizační změny v roce 1959 až po skloněk roku 1963, klesly jen mírně, ze 1 432 na 1 416,¹⁴⁰ přičemž platí, že k onomu snížení došlo jen po změnách roku 1960, kdy ze zrušených rot uvolnění pohraničníci sice jsou rozděleni na vybrané rotu, ale ne všichni: malá část míst byla převedena jednak k počtům poddůstojnické školy, jednak (vojáci z povolání) na jiná místa ve struktuře brigády. Snaha, aby místa uvolněná zrušením pohraničních rot byla přidána jiným rotám brigády, je ještě markantnější při změnách v dubnu a květnu 1962, kdy celkové systemizované stavy na pohraničních rotách zůstaly zachovány. Je třeba ještě podotknout, že redukce v sestavě rot z roku 1962 změnila i některé typy jinak, než zněl původní záměr: Trojmezí má místo 76 pohraničnicků 64 a rota Újezd rovněž. Při vyhodnocení, hlavně Trojmezí, jako méně „aktivního“ úseku to lze interpretovat jako snahu posílit jiné, namáhanější úseky.

Samozřejmě, že markantní změnou tohoto časového úseku bylo rozdělení úseku 3. praporu mezi oba sousední, Aš a Cheb, přičemž vlivem zrušení zmiňovaného praporu a také výrazným snížením počtů záložních rot zbylých praporů klesla suma míst na

139 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 11, Rozkaz velitele 5. brigády č. 41 z 3. 5. 1962; tamtéž, inv. j. 327, čj. PS-00383/01-1961 ze 4. 5. 1961; tamtéž, inv. j. 335, čj. PS-001104/14-OS-1962 ze 4. 12. 1962.

140 Tamtéž, výkazy počtů chebské brigády 1. 1. 1960–1. 1. 1964. Následný text je zpracován s využitím těchto materiálů.

velitelství praporů, i přes posílení spojovacích a dopravních jednotek aj.,¹⁴¹ na minimum (ze 402 na sklonku roku 1959 na 324 k 1. 12. 1962, tedy o pětinu). Novým prvkem ve struktuře velitelství praporu se stalo praporeční obvodu.

Též další strukturní články se poněkud měnily. Zpočátku byl analogicky s tlakem na úspory míst jinde zdrojem úspor záložní oddíl, kde poklesl jeho systemizovaný počet ze 116 na 90 v roce 1961¹⁴² v důsledku omezení počtu pohraničnicků ve střeleckých (pěších) četách a vlivem sloučení čtyř tarasnic a kulometné čtyři v četu zbraní. V další fázi pak dochází k jeho navýšení až k původní hladině opětným zvýšením počtů ve střeleckých i zabezpečovacích jednotkách (dopravní družstvo a hospodářské družstvo). Důraz na protichemickou ochranu dokládá chemická četa na místě dosavadního družstva.

Početně ovšem narůstá i velitelství brigády: reorganizací a navyšováním míst se vytváří skupina funkčních míst podřízená chemickému a ženijnímu náčelníkovi, navyšuje se rovněž spojovací oddělení. Všechny tyto změny souvisejí jednak s důrazem na protichemickou ochranu jednotek od konce 50. let, jednak s rozvojem, výstavbou a opravami ženijnětechnického zabezpečení, spojení a signalizace a užití techniky. Tyto trendy podporuje i navyšování jednotek velitelství brigády přímo podřízených: dopravní roty, spojovací čety a ženijní roty, od roku 1962 na místě ženijní čety. Jako nový prvek je ve výkazech počtů brigády uváděna chovná stanice služebních psů.¹⁴³ To vše zapříčinilo, že od organizační změny v roce 1959 do přelomu let 1962 a 1963 vzrostlo velitelství brigády jako celek z 272 na 361, tedy téměř o třetinu. Další nárůst velitelství brigády na sklonku roku 1963 (na cca 670) pak souvisí se zrušením poddůstojnické školy v Aši. Frekventanti pro potřeby chebské brigády se nyní spolu s frekventanty dalších brigád (karlovarské, děčínské a plánské) cvičí od října v poddůstojnické škole Tisová.¹⁴⁴ V důsledku toho pak podstatně narůstá velitelství brigády, neboť všichni pohraničníci odvelení do jakékoli poddůstojnické školy jsou vedeni u hospodářské čety jako nadpočetní...¹⁴⁵

Ze všech těchto změn je vidět snaha zhopodárnit a zefektivnit činnosti Pohraniční stráže: jak v případě dislokačních změn na úrovni pohraničních rot a praporů, tak v případě posílení zabezpečovacích jednotek brigády (i praporů) i v případě změny v systému výchovy poddůstojníků. Všechny jsou oproti větší části časového úseku 50.

141 Změny tabulek mírových počtů k 1. 6. 1962. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 148, Kádrový rozkaz velitele 5. brigády č. 08/1962.

142 Snížení počtů v záložních oddílech se uskutečnilo ve prospěch posílení pohraničních brigád chránících státní hranici s Rakouskem a NDR, kde stále rostl počet tzv. narušitelů. Změna se měla provést k 1. 4. 1961. Viz AMV Brno-Kanice, f. A 2/2, inv. j. 1189, Kolegium MV 30. 3. 1961.

143 Poprvé zachyceno ve výkazu počtu brigády k 1. 12. 1962. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-001164/14-OS-1962.

144 PS-útvár 2700 Březová, okres Sokolov. Po stránce materiálnětechnického zásobování, finančního a zdravotnického zabezpečení spadá škola do péče 5. brigády. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 282, Rozkaz velitele PS č. 022 ze 14. 8. 1963.

145 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-001313/14-OS-1963.

let výraznou proměnou. Neměly však tolik času ke svému obhájení, jako by tomu bylo bývalo v předchozím desetiletí, kdy po ustavení brigády a vybudování systému ochrany státní hranice následovalo několik „organizačně klidných“ let. V kontextu rozsahu následující strukturální změny se zdají naopak velmi mírné.

Celkové plánované počty brigády zachovávaly v daném období stav kolem 2 400 pohraničníků, jejich nárůst až k hladině 2 600¹⁴⁶ byl způsoben, vedle nastíněného zvýšení záložního oddílu a jednotek přímo podřízených veliteli brigády, také zvýšením plánovaných počtů na OPK (ze 77 na 90). Především však zásadní podíl na nárůstu mělo přidání míst poddůstojnické školy (z 90 žáků na 221 žáků) a posléze vedení frekventantů těchto škol u hospodářské čety.¹⁴⁷

Avizovaná nová strukturální změna se započala v rámci brigády připravovat od přelomu let 1963/64 tak, aby od jara (1. 4. 1964) mohla většina jejích ustanovení vstoupit v platnost. Její základní tendencí bylo posílit ochranu státních hranic s Rakouskem na úkor počtů jednotek na hranici s NDR a dále zefektivnit ochranu státních hranic s NSR, ovšem nikoli počty z jiných úseků hranic, nýbrž „účelnou reorganizaci“. Reorganizace na hranici s NSR pramenila ze stále se zvyšující zatíženosti pohraničníků v přípravě na plnění úkolů obrany státní hranice v počátečním období války. V neposlední řadě bylo zdůrazňováno dosáhnout touto reformou vyšší hospodárnosti u dotčených složek.¹⁴⁸

Pokyny k reorganizaci, jejíž plánovači zdaleka nepřeháněli, když tvrdili, že bude novou organizací od doby zaujetí nové sestavy vojsk MV, byly vydány již koncem roku 1963. Cílem bylo zvýšit účinnost práce štábu na všech stupních a účelnější rozvržení sil PS všeobecně ve prospěch prvosledových jednotek. Posílení jednotek, které bezprostředně prováděly ochranu státní hranice, nalezlo svůj výraz, vedle zvýšení plánovaných stavů na rotách, také ve vytvoření systému (tří) čet u roty. Toto mělo vést ke zkvalitnění výkonu služby k ochraně státní hranice i k vyčlenění více času k přípravě či výcviku vojáků základní služby i vojáků z povolání při snížení jejich zatížení výkonem služby.¹⁴⁹

146 Celkový počet udáván 2 605. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-001313/14-OS-1963.

147 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 148, kádrový rozkaz velitele 5. brigády č. 11/1963 z 30. 11. 1962.

V souvislosti s eskalací mezinárodního napětí v otázce Berlína bylo rozhodnuto dočasně posílit PS protitankovými jednotkami a jednotkami protivzdušné obrany. U 5. brigády měl oddíl samohybných děl plánované stavy 194 osob se 41 lehkými samohybnými děly ráže 75 mm ve čtyřech bateriích o 15 palebných četách. Osádky byly rozmístěny u některých pohraničních rot a na exponovaných místech: např. tři čety byly u přechodu v Pomezí. Další z posilových jednotek 5. brigády, oddíl protivzdušné obrany, měl dvě baterie s plánovaným počtem 139 osob a 12 protiletadlových dvoukanónů ráže 30 mm. Organizační tabulky těchto oddílů byly vydány koncem srpna 1961 a signovány zástupci resortu příjemce i poskytovatele, vnitřní i obrany, náměstkem MV L. Hlavačkou a náčelníkem generálního štábu ČSLA O. Rytířem. Pro 5. brigádu byla určena směrnice k přípravě převzetí těchto posilových jednotek ze 7. 9. 1961. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 243, čj. PS-00579/14-1961. Existenci těchto jednotek u brigády lze předpokládat do počátku roku 1962. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, Výkaz počtu 5. brigády k 1. 1. 1961. Tamtéž, inv. j. 148, kádrový rozkaz velitele 5. brigády č. 02/1962.

148 AMV Brno-Kanice, f. A 2/2, inv. j. 841, Vojenská komise obrany ÚV KSČ k bodu: Návrh na změny v organizaci útvarů a jednotek PS, příloha III.

149 AMV Praha, RMV č. 38 z 22. 11. 1963; AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 282, 1963, Rozkaz velitele PS č. 0033 ze 7. 11. 1963; f. 2342, inv. j. 327, čj. PS-00993/14-1963 z 18. 12. 1963.

Organizační změna u chebské brigády spočívala v první fázi v rušení rot – 4. roty Krásňany, 9. roty Pata, 17. roty Starý Hrozňatov (i když rozkaz ministra vnitra č. 38 a rozkaz velitele PS č. 033 označily ke zrušení sousední 16. rotu Slapany)¹⁵⁰ a 18. roty Kozly. Zesíleny byly dosavadní 5. rota Celnice, 8. rota Nový Žďár, 10. rota Polná, 16. rota Slapany, 19. rota Mýtina, 24. rota Doubrava, 1. rota Trojmezí, 13. rota Pomezí a 11. rota Libá. Ač toto rušení se mohlo provést v duchu rozkazu ministra vnitra podle ubytovacích podmínek do konce roku 1965, v praxi bylo provedeno už během ledna 1964.¹⁵¹ Přitom byly všechny roty, i vlivem zvýšení svých systemizovaných počtů slučováním úseků, postaveny na četovou organizaci.

V druhé rovině této organizační změny, jež měla být provedena do 1. 4. 1964 (v praxi byla provedena do konce února), jsou zrušeny dosavadní 1. prapor Hranice a 3. prapor Cheb a od 12. plánské pohraniční brigády, z níž byla mezitím ustavena brigáda poddůstojnických škol, je převzato jedenáct prvosledových rot a velitelství dvou praporů s přímo podřízenými jednotkami. První z převzatých praporů, dislokován v Dolním Žandově, se stal 3. praporem 5. brigády, druhý v Halžích pak 4. praporem.¹⁵² Ve Vojtanově a v Aši zůstává velitelství praporu, nyní 1. a 2. prapor; oba si rozdělily roty hranického praporu, zatímco roty chebského praporu byly podřízeny velitelství praporu v Dolním Žandově.

Brigáda má po těchto změnách o 900 pohraničnicků více než před rokem (3 369). U velitelství brigády a jeho zabezpečovacích jednotek nedošlo ke strukturálním změnám, dílčího zvýšení se oproti předešlému stavu dočkaly spojovací a ženijní rota. Záložní oddíl zůstal jak strukturně, tak početně stejný (119). Na stupni praporu dochází k nominálnímu nárůstu, když pro čtyři velitelství je plánováno 375 míst oproti dosavadním 337, přičemž posíleny jsou dopravní družstvo a podobně jako u velitelství brigády spojovací četa. Fakticky ovšem dochází k úsporám, neboť ze čtyř chebských praporů zbyly jen dva, další dva jsou plánské. V 31 pohraničních rotách brigády je plánováno 2 120 pohraničnicků. V tomto počtu pak vidíme hlavní příčinu růstu celkového plánovaného počtu osob brigády, když zvýšení na rotách je dáno začleněním oněch 11 plánských rot (692 osob), neboť dosavadní chebské roty i přes načrtnuté reorganizace a slučování mění své plánované stavy v souhrnu jen o 1 % (1 428).¹⁵³

Následující tabulka představuje prvosledovou sestavu brigády po nastíněných změnách. V závorkách jsou uvedeny plánované stavy rot (tab. 5).

150 Též dle AMV Brno-Kanice, f. A 2/2, inv. j. 841. Naopak 17. rotu zmiňuje pozdější nařízení k reorganizaci 5. brigády z prosince. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 327, čj. PS-00993/14-1963 z 18. 12. 1963.

151 AMV Brno-Kanice, f. A 2/2, inv. j. 841.

152 V rozkaze velitele PS č. 0033 ze 7. 11. 1963 byl termín pro převzetí praporů a rot 12. brigády stanoven na 28. 2. 1964. Nakonec převzetí provedeno počátkem února. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 287, 1964, čj. PS-0140-1/15-64 z 5. 2. 1964.

153 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335. Výkaz počtů k 1. 1. 1965 ve srovnání s předešlými výkazy; tamtéž, inv. j. 327, čj. PS-00993/14-1963 z 18. 12. 1963; tamtéž, příloha k čj. PS-0089/01-64 z 22. 1. 1964.

Tab. 5. Pohraniční roty po organizační změně roku 1964.

1. prapor Vojtanov	2. prapor Aš	3. prapor Dolní Žandov	4. prapor Halže
1. rota Luby (60)	7. rota Horní Paseky (60)	16. rota Pomezí n. Ohří (84)	24. rota Slatina (60)
2. rota Plesná (60)	8. rota Doubrava (72)	17. rota Horní Hraničná (84)	25. rota Broumov (68)
3. rota Vojtanov (60)	9. rota Celnice (72)	18. rota Svatý Kříž (68)	26. rota Tišina (68)
4. rota Polná (68)	10. rota Trojmezí (84)	19. rota Slapany (84)	27. rota Branka (68)
5. rota Libá (60)	11. rota Pastviny (68)	20. rota Mýtina (84)	28. rota Pavlův Studenec (68)
6. rota Dubina (84)	12. rota Újezd (72)	21. rota Oldřichov (60)	29. rota Pavlova Huť (60)
	13. rota Krásná (60)	22. rota Dyleň (60)	30. rota Vašíček (60)
	14. rota Selbská (60)	23. rota Mohelno (60)	31. rota Skláře (60)
	15. rota Nový Žďár (84) ¹⁵⁴		

Po této změně střežila 5. pohraniční brigáda od února 1964 úsek státní hranice o délce 195,072 km, což bylo dosavadní maximum. Na tomto úseku měla k dispozici 139,789 km drátěného zátarasu, 136,134 km kontrolního pásu a 144,506 km signální stěny.¹⁵⁵

Brigáda v době podřízení Pohraniční Stráže Ministerstvu národní obrany

Nový rozměr dostala organizační opatření motivovaná snížením nákladů na systém ochrany státní hranice v následujícím roce. V říjnu 1965 se usneslo předsednictvo ÚV KSČ na zrušení vojskové ochrany státní hranice s NDR a zřehospodárnění ochrany na hranici s kapitalistickými státy. Jak se dále uvádělo, „měly se provést potřebné organizační změny, upravit počty, strukturu a početní stavy Pohraniční stráže,“ ... zkvalitnit „úroveň řídicí práce všech stupňů velení.“¹⁵⁶

Počty Pohraniční stráže byly sníženy celkem o 9 810 osob, z toho na hranici s NSR

¹⁵⁴ Tamtéž, inv. j. 335, čj. PVS-001007/14-1964.

¹⁵⁵ Tamtéž, inv. j. 327, příloha k čj. PS-00149/11-1964 z 10. 2. 1964.

¹⁵⁶ Opis usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 26. 10. 1965 k bodu: Vytvoření jednotných ozbrojených sil a nezbytné úpravy v systému státní hranice a objektů zvláštní důležitosti. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 323, 1966, s. 2, 4.

a Rakouskem o 4 500 osob. Snížení stavů bylo zdůvodnitelné i klesajícím počtem pokusů o nedovolené opuštění republiky přes státní hranice střežené jednotkami PS „v posledních letech“.¹⁵⁷ Úpravy v systému ochrany státní hranice konkrétně znamenaly dnem 1. 1. 1966 vyčlenit Pohraniční a Vnitřní stráž z resortu Ministerstva vnitra a začlenit ji do Ministerstva národní obrany (MNO). Bylo také rozhodnuto k 1. 4. 1966 zrušit vojskovou ochranu státní hranice s NDR a do 1. 7. 1966 zrušit Vnitřní stráž.¹⁵⁸ V podřízení Pohraniční stráže Ministerstvu národní obrany se zrcadlil i ohled na vojenskou doktrínu. Nově byly stanoveny úkoly PS za války, což znamenalo vybavit ji moderní bojovou technikou. Zvýšil se důraz na bojovou přípravu a na obranu státních hranic, zjednodušilo se velení a sjednotily se útvary PS s útvary ČSLA v oblasti materiálnětechnického zásobování, zdravotnického zabezpečení atd.¹⁵⁹

V době přijetí usnesení nevykazuje organizační struktura 5. brigády podstatné rozdíly vůči stavu z konce února 1964. Mírně posílena byla v úseku brigády dislokováná oddělení pohraniční kontroly: OPK Cheb, resp. Pomezí (silniční a železniční přejezd – 71 osob), OPK Vojtanov (silniční a železniční přejezd – 31 osob) a OPK Aš (železniční přejezd – 7 osob).¹⁶⁰ 31 pohraničních rot se tedy stále členilo do čtyř typů dle počtu vojáků: typ 60 (14 rot), typ 68 (7 rot), typ 72 (3 roty), typ 84 (7 rot). Vnitřní struktura roty spočívá ve třech střeleckých četách a velitelském družstvu. Tabulkově má brigáda 3 376 osob (skutečný počet k 1. 11. 1965 činil 3 225 osob). S brigádou spolupracovalo k tomuto datu také 713 pomocníků Pohraniční stráže, kteří byli „využíváni k přímému výkonu služby v týlu rot, ke kontrole osob ve veřejných dopravních prostředcích, ke kontrole železničních a autobusových zastávek.“¹⁶¹

Pro chebskou brigádu byla reorganizace PS roku 1966 charakterizována shodou okolností oběma hlavními vnějšími příznaky, které se u ostatních brigád uplatnily jednotlivě: od 1. 1. 1966 nebyl používán elektrický proud vysokého napětí v ochraně státní hranice¹⁶² a 1. 4. 1966 oficiálně skončilo vojskové střežení státní hranice s NDR, když 63 km úseku bývalých pohraničních rot Luby, Plesná, Vojtanov, Horní Paseky, Doubrava a Krásňany (do té doby jmenována jako Celnice) bylo předáno

157 AMV Brno-Kanice, f. A 2/3, inv. j. 936, Návrh usnesení předsednictva ÚV KSČ k bodu: Zhodnocení podřízení PS ministerstvu národní obrany v souvislosti s dalším zvalitněním ochrany státní hranice, čj. ZU-0024/F-1969. Příloha II: Důvodová zpráva, s. 4.

158 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 323, Opis usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 26. 10. 1965 k bodu: Vytvoření jednotných ozbrojených sil a nezbytné úpravy v systému státní hranice a objektů zvláštní důležitosti, s. 6n. AMV Praha, Rozkaz prezidenta republiky z 10. 11. 1965 (opis): Vytvoření jednotných ozbrojených sil. (Přiloženo k RMV č. 41 z 5. 11. 1965.) Tamtéž, RMV č. 41 z 5. 11. 1965.

159 AMV Brno-Kanice, f. A 2/3, inv. j. 936, Návrh usnesení předsednictva ÚV KSČ k bodu: Zhodnocení podřízení PS Ministerstvu národní obrany v souvislosti s dalším zvalitněním ochrany státní hranice, čj. ZU-0024/F-1969. Příloha II Důvodová zpráva, s. 5.

160 OPK ze 101 na 109. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-001116/14-OS-1965.

161 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 311, čj. PS-001021/01-1965 z 20. 11. 1965, s. 1, 2, 4.

162 V nové výstavbě je již pouze jednoduchý zátaras se signálním zařízením. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 327, čj. PS-001115/66 z 30. 5. 1966, s. 7.

pohraničním oddělením VB.¹⁶³ Také na zbývajícím úseku hranice došlo ke změnám. Střežený úsek státní hranice s NSR se chebské brigádě zkrátil, navíc v něm ubylo několik rot. V organizačních změnách jednak v únoru mizí 5. rota Libá, 21. rota Oldřichov, 26. rota Tišina, 29. rota Pavlova Huť a 31. rota Skláře,¹⁶⁴ jednak je v březnu celý úsek 21.–31. roty předán 12. pohraniční brigádě Planá u Mariánských Lázní. Tato brigáda vzniká z dosavadní brigády poddůstojnických škol tak, že školy jsou znovu včleněny do příslušných brigád a od sousedních pohraničních útvarů přebírá 12. brigáda část střežené státní hranice. V případě chebské brigády jde o úsek 44 760 m s pohraničními rotami Dyleň, Mohelno, Slatina, Broumov, Branka, Pavlův Studenec, Vašíček a s výcvikovým oddílem Halže.¹⁶⁵

Změna k 1. 4. 1966 nepřipravila 5. brigádu jen o 18 rot a 107 km střežené státní hranice. Znamenala současně vznik dvoustupňového řízení brigáda-rota zrušením praporů jako středního článku velení. Fakticky však zaniklo pouze velitelství 1. pohraničního praporu Vojtanov,¹⁶⁶ ostatní se transformovaly i se záložními rotami ve výcvikové oddíly Aš, Dolní Žandov;¹⁶⁷ jak již bylo řečeno výše, výcvikový oddíl Halže byl předán 12. brigádě. Přebyteční vojáci základní služby buď zůstávají v tzv. zpětných odřadech pro likvidaci útvarů, odstraňování drátěného zátarasu a přestavbu spojení, nebo jsou přemístěni k útvarům ČSLA, nejčastěji k silničnímu vojsku.¹⁶⁸ Brigáda má nyní plánovaný stav jen 1 595 pohraničníků, její roty jsou pouze dvou typů, 85 a 72.¹⁶⁹

Po změnách, připadajících jednak na rušení prvosledových rot, jednak na vytvoření nové soustavy velení, bylo v roce 1967 přikročeno ke „*zřízení zabezpečovacích jednotek podle nových organizačních tabulek*“ vydaných velitelstvím PS pod čj. 00487/13-67 s platností od 1. 9. 1967, jímž se tyto jednotky rozdělily na zabezpečovací a technické týlové. U velitelství chebské brigády nalezneme od tohoto data mezi zabezpečovacími jednotkami velitelskou, spojovací a ženijní rotu, dále chovnou stanici služebních psů a dva výcvikové prapory (dosud výcvikové oddíly). Mezi technickými a týlovými jednotkami je to technická opravna, rota týlového zabezpečení a brigádní obvaziště. Ruší se naopak dopravní rota, hospodářská četa a četa chemické ochrany.¹⁷⁰ Vojáci

163 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 326, čj. PS-00243/11-1966 z 31. 3. 1966; tamtéž, k. 324, čj. PS-00591/1966 z 8. 4. 1966.

164 Tamtéž, k. 335, Rozkaz velitele PS č. 004 z 20. 1. 1966, s. 1; AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, příloha k čj. PS-0103/01-1966 z 27. 1. 1966, s. 3; tamtéž, inv. j. 327, čj. PS-0095/01-1966 z 28. 1. 1966, s. 3. 31. rota je označena jako Zlatý Potok, což je lokalita poblíže Sklářů.

165 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 335, Rozkaz velitele PS č. 005 z 20. 1. 1966, s. 1; tamtéž, k. 327, 1966, čj. PS-00296/01-1966 z 28. 3. 1966.

166 Tamtéž, čj. PS-001115/66 z 30. 5. 1966, s. 1.

167 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PVS-001024/14-1966; tamtéž, inv. j. 327, čj. PS-0095/01-1966 z 28. 1. 1966, s. 7.

168 Tamtéž, k. 324, 1966, čj. PS-00591/1966 z 8. 4. 1966. tamtéž, k. 327, 1966, čj. PS-001115/66 z 30. 5. 1966, s. 10. – Jak se zdá, příliv uvolněných vojáků z PS k ČSLA nebyl velký, zpravidla byli do zpětných odřadů určováni ti, jímž měla v krátké době skončit základní služba. Navíc práce odřadů se oproti předpokladům protáhla; např. zpětné odřady na hranici s NSR a Rakouskem jsou rušeny až 26. 9. 1966, tj. 6 měsíců po provedené reorganizaci. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 324, čj. PS-00591/1966, 30. 9. 1966.

169 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PVS-001024/14-1966.

170 Tamtéž, inv. j. 16, k. 18, Rozkaz velitele 5. pohraniční brigády č. 085/1967 z 31. 8. 1967, s. 1.

z bývalé hospodářské čety jsou zpravidla včlenění do hospodářské čety působící v rámci roty týlového zabezpečení, vojáci čety chemické ochrany jsou přeřazeni jednak do velitelské roty, jednak do technické opravny. Zrušená dopravní rota dodala své příslušníky automobilní četě při rotě týlového zabezpečení, automobilní četě při velitelské rotě, technické opravně a ženijní rotě.¹⁷¹ Proměnu brigády v období od března 1966 do září 1967 charakterizuje následující tabulka.¹⁷²

Tab. 6. Organizace 5. pohraniční brigády Cheb od září 1967.

<i>Velitelství brigády</i>	<i>Pohraniční jednotky</i>	<i>Zabezpečovací jednotky</i>	<i>Technické týlové jednotky</i>
velitelství	1. Trojmezí	velitelská rota	technická opravena
politické oddělení	2. Pastviny	spojovací rota	rota týlového zabezpečení
štáb	3. Újezd	ženijní rota	brigádní obvaziště
agenturně-operační oddělení	4. Krásná	chovná stanice služebních psů	veterinární ošetřovna
technické oddělení	5. Selbská	1. výcvikový prapor Aš	
týl	6. Nový Žďár	2. výcvikový prapor Žandov	
finanční oddělení	7. Polná		
sportovní četa	8. Dubina		
	9. Pomezí		
	10. Horní Hraničná		
	11. Svatý Kříž		
	12. Starý Hrozňatov		
	13. Mýtina		

Změnou k 1. 9. 1967 došlo ke snížení počtu typů rot, když na přelomu let 1967 a 1968 má všech třináct rot plánovaný počet 76 vojáků,¹⁷³ což snižuje stavy na rotách na 1 032 pohraničnicků. Organizační změnou k 1. 9. 1967 je také zpřesněna role vý-

171 Tamtéž, Příloha k rozkazu velitele 5. pohraniční brigády č. 085/1967 z 31. 8. 1967.

172 Tamtéž, inv. j. 335, Výkaz počtů ke dni 1. 1. 1968; tamtéž, inv. j. 16, k. 18, Rozkaz velitele 5. pohraniční brigády č. 085/1967, s. 1; AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 349, čj. 001905-28-1967, s. 6. Výkazy počtů k 1. 1. 1968 a pozdější vytýkají kádrovou skupinu jako prvek přímo podřízený veliteli brigády, zatímco zde se uvádí začleněná do politického oddělení. Naopak zase výkaz k 1. 1. 1968 neuvádí samostatně, mimo štáb brigády působící, agenturněoperativní oddělení.

173 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, Výkaz počtů ke dni 1. ledna 1968; tamtéž, f. 2357/VPS, k. 349, čj. 01998-28-1967 z 29. 8. 1967, s. 1n.

cvikových oddílů. Nejenže dochází k jejich přejmenování na výcvikové prapory, ale jsou i stanoveny zásady organizace výcviku u výcvikového praporu. Má se zde provádět „*soustředný výcvik příslušníků pohraničních rot*“ a nikoli výcvik příslušníků zabezpečovacích (a snad i týlových) jednotek. K těmto praporům mají být dle plánu povolávána organická družstva, resp. celé čety.¹⁷⁴ Postavení obou výcvikových praporů bylo jednak provedeno už zmíněným snížením počtu v pohraničních rotách, jednak, a to z větší části, zvýšením plánovaných počtů brigády z 1 595 na 1 752. 1. výcvikový prapor Aš disponoval těmito jednotkami: velitelství, technická skupina, bojová výdejna, družstvo technické pomoci, týlová skupina, velitelská četa, spojovací četa, motostřelecká rota, protitanková baterie, baterie protitankových řízených střel, hospodářské družstvo, obvaziště. 2. výcvikový prapor Dolní Žandov měl při téměř shodném členění poněkud jiné zaměření, což signalizovala absence baterie protitankových řízených střel a přítomnost tankové roty a družstva pro ošetřování a opravu bojové techniky.¹⁷⁵ – Jak vyplývá ze struktury výcvikových praporů, mohly sloužit i jako záložní oddíly velitelství brigády využitelné na zvláštní akce, jelikož disponovaly jednotkami speciálních zbraní. Struktura výcvikového praporu signalizuje přizpůsobení PS vývoji válečné techniky (PTRS) a přizpůsobení PS potřebám ČSLA v případě válečného konfliktu (motostřelecká rota, tanková rota, protitanková baterie). Od roku 1969 však bylo poukazováno na snížení použitelnosti části pohraničnicků k přímému výkonu služby na státní hranici, jelikož s bojovou technikou bylo nutno provádět výcvik, údržbu a zabezpečovat její stálou pohotovost.¹⁷⁶ – K tabulce č. 6 (viz výše) dodejme, že podřízenost zabezpečovacích jednotek velitelství brigády je stanovena takto: velitelská rota je podřízena náčelníku štábu brigády, spojovací rota spojovacímu náčelníku brigády, ženijní rota ženijnímu náčelníku brigády, technická opravna zástupci velitele brigády pro technické věci, rota týlového zabezpečení zástupci velitele brigády pro tyl. Brigádní obvaziště je podřízeno náčelníku zdravotnické skupiny a chovná stanice služebních psů náčelníku oddělení služby.¹⁷⁷ – Další reorganizace brigády proběhla v září 1969. Jako organický celek byla zrušena technická ošetřovna vozidel a sklady a dílny včetně veterinární ošetřovny jsou vyčleněny z roty týlového zabezpečení a přímo podřízeny odborným náčelníkům. K určitému posunu došlo v organizačním zajištění výcviku příslušníků zabezpečovacích jednotek. Ženijní rota byla doplněna o jednu četu – výcvikovou, která měla zabezpečovat i přípravu ženistů od pohraničních rot, s výjimkou poddůstojníků, kteří měli výcvik u ČSLA. Stejně tak byly doplněny dosavadní dvě čety spojovací roty o třetí četu, která byla výcvikovou pro spojaře celé brigády.

174 Tamtéž, s. 3 a 6.

175 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, Výkaz počtů ke dni 1. ledna 1968.

176 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 47.

177 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 349, 1967, příloha k čj. 001805-28-1967, tab. č. 28002; tamtéž, čj. 001905-28-1967, s. 6–54.

Právě vzpomenuté změny souvisejí s úpravou postavení výcvikového praporu. Od této chvíle má 5. brigáda pouze jeden; ruší se Žandov. Novum je to, že „počty osob pro výcvik jsou nyní plánovány přímo u výcvikového praporu. K zabezpečení výcviku je u těchto praporů plánován i nezbytný počet techniky a dopravních prostředků. Počítá se, že podle stupně vycvičenosti nováčků budou výcvikové prapory plnit úkoly jako zálohy velitelů brigád...“¹⁷⁸ – Z důvodu početního posílení praporu, nyní 351 oproti dosavadním 149 (Aš) a 106 (D. Žandov), se ustupuje se od jednoho typu pohraničních rot. Nově mají být roty tří typů (55, 66, 89),¹⁷⁹ u chebské brigády se setkáme pouze s typem 55 (1.–5., 13. rota) a 66, což vede ke snížení plánovaného počtu na osob na rotách (včetně čtyř OPK) o 200 na 832 pohraničníků. Snížení počtů na rotách dotuje tedy jednak nárůst výcvikového praporu, jednak se projevuje i na snížení počtů brigády z dosavadních 1 810 na 1 724.¹⁸⁰ – K 1. 1. 1970 střeží třináct pohraničních rot brigády 89 110 m státní hranice. Na jednu rotu připadá od 3 161 m do 11 720 m, většinou je úsek delší než 6 000 m. Při hranici je vybudován rotní signální přístroj U-60 o celkové délce 54 307 m z let 1967–1969. Využívá se ještě 50,2 km bývalého drátěného zátarasu – stěny EZOH a 53,2 km kontrolního pásu. V terénu je používáno 60 pozorovaten, věžových a zemních, a stabilně instalováno 41 světlo-metů. Vedle 369 pomocníků PS byli u výcvikového praporu byli zmíněni i mladí strážci hranic.¹⁸¹ Zásahy do struktury brigády podává následující tabulka:

Tab. 7. Organizace 5. pohraniční brigády Cheb od září 1969.

<i>Velitelství brigády</i>	<i>Pohraniční jednotky</i>	<i>Zabezpečovací jednotky</i>	<i>Týlové jednotky</i>
velitelství	1. Trojmezí	velitelská rota	rota týlového zabezpečení
politické oddělení	2. Pastviny	spojovací rota	brigádní ošetrovna
důstojník pro kádry	3. Újezd	ženijní rota	veterinární ošetrovna
štáb	4. Krásná	chovná stanice služebních psů	sklady a dílny
dělostřelecké vyzbrojování	5. Selbská	výcvikový prapor Aš	
ženijní náčelník	6. Nový Žďár		
chemický náčelník	7. Polná		

178 Tamtéž, k. 138, Příloha k rozkazu velitele PS č. 0022/69 z 24. 7. 1969, s. 3–10.

179 Tamtéž, s. 2n.

180 Obě čísla včetně jednotky IVVR. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PVS-001293/14-1968 a čj. PVS-001251/14-1969.

181 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-0588/72 z 10. 2. 1970.

tanková a automobilní služba	8. Dubina		
týl	9. Pomezí		
	10. Horní Hraničná		
	11. Svatý Kříž		
	12. Slapany		
	13. Mýtina		
	četa OPK Pomezí		

Výcvikový prapor: velitelství, politické oddělení, kádrové, štáb, technický směr, týl, obvaziště, velitelská rota, 1. (střelecká) rota, 2. rota. Rota týlového zabezpečení (RTZ): velitelství RTZ, automobilní četa, automobilní výcviková četa, hospodářská četa. V počtech brigády je uváděn k 1. 1. 1969 útvar pro investiční výstavbu ve vlastní režii (IVVR) v čele s náčelníkem.¹⁸²

Brigáda v době podřízení Pohraniční stráže Federálnímu ministerstvu vnitra

Již od druhé poloviny roku 1969 jsou vypracovávány zprávy, jejichž společným tématem je vyhodnotit účinnost podřízení Pohraniční stráže Ministerstvu národní obrany.¹⁸³ Těchto zpráv se během následujících dvou let vyskytuje několik a jsou podníceny především vnitropolitickou situací, kdy po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy a po zastavení reformního procesu pociťuje státní hranice s NSR a Rakouskem větší počet pokusů o přechod. Ministerstvem vnitra je za slabé místo systému bezpečnosti státu považována podřízenost jednotek Pohraniční stráže Ministerstvu národní obrany, neboť ministerstvo vnitra jako garant bezpečnosti státu nemá ve své podřízenosti celou státní hranici, ale jen „socialistickou“, kde působí pohraniční oddělení Veřejné bezpečnosti (VB). Argumentuje se také tím, že změněná bezpečnostní situace po roce 1968 ukazuje na neoddělitelnost ochrany státních hranic od vnitřní bezpečnosti země.¹⁸⁴ Výhodiskem je tedy podle autorů zpráv integrovaná činnost všech bezpečnostních složek. Pohraniční stráž pak má při výkonu služby akcentovat pokrytí (zvláště bezpečnostní) státní hranice s kapitalistickými státy a poněkud snížit důraz na zabezpečení obrany hranice; zde má být využito součinnosti

182 K 1. 1. 1968 ještě mimo plánované počty brigády. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335; tamtéž, čj. PVS-001251/14-1969; čj. PVS-001432/14-1970; čj. PVS-001533/14-1971.

183 AMV Brno-Kanice, f. A 2/3, inv. j. 2310, čj. ZÚ-0024/F-1969, b. d. [před 23. 9. 1969], Materiál pro předsednictvo KSČ k bodu: Zhodnocení účinnosti podřízení Pohraniční stráže ministerstvu národní obrany v souvislosti s dalším z kvalitněním ochrany státní hranice.

184 Možné příčiny nárůstu nedovolených přechodů státních hranic i jejich úspěšnosti jsou zmíněny ve *Sborníku Archivu MV* 1, 2003, s. 57n.

s útvary ČSLA.¹⁸⁵ – Po období analýz a jednání na úrovni vojenské rady velitelství PS, na úrovni kolegií ministrů vnitra a obrany, meziresortní komise, rady obrany státu a předsednictva ÚV KSČ bylo ujednáno převést Pohraniční stráž z podřízenosti ministru národní obrany do podřízenosti ministra vnitra. Poté, co se 15. 12. 1971 usneslo předsednictvo ÚV KSČ převést Pohraniční stráž do resortu vnitra k 1. 1. 1972, následovalo zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 143/1968 Sb. z 22. 12. 1971 o změně podřízenosti Pohraniční stráže,¹⁸⁶ načež ministr vnitra rozkazem č. 66 z 23. 12. 1971 podřídil velitele Pohraniční stráže svému náměstkovi Jánmu Pješčakovi.¹⁸⁷ Převzetí Pohraniční stráže pak bylo stvrzeno zápisem o předání a převzetí Pohraniční stráže z 27. 12. 1971,¹⁸⁸ jehož součástí byla i dohoda obou ministerstev o zabezpečení PS, v níž se Ministerstvo národní obrany mj. zavázalo k zabezpečování PS výstrojí, vojenskou technikou a materiálem, dále k výcviku a školení jejich příslušníků ve svých zařízeních, pokud nebudou zřízena u resortu vnitra.¹⁸⁹ Jedním z podkladů pro konečné znění dohody o převodu PS byly namátkové kontroly společné komise obou ministerstev u tří pohraničních brigád; též u 5. brigády Cheb.¹⁹⁰

I když se bylo možno v roce 1972 nadít snížení počtu pokusů Čechů a Slováků o nedovolený přechod státní hranice ve srovnání s léty 1968–69,¹⁹¹ vyskytla se nová možnost vzrůstu počtu tzv. narušitelů státní hranice, jelikož občané NDR mohli od 15. 1. 1972 přestupovat čs.-východoněmecké státní hranice jen na platné občanské průkazy NDR.¹⁹² Federální ministerstvo vnitra proto od počátku podřízení PS své pravomoci kladlo důraz na spolupráci velitelství PS s vedením bezpečnostních sborů a složek, jako byla Hlavní správa kontrarozvědky, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, Hlavní správa vyšetřování StB FMV, Federální správa Veřejné bezpečnosti, krajské správy SNB a správy StB, aby se spolupráce v oblasti ochrany státních hranic více posílila. Toto bylo vyjádřeno jednak již po necelém roce rozkazem MV o úkolech Pohraniční stráže v roce 1973 ze závěru roku 1972,¹⁹³ jednak organizačními změnami z poloviny roku 1973, jež byly výsledkem více než roční práce řídicí komise pro zpracování koncepce ochrany státních hranic.¹⁹⁴

Vyústěním příprav byl 15. červen 1973, kdy měla Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic (původně měl název znít pouze Hlavní správa ochrany státních hranic) pojmout vedle velitelství PS 15. odbor vyčleněný z II. správy (s vý-

185 AMV Brno-Kanice, f. A 2/3, inv. j. 936, čj. ZU-0024/F-1970, SU-0027/40-70, 7. 5. 1970; tamtéž, inv. j. 1002, čj. SV-0046/P-70, b. d. [rok 1970].

186 Federální shromáždění schválilo zákonné opatření předsednictva usnesením č. 38/1972 Sb. z 29. 6. 1972.

187 AMV Praha, f. A 2/6, inv. j. 66.

188 AMV Praha, f. A 32, inv. j. 6, sv. I.

189 Tamtéž, sv. III.

190 Tamtéž, sv. II.

191 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 116.

192 AMV Praha, RMV ČSSR č. 4 z 25. 1. 1972.

193 AMV Praha, RMV ČSSR č. 53/1972 z 23. 11. 1972, s. 5.

194 AMV Praha, f. A 32, inv. j. 7–18. Dočasná samostatná operační skupina FMV byla zřízena RMV č. 12/1972 z 6. 3. 1972 (AMV Praha).

jimkou 1. oddělení), oddělení pro správu hranic z organizační a vnitřní správy FMV (oddělení servalo v HS PS OSH pouze krátce – jeden rok) a sekretariát hlavního hraničního zmocněnce, tímto vyčleněný z Federální správy VB.¹⁹⁵ Z hlediska osudů chebské brigády v dalších letech je třeba zmínit, že vedle Pohraniční stráže zabezpečující ochranu státních hranic s kapitalistickými státy a doprovod lodí kapitalistických států na Dunaji byla HS PS OSH podřízena oddělení pasové kontroly na celém území ČSSR a pohraniční oddělení VB (později přejmenovaná na oddělení ochrany státních hranic – O OSH) zabezpečující ochranu státních hranic se socialistickými státy, nad nimiž jako mezičlánek měla stát oddělení ochrany státních hranic při krajských správách SNB.¹⁹⁶ Ke dni 15. 6. tedy probíhají i změny u podřízených součástí hlavní správy. Chebská brigáda dostává do své sestavy, stejně jako ostatní brigády, opět velitelství pohraničních praporů jako stupně velení pohraničním rotám.¹⁹⁷ Chebské rotý jsou podřízeny dvěma praporům, 1. pohraniční prapor Aš s 1. až 7. rotou, 2. pohraniční prapor Cheb s 8. až 13. rotou. K témuž datu bylo do sestavy chebské brigády převzato šest rot 12. brigády Planá s úsekem státní hranice 35 870 m, když plánská brigáda se stává opět školní brigádou. Organizačně pak rotý Dyleň, Mohelno, Slatina, Broumov, Branka a Pavlův Studenec spadaly pod velitelství plánského praporu Halže, jenž se stal rovněž součástí chebské brigády. Délka úseku střežení předávaných rot kolísala v rozmezí od 4 100 do 7 270 m.¹⁹⁸ Počty pohraničnicků na prvosledových rotách se ovšem chebské brigádě nezvyšují jen tím, že přibírá 6 rot od plánské brigády, ale též tím, že nové tabulky vstupující v této době v platnost místo typů rot s 55 a 66 pohraničnicků mají početnější rotý o 68, resp. o 82 pohraničnicků.¹⁹⁹ V rámci pohraniční rotý působily tři střelecké čety o dvou družstvech a hospodářské družstvo. Celkově tak v ideálním případě mohly počty na rotách chebského úseku narůst o 18,4 % a na plánském úseku o 27,5 %. Mimo to se zvyšují systemizované počty v četě OPK ze 40 na 59.²⁰⁰ Fakt zřízení praporů jako nového článku velení se odráží i v tom, že velitelství praporu Aš (20) a Cheb (16) mají k dispozici pouze

195 AMV Praha, RMV ČSSR č. 22/1973 z 24. 5. 1973: Zřízení hlavní správy ochrany státních hranic, s. 1. HS OSH měla přidělenou spisovou značku OSH. HS OSH měla zahájit svou činnost, jak bylo výše řečeno, k 15. 6. 1973. 13. 6. 1973 však bylo rozhodnuto o přejmenování na Hlavní správu Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, krycí název PS útvár 9600. Viz AMV Praha, RMV ČSSR č. 27/1973 z 13. 6. 1973. Proto řada materiálů zaslaných k podřízeným součástem nese hlavičku původní. Nový název v každém případě reflektoval rozhodující roli útvarů PS, respektive velitelství PS, v nové struktuře.

196 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 394, 1973, Rozkaz velitele PS č. 0025 z 28. května 1973, s. 1; AMV Praha, RMV ČSSR č. 22/1973 z 24. 5. 1973, s. 1 a 4.

197 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 394, rozkaz velitele PS č. 0025 z 28. 5. 1973, s. 2 a 4; tamtéž, f. 2342, inv. j. 112, Operační nařízení velitele 5. brigády č. 04/73 z 20. 6. 1973.

198 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 534, čj. 00681/73 z 15. 6. 1973, Protokol o předání a převzetí šesti pohraničních rot 12. pohraniční brigády Planá 5. pohraniční brigádě Cheb na základě RVPS č. 0025 ze dne 28. 5. 1973 a Prováděcího nařízení RVPS k organizačním a dislokačním změnám pro jednotné řízení systému OSH ČSSR.

199 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 185, tabulka č. 83805 – 5. pohraniční brigáda (březen 1973, návrh). Schválená verze nebyla dosud nalezena, na základě dalších materiálů lze předpokládat, že nesla minimální odchylky. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357, k. 398, čj. 002054/1973 z 15. 6. 1973, doplňky z 5. 7. a 19. 7. 1973.

200 Tamtéž. Vzrůst počtů vyplývá ze srovnání výkazů počtů k 1. 1. 1973 a k 1. 1. 1974. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335.

spojovací družstvo, u praporu Halže (37) je spojovací družstvo spolu se střeleckým a hospodářským družstvem součástí velitelské čety.²⁰¹ Kromě tohoto v sestavě brigády zůstávají některá rezidua dřívějšího systému velení velitelství brigády-rot, která bychom, řekneme před 10 lety, spíše hledali v podřízenosti velitelů praporů: zpravodajskému oddělení brigády jsou přímo podřízeny zpravodajské skupiny Aš, Cheb a Halže, náčelníku zdravotnické služby brigádní obvaziště, obvaziště Aš, obvaziště Halže a automobilnímu oddělení pětičlenná družstva pro ošetřování techniky Aš, Cheb, Halže. Strukturu velitelství brigády viz v příloze č. 4.

Namísto dosavadního výcvikového praporu Aš byl zřízen k 15. 6. 1973 záložně-výcvikový prapor Aš (124) „*k zabezpečení výcviku nováčků, k vytvoření záloh pro pohraniční operace a potřebného manévru silami v brigádách a pro mimořádná bezpečnostní opatření.*“²⁰² Prapor se členil následovně: a) štáb, b) politická skupina, c) týl, do jehož podřízenosti spadalo hospodářské družstvo, automobilní družstvo a výcviková vozidla; d) motostřelecká rota se dvěma motostřeleckými četami po třech družstvech a s protitankovou četou se šesti 82mm bezzákluzovými kanóny vz. 59A; e) dvě rámcové motostřelecké rotý pro výcvik pohraničnicků.²⁰³

Tab. 8. 5. pohraniční brigáda po změnách v polovině roku 1973.

1. prapor Aš	2. prapor Cheb	3. prapor Halže	
1. Trojmezí (typ 68)	8. Dubina (82)	14. Dyleň (82)	
2. Pastviny (68)	9. Pomezí (82)	15. Mohelno (68)	
3. Újezd (68)	10. Hraničná (82)	16. Slatina (82)	
4. Krásná (68)	11. Svatý Kříž (68)	17. Broumov (68)	
5. Selbská (82)	12. Slapany (82)	18. Branka (68)	záložně-výcvikový prapor Aš
6. Nový Žďár (82)	13. Mýtina (68)	19. Pavlův Studenec (68)	četa OPK Pomezí (59)
7. Polná ²⁰⁴ (68)			

Konečně ve třetí rovině změn k 15. 6. 1973 podle rozkazu MV ČSSR č. 22/1973 a rozkazu velitele PS č. 0025 z 28. května 1973 bylo 5. pohraniční brigádě podřízeno oddělení pasové kontroly Cheb, když bylo vyjmuto z podřízenosti Správy (krajské

201 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 185; tamtéž, f. 2357/HS PS OSH, k. 398, čj. 002054/1973, 15. 6. 1973 a čj. 002054/1973 z 19. 7. 1973 – doplněk s platností od 6. 7. 1973.

202 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 394, Rozkaz velitele PS č. 0025 z 28. května 1973, s. 4; tamtéž, f. 2342, inv. j. 112, Operační nařízení velitele 5. brigády č. 04/73 z 20. 6. 1973.

203 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 185; tamtéž, f. 2357/HS PS OSH, k. 398, čj. 002054/1973, 15. 6. 1973 a čj. 002054/1973 z 19. 7. 1973 – doplněk s platností od 6. 7. 1973.

204 AMV Brno-Kanice, f. 2357/VPS, k. 398, příloha k čj. 003529/1973 z 24. 7. 1973; tamtéž, f. 2342, k. 88, inv. j. 178, Operační nařízení velitele 5. brigády č. 04/73 z 20. 6. 1973. Podle výkazů počtů se mezi 1. 1. 1969 a 1. 1. 1970 objevují Slapany místo Starého Hrozňatova.

správy) StB Plzeň. Bezprostřední řízení oddělení pasových kontrol v sestavě brigády měl zabezpečovat starší důstojník pro řízení OPK, umístěný na velitelství brigády, a jednotné metodické řízení výkonu služby oddělení pasových kontrol v celostátním rozsahu bylo náplní odboru pasových kontrol začleněného do Zpravodajské správy HS PS OSH.²⁰⁵

K těmto změnám pohraničních jednotek, které byly nejmarkantnějším příznakem změn v polovině roku 1973, uveďme pro úplnost schéma velitelství brigády a zabezpečovacích jednotek (příloha č. 4). Zabezpečovací jednotky při této změně ztratily místa určená pro výcvik pohraničníků, která jsou nyní plánována výhradně u záložně-výcvikového praporu. Brigáda dosahuje plánovaného počtu 2 092 vojenských osob.²⁰⁶

Zvláštní strukturou při brigádě i nadále zůstává investiční výstavba ve vlastní režii (IVVR), mající statut samostatné roty. Rota měla plnit úkoly investiční výstavby podle plánu a schválených harmonogramů prací. Její velitel byl podřízen zástupci náčelníka HS PS OSH pro týl. K použití roty pro účely ochrany státní hranice musel mít velitel brigády náčelníkův souhlas.²⁰⁷ Spíše formálním dodatkem ke změnám roku 1973 byla v roce 1974 změna v názvu z „5. pohraniční brigáda“ na „5. brigáda Pohraniční stráž“. ²⁰⁸

Další změna sestavy brigády se uskutečnila počátkem roku 1976 a z celkového pohledu ještě více zdůraznila zodpovědnost Hlavní správy PS OSH za ochranu státní hranice „kapitalistické“ i „socialistické“. Podle základního dokumentu k této změně, rozkazu MV č. 52 z 28. 11. 1975, převzala dnem 1. ledna 1976 5. brigáda PS od Krajského odboru OSH Plzeň do podřízenosti západočeský úsek státní hranice ČSSR – NDR v délce 134,110 km od Božího Daru po Trojstátí (Trojmezí). Na tomto úseku se nacházelo celkem deset oddělení ochrany státních hranic a dvě oddělení pasové kontroly, v Božím Daru a ve Vojtanově.²⁰⁹ Jelikož dnem 31. 12. 1975 byl zrušen krajský odbor OSH Plzeň, je 1. 1. 1976 u chebské brigády zřízena skupina pro řízení útvarů OSH na státních hranicích s NDR v Západočeském kraji. Úseková oddělení OSH Nové Hamry a Verněřov, vzniklá v duchu zmíněného rozkazu, řídí každé po pěti odděleních OSH: Úsekové oddělení OSH Nové Hamry řídí oddělení OSH Boží Dar, Potůčky, Nové Hamry (vše okres Karlovy Vary), Bublava a Kraslice (okres Sokolov). Zbývající oddělení OSH Luby, Vojtanov, Verněřov, Doubrava a Hranice (vše okres Cheb) spadala pod úsekové oddělení OSH Verněřov. Brigádě bylo nařízeno zřídit skupiny pro řízení OPK v rámci zpravodajského oddělení. Novum představuje zřízení funkce mladší kontrolor OPK. K výkonu této funkce měl náčelník HS PS OSH „za-

205 AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 247, čj. OSH-0108/OPK-1974 z 8. 2. 1974, příloha č. 1.

206 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 398, čj. 002054/1973 z 19. 7. 1973, doplněk s platností od 6. 7. 1973.

207 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335, čj. 00615/74; tamtéž, f. 2357/HS PS OSH, k. 398, čj. 04410 z 11. 10. 1973.

208 RMV č. 35/1973. Cit. dle rozkazu náčelníka HS PS OSH č. 025/1974 z 24. 5. 1974. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 606.

209 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, čj. 001067/1975 z 28. 12. 1975, Protokol o předání a převzetí oddělení OSH a OPK od Krajského odboru OSH Plzeň k 5. brigádě Pohraniční stráž Cheb; tamtéž, čj. 00357/1976 z 23. 1. 1976.

*řadit v nezbytném počtu na OPK vybrané a zvlášť připravené vojáky PS v základní službě z počtů PS.*²¹⁰

Ve srovnání s předchozím obdobím zachytíme v sestavě brigády stavební četou a stavební prapor (poprvé ve výkazech počtů k 1. 10. 1975),²¹¹ což byl důsledek reorganizace jednotek pro investiční výstavbu ve vlastní režii Hlavní správy PS OSH.²¹² Stavební prapor je umístěn do Dolního Žandova a zprvu se početně neliší od bývalé jednotky IVVR působící u 5. brigády (1. 10. 1975, ovšem 1. 1. 1976 má již 290 osob).²¹³ Stejně jako dřívější IVVR stojí mimo vlastní jednotky brigády, což vyplývá nejen ze způsobu zápisu ve výkazu počtů brigády, ale především z formulace rozkazu náčelníka HS PS OSH č. 037, kterým přiděluje dnem 1. září 1975 stavební prapor do materiálního a finančního zabezpečení 5. pohraniční brigádě.²¹⁴ Stavební prapor je strukturován do dvou stavebních rot (po čtyřech četách, v 1. rotě hospodářské družstvo) a automobilní čtyři (tři družstva). Samostatně je vedle praporu uváděna u 5. brigády PS stavební četa (19 osob).²¹⁵

Změny nastalé u 5. brigády po roce 1972 měly zdokonalit způsob střežení státní hranice zvýšením početních stavů pohraničních rot, vytvořením záložně-výcvikových praporů a včleněním oddělení OSH na hranicích s NDR a OPK. Toto systémové opatření se v případě pohraničních rot v praxi mělo účinkem, neboť skutečné stavy pohraničních rot byly na jaře a na podzim sníženy o nováčky a velitele, odvelené k záložně-výcvikovému praporu. Navíc od roku 1976 byli příslušníci pohraničních rot odvelováni k OPK jako mladší kontrolori a další pohraničníci z rot vykonávali od roku 1977 službu pátrače. Další příčinou bylo snižování skutečných stavů rot PS množstvím plánovaných akcí, vyžadujících účast vojáků základní služby, jako velitelská, politická a odborná příprava, krátkodobá příprava specialistů, školení mladých komunistů atd. Odčerpávání sil z přímého výkonu služby padalo také na vrub údržby vojenské techniky; pro výstavbu a rekonstrukci ŽTZ a cest musely být vytvářeny pracovní skupiny. V květnu 1977 byl také nad plánovaný stav posílen stavební prapor.²¹⁶ Řešení organizačních problémů nepřispívala častá střídání na funkcích velitele brigády a náčelníka štábu, zejména v 2. polovině 70. let (viz příloha č. 5). Částečně to

210 AMV Praha, RMV ČSSR č. 52/1975 z 28. 11. 1975, s. 6n.

211 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335.

212 Tyto jednotky se transformují dle nových tabulek mírových počtů platných od 1. 7. 1975 v novou, z hlediska počtu vojáků však shodnou, strukturu: A. stavební prapor, B. stavební rota u 15. brigády, C. stavební rota u 4. brigády, D. stavební četa u 5. brigády, u 9. brigády a u 12. školní brigády PS. Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 701, čj. OSH-003278/1975 z 28. 8. 1975.

213 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 335.

214 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 703, Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 037 z 1. září 1975.

215 Tamtéž, k. 701, čj. OSH-002918/1975 z 23. 7. 1975; tamtéž, f. 2342, inv. j. 335, čj. 00729/76.

216 Bylo konstatováno, že „pohraniční hlídka-pátrač a mladší kontrolori jsou významným prvkem při prohlubování bezpečnostního charakteru OSH a jejich činnost přináší kladné výsledky. Dosud však pro ně nejsou plánována funkční místa a jsou odvelováni z pohraničních rot.“ Viz AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 491, čj. OSH-002173/1973 z 12. 4. 1978, příloha č. 3.

souvisí s generační výměnou, kdy do výslužby odcházejí ti, kteří svou kariéru započali v první polovině 50. let.

Cílem změn navrhovaných od léta 1978 proto bylo posílit prvosledové jednotky a omezit odvelování vojáků z povolání pohraničních rot dvakrát v roce k výcviku nových pohraničníků tabulkovým pokrytím rámcových rot u záložního praporu brigády funkcemi velitel roty, ZVP, výkonný praporčík a tři velitelé čet. Vedle tabulkového pokrytí funkce pátračů a mladších kontrolorů OPK měl vzniknout třetí typ pohraniční roty, typ 91. Globálně měly být tyto požadavky saturovány v rámci PS snížením počtů zabezpečovacích jednotek a školních praporů. V případě chebské brigády došlo k vytvoření roty OPK z dosavadní čtyř OPK a zrušení 4. roty Krásná a 15. roty Mohelno (obě typ 68).²¹⁷ Úsek dosud strážný těmito rotami měl připadnout rotám sousedním, k nimž byli pohraničníci hlavně přemístěni a které byly posílány z 82 na 91 (rota Dyleň, Slatina a Ašská), resp. z 68 na 82 (rota Újezd).²¹⁸ Do objektu zrušené roty Krásná je pak přemístěno velitelství 1. praporu Aš.²¹⁹ V této souvislosti je také třeba podotknout, že již k 1. 1. 1978 je 5. pohraniční rota Selbská přejmenována na 5. pohraniční rotu Aš²²⁰ (Ašská). Dle údajů kroniky brigády se nejednalo jen o přejmenování, ale také o přestěhování roty do nového objektu.²²¹ Archivní dokumenty tedy dovolují od ledna 1979 rekonstruovat tuto sestavu rot brigády (tab. 9):

Tab. 9. Sestava jednotek 5. brigády PS Cheb (počátek roku 1979).

1. prapor Krásná u Aše	2. prapor Cheb	3. prapor Halže	
1. Trojmezí (68)	7. Dubina (82)	13. Dyleň (91)	
2. Pastviny (82)	8. Pomezí (82)	14. Slatina (91)	
3. Újezd (82)	9. Horní Hraničná (82)	15. Broumov (82)	
4. Ašská (91)	10. Svatý Kříž (82)	16. Branka (68)	
5. Nový Žďár (82)	11. Slapany (82)	17. Pavlův Studenec (82)	záložně-výcvikový prapor Aš
6. Polná (68)	12. Mýtina (82)		rota OPK Pomezí (66)

217 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 492, čj. OSH-03328/78-29 z 29. 6. 1978, s. 1–4. Přijatý harmonogram předpokládal zrušit obě roty k 1. 11. 1978 a do 1. 1. 1979 připravit objekt roty Krásná pro 1. prapor z Aše. K témuž datu mělo dojít ke změnám typů rot (nový typ 91) a do 31. 1. 1979 měla být zřízena rota OPK Pomezí. Viz tamtéž, čj. OSH-003328/1978-19 ze 14. 9. 1978, schváleno náměstkem MV K. Kropáčkem.

218 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 1661, 1671, 1657 a 1674; tamtéž, k. 30, inv. j. 27, Rozkaz velitele 5. brigády PS č. 087/78, 11. 10. 1978.

219 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, k. 492, čj. 01059-27/78 z 12. 10. 1978; tamtéž, k. 492, 1978, čj. OSH-003328/78-20 z 2. 10. 1978.

220 Tamtéž, k. 539, Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 042 z 22. 8. 1977.

221 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 1419, s. 19.

V závorce je uveden typ roty. Tato struktura vykazuje v letech 1979–1989 velkou stabilitu, což vyniká ve srovnání s předchozími obdobími, zejména pak se 60. lety. Jedná se o stabilitu jak dislokační, tak typovou. Jediná dislokační změna platí pro rotu Slapany, která se z tamního objektu přemísťuje během roku 1981 do blízkého Starého Hrozňatova. Srovnáním této tabulky s údaji z předchozích let je zřejmé také posílení jednotky OPK Pomezí z 59 na 66. Vnějšíkově se změna projeví v názvu rota OPK, fakticky jde o přivelení 7 pohraničnicků, kteří obsazují tabulková místa mladších kontrolorů.²²² Sílicí provoz na hraničních přechodech si dle našeho soudu posléze (1. 1. 1984)²²³ vynutil další posílení roty OPK z počtu 66 na 91. Zdrojem přivelených se stala hlavně 3. rota Újezd, kde došlo k témuž datu ke snížení tabulkového počtu z 82 na 68.

V dosud studovaných dokumentech 80. let se také neobjevují doklady změn ve struktuře velitelství brigády a zabezpečovacích jednotek. Zabezpečovací jednotky však ve srovnání s rokem 1973 ukazují početní úbytky. V duchu změn z druhé poloviny roku 1978 je stav velitelské roty snížen ze 102 na 97 (včetně čtyř sportovců-fotbalistů), ženijní roty ze 71 na 65; u spojovací roty, chovné stanice a roty týlového zabezpečení nebyl úbytek pozorován, resp. se jej nepodařilo kvantifikovat.²²⁴ Lze soudit, i přes absenci některých druhů pramenů, že ani v těchto jednotkách nedošlo ke změnám. Dílčí změnou je vznik velitelské čety u 1. a 2. praporu, do níž je včleněno spojovací družstvo, hospodářské družstvo a družstvo pátračů. Stávající velitelská četa 3. praporu o spojovacím hospodářském a střeleckém družstvu je rozšířena o družstvo pátračů.²²⁵ Záložně-výcvikový prapor zabezpečuje vedle výcviku nových pohraničnicků také provádění výcviku vojáků ze zálohy a nově též výcvik vybraných pohraničnicků pro funkce mladší kontrolor, pohraniční hlídka-pátrač, pozorovatel-signalista.²²⁶ Systém tabulkového pokrytí velitelských funkcí rámcových rot záložně-výcvikového praporu zůstává zachován, i když k němu „jsou zařazováni ve velkém počtu funkcionáři, kteří mají být propuštěni ze služebního poměru, nebo se neosvědčili na jiných funkcích.“²²⁷

Závěrečné období fungování 5. brigády PS Cheb má z hlediska změn v sestavě útvaru počátek v únoru 1990, kdy rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 24 z 12. 2. 1990 je dnem 14. 2. 1990 zrušen politický aparát²²⁸ a rozkazem č. 16/1990

222 Tamtéž, k. 40, inv. j. 32, Rozkaz velitele 5. brigády PS č. 077/83 z 25. 10. 1983; tamtéž, inv. j. 1657–1674, inv. j. 1747–1764, inv. j. 1837–1854.

223 Ne dříve než 26. 10. 1983 – jak vyplývá z rozkazu velitele 5. brigády PS č. 077/83 (tamtéž, inv. j. 32). Dle pohraničních knih však nejpozději k 1. 1. 1984.

224 AMV Brno-Kanice, f. 2342, k. 40, inv. j. 32, Rozkaz velitele 5. brigády PS č. 077/83 z 25. 10. 1983.

225 Tamtéž. AMV Brno-Kanice, f. 2342, k. 118, inv. j. 319, čj. 00330/89 z 24. ledna 1989, s. 7.

226 AMV Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, balík B/24, čj. 00690/81 z 30. 10. 1981.

227 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, čj. 00330/89 z 24. ledna 1989, s. 9.

228 Jak Politická správa PS OSH, tak politická oddělení brigád a další funkční místa politického aparátu. Dnem 15. 2. 1990 jsou zřízena na stupni brigád oddělení výchovy a kultury, skupiny výchovy a kultury na stupni prapor a na stupni rota samostatní důstojníci pro výchovu a kulturu. Cit dle AMV Brno-Kanice, f. 2343, balík 58, rozkaz velitele 7. brigády PS z 6. 3. 1990.

dochází k vynětí oddělení pasových kontrol z působnosti Hlavní správy PS OSH dnem 15. 2. 1990. Následně byly rozkazem MV ČSSR č. 17/1990 zřízeny referáty pasové kontroly, podřízené Úřadovně pasové služby a cizinecké agendy Plzeň a Úřadu FMV pro pasovou službu a cizineckou agendu Praha. V konkrétním případě to znamená předání OPK (nyní referátů pasové kontroly) Cheb, Vojtanov a Boží Dar Úřadovně pro pasovou službu a cizineckou agendu Plzeň.²²⁹ Referátu pohraniční kontroly Cheb-Pomezí měla poskytovat výpomoc pohraničnický základní služby až do svého zrušení v listopadu 1990 střelecká rota OPK Pomezí.²³⁰

Vzápětí byly zrušeny jednotky pomocníků Pohraniční stráž²³¹ a vedle organizačních opatření rušících dosavadní systém ochrany státních hranic bylo podle počasí od druhého čtvrtletí 1990 započato s likvidací ženijnětechnických zařízení v úsecích pohraničních rot.²³² Ženijnětechnická zabezpečení byla odstraňována vlastními silami každé pohraniční roty, k vytahování betonových sloupů trasy zátarasů a signální stěny byla určena ženijní rota brigády.²³³ Během roku 1990 je signální stěna stažena, odstraňování sloupové trasy však nebylo dokončeno a pokračovalo ještě od jara roku následujícího.²³⁴

V druhé polovině roku 1990 bylo provedeno zrušení pohraničních rot 2. Pastviny, 3. Újezd, 5. Nový Žďár, 6. Polná, 10. Svatý Kříž, 11. Hroznatov [sic!], 13. Dyleň, 16. Branka, velitelství praporů PS Cheb, Aš (Krásná), Halže, úsekových oddělení OSH Verněřov a Nové Hamry.²³⁵ Zbývající pohraniční roty rovněž končí v druhé polovině roku svou činností s odchodem vojáků do zálohy.²³⁶ Na základě rozkazu náčelníka HS PS OSH č. 0059 z 26. 11. 1990 k přechodu na poloprofesionální ochranu státních hranic byla zřízena oddělení OSH Trojmezí, Ašská, Dubina, Pomezí, Hraničná, Mýtina, Slatina, Broumov, Pavlův Studenec a umístěna v objektech bývalé 1., 4., 7. roty, roty OPK, 9., 12., 14., 15. a 17. roty. Původní oddělení OSH na hranici se Saskem byla ponechána podle stávající dislokace: Boží Dar, Potůčky, Nové Hamry, Bublava, Kra-

229 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, čj. 0451/90 z 28. 2. 1990, Protokol o předání oddělení pasových kontrol a další součinnosti referátů pasové kontroly s PS útvarem 8842 Cheb.

230 Tamtéž, příloha k čj. 0451/90 z 28. 2. 1990.

231 Tamtéž, k čj. 022/1990 z 4. 5. 1990, Protokol o předání a převzetí funkce velitele 15. pohraniční roty, s. 1: „Jednotky PPS byly ke dni 30. 4. 1990 zrušeny.“ Zrušení jednotek pomocníků PS nařídil na základě rozkazu MV ČSSR č. 43 z 23. 3. 1990 náčelník HS PS OSH rozkazem č. 08 z 29. 3. 1990. Viz AMV Praha, přírůstek č. 600, svazek Rozkazy 1990. Jednotky měly být zrušeny k 1. 4. 1990. Zmiňované datum 30. 4. souvisí s časovou prodlevou provádění příkazu u brigády.

232 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, k čj. 022/1990 z 4. 5. 1990, s. 1. – Harmonogram prací byl dán rozkazem náčelníka HS PS OSH č. 03 z 15. 2. 1990, přičemž takto byly zahájeny i práce na rušení hraničního pásma. Viz AMV Praha, přírůstek 600, svazek Rozkazy 1990.

233 Tamtéž, čj. 031/1990 z 28. 6. 1990.

234 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 320, čj. 0272/1991 z 19. 3. 1991. – Splněním úkolu byly vytvořeny podmínky k využívání bývalého prostoru hraničního pásma pro hospodářskou a veřejnou činnost. Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 57 z 13. 8. 1991 nařizoval dokončení těchto prací, včetně zrušení bývalých stelnic, učebně-výcvikových základů, opěrných bodů rot a tuto půdu protokolárně předat do užívání příslušným místním organizacím. Viz AMV Praha, přírůstek č. 600, svazek Rozkazy 1991.

235 Tamtéž, inv. j. 331, čj. OSH-0271/1991, 18. 3. 1991, Zpráva o provedení dokumentační kontroly a zrušení jednotek.

236 Tamtéž, inv. j. 1855–1872.

slice, Luby, Vojtanov, Verněřov, Doubrava, Hranice. Byl zrušen politický aparát PS OSH a ustaveny orgány výchovy a kultury.²³⁷ Se změnou koncepce zabezpečování ochrany státních hranic je dnem 31. 12. 1990 zrušena 5. brigáda PS a dnem 1. 1. 1991 je zřízena Správa ochrany státních hranic Cheb, podléhající nikoli již HS PS OSH, ale Hlavnímu velitelství PS OSH (HV PS OSH).²³⁸ I přes zrušení pohraničních rot si začátkem roku 1991 podržela Správa OSH Cheb charakter vojenského tělesa. Vojáci základní služby jsou umístěni u zabezpečovacích jednotek – u velitelské, spojovací, ženijní roty, roty týlového zabezpečení a záložně-výcvikového praporu, někteří také u oddělení OSH. Přibližně polovina počtu je odvelena na různé výpomoci krajským správám VB Ústí nad Labem a Plzeň, event. správám OSH Košice a Banská Bystrica.²³⁹

Na základě rozkazu náčelníka HS PS OSH č. 0059 ze dne 26. 11. 1990 bylo předáno 15. března 1991 do podřízenosti Správy OSH Domažlice úsekové oddělení OSH Cheb, výše zmíněná oddělení OSH od Lubů až po Pavlův Studenec, chovná stanice služebních psů Nový Žďár, technická ošetřovna Aš, v oblasti materiálně-technického zabezpečení referáty pasové kontroly Vojtanov, Aš, Cheb-nádraží, Pomezí, Svatý Kříž a samostatný prapor Dolní Žandov.²⁴⁰ Správě OSH Cheb po předání zbývajících O OSH od Kraslic až po Boží Dar útvaru OSH Ústí nad Labem zůstávají v podřízenosti opuštěné objekty bývalých rot PS, v nichž nebyla dislokována nová oddělení OSH (viz výše).²⁴¹

Koncem srpna 1991 vešel v platnost zákon o Federálním policejním sboru (FPS) (zákon č. 333/1991 Sb. a č. 334/1991 Sb.). Tím se všichni příslušníci Správy OSH stali policisty, příslušníky Federálního policejního sboru – útvaru Pohraniční policie (PP).²⁴² Převod do řad policie byl poslední změnou během čtyřicetileté existence útvaru. Na sklonku roku 1991 bylo totiž rozhodnuto činnost útvaru Pohraniční policie Cheb ukončit. Plnění úkolů bojové pohotovosti mělo být ukončeno do 31. 12. 1991. Likvidace útvaru byla provedena na základě rozkazu ředitele Pohraniční policie FPS č. 80/91 v období 1. 1.–25. 4. 1992. Objekty a zařízení, včetně smluvních závazků,

237 Tamtéž, inv. j. 319, čj. 00240/91 z 24. 1. 1991.

238 AMV Brno-Kanice, přírůstek čj. ASU-00693/AK-95, balík č. 78, Denní rozkaz náčelníka Správy OSH Domažlice č. 5/1991 z 29. 1. 1991, s. 3n.

239 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, čj. 00240/91 z 24. 1. 1991, s. 2n. – Cca 60 příslušníků mělo posílit ochranu státní hranice v úseku Správy OSH Banská Bystrica (rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 034 z 26. 7. 1990), 400 příslušníků 5. brigády pak bylo uvolněno pro (krajskou) Správu VB Ústí nad Labem a 230 pro (krajskou) Správu VB Plzeň (rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 041 z 25. 10. 1990). Viz AMV Praha, přírůstek 600, svazek Rozkazy 1990.

240 Tamtéž, inv. j. 327, čj. OSH-0260/91 z 15. 3. 1991; AMV Brno-Kanice, přírůstek čj. ASU-00693/AK-95, balík č. 78, Denní rozkaz náčelníka Správy OSH Domažlice č. 15 z 2. 4. 1991, s. 4n.

241 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 319, čj. 00240/91 z 24. 1. 1991, s. 9.

242 AMV Brno-Kanice, přírůstek čj. ASU-00693/AK-95, balík č. 2, čj. PVP-061/ST-91 z 6. 12. 1991, s. 1. – Zákon 333/1991 Sb. rušil řadu dosavadních norem, mj. zákon č. 69/1951 Sb., o ochraně státních hranic; vyhlášku FMV č. 59/1976 Sb., o pomocnících Pohraniční stráž; nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70/1951 Sb., o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně.

byly předány Velitelství Pohraniční policie Domažlice. Činnost útvaru Pohraniční policie Cheb tak byla k 25. 4. 1992 ukončena.²⁴³

Závěr

V tomto článku jsme se zaměřili na načrtnutí základních tendencí organizačního vývoje 5. brigády PS Cheb od jejího vzniku až do zrušení. Je třeba konstatovat, že značné obtíže působilo to, že některé prameny nejsou vlivem spisové praxe Pohraniční stráže dochovány po celé období a jejich náhrada jinými nebyla právě jednoduchá.

Období budování a ustálení systému tzv. ochrany státní hranice v první polovině 50. let bylo provázeno největším počtem organizačních změn. Ty se týkaly všech článků brigády a byly dány precizací způsobu služby na státní hranici, výstavbou tzv. ženinžnětechnického zabezpečení a zajišťováním činnosti útvaru. V dalším období se při malých změnách v podstatě udržuje organizace, v níž se začíná projevovat omezenost zdrojů. To se stává zjevným v 60. letech, kdy je předešlá struktura modifikována organizačními změnami na všech úrovních – ať už jde o rušení rot, snižování počtu praporečnických velitelství či akcentování otázek obrany státu. Řada těchto z velké části úsporných opatření vrcholí rokem 1966, kdy je chebská pohraniční brigáda společně s celou Pohraniční stráží převedena do resortu obrany: chebské brigádě je zkrácen úsek střežení v důsledku rušení vojskové ochrany státní hranice s NDR a předání několika rot plánské brigádě. Přitom dochází k rušení praporečnických velitelství a současně začíná organizační struktura odrážet uzpůsobení se vývoji vojenské techniky.

Zpětný převod brigády (a Pohraniční stráže jako celku) k ostatním bezpečnostním složkám do resortu vnitra k 1.1.1972 je důsledkem opětovného nárůstu pokusů o nedovolený přechod státní hranice po srpnu 1968 a přijatého modelu dohledu bezpečnostních složek nad společností, avšak současně je počátkem období, které je na organizační změny daleko chudší. Změny se koncentrují do let 1973–1976 – ať už jde o znovuzavedení praporečnických velitelství či opětovné převzetí části rot po plánské brigádě. Velitelství brigády rovněž přebírá ochranu části úseku hranice s NDR. Ačkoli rostoucí turistický ruch je stálou příčinou zavádění organizačních změn, tyto již nejsou bez zvýšení počtu míst dostatečně účinné, resp. se od nich po čase ustupuje. Výrazným limitem státnosti organizační struktury brigády až do roku 1989 jsou také meze ekonomické, když neustále rostou náklady na udržování i technické inovace systému ochrany státní hranice.

Změn v organizaci chebské brigády jsme si všímali jednak na úrovni velitelských článků – velitelství brigády a praporečnických, jednak na úrovni rot. V případech velitelství jsme

243 AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 326, Plán likvidace útvaru Cheb, čj. 0447/91 z 5. 12. 1991; AMV Brno-Kanice, přírůstek čj. ASU-00693/AK-95, balík č. 82, příloha k čj. PVP-049/VO-92 z 24. 4. 1992, Protokol o ukončení činnosti útvaru Pohraniční policie Cheb.

se zabývali i návazností či spojitostí změn na velitelství brigády se změnami u velitelství praporu a jeho zabezpečovacích jednotek. Na úrovni pohraničních rot jsme se snažili podat vedle změn struktury a systemizovaných počtů též pokud možno podrobný výčet dislokačních změn. Změny počtů a dislokace se totiž jeví jako zajímavé nejen z hlediska regionálního, ale lze je dát i do souvislosti se snahami zmírňovat náklady na střežení státní hranice a kupř. též s růstem propracovanosti systému v ochraně státních hranic.

Mnohé popsané proměny organizace brigády měly obecnější ráz: byly uskutečněny i u jiných brigád, vždyť 5. brigáda byla jednou z pěti (později ze čtyř) brigád na hranici s NSR, nemluvě již o změnách spjatých se změnou resortní podřízenosti Pohraniční stráže. Totéž může pak samozřejmě platit i o organizaci ochrany státní hranice s NDR. Popsáním organizačního vývoje chebské brigády jsme chtěli přispět k poznání systému ochrany státní hranice, jehož byla organizace pohraničního útvaru jednou z důležitých složek.

POUŽITÉ ZKRATKY

AMV	Archiv Ministerstva vnitra
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSLA	Československá lidová armáda
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FPS	Federální policejní sbor
HS OSH	Hlavní správa ochrany státních hranic
HS PS	Hlavní správa Pohraniční stráže
HS PS OSH	Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic
HS PVS	Hlavní správa Pohraniční a vnitřní stráže
IVVR	investiční výstavba ve vlastní režii
KO OSH	krajský odbor ochrany státních hranic
MNB	ministr/Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	ministr/Ministerstvo vnitra
O OSH	oddělení ochrany státních hranic
OPK	oddělení pasové kontroly/oddělení pohraniční kontroly (1955–1965)
OSH	ochrana státních hranic
PO	pohraniční oddělení
PS	Pohraniční stráž
PS OSH	(jednotky) Pohraniční stráže a ochrany státních hranic
PSú	útvár Pohraniční stráže
PTŘS	protitankové řízené střely
RMV	rozkaz ministra vnitra
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SPK	skupina pohraniční kontroly
TR MNB	tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti
TR MV	tajný rozkaz ministra vnitra
VB	Veřejná bezpečnost
VKR	vojenská kontrarozvědka
VZP	voják z povolání
ZVP	zástupce pro věci politické
ŽTZ	ženijnětechnické zabezpečení

Příloha č. 1 Schéma organizace 5. chebské pohraniční brigády v polovině ledna 1952**Velitelství brigády Cheb**

tzv. užší velitelství (velitel, ZVP, zástupce pro tyl, pobočník)	
Sektor I. – štáb (54) náčelník štábu, ženijní náčelník, chemický náčelník oddělení I/1 – operační oddělení I/2 – zpravodajské (referát výzvědný, referát obranný) oddělení I/3 – škol. oddělení I/4 – organizačně-doplňovací oddělení I/5 – spojovací oddělení I/6 – šifrovací oddělení I/7 – kancelář	Jednotky přímo podřízené velitelství brigády: (179) velitelská četa (28) spojovací rota (52) automobilní rota (60) ženijní četa (30) hospodářská rota (9)
Sektor II. – politický (11)	Poddůstojnická škola pěší (221, vč. 152 frekv.)
Sektor III. – tyl (60+4) sekretariát tylu oddělení III/1 – výzbrojní oddělení III/2 – proviantní oddělení III/3 – výstrojní oddělení III/4 – ubytovací oddělení III/5 – automobilní oddělení III/6 – zdrav. oddělení III/7 – veterinární	Záložní oddíl (170)
Oddělení IV. – finanční (5)	
Vojenské prodejny (3)	
Celkem velitelství bez podřízených jednotek 137+4	

Velitelství praporů

1. prapor Hranice (100)	2. prapor Aš (100)	3. prapor Cheb (100)	4. prapor Cheb (100)
tzv. užší velitelství praporu (3), velitel, ZVP, zástupce pro tyl oddělení I. – štáb (12) oddělení II. – politická skupina (2) oddělení III. – tyl (13) (se zdravotní skupinou) Podřízené jednotky velitelská rota (70): pěší četa (36), spojovací četa (18), dopravní družstvo (10), hospodářské družstvo (3)			
7	7	6	5 pohraničních rot po 61

(Podle AMV Brno-Kanice, fond 2357, k. 23)

Příloha č. 2 Schéma organizace 5. chebské pohraniční brigády v období od března 1953 do počátku roku 1954

Velitelství brigády Cheb

Velitelství (velitel, ZVP, náčelník štábu, zástupce pro zásobování, pobočník)	
Štáb (52) ženijní náčelník, chemický náčelník oddělení operační oddělení zpravodajské (skupina výzvědná, skupina obranná) oddělení bojové přípravy oddělení organizačně-doplňovací spojovací (skupina šifrovací, spojovací dílna a sklady) pomocná kancelář	Jednotky přímo podřízené velitelství brigády (177) velitelská četa (28) spojovací rota (52) automobilní rota (58) ženijní četa (30) hospodářská rota (9)
Politické oddělení (klub) (16 a 3)	Poddůstojnická škola pěší (210, vč. 152 frekv. míst)
Týl (55 a 24) vedoucí kanceláře oddělení dělostřelecko-technického zásobování (zbrojní dílna a zbrojní sklad) oddělení proviantního zásobování (proviantní sklad) oddělení intendantního zásobování (intendantní sklad a dílny) oddělení ubytovací (ubytovací sklad a dílny) automobilní služba (automobilní dílna) zásobování PHM oddělení zdravotní [!] oddělení veterinární	Záložní oddíl (167)
Finanční oddělení (3)	
Účtárna (2)	
Závodní kuchyně (4 civilní)	
Velitelství brigády bez podřízených jednotek: 133 a 31	

Velitelství praporů

1. prapor Hranice (95)	2. prapor Aš (95)	3. (5.) Hazlov (Vojtanov) (95)	4. (3.) Cheb ¹ (56)	5. (4.) Cheb ² (95)
tzv. užší velitelství praporu (velitel, ZVP, zástupce pro zásobování) štáb (12) politická skupina (2) týl (4) zdravotní skupina (2) veterinární skupina (2)				
Jednotky přímo podřízené velitelství praporu velitelská rota (70): pěší četa (36), spojovací četa (18), dopravní četa (9), hospodářské družstvo (4)				
7	5	6	6	5 pohraničních rot

(Podle AMV Brno-Kanice, fond 2357, k. 46)

¹ Nemá pěší četou a jeho dopravní četa je devítilenná.

² Prapor s velitelským stanovištěm ve Vojtanově byl v průběhu tohoto období zařazen na konec sestavy brigády.

Příloha č. 3 Struktura typů chebských rot v letech 1951 až 1955

Rok	1951	1952	1953	1953	1953	1954	1954	1954	1955	1955
Typ	61	61	46	52	61	46	52	61	47	53
Velitelství	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Velitelské družstvo	6;3 ³	10	10	10	10	10	10	10	10	10
3 pěší družstva	39	39	29	30	39	28	29	38	24	30
Družstvo TK	5	5	–	5	5	–	5	5	5	5
Družstvo služebních psů	1+3 ⁴	1+3	1+3	1+3	1+3	1+4	1+4	1+4	1+4	1+4

Příloha č. 4 Organizační schéma velitelství 5. brigády (červenec 1973)

Velitel brigády	náčelník štábu	operační oddělení	
		oddělení bojové přípravy	
		organizačně-mobilizační oddělení	
		spojovací oddělení	dílna; sklad
		ženijní náčelník	chem. dílna; sklad ženij. a chem.
		8. oddělení	tajná spisovna
	zástupce velitele pro věci politické	politické oddělení	
	kádrová skupina		
	zpravodajské oddělení	1. zpravodajská skupina Aš	
		2. zpravodajská skupina Cheb	
		3. zpravodajská skupina Halže	
	důstojníci pro OPK a PO		
	náčelník týlu	výzbrojní služba	dílna; sklad
		proviantská služba	sklad
		výstrojní služba	sklad
		ubytovací služba	dílna; sklad
		zdravotní služba	brigádní obvaziště obvaziště Aš, Halže
		veterinární služba	veterinární ošetřovna
	finanční skupina		

(Podle AMV Brno-Kanice, f. 2358, inv. j. 185)

³ Druhý údaj – hospodářské družstvo.⁴ Celkový počet příslušníků družstva je samozřejmě součtem. Sčítanci je vyjádřen počet pátracích a „obránných“ psů.

Příloha č. 5 Přehled osob působících na místech velitele a náčelníka štábu 5. brigády PS Cheb v letech 1951–1990⁵

Velitel brigády	Náčelník štábu
Okrouhlík František (1.11.1950–31.5.1951) (naposled uveden v podpisové doložce rozkazů velitele brigády – RVB – z 25.6.1951)	Švorc Jiří (2.12.1950–1.9.1951)
Marcij Ilja (10.6.1951–20.10.1951) (poprvé uveden v podpisové doložce RVB 27.6.1951, 20.10. předal funkci) Peprný Karel (20.10.1951–22.4.1953) (20.10. převzal, naposled v podpisové doložce RVB ze 7.5.1953)	Pokorný Vladimír (1.9.1951–10.10.1954) (naposled v podpisové doložce RVB z 1.9.1954, od 2.9.1954 má 30 dnů dovolenou, NŠ zastupuje Edvin Zejmon – ten uveden naposled v podpisové doložce RVB z 16.10.)
Galus Antonín (22.4.1953–22.12.1954) (poprvé v podpisové doložce RVB z 8.5.1953)	Ambroz Otakar (1.11.1954–23.12.1954) (poprvé v podpisové doložce RVB z 19.10.1954)
Ambroz Otakar (23.12.1954–12.10.1955)	Šedivý Ondřej ... (poprvé v podpisové doložce RVB z 9.3.1955, naposled v podpisové doložce RVB z 30.9.1955)
Pokorný Vladimír (1.11.1955–30.9.1956) (poprvé v podpisové doložce RVB dne 7.10.1955, naposled v podpisové doložce RVB z 31.8.1956)	Henyš Rudolf (1.11.1955–30.9.1956) (poprvé v podpisové doložce RVB z 3.10.1955)
Kroh Lubomír (1.10.1956–17.1.1962) (poprvé v podpisové doložce RVB z 6.9.1956)	Janů Jaroslav (1.10.1956–14.7.1958) (naposled v podpisové doložce RVB z 1.7.1958) Příbyl Eduard (1.9.1958–31.8.1960) (poprvé v podpisové doložce RVB ze 4.7.1958) Weis František (1.9.1960–31.7.1961) (naposled v podpisové doložce RVB ze 4.9.1961, od 5.9. deset dnů dovolené)
Duda Miroslav (17.1.1962–31.1.1963)	Janů Jaroslav (1.9.1961–31.5.1962) (poprvé v podpisové doložce RVB z 11. 9. 1961, naposledy v podpisové doložce RVB ze 7. 7. 1962)
Janů Jaroslav (1.6.1962, zatímně místo nemocného Dudy –26.3.1970)	Ryšavý Karel (1.7.1962–31.3.1966)
Rychnovský Jan (1.4.1970–31.7.1974) Egermayer Jaroslav (2.8.1974–14.1.1976)	Egermayer Jaroslav (1.4.1966–14.1.1976) od 2.8.1974 i velitel
Tůma Miroslav (15.1.1976–30.9.1977) Šabata Josef (NŠ) je v době 25.10.1976–12.4.1977 pověřen funkcí velitele brigády	Šabata Josef (15.1.1976–1.10.1977) (přinejmenším 21.10.–1.12.1977 dle podpisových doložek RVB pověřen funkcí NŠ František Minha)
Šabata Josef (1.10.1977–31.10.1981)	Martiš Jozef (1.12.1977–14.5.1978) odborná stáž na místě NŠ (poprvé v podpisové doložce RVB ze 13.12.) Obruča Zdeněk (1.5.1978–30.9.1980) Minha František (zástupce NŠ) je 1.12.1978–10.4.1979 pověřen funkcí NŠ (podle podpisové doložky RVB přinejmenším od 16.10.1978 v zastoupení NŠ) Trávníček Ladislav (1.10.1980–31.10.1981)
Trávníček Ladislav (1.11.1981–31.12.1988)	Staněk Miroslav (1.5.1982–31.12.1986) (poprvé v podpisové doložce RVB z 15.3.1982)
Vitoň Václav (1.1.1989–31.12.1990)	Svoboda Jiří (1.1.1987–31.12.1990)
Kovářík Karel (1991)	Svoboda Jiří (1991 – Správa OSH Cheb)

⁵ Kurzívou v závorkách jsou uvedena data dle кадровých rozkazů nebo dle personálních spisů, event. předání funkce. Pokud mezi předchůdcem a nástupcem vznikla dle těchto údajů mezera nebo nebyly tyto údaje nalezeny, uvedli jsme upřesnění též dle rozkazů velitele brigády (RVB).

Příloha č. 6 Objekt pohraniční roty Trojmezí – počátek 80. let (stav před r. 1983)

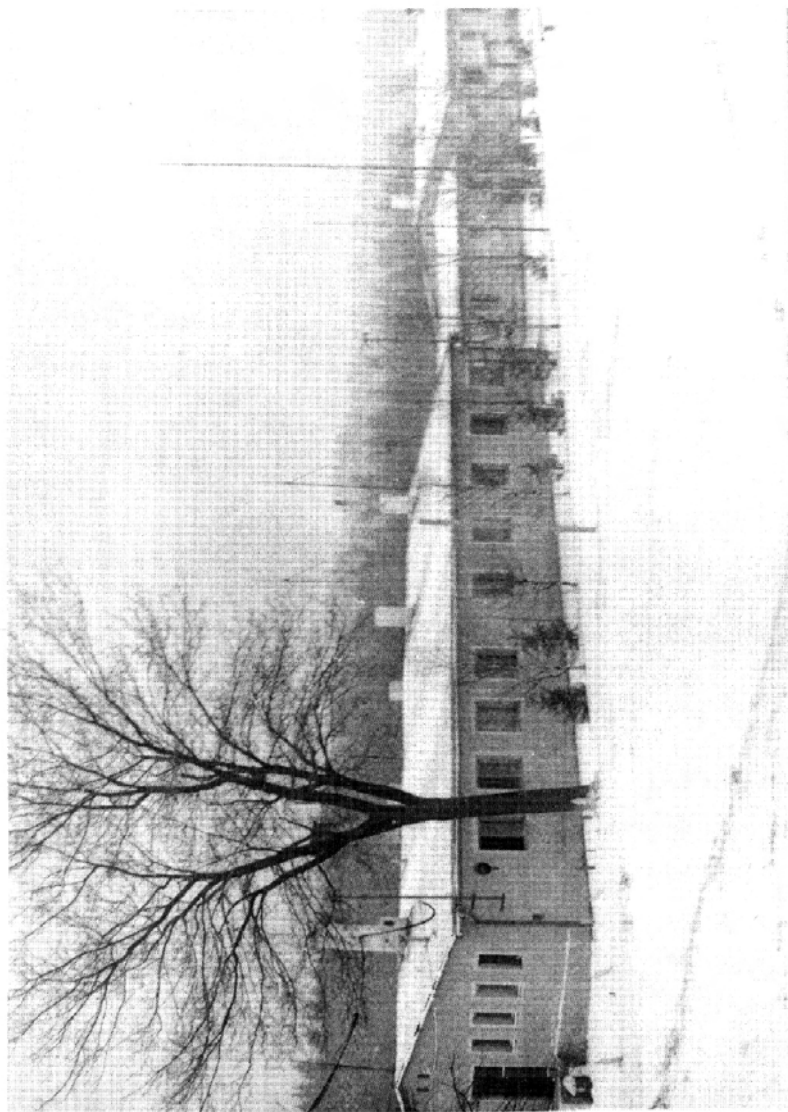
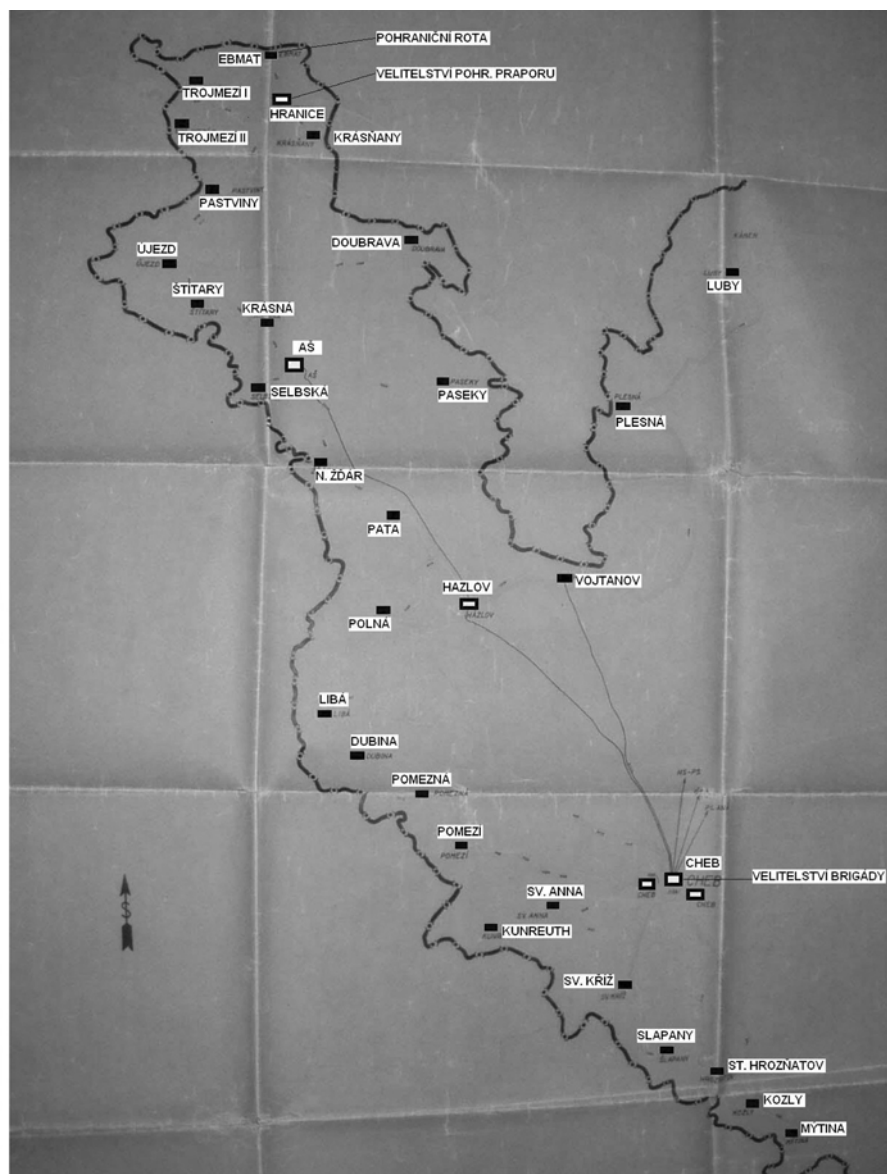

Foto z: RICHTR, V. – KOČÍ, R. – CÍSAŘOVÁ, B.: *Historie a současnost svazku Pohraniční stráže v Chebu, AMV Brno-Kanice*, f. 2342, inv. j. 1419.

Příloha č. 7 Tzv. ženijnětechnická opatření poblíž Starého Hrozňatova

Úsek 12. roty Slapany, leden 1969, průsek, pozorovatelná, u lesa signální stěna, mezi stěnami kontrolní pás. (AMV Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 362)

Příloha č. 8 Plán dislokace jednotek 5. brigády PS Cheb, stav k 20. 10. 1954

(Podle AMV Brno-Kanice, 2357/VPS, k. 171)

MATERIÁL

Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma

Sylva Šimsová

Acknowledgement/Poděkování

*By permission of the British Library, 90 Euston Road, London NW1 2DB,
United Kingdom*

ADD.MS.74962-74993 Vilím Papers

*Churchill Archives Centre, Churchill College, Cambridge, CB3 0DS, United Kingdom
BVLM – Blažej Vilím*

Pozůstalost Blažeje Vilíma je uložena ve dvou anglických archivech: British Library v Londýně a Churchill Archives Centre v Cambridgi.

Když B. Vilím v roce 1976 zemřel, jeho žena Mirka uspořádala jeho písemnosti a nabídla je darem národní knihovně British Library. Knihovna přijala pouze polovinu, tj. dokumenty datované před rokem 1968. Před její smrtí jsem jí slíbila, že najdu umístění pro druhou polovinu, což se mi podařilo v Churchill Archives Centre. Oba fondy byly pak uzavřeny veřejnosti do roku 1997. Od té doby pracuji na dokumentaci, která by usnadnila badatelům vyhledávání v obou fondech.¹ Vilímovy fondy obsahují jeho osobní korespondenci, poznámky a rukopisy z let 1948–1976, úřední korespondenci čs. sociální demokracie v exilu 1948–1950 (z doby, kdy byl Vilím generálním tajemníkem) a několik dokumentů z pozůstalosti Josefa Běliny (u kterého Vilímovi po příchodu do Londýna bydleli).

Život Blažeje Vilíma do konce války

Blažej Vilím se narodil v Praze 3. února 1909 jako nejmladší ze tří dětí. Jeho otec zemřel na tyfus ve vězení za 1. světové války. Matka byla činná v komunistické kooperativě Včela. Vyučil se cizelérem a zároveň studoval externě střední školu.

V roce 1928 se stal členem organizace komunistické mládeže, ze které byl později vyloučen, protože kritizoval vedení komunistické strany a Moskvu. V roce 1931 se stal členem sociálnědemokratické mládeže a sekretářem Svazu kovodělníků a redigoval svazový časopis.

¹ Adresa pro dotazy: simsova@simsova.demon.co.uk.

V roce 1934 se seznámil s Mirkou Pánkovou, dcerou básníka Antonína Pánka,² a v roce 1938 se s ní oženil. V roce 1940 byl pro odborářskou činnost vězněn šest měsíců Gestapem v Praze. Později byl převeden do policejní vazby v Berlíně a po odsouzení společně s Jiřím Hájkem poslán do věznice v Ebrachu, kde zůstal až do osvobození americkou armádou v roce 1945.

O osvobození a návratu domů napsal Bělinovi v červnu 1945: „*Osvobozen jsem byl 13. dubna a měl jsem pak příležitost k 5 týdnům odpočinku... Do Prahy jsme se vrátili teprve před 5 týdny. Hned druhý den obrátili se na mne soudruzi se žádostí o přijetí nynější funkce a tehdy jsem se jim vysmál... ovšem musel jsem se nakonec podřídít zájmům hnutí...*“³

Po návratu se stal generálním tajemníkem československé sociální demokracie a poslancem Národního shromáždění.

Únorová krize

Vilímův fond obsahuje několik dokumentů, které se týkají únorové krize a událostí, které jí předcházely. Nejdůležitější dokument je chronologie únorových dnů nazvaná „*Průběh československé krize v únoru 1948*“.⁴ Informace do této chronologie poskytla skupina exilových politiků.

Předpokládám, že Sychravův dopis Vilímovi z podzimu roku 1950 se týká této zprávy, ale je možné, že Sychrava připravoval studii větší, o které se ve Vilímových fondech nezachovaly žádné další dokumenty: „*Uvolil jsi se vésti komisi pro studium února 1948 a je třeba, abychom udělali plán pro další postup.*“⁵

K. Kaplan cituje zápis londýnských diskusí o únorových událostech, které pořádal Jaroslav Stránský v zimě 1949–50.⁶ Tyto zápisy ve Vilímově fondu nejsou.

Informace o únoru se také najdou v soukromých dopisech. Například v dopise B. Laušmanovi Vilím na začátku roku 1952 napsal: „*Z několika stran jsem slyšel, že píšeš brožuru o únoru... Sám jsem odolal několikerému naléhání hned na počátku mého exilu něco takového psát, poněvadž by to musela být kniha o celém politickém vývoji až k únoru. A na to je myslím ještě čas. Myslím, že by z ní jasně a z faktů vyplývalo, že soc. dem. v boji za demokracii neměla v Čs. žádného spolehlivého partnera... A nyní k únoru... Nevím, zda-li už dnes je možné zveřejnit poradou, kterou jsme měli s nár. soc. koncem prosince 1947. Myslím, že nikoliv, se zřetelem na Frantu Tvarůžka [pozn. MV: Tymeš] a Drtinu, kteří jsou doma. Nár. soc. se k ní doposud nepřiznali, poněvadž by to oslabilo jejich pověst jediných bojovníků proti komunismu. Museli by přiznat, že tam bylo dohodnuto, jak postupovat ve vládě ve věcech policie a armády, a že Ty jsi byl*

2 Rukopis básní Antonína Pánka je v Churchill Archive CH BVLN 1/16.

3 Vilím Bělinovi 2/6/45 BL ADD.MS. 74983 f.27-9.

4 Průběh československé krize v únoru BL ADD.MS. 74966 f.1-58.

5 Sychrava Vilímovi 11/9/50 BL ADD.MS. 74989 f.61-2.

6 KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Doplněk, 1997.

*pověřen jednat s lidovci, které jsi tím prakticky zatahoval do komunistického bloku. Vyšlo by také z toho najevo, že vývoj až k únoru byl výsledkem této porady a že demise byla blbost. A nejenom to, že byla školáckým kouskem, zejména proto, že k ní došlo bez dohody s námi, kteří ve vládě v inkriminované otázce postupovali stejně jako ostatní proti komunistům. To je důležitý bod.*⁷

Jiří Horák, tehdy student, položil na podzim 1955 Vilímovi otázky o únoru. Ve fondu se zachovaly dlouhé poznámky, kterých pravděpodobně Vilím použil ve své odpovědi. Cituji z nich několik detailů, které nejsou všeobecně známy: „Již od začátku r. 1947 bylo připravováno odstranění F. uvnitř strany... Poslední týden v prosinci 1947 se konala porada mezi soc. dem a nár. soc. stranou, Laušman, Vilím, Tymeš, Majer – Zenkl, Drtina, Stránský, Firt. Na této poradě bylo dohodnuto, že obě strany budou ve vládě i parlamentě postupovat společně.”⁸ V dopise Táboorskému Vilím vyjádřil své zklamání nad Benešem: „Po podání demise došlo teprve k dohodě mezi námi a ostatními stranami s tím, že naše vládní delegace demisi nepodá, budeme však trvat na tom, aby vláda byla obnovena na platformě dosavadní Národní fronty. To jsme do posledního okamžiku drželi. Stejně tak držely ostatní politické strany. Zklamal E [i.e. Beneš]. V průběhu krize jsem s E. absolvoval u něho řadu rozhovorů. Ve všech nás ujišťoval, že jeho stanovisko je pevné a děkoval za náš postoj. Stejně tak o tom ujišťoval i ostatní strany. V pondělí měli jsme již obavy o jeho postoj, poněvadž jsme si nedovedli vysvětlit, proč dosud neprohlásil, že demisi ministrů nepřijme. Doporučil jsem proto nár. soc., aby uvažovali společně s ostatními o odvolání demise nebo výměně některých osob ve vládě. Ti to akceptovali a šli k E. se o tom poradit. Nedostali se k tomu pro samé jeho ujišťování, že nepovolí žádnému nátlaku a že podruhé za sebou Mnichov dělat nebude. To, čeho se dopustil, je však horší než Mnichov.”⁹

Vilím byl někdy kritizován, že v únorové krizi a během událostí na podzim 1947 nedělal správná rozhodnutí. Po příchodu do exilu vydala skupina sociálních demokratů [Bernard, Epstein, Holub, Kosina, Leis, Pollák, Sedlák a Vilím] dvě prohlášení na jeho obranu: „Všichni přítomní jsou naproti tomu dále toho názoru, že generální tajemník strany čelil odvážnou a statečnou politikou. Nemůže také býti viněn ze zmíněné dohody, ježto byl v představenstvu přehlasován, když navrhoval, aby se s komunistickou stranou nejednalo, a musil jít do jednání proti vlastní vůli.”¹⁰ – „Podle usnesení představenstva strany byl gen. tajemník strany nucen zahájit spolu s Fierlingrem a Tymešem jednání o pracovní dohodu k překlenutí krizové situace v září 1947. Krize vznikla pro tzv. dávku milionářskou, spiknutí na Slovensku, atentáty na členy vlády a úvodem v sporu o ceny resp. výši příplatku na ceny zemědělských plodin. Rovněž šlo o řešení otázky platu státních zaměstnanců. Pracovní dohoda podepsaná

7 Vilím Laušmanovi 9/1/52 BL ADD.MS. 74982A f.26-7.

8 Vilím Jiřímu Horákovi 17/11/55 BL ADD.MS. 74975 f.217.

9 Vilím Táboorskému 15/4/48 BL ADD.MS. 74984 f.37-9.

10 Zápis 29/6/48 a 3/7/48 BL ADD.MS. 74967 f.141-3.

s KSČ k překlenutí této situace v období, kdy KSČ usilovala již zřejmě o násilné převzetí moci, ukázala se chybou. K tomuto kroku vedla nestatečnost části členů předst. strany. Všichni přítomní jsou naproti tomu dále toho názoru, že generální tajemník strany čelil odvážnou a statečnou politikou, zprvu za nesmírně nepříznivých podmínek, úsilí předsedy Fierlingera a jeho podporující skupiny, má hlavní zásluhu na porážce Fierlingera na brněnském sjezdu a nemá viny na často chybných krocích tehdejšího předsedy strany Fierlingera a části představenstva. Nemůže být také viněn ze zmíněné dohody, ježto byl v představenstvu strany přehlasován, když navrhoval, aby se s komunistickou stranou nejednalo a musil jít do jednání proti své vůli. Z vnitřně stranického hlediska poskytla však dohoda se svým otřesem podklad pro rozhodné vyřízení Fierlingera ve straně.¹¹

Odchod do exilu

Blazej Vilím s ženou Mirkou překročili hranice na lyžích 6. března 1948 za pomoci S. B. Horáka. Místo přechodu není známo, usuzuje se, že to bylo v Krušných horách nebo na Šumavě.¹² O Vilímově odchodu do zahraničí věděli jeho nejbližší přátelé. Napsal o tom o mnoho let později Krupičkovi: „*Moje výhrady proti Laušmanově postupu, ani ne tak během února, ale krátkou dobu po tom, neměly vliv na náš vzájemný přátelský poměr. Věděl, že odcházím do exilu, přišel jsem se s ním rozloučit, když byl ještě náměstkem Gottwalda. Přemlouval mě, abych se schoval, že později půjdeme spolu. Na to jsem ovšem nečekal. Věděl jsem, jak se musí poměry vyvíjet, pět let kriminálu od nacistů mně stačilo a bylo tehdy také třeba tady venku povědět, co se vlastně doma stalo.*“¹³

Vilím byl prvním politikem, který přišel po únorovém převratu do Londýna. Přistál v Londýně 19. března.¹⁴ V dubnu 1948 o tom napsal Hrabíkov: „*Jak víš, byl jsem vlastně prvním emigrantem, jemuž se podařilo dosáhnouti Londýna. Byl jsem a zůstávám velmi zdrženlivý v projevech o Československu... Vycházel jsem z předpokladu, že s politickými akcemi je třeba vyčkat, až se podaří emigrovati všem, které ještě z venku očekáváme a s nimiž bude třeba při naší práci počítati.*“¹⁵

Jeho příchod na Západ bezprostředně po komunistickém převratu pomohl socialistickým stranám v západní Evropě orientovat se v nové politické situaci.¹⁶ Vilím promluvil k labouristické straně v britském parlamentě,¹⁷ navštívil Itálii¹⁸ a Skandiná-

11 Zápis 29/6/48 3/7/48 BL ADD.MS. 74967 f. 41-3.

12 Československá poúnorová emigrace a počátky exilu. Brno, 1999, s. 16; S. B. Horák Vilímovi 19/8/62 BL 74992 f. 56-8; Archiv Ministerstva vnitra Praha, objektový svazek r. č. 2231, podvazek 285, s. 211.

13 Vilím Krupičkovi 12/4/73. CH BVLM/2/10.

14 PRO HO 294/394.

15 Vilím Hrabíkov 27/4/48 BL ADD.MS. 74984 f.52-3.

16 Konferenci evropských socialistických stran 20/3/48 BL ADD.MS. 74967 f.15-18.

17 V poslaneckém klubu Labour Party 3/5/48 BL ADD.MS. 74964 f.1-8; *What happened in Czechoslovakia*, Labour Press Service 6/48 no. 1274 str.5 BL ADD.MS. 74964 f.39-42.

18 Otázky novináře před cestou do Itálie 27/4/48 BL ADD.MS. 74964 f.55; Záznam z cesty do Itálie 27/4/48 BL ADD.MS. 24967 f.33.

vii,¹⁹ zorganizoval setkání československých poslanců v exilu v Caxton Hall v Londýně.

Labouristická strana umožnila československé sociální demokracii používat adresu svého ústředního sekretariátu Transport House, kde redaktor BBC Josef Kosina měl k dispozici kancelář. Tuto kancelář používal Vilím pro korespondenční styk s uprchlíky.²⁰

Sjezd poslanců v Londýně 1948 byl první příležitostí, aby se poslanci setkali k poradám a zároveň upozornili světovou veřejnost na nedávné události v Československu. Během porady v Londýně 6. dubna 1948, které se zúčastnili dr. Lettrich, Blažej Vilím, dr. Stránský, Pavel Tigrid, gen. Ingr, gen. Ambruž, dr. Macháček a Evžen Leis, navrhl Vilím, aby byl v Londýně uspořádán sjezd všech čs. poslanců.²¹ Dohodě o programu sjezdu poslanců byli přítomni dr. Procházka, dr. Krajina, dr. Stránský, Václav Holub, Mirek Sedlák, dr. Bělohávek a Josef Josten.²²

Vilím o sjezdu vyjednával s anglickými úřady. Na poradní schůzi 23. května 1948, které byli přítomni Josef Bělina, dr. Bernard, Epstein, Holub, Leis a Sedlák, Vilím referoval o tom, že se mu podařilo na britských úřadech docílit povolení ke konání sjezdu poslanců v Londýně ve čtvrtek 28. a v pátek 29. května.²³

O průběhu konference pojednává jedna ze složek Vilímova fondu v British Library.²⁴

Londýnské listy 29. května otiskly výňatek z Vilímova zahajovacího projevu: „*S hlubokým pohnutím vzpomínáme prvních obětí boje proti komunistickému teroru v Československu. Dnes nejsou to již jenom oběti na svobodě, ale také na životech. Jmenuji především našeho nezapomenutelného Jana Masaryka, který byl nalezen mrtev pod okny svého bytu ráno onoho dne, kdy se chystal letadlem opustit Československo, aby se postavil v čelo našeho zápasu za obnovení demokracie a lidských práv v naší vlasti.*“²⁵

Vilímův osobní život v exilu

Po příchodu do Londýna v březnu 1948 Blažej Vilím pravděpodobně bydlel v Gloucester Road, London SW7. Volinová-Bernardová píše ve svých vzpomínkách, že u Vilímů strávila první noc po příchodu do Londýna 12. května.²⁶ Přesná adresa a datum Vilímova pobytu na této adrese nejsou známy. Později se ubytoval u Josefa

19 Švédsko a Dánsko CH BVLM/1/17.

20 ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Emigranti*. Šenov, 1998, s. 340 – vzpomínka Zdeňka Mastníka; HOLUB, Václav. *Vítězství i prohry*. v. n., 1997, s. 200.

21 Záznam 6/4/48 BL ADD.MS. 74966 f.59-61.

22 Záznam BL ADD.MS. 74966 f.62-3.

23 Mayhew Vilímovi 11.5.48 BL ADD.MS. 74966 f.65; Záznam 74967 f.120-1.

24 BL ADD.MS. 74966 f.59-94.

25 *Londýnské listy* 29/5/48.

26 VOLINOVÁ-BERNARDOVÁ, Růžena. *Pohled zpět: život ve věrech 20. století*. Akropolis, 2003, s. 81.

Běliny na adrese 13 Fernside Avenue, Mill Hill, London NW7. V prosinci 1948 vyplnil přihlášku do Czech Refugee Trust Fund, ve které uvedl Bělinovu adresu. Dokumenty Czech Refugee Trust Fundu, které jsou uloženy ve státním archivu Public Record Office, obsahují podrobné informace o Vilímově finanční situaci v prvních letech exilu.²⁷ Po vyplnění přihlášky začal pravděpodobně dostávat podporu 75 šilinků (tj. 3 a 3/4 libry) týdně. Činže ho stála 2 libry týdně. Do té doby asi žil z vypůjčených peněz. V květnu 1949 Vilím žádal Czech Refugee Trust Fund o jednorázovou podporu 110 liber, aby mohl vrátit přátelům peníze, které si od nich během jednoho roku půjčil. Czech Refugee Trust Fund na něho naléhal, aby začal vydělávat, což bylo pro Vilíma obtížné, protože se plně věnoval politice a vyřizoval exilovou korespondenci. V září 1949 začali Vilím a jeho žena chodit do večerního kursu angličtiny.

Po smrti Josefa Běliny se Vilím v říjnu 1949 přestěhoval na adresu 34 Southwick Street, London W2, kde platil týdenní činži 77 šilinků, což bylo více než podpora, kterou dostával od Czech Refugee Trust Fund. Začal proto uvažovat o koupi domu, kde by bydlel a zároveň vydělával peníze pronájmem místností, případně si tam zařídil dílnu. Nejprve se zajímal o dům v 16 London Street, London W2, za cenu 1 200 liber. Přátelé byli ochotni mu půjčit 500 liber a doufal, že mu Czech Refugee Trust Fund dá půjčku na 700 liber, kterou však nedostal. V listopadu 1950 pak koupil dům v 14 Elms Avenue, Muswell Hill, London N10. Ing. Kaufman z Davosu mu půjčil bezúročně 750 liber a František Plášil 200 liber. Plášilova rodina měla ubytování v domě za 2 libry týdně. Zbytek ceny domu – celkem 2 250 liber – uhradila hypotéka od Cooperative Permanent Building Society. Vedle toho si Vilím půjčil od Czech Refugee Trust Fund 150 liber na nákup nábytku a 50 liber na výdaje s koupí domu. Splátka této půjčky mu trvala až do roku 1964.

Do domu na Muswell Hill jsme se s manželem nastěhovali na jaře 1953. Bydleli jsme v jednom pokoji, za který jsme platili 2 libry týdně. Plášilovi se zatím odstěhovali do Švýcarska a zůstal tam po nich jenom pes Moušl. Mimo nás tam bydleli sami Češi. Nahoře v mansardě byly dva pokoje. Jeden měla Eva Spitzerová, která se později vdala a odjela do Spojených států. V druhém pokoji bydlel básník Ivan Blatný, který rok nato odešel do léčby. První poschodí měli Vilímovi. V přízemí jsme bydleli my a vedle nás Jan Svoboda, který si později koupil dům na 44 Queens Avenue, Muswell Hill, London N10, kde žil se svým bratrem Jaroslavem.²⁸ My jsme u Vilímů bydleli tři roky a pak jsme si s rodiči koupili dům – také ve čtvrti Muswell Hill. Potom už měli Vilímovi jen anglické nájemníky.

Vilím pracoval jako cizelér. Chodil do práce velice brzy a po večeri vyřizoval až do ranních hodin exilovou korespondenci s pomocí své ženy. Byla velice pečlivá sekretářka a díky ní se tolik dokumentů zachovalo. Mirka nejprve pracovala na drobných

27 PRO HO 294/394.

28 Jeho pozůstalost je v Churchill Archive CH SVBD.

a špatně placených ručních pracech, jako malování hraček nebo sestavování laciné bižuterie. Až teprve když se naučila anglicky, začala pracovat jako servírka v lidové jídelně Lyons na Muswell Hillu. Po nějakém čase si zlepšila angličtinu natolik, že se stala písarkou v účtárně textilní továrny ve čtvrti Kentish Town. O víkendu oba pracovali na domě, který potřeboval mnoho oprav, a scházeli se s českými politiky.

Posledních dvanáct let Vilímova života se jim dařilo lépe, Vilím si vydělával jako cizelér,²⁹ později dostával důchod, a také měli příjem z pronájmů. Mirka přestala pracovat a věnovala se výtvarné činnosti. Několik olejomalb prodala.³⁰ Každý rok si vyjeli na dovolenou do Středomoří. Vilím se dál věnoval politické činnosti, udržoval širokou korespondenci a vydával časopis *Perspektivy socialismu*. Zemřel náhle a nečekaně na srdeční záchvat v roce 1976.

Vilímovi nás – a později naše děti – pokládali za svou rodinu. Sami žádné děti neměli. V srpnu 1977, den předtím, než si Mirka vzala život, nás navštívila a znovu zdůraznila, abych se starala o Vilímovu pozůstalost. Netušili jsme, co chtěla tu noc udělat.

Vilímova osobní korespondence

Korespondence Blažeje Vilíma je uložena ve dvou fondech: v British Library, pod signaturami ADD.74962 – ADD.74993, a v Churchill Archive Cambridge, pod signaturou BVLM. Podle korespondentů je ji možno klasifikovat do čtyř kategorií: korespondence s jasně identifikovanými osobami, s organizacemi, s těžko identifikovatelnými osobami (např. kde je uvedeno pouze křestní jméno nebo přezdívká) a korespondence zcela anonymní.

Statistické údaje v tomto článku se týkají pouze korespondence s jasně identifikovanými osobami. Jde o 816 dopisovatelů, kteří napsali nebo obdrželi přes 2 000 dopisů:

- Zachovalo se asi dvakrát tolik dopisů poslaných Vilímovi (1 345) než psaných jím (646).
- Malá skupina 47 dopisovatelů, jejichž dopisy jsou v Vilímově fondu, si nepsala s Vilímem osobně. Jejich 56 dopisů bylo buď přiloženo k dopisům poslaným Vilímovi, nebo jsou to dopisy z pozůstalosti Josefa Běliny.
- Velká většina dopisovatelů (90 %) má ve sbírkách méně než 10 dopisů, z toho polovina pouze dopis jeden. Ze zbývajících dopisovatelů polovina (5 %) má 11–20 dopisů a druhá polovina (5 %) má 21–90 dopisů. Jedna dopisovatelka má 172 dopisů.

Následující přehled je omezen na 150 osob: dopisovatele a adresáty s více než 4 dopisy, ke kterým bylo přidáno několik dalších s 2–3 dopisy a několik málo výjimeč-

29 Fotografie jeho prací jsou v Churchill Archive CH BVLM 1/10.

30 Fotografie několika jejích obrazů, které prodala, jsou v Churchill Archive CH BVLM 1/13.

ných osobností s jedním dopisem. V závorce je uveden celkový počet dopisů a počet dopisů od Viléma nebo pro něho.

- Více než 20 dopisů: Olga Revilliod-Masaryk (176,172 BV) 1964–77; Franta Švehla (85,79 BV) 1949–76; Radomír Luža (70,55 BV) 1948–76; Olda Haselman (69,54 BV) 1948–76; František Plášil (66,56 BV) 1948–61; Arno Hais (65,53 BV) 1948–57; Jan Svoboda (61,45 BV) 1948–74; Josef Jonáš (55,44 BV) 1949–73; Přemysl Janýr (50,31 BV) 1970–76; Josef Jíša (47,30 BV) 1972–76; Josef Horák (46,42 BV) 1948–76; Jiří Horák (34,28 BV) 1949–76; Richard Pollák (34,24 BV) 1948–76; Václav Holub (32,2 BV) 1948–72; Rosli Leuteneger (30,19 BV) 1948–51; František Rauš (29,23 BV) 1949–54; František Němec (28,25 BV) 1948–56; Eduard Táboorský (26,23 BV) 1948–76; Martin Hrabík (25,25 BV) 1948–76; Miloš Vaněk (25,22 BV) 1948–54; František Macháček (24,21 BV) 1948–54; Václav a Irma Majerovi (23,10 BV) 1949–54; Antonín Zelenka (23,22 BV) 1949–76
- 11–20 dopisů: Arnošt a Anežka Barešovi (20,20 BV) 1957–75; Ivan Sviták (20,19 BV) 1970–75; Bohumil Laušman (19,13 BV) 1950–53; Karel a Jarka Maiwaldovi (19,13 BV) 1949–76; Jaroslav Prosser (19,11 BV) 1948–76; Josef a Lotty Bělinovi (18,13 BV) 1945–49; Jaroslav Stránský (17,14 BV) 1948–73; Josef Dvořák (16,16 BV) 1948–49; Petr Zenkl (18, 14 BV) 1948–53; Borek Žofka (16,16 BV) 1950–55; Jan Klapka (15,14 BV) 1949–73; Emil Walter (15,15 BV) 1948–49; Adolf Mokřý (13,11 BV) 1948–53; Mirko Janeček (12,11 BV) 1971–75; Čestmír Ješina (12,1 BV) 1949–52; Mirko a Alena Sedlákoví (12,10 BV) 1949–76; Antal Ban (11,11 BV) 1948–50; Jirka Hlubůček (11,11 BV) 1948–76; Hubert Ripka (11,9 BV) 1948–53
- 6–10 dopisů: Vilém Bernard (10,7 BV) 1948–76; Kaj Björk (10,10 BV) 1948–50; Kurt Epstein (10,8 BV) 1948–53; Ladislav Horniš (10,5 BV) 1948–49; Jindřich a Ludmila Knebertovi (10,8 BV) 1952–76; Karel Evan (9,9 BV) 1948–49; Dennis Healey (9,8 BV) 1948–76; F. Koppl (9,9 BV) 1948–49; Karel Rejchrt (9,9 BV) 1948–53; Jiří Brůcha (8,8 BV) 1948–76; Jan Heidler (8,8 BV) 1950–61; Mario Híkl (8,8 BV) 1949–54; Ladislav a Marianne Kaufmanovi (8,8 BV) 1948–62; Mirek Kerner (8,7 BV) 1948–50; Jaroslav Krejčí (8,8 BV) 1973–76; Josef Ladig (8,7 BV) 1948–50; Luděk Pachman (8,8 BV) 1973–76; Václav Smrž (8,8 BV) 1949–71; František Šunda (8,6 BV) 1949–51; Jan Sýkora (8,4 BV) 1949–54; Adam Ciolkosz (7,7 BV) 1949–73; Richard Jockel (7,5 BV) 1948–56; Vojtěch Klátíl (7,5 BV) 1948–55; Václav Láska (7,7 BV) 1948–50; Josef Munzar (7,7 BV) 1968–71; Jiří Pelikán (7,7 BV) 1970–72; Jaromír a Jaroslava Smutní (7,7 BV) 1952–76; Baltazar Szanmary (7,7 BV) 1948–49; Jan Bělehrádek (6,5 BV) 1952–76; Sláva Dundr (6,5 BV) 1968–72; Josef Martínek (6,6 BV) 1948–49; Frank J. C. Mennell (6,6 BV) 1949–51; Amelie Posse-Brázdová (6,4 BV) 1948–49; Jindra Růžička (6,6 BV) 1949–73; Josef Sadek (6,3 BV) 1971;
- 4–5 dopisů: Milan Adámek (5,0 BV) 1949–50; Percy Daines (5,5 BV) 1948–50; Karel Hanuš (5,4 BV) 1949–50; Jan Holý (5,5 BV) 1948; Karel Hrubý (2,1 BV) 1949–76; Petr Klášterský (5,4 BV) 1970–73; František Kohout (5,5 BV) 1948–76;

Vladimír Krajina (5,5 BV) 1948–76; Jozef Lettrich (5,3 BV) 1948–49; Josef Madar (5,5 BV) 1948–49; C. P. Mayhew (5,5 BV) 1948; Ferdinand Peroutka (5,4 BV) 1948–68; Jaroslav Profous (5,5 BV) 1948–49; Vladimír Rys (5,2 BV) 1949–50; Bohumil Sirotek (5,2 BV) 1950–54; Vladimír a Ljuba Veselí (5,5 BV) 1976; Václav Beneš (4,4 BV) 1948–49; H. Benzion (4,4 BV) 1948–50; Julius Braunthal (4,4 BV) 1950–51; Georges Brutele (4,1 BV) 1950; Vladimír Brůža (4,3 BV) 1949–54; Josef Císař (4,3 BV) 1948–50; Zdeněk a Gerti Fantlovi (4,4 BV) 1949; Ladislav Feierabend (4,4 BV) 1948–49; Ed Fusek (4,4 BV) 1948–72; Ivan Herben (4,3 BV) 1948–49; Bohumil Horák (4,3 BV) 1948; Josef Josten (4,4 BV) 1949–76; Lída Kašparíková (4,4 BV) 1950; Slávek a Lenka Klabanovi (4,4 BV) 1968; B. Kobliha (4,4 BV) 1973; Mirek Krčmář (4,4 BV) 1970–76; Rudolf Krupička (4,4 BV) 1973; J. Kubík (4,4 BV) 1971; Jan Lang (4,4 BV) 1969–76; Zdena Letáková (4,4 BV) 1948; Alexander Lorian (4,4 BV) 1968–76; Jay Lovestone (4,3 BV) 1948; Franta Lux (4,4 BV) 1948–76; Štefan Pagač (4,4 BV) 1968–71; Josef Pařez (4,4 BV) 1949; Alex Pravda (4,4 BV) 1972–74; Adolf Stočes (4,4 BV) 1948–49; Jiří Stolz (4,4 BV) 1948–52; Jan Stránský (4,4 BV) 1951–74; Boža Vajner (4,4 BV) 1949–76;

- Méně než 4 dopisy: Vojta Beneš (3,3 BV) 1949–50; Alois Čížek (3,3 BV) 1960–72; Karel Jezdinský (3,3 BV) 1972–75; Adolf Klímek (3,3 BV) 1948–50; Oskar Klinger (3,3 BV) 1948; Josef Kotrlý (3,3 BV) 1948; G. Kusý (3,2 BV) 1949–50; Emil Lustig (3,3 BV) 1949–50; Josef Macek (3,3 BV) 1950–52; Jan Marek (3,3 BV) 1949; B. Miroslav (3,3 BV) 1955–56; Josef Mrázek (3,3 BV) 1949–54; Jan Novotný (3,3 BV) 1948–50; Štefan Osuský (3,1 BV) 1948–53; Josef Šámal (3,3 BV) 1948–53; Lev Sychrava jr. (3,3 BV) 1955–76; Stanislav Velinský (3,3 BV) 1973; Johann W. Bruegel (2,1 BV) 1949–76; Sergej Ingr (2,0 BV) 1950; Josef Kosina (2,2 BV) 1948–50; Lev Sychrava (2,1 BV) 1950–54; Pavel Tigrid (2,1 BV) 1973–76; Erich Tylínek (2,0 BV) 1948 od Jaroslava Prossera; Vladislav Válek (2,2 BV) 1948–49; Jirka Veltruský (2,2 BV) 1949; Eduard Beneš (1,0 BV) 1945 od Josefa Běliny; Hana Benešová (1,1 BV) 1948; Ivan Blatný (1,1 BV) bez data; Zdeněk Fierlinger (1,0 BV) 1946 od Josefa Běliny; Artur London (1,0 BV) 1949 od J. W. Bruegela; Jan Masaryk (1,0 BV) 1939 od Josefa Běliny.

Vilímovu korespondenci lze také klasifikovat podle data (počet dopisů je uveden v závorce):

- Osoby, s kterými si psal během celého období svého pobytu v exilu, 1948–1976, jsou: Franta Švehla (85); Radomír Luža (70); Olda Haselman (69); Jan Svoboda (61); Josef Jonáš (55); Josef Horák (46); Jiří Horák (34); Richard Pollák (34); Eduard Tábořský (26); Martin Hrabík (25); Tonda Zelenka (23); Karel a Jarka Maiwaldovi (19); Jaroslav Prosser (19); Jaroslav Stránský (17); Mirko a Alena Sedláčkovi (12); Jirka Hlubůček (11); Vilém Bernard (10); Kurt Epstein (10); Dennis Healey (9); Jiří Brůcha (8); Jaromír a Jaroslava Smutní (7); Jindra Růžička (6).
- S některými si psal pouze v raném období exilu, 1948–1950: Rosli Leuteneger (30);

Josef a Lotty Bělinovi (18); Josef Dvořák (16); Jan Klapka (15); Emil Walter (15); Antal Ban (11); Kaj Björk (10); Ladislav Horniš (10); Karel Evan (9); F. Koppl (9); Mírek Kerner (8); Josef Ladig (8); František Šunda (8); Václav Láška (7); Baltazar Szanmary (7); Josef Martínek (6); Frank J. C. Mennell (6); Amelie Posse-Brázdová (6).

- Někteří dopisovatelé si začali s Vilímem psát až po usazení v exilu, 1951–1976: Olga Revilliod-Masaryk (176); František Macháček (24); Arnošt a Anežka Barešovi (20); Bohumil Laušman (19); Jindřich a Ludmila Knebortovi (10); Jan Bělehrádek (6).
- S některými byla korespondence přerušena z různých důvodů (přestěhování, nedostatek zájmu, odcizení, případně úmrtí): František Plášil (66); Arno Hais (65); Václav Holub (32); František Rauš (29); František Němec (28); Miloš Vaněk (25); Václav a Irma Majerovi (23); Petr Zenkl (18); Borek Žofka (16); Adolf Mokrý (13); Čestmír Ješina (12); Hubert Ripka (11); Karel Rejchrt (9); Jan Heidler (8); Mario Hikl (8); Ladislav a Marianne Kaufmanovi (8); Václav Smrž (8); Jan Sýkora (8); Adam Ciolkosz (7); Richard Jockel (7); Vojtěch Klátil (7).
- Po roce 1968 se objevili noví korespondenti: Přemysl Janýr (50); Josef Jiša (47); Ivan Sviták (20); Mirko Janeček (12); Jaroslav Krejčí (8); Luděk Pachman (8); Josef Munzar (7); Jiří Pelikán (7); Sláva Dundr (6); Josef Sadek (6); Petr Klášterský (5); Vladimír a Ljuba Veselí (5); Slávek a Lenka Klabanovi (4); Mírek Krčmář (4); Rudolf Krupička (4); J. Kubík (4); Jan Lang (4); Alexander Lorian (4); Štefan Pagač (4); Alex Pravda (4).

Příloha: Abecední seznam dopisovatelů uvedených v článku¹**Adámek, Milan** – 5 dopisů (0 BV) 1949–50**Ban, Antal** – 11 dopisů (11 BV) 1948–50Prameny v Británii: PRO – FO/371/72422**Barešovi, Arnošt a Anežka** – 20 dopisů (20 BV) 1957–75**Bělehrádek, Jan** – 6 dopisů (5 BV) 1952–76Život: Pr 23–4, T1 71, PpI/271–272Monografie: *Svoboda ducha znamená především svobodu vědy: K 100. výročí narození profesora MUDr. Jana Bělehrádka (1896–1980)*. Ed. P. Svobodný. Praha, Karolinum, 1997.**Bělinovi, Josef a Lotty** – 18 dopisů (13 BV) 1945–49Život: Pr 24**Beneš, Eduard** – 1 dopis (0 BV) 1945 od Josefa Běliny**Beneš, Václav** – 4 dopisy (4 BV) 1948–49Život: T1 81, PpI/103–105**Beneš, Vojta** – 3 dopisy (3 BV) 1949–50Život: Pr 26–7, T1 82, PpI/14–16**Benešová, Hana** – 1 dopis (1 BV) 1948**Ben Zion, H.** – 4 dopisy (4 BV) 1948–50**Bernard, Vilém** – 10 dopisů (7 BV) 1948–76Život: Pr 27, T1 89, PpIV/13Monografie: Volinová-Bernardová, Růžena: *Pohled zpět: život ve vírech 20. století*. Akropolis, 2003.**Björk, Kaj** – 10 dopisů (10 BV) 1948–50**Blatný, Ivan** – 1 dopis (1 BV) bez dataŽivot: T1 104**Braunthal, Julius** – 4 dopisy (4 BV) 1950–51**Brůcha, Jiří** – 8 dopisů (8 BV) 1948–76**Bruegel, Johann W.** – 2 dopisy (1 BV) 1949–76Život: Pr 31, T1 145Prameny v Británii: PRO – HO 405/5288**Brutele, Georges** – 4 dopisy (1 BV) 1950**Brůža, Vladimír** – 4 dopisy (3 BV) 1949–54Život: T1 147, PpI/295–298Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/29**Ciolkosz, Adam** – 7 dopisů (7 BV) 1949–73**Císař, Josef** – 4 dopisy (3 BV) 1948–50**Čížek, Alois** – 3 dopisy (3 BV) 1960–72Život: T1 216

¹ Přehled užitých zkratk:

Život**Pp** – Pejskar, Jožka: *Poslední pocta...* (4 svazky). Konfrontace, 1982.**Pr** – Tomeš, Josef: *Průkopníci a pokračovatelé*. Demos, 2004.**T** – Tomeš, Josef et al.: *Český biografický slovník 20. století*. 3 svazky. Paseka, 1999.Prameny v Británii**BL** – British Library, 90 Euston Road, London NW1 2DB, United Kingdom**Ch** – Churchill Archives Centre, Churchill College, Cambridge, CB3 0DS, United Kingdom**LSE** – London School of Economics, Houghton Street, London WC2A 2AE, United Kingdom**PRO** – Public Record Office, Kew, Surrey TW9 4DU, United Kingdom**SSEES** – School of Slavonic and East European Studies, Senate House, Malet Street, London WC1E 7HU, United Kingdom

Daines, Percy – 5 dopisů (5 BV) 1948–50

Dundr, Sláva – 6 dopisů (5 BV) 1968–72

Dvořák, Josef – 16 dopisů (16 BV) 1948–49

Život: T1 276–7, PpII/215

Epstein, Kurt – 10 dopisů (8 BV) 1948–53

Evan, Karel – 9 dopisů (9 BV) 1948–49

Fantloví, Zdeněk a Gerti – 4 dopisy (4 BV) 1949

Feierabend, Ladislav – 4 dopisy (4 BV) 1948–49

Život: T1 303, PpI/59–64

Monografie: Feierabend, Ladislav: *Politické vzpomínky*. 3 svazky. Atlantis, 1994–96.

Prameny v Británii: BL – ADD.MS. 51190–1

Americké prameny na www:

www-hoover.stanford.edu/hile/czechoslovak.htm

www-hoover.stanford.edu/hile/skvorecky.pdf

Fierlinger, Zdeněk – 1 dopis (0 BV) 1946 od Josefa Běliny

Fusek, Ed – 4 dopisy (4 BV) 1948–72

Hais, Arno – 65 dopisů (53 BV) 1948–57

Život: Pr 48, T1 396, PpII/119–120, PpIII/123–6

Americké prameny na www:

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/hlavaty2.html

Hanuš, Karel – 5 dopisů (4 BV) 1949–50

Haselman, Olda – 69 dopisů (54 BV) 1948–76

Život: Pr 51

Healey, Dennis – 9 dopisů (8 BV) 1948–76

Heidler, Jan – 8 dopisů (8 BV) 1950–61

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/31

Herben, Ivan – 4 dopisy (3 BV) 1948–49

Život: T1 448, PpII/121–124

Americké prameny na www:

www-hoover.stanford.edu/hile/feierabend.pdf

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Hikl, Mario – 8 dopisů (8 BV) 1949–54

Život: PpIV/50

Hlubůček, Jirka – 11 dopisů (11 BV) 1948–76

Holub, Václav – 32 dopisů (2 BV) 1948–72

Život: Pr 54, T1 486

Monografie: Holub, Václav: *Vítězství i prohry: Život na pozadí 20. století*. V. n., 1997.

Prameny v Británii: BL – ADD.MS 74104; PRO – MEPO 35/75/8, HO 405/23939 [zavřeno do 2010], HO 294/486 [zavřeno do 2017]

Holý, Jan – 5 dopisů (5 BV) 1948

Horák, Bohumil – 4 dopisy (3 BV) 1948

Život: T1 495, PpII/101

Horák, Jiří – 34 dopisů (28 BV) 1949–76

Život: Pr 55, T1 496

Horák, Josef – 46 dopisů (42 BV) 1948–76

Život: Pr 55–6, PpII/255

Horníš, Ladislav – 10 dopisů (5 BV) 1948–49

Hrabík, Martin – 25 dopisů (25 BV) 1948–76

Život: T1 511, PpIV/61

Hrubý, Karel – 2 dopisy (4 BV) 1973–76

Život: Pr 56–7, T1 524

Ingr, Sergej – 2 dopisy (0 BV) 1950

Život: T1 564, PpI/183–185

Monografie: Svoboda, Gustav: *Armádní generál Sergej Jan Ingr: 1896–1956*. Praha, Ministerstvo obrany ČR, 1998.

Janeček, Mirko – 12 dopisů (11 BV) 1971–75

Janýr, Přemysl – 50 dopisů (31 BV) 1970–76

Život: Pr 61–2, T1 587

Ješina, Čestmír – 12 dopisů (1 BV) 1949–52

Život: Pr 63

Jezdinský, Karel – 3 dopisy (3 BV) 1972–75

Život: T1 605

Jiša, Josef – 47 dopisů (30 BV) 1972–76

Život: Pr 64–65

Jockel, Richard – 7 dopisů (5 BV) 1948–56

Jonáš, Josef – 55 dopisů (44 BV) 1949–73

Život: Pr 65–6

Josten, Josef – 4 dopisy (4 BV) 1949–76

Život: T1 628, PpIII/108–16

Prameny v Británii: PRO – HO 405/26224 [zavřeno do 2055]

Americké prameny na www:

www.unl.edu/libr/libspec/jostenlist.html

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Kašpaříková, Lída – 4 dopisy (4 BV) 1950

Kaufmanovi, Ladislav a Marianne – 8 dopisů (8 BV) 1948–62

Kerner, Mírek – 8 dopisů (7 BV) 1948–50

Klabanovi, Slávek a Lenka – 4 dopisy (4 BV) 1968

Život: T2 60

Klapka, Jan – 15 dopisů (14 BV) 1949–73

Život: PpIV/74

Klásterský, Petr – 5 dopisů (4 BV) 1970–73

Klátil, Vojtěch – 7 dopisů (5 BV) 1948–55

Klímeček, Adolf – 3 dopisy (3 BV) 1948–50

Život: T2 77, PpIII/118

Klinger, Oskar – 3 dopisy (3 BV) 1948

Život: PpII/39

Knebortovi, Jindřich a Ludmila – 10 dopisů (8 BV) 1952–76

Život: PpI/188

Prameny v Británii: PRO – MEPO 35/78/4

Kobliha, B. – 4 dopisy (4 BV) 1973

Kohout, František – 5 dopisů (5 BV) 1948–76

Koppl, F. – 9 dopisů (9 BV) 1948–49

Život: PpII/260–261

Kosina, Josef – 2 dopisy (2 BV) 1948–50

Život: Pr 75, T2 132

Prameny v Británii: SSEES KOS

Kotrlý, Josef – 3 dopisy (3 BV) 1948

Život: T2 140, PpI/125–135

Krajina, Vladimír – 5 dopisů (5 BV) 1948–76

Život: T2 156–7, PpIV/81

Monografie: Jeník, J.: *Professor Vladimír Krajina – Honorary Member of the Czechoslovak Botanical Society*, Praha 1992.

Šolc, Jiří: *Smrt přála statečným: Osudy doc. Vladimíra Krajiny a jeho spolupracovníků v českém domácím odboji za druhé světové války*. Praha, Vyšehrad, 1995.

Americké prameny na www:

www-hoover.stanford.edu/hile/czechoslovak.htm

Krčmář, Mirek – 4 dopisy (4 BV) 1970–76

Krejčí, Jaroslav – 8 dopisů (8 BV) 1973–76

Život: Pr 77–8, T2 177–8

Monografie: Krejčí, Jaroslav: *Mezi demokracií a diktaturou: Domov a exil*. Votobia, 1998.

Krupička, Rudolf – 4 dopisy (4 BV) 1973

Kubík, J. – 4 dopisy (4 BV) 1971

Kusý, G. – 3 dopisy (2 BV) 1949–50

Ladig, Josef – 8 dopisů (7 BV) 1948–50

Lang, Jan – 4 dopisy (4 BV) 1969–76

Monografie: Kocourek, Milan: *45 let krajské farnosti v Londýně: Pamětník/P. Jan Lang SJ*, Londýn 1994.

Láska, Václav – 7 dopisů (7 BV) 1948–50

Život: T2 254, PpI/136–139

Laušman, Bohumil – 19 dopisů (13 BV) 1950–53

Život: Pr 82–3, T2 258

Monografie: Laušman, Bohumil: *Kdo byl vinen*. 1953

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/34–37, PRO – FO 371/94486

Letáková, Zdena – 4 dopisy (4 BV) 1948

Lettrich, Jozef – 5 dopisů (3 BV) 1948–49

Život: T2 268, PpI/19–21

Leuteneger, Rosli – 30 dopisů (19 BV) 1948–51

London, Artur – 1 dopis (0 BV) 1949

Život: T2 287

Monografie: London, Arthur: *Doznání*. 1969.

London, Arthur: *K pramenům Doznání. Motáky z ruzyňské věznice*. 1998.

Lorian, Alexander – 4 dopisy (4 BV) 1968–76

Lovestone, Jay – 4 dopisy (3 BV) 1948

Lustig, Emil – 3 dopisy (3 BV) 1949–50

Život: Pr 85, PpII/205

Lux, Franta – 4 dopisy (4 BV) 1948–76

Luža, Radomír – 70 dopisů (55 BV) 1948–76

Život: Pr 85–6, T2 298, PpIV/174

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/38

Americké prameny na www:

www-hoover.stanford.edu/hile/czechoslovak.htm

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/hlavaty2.html

Macek, Josef – 3 dopisy (3 BV) 1950–52

Život: Pr 86–7, T2 301–2, PpI/ 276–277

Monografie: *In memoriam Josefa Macka: 1922–1991*. Uspořádali Miloslav Polívka, František Šmahel. Praha, Historický ústav AV ČR, 1996.

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/39–40

Macháček, František – 24 dopisů (21 BV) 1948–54

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/41

Madar, Josef – 5 dopisů (5 BV) 1948–49

Maiwaldovi, Karel a Jarka – 19 dopisů (13 BV) 1949–76

Život: Pr 87–8, T2 317–8

Prameny v Británii: Ch – MWLD, LSE – 6/1/325

Majerovi, Václav a Irma – 23 dopisů (10 BV) 1949–54

Život: Pr 88–9, T2 318, PpI/66

Prameny v Británii: PRO – FO 371/100429

Marek, Jan – 3 dopisy (3 BV) 1949

Život: T2 331

Martínek, Josef – 6 dopisů (6 BV) 1948–49

Život: Pr 90, T2 339

Masaryk, Jan – 1 dopis (0 BV) 1939 od Josefa Běliny

Mayhew, C. P. – 5 dopisů (5 BV) 1948

Mennell, Frank J. C. – 6 dopisů (6 BV) 1949–51

Miroslav, B. – 3 dopisy (3 BV) 1955–56

Mokrý, Adolf – 13 dopisů (11 BV) 1948–53

Život: Pr 94, T2 399, PpII/169

Mrázek, Josef – 3 dopisy (3 BV) 1949–54

Život: Pr 95, PpII/170

Munzar, Josef – 7 dopisů (7 BV) 1968–71

Život: Pr 95

Němec, František – 28 dopisů (25 BV) 1948–56

Život: Pr 99, T2 438, PpI/141

Americké prameny na www:

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Novotný, Jan – 3 dopisy (3 BV) 1948–50

Život: Pr 101, PpI/89

Osuský, Štefan – 3 dopisy (1 BV) 1948–53

Život: T2 500–1, PpI/142–143

Pachman, Luděk – 8 dopisů (8 BV) 1973–76

Život: T2 508

Monografie: Pachman, Luděk: *Jak to bylo*. 1974.

Pagač, Štefan – 4 dopisy (4 BV) 1968–71

Život: PpII/287

Pařez, Josef – 4 dopisy (4 BV) 1949

Pelikán, Jiří – 7 dopisů (7 BV) 1970–72

Život: Pr 104–5, T2 546

Peroutka, Ferdinand – 5 dopisů (4 BV) 1948–68

Život: T2 551, PpI/29–36

Monografie: Peroutka, Ferdinand: *Ferdinand Peroutka – deníky... dopisy... vzpomínky*. 1995. Otáhal, Milan: *Peroutka, muž přítomnosti*. Praha, Melantrich, 1992. (Slovo k historii; 33.)

Plášil, František – 66 dopisů (56 BV) 1948–61

Prameny v Británii: Ch – MWLD/2/42

Pollák, Richard – 34 dopisů (24 BV) 1948–76

Posse-Brázdová, Amelie – 6 dopisů (4 BV) 1948–49

Život: T2 614–5

Monografie: Posse-Brázdová, Amelie: *Tajné dopisy z Prahy. 1948*. Praha, Společnost E. Beneše 1994 (Knihnice Společnosti E. Beneše, sv. 6); Vlach, Robert (ed.): *Mosaika Amelie Posse*. Lund 1958.

Prameny v Británii: PRO – H59/1204/1 [zavřeno do 2031]

Pravda, Alex – 4 dopisy (4 BV) 1972–74

Profous, Jaroslav – 5 dopisů (5 BV) 1948–49

Prosser, Jaroslav – 19 dopisů (11 BV) 1948–76

Rauš, František – 29 dopisů (23 BV) 1949–54

Rejchrt, Karel – 9 dopisů (9 BV) 1948–53

Revilliod-Masaryk, Olga – 176 dopisů (172 BV) 1964–77

Americké prameny na www:

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/revillio.html

Ripka, Hubert – 11 dopisů (9 BV) 1948–53

Život: T3 42–3, PpI/75–77

Monografie: Ripka, Hubert: *Únorová tragédie*. 1995.

Prameny v Británii: SSEES SEWP

Americké prameny na www:

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

www-hoover.stanford.edu/hila/duchacek.pdf

www-hoover.stanford.edu/hila/slavik.pdf

www.unl.edu/libr/libspec/zenkl.html

Růžicka, Jindra – 6 dopisů (6 BV) 1949–73

Prameny v Británii: PRO – MEPO 35/52/16

Rys, Vladimír – 5 dopisů (2 BV) 1949–50

Život: T3 74

Sadek, Josef – 6 dopisů (3 BV) 1971

Život: Pr 123–4, PpI/94

Sedlákoví, Mirko a Alena – 12 dopisů (10 BV) 1949–76

Život: Pr 113, PpI/90

Šírotek, Bohumil – 5 dopisů (2 BV) 1950–54

Smrž, Václav – 8 dopisů (8 BV) 1949–71

Smutný, Jaromír a Jaroslava – 7 dopisů (7 BV) 1952–76

Život: T3 161, PpI/149–152

Monografie: Smutný, Jaromír: *Svědeckví prezidentova kancléře*. Mladá fronta, 1996.

Stoček, Adolf – 4 dopisy (4 BV) 1948–49

Život: PpI/93–94

Stolz, Jiří – 4 dopisy (4 BV) 1948–52

Stránský, Jan – 4 dopisy (4 BV) 1951–74

Život: T3 202

Stránský, Jaroslav – 17 dopisů (14 BV) 1948–73

Život: T3 202–3, PpI/46–47

Americké prameny na www:

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Sviták, Ivan – 20 dopisů (19 BV) 1970–75

Život: Pr 122–3, T3 223

Svoboda, Jan – 61 dopisů (45 BV) 1948–74

Prameny v Británii: Ch – SVBD, MWLD/2/30

Sychrava, Lev – 2 dopisy (1 BV) 1950–54

Život: T3 235

Prameny v Británii: PRO – FO 371/122206, HO 294/395 [zavřeno do 2011]

Sychrava, Lev, jr. – 3 dopisy (3 BV) 1955–76

Sýkora, Jan – 8 dopisů (4 BV) 1949–54

Szanmary, Baltazar – 7 dopisů (7 BV) 1948–49

Šámal, Josef – 3 dopisy (3 BV) 1948–53

Život: PpII/145–147

Šunda, František – 8 dopisů (6 BV) 1949–51

Švehla, Franta – 85 dopisů (79 BV) 1949–76

Táborský, Eduard – 26 dopisů (23 BV) 1948–76

Život: Pr 129, T3 337

Americké prameny na www:

www-hoover.stanford.edu/hile/czechoslovak.htm

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Tigrid, Pavel – 2 dopisy (1 BV) 1973–76

Život: T3 352

Tylínek, Erich – 2 dopisy (0 BV) 1948

Život: T3 390

Vajner, Boža – 4 dopisy (4 BV) 1949–76

Válek, Vladislav – 2 dopisy (2 BV) 1948–49

Vaněk, Miloš – 25 dopisů (22 BV) 1948–54

Život: Pr 137, T3 425–6, PpII/188

Velinský, Stanislav – 3 dopisy (3 BV) 1973

Život: T3 443, PpIV/186

Veltruský, Jirka – 2 dopisy (2 BV) 1949

Život: Pr 138, T3 443–4

Veselí, Vladimír a Ljuba – 5 dopisů (5 BV) 1976

Walter, Emil – 15 dopisů (15 BV) 1948–49

Život: PpI/266–268

Zelenka, Tonda – 23 dopisů (22 BV) 1949–76

Život: PpIII/256–7

Zenkl, Petr – 18 dopisů (6 BV) 1948–53

Život: T3 562, PpI/48–53

Monografie: Zenkl, Petr: *Mozaika vzpomínek*. Připravili Miloš Kouřil, Miloš Trapl. Olomouc, Centrum pro československá exilová studia, 1997.

Národ ho potřeboval: k 110. výročí narození PhDr. Petra Zenkla. Sestavili Jiří Doležal, Miroslav Ivanov. Praha, Klub M. Horákové, 1994.

Pražský primátor: Památce dr. Petra Zenkla, bývalého několikanásobního primátora hl. města Prahy. Uspořádal Jožka Pejskar. Praha, vl. n., 1993.

Americké prameny na www:

www.unl.edu/libr/libs/spec/zenkl.html

www.indiana.edu/~liblilly/lilly/mss/html/Hlavaty2.html

Žofka, Borek – 16 dopisů (16 BV) 1950–55

Judaika v Archivu Ministerstva vnitra

Světlana Ptáčníková, Vladimíra Vaníčková

Předkládaný soupis archiválií, který vznikl na základě potřeb badatelů, zejména pak Židovského muzea v Praze, je pokusem o zachycení komplexnějších materiálů především operativní povahy, uchovávaných na pracovištích Archivu Ministerstva vnitra, a v žádném případě si nečiní nárok na úplnost. Měl by spíše sloužit jako vodítko historikům, zabývajícím se touto oblastí činnosti komunistické Státní bezpečnosti na úseku tzv. boje proti vnitřnímu nepříteli, respektive těm, jejichž badatelský výzkum je zaměřen na dějiny Židů v novověku.

Oddělení vyšetřovacích a operativních spisů Praha

Fondy V (včetně fondu ZV – zvláštní vyšetřovací): Vyšetřovací a operativní svazky Správy vyšetřování StB (MV) a jejich předchůdců z let 1948–90 nejsou souhrnně tematicky zpracovány; vyhledávat v nich lze na základě jmen osob, figurujících v politických procesech a dalších kauzách, vyšetřovaných po linii StB. Takto lze sledovat např. protisionistickou, resp. antisemitskou linii politických či politicky motivovaných procesů 50. let 20. stol. (mj. např. proces s JUDr. Zikmundem Steinem), tzv. „ekonomické“ antisemitské procesy (např. Evžen Löbl, Rudolf Margolius a spol.), procesy proti tzv. bázi (mezi nimi rovněž vyšetřování ve věci styků s Izraelským velvyslanectvím, např. Regina Bleuerová a spol.),¹ problematiku emigrace atp.

Badatelsky prakticky nedotčenou se jeví být právě třetí kategorie procesů, tj. procesy proti tzv. bázi, proto si na ni dovolíme zvlášť upozornit. Státní bezpečnost totiž považovala za potenciálně nebezpečnou každou osobu židovského původu – dívala se na ni jako na možného spolupracovníka izraelské rozvědky – z čehož vyvozovala i svá „opatření“: podchytení těchto osob, rozložení, eliminování, respektive ukončení jejich případné „podvratné činnosti“. V atmosféře 50. let přinášel – z hlediska komunistické státní moci „kýžený“ – efekt rovněž moment zastrašovací; procesy se

1 Vyšetřovací spis sign. V-1612 MV (organizace ilegálních přechodů v letech 1951–53, souzeno 8 osob, rozsudek 1954, tresty se pohybovaly od 1 do 7 let odnětí svobody); krycí název StB akce HOLOMEK (viz dále, fond H). Souvislost s procesy a) Jiří Lauscher a spol. (sign. V-1486 MV), v r. 1953 v jeho rámci odsouzeno 6 osob (pokus trestného činu opuštění republiky, tresty v rozmezí 3 měsíce až 2 roky); b) Evžen Kalisch (sign. V-1323 MV), odsouzen r. 1955 k 12 letům odnětí svobody a propadnutí majetku pro pomoc k trestnému činu velezrady a trestný čin ohrožení devizového hospodářství.

již netýkaly pouze mocenských špiček, ale každého Žida, ať už člena Židovské obce či nikoliv.

Společným jmenovatelem většiny těchto procesů se z našeho hlediska jeví být „pomoc bližnímu“, z hlediska StB jím byl izraelský zastupitelský úřad v Praze, respektive JOINT, tedy hlavně špionáž či alespoň podezření z ní. A to už samozřejmě stačilo, vždyť v případech (povětšinou vykonstruovaných), při nichž nebylo možno prokázat velezradu, špionáž, podvracení republiky či alespoň maření dozoru nad církvemi, okamžitě nastupovala kriminalizace těchto lidí (obvinění z trestných činů ohrožení devizového hospodářství, ohrožení zásobování, zkrácení a ohrožení daně atp.).² Typickým příkladem je akce StB s krycím názvem DANA (navazující na akci ZLATÁ HUSA a prolínající se s ní), vedená StB od roku 1955 a ukončená na jaře a v létě roku 1957 tzv. realizací, tj. zatčením (v tomto případě rozsáhlým zatýkáním na území celého Československa)³ „osob židovského původu“, členů „ilegální organizace“, (která) „byla vybudována a řízena diplomatickými úředníky izraelského vyslanectví“. „Hlavním cílem... bylo vybudovati na celém území ČSR širokou síť, složenou z čsl. občanů židovského vyznání, kteří by byli ochotni v příhodném okamžiku na pokyn izraelského vyslanectví prováděti aktivní nepřátelskou činnost proti ČSR. Za tímto účelem byli do této organizace zapojováni především lidé z řad bývalé buržoazie...“⁴

Tzv. nepřátelská činnost „členů této protistátní organizace“ spočívala v tom, že distribuovali finanční či jinou materiální pomoc JOINTu, která jim byla předávána prostřednictvím izraelských diplomatů v Praze. Přeložíme-li si tedy „terminologii“ StB do normální řeči, pak „členem“ byl člověk kolem šedesáti (jednalo se o ročníky 1886–1914), který měl to štěstí, že přežil holocaust a byl ještě fyzicky i psychicky schopen pracovat a angažovat se ve prospěch druhých; pro „síť“ pak platí totéž (snad s malou korekcí věku, který byl převážně vyšší), s výjimkou bodu posledního – tito lidé většinou pomoc nutně potřebovali, aby mohli „přežít“.⁵ Krátce se zmíníme alespoň o tzv. pražském procesu, ve kterém bylo souzeno pět osob: Pavel Porges (* 1886), který od

2 Např. v akci CIZINA (sign. V-1583 MV) byli zatčeni, Herman Šmulovič a Kitty Schärflová, odsouzeni v r. 1955 ke 4 a 6 letům odnětí svobody a propadnutí majetku (hlavně pro trestný čin zkrácení a ohrožení daně).

3 Zatýkalo se v Praze (viz dále proces Pavel Porges a spol., sign. V-2772 MV), v Liberci (např. tajemník liberecké Židovské náboženské obce Marek Spiegel; sign. V-673 Liberec), Karlových Varech (např. Viliam Friedmann, „učitel židovského náboženství“, Kateřina Rychnovská, vedoucí Domu odpočinku pro přestárlé osoby židovského původu, Růžena Hoffeová, hospodyně v Domě odpočinku, a Isidor Braverman; sign. V-1101 KV), v Ústí (např. rabín Bernard Farkaš a krajský tajemník ŽNO Zikmund Semel; sign. V-989 Ústí) i na Slovensku (Samuel Sieber, František Gescheid, Pavol Sendrey, Armin Strauss) (Pozn.: Slovenská „věčka“ se nacházejí v péči Ústavu památi národa; z této problematiky jsou to např. sign. V-499 Banská Bystrica, V-34, 147, 769, 1062, 1083, 1779, 2434 Bratislava.)

4 Vyšetřovací spis sign. V-2772 MV: Zpráva o průběhu vyšetřování akce DANA ke dni 10. 5. 1957, Návrh na konečné opatření v případě Pavel Porges a spol. – K akci DANA v. t. H-fond (dále).

5 V dokumentaci k procesu P. Porges a spol. je kromě seznamů osob, jimž byla pomoc distribuována, dochováno několik návrhů k jednotlivým osobám. Pro dokreslení „profilu“ těchto „státu nebezpečných jedinců“ jsme vybraly pár citací: „Elsa Engelmanová..., 70letá, nemocný žlučník a játra..., byla 4 roky v Terezíně, měsíční penze 184 korun, činže 70 korun... Paní se živí většinou chlebem a bramborami. Je velmi nuzná a potřebuje naléhavě pomoc! ... Irma Horáčková, 59, srdce, žlučník, zkrivení páteře... Koncentrační tábor Terezín 18 měsíců. Pobírá 130 Kč měsíčně... Žije se opravová-ním prádla. Činže 126,40 Kč, majitel bytu 120.“

října 1955 do svého zatčení v březnu 1957 distribuoval cca 120 000 Kč, byl podroben – stejně jako ostatní – tvrdým a dlouhotrvajícím výslechům, byť zpráva vězeňského lékaře z 30. 3. 1957 konstatovala celkovou tělesnou sešlost, tuberkulózu a podezření na rakovinu plic; jeho manželka Zdeňka (*1886) – zde stačilo, že jeho jednání schvalovala, případně mu byla nápomocna; Vojtěch Lustig (* 1888), naposledy zaměstnaný jako správce budov pražské ŽNO, a Alexandr Fried (* 1895), pracovník Židovského muzea v Praze, oba od roku 1954 – podle obžaloby – „organizovali ve spojení s diplomatickými úředníky izraelského vyslanectví v Praze tajné tzv. podpůrné akce...tedy někomu úmyslně poskytli pomoc k tomu, aby... prováděl podvratnou činnost...“; Lustigova žena Marie (*1889) – manželovo jednání schvalovala, případně mu byla nápomocna. Byli odsouzeni pro trestné činy podvracení republiky či pomoci k podvracení republiky a ohrožení zájmů republiky v cizině k trestům odnětí svobody v trvání 7–15 měsíců. Měsíc po vynesení rozsudku, 5. listopadu 1957, P. Porges v pražské věznici č. 2 (tj. na Pankáci) zemřel.

Fond T (tzv. taktický fond): Stejně jako v případě fondů vyšetřovacích svazků zde lze vyhledávat na základě jmen osob (dále uváděné signatury spisů pocházejí z torza tematické kartotéky, vztahující se k T-fondu a fondům objektových svazků).

T-672 MV Židé: agenturní zprávy, výpisy z agenturních zpráv, svazků a protokolů k různým osobám, zejm. JUDr. Vladimíru Rabensteinovi (*1912); 1957–60, 1962

T-1831 MV 1. díl: předán do Studijního ústavu 30. 4. 1984, viz dále sign. 425-467-1
 2. díl: Zprávy, hlášení, evidenční karty apod. k osobám: Emerich Jarský (*1907), Karel Stern (*1906), Helena Sternová (*1915), Vilém Weinberg (*1912), Jakub Bočuminský (*1921); 1948–49, 1950, 1952, 1969
 3. díl: předán do Studijního ústavu 40. 4. 1984, viz dále sign. 425-467-2

Fondy objektových svazků

Následující přehled byl zpracován na základě údajů obsažených v centrální kartotéce, respektive evidenci tzv. zájmových osob (EZO), rekonstrukce záznamů v dochovaných registračních a archivních protokolech (s přihlédnutím k přehledům svazků bez archivního čísla v předávacích protokolech a k nečetným údajům v torzu tematické kartotéky) a studia jednotlivých neskartovaných svazků či jejich částí, nacházejících se rovněž ve fondu H (viz dále). V případě těchto svazků (ve značné míře zaměřených na podchycení osob židovského původu jako potenciální báze spolupracovníků izraelských tajných služeb) jsou uváděny i svazky nedochované, neboť autorům šlo mj. rovněž o vytvoření představy o rozsahu „protižidovské činnosti“ StB.

Fond objektových svazků Brno**OB 67 Brno**

r. č. (registrační číslo) 20757, datum registrace neuvedeno

krycí název: OBEC

téma: sionisté

vedl: KS MV (krajská správa StB) Brno, III. odbor, 1. oddělení

archiv: uloženo 24. 4. 1956 (1 svazek), skartováno

OB 215 Brno

r. č. 20751, registrace 8. 4. 1974

krycí název: TEMPL

téma: sionisté

vedl: OO-MV (okresní/obvodní oddělení StB) Vyškov

archiv: uloženo 23. 2. 1977 (1 svazek), proskartováno, zachováno – seznam dokumentů a osob, návrh na založení (26. 3. 1974) a na ukončení (1. 2. 1977) svazku

Fond objektových svazků České Budějovice**OB 20 ČB**

r. č. 51, registrace 12. 12. 1959

krycí název: RABÍN

vedl: KS MV České Budějovice, III. odbor, II. oddělení

archiv: uloženo 5. 9. 1961, skartováno

pozn.: původně agenturně-pátrací svazek na neznámého pachatele (anonymní dopisy)

OB 99 ČB

r. č. a datum registrace neuvedeny

téma: synagogální sbor, sionisté

vedl: KS MV České Budějovice

archiv: uloženo 17. 4. 1968, skartováno

OB 118 ČB

r. č. 317, registrace 28. 11. 1966

krycí název: LEGION

vedl: OO-MV Tábor, V. oddělení

archiv: uloženo 29. 8. 1968 (2 svazky), skartováno

pozn.: původně agenturně-pátrací svazek (napadání Židů a SSSR)

OB 308 ČB

r. č. 9041, registrace 25. 1. 1972

krycí název: SION

téma: rozpracování Židovské náboženské obce v Jihočeském kraji

vedl: KS MV České Budějovice, II. odbor, 2. (3.) oddělení
archiv: skartováno 1. 12. 1989

OB 442 ČB

r. č. 15161, registrace 18. 5. 1982

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka – báze v Jihočeském kraji

vedl: KS MV České Budějovice, I. odbor, 1. oddělení

archiv: uloženo 3. 11. 1992, před předáním do archivu proskartováno, zachováno:
seznam dokumentů a osob, návrh na zavedení svazku (6. 5. 1982) a několik dalších
dokumentů

Fond objektových svazků Hradec Králové

OB 45 HK viz r. č. 123

OB 150 HK

r. č. 5686, registrace 17. 11. 1961

krycí název: IZRAEL

téma: signál ve věci anonymních dopisů ústavním činitelům

vedl: OO-MV Svitavy

archiv: uloženo 20. 3. 1964

pozn.: svazek obnoven jako pozorovací (na osobu) 21. 9. 1965 (r. č. 7591)

svazek bez archivního čísla (a. č.)

r. č. 9527, registrace 6. 5. 1970

krycí název: POKOLENÍ

téma: sionismus (izraelská rozvědka – báze ve Východočeském kraji)

vedl: KS MV Hradec Králové, II. odbor, 3. oddělení; 14. 2. 1989 předáno 2. oddělení

archiv: předáno 16. 10. 1995 (1 svazek + 1 podsvazek); jedná se pouze o část materiálů
bývalého svazku r. č. 123 z let (1945) 1948–69, podsvazek obsahuje populárně-vě-
decké a esejistické texty (strojopis), týkající se zejm. historie českých Židů (asi 1.
polovina 60. let 20. stol., autor neuveden)

svazek bez a. č.

r. č. 16161, registrace 7. 1. 1977

téma: NATO, Velká Británie, Francie

vedl: KS MV Hradec Králové, I. odbor, 1. oddělení; 9. 4. 1985 předáno III. odboru
a 16. 1. 1989 I. odboru

archiv: předáno 16. 10. 1995 (6 kartonů) – nejsou obsaženy materiály svazku SIONIS-
TÉ (r. č. 52, viz dále), který byl k tomuto svazku přičleněn

pozn: svazek je klasifikován stupněm utajení VYHRAZENÉ (nelze ho zpřístupnit ke studiu)

svazek bez a. č.

r. č. 19830, registrace 16. 3. 1982

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka – báze ve Východočeském kraji

vedl: KS MV Hradec Králové, I. odbor, 1. oddělení

archiv: předáno 16. 10. 1995 (pouze 3 svazky): díl I. (návrh na založení svazku, seznam dokumentů a osob), díl V. (OO-MV Náchod, 1984–89) a díl X. (OO-MV Trutnov, 1982–86, 1989)

pozn.: svazek je klasifikován stupněm utajení VYHRAZENÉ (nelze ho zpřístupnit ke studiu)

Fond objektových svazků Praha (MV)

OB 359 MV

r. č. 53, registrace 10. 6. 1958

krycí název: SIONISTÉ

téma: rozpracování báze Izraelského velvyslanectví v Praze – Židovská náboženská obec

vedl: III. správa, I. (III.) odbor, 2. (3.) oddělení; 22. 1. 1962 předáno II. správě, V. odbor, 5. oddělení

archiv: uloženo 12. 5. 1968 (5 dílů, 16 podsvazků), vytríděno 25. 6. 1985 na 5 svazků, skartováno 5. 12. 1989

rekonstrukce obsahu svazku: a) všeobecné zprávy (báze Izraelského velvyslanectví), b) zprávy o činnosti pražské židovské obce a Rady židovských náboženských obcí, c) zprávy o funkcionářích židovských organizací v zahraničí, přijíždějících do ČSSR, d) styky Izraelského velvyslanectví (seznamy a svodky), e) spolupráce s StB SSSR, PLR, MLR, BLR a NDR, f) řízení jednotlivých krajských správ StB, materiály z celostátních porad

pozn.: část materiálů tohoto svazku (viz body b, e) byla převedena do OB 1047 MV (v. t. H-711)

OB 367 MV

r. č. 305, registrace 6. 6. 1969 (zároveň připojen objektový svazek r. č. 23153, viz dále)

téma: Židovská špionážní centrála Sochnut

vedl: II. správa, I. odbor, 3. oddělení; 11. 4. 1973 předáno III. odboru, 3. oddělení

archiv: uloženo 20. 12. 1984 (12 svazků), vytríděno 25. 6. 1985, skartováno 5. 12. 1989

pozn.: Na základě materiálů tohoto svazku byla v roce 1976 vypracována souhrnná zpráva (SEO FMV) o organizování židovské mládeže v Praze, Brně a Bratislavě

v letech 1968–69 (přehledy o činnosti, seznamy organizátorů a účastníků akcí), která byla předána IV. odboru X. správy FMV.

OB 369 MV

r. č. 1322, registrace 2. 7. 1958

téma: Izraelské velvyslanectví v Praze

vedl: II. správa, VI. (V.) odbor

archiv: uloženo 24. 5. 1968 (podsvazky XII.–XIV. obnoveny 4. 10. 1977 pod r. č. 13719; viz dále); skartováno 5. 12. 1989

OB 815 MV viz H-267**OB 924 MV**

r. č. 6410, registrace 16. 11. 1973

krycí název: GALILEA

téma: reakce sionistů na říjnový arabsko-izraelský konflikt v roce 1973

vedl: II. správa, III. odbor, 3. oddělení; X. správa, IV. odbor, 1. oddělení

archiv: uloženo 27. 7. 1979 (1 svazek), vytříděno 18. 2. 1987, skartováno 6. 12. 1989

OB 1044 MV

r. č. 306, registrace 6. 6. 1969

krycí název: SLAVONICE

téma: Izraelské velvyslanectví ve Vídni

vedl: II. správa, I. odbor, 3. oddělení; II. správa, III. odbor, 3. oddělení (od 11. 4. 1973); X. správa, IV. odbor, 1. oddělení

archiv: uloženo 25. 1. 1985, skartováno 6. 12. 1989

OB 1047 MV

r. č. 53, registrace 19. 5. 1969

krycí název: SINAJ

téma: Izraelská rozvědka proti ČSSR; rozpracování struktury a činnosti, mezinárodní emigrantská centra, rozpracování báze v Československu (ŽNO, židovské organizace atp.)

vedl: II. správa, I. odbor, 3. oddělení; X. správa, IV. odbor, 1. oddělení

archiv: svazek ukončen 29. 3. 1985, do operativního archivu předán 9. 4. 1985 (celkem 6 částí a 3 díly), 30. 5. 1988 převeden do fondu H: viz H-711

OB 1374 MV viz OB 621 OVA**OB 1850 MV**

r. č. 23199, registrace 23. 1. 1984

téma: sionismus

vedl: KS MV Ústí nad Labem, II. odbor, 3. oddělení

archiv: předáno 12. 12. 1989, vyskartováno, zachováno: návrh na uložení svazku do archivu, záznam o skartaci

OB 1862 MV

r. č. 22059, registrace 17. 5. 1982

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka – báze v Severočeském kraji

vedl: KS MV Ústí, I. odbor, 1. oddělení

archiv: uloženo 28. 6. 1999 (4 téměř vyskartované díly)

svazek bez a. č.

r. č. 13719, registrace 21. 9. 1977

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka

vedl: II. správa, V. (IV.) odbor, 2. (1.) oddělení

archiv: předáno 15. 7. 2002 (8 částí)

struktura svazku: 1. Izraelská rozvědka (1977–86); 2. Izraelská rozvědka (1986–89); 3. (OB 369/XII) Styky na Izraelské velvyslanectví v Praze, zpráva SEO (statisticko-evidenčního odboru) FMV z roku 1976; 4. (OB 369/XIII) Seznam pracovníků izraelského ministerstva zahraničních věcí, neakreditovaných v ČSSR, zpráva SEO FMV z roku 1976, Bývalí izraelští diplomaté v minulosti akreditovaní v Praze, zpráva SEO FMV z roku 1976, Informace o organizaci Sochnut ve Vídni (1977); 5. (OB 369/XIV) Seznam cizích sionistických činitelů s relacemi k osobám, zpráva SEO FMV z roku 1977; 6. Styky (1977–89); 7. Korespondence a pomocné písemnosti (1981–88); 8. Finanční doklady (bez archivního materiálu)

pozn.: svazek je klasifikován stupněm utajení VYHRAZENÉ (nelze ho zpřístupnit ke studiu)

Fond objektových svazků Ostrava

OB 621 OVA (přeregistrováno 9. 2. 1994 na **OB 1374 MV**)

r. č. 14745, registrace 15. 2. 1973

téma: Nepřátelské osoby – ostatní

vedl: OO-MV Šumperk

celkový rozsah: 16 podsvazků

podsvazek č. 10: krycí název SIONISTÉ (součást celostátní akce PAVOUK)

archiv: uloženo 13. 2. 1978, proskartováno, z podsvazku č. 10 zachováno – seznam dokumentů a osob, návrh na založení podsvazku (13. 11. 1973) a na jeho uložení do archivu (28. 12. 1977)

Fond objektových svazků Plzeň**OB 26 Plzeň**

r. č. 5385, datum registrace neuvedeno

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Plzeň, III. odbor

archiv: uloženo 7. 9. 1960 (1 hlavní svazek + 1 podsvazek), skartováno 3. 9. 1979

OB 36 Plzeň

r. č. 6242, datum registrace neuvedeno

krycí název: SIONISTÉ

téma: Židovská náboženská obec

vedl: OO-MV Cheb

archiv: uloženo 2. 9. 1961 (1 hlavní svazek + 3 díly), skartováno 3. 9. 1979

OB 67 Plzeň

r. č. 7222, datum registrace neuvedeno

téma: Židovská náboženská obec

vedl: OO-MV Karlovy Vary

archiv: uloženo 8. 4. 1968 (1 hlavní svazek + 1 podsvazek), skartováno 3. 9. 1979

OB 92 Plzeň

r. č. 6909, registrace 2. 4. 1960

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Plzeň, II. odbor, 1. oddělení (III. odbor, 2. oddělení)

archiv: uloženo 7. 5. 1968 (1 hlavní svazek + 4 podsvazky), skartováno 3. 9. 1979

OB 143 Plzeň

r. č. 13742, registrace 1. 3. 1970

krycí název: SIONISTÉ

téma: problematika politického zpravodajství

vedl: OO-MV Cheb

archiv: uloženo 4. 3. 1977 (1 hlavní svazek + 2 podsvazky)

pozn.: svazek obnoven 20. 3. (rok neuveden, zřejmě 1977), další údaje neuvedeny (nepředán do archivu)

Fond objektových svazků Ústí nad Labem**OB 3 Ústí**

r. č. 29, datum registrace neuvedeno

téma: Izrael a izraelská emigrace

vedl: KS MV Ústí nad Labem, II. odbor

archiv: uloženo 12. 9. 1958, skartováno 26. 11. 1964

Viz OB 1850 MV

Viz OB 1862 MV

svazek bez a. č.

r. č. 23925, registrace 10. 4. 1985

téma: sionismus

vedl: OO-MV Most

archiv: předáno 5. 4. 1977, zachován jeden svazek, obsahující materiály z 50.–80. let 20. stol., vztahující se zejm. k akci PAVOUK (převzaty z objektového svazku r. č. 400, viz dále)

Registrované objektové svazky (podle dochovaných registračních protokolů) nepředané do archivu, tj. převedené na jiné svazky či zrušené, resp. skartované před uložením (data skartace nejsou v dochovaných evidenčních pomůckách vždy uváděna)

r. č. 52 (registrace 12. 6. 1958)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Hradec Králové, III. odbor, 1. oddělení; 1. 4. 1962 předáno 2. oddělení
pozn.: svazek převeden 14. 4. 1967 do svazku r. č. 9016, který byl 7. 1. 1977 přeregistrován na svazek r. č. 16161 (viz výše, fond objektových svazků Hradec Králové)

r. č. 64 (registrace 7. 10. 1954)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: III. správa, I. odbor, 2. oddělení

pozn.: převedeno (datum neuvedeno) na r. č. 53 (viz OB 359 MV)

r. č. 86 (registrace 18. 6. 1969)

téma: izraelská rozvědka

vedl: HS StB Praha

pozn.: hlavní svazek převeden v roce 1971 do objektového svazku r. č. 53 (viz OB 359 MV), materiál z jednotlivých dílů svazku do r. č. 2137 (viz dále)

r. č. 123 (datum registrace neuvedeno)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Pardubice, III. odbor, 2. oddělení

pozn.: uloženo 21. 4. 1960 (OB 45 HK, 1 hlavní svazek + 2 podsvazky), 23. 11. 1970 převedeno do objektového svazku POKOLENÍ (viz r. č. 9527, fond objektových svazků Hradec Králové)

r. č. 149 (registrace 10. 6. 1958)

krycí název: SION

téma: sionisté v Severomoravském kraji

vedl: KS MV Ostrava, III. odbor, 1. oddělení; 12. 4. 1962 předáno II. odboru, 1. oddělení a 14. 4. 1970 II. odboru, 5. oddělení (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 246 (registrace 29. 6. 1970)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Praha (skartace 26. 2. 1971)

r. č. 313 (registrace 5. 6. 1958)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Gottwaldov (skartace 15. 3. 1960)

r. č. 392 (registrace 5. 5. 1956)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: KS MV Brno, III. odbor, 1. oddělení; 20. 12. 1962 předáno II. odboru, 2. oddělení (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 400 (registrace 17. 6. 1958)

krycí název: IZRAEL

téma: sionisté

vedl: KS MV Ústí nad Labem, III. odbor, 1. oddělení (skartace 1. 12. 1966)

pozn.: část materiálů se nachází ve svazku r. č. 23925 (viz výše, fond objektových svazků Ústí nad Labem)

r. č. 440 (registrace 23. 9. 1958)

téma: Židovská náboženská obec Praha

vedl: KS MV Praha, III. odbor, 1. oddělení (skartace 5. 2. 1966)

r. č. 2137 (registrace 12. 2. 1971)

krycí název: KRAJANÉ

téma: sionistické hnutí v ČSSR – poznatky ze zahraničí

vedl: II. správa, III. odbor, 3. oddělení; X. správa, IV. odbor, 1. oddělení; II. správa, IX. odbor, 2. oddělení (skartace 7. 12. 1989)

pozn.: svazek byl veden i v 80. letech 20. stol., návaznost na zachovaný svazek (viz H-711)

r. č. 4952 (registrace 3. 3. 1960)

téma: sionisté – Olomouc

vedl: OO-MV Olomouc, 23. 6. 1960 předáno KS MV Ostrava (skartace 11. 4. 1962)

r. č. 7085 (registrace 26. 3. 1974)

krycí název: VAL

téma: zpravodajská kombinace s izraelskou rozvědkou

vedl: II. správa, III. odbor, 3. oddělení; X. správa, IV. odbor, 1. oddělení; 2. 1. 1985
předáno KS MV Banská Bystrica

r. č. 8904 (registrace 31. 5. 1971)

krycí název: SYNAGOGA

vedl: OO-MV Pelhřimov (skartace 2. 12. 1989)

r. č. 9226 (registrace 20. 6. 1972)

krycí název: SION

vedl: OO-MV Jindřichův Hradec (skartace 31. 7. 1973)

r. č. 10957 (registrace 1. 8. 1969)

krycí název: KOBRA

téma: sionismus (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 12885 (registrace 8. 7. 1963)

krycí název: IZRAEL

téma: izraelská rozvědka – báze Prahy 7

vedl: OO-MV Praha 7; KS MV Praha (skartace 8. 11. 1989)

r. č. 13618 (registrace 19. 3. 1964)

téma: Státní židovské muzeum

vedl: KRO (kontrarozvědné oddělení?) Praha (skartace 5. 2. 1966)

r. č. 13668 (registrace 24. 11. 1969)

krycí název: IZRAEL

vedl: KS MV Plzeň, II. odbor, 4. (1.) oddělení (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 13996 (registrace 18. 8. 1964)

krycí název: IZRAEL

vedl: KS MV Praha, I. odbor, 4. oddělení (skartace 5. 6. 1969)

r. č. 14641 (registrace 16. 5. 1970)

téma: izraelská rozvědka

vedl: KS MV Brno, III. odbor, 2. oddělení (skartace 26. 2. 1972)

pozn.: v tomto případě se nejedná o objektový, ale věcný operativní svazek

r. č. 14813 (registrace 21. 9. 1970)

krycí název: OBEC

téma: sionisté

vedl: KS MV Brno, II. odbor, 4. oddělení; 8. 8. 1973 předáno 3. oddělení (skartováno)

r. č. 15016 (registrace 2. 2. 1971)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: OO-MV Prostějov (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 15061 (registrace 11. 2. 1971)

krycí název: IZÁK

téma: sionisté

vedl: OO-MV Znojmo (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 15254 (registrace 4. 5. 1971)

krycí název: IZRAEL

téma: sionisté

vedl: OO-MV Žďár nad Sázavou (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 15555 (registrace 1. 10. 1971)

krycí název: RABÍN

téma: sionismus

vedl: OO-MV Uherské Hradiště (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 15817 (registrace 28. 7. 1975)

téma: sionismus

vedl: KS MV Ústí nad Labem (skartace 8. 12. 1989)

r. č. 16431 (registrace 2. 1. 1973)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: OO-MV Karlovy Vary (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 16707 (registrace 23. 5. 1969)

krycí název: CIZINA

téma: izraelská rozvědka

vedl: KS MV Praha, I. (VI., II.) odbor, 5. (1.) oddělení (skartace 8. 11. nebo 1. 12. 1989)

r. č. 17414 (registrace 19. 7. 1972)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: OO-MV Gottwaldov (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 18324 (registrace 7. 2. 1973)

krycí název: IZRAEL

téma: sionisté

vedl: OO-MV Jihlava (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 18666 (registrace 24. 4. 1973)

krycí název: HAGANA

téma: sionismus

vedl: OO-MV Hodonín (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 23153 (registrace 28. 12. 1963)

téma: židovská špionážní centrála Sochnut

vedl: II. správa, V. odbor, 5. (4.) oddělení

pozn.: 6. 6. 1969 převedeno pod r. č. 305 (viz OB 367 MV)

r. č. 24195 (registrace 25. 5. 1982)

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka – báze v Západočeském kraji

vedl: KS MV Plzeň, I. odbor, 2. oddělení (nepředáno do archivu)

r. č. 24654 (registrace 9. 12. 1987)

krycí název: PENSYLVÁNIE

téma: sionismus

vedl: KS MV Plzeň, II. odbor, 3. (1.) oddělení (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 25353 (registrace 25. 5. 1982)

krycí název: JORDÁK

téma: izraelská rozvědka – báze v Severomoravském kraji

vedl: KS MV Ostrava, I. odbor, 3. oddělení (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 26128 (registrace 22. 3. 1968)

krycí název: SLAVONICE

téma: Izraelské velvyslanectví ve Vídni

vedl: II. správa, V. odbor, 4. oddělení; FS ZS (Federální správa Zpravodajských služeb) Praha

pozn.: 6. 6. 1969 přeregistrováno na r. č. 306 (viz OB 1044 MV)

r. č. 33099 (registrace 8. 5. 1980)

krycí název: SIONISTÉ

vedl: OO-MV Beroun (skartace 1. 12. 1989)

r. č. 36385 (registrace 7. 5. 1982)

krycí název: IZRAEL

vedl: KS MV Praha, I. odbor, 3. oddělení (skartace po 20. 11. 1989)

AMV Praha

Rešerše ve fondech AMV Praha (Na Struze) byla zaměřena na materiál komplexnější povahy, vztahující se k činnosti operativních (kontrarozvědných) správ MV, a doplňující materiál oddělení operativních a vyšetřovacích spisů. Samozřejmě, dílčí materiály k tomuto tématu se nacházejí i v dalších fondech archivu,⁶ badatelsky nejzajímavější se jeví být fond II. správy (v současné době probíhá jeho inventarizace) a již zpracovaný fond X. správy (1974–88). Problematikou sionismu se zde zabývalo 3. oddělení 4. odboru (jsou dochovány jeho plány práce či vyhodnocení činnosti zejm. z 2. poloviny 80. let 20. století).⁷

Fond DP (diplomové práce, VŠ SNB Praha)

Burák, Pavel: *Formy a metody činnosti zahraničních sionistických a židovských organizací, zaměřené na ovlivňování židovské etnicity ve Východoslovenském kraji (VŠK-00115/I-DIP-84)*

Filip, Milan: *Tendence záměru a vlivu sionismu na činnost Židovské náboženské obce v Československu a využití agenturní sítě (VŠK-0076/I-DIP-81)*

Hakl, Luděk: *Taktika využívání vlivové agentury v boji proti mezinárodnímu sionismu (VŠK-00149/I-DIP-80)*

Hejsek, Lubomír: *Záměry a vlivy mezinárodního sionismu na činnost Židovské náboženské obce v ČSSR a využití agentury v této oblasti (VŠK-0036/I-DIP-82)*

Chudoba, Vladimír: *Zvláštnosti získávání a využívání agentury z řad osob židovské etnicity v boji s podvrtnou propagandou sionismu a židovského buržoazního nacionalismu (VŠK-00124/I-DIP-83)*

Kmetík, Peter: *Záměry a vlivy mezinárodního sionismu na činnost Židovské náboženské obce v ČSSR, využití agentury v této činnosti (VŠK-0077/I-DIP-81)*

Kolíška, František: *Záměry a vlivy mezinárodního sionismu na činnost Židovské náboženské obce v ČSSR, využití agentury v této činnosti (VŠK-0075/I-DIP-81)*

Lazorišák, Milan: *Zvláštnosti a taktika orgánů československé kontrarozvědky při agenturně-operativním rozpracování sionistů a židovských buržoazních nacionalistů (VŠK-00147/I-DIP-81)*

Mikoláš, Ivo: *Zvláštnosti získávání agentury z řad osob židovského původu (VŠK-00136/I-DIP-79)*

6 Například fond č. 302 (Hlavní správa vojenské kontrarozvědky), 305 (Ústředna Státní bezpečnosti po roce 1945), 310 (Velitelství Státní bezpečnosti), č. 323 (tzv. kabinet StB materiálů), fondy statisticko-evidenčního odboru (A 31/1, A/31/2), fond č. 509 (J. Václav) atp. – Stranou našeho zájmu, vzhledem k zaměření na operativní materiál StB – zůstává fond č. 325 (materiály k problematice nacistických válečných zločinů).

7 Kromě nich např. „Informace o současném působení zahraničních sionistických organizací proti ČSSR“ z r. 1983 (i. j. 725, k. 99) a „Systematické evidování osob židovského původu na území Prahy a Středočeského kraje“ z r. 1985 (tamtéž); i. j. 759, 760, 762 (k. 100) obsahují materiály k tzv. problematice sionismu.

- Novotný, František:** *Zvláštnosti získávání a využívání tajných spolupracovníků z řad osob židovského původu* (VŠK-00151/I-DIP-80)
- Nový, František:** *Význam a úloha prověrky osob židovské etnicity a jejich mapování pro činnost československé kontrarozvědky v boji proti sionismu a židovskému buržoaznímu nacionalismu* (VŠK-0023/I-DIP-83)
- Petrina, Peter:** *Struktura a podvrtná činnost nejdůležitějších světových sionistických organizací, zaměřených proti socialistickým zemím, a činnost dalších organizací sionistického charakteru se specifickou působností proti ČSSR* (VŠK-0054/I-DIP-83)
- Rohlíček, Lubomír:** *Úkoly StB v boji s ideologickou diverzí zahraničních sionistických centrál* (VŠK-0063/I-DIP-79)
- Šataník, Rudolf:** *Operativní opatření československé kontrarozvědky zaměřené na odhalování, předcházení a zamezování podvrtné činnosti sionistických elementů* (VŠK-00225/I-DIP-79)
- Timko, Jiří:** *Podíl mezinárodního sionismu na ideologické diverzi proti ČSSR* (VŠK-0075/I-DIP-83)
- Zika, Pavel:** *Úkoly orgánů StB v boji s ideologickou diverzí zahraničních sionistických organizací* (VŠK-0056/I-DIP-80)

Fond H (historický fond operativních správ MV)

- H-188** Akce SIONISTÉ: tzv. mapy zpráv III. správy MV, sestavené z materiálů zasílaných KS MV Bratislava v 50. letech 20. stol. a dokumentující činnost tzv. nepřátelských osob (sionistů)
- H-192** Akce KŘÍŽ: protizidovská hesla, 1960–61 (původně pátrací svazek III. správy MV)
- H-221** Akce HOLOMEK: protistátní činnost sionistů, (1948) 1951–54 (1958) (původně skupinový svazek KS MV Praha)
- H-229** Akce RIA: nepřátelská sionistická činnost Gustava Bareše (*1910), 1954–55 (původně osobní operativní svazek III. správy MV)
- H-267** Akce IZRAEL: Palestinský úřad v Praze, vystěhovalecká akce, 1950 (původně OB 815 MV, vedený KS MV Praha, 9. 7. 1974 uložený do operativního archivu a 10. 9. 1985 převedený do fondu H)
- H-292** Akce SIONISTA: protistátní činnost Alexandra Friedricha (*1902), 1953 (původně osobní operativní svazek III. správy MV)
- H-314** Akce SIONISTA: protistátní činnost Alexandra Frieda (*1925), 1952 (původně osobní operativní svazek KS MV Praha)
- H-315** Akce SIONISTA: protistátní činnost Ferdinanda Jaroše (*1927), 1952 (původně osobní operativní svazek KS MV Praha)
- H-419** Akce DANA: protistátní činnost skupiny osob (sionistů), podezřelých ze spolupráce s Izraelským velvyslanectvím v Praze (původně skupinový operativní svazek III. správy MV, uložený do operativ-

ního archivu 27. 2. 1958 a poté převedený do H-fondu). Souvisí s procesem Pavel Porges, Vojtěch Lustig, Alexandr Fried a spol. z let 1957–58 (materiály k tomuto procesu se nacházejí ve V-fondu, viz výše)

- H-464** Akce RABÍN: protistátní činnost Jaroslava Velicha (*1907), 1958–59 (původně osobní operativní svazek KS MV Praha)
- H-536** Proces Rudolf Slánský a spol., 1950–53
- H-665** Akce KRKAVEC: nepřátelská činnost Ericha Kulky (*1911), 1964–68 (původně pozorovací svazek vedený II. správou MV, od roku 1966 KS MV Praha)
- H-711** Akce SINAJ: činnost izraelské rozvědky proti ČSSR – původně OB 1047 MV, do něhož byly začleněny části objektových svazků, vedených k této problematice v 50. a 60. letech 20. stol. (např. akce SLAPY, 1964–69; akce JESPÁK, 1955–70; akce SIONISTÉ, 1958–68); celkově zachyceno období 50.–80. let 20. století. Kromě tematiky již uvedené u OB 1047 MV a OB 359 MV (viz poznámka) jsou mj. sledovány kontakty čs. občanů (tzv. nepřátelské osoby, podezřelé ze styků s izraelskou rozvědkou) a zachycena problematika emigrace, resp. reemigrace (Izrael)
- H-752** **(H-14 Bratislava)** Ústředna Židů Bratislava: zpráva o činnosti (včetně seznamů osob), zpracovaná v roce 1977 SEO (statisticko-evidenčním odborem) FMV

Fond Z (mapy zpráv Studijního ústavu, resp. statisticko-evidenčního odboru FMV)

- Z-1009** Ústřední svaz sionistický, Hagana: zpráva statisticko-evidenčního odboru FMV, zpracovaná v letech 1972–73; celkově 27 svazků.
Sv. 1: Informace o činnosti Ústředního svazu sionistického
Sv. 2: Přehled funkcionářů (s relacemi), žijících v roce 1972 v ČSSR
Sv. 3–17, 26: Přehledy členů a funkcionářů podle krajů
Sv. 18–25: Přehledy osob v abecedním pořadí
Sv. 27: Hagana – zpráva o vzniku a činnosti v ČSR (1948–50)

Fond 425 (židovské organizace)⁸

- 425-227-1a** Popisy materiálů ÚV KSČ o činnosti židovských organizací v Československu, 1948–53
- 425-227-2** Protokoly vyšetřovaných osob z akce SIONISTÉ, 1951–53
- 425-365-2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10** Seznamy sionistů podle krajů, 1952

⁸ Základem fondu jsou písemnosti vzniklé z činnosti různých židovských organizací (zejm. Židovská náboženská obec, Ústřední svaz sionistů, JOINT) působících na území Československa v letech 1932–51, doplňované dalšími materiály, převážně již z produkce Státní bezpečnosti. Výběr byl zaměřen na materiály operativní povahy.

- 425-467-1** Hašomer Hacair, Makabi – materiály k bývalým členům a funkcionářům, 1947–62 (původně operativní archiv, fond T, a. č. T-1831)
- 425-467-2** Zpráva statisticko-evidenčního odboru FMV, zpracovaná v roce 1976: Seznam bývalých členů a funkcionářů sionistických frakcí, žijících na území ČSSR (původně operativní archiv, fond T, a. č. T-1831)

AMV Brno-Kanice

Fond A 2/1 (Sekretariát ministra vnitra – 1. díl)

inventární

jednotka

- 90 a 368** Návrh na rozpuštění a zákaz sionistických organizací v ČSR a zabavení jejich majetku: materiál pro kolegium MNB, 1952
- 141** Informace pro ministra vnitra (mj. protizidovské incidenty na Slovensku), 1946–53
- 483** Návrh trestního oznámení na představitele nepřátelských sionistických organizací: materiál pro Politický sekretariát ÚV KSČ v souvislosti s případem R. Slánský a spol. (trestní oznámení podáno na Šimona Ornsteina, Ervína Steinera, Mikuláše Sterna, Josefa Büchlera, Adolfa Reicha, Ondřeje Oráče, Ervína Vránu, Roberta Mikuláše Kardoše, Alžbětu Breznitzovou, Štefana Potroka, Ferdinanda Herlingera), 1953
- 1239** Současný stav a perspektivy vztahů mezi ČSR a Izraelem: opis usnesení politického byra ÚV KSČ, 1958
- 1472** Pourmand Chimchon David: zpráva o zatčení izraelského občana, 1952
- 1498** Beer Alexandr: šetření, 1952
- 1644** Informační zpráva o průběhu hlavního přelíčení s 11člennou skupinou bývalých sionistů v ČSR (souvisí s inv. j. 483), 1953
- 1724** Sionistické organizace a židovské spolky: zpráva Velitelství StB k některým židovským organizacím, působícím na území republiky (IR-GUM ZWEI LEUMI, BETAR, JDC, KKL), 1951

Fond A 2/3 (Sekretariát MV – 3. díl)

- 1136** Operativní porada vedení MV ČSSR: rozbor stavu a návrhy dalších úkolů v boji proti sionismu (stručné shrnutí poválečného působení židovských organizací v Československu; osoby židovského původu, které dosáhly úspěchů v různých oblastech, např. Juraj Herz, Otta Ornest, František Graus, Zdeněk Mlynář; akce, v nichž jsou rozpracovány osoby pro styk se sionistickými středisky; informace o organizacích, soustřeďujících židovské emigranty z ČSSR), 1971

Fond A 7 (Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. J. Klímy)

- 218** Nóta izraelského velvyslanectví: přešetření stížnosti, 1966
- 267** Rozvědné orgány Izraele a jejich „podvratná činnost“ proti zemím arabského Východu a socialistického tábora (podrobný popis izraelských rozvědek, rozbor jejich spolupráce s dalšími státy a využívání sionistických organizací – Palestine Amt, JOINT, HIAS), 1966
- 415** Akce SAIGON: příprava k vyhoštění tajemníka Izraelského velvyslanectví Itzaka Shaleva z ČSSR, 1967
- 453** Vyhodnocení kontaktu spolupracovníka StB u II. tajemníka Izraelského velvyslanectví v Praze Itzaka Shaleva, 1967

Fond A 9 (Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. J. Záruby)

- 306** Přehled o návštěvách čs. občanů na ZÚ USA, Anglie, Francie a Izraele, 1965

Fond A 11 (Odbor pro mezinárodní styky FMV)

- 37** Vogel Samuel Alexander, izraelský státní příslušník: poznatky, 1961
- 240** Konflikt Izraele s arabskými státy: informace, 1967
- 553** Shamir Zwi, pracovník izraelského ZÚ v Budapešti: informace II. správy určené orgánům MLR, 1965
- 563** Dror Nathan, izraelský státní příslušník, spolupráce s organizací SOCHNUT ve Vídni: poznatky, 1965
- 581** Sionistická činnost v Rakousku: informace MV MLR (např. JOINT, HIAS a Židovské dokumentační středisko), 1965
- 607** Sionistická činnost v MLR: výměna informací mezi MLR a ČSSR, týkající se jednání židovských delegací v Budapešti a Paříži a aktivizace mládeže židovského původu, 1966
- 679** Inbal Nachman, pracovník izraelského ZÚ v Budapešti: informace orgánů MLR o jeho původu a stycích s čs. státními příslušníky, 1967

Fond A 17 (Hlavní velitelství SNB Praha)

- 242** Polští státní příslušníci židovského vyznání: šetření stížnosti Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské na postup orgánů SNB při zajišťování polských státních příslušníků židovského vyznání v Trutnově a Hostinném, 1946

Fond A 24 (Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Š. Demjana)

- 29** Oren M., izraelský odborářský pracovník, odsouzený v ČSR: zpráva, 1955
- 664** Ing. Pavel Grünfeld, povolení vystěhování do Izraele: zpráva, 1964

- 722 Usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 3. 8. 1965 ke zprávě ministra zahraničí ve věci úpravy zásad styků ČSSR – Izrael a úprava usnesení PB ÚV KSČ z 22. 7. 1958; 1965
- 736 Adlerová Eva, zamítnutí cesty do Izraele: stížnost, 1965

Fond A 30 (III. správa SNB – vojenská kontrarozvědka)

- 406 Zpráva z problematiky sionismu (mj. informace o počtu podchyčených osob v ČSLA; názvy operativních svazků), 1971
- 407 „Úloha sionistického hnutí v podvratné činnosti proti socialistickým zemím“: materiál zpracovaný pro potřeby Hlavní správy kontrarozvědky FS ZS, 1971

Fond RV (Rozkazy, věstníky, služební pomůcky)

- 413 *Boj se sionismem a jeho agenturou*, skripta VŠ SNB, 1977
- 442 *Speciální služby Izraele*, prozatímní učební text VŠ SNB, 1979

Fond B 1 (KS SNB Praha)

- 9 Židovská náboženská obec: korespondence (různé písemnosti, záznamy ze zasedání politické komise ÚSC, ze schůze předsednictva Rady židovských náboženských obcí apod.), 1945–55
- 11 Židovská náboženská obec: korespondence (různé písemnosti, např. záznamy ze schůzí komisí Rady ŽNO, zpráva o „porevolučním vývoji“ Židovského muzea a zpráva tohoto muzea za r. 1946, hospodářské záležitosti ŽNO, stanovy Spolku židovských akademiků a zejména korespondence Ing. Frischera, předsedy Rady ŽNO), 1945–46
- 249 Sionistická organizace Hadassah v Americe, nalezené písemnosti v zámku Houska, okres Doksy, 1958

Fond B 2/II (KS SNB, Správa StB České Budějovice)

- 161 „Zpráva o činnosti nepřátelských, protisocialistických, revizionistických a pravicově oportunistických sil“; obsažena rovněž problematika sionismu, 1970
- 183 Vyhodnocení operativní činnosti II. odboru za rok 1973 (mj. problematika sionismu v kraji)

Fond B 3/II (KS SNB, Správa StB Plzeň)

- 99 Zprávy pro jednání štábu Správy StB v r. 1978, mj. materiál „Úroveň a dosažené výsledky rozpracování v problematice sionismu, rozpracování vybraných akcí, tendence a projevy uvnitř báze“ (uvedeny názvy jednotlivých akcí, jména spolupracovníků i pracovníků StB, kteří se touto problematikou zabývají)

Fond B 4/I (KS SNB, Správa StB Ústí nad Labem – 1. díl)

- 476 Sionisté: seznam osob vystěhovaných z ČSR do Izraele, USA a Rakouska, 1948–52
- 492 Židovská náboženská obec Ústí nad Labem: agenturní zprávy, 1956–59

Fond B 4/II (KS SNB, Správa StB Ústí nad Labem – 2. díl)

- 60 Stáž posluchačů VŠ SNB Praha; obsahuje rovněž zprávu k tématu „Úloha sionistického hnutí v podvratné činnosti proti ČSSR na teritoriu S-StB Ústí nad Labem“, 1976–77

Fond B 4/5/II (O-StB Liberec)

- 11 Vyhodnocení státobezpečnostní situace a výslednosti kontrarozvědné činnosti na O-StB za léta 1971–75: tzv. rozpracování osob židovského původu zmiňováno v souvislosti s hodnocením situace po linii X. správy, 1975

Fond B 5/II (KS SNB, Správa StB Hradec Králové)

- 38 Zápisy z porad štábu náčelníka S-StB (zpráva o plnění úkolů na úseku církví, sekt, laiků a sionistů), 1970
- 56 Zpravodaj č. 1 vydaný vedením S-StB, obsahující mj. stať „Mezinárodní sionistické hnutí“ (informace o zasedání světového sionistického kongresu v Jeruzalémě v r. 1972), 1973

Fond B 6/4-a (OPK Břeclav)

- 111 Hromadné výpravy osob a transport Židů z Polska do Izraele: seznamy osob, 1949–52

Fond B 7/2 (OO-MV Frýdek Místek)

- 52 Nařízení ministerstva vnitra o odsunu osob židovského původu polské státní příslušnosti, 1946

Fond B 7/4 (OO-MV Nový Jičín)

- 44 Pokyny ministerstva vnitra pro rozhodování o zachování čs. státního občanství osobám židovského původu, 1946

Fond B 7/5-2 (OO-MV Šternberk)

7 Odsun osob židovského původu polské státní příslušnosti do Polska,
1946⁹

⁹ Jak je patrné z výše citovaných materiálů S-StB a O-StB, řadu dalších informací k rozpracování židovské problematiky Státní bezpečností bychom našli v plánech práce jednotlivých S-StB (O-StB) a jejich vyhodnocení ze 70. a 80. let (zejm. k celostátní akci PAVOUK, jejímž cílem bylo zmapování osob židovského původu, žijících na území krajů a okresů; ve fondech objektových svazků se k ní vztahuje většina ze spisů, vedených pod krycím názvem SIONISTÉ). Zlomky materiálů (např. k izraelské rozvědce) se mohou vyskytovat také v nezpracovaných přírůstcích.

Informace o archivních materiálech k tématice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra

Vladimíra Vaníčková a kol.¹

Materiály komplexní povahy

Fond A 6/3, A6/4 Organizační a vnitřní správa FMV: tento archivní fond obsahuje rozkazy ministrů vnitra a národní bezpečnosti (dále jen TRMNB a RMV) a tajné rozkazy ministrů vnitra (dále TRMV), které se promítly do tzv. agenturně-operativní činnosti jednotlivých správ ministerstva, jež byla vedena mj. také proti tzv. pravickým sociálním demokratům.

TRMV č. 191/1953, čl. 206: Zvláštní kartotéka „U“ – nedostatky.²

TRMV č. 230/1954, čl. 240: Evidence „U“ – úprava.

TRMV č. 192/1955: O nedostacích v agenturně-operativní činnosti (zrušeno dle RMV č. 13/1962).

TRMV č. 20/1956: agenturně-operativní rozpracování čs. emigrace.³

RMV č. 1/1959: Rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“ (zrušeno RMV č. 10/1964).

RMV č. 58/1959: Činnost utečenců v zahraničí – další úkoly v boji proti nim (zrušeno dle RMV č. 22/1964, viz též TRMV č. 20/1956).

RMV č. 10/1964: Evidování nepřátelských osob (zrušeno dle RMV č. 22/1968).

RMV č. 44/1970: Evidování a rozpracování nepřátelských osob (zrušeno dle NMV ČSSR č. 21/1978).

Fond č. 310 – Sekretariát Velitelství Státní bezpečnosti: materiály sekretariátu Velitelství StB a později Hlavní správy StB z období let 1946–53. Nacházejí se zde mj. záznamy o šetření a ustanovkách na osoby, protokolární výpovědi, poznatky o zahraničních rozvědkách, agenturní a souhrnné zprávy k různým prováděným akcím, apod.
sign. 310-71-8 Zprávy k činnosti sociální demokracie (poznatky z let 1947–48)

1 Zpracovali: Světlana Ptáčníková (AMV Brno-Kanice), Miroslav Urbánek (AMV Praha) a Vladimíra Vaníčková (archiv operativních a vyšetřovacích spisů Praha).

2 Zvláštní kartotéka „U“ měla být přesným celostátním přehledem o osobách, které uprchly do zahraničí, byly zadrženy při pokusu o útěk nebo se vrátily z emigrace. Ministerstvo vnitra zřídilo zvláštní kartotéku „U“ v roce 1950.

3 Přílohou k rozkazu je „Orientační zpráva o podvratné činnosti zrádné čs. emigrace proti Československu“, zpracovaná ke dni 31. 1. 1956. Její součástí je také třicetistránkový strojpsný seznam osob, které emigrovaly a zapojily se do činnosti politických stran v zahraničí a do činnosti Rady svobodného Československa. Jsou v ní rovněž uvedena jména sociálních demokratů.

Zprávy z ústředního sekretariátu sociálnědemokratické strany (1947), stanoviska vedení strany k aktuálním otázkám (1947), denní zprávy o jednání se sociálními demokraty (27. 1. – 4. 2. 1948), usnesení předsednictva ze dne 22. 2. 1948 v otázce demise ministrů.

sign. 310-71-7 *Sociálnědemokratická strana – dílčí poznatky*

Bohumil Laušman (1948), dr. Jirásek (1948).

sign. 310-71-6 *Sociálnědemokratická strana (1945–46)*

Seznam členů strany působících v branné a bezpečnostní komisi parlamentu (1946), opis deníku prof. Dr. Zdeňka Pešky z let 1945–46, Blažej Vilím – generální tajemník čs. sociální demokracie.

sign. 310-99-7 *Přehled o činnosti bývalých sociálních demokratů* (zpráva z roku 1951)⁴

Fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra (1. díl):⁵

inv. j. 125 *21. schůze kolegia (1953)*

Zpráva o činnosti Hlavní správy StB na úseku boje se sociálními demokraty: informuje o počtu osobních a skupinových svazků, vedených na krajských správách StB k bývalým funkcionářům sociální demokracie, o počtu agentů a informátorů v dané problematice, o počtu zatčených osob. Zmiňuje se o skupině Dr. Zdenky Fenclové, realizované v Bratislavě v roce 1952, a o skupině na Ostravsku, která měla provádět sabotáže. Shrnuje nedostatky v práci na tomto úseku a navrhuje jejich řešení (zkvalitnění agentury, důkladné evidenční podchycení sociálnědemokratických funkcionářů, sledování objektů, v nichž měla sociální demokracie klíčové pozice apod.).

inv. j. 956 *Prověření všech soudních případů bývalých sociálních demokratů odsouzených po roce 1948 (1956)*

Pouze opis usnesení politbyra ÚV KSČ z 5. 4. 1956, v němž se

4 Fond 310 je uložen v pražském oddělení AMV. Z hlediska zpracovávaného tématu se dílčí materiály nacházejí i v dalších fondech AMV Praha, zejména fondu II. správy (v současné době inventarizován) a X. správy (např. i. j. 506: K činnosti vedení emigrantské čs. sociální demokracie proti ČSSR, 1986; i. j. 590: Informace k P. Janýrovi, 1984; i. j. 572, 583, 747, 1213: materiály k Socialistické internacionále, 1982, 1984–87). Zajímavý se jeví být rovněž f. 305 (Ústředna StB), např.: 305–202–3 (svodky z výsledků, sepsaných v l. 1949–50 s bývalými funkcionáři a zaměstnanci ústředního sekretariátu sociální demokracie); 305–715–1 až 5 (svodky, týkající se průběhu vyšetřování JU/Dr. V. Erbana, 1950); 305–848–8 až 10 (zpráva o činnosti sociální demokracie k XXI. řádnému sjezdu v Brně, 1947, manifest společného slavnostního shromáždění sociální demokracie a KSČ z 27. 6. 1948, seznamy ústředních a krajských komisí sociálnědemokratické mládeže ad.); 305–849–1 až 9 (seznamy členů a funkcionářů sociální demokracie v Praze, ustanovky, návrhy na zpravodajské pohovory, zprávy o nepřátelské činnosti); 305–849–10 (podsvazek objektového svazku 454 Mládež, bývalí pravíci sociální demokracie, KS MV Praha, 1958–61); 305–850–1 až 4 (rozpracování bývalých funkcionářů sociální demokracie, 1955–63; seznamy funkcionářů, poznatky ze šetření bývalých funkcionářů z r. 1962; zpráva z brněnského sjezdu sociální demokracie v r. 1947); 305–850–5 až 8 (rozpracování příbuzných a styků pravicových sociálních demokratů, uprchlíků v letech 1955–63; zpráva o odbojové činnosti skupiny sociálních demokratů v podzemním hnutí Výstava ad.). 5 Fondy A 2/1, A 2/2, A 7 a A 9 jsou uloženy v Archivu Ministerstva vnitra v Brně-Kančicích. – Dílčí materiály se nacházejí rovněž ve fondech A 13 (inv. j. 152, Žádost V. Erbana, 1969; obdobně ve fondu A 2/3, inv. j. 2348) a A 27 (inv. j. 101).

ministru vnitra R. Barákovi ukládá soustředit spisy všech soudních případů, vedených proti sociálním demokratům, prověřit je, vypracovat o tom příslušnou zprávu a předložit ji komisi ÚV KSČ.

inv. j. 1083

Zpráva o spojení Labour Party a čs. sociálnědemokratické emigrace s britskou výzvědnou službou (1957)

Informace pro politbyro ÚV KSČ, v níž se tvrdí, že britská rozvědka používá prostřednictvím Labour Party čs. sociálnědemokratickou emigraci k typování bývalých sociálních demokratů, cestujících do zahraničí, které by bylo možno získat ke spolupráci. Jako příklad je podrobně popsán případ spolupracovníka II. správy, získávaného ke spolupráci s britskou rozvědkou přes Blažeje Vilíma.

Fond A 2/2 – Sekretariát MV (2. díl):

inv. j. 973

Zpráva o výsledku přeshetření odsouzených z řad bývalých členů protistátních skupin sociálnědemokratické strany (1965)

Zpráva Generální prokuratury, adresovaná předsednictvu ÚV KSČ. Obsah spisu je prakticky totožný s archivním materiálem z fondu A 8, inv. j. 1332 (viz dále).

Fond A 7 – Sekretariát náměstka ministra vnitra J. Klímy:

inv. j. 585

Předběžná informace o zasedání ÚV sociálnědemokratické strany (1968)

Podrobný záznam o schůzi konané dne 21. 6. 1968 včetně informace o činnosti a situaci v krajích, vyjmenování členové ustanovených komisí.

Fond A 9 – Sekretariát I. náměstka ministra vnitra J. Záruby:

inv. j. 132

Neprátelská činnost pravicových sociálních demokratů v Západočeském kraji (1962)

Materiál budí dojem jakési učebnice, popř. nějakého typu studentské práce. Nejprve se věnuje „oportunismu a pravicovým sociálním demokratům“ obecně, pak popisuje dějiny sociální demokracie na Plzeňsku. Podrobně pojednává o „zrádné činnosti“ plzeňské sociální demokracie po brněnském sjezdu v roce 1947 (objevují se zde citace z výslechových protokolů osob, odsouzených např. ve skupině Josef Jirout a spol.).⁶ Autor zmiňuje i další skupiny, realizované v pozdějších letech, např. v roce 1957 (Josef Kvarda, Jaroslav Čmolík, Josef Macháček, Bohumil Liška) nebo v roce 1959 (František Řehák).

⁶ V. t. fond A 8, inv. j. 1191 a vyšetřovací spisy Plzeň (viz dále).

Osoby, které jsou „rozpracovávány“ v nejnovější době, uvádí autor pouze iniciálami.

Vyšetřovací spisy

Procesy vedené totalitní mocí proti tzv. ilegální sociální demokracii či pravicové sociální demokracii se odehrávaly ve dvou etapách v letech 1948–55. Následující komentovaný přehled z fondů vyšetřovacích spisů bývalé centrální Správy vyšetřování StB a krajských útvarů tohoto druhu si v žádném případě nečiní nárok na úplnost – archiválie v nich soustředěné jsou totiž přístupné tematicky jen velmi omezeně, základním vyhledávacím principem StB bylo totiž vyhledávání na jméno – nicméně představuje ucelený výběr nejvýznamnějších typů jednotlivých kauz. Lze v nich sledovat jak „předrealizační“ (tedy před zatčením dotyčných osob) fázi činnosti StB, tak celý výslechový mechanismus až k vypracování obžaloby, jsou v nich obsaženy i konečné rozsudky a v některých případech i odvolání či rehabilitace. Na tyto fondy navazují zejména materiály Inspekce MV (viz dále). Pro úplnost lze dodat, že část procesů, vedených StB proti sociálním demokratům na Slovensku, se nachází v péči Ústavu národnéj pamäti v Bratislavě.⁷

Fond vyšetřovacích spisů – centrála (MV)

V-1163 MV *kauza Görner Vladimír a spol.*

Akce StB, nazvaná Centrum, zaměřená proti ilegálnímu krajskému vedení tzv. bývalých sociálních demokratů v Praze, na jehož organizaci a vedení se podílel V. Görner. V rámci akce StB byl v roce 1954 V. Görner se svými spolupracovníky (např. Václav Koubek, předseda sociální demokracie na Praze 4, Zdeněk Kreidl, člen krajského výboru sociální demokracie, JUDr. Ladislav Pičman, člen ústředního a krajského výboru, náměstek pražského primátora, Vlastimil Kalach, bývalý osobní tajemník V. Majera, JUDr. František Tetický, bývalý předseda Národního soudu v Praze) zatčen. V procesu (jedná se o jeden z nejvýznamnějších procesů vedených proti bývalé sociální demokracii) probíhajícím v říjnu 1954 u Nejvyššího soudu v Praze bylo odsouzeno pro trestné činy velezrady a vyzvědačství celkově 16 osob (3 osoby na doživotí, další tresty se pohybovaly v rozmezí 6–25 let odnětí svobody).

V-6401 MV *kauza Harlas František a spol.*

V listopadu 1949 – červnu 1950 bylo orgány krajské správy StB

⁷ Jedná se zejména o procesy Bechyně a spol. (V-266 Bratislava), Glesk Jan a spol. (V-941 Banská Bystrica), Gris Mikuláš a spol. (V-986 Košice), Havriluk František a spol. (V-1128 Bratislava), Vidra Emil a spol. (V-1355 Bratislava), Mrázek Josef a spol. (V-f-S 425/17 Bratislava).

Praha tzv. realizováno (zadrženo) 17 osob (převážně z řad bývalé sociální demokracie), podle obžaloby členů ilegální skupiny, zabývající se převážně vyzvědačstvím. Tato skupina (Československá nezávislá sociální demokracie) měla být založena tzv. pravicovými sociálními demokraty z iniciativy Vojtěcha Beneše (od 1949 v emigraci), Vojtěcha Dundry, Alexandra Rady a Zdeňka Peška za spolupráce dalších osob (např. František Halas, Jiří Kubelík, Josef Jeřábek, Pavel Hasterlík). Rozsudky Státního soudu v Praze ze srpna a z října 1950 bylo 16 osob odsouzeno pro velezradu, vyzvědačství, neoprávněné opuštění republiky, ohrožení obrany republiky či sdružování proti státu k trestům odnětí svobody v rozmezí 2–23 let.

V-2307 MV

kauza Kytlica František a spol.

„Mnohé nepřátelské živly z řad pravicových sociálních demokratů se nemohly smířit se sloučením sociální demokracie s KSČ...“ (začátek obžaloby, 30. 7. 1954). F. Kytlica v letech 1948–53 vydával a šířil neperiodické časopisy *Umlčený hlas lidu* a *Umlčená tribuna lidu* (rozsudkem Krajského soudu v Uherském Hradišti z 24. 5. 1955 byl odsouzen k 10 letům odnětí svobody; František Navrátil, který mu pomáhal, na 7 let).

V-3866 MV

kauza Skokan František a spol.

Vyšetřovací spis na skupinu, složenou zejména z důstojníků ČSA, navazující na kauzu Harlas František a spol. (viz): přes tuto skupinu měly být mj. předávány zprávy sociálním demokratům v exilu. Tzv. realizace tohoto případu proběhla na návrh Krajského velitelství StB Praha v říjnu a listopadu 1949. Rozsudkem Státního soudu v Praze z 8. 7. 1950, potvrzeném rozsudkem Nejvyššího soudu z 28. 7. 1950, byly jednotlivé osoby odsouzeny pro trestné činy velezrady, vyzvědačství, nedovoleného ozbrojování a nedbalého uchování státního tajemství k následujícím trestům: pplk. František Skokan k trestu smrti, plk. JUDr. Rudolf Hojtaš na 25 let, mjr. Josef Fiala, pplk. Ferdinand Moravec, škpt. Zdeněk Rohlena, pplk. Jaroslav Tomčík, MUDr. Ladislav Hartman a Anna Kořínková k trestům odnětí svobody na 10–18 let. Soudní řízení bylo v roce 1965 obnoveno.

V-2413 MV

kauza Šádek Josef a spol.

V procesu s tzv. pražskou ilegální skupinou pravicových sociálních demokratů byly souzeny rovněž bývalé stranické špičky (JUDr. J. Šádek byl tajemníkem B. Laušmana, respektive přednostou jeho ministerského kabinetu, JUDr. Pavel Tomek, bývalý přednosta odboru Ministerstva průmyslu, JUDr. Josef Tykač, bývalý tajemník národohospodářské komise sociální demokracie, JUDr. Jan Vyskočil, bývalý vedoucí tajemník této komise, JUDr. Josef Kovařovic,

člen průmyslové komise). Obvinění byli odsouzeni Nejvyšším soudem v Praze pro trestné činy velezrady, případně vyzvědačství, k trestům odnětí svobody v trvání 14–22 let (rozsudek 7. 4. 1955; propuštění na základě amnestie v roce 1965).

Fond vyšetřovacích spisů – Plzeň (Karlovy Vary)

V-89 Plzeň *kauza Hájek Josef a spol.*

V roce 1948 zatkli příslušníci oblastní úřadovny v Plzni skupinu 6 osob, převážně bývalých členů sociální demokracie, která se zabývala výrobou a rozšiřováním protistátních letádků. Rozsudkem Státního soudu v Praze ze září 1949 byli její členové odsouzeni k trestům v rozmezí 5–8,5 let odnětí svobody.

V-1310 Plzeň *kauza Hatina František a spol.*

V srpnu a září 1954 byly orgány Krajské správy StB v Plzni zatčeny tři osoby, členové tzv. ilegální sociální demokracie (František Palán, bývalý krajský tajemník sociální demokracie, František Hatina a Jaroslav Průcha, bývalí redaktori sociálnědemokratického tisku v Plzni), kteří byli rozsudkem Státního soudu v Plzni z prosince 1954 odsouzeni pro trestný čin velezrady k trestům odnětí svobody v rozmezí 5–12 let.

V-1666 Plzeň (KV) *kauza Houf Jaroslav a spol.*

V prosinci 1953 byli orgány Krajské správy StB v Karlových Varech zatčeni bratři Jaroslav a František Houfovi, bývalí členové sociální demokracie, a zejm. pro sdružování a pobuřování proti republice byli Krajským soudem v Karlových Varech odsouzeni k trestům odnětí svobody v trvání 1 a 4,5 roku.

V-1345, 1390, 1315 a 1314 Plzeň *kauza Jirout Josef a spol.*

Členové ilegální plzeňské sociálnědemokratické skupiny (Josef Jirout, Václav Šrámek, Josef Šneider, Jaroslav Šneberger, František Macháček a další; celkem 13 osob, z toho 9 okresních či krajských funkcionářů bývalé sociální demokracie), jejíž založení na jaře 1948 bylo iniciováno Vojtěchem Benešem a která byla ve spojení jak s dalšími skupinami (např. karlovarskou, viz kauza Kluzák Václav a spol.), tak s pražským centrem a se sociálnědemokratickou emigrací, byli zatýkáni postupně od května do července 1954 příslušníky Krajské správy StB Plzeň. Následně byli odsouzeni, převážně pro trestný čin velezrady, Krajským soudem v Plzni k trestům odnětí svobody v rozmezí 5–20 let.

V-776 Plzeň (KV) *kauza Kluzák Václav a spol.*

Ilegální krajský výbor sociální demokracie v Karlových Varech vznikl na základě iniciativy Vojtěcha Beneše na jaře 1948 (Václav

Kluzák, Karel Čepelák, Josef Samek, Antonín Henzlík; vedoucí okresního výboru v Chebu Drahomíra Vozková) a byl ve spojení se sociálnědemokratickou skupinou v Plzni (viz kauza Jirout Josef a spol.) a v Liberci (Antonín Urban). Tři členové vedení (Kluzák, Čepelák, Vozková) byli zatčeni v červenci – říjnu 1954 a odsouzeni pro velezradu respektive vyzvědačství k trestu odnětí svobody v době trvání 11–17 let. Další karlovarští sociální demokraté byli souzeni v procesu Samek Josef a spol. (viz).

V-1184 Plzeň (KV) *kauza Samek Josef a spol.*

Ilegální výbor sociální demokracie v Karlových Varech byl založen na jaře 1948 a jeho členové (Josef Samek, Josef Vrba, Josef Kajer a další) byli zatčeni v dubnu – září 1954 orgány Krajské správy StB v Karlových Varech. Rozsudkem Krajského soudu v Karlových Varech bylo 8 osob odsouzeno pro velezradu a sdružování proti republice k trestům odnětí svobody v rozsahu 6–14 let.

V-243 Plzeň *kauza Procák František a spol.*

Skupina bývalých aktivních funkcionářů sociální demokracie (František Procák, František Josef Kebule a Miroslav Kratochvil) a jejich spolupracovníků, organizující v letech 1948–49 zejména ilegální přechody hranic. Hlavní organizátor skupiny F. Procák byl odsouzen na doživotí, další členové k trestům odnětí svobody v rozmezí 8 měsíců – 12 let.

Fond vyšetřovacích spisů – Ústí nad Labem

V-22 Ústí *kauza Novák Adolf a spol.*

V roce 1950 byla Krajským velitelstvím v Ústí nad Labem realizovaná akce s krycím názvem Křída proti tzv. ilegální sociální demokracii v okrese Děčín. Organizátor hlavní ilegální skupiny v Děčíně (vznikla na jaře 1948) Adolf Novák byl v lednu 1951 odsouzen pro trestné činy velezrady a vyzvědačství k trestu odnětí svobody v trvání 17 let, dalších 12 osob (Karel Poklop, Karel Bureš a další), převážně sociálních demokratů, pro vyzvědačství, pomoc k velezradě a neoznámení trestného činu k trestům odnětí svobody v rozmezí 6 měsíců – 12 let.

V-336 Ústí (Liberec) *kauza Špaček Čestmír a spol.*

V únoru 1954 byli pro trestný čin sdružování proti republice odsouzeni na 18 a 22 měsíců Čestmír Špaček a Elfrída Geigerová, bývalí krajsí funkcionáři sociální demokracie na Liberecku (ilegální organizace, rozšiřování letáků atp.).

V-891 a V-929 Ústí *kauza Vohradský František a spol.*

V letech 1948–49 byla vybudována organizační struktura ilegální

sociální demokracie na Ústecku, a to ve spolupráci se skupinou karlovarskou (viz kauza Josef Samek a spol.). Jádrem této skupiny (10 členů, např. František Vohradský, Josef Krňák, Ladislav Tycler, Josef Ondráček, Stanislav Tichý) bylo tzv. realizováno ústeckou StB v letech 1953–54; někteří byli od roku 1953 rovněž zapojeni do činnosti ilegální skupiny Legie svobody – DAAK. Trestry odnětí svobody pro velezradu, případně neoznámení trestného činu, se pohybovaly v rozmezí 2–17 let.

Fond vyšetřovacích spisů – Ostrava

V-767 a V-1311 Ostrava *kauza Pavlán Jaroslav a spol.*

35členná tzv. ilegální skupina byla realizována orgány StB zejména na Ostravsku v roce 1954 v akci nazvané Cvrček. Jednalo se o jednu z organizací KDS, založených údajně podle instrukcí Bohumila Laušmana a Vojtěcha Beneše a řídících se směrnicemi a programem Nezávislé československé sociální demokracie; hlavním organizátorem na Ostravsku byl Jaroslav Pavlán, bývalý krajský tajemník sociální demokracie v Ostravě, jejími členy např. Karel Votava, dlouholetý redaktor sociálnědemokratického tisku, Antonín Juřica, bývalý okresní tajemník sociální demokracie v Ostravě, František Švrček, bývalý okresní tajemník sociální demokracie v Novém Jičíně, František Malucha, bývalý okresní tajemník sociální demokracie v Opavě a další. Kromě Jaroslava Mikudy, funkcionáře ČSL, byli všichni zatčení členy či funkcionáři sociální demokracie. Krajským soudem v Ostravě byli v letech 1954–55 odsouzeni (převážně pro vlastizradu, vyzvědačství, rozvracení republiky, pobuřování, sdružování proti republice a neoznámení trestného činu) k trestům odnětí svobody v rozmezí 15 měsíců – 23 let. Souvislost s kauzou Rett Ladislav a spol. (viz).

V-762 Ostrava *kauza Rett Ladislav a spol.*

Podle obžaloby, vznesené v roce 1954, se jednalo skupinu sociálních demokratů (Ladislav Rett, Otakar Kučera, Josef Pospěch) navazující na tzv. důvěrnickou síť ostravské organizace KDS (viz kauza Pavlán Jaroslav a spol.). Trestry odnětí svobody pro trestný čin velezrady se pohybovaly v rozmezí 8–11 let.

Fond vyšetřovacích spisů – Brno

V-954 Brno *kauza Kristek František a spol.*

Brněnští sociální demokraté (F. Kristek, Oskar Friedl, František Doubek a Jaroslav Vrbický) byli obviněni ze „*spolčení k provádění nepřátelské činnosti v úmyslu rozvrátit lidovědemokratické zřízení*

ČSR, obnovit kapitalistický řád a bývalou sociálnědemokratickou stranu“ a v roce 1955 Krajským soudem v Brně odsouzení – převážně pro trestné činy velezrady a sdružování proti státu – k trestům odnětí svobody v rozmezí 3–10 let.

V-917 Brno

kauza Pieta Antonín a spol.

Skupina sociálních demokratů (A. Pieta, František Maurer, Josef Stehlík, Benedikt Slavík, Lubomír Senz, Jan Jakubec, Arnošt Unčovský, Jaroslav Žemlička, Jan Tyleček a František Bělehrádek) byla za organizování „*buněk pravicových sociálních demokratů*“ (zejména na Boskovicku, Blanensku a Svitavsku) odsouzena 29. 12. 1954 Krajským soudem v Brně (převážně pro velezradu) k trestům odnětí svobody od 13 měsíců do 14 let.

Fond ZV (zvláštní vyšetřovací):⁸

ZV-127 MV *kauza Bohumil Laušman⁹*

Tato jednotka zahrnuje celkově 4 kartony archivního materiálu (dokumenty z let 1942–43, 1945–63, 1965, 1968, 1970, 1973), týkající se akcí StB nazvaných Katastrofa (vztahuje se přímo k B. Laušmanovi) a Hansa.¹⁰

- Agenturní zprávy a další materiály vztahující se k osobě B. Laušmana, k jeho rodině, stranickým kolegům (např. zpráva ze schůze funkcionářů ČSSD Pražského kraje, konané 8. 1. 1947, agenturní zpráva ze 7. 11. 1947 o jednání vedení sociální demokracie), spolupracovníkům a známým z let 1947–53, 1957. Rozkaz ke stálému sledování vydán 16. 12. 1948 (v té době působil v Bratislavě jako zástupce ředitele podniku Energetika) v souvislosti s upozorněním o chystaném útěku za hranice.
- Zpráva o převozu (únosu) B. Laušmana z Rakouska do Česko-

8 Fond Z, respektive zvláštní fond vyšetřovacích spisů (fond ZV), vznikl na jaře 1952 a podle směrnice A-oper-II-1 z roku 1957 měl mj. soustřeďovat „materiály celostátního významu“. Podrobněji viz FROLÍK, Jan: *Zvláštní fond (fond Z) operativního archivu Státní bezpečnosti*, in *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 2, 2004, s. 235–243.

9 Kromě v přehledu uvedených spisů (např. osobní svazek na B. Laušmana v H-fondu, sign. H-781, viz dále) se k B. Laušmanovi vztahují rovněž dílčí materiály (z let 1955–57), uložené v AMV Kanice. Jedná se zejm. o inv. j. 894 a 958 z fondu A 2/1: Nástin žaloby proti B. Laušmanovi pro trestný čin velezrady a vyzvědačství, předkládaný Ministerstvem vnitra, informace pro ministra z roku 1957 o dosavadním průběhu případu, zpráva Správy vyšetřování MV (týká se např. Laušmanových hladovek), zpráva o zdravotním stavu, písemnosti politbyra ÚV KSČ z let 1955–57 včetně podrobného shrnutí geneze celého případu od roku 1953, záznam o rozmluvě ministra vnitra s B. Laušmanem, informace o rozhovorech s agentem na cele, vlastnoruční Laušmanova žádost o prozkoumání jeho případu. – O zájmu nejvyšších stranických a státních představitelů o „kauzu Laušman“ svědčí rovněž popis 6minutové rozmluvy B. Laušmana s čs. velvyslancem v Paříži ze 17. listopadu 1953. Tento záznam se nachází ve složce „Zprávy pro prezidenta“ (fond A 2/1, inv. j. 543).

10 Akci Hansa zde prezentuje skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování (kauza Kapek Miroslav a spol.): nezdařený pokus o emigraci Laušmanových příbuzných a známých (zadržení 31. 12. 1949) – manželka Julie, dcera Věra, starší dcera Olga Nechanská s manželem a další. Obsahuje protokoly z výslechů, rozsudek Státní prokuratury v Praze (22. 8. 1950) a Státního soudu v Praze (27. 9. 1950; tresty v rozmezí 1–25 let), písemnosti vztahující se k amnestii (1965) a rehabilitačním řízením (1968, 1973).

slovenska Státní bezpečností v noci z 24. na 25. 12. 1953, podaná účastníkem akce, a lékařská zpráva o jeho zdravotním stavu z 26. 12. 1953.

- Protokoly z výslechů B. Laušmana, vedené Správou vyšetřování MV: 5. 1. 1954–10. 11. 1955, 16. 3. 1956.
- Hlasový záznam projevu B. Laušmana ze 13. května 1954 (3 magnetofonové pásky).
- Agenturní zprávy z doby vazby a věznění, vypovídající jak o Laušmanových postojích a názorech, tak o jeho fyzickém a psychickém stavu, 1953–54, 1960–61.
- Agenturní zprávy a další poznatky týkající se Laušmanova „návratu“ a jeho vyjádření k němu (např. hlášení krajských správ StB o reakci obyvatelstva, přepisy relací z vysílání Svobodné Evropy z května 1954, tisk – *Rudé právo*, *Wiener Zeitung*), 1954–55.
- Spisy ze sekretariátu ministra vnitra a jeho náměstka z let 1954 až 1963, obsahující mj. průběžné zprávy o stavu vyšetřování a o Laušmanově pobytu ve vězení, vyhodnocení agenturních zpráv za léta 1960–61, zamítavé vyjádření I. a III. správy k Laušmanově žádosti o podmíněčné propuštění z 24. 7. 1961.
- Žaloba vypracovaná Správou vyšetřování MV (28. 12. 1955), rozsudek Krajského soudu v Praze (17 let, velezrada a vyzvědačství, 2. 9. 1957), po odvolání potvrzení rozsudku Nejvyšším soudem (1. 11. 1957), zamítnutí návrhu na rehabilitaci Krajským soudem Praha (20. 11. 1970).
- Dokumenty z let 1956–57, kdy byl B. Laušman na přímý rozkaz ministra vnitra R. Baráka propuštěn 26. 12. 1956 z vazební věznice a internován v objektu s krycím názvem Lesy (Myštevec, kraj Hradec Králové), kde byli drženi i další prominentní vězni režimu, a od 9. 2. 1957 až do soudního procesu v bývalé hraběcí lovecké chatě v katastru obce Řásná (u Třeště).
- Originály písemností z let 1945–48, zabavených B. Laušmanovi StB, např.: osvědčení z 17. 5. 1945, že B. Laušman (ministr průmyslu), je členem vlády (dvojazyčný text, česky a rusky), osvědčení podepsané V. Noskem o zvolení B. Laušmana poslancem prozatímního Národního shromáždění 14. 10. 1945, jmenování B. Laušmana náměstkem předsedy vlády z 25. 2. 1948, podepsané E. Benešem a K. Gottwaldem, zdravotní schůze nového klubu poslanců ČSSD z 11. 6. 1948, podepsaná mj. Z. Fierlingerem, J. Dolanským, L. Jankovcovou.
- Zabavená korespondence Laušmanova sekretariátu, 1946.
- Rukopisné záznamy, dopisy a poznámky B. Laušmana z let 1950,

1952–53, 1956–57 a 1960 (např. „*K poměrům v hlavním průmyslovém bazénu ČSR – Ostravsko*“ z roku 1953, teze „*K únoru 1948*“ a „*Ke sjednocení KSČ a ČSD*“ z října 1956, dopisy ministru vnitra R. Barákoví z 8. 9. 1956 a 4. 2. 1956, dopisy manželce z r. 1957 a 1960).

- Opisy nebo fotokopie korespondence, vztahující se mj. k působení B. Laušmana v londýnské vládě (1942–43).
- Fotodokumentace vztahující se k politické činnosti B. Laušmana (např. ze sjezdu ČSSD v roce 1947, návštěva politického kurzu ČSSD, pořádaného pro členky strany v roce 1947) a k jeho rodině, fotografie účastníků pohřbu B. Laušmana 13. 5. 1963, doplněné agenturní zprávou z pohřbu.

Fond A 8 – Inspekce MV ČSSR:¹¹

- inv. j. 230** *Stížnost odsouzeného Karla Křepelky (1956)*
Informace o podání stížnosti a o určení pracovníků, kteří ji budou šetřit. Podrobnější šetření v 60. letech viz A 8, inv. j. 1336.
- inv. j. 237** *kauza Štěpán Šindler (1956)*
Informace o prošetřování jeho případu Správou vyšetřování MV, ve skupině sociálních demokratů Miloslav Šimák.
- inv. j. 503** *kauza Emil Mastný a Josef Štros (1957)*
V roce 1954 byli odsouzeni Krajským soudem v Ústí nad Labem pro členství v tzv. ilegální skupině pravicových sociálních demokratů, vedené bývalým předsedou ONV Teplice a bývalým členem ÚV sociálnědemokratické strany Karlem Primasem (dalším odsouzeným byl Václav Frank).
- inv. j. 586** *kauza Jan Žáček (1957)*
J. Žáček byl v roce 1954 odsouzen Krajským soudem v Ostravě za protistátní činnost v tzv. ilegální skupině pravicových sociálních demokratů. Případ byl přešetřován již v roce 1956 Správou vyšetřování MV.
- inv. j. 1184** *kauza Karel Primas a spol. (1964–1965)*
Ke skupině K. Primase viz A 8, inv. j. 503. Primas byl obviněn rovněž z toho, že napomáhal zapojování členů do organizace „Legie svobody – DAAK“.

11 Spisy Inspekce ministra vnitra, uložené v AMV v Brně-Kanicích, obsahují zejména přešetření stížností osob, odsouzených většinou v letech 1954–55 v rámci procesů s bývalými funkcionáři sociální demokracie. Některé případy byly prošetřovány Správou vyšetřování MV již v roce 1956, největší počet stížností však obdržela Generální prokuratura v letech 1964–66. Materiály z tohoto fondu mají úzkou návaznost na vyšetřovací spisy (viz výše), často obsahují i kopie z nich. K celkovému prošetřování stížností viz zejména fond A 8, inventární jednotky 1330, 1331 a 1332.

- inv. j. 1186** *kauza František Kytlica a spol. [(1954) 1964–65]*
F. Kytlica byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Uherském Hradišti spolu s Františkem Navrátilem za to, že psal ilegální letáky (*Umlčený hlas lidu* a *Umlčená tribuna lidu*).
- inv. j. 1187** *kauza Matěj Wellan (1964–65)*
M. Wellan byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Brně za to, že navázal styk se zahraničními politickými činiteli, přijímal od nich pokyny a předával „nepřátelsky zaměřené“ informace.
- inv. j. 1188** *kauza Antonín Pieta a spol. (1963–65)*
Přešetření případu 10 „pravicových sociálních demokratů“, kteří byli odsouzeni Krajským soudem v Brně dne 29. 12. 1954 (jednalo se o osoby: Antonín Pieta, František Mauer, Josef Stehlík, Benedikt Slavík, Lubomír Senz, Jan Jakubec, Arnošt Unčovský, Jaroslav Žemlička, Jan Tyleček, František Bělehrádek). V letech 1948–53 měli jako členové protistátní organizace na Brněnsku usilovat o zvrát zřízení.
- inv. j. 1190** *kauza František Kristek a spol. (1964–65)*
V roce 1955 byl F. Kristek spolu s Oskarem Friedlem, Františkem Doubkem a Jaroslavem Vrbickým odsouzen Krajským soudem v Brně za to, že v letech 1948–54 navázal ilegální spojení a přál si zvrát zřízení.
- inv. j. 1191** *kauza Josef Jirout a spol. (1964–65)*
J. Jirout byl spolu s Josefem Šneidrem, Janem Horou, Richardem Weinfurterem, Karlem Gabrielem, Vítězslavem Gabrielem, Josefem Šmolíkem a Jaroslavem Šnebergerem odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Plzni za to, že od roku 1948 dostávali instrukce k protistátní činnosti, zejména od Vojty Beneše, a udržovali spojení s představiteli sociálnědemokratické emigrace v Londýně.
- inv. j. 1193** *kauza Ladislav Skaunic (1964)*
L. Skaunic byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Brně za neoznámení trestného činu. Souvisí s případy Křepelka (A 8, inv. j. 1336) a Čoupek (A 8, inv. j. 1417).
- inv. j. 1194** *kauza Lubor Holub a spol. (1964–65)*
JUDr. L. Holub byl spolu s Vilémem Podešvou, Emilem Hillerem, Boženou Dymákovou a Aloisíí Mokrou odsouzen v roce 1955 Krajským soudem v Brně za to, že v letech 1948–54 v rámci ilegální organizace sociální demokracie organizoval spolu s úředníky Investiční banky v Brně peněžitý fond, z něhož byli podporováni rodinní příslušníci po zatčených osobách.
- inv. j. 1195** *kauza František Vohradský a spol. (1964–65)*
F. Vohradský byl spolu s Václavem Kohoutkem, Josefem Ondráč-

- inv. j. 1196 kem, Stanislavem Tichým, Karlem Hübschem, Ladislavem Schönfeldem, Janem Dvořákem, Josefem Škvárou a Karlem Fukou odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Ústí nad Labem za to, že se jako pravcoví sociální demokraté stali členy ilegální organizace „Legie svobody – DAAK“ a usilovali o zvrát lidovědemokratického zřízení.
kauza Petr Škurek (1964–65)
P. Škurek byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Brně za to, že byl získán jako důvěrník pro ilegální krajskou organizaci pravcových sociálních demokratů v Brně.
- inv. j. 1204 *kauza Miloslav Šimák a spol. (1964–65)*
M. Šimák byl spolu s Václavem Osvaldem, Štěpánem Šindlerem, Marií Válkovou a Karlem Hrubým odsouzen v roce 1955 Nejvyšším soudem (vojenským kolegiem) za to, že od roku 1948 (příp. 1949) ve spojení s ilegálním ústředním vedením pravcových sociálních demokratů chtěli zničit zřízení a organizovali i vyzvědačskou činnost.
- inv. j. 1242 *kauza Jindřich Žižka a spol. (1957–66)*
J. Žižka byl spolu s Rudolfem Helebrandem, Věrou Liskovou, Josefem Kostkubou, Františkem Kaimlem, Antonínem Hončíkem, Karlem Marešem, Pravoslavem Vebrem, Karlem Výborným, Miloslavem Váchou, Jaroslavem Stehlíkem, Václavem Šimerdou, Antonínem Turtenwaldem, Františkem Matějovským a Marií Pikartovou odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Praze za to, že dle pokynů bývalého ministra V. Majera založili v Kladně a přilehlých okresech ilegální organizaci.
- inv. j. 1246 *kauza JUDr. Jan Žáček a spol. (1963–65)*
J. Žáček byl spolu s Karlem Navrátillem, Ladislavem Eliášem, Karlem Beránkem, Janem Škrancem, Oldřichem Jarošem, Vlastou Pospěchovou, Bedřichem Pustějovským, Rudolfem Vavrečkou, Františkem Chmurou, Josefem Kubánkem, Karlem Jirouškem, Antonínem Krůtou a Oldřichem Krůtou odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Ostravě za to, že dle pokynů B. Laušmana, V. Beneše a směrnic programu „Nezávislé československé sociální demokracie“ vytvářeli v Ostravském kraji od roku 1948 ilegální organizaci a rozvraceli hospodářství.
- inv. j. 1250 *kauza JUDr. Oldřich Jermář a spol. [(1955) 1964–65 (1968)]*
O. Jermář byl spolu s Františkem Žídkem a Miroslavem Dvořákem odsouzen v roce 1955 Krajským soudem v Ostravě za to, že se v roce 1953 s Josefem Janáčkem a dalšími dohodli na protistátní činnosti a předem si rozdělili funkce ve VŽKG v Ostravě-Vítkovicích. M. Dvořák rovněž vytvořil ilegální výbor rotariánů.

- inv. j. 1251** *kauza Ladislav Tycler (1964–65)*
L. Tycler byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Ústí nad Labem za to, že byl od roku 1948 zapojen do ilegální organizace pravicových sociálních demokratů (souvisí s A 8, inv. j. 1195).
- inv. j. 1270** *kauza František Hatina a spol. [(1954–56) 1965]*
F. Hatina byl spolu s Františkem Palánem odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Plzni za to, že se podíleli na protistátní činnosti pravicových sociálních demokratů v Plzni, vedených Václavem Šrámkem.
- inv. j. 1329** *Dokumentace z vyhledávání trestné činnosti skupin sociální demokracie v Brně (1948–63)*
Materiál obsahuje mj.: odposlechy z akce Ministři z roku 1953, opis programu ilegální sociálnědemokratické strany, kopie protokolu Mirosławy Macholdové z 9. 2. 1954, výpisy z operativního svazku akce Belgie (týká se ilegality sociálnědemokratické mládeže v Brně).
- inv. j. 1330** *Dokumentace ke zprávě o vyšetřování skupin sociální demokracie v Brně (1963–65)*
Materiál obsahuje zejména vyjádření příslušníků k akci Obnovovatelé (týkala se sociální demokracie a byla zpracovávána na KS MV Brno v letech 1953–54). Důležitá je zvláště zpráva inspekce z roku 1965, která shrnuje genezi celého případu tzv. pravicové sociální demokracie v Brně: nejprve zatčení Františka Mauera, na základě jeho výpovědi Antonína Piety a skupin Čoupek a spol., Křepelka a spol. a dalších (celkem asi 54 osob). Případem se zabývala Správa vyšetřování MV již v roce 1956, navrhla zmírnění trestů – to však nebylo realizováno.
- inv. j. 1331** *Protokoly z roku 1956, které byly vyhotovovány v souvislosti s prošetřováním činnosti tzv. pravicové sociální demokracie v Praze-Ružyni (1955–56)*
Jedná se o protokoly o výpovědi odsouzených pravicových sociálních demokratů (brněnské skupiny) a svědků z přešetřování Správou vyšetřování MV z roku 1956.
- inv. j. 1332** *Materiály šetřených případů bývalých pravicových sociálních demokratů 1964–66 (+ priora)*
Přešetření případů různých skupin odsouzených sociálních demokratů. Inspekce konstatuje, že v letech 1953–54 byl zatčen větší počet bývalých funkcionářů sociální demokracie ve všech krajích s výjimkou Olomouckého. Jednalo se o více než 70 případů s více než 250 osobami. V letech 1962–64 obdržela Generální prokuratura 44 stížností (nejvíce z hlavní skupiny Görner a spol. a od brněnských skupin). Inspekce zjistila, že již v roce 1956 provedla Správa vyšetřování

MV prověření prakticky všech případů a došla k závěru, že bylo postupováno nesprávně a neobjektivně. Materiál byl předán ministru vnitra R. Barákovi, ale závěry nebyly realizovány. Inspekce popisuje výsledky revize v případech Vladimír Görner a spol., Jindřich Žižka a spol., Josef Šádek a spol., František Čoupek a spol., Karel Křepelka a spol., Lubor Holub a spol., František Kristek a spol., Petr Škurek, Ladislav Skaunic. Spis dále obsahuje přehled jednotlivých skupin, jejichž případy se budou přeshetřovat.

inv. j. 1334

kauza Jaroslav Klas a spol. [(1954) 1964–65]

J. Klas byl spolu s Aloisem Dvořákem, Bohdanem Kadlecem, Václavem Absolonem a Václavem Komendou v roce 1954 odsouzen Krajským soudem v Ústí nad Labem za to, že byli od roku 1949 členy protistátní organizace pravicových sociálních demokratů.

inv. j. 1336

kauza Karel Křepelka a spol. [(1954) 1964–65]

K. Křepelka byl spolu s Jarmilou Laubovou, Ladislavem Vacardou, Františkem Krčkem, Josefem Patákem, Edmundem Fischerem, Egonem Weinbergerem, Rudolfem Lukašítkem, Miroslavem Horákem, Karolinou Křepelkovou, Marií Tichou a Františkem Faltou odsouzen v roce 1955 Krajským soudem v Brně za to, že byli pomocníky JUDr. Bohuslava Ečera, který v letech 1949–54 prováděl protistátní činnost dle pokynů V. Majera a Vaňka.

inv. j. 1347

kauza Josef Vacek a spol. (1964–65)

J. Vacek, bývalý okresní tajemník sociálnědemokratické strany Plzeň-město, byl v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Plzni za to, že se v roce 1948 zapojil do ilegální činnosti a finančně podporoval tzv. nepřátelské živly.

inv. j. 1353

kauza Josef Samek a spol. [(1958) 1964–66]

J. Samek byl spolu s Františkem Zučkem, Antonínem Henzlíkem, Ctiborem Jarolímem, Rudolfem Záhorkou, Josefem Vrbou, Josefem Kajerem a Josefem Volfem odsouzen v roce 1955 Krajským soudem Karlovy Vary za to, že od jara 1948 podporovali z peněz, „zpronevěřených“ z majetku sociální demokracie před sloučením s KSČ, protistátní organizaci na Plzeňsku a organizovali nové krajské vedení sociální demokracie na Karlovarsku.

inv. j. 1400

kauza Antonín Urban a spol. [(1950–56) 1964–65]

A. Urban byl spolu s dalšími odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Liberci za to, že podle pokynů ilegálního vedení sociální demokracie v Praze vytvořili ilegální krajské vedení, navázali spojení s emigrací a dalšími protistátními skupinami, organizovali peněžní sbírky na zatčené a vyakčnené sociální demokraty, šířili zprávy zahraničního rozhlasu a chtěli přivodit zvrát zřízení v ČSR.

- inv. j. 1415** *kauza Jaroslav Pavlán a spol. (1963–66)*
J. Pavlán byl spolu s Karlem Votavou, Ondřejem Fidorem, Františkem Krejčím, Felixem Kučerou, Františkem Švrčkem, Evženem Volným, Zdeňkem Krůtou, Františkem Pajůrkem, Antonínem Juřicou, Františkem Kaplanem, Josefem Raškou, Františkem Šabršulou a Františkem Maluchou odsouzen v roce 1954 Krajským soudem v Ostravě za to, že prováděli protistátní činnost dle pokynů B. Laušmana a V. Beneše, zjišťovali skutečnosti tvořící předmět státního tajemství ke špionážním účelům a připravovali zvrát zřízení.
- inv. j. 1417** *kauza František Čoupek a spol. [(1948–49) 1963–65]*
F. Čoupek byl spolu s Janem Frodlem, Aloisem Smutkem, Františkem Helanem, Jaroslavem Runštukem, Bedřichem Lesným, Karlem Koukalem, Zdeňkem Kojeckým, Karlem Šindlerem, Vlastimilem Stetnerem a Václavem Šťastným odsouzen v roce 1955 Krajským soudem v Brně za to, že v letech 1948–54 založili organizaci tzv. pravicových sociálních demokratů a stali se členy krajského vedení, přičemž měli spojení s další skupinou, vedenou JUDr. Bohuslavem Ečerem.
- inv. j. 1419** *kauza Václav Kluzák a spol. [(1954–55) 1965–67]*
V. Kluzák byl spolu s Karlem Čepelákem a Drahomírou Vozkovou odsouzen v roce 1955 Krajským soudem v Karlových Varech za to, že byl Vojtou Benešem získán za člena ústředního vedení ilegální sociální demokracie, dále organizovali útoky do zahraničí a vyvíjeli další protistátní činnost.
- inv. j. 1428** *kauza Vladimír Görner a spol. [(1949) 1963–65]*
V. Görner byl spolu s Václavem Koubkem, Zdeňkem Kreidlem, Ladislavem Pičmanem, Františkem Tržickým, Františkem Hendlem, Zdeňkou Müllerovou, Karlem Müllerem, Vlastimilem Kalachem, Josefem Munzarem, Františkem Kubíkem, Bohumilem Stehlíkem, Františkem Hliněnským, Václavem Krycnarem, Josefem Šindelářem a Aloisem Hlaváčem odsouzen v roce 1954 Nejvyšším soudem za to, že vytvořili ilegální organizaci z bývalých členů sociální demokracie, kteří dle pokynů V. Majera, Haise a Plášila připravovali restauraci kapitalismu. – Velmi rozsáhlý spis, zaujímající celý karton, samotná zpráva o přešetření trestní věci má 104 strany.
- inv. j. 1432** *kauza František Kučera a spol. (1965–67)*
F. Kučera, bývalý okresní tajemník sociálnědemokratické strany v Rokycanech, byl v roce 1954 odsouzen Krajským soudem v Plzni za to, že v roce 1949 projednával s bývalým tajemníkem sociální demokracie v Plzni Václavem Šrámkem tzv. akční program obno-

vené sociálnědemokratické strany a založil důvěrnickou síť na Rokycansku.

inv. j. 1437 *kauza JUDr. Josef Šádek a spol. [(1955) 1964–65]*

J. Šádek byl spolu s Pavlem Tomkem, Josefem Tykačem, Janem Vyskočilem, Josefem Kovařovicem a Hugo Greinerem odsouzen v roce 1955 Nejvyšším soudem v Praze za to, že vypracovali zprávu o novém uspořádání politických a hospodářských poměrů v ČSR, a dále pro trestný čin vyzvědačství.

inv. j. 1682 *kauza Vladimír Görner a spol. [(1949) 1963–69]*

Souvisí s inv. j. 1428, řada materiálů je totožných (např. různé doklady a souhrnná zpráva; spis rovněž zaujímá celý 1 karton).

Materiály operativní a jiné¹²

Fond H¹³

H-176 *Sociální demokraté – k činnosti Krajského výkonného výboru čs. sociálnědemokratické strany a jeho členů v Kladně.*

Původně objektový svazek Krajské správy Ministerstva vnitra Praha (respektive OO MV Kladno), vedený od 19. 7. 1959 do 21. 10. 1965.

H-207 *Sociální demokraté – k protistátní činnosti Vladimíra Görnera, bývalého poslance sociálnědemokratické strany.*

Původně operativní svazek kontrarozvědného rozpracování, založený 8. 12. 1953 KS MV Praha a ukončený v roce 1954 po Görnerově odsouzení; materiály z let 1946–54.

H-257 *Akce Vltava – k protistátní činnosti členů ilegální organizace, složené z bývalých členů čs. sociálnědemokratické strany (1945–51).*

Původně objektový svazek, soustřeďující materiály StB Praha, Hradec Králové a Karlovy Vary k osobám zapojeným v hnutí tzv. pravicových sociálních demokratů (akce Vltava, Milada a Olga).

H-271 *Akce Profesor – k protistátní činnosti členů ilegální organizace Krajský výbor, složené z bývalých funkcionářů a členů sociálnědemokratické strany v Plzni (1954–56).*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování, zalo-

12 Následující operativní materiály nezahrnují (s výjimkou fondu H a delimitovaného materiálu I. správy) svazky osobního typu, ať už agenturní nebo kontrarozvědné povahy.

13 Tento archivní fond byl vytvořen počátkem 80. let za účelem postupného soustřeďování „historické operativy“, tedy věcných, objektových a osobních (agenturní i kontrarozvědné povahy) svazků, významných z hlediska činnosti operativních správ StB (nacházejí se v něm ovšem i spisy vyšetřovací), a v současné době je uložen v pražském oddělení AMV (Na Struze). Fond byl v zásadě „uzavřen“ se zánikem StB v roce 1990 (vyhnuly se mu tzv. Lorencovy skartace v prosinci 1989, které kupříkladu téměř naprosto vyplenily fondy objektových svazků, uložené v operativním archivu), poslední dílčí předávky do tohoto fondu, motivované snahou o zpřístupnění historicky cenných archiválií, se uskutečnily v r. 1997.

žený 28. 9. 1954 ke dvěma osobám – Ing. Josefu Šmolíkovi a Ing. Karlu Weberovi. Svazek byl postupně rozpracován na dalších 24 osob, 17 z nich bylo odsouzeno.

H-273 *Akce Úder – k protistátní činnosti členů ilegální organizace Krajský výbor, složené z bývalých funkcionářů a členů sociálnědemokratické strany v okrese Karlovy Vary (1954).*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování, registrovaný 9. 10. 1954 KS MV Plzeň a vedený proti skupině osmi osob (kauzy Václav Kluzák a spol., Josef Samek a spol., Václav Žufníček a spol.).

H-336 *Akce Slovan – k protistátní činnosti členů ilegální organizace, složené z bývalých členů sociálnědemokratické strany (1954–56).*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování (registrace 29. 9. 1954), vedený OO MV Tábor proti Čenku Samcovi a Metoději Koláčkovi.

H-372 *Akce Pláteník – k protistátní činnosti členů ilegální organizace, složené z bývalých příslušníků SNB, finanční stráže, bývalých funkcionářů sociálnědemokratické strany a národněsocialistické strany, na Jindřichohradecku v letech 1949–51.*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování (registrace 8. 11. 1951, ukončení svazku 15. 6. 1953), vedený KS MV České Budějovice proti skupině 20 osob. Obviněny mj. z napomáhání k ilegálním přechodům hranic a odsouzeny k trestům odnětí svobody v rozmezí 18 měsíců – 18 let.

H-467 *Akce Okupace – k činnosti Karla Bezděka, bývalého pravicového sociálního demokrata.*

Původně osobní svazek kontrarozvědného rozpracování, vedený V. správou MV (registrace 4. 6. 1958, ukončení 19. 5. 1960).

H-605 *Akce Průlom – k činnosti ilegální organizace Svobodná legie (Legie svobody) – DAAK, složené z bývalých členů a funkcionářů sociálnědemokratické strany. Působila v letech 1948–54 v Ústeckém kraji.*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování (kauza František Vohradský a spol.), vedený KS MV Ústí nad Labem.

H-611 *Akce Frída – k činnosti členů ilegální organizace Krajský výbor, složené z členů a funkcionářů sociálnědemokratické strany, která působila na území ČSR v letech 1949–54.*

Původně skupinový svazek státněbezpečnostního sledování, vedený v letech 1954–55 KS MV Liberec. Proces byl veden proti 13 osobám, které byly odsouzeny k trestu odnětí svobody v rozmezí 7 let – doživotí (Josef Veverka a Frída Geigerová).

H-672 *Akce Javor – k činnosti JUDr. Oldřicha Johna, člena čs. sociální demokracie.*

Původně osobní operativní svazek, vedený III. správou MV v letech 1951–59 na O. Johna, bývalého předsedu NS, poslance a člena ÚV sociálnědemokratické strany, s cílem podchyčení činnosti funkcionářů sociální demokracie na Prostějovsku.

H-781 *Bohumil Laušman – osobní pozorovací svazek vedený na bývalého předsedu čs. sociálnědemokratické strany.*

Byl zaveden 24. 2. 1953 studijním odborem I. správy (registrační číslo 38451) a mapuje „nepřátelskou činnost B. Laušmana v zahraničí“. Převažují agenturní zprávy z období 11. 6. 1952–3. 12. 1954.

H-800 *Sociální demokracie*

Původně objektový svazek vedený KS MV Brno – stručný nástin obsahu: a) historie sociálních demokratů Jihomoravského kraje (1947–53), b) dotazníky členů Zemského národního výboru Brno a členů místních národních výborů (1946), c) Místní organizace sociálních demokratů Halenkovice – členské listy (1947), d) Místní organizace sociálních demokratů Pohořelice – členské listy (1947), e) Místní organizace sociálních demokratů Oldřichovice – členské listy (1947), f) Místní organizace sociálních demokratů Louka – členské listy (1947), g) Místní organizace sociálních demokratů Napajedla – členské listy (1947).

Fondy krajských a okresních složek StB: materiály těchto fondů lze rozdělit do dvou skupin:

- a) Písemnosti, které sloužily zejména k vypracování databáze bývalých členů sociální demokracie; patří sem např. různé kandidátní listiny, seznamy členů, členské legitimace a další předválečné a těsně poválečné (patrně zabavené) materiály. K jednotlivým osobám pak byly zjišťovány detailnější poznatky.
- b) Sociální demokracie byla jednou z významných zájmových skupin, na něž StB zaměřovala svoji pozornost. Proto ji také pravidelně zahrnovala do plánů práce a informací o operativní situaci. Materiály, uvedené v soupisu (např. B 1/II, inv. j. 4; B 2/II, inv. j. 183; B 5/II, inv. j. 23), představují pouze zlomek písemností tohoto typu. Podrobným prostudováním těchto spisů, vypracovaných jednotlivými O-StB a S-StB, by bylo možno zjistit, ke kterým konkrétním osobám StB shromažďovala poznatky, popř. vedla svazky. I zde se potvrzuje, že sledování ze strany StB se odehrávalo již před rokem 1948 (např. spis B 6/5, inv. j. 33, na němž jsou Oblastní

úřadovnou StB Brno podrobně sledovány projevy na schůzích sociální demokracie v roce 1947).¹⁴

B 1 (KS SNB Praha), inv. j. 160 *Čs. sociálnědemokratická strana dělnická (1942–47)*

Různé písemnosti, např.: program akčního výboru Čs. sociálnědemokratické strany dělnické, zpráva ministra Majera ve státní radě 10. 1. 1945, články a projevy ministra Majera po osvobození (1945–47), rozhlasové zprávy emigrace z Londýna (1942), Memorandum o nové úpravě poměrů v zemědělské výrobě na území ČSR (z 15. 5. 1945), projev Z. Fierlingera na krajském sjezdu sociální demokracie v Kladně dne 11. 5. 1947.

B 1, inv. j. 203 *Sociální demokraté – Josef Med, vyvěšování letáků (1946)*

Šetření k vyvěšování letáků u firmy Zátka, hanobících J. Meda, zakládajícího člena závodní organizace sociální demokracie.

B 1 (OO MV Kolín), inv. j. 10 *Sociální demokraté na Kolínsku (1931–?)*

4

Přehledy členů sociální demokracie v Kolíně a v jednotlivých vesnicích na Kolínsku, protokoly ze schůzí výkonného výboru. Materiál vznikl patrně v souvislosti s přešetřováním případů sociálních demokratů (jsou v něm totiž zmínky např. o tom, co se s nějakou osobou stalo v roce 1956).

B 1 (OO MV Praha-západ), inv. j. 19 *Radotín – různé materiály*

10

Hlášení o vyvěšení plakátu „*Republika v nebezpečí*“ na vývěsní tabuli sociálnědemokratické strany dne 15. 9. 1947.

B 1 (OO MV Příbram), inv. j. 10 *Sociálnědemokratická strana: seznam členů (1954–62)*

11

Seznamy bývalých členů, popř. poznatky k nim, svolání porady k bázi bývalých politických stran, informace o přípravách k vydávání emigrantského *Práva lidu*.

B 1 (OO MV Rakovník), inv. j. 45 *Československá sociální demokracie (1946–47)*

12

Různé materiály – vyhláška o rozvržení mandátů v obnoveném místním NV v Pochvalově, „*Za lepší zítřek republiky*“ (zveřejnění dlouhodobého hospodářského plánu čs. sociální demokracie), korespondence k volbě do závodní rady u firmy Vltavský.

B 1/II (S-StB Praha), inv. j. 3

¹⁴ Materiály těchto archivních fondů jsou uloženy v AMV v Brně-Kanicích.

Zpráva o státněbezpečnostní situaci v hlavním městě Praha za období 21. 8. 1968–30. 9. 1968

Obsahuje mj. bod „*Nezákonná činnost členů nepovolených organizací a skupin: K 231, KAN, přípravných výborů sociálnědemokratické strany*“.

B 1/II, inv. j. 4 *Vývoj operativní situace a výsledky agenturně-operativní práce složek StB KS SNB v hl. m. Praze v roce 1968 (1969)*

Obsahuje mj. stejný bod jako předchozí jednotka.

B 2 (KS SNB České Budějovice), inv. j. 41 *Sociálnědemokratická strana v kraji České Budějovice – seznam funkcionářů a členů (1951–62): Seznamy členů v jednotlivých obcích, poznatky k nim.*

B 2/II (S-StB České Budějovice), inv. j. 133 *Zpráva o činnosti S-StB za rok 1968 (1969)*

Obsahuje mj. bod „*nezákonná činnost členů nedovolených organizací a skupin – přípravné výbory sociálnědemokratické strany*“.

B 2/II, inv. j. 151 *Působení pravicových a antisocialistických síl (1969)*

Mj. informace o pokusu o obnovení sociální demokracie v roce 1968, situace v Českých Budějovicích, poznatky k jednotlivým osobám.

B 2/II, inv. j. 183 *Vyhodnocení operativní činnosti I. a II. odboru S-StB za rok 1973*

Mj. obsahuje bod „*činnost pravicových sil Čs. strany lidové, sociálnědemokratické strany, národněsocialistické strany a ČSSS*“.

B 2 (O-StB Prachatice), inv. j. 7 *Vývoj StB situace v okrese v letech 1968–69 (1970)*
6/II

Obsahuje mj. bod „*činnost a operativní situace v pravicověoportunistických a protisocialistických seskupeních (K-231, KAN, sociální demokracie a lidovecké skupiny)*“.

B 3 (O-StB Sokolov), inv. j. 12

9/II

Situace mezi představiteli bývalých kontrarevolučních organizací, reakčních politických stran a vytípaných nepřátelských osob (1975)

Zpráva o situaci v sociální demokracii v ČSSR i v exilu po roce 1968 a o operativní činnosti StB v této bázi.

B 4 (KS SNB Ústí nad Labem), inv. j. 484

Sociálnědemokratická strana – přešetření krajských funkcionářů (1955): poznatky k jednotlivým osobám.

B 4 (OO MV Česká Lípa), inv. j. 23

1

Sociálnědemokratická strana (1931–62): seznamy členů a kandidátní listiny; poznatky k osobám včetně několika agenturních zpráv.

B 4 (OO MV Louny), inv. j. 8

7

Sociálnědemokratická strana – svazek spisů (1947–49)

Písemnosti okresního sekretariátu čs. sociální demokracie v Lounech včetně členských listů.

B 4, inv. j. 11

7 *Členské legitimace sociálnědemokratické strany (1947–48)*

B 4/II (S-StB Ústí nad Labem), inv. j. 54

Závěry z porad náčelníků odborů v roce 1975: mj. obsažena „Zpráva o výslednosti v problematice bývalých politických stran (národněsocialistické, LS, KDS a sociálnědemokratické) a stavu ochrany obrobených stran NF“.

B 4 (O-StB Liberec), inv. j. 11

5/II *Vyhodnocení státněbezpečnostní situace a výslednosti kontrarozvědné činnosti na O-StB za léta 1971–75: obsahuje mj. bod „Přehled osob žijících v okrese – bývalí členové sociálnědemokratické strany, agráři, amnestanti, nepřátelské osoby, členové K 231 a KAN, sionisté“.*

B 5 (OO MV Havlíčkův Brod), inv. j. 25

1 *Situační zpráva o bázi bývalé sociálnědemokratické strany v Havlíčkově Brodě [(1947–48) 1953–59]: zpráva o dějinách strany v Havlíčkově Brodě od jejího založení, prověření osob, fotokopie seznamů členů různých sociálnědemokratických komisí.*

B 5 (OO MV Chotěboř), inv. j. 1

1-1 *Československá sociálnědemokratická strana dělnická (1924–54): kandidátní listiny, seznamy členů strany.*

B 5 (OO MV Ledec nad Sázavou), inv. j. 1

1-2 *Čs. sociálnědemokratická strana dělnická, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu – kandidátní listiny (1928–42): seznamy členů různých stran a spolků (kromě výše uvedených např. Selské jízdy nebo ČSNS).*

B 5/II (S-StB Hradec Králové), inv. j. 19 *Operativní situace ve Východočeském kraji (1968): mj. obsahuje bod „Situační zpráva po linii bývalé sociálnědemokratické strany“.*

B 5/II, inv. j. 23 *Zpráva o operativní situaci ve Východočeském kraji a výsledcích agenturně-operativní činnosti za rok 1968 (1969): mj. obsahuje bod „Činnost členů bývalé sociálnědemokratické strany“.*

B 5-2/II (Oblastní pobočka StB Hradec Králové), inv. j. 49 *Čs. sociální demokracie – místní organizace Nový Hradec Králové (1945–48): ustanovení organizace se seznamem funkcionářů, seznam delegátů na okresní konferenci, seznam živnostníků, řemeslníků a obchodníků v organizaci, různá korespondence.*

B 5-2/II, inv. j. 104 *Zpráva k IX. řádnému krajskému sjezdu čs. sociální demokracie kraje Královéhradeckého ve dnech 29.–30. března 1947 (1947)*

B 6/5 (Oblastní úřadovna StB Brno), inv. j. 33 *Československá strana sociálnědemo-*

kratická v Brně a okolí – zápisy ze schůzí (1947): jedná se o zprávy ze schůzí, zejména podrobné informace o přednesených projevech.

B 7/II (S-StB Ostrava), inv. j. 16 *Příprava ustavujícího sjezdu čs. sociální demokracie – poznatky (1968):* informace o schůzi v Praze, konané dne 7. 5. 1968, se zmínkami o ostravské sociální demokracii.

Delimitovaný materiál I. správy (rozvědky)¹⁵

Svazek (krycí název *Demokrat*, r. č. 12613/320) vedený v letech 1970–89 na Přemysla Janýra (* 1926) soustřeďuje ve čtyřech částech materiály (od r. 1968) čs. komunistické rozvědky nejen k osobě P. Janýra; objevují se zde jednak např. souhrnná vyhodnocení sociálnědemokratické emigrace, vyhodnocení poznatků o její činnosti ve Vídni (v 80. letech hlavně v souvislosti s činností Kulturního klubu Čechů a Slováků), informace o sjezdu čs. sociální demokracii ve Švýcarsku (r. 1973) atp., jednak se setkáváme s řadou jmen z domácí čs. opozice (zejm. v souvislosti s Chartou 77) i předních představitelů exilu (B. Laušman, B. Vilím, V. Bernard, O. Šik, Z. Mlynář, J. Hájek, P. Uhl, P. Kohout, I. Medek, J. Lederer ad.). Posledními dokumenty svazku jsou tzv. součinnostní plán mezi II. a I. správou StB (27. 2. 1989) a tzv. šifrovka o názorech a současné činnosti „*nepřátelské emigrace v Rakousku*“, zaslaná z Vídně do Prahy 25. listopadu 1989.

Objektový svazek „Nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů“ (registrační číslo 2231)¹⁶

Svazek je uložen v 11 archivních krabicích a je rozčleněn do celkem sedmi dílů. Krabice č. 1–8 obsahují materiály vzniklé převážně činností operativních správ Ministerstva vnitra. Jsou to jednak materiály zabavené bývalým funkcionářům a členům SDS (např. část korespondence B. Vilíma, bývalého generálního tajemníka strany), fotokopie materiálů exilové čs. sociálně demokratické strany získaných rozvědkou, záznamy z jednání Ústředního výkonného výboru SDS v Československu (např. léta 1947–48), jednak materiály vyhotovené příslušníky StB. Jedná se zejména o agenturní zprávy, souhrnná vyhodnocení akcí vedených proti sociálním demokratům, záznamy z výsledků bývalých funkcionářů strany (např. JUDr. V. Erban, JUDr. L. Tůma, aj.),

15 Delimitace dílčích materiálů z Úřadu pro zahraniční styky a informace probíhají na základě dohody z r. 2004. Dále popisovaný materiál je druhým svazkem, předaným ÚZSI našemu archivu v dubnu 2005.

16 Při evidenčním zpracování přírůstků archivního materiálu, předaného BIS do Archivu Ministerstva vnitra ČR v roce 2002, byl pracovníky odboru archivní a spisové služby Ministerstva vnitra České republiky (oddělení vyšetřovacích a operativních spisů) nalezen i tento historicky cenný objektový svazek, pojednávající zejména o poválečném vývoji čs. sociální demokracie. Svazek, založený dne 18. 10. 1954 (pod registračním číslem 112) na „*nepřátelské osoby z řad pravicové sociální demokracie*“, byl veden operativními správami Ministerstva vnitra (II. a X.) a v současnosti představuje jedinečný komplexní materiál, vztahující se ke straně a k jejím členům či funkcionářům v letech (1940) 1946–84, a to jak v Československu, tak i v exilu. Materiál mapuje činnost čs. sociální demokracie a dokumentuje mimořádný zájem Státní bezpečnosti o tuto problematiku již od předúnorového období (zhruba od roku 1946). – Další dílčí materiály k tématu sociální demokracie se mohou nacházet v krajských fondech objektových svazků.

seznamy funkcionářů strany, funkcionářů komise mládeže SDS, poslanců a dalších činníků sociálnědemokratické strany, atp. V materiálech je mj. popsán vývoj sociálnědemokratické strany, její činnost v době existence první republiky, její podíl na vládě. Množství písemností, vyhotovených pracovníky StB, monitoruje a vyhodnocuje situaci ve straně v letech 1945–48. Zachycují vývoj několika názorových proudů v SDS a vyhocení střetu pravého a levého křídla strany na sjezdu SDS v roce 1947 v Brně – oficiálně se formuje pravice a levice v SDS, nástup B. Laušmana do funkce předsedy SDS v roce 1947.

Materiály shromážděné v objektovém svazku obsahují také řadu informací o emigraci některých pravicově zaměřených sociálních demokratů v roce 1948, utvoření exilové strany – „Ústřední výbor nezávislé sociálně demokratické strany“ – se sídlem v Londýně. V tomto výboru působilo celkem 26 členů, mezi nimi mj. V. Majer, V. Holub, dr. V. Bernard, J. Horák, M. Kerner, dr. R. Luža, J. Macek, J. Mázek, F. Němec, M. Sedlák, dr. E. Tábořský, M. Vaněk.

Dále obsahují informace o činnosti pravicových sociálních demokratů, kteří zůstali v poulnorovém Československu. Podle hodnoceného materiálu měli exiloví členové SDS poslat pokyny k vytvoření ilegální organizace této strany v ČSR. Ta měla „rozvracet“ budování komunistického režimu a připravovat v ČSR převrat za pomoci západních demokracií. Za hlavní organizátory této činnosti označili pracovníci StB osoby, mezi které patřili: Z. Peška, JUDr. J. Jeřábek, V. Dundr a V. Beneš. V materiálech je také popsána činnost ilegálního vedení SDS až do jeho odhalení v roce 1949 a následné „likvidace“ v letech 1949–50. V činnosti však měli dále pokračovat krajské ilegální výbory v Praze, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové a v Ostravě. Ty měly být odhaleny v roce 1954. Problematika tzv. nepřátelských osob z řad bývalých pravicových sociálních demokratů byla předmětem zájmu StB i v dalších letech. Operativní správy StB monitorovali jednak činnost sociálnědemokratických politiků v exilu, jednak případné aktivity a pokusy o obnovu strany v Československu. Sociálnědemokratický exil byl předmětem zájmu po celé sledované období, tedy od roku 1948 až do 80. let 20. století.

Zvláštní pozornost byla pochopitelně věnována pokusům o obnovu sociální demokracie v Československu v letech 1966–68, značnému zájmu příslušníků StB se těšili představitelé přípravného výboru obnovené SDS v Československu (předseda Z. Bechyně, členové F. Čoupek, P. Janýr, P. Klášterský, J. Kohout, J. Munzar, J. Peřina, V. Schovánek, J. Šiška, J. Veverka).

V materiálech jsou kromě agenturních zpráv, souhrnných zpráv, plánů a vyhodnocení také nastíněny některé náměty na zlepšení agenturně-operativní práce příslušníků StB, zaměřené na pravicové sociální demokraty. To umožňuje z materiálu vysledovat postupy a organizaci vlastní činnosti operativních správ StB.

Kartony č. 9–11 obsahují materiály k problematice „nepřátelských osob z řad pravicové sociální demokracie“, které vznikly převážně z činnosti krajských správ StB. Dokládají nám, že tato akce měla celorepublikový charakter.

Členění materiálů obsažených v objektovém svazku r. č. 2231:

- Díl I. se skládá ze *tří částí*, rozdělených chronologicky. A sice díl I./část 1 je vymezena léty 1948–61, díl I./část 2 léty 1962–68, díl I./část 3 je ohraničena léty 1969–71. Materiál shromážděný v části 1 dílu I. obsahuje převážně souhrnné zprávy vzniklé z činnosti operativních správ StB vztahující se k pravicovým sociálním demokratům, dále agenturní zprávy a vyhodnocení jednotlivých akcí vedených proti pravicovým sociálním demokratům ze strany StB (např.: *Orientační zpráva o podvrtné činnosti pravicových sociálních demokratů v ČSR a směr další práce*, *Podvrtná činnost agentury nepřátelských rozvědek z řad bývalých pravicových sociálních demokratů*, *Činnost soc. dem. funkcionářů za okupace v odboji*, *Zpráva o podkopové činnosti pravicových sociálních demokratů v ČSR*, *Zpráva o průběhu rozpracování případu „Odborník“*, *Zpráva o činnosti špiónážní skupiny pravicových sociálních demokratů*, *Vyhodnocení z akce „Centrum“*, *„Řípa“ a jednotlivých případů na některých krajích*, *O metodách a formách záškodnické činnosti bývalých pravicových sociálních demokratů*, *Zpráva o likvidaci protistátní skupiny sociálních demokratů v Hradci Králové z 2. 10. 1951*, *Zpráva o počtech zatčených pravicových sociálních demokratů v roce 1954 ze dne 20. 1. 1955* atd.). Materiál shromážděný v druhé části I. dílu obsahuje především zprávy, vyhodnocení a agenturní zprávy monitorující činnost tzv. bývalých pravicových sociálních demokratů v období let 1962–68. Zajímavé jsou zejména materiály a zprávy StB z let 1966–68, informující o pokusech, které měly směřovat k obnově sociálnědemokratické strany v Československu. Materiály dokumentují také činnost představitelů přípravného výboru SDS Z. Bechyně, P. Janýra, J. Munzara, V. Koubka, J. Kubíka, Z. Kárla, I. Svitáka, F. Čoupka atd. Jsou zde obsaženy také seznamy funkcionářů, kteří měli pracovat v jednotlivých komisích obnovené sociální demokracie, dále zprávy StB hodnotící činnost pravicových sociálních demokratů v tomto období (např. *Situace a současné tendence nepřátelských osob z řad bývalých pravicových sociálních demokratů*, *Vyhodnocení poznatků a návrh opatření k osobě W. Jaksche, poslance a funkcionáře SPD v NSR*, *Aktivizace čs. sociálních demokratů v exilu*, *Informace o situaci a tendenci nepřátelských osob z řad bývalých pravicových sociálních demokratů a jejich spojení na bývalé lidovce v Praze*, *Vyhodnocení problematiky nepřátelských osob z řad bývalých pravicových sociálních demokratů*, *Informace o činnosti bývalých pravicových sociálních demokratů směřující k založení sociálnědemokratické strany v ČSSR*). Materiály shromážděné ve třetí části I. dílu objektového svazku se vztahují rovněž k obnově sociální demokracie v Československu. Zajímavá je zpráva analytického odboru Hlavní správy StB z 25. 3. 1970 mapující obnovu SDS, nazvaná *K činnosti sociálnědemokratické strany*, nebo další materiály vyhotovené pracovníky StB (*Zpráva o činnosti pravicové sociální demokracie v ČSSR ve spojitosti do zahraničí*, *Nepřátelská činnost bývalých organizátorů obnovy sociální demokracie, zaměření činnosti, vztahy na sociálnědemokratickou emigraci*, *Financování nelegální SDS v roce*

1968, *Vztahy mezi nelegální SDS a pravicovými činiteli v KSČ, Úsilí o obnovu SDS – druhá garnitura SDS*). Materiál dále obsahuje výpisy z agenturních zpráv souvisejících s problematikou a také odkazy na akci Obnova. Vyhodnocení, souhrnné zprávy a další písemnosti obsažené ve 3 částí I. dílu objektového svazku r. č. 2231 byly vyhotoveny pracovníky StB v letech 1969–71. Jedná se o materiály, které mohou přispět k novým náhledům na obnovu sociální demokracie v roce 1968.

- Díl I. objektového svazku r. č. 2231 má dále celkem tři tzv. podsvazky (díly I. svazku). Jedná ze zejména o a) tzv. finanční podsvazek, obsahující vyúčtování nákladů vynaložených na sledovací činnost, placení agentů atp., dále b) jde o rejstřík osob k objektovému svazku č. 2231, na které jsou vedeny podsvazky u objektového svazku, přehled o blokováných osobách. Zajímavou součástí objektového svazku tvoří za c) tzv. *Přehled o organizaci a obsazení bývalé sociálnědemokratické strany*, vytvořený Studijním ústavem Ministerstva vnitra. Je zařazen jako podsvazek C/1, 2 – originál a podsvazek C/1, 2 – kopie. Tento materiál měl pracovníkům StB poskytnout základní údaje o organizační struktuře a osobním obsazení funkcí ve straně v období let 1945–47. Šlo tedy o jakousi orientační pomůcku. *Přehled...* byl rozdělen do dvou hlavních částí. První část obsahuje seznamy výkonných výborů strany na území ČSR, rekonstrukci celé organizace od Ústředního výkonného výboru přes krajské výbory až k okresním výborům strany, včetně jednotlivých pracovních komisí, sekcí, odborů a oddělení. Materiál obsahuje také personální obsazení funkcí od vedoucích funkcionářů strany, zaměstnanců ústředního sekretariátu SDS ke krajským a okresním výborům. Druhá část materiálu pak obsahuje abecední seznamy funkcionářů strany z let 1945–47 s krátkými biogramy těchto funkcionářů. Jedná se o celkem čtyři knihy formátu A 4.¹⁷
- Další dva podsvazky dílu I., označené D/1, 2 tvoří materiál vztahující se k německé sociální demokracii. Část 1 je nazvána *Říšskoněmecká emigrace sociálnědemokratické strany v bývalé ČSR*. Obsahuje především poznatky k emigraci říšskoněmecké sociální demokracie v ČSR po roce 1933, zprávu o ústřední kanceláři říšskoněmecké sociální demokracie v Praze včetně personálního obsazení, zprávu o zpravodajské činnosti této strany proti Hitlerovu Německu, záznamy o zřízení obranné služby proti pronikání říšskoněmecké zpravodajské služby do řad emigrace a zprávu o používání emigrantů čs. zpravodajskou službou. Větší část podsvazku D/1 pak tvoří podrobné jmenné seznamy německých emigrantů s jejich osobními údaji, krátkými zprávami o jejich činnosti s odkazem na další archivní materiály. Druhá část podsvazku – D/2, nazvaná *Zpráva o činnosti Deutsche socialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslovakischen Republik*, obsa-

17 Duplikáty těchto knih jsou uloženy rovněž v AMV Praha ve fondu Z (mapy zpráv Studijního ústavu), sign. Z-6-375/1, 2.

huje informace o struktuře strany od ústředí po krajské organizace. Zajímavý je seznam funkcionářů této strany, vedený abecedně a s odkazem na další archivní materiál, vztahující se k jednotlivým osobám. Závěr materiálu tvoří abecední seznam policejních úředníků, intervenujících na schůzích této strany, včetně odkazů na další archivní materiál, vztahující se k jednotlivým osobám.

- K dílu I./části 2 existuje také *podsvazek* nazvaný *Částečná dokumentace roku 1968 – obnovy SDS*, dokládající částečně pokusy o obnovu sociální demokracie v Československu v roce 1968. Obsahuje mj. prohlášení přípravného ústředního výboru Čs. sociální demokracie ze dne 27. 6. 1968 (předseda Z. Bechyně, členové F. Čoupek, P. Janýr, P. Klášterský, J. Kohout, J. Munzar, J. Peřina, V. Schovánek, J. Šiška, J. Veverka); fotokopie části korespondence členů přípravného výboru, fotokopie novinových článků, opisy a fotokopie letáků vydaných přípravným výborem SDS, atp. Jde o materiál z let 1968–70, shromážděný pracovníky StB.
- *Díl II.* objektového svazku č. 2231 je složen ze *dvou částí* a obsahuje převážně záznamy ze schůzí Ústředního výkonného výboru SDS z let 1947–48, dále záznamy z předsjezdové porady, usnesení Ústředního výkonného výboru, návrhy na jednání předsednictva SDS, zprávu z mimořádného sjezdu sociálních demokratů Pražského kraje atd. Zajímavé jsou záznamy a zprávy ze zasedání Ústředního výkonného výboru SDS z období září 1947 – duben 1948, dále tzv. denní zprávy a svodky o dění ve straně v období podzim 1947 – jaro 1948 nebo opis dopisu ÚVV SDS ze dne 23. 2. 1948 adresovaný E. Benešovi, ve kterém vyjádřilo vedení strany svůj postoj k vládní krizi, či opis dopisu ministra výživy V. Majera prezidentu E. Benešovi ze dne 25. 2. 1948, kterým podal demisi, atp.
- *Díl III.* objektového svazku č. 2231 se skládá z celkem *tří částí*. Jsou v nich obsaženy především záznamy a materiály vztahující se k XXI. sjezdu čs. sociální demokracie, uskutečněném ve dnech 14.–16. 11. 1947 v Brně. V materiálech jsou obsaženy mj. následující informace: agenturní zprávy z jednotlivých krajů a okresů o průběhu příprav na sjezd SDS, jmenný seznam delegátů sjezdu s krátkými charakteristikami osob, zahajovací projev předsedy sjezdu B. Laušmana, dále pak projevy a referáty vedoucích funkcionářů strany: Z. Fierlingera, V. Majera, B. Vilíma, V. Bernarda, F. Tymeše. Dále např. agenturní zpráva o tajném jednání předsednictva SDS v Jevanech, kde se projednávala volba nového předsedy SDS, nebo zpráva o průběhu brněnského sjezdu a zprávy z volební komise.
- *Díl IV.* objektového svazku č. 2231 se skládá ze *dvou částí*. První část materiálu obsahuje především seznamy členů Ústředního výkonného výboru (ÚVV) SDS, seznamy členů bezpečnostní sekce při branné komisi čs. sociální demokracie, seznamy zaměstnanců ústředního sekretariátu, seznam sociálnědemokratických poslanců, seznamy vedoucích funkcionářů strany, seznamy složení jednotlivých komisí ÚVV SDS, seznamy župních sekretariátů SDS, seznamy funkcionářů

v okresech a krajích, sociálnědemokratická mládež, složení ÚVV SDS v exilu (Londýn), seznam sociálních demokratů pracujících v Radě svobodného Československa v exilu, atd.; materiály jsou z let 1945–48. Druhá část pak obsahuje převážně obsáhlé záznamy z výsledků zatčených sociálních demokratů z roku 1950 (V. Erban, J. Kubát, L. Tůma).

- *Díl V.* objektového svazku č. 2231 je rozčleněn do celkem *pěti částí*. Obsahují především zápisy z výpovědí bývalých funkcionářů a členů čs. sociální demokracie a agenturní zprávy o těchto funkcionářích (jde např. o tyto osoby: V. Erban, L. Tůma, J. Kubát). Na základě jejich výpovědí a na základě agenturních zpráv byla sestavena tzv. zpravodajská síť Ústředního výboru SDS, která měla působit protistátně. Materiál dále obsahuje charakteristiky tzv. nepřátelské činnosti jednotlivých bývalých ústředních funkcionářů a představitelů čs. sociální demokracie pravicového zaměření.
- *Díl VI.* objektového svazku č. 2231 je rozdělen do *čtyř částí*. Materiály ve svazku č. 1 a 2 obsahují především informace k čs. sociální demokracii v exilu.¹⁸ Jde zejména o různé agenturní zprávy a svodky informující o činnosti představitelů exilové SDS a o jejich stycích a kontaktech (zejména V. Majer, B. Vilím, B. Laušman, V. Beneš, R. Luža, E. Tábořský, V. Holub, V. Bernard). Řada materiálů o politicích bývalé SDS působících v exilu, obsažených zejména v části 2 dílu VI., vznikla z činnosti čs. rozvědky (tzv. I. správy MV). Další materiál, označený jako díl VI./část 4, se týká Socialistické internacionály a její činnosti v 70. letech 20. století. Obsahuje informace z let 1976–81, týkající se činnosti Socialistické internacionály (dále SI) a styků členů exilové SDS s představiteli SI. Poslední část dílu VI./část 5 shromažďuje materiály vztahující se k ustavení exilové čs. sociální demokracie po roce 1973. Z velké části se jedná o kopie materiálů, vzniklých činností představitelů exilové SDS. Materiály dokládají činnost vedoucích funkcionářů exilové strany – zejména V. Bernarda, J. Jíší, R. Luži, K. Hrubého, J. Mrázka. Materiál obsahuje mj. také organizační řád Čs. sociální demokracie v exilu a seznamy vedoucích představitelů Ústředního výkonného výboru SDS a jednotlivých komisí. Informace obsažené v materiálech VI. dílu objektového svazku r. č. 2231 shromáždili pracovníci I. správy Ministerstva vnitra (československé rozvědky).
- *Díl VII.* objektového svazku č. 2231 je rozdělen do *dvou částí*. První část obsahuje informace o sociálnědemokratické mládeži. Jsou zde jednak záznamy a dokumenty ke sjezdu sociálnědemokratické mládeže v Brně v roce 1947, jednak seznamy funkcionářů ústřední komise mládeže při ÚVV SDS. Dále korespondence komise mládeže, seznamy komisí mládeže dle okresů, seznamy

18 O exilové československé sociální demokracii vyšly po roce 1989 dvě zásadní práce. Jedná se o tyto studie: Karel HRUBÝ (ed.), *Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Praha b. m. Dále viz Radomír LUŽA, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948 – 1989*. Praha – Brno 2001.

delegátů na sjezd mládeže, směrnice, rezoluce. Materiál obsahuje také informace o vedení ústřední komise mládeže, např. o R. Lužovi, J. Hájkovi, J. Havelkovi, J. Polívkovi, M. Adámkové. Zajímavé jsou také zprávy vyhotovené pracovníky StB, jako např. materiály: *Teroristická skupina mladého Luži, pozůstávající většinou z členů protinacistického odbojového hnutí gen. Luži z druhé světové války (R-3, ZB)* nebo *Mládež soc. dem. na území ČSR*, část 1 dílu VII obsahuje také agenturní zprávy o činnosti mladých sociálních demokratů a vyhodnocení těchto zpráv. Část 2 dílu VII. objektového svazku obsahuje různé agenturní zprávy, informace, fotokopie materiálů, vztahujících se k činnosti pravicových sociálních demokratů.

- Součástí objektového svazku č. 2231 jsou také *podsvazky* č. 284 a 285. Materiál č. 284 obsahuje informace týkající se V. Majera, bývalého ministra výživy ve vládě ČSR, poslance a člena ÚVV SDS, pravicového sociálního demokrata. Materiál č. 285 obsahuje informace týkající se B. Vilíma, bývalého generálního tajemníka ÚVV SDS, pravicového sociálního demokrata. Materiály obsahují mj. zprávy o obou významných představitelích SDS, část zabavené korespondence, fotografie, fotokopie materiálů, atd.
- Další *podsvazky* (části) objektového svazku č. 2231 tvoří materiály vztahující se k pravicovým sociálním demokratům, vzniklé v jednotlivých krajích. Jedná se o informace a materiály, které shromáždily Krajské správy StB Praha, České Budějovice, Ústí nad Labem, Hradec Králové, Plzeň, Pardubice, Karlovy Vary, Brno, Ostrava, Bratislava, Bánská Bystrica a Košice. Tyto materiály dokládají rozpracovanost problematiky tzv. „bývalých pravicových sociálních demokratů“ na úroveň krajských správ StB. Z materiálů vyplývá, že monitorování činnosti bývalých členů sociální demokracie, včetně pokusu o obnovu této strany v 60. letech 20. století, bylo celorepublikovou akcí, na které se podílely krajské správy StB společně s operativními správami Ministerstva vnitra.
- K objektovému svazku r. č. 2231 patří dále seznam členů Jack London Clubu z let 1969–70; dva svazky nazvané *London Club*, které obsahují materiály vztahující se k této dobrovolné organizaci – jednak fotokopie materiálů vydávaných touto organizací, jednak zprávy StB o činnosti „J.L.C“ a o činnosti členů exilové sociální demokracie v této organizaci. Dalším materiálem je svazek nazvaný *Akce Obnova*, který obsahuje materiály z let 1967–69, vztahující se k pokusům o obnovu sociálnědemokratické strany v Československu.¹⁹ Mj. dokládají kontakty občanů ČSR se členy exilové SDS.
- Součástí objektového svazku r. č. 2231 je rovněž rozsáhlá kartotéka. Obsahuje jednak jména členů čs. sociální demokracie, jednak jména všech osob zmíně-

19 O obnově sociální demokracie v Československu psal Přemysl JANÝR, *Neznámá kapitola roku 1968. Zápas o obnovení Československé sociální demokracie*. ÚSD, Praha 1998.

ných v materiálech, které tvoří objektový svazek. Na většině karet je uveden odkaz na materiály uložené v objektovém svazku r. č. 2231. Ovšem vždy se uvádí krycí název (většinou je to kombinace písmen a čísel, např. A/12) příslušného materiálu a stránka, na které se jméno osoby v materiálu nachází. Kartotéka je vedena abecedně a obsahuje celkem 5 175 ks karet uložených ve čtyřech kartonech. Karton č. 1 (písmena A–H) obsahuje celkem 1 502 ks karet, karton č. 2 (písmena CH–M) 1 406 ks karet, karton č. 3 (písmena N–R) 782 ks karet a karton č. 4 (písmena S – Ž) 1 485 ks karet. Sporadicky se v ní objevují stručné poznámky o jednotlivých osobách, případně vyhodnocení shromážděného materiálu, zejména však odkazy na dokumenty soustředěné ve svazku či na jiné archiválie, zejména na svazkovou agendu.²⁰

- Další částí objektového svazku r. č. 2231 je poměrně zajímavá fotodokumentace. Jedná se zejména o fotografie členů sociální demokracie a o fotografie z akcí pořádaných SDS. Fotografie jsou uloženy ve dvou obálkách. Obálka označená č. 1 obsahuje 30 ks fotografií, jedná se o fotografie z brněnského sjezdu SDS v roce 1947, návštěvu L. Jankovcové v blíže neurčeném podniku a o fotografie ze společenské akce SDS. Obálka označená č. 2 obsahuje 227 ks fotografií, na kterých jsou jednotliví členové SDS. Celkem se tedy jedná o 257 ks fotografií. Větší část fotografií je popsána a osoby na nich určeny. Jedná se o velmi cenný dokumentační materiál.
- K objektovému svazku r. č. 2231 patří také kartotéka členů sociální demokracie v exilu, tzv. „londýnská“, obsahující 106 členských karet, které zachycují údaje o celkem 103 osobách (viz příloha č. 1). Tato kartotéka byla evidentně založena na základě svazku fotokopií tzv. „Kartotéky členů čs. sociální demokracie v exilu“, přesněji řečeno kartotéky členských přihlášek do čs. sociální demokracie v exilu. Fotokopie těchto členských přihlášek byly získány československou rozvědkou, I. správou SNB. Jedná se o celkem 114 ks fotokopií členských přihlášek do exilové čs. sociální demokracie, založené po únorovém převratu v roce 1948. Členské přihlášky obsažené ve zmíněném svazku byly podávány v letech 1948–54, a to většinou v Londýně nebo na území Velké Británie. Několik přihlášek bylo podáno ve Francii (Paříž), Belgii (Brusel), Rakousku (Innsbruck), Švýcarsku (Wolfgang), Německu (Kolín nad Rýnem). Část přihlášek byla předána po přestěhování osob organizací exilové SDS v USA, Kanadě a v Austrálii.

Jak je patrné z i tohoto stručného přehledu, nabízí objektový svazek registrační číslo 2231, založený pracovníky Státní bezpečnosti k problematice „nepřátelských osob z řad pravicových sociálních demokratů“, velké pole badatelských možností. Je v něm soustředěn velmi pestrý a cenný materiál, obsahující celou řadu zajímavých

20 Kromě vyšetřovacích spisů je odkazováno zejména na svazky agenturního typu nebo kontrarozvědného rozpracování jednotlivých osob.

informací. Jistě by si zasloužil pozornost historiků a podrobnější zpracování např. v historické studii.

Příloha č. 1 (zpracoval Miroslav Urbánek)

Členové československé sociální demokracie v exilu (Londýn)			
Příjmení a jméno	Emigrace z ČSR	Datum podání přihlášky do strany	Místo
Antonyová Alžběta, 27. 12. 1928 Gelnica	4. 4. 1948	15. 9. 1948	St. Sves (V. Británie)
Bártek František, 31. 1. 1906 Ostrava - Hrabůvka	14. 3. 1948	1. 9. 1948	Shelfild (V. Británie)
Bartoň Edvard, 5. 6. 1915 Praha	16. 3. 1948	6. 10. 1948	Londýn
Bečko Vladimír, 20. 5. 1920 Podbrezová, okr. Brezno n. H.	20. 5. 1948	28. 7. 1948	Kensington (V. Británie)
Bělinová Charlotte, 20. 2. 1898 Trucovany, okr. Teplice	neuvedeno	15. 3. 1954	Londýn
Beneš Jiří, dr., 8. 4. 1914 Praha	neuvedeno	26. 8. 1948	Kanada (předáno)
Bernard Vilém, dr., 5. 5. 1912 Náchod	29. 3. 1948	7. 8. 1948	Londýn
Braun Lev, dr., 23. 11. 1913 Nový Bydžov	neuvedeno	10. 8. 1948	Londýn
Brügl Jan Volfgang, dr., 3. 7. 1905 Hustopeče	listopad 1946	8. 8. 1948	Londýn
Budín Josef, 13. 3. 1911 Volduchy, okr. Rokycany	27. 2. 1948	30. 9. 1951	Londýn
Buneš Jan, 8. 9. 1928 Pečky	20. 8. 1948	25. 3. 1949	Londýn
Buršík Josef, 11. 9. 1911 St. Postřekov, okr. Domažlice	28. 8. 1950	1. 8. ?	Londýn
Bvaldúz-Nejer Jan, 16. 1. 1930 Brno	9. 2. 1949	18. 4. 1951	Londýn
Býček Tomáš, 10. 5. 1910 Hockovice	29. 3. 1948	30. 1. 1949	Londýn
Dítě Rudolf, 7. 6. 1915 Náchod	9. 4. 1949	5. 6. 1950	Londýn
Douda Miroslav	od r. 1946	neuvedeno	N. Zéland (předáno)
Epstein Kurt Vladislav, 20. 8. 1920 Karlovy Vary	květen 1946	20. 9. 1948	Londýn
First Ota, dr., 27. 1. 1910 České Budějovice	17. 7. 1948	20. 8. 1948	Londýn
Forst Vlastimil, 12. 6. 1911 Hrob, okr. Duchcov	11. 3. 1948	1. 11. 1948	Bunbury (V. Británie)
Hais Arno, 30. 11. 1893 Rotte Stein (Dolní Rakousy)	11. 3. 1948	1. 7. 1948	Paříž (Francie)
Haisová Bohumila, 6. 11. 1900 Třebíč	11. 3. 1948	1. 7. 1948	Paříž (Francie)
Hamza Miloš, 2. 5. 1922 Staný	16. 3. 1946	20. 2. 1950	Bombaj (později žil v Austrálii)
Haselman Oldřich, 8. 8. 1925 Brno	27. 3. 1948	neuvedeno	26. 8. 1949 předáno do Francie
Heller Ota, 5. 2. 1911 Praha	12. 4. 1948	7. 9. 1948	Londýn

Členové československé sociální demokracie v exilu (Londýn)			
Hlavatý Marian, 10. 3. 1923 Rajhrberg (Jugoslávie)	10. 11. 1949	10. 4. 1952	Londýn
Holub Josef, 25. 4. 1917 Obora, okr. Kralovice	10. 8. 1948	5. 2. 1954	Londýn
Holub Václav, 8. 7. 1909 Zdikovec, okr. Prachovice	4. 4. 1948	19. 7. 1948	Londýn
Holubová Anna, 30. 4. 1915 Čadca	3. 4. 1948	28. 7. 1948	Londýn
Horák Josef, 10. 11. 1900 Plačice, okr. Hr. Králové	21. 4. 1948	1. 1. 1952	Londýn
Horák Josef, 19. 3. 1922 Frýdek	18. 7. 1949	8. 2. 1952	Lincoln
Horáková Amálie, 27. 3. 1904 Kuhlény, okr. Hr. Králové	22. 10. 1948	1. 4. 1952	Londýn
Hronek-Honenberg Karel, 24. 10. 1907 Brno	21. 3. 1948	29. 8. 1948	Londýn
Chlupa Přemysl, 3. 11. 1918 Hradec Králové	20. 4. 1948	9. 3. 1949	St. Ellingham (předáno – Kanada)
Ješina Čestmír, 17. 6. 1924 Rapotice, okr. Třebíč	2. 12. 1948	27. 8. 1949	Londýn
Kašpárek Bořivoj, 19. 10. 1915 Brno	21. 3. 1948	17. 12. 1950	Peterborough
Kašriel Aladar, 30. 8. 1906 Kremnica	23. 9. 1948	21. 11. 1948	Londýn
Kerner Miroslav, dr., 8. 4. 1909 Žeravice, okr. Kyjov	24. 3. 1948	neuvedeno	26. 8. 1949 předáno do USA
Knebot Jindřich, 29. 11. 1895 Praha	1. 12. 1948	rok 1950	Londýn
Knebotová Ludmila, 2. 5. 1920 Praha	únor 1949	neuvedeno	Londýn
Kočí Ferdinand, 17. 1. 1896 České Budějovice	29. 3. 1950	26. 1. 1952	Londýn
Koňová Herma, 15. 2. 1896 České Budějovice	neuvedeno	10. 3. 1954	Londýn
Köhler-Rausch Karel, 27. 8. 1907 Praha	12. 4. 1948	20. 8. 1948	Londýn
Köhlerová-Rauschová Silva Zora, roz. Hostinská, 25. 3. 1925 Praha	12. 4. 1948	20. 8. 1948	Londýn
Konečný Jaroslav, 1. 4. 1926 Napajedla, okr. Uher. Hradiště	5. 8. 1948	11. 11. 1948	Londýn
Kosina Josef, 28. 4. 1905 Opočno, okr. Dobruška	10. 8. 1939	10. 11. 1948	Londýn
Kostka Jaroslav, 26. 6. 1922 Střeziměř, okr. Sedlčany	13. 3. 1948	3. 1. 1951	Sibson (později žil v USA)
Kraus Jaroslav, 11. 4. 1916 Nýřany, okr. Stříbro	10. 6. 1948	29. 8. 1949	Londýn
Kress František, 23. 5. 1901 Praha	27. 5. 1948	4. 8. 1948	Londýn
Křivá Eva, 18. 12. 1929 Bratislava	22. 4. 1949	9. 11. 1949	Londýn
Leiss Evžen, 13. 5. 1915 Louny	neuvedeno	22. 7. 1948	Londýn
Linhartová (Majerová) Irma, 22. 8. 1918 Vídeň	září 1948	1. 12. 1948	Londýn (později žila v USA)
Lněnička Antonín, 6. 5. 1921 Praha	15. 5. 1948	30. 8. 1948	Paříž (Francie)
Lněničková (Hübnerová) Marie, 1. 1. 1922 Písek	15. 5. 1948	30. 8. 1948	Paříž (Francie)
Madar Josef, dr., 23. 9. 1895 Praha	7. 11. 1948	13. 6. 1949	Londýn (zemřel dne 25. 8. 1949)
Maiwald Karel, JUDr., 3. 10. 1902 Oslavany, okr. Brno	19. 10. 1949	17. 7. 1950	Manchester
Maiwaldová Jaroslava, 3. 2. 1904 Praha	19. 10. 1949	17. 3. 1953	Cambridge
Majer Václav, 22. 5. 1904 Pochvalov, okr. Louny	7. 7. 1948	1. 8. 1948	Londýn (později žil v USA)
Manych Václav?, 20. 2. 1904	neuvedeno	neuvedeno	Austrálie (evidence „U“)
Manychová Jana? Josefa?	neuvedeno	neuvedeno	Austrálie

Členové československé sociální demokracie v exilu (Londýn)			
Mastník Zdeněk, 5. 7. 1920 Milotice, okr. Kyjov	prosinec 1947	12. 11. 1948	Londýn (vystoupil 6. 1. 1951)
Mercel Emanuel, 18. 12. 1905 Kutná Hora	18. 2. 1948	20. 9. 1948	Brusel (Belgie)
Mokry Adolf, 8. 6. 1900 Žďár na Moravě	18. 6. 1948	1. 9. 1948	St. Johann i. P.
Nečas Josef, 17. 9. 1905	neuvedeno	neuvedeno	USA
Nečasová Anna	neuvedeno	neuvedeno	USA
Nečasová Eliška, 1. 10. 1922 Rakvice, okr. Hustopeče	20. 5. 1948	30. 10. 1948	Stanningley (V. Británie)
Neumannová Irena, 22. 8. 1925 Praha	rok 1949	29. 1. 1953	Londýn
Novák Zdeněk, 24. 5. 1926 Čáslav	neuvedeno	5. 7. 1949	Londýn
Novotný Jan, 25. 1. 1912 Jaroměř	10. 2. 1948	neuvedeno	Kanada, předáno 26. 8. 1949
Papežik Vladimír, 5. 2. 1927 Brno	2. 11. 1948	30. 8. 1949	Salford
Patočková Helena, 17. 5. 1915 Lausanne (Švýcarsko)	30. 7. 1947	21. 7. 1948	Londýn
Pavlik Vladimír, 1. 8. 1948 Křhová, okr. Val. Mezifičí	23. 7. 1948	27. 3. 1950	Thurlow Park (později USA)
Pavliková Lidmila	neuvedeno	neuvedeno	USA
Pokorná Zdeňka, 6. 4. 1905 Brno	18. 6. 1948	7. 11. 1948	Brockhall
Poláček Herbert, dr., 28. 3. 1906 Plzeň	7. 2. 1949	4. 8. 1949	Londýn
Pollak Richard, 7. 4. 1898 Nový Knín, okr. Příbram	16. 4. 1948	12. 8. 1948	Londýn
Predný Jozef, 10. 3. 1921 Hrachovište, okr. Myjava	19. 3. 1948	10. 7. 1951	Londýn (později Austrálie)
Prosser Jaroslav, 23. 2. 1911 Curych (Švýcarsko)	6. 4. 1948	19. 7. 1948	Londýn (později Švédsko)
Radnitzerová Zdena, 9. 3. 1918 Praha	září 1948	7. 2. 1951	Londýn
Rejchrt Karel, 18. 6. 1916 Hubilešy, okr. Hr. Králové	7. 3. 1948	19. 8. 1948	Rugby
Rosík Josef Vítězslav, 23. 12. 1895 Bzová, okr. Uherský Brod	12. 10. 1948	21. 3. 1950	Londýn (později Německo)
Rudolfer František, Ing., 17. 7. 1906 Hlohovec, okr. Hlohovec	5. 4. 1950	15. 6. 1951	Londýn
Růžička Jindřich, 23. 5. 1895 Hlavenec, okr. Brandýs n. L.	neuvedeno	28. 8. 1954	Londýn
Růžička Ondřej, 26. 3. 1908 Prostějov	12. 8. 1948	26. 8. 1949	Horam (V. Británie)
Rys Vladimír, 30. 9. 1928 Zdouchovice, okr. Příbram	10. 9. 1948	11. 11. 1948	Londýn
Sedlák Mirko, 15. 4. 1913 Český Krumlov	6. 3. 1948	neuvedeno	USA – předáno dne 26. 8. 1949
Širotek Bohumír, 21. 5. 1901 Kladno	21. 5. 1948	5. 5. 1949	Londýn
Široteková Antonie, 7. 3. 1904 Praha	20. 10. 1948	5. 5. 1949	Londýn
Široteková Hana, 29. 4. 1932 Praha	8. 11. 1948	21. 9. 1949	Londýn
Sláma Evžen, 4. 10. 1910 Hranice na Moravě	2. 3. 1949	28. 11. 1949	Londýn
Slezák Zdeněk, 19. 5. 1927 Rohatec, okr. Hodonín	10. 4. 1949	3. 11. 1951	Londýn
Slipka Hugo J., 1. 5. 1905 Rakovník	25. 10. 1948	27. 3. 1949	Londýn
Slovák Andrej, dr., 27. 5. 1909 Esztergom	29. 7. 1948	4. 9. 1948	Insbruck (vystoupil 19. 10. 1951)
Slováková Anna, 10. 3. 1910 Komárno	29. 7. 1948	4. 9. 1948	Insbruck (vyškrtnuta 2. 4. 1952)
Spitzerová Eva, 18. 3. 1920 Kolín	21. 3. 1948	28. 8. 1948	Wolfgang (Švýcarsko)

Členové československé sociální demokracie v exilu (Londýn)			
Strouhal Eduard, 22. 11. 1928 Praha	10. 9. 1948	11. 11. 1948	Londýn
Svoboda Jan	neuvedeno	neuvedeno	neuvedeno
Svoboda Jaroslav, 18. 12. 1904 okr. Ústí n. L.	8. 10. 1949	29. 1. 1953	neuvedeno
Šebek Karel, 25. 11. 1912 Malšovice, okr. Hr. Králové	1. 3. 1949	21. 11. 1949	Londýn
Tichý Bohdan, 16. 4. 1921 Bilina	3. 1. 1949	15. 10. 1951	Londýn
Váchal Václav, 7. 4. 1922 Lštění, okr. Domažlice	neuvedeno	11. 4. 1955	Londýn
Vaněk Miloš Jan, 15. 5. 1897 Mladá Boleslav	27. 4. 1948	18. 1. 1951	Kolín n. Rýnem (Německo)
Vilím Blažej, 3. 2. 1909 Praha	6. 3. 1948	19. 7. 1948	Londýn
Vilimová Miroslava, 11. 9. 1914 Kolín	6. 3. 1948	19. 7. 1948	Londýn
Vlková Františka, roz. Kučerová, 24. 12. 1917 Praha	13. 3. 1948	neuvedeno	Papworth (V. Británie)
Wohrizek František, 14. 8. 1900 Kutná Hora	26. 7. 1949	17. 12. 1950	Ashurst Wood (V. Británie)
Wohrizková Alena, 23. 8. 1918 Srbsice, okr. Teplice - Šanov	26. 7. 1949	17. 12. 1950	Ahurst Wood (V. Británie)
Zázvorka Břetislav, 11. 2. 1910 Vrbno n. Lesy, okr. Louny	26. 3. 1948	20. 7. 1948	Londýn
Zázvorková Karla, 27. 12. 1907 Ostrava	26. 3. 1948	20. 7. 1948	Londýn
Zídek Lev, 3. 1. 1902 Frýdlant n. Ostravicí, okr. Místek	15. 7. 1951	23. 6. 1952	Twickenham
Sestaveno na základě fotokopii členských přihlášek exilové SDS v Londýně a na základě tzv. londýnské kartotéky k objektovému svazku r. č. 2231.			

FONDY

Stručný přehled fondů, uložených v depozitáři FMV Archivu MV Brno-Kanice

Světlana Ptáčníková

Následující přehled vznikl zejména na základě úvodů k inventářům¹ fondů depozitáře FMV a osobní zkušenosti autorky. Často jsme se setkávali s tím, že ani archiváři ve státních oblastních archivech a jejich pobočkách neměli příliš představu, jaké materiály lze v našem archivu najít, i když bychom mohli (a měli) při vyřizování některých úředních i badatelských žádostí spolupracovat. Tato potřeba se ukázala aktuální zejména v souvislosti s vydáním nového archivního zákona, zpřístupňujícího v dosud nebývalé míře písemnosti po bývalé StB. S velkým ohlasem se mezi širší archivářskou obcí setkal už prostý soupis našich fondů, poskytnutý účastníkům exkurze České archivní společnosti v r. 2002. Tento článek proto berte jako jakousi „první vlaš-tovku“, snad předzvěst budoucího průvodce po archivních fondech. Samozřejmě pilně pokračujeme v zapracování informací o našich fondech do systému PEvA, ale vzhledem k časové náročnosti celého projektu volíme tuto cestu a doufáme, že vám tyto – byť skromné – výpisky přinesou užitek.

Ke každému původci fondu uvádíme stručný organizační vývoj dané součásti. Protože však různé reorganizace „postihovaly“ útvary Ministerstva vnitra často a vyznat se v nich není až tak jednoduché, rozhodně si neděláme nárok na stoprocentní přesnost. I zde jsme vycházeli zejména z úvodů k inventářům a snažili jsme se je, kde to bylo možné, porovnávat s jinými zdroji. Zájemce o tuto problematiku odkazujeme na zásadní práce Jana Frolíka *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989*, SAP, R. 41, č. 2, Praha 1991, a *Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989*, SAP, R. 52, č. 2, Praha 2002.

Pro úplnost je třeba dodat, že u rozsahu fondu se jedná o údaj čistě orientační. V r. 1993 totiž došlo k archivní rozluce, kdy byly pracovníkům Archivu MV SR Levoča na základě jejich výběru předány všechny inventární jednotky, týkající se slovenských reálií. Bohužel, za slovenskou reálii bylo považováno i to, když se např. nějaká schůzka konala na Slovensku. Předané písemnosti nejsou z inventářů vyškrtány, ale v našem archivu máme jejich podrobné soupisy.

¹ Pro zjednodušení tak označujeme existující archivní pomůcky. Fondy jsou totiž uspořádány většinou chronologicky, z inventářů tedy nelze odvodit organizaci dané součásti a orientaci umožňují zejména věcné, jmenné a místní rejstříky.

Fond A 1 – Studijní ústav MV²

Původce fondu, časový rozsah: V r. 1963 byla zřízena studijní a analytická skupina Ministerstva vnitra. Měla „*zlepšit řídicí a organizačskou práci*“ a „*posilovat vědeckou úroveň celého systému řízení*“. Připravovala podklady a stanoviska pro ministra vnitra, zpracovávala dlouhodobé koncepce činnosti MV, zkoumala vztahy mezi jednotlivými složkami MV. Zvláště se zdůrazňovalo prosazování stranické linie do činnosti MV. V r. 1966 byla studijní a analytická skupina zařazena do Vnitřní správy MV a posléze se z ní vytváří studijní oddělení MV. To se však v r. 1968 stalo trnem v oku zastáncům tvrdé stranické linie, protože bylo stoupencem názorů reformního ministra Josefa Pavla. V r. 1968 vzniká nový útvar – Studijní ústav MV, do nějž byl rovněž začleněn rezortní útvar technického rozvoje (výzkumné pracoviště kádrové a organizační správy MV). Studijní ústav MV měl vypracovávat expertizy a oponentury k návrhům koncepčních opatření a vyhodnocovat pro MV důležité informace z odborů vědy a techniky. – Příslušné písemnosti pocházejí z let 1963–69.

Obsah fondu: Ve fondu se setkáme jak s archiváliemi součástí MV (centrály MV, Státní a Veřejné bezpečnosti, vojenské kontrarozvědky, Sboru nápravné výchovy, Inspekce MV, Pohraniční a Vnitřní stráže, civilní obrany, operativní techniky, požární ochrany), tak různých státních a stranických orgánů (vlády, Národního shromáždění, ÚV KSČ, Československého svazu mládeže, ministerstev spravedlnosti, zdravotnictví, školství, Generální prokuratury aj.). – Po obsahové stránce jsou zastoupeny zejména plány práce nejrůznějších součástí, akční plán MV, zprávy Inspekce MV, rozmanité referáty, rozbory a statuty, materiály kolegia MV, dokumenty k organizačnímu uspořádání hlavních úseků MV, k federalizaci ČSSR, ke kádrové práci, k práci kontrarozvědky, k technice v MV, k propagační činnosti v MV, k řídicí práci, ochraně státních hranic, kriminalitě a dodržování „socialistické zákonnosti“, zejména k trestné činnosti mládeže.

Rozsah fondu: 49 kartonů (5,88 bm).

Fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra (I. díl)

Původce fondu, časový rozsah: Materiály tohoto fondu jsou velmi důležité pro seznámení se s organizací a činností bezpečnostního aparátu po r. 1945 a zejména po únoru 1948. – Část materiálů pochází z činnosti komise pro bezpečnost při ÚV KSČ a tzv. bezpečnostní pětky, vytvořené na poradě funkcionářů MV dne 12. 12. 1947. Komise fungovala od 2. 3. 1948 do 15. 11. 1950, na ni navazují schůze bezpečnostního

2 Nezaměňovat s tzv. Studijním ústavem MV, což byla kolekce fondů, vzniklých koncem 40. let v podstatě jako sbírky materiálů nejrůznější proveniencí k osobám či tzv. problematikám. Naopak tento fond vznikl z organické činnosti jednoho z útvarů MV. Blíže FROLÍK, Jan, *Osud fondů Studijního ústavu MV*, *Archivní časopis* 1998/1, a dále tím způsobem rovněž TYŽ, *Rozdělení fondů Archivu federálního ministerstva vnitra*, *Archivní časopis* 1994/1.

kolegia z let 1950–59.³ Ve fondu najdeme jak písemnosti Ministerstva vnitra, tak Ministerstva národní bezpečnosti. MNB bylo zřízeno vládním nařízením v květnu 1950 a existovalo do září 1953, kdy došlo k jeho opětovnému sloučení s MV (tomu přišlušla v letech 1950–53 pouze civilně-správní agenda). Dalšími archiváliemi, s nimiž se ve fondu setkáme, jsou podklady pro jednání politického sekretariátu ÚV KSČ, usnesení tohoto sekretariátu a politbyra ÚV KSČ z let 1952–59.

Obsah fondu: Jak už jsme uvedli, písemnosti se dotýkají důležitých okruhů výstavby poválečného bezpečnostního aparátu – stranických, vězeňských a justičních záležitostí (včetně některých důležitých politických procesů – např. s R. Slánským), kádrových a školských otázek, Lidových milicí, Pohraniční a Vnitřní stráže, organizace prezidia bezpečnosti, útvarů NB, SNB a MV, zákona o SNB, civilní obrany, požární ochrany, ochrany státního tajemství, řádů a vyznamenání, stížností, amnestií, demolicí v zakázaném pásmu (a hraničního a zakázaného pásma obecně), emigrace, pasů a víz, použití zbraně, akcí StB, protistátních organizací, kriminality, situace na úseku církví, táborů nucených prací, mauzolea Klementa Gottwalda apod. Fond obsahuje také množství směrnic. Badatelsky velmi využívaným je materiál k excesům vůči německému obyvatelstvu po květnu 1945.

Rozsah fondu: 87 kantonů (10,5 bm).

Fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra (II. díl)

Původce fondu, časový rozsah: Původcem fondu je Vnitřní správa MV a sekretariát MV. Vnitřní správa MV existovala pod tímto názvem od r. 1953 (předtím šlo o sekretariát MNB) do r. 1962 (viz dále informace k fondům A 6/1 a A 6/2), kdy byla nahrazena sekretariátem MV. Jak už to při častých reorganizacích MV bývalo, v r. 1965 vznikají opět oba útvary, tedy Vnitřní správa MV (měla právně-legislativní, zahraničně-technickou, informačně-propagační, administrativní, hláskou a dozorčí náplň) a sekretariát MV, jehož úkolem bylo plnit pomocné práce pro ministra vnitra při řízení, koordinaci a kontrole. Písemnosti pocházejí z let 1960–65.

Obsah fondu: Obsahově navazují archiválie na předchozí díl a odrážejí tehdejší politickou situaci. Najdeme mezi nimi informační zprávy čs. rozvědky a kontrarozvědky včetně sovětských informací, usnesení schůzí vojenské komise obrany ÚV KSČ, kádrové návrhy, statuty, písemnosti k amnestii, armádě, cestovnímu ruchu, mobilizaci, berlínské otázce a karibské krizi, k materiální pomoci ČSSR rozvojovým zemím Afriky a Asie, k organizaci Pohraniční a Vnitřní stráže a k jejich převedení do rezortu Ministerstva národní obrany, k civilní obraně, požární ochraně, k vyšetřovacímu aparátu MV, k vyznamenáním, k důchodům, sociálnímu zaopatření, rozpočtu a hospodaření v MV obecně, ke spolupráci s bezpečnostními sbory jiných socialistických států,

3 Právě materiály ze schůzí kolegia, s nimiž se setkáváme i u dalších dílů fondu A 2, můžeme označit za jeden ze stěžejních pramenů, mají však jeden podstatný nedostatek: kolegium přijímalo usnesení, ale často je velmi obtížné zjistit, zda a hlavně jak bylo toto usnesení realizováno v praxi (např. zda vedlo k vydání příslušného rozkazu).

k věženství, k velvyslanectvím, ke školství, k zákonům, k činnosti jednotlivých útvarů MV apod.

Rozsah fondu: 41 kartonů (4,92 bm).

Fond A 2/3 – Sekretariát federálního ministra vnitra (III. díl)

Původce fondu, časový rozsah: Fond obsahuje dokumenty sekretariátu federálního ministra vnitra a jeho předchůdce, sekretariátu ministra vnitra, z let 1966–75. – Ústavním zákonem č. 171/1968 bylo zřízeno Federální ministerstvo vnitra a následně vzniká rozkazem ministra vnitra ČSSR sekretariát FMV. Dle rozkazu z r. 1970 byl tento sekretariát tvořen kanceláří ministra vnitra ČSSR, informačním oddělením a odborem pro mezinárodní styky. V r. 1971 vzniká z informačního oddělení odbor svodných informací a do sekretariátu přibyl tiskový odbor. V r. 1972 byl odbor svodných informací zrušen a místo něj byl zřízen analyticko-informační odbor FMV. Jednalo se o samostatný útvar, podřízený ministru vnitra ČSSR, ale v r. 1974 byl začleněn do sekretariátu spolu s právním odborem včetně spisové a archivní služby. V r. 1975 se ze sekretariátu vyděluje jako samostatný útvar kancelář ministra vnitra ČSSR. K další podstatné změně dochází v r. 1977 – ze sekretariátu je vyčleněn tiskový odbor a archivní služba a naopak přibývají nové útvary, takže sekretariát je tvořen těmito součástmi: Ústředním operačním střediskem, odborem informací a analytiky, odborem plánování, organizace a systemizace, právním odborem, odborem pro mezinárodní styky, odborem obrany, vnitřním odborem. V r. 1978 přibýlo ještě bytové oddělení FMV.

Obsah fondu: Typově zde najdeme stejné archiválie jako v předchozích dvou dílech – tedy kolegia MV (z let 1966–75), operativní porady MV (1970–75), některá usnesení předsednictva ÚV KSČ a sekretariátu ÚV KSČ + podklady (1966–75), zápisy ze schůzí právní komise ÚV KSČ (1966–68), některá usnesení vojenské komise obrany ÚV KSČ + podklady (1966–67), projevy ministra vnitra ČSSR (1970–73) aj. Z hlediska obsahu hraje významnou roli období, jehož se písemnosti dotýkají – tzn. 2. polovina 60. let a zejména r. 1968 a následná invaze a normalizace. Ve fondu jsou uloženy např. akční plány MV, čs. kontrarozvědky a rozvědky, plány práce, vyhodnocení činnosti útvarů MV, SNB a vojsk MV, různé organizační řády a statuty, prověrky, předpisy a směrnice, mezinárodní dohody, jednání, porady a obecně písemnosti ke spolupráci s bezpečnostními orgány dalších zemí, dokumenty k bezpečnostní politice KSČ, ke státobezpečnostní situaci, k bezpečnostním opatřením, k cestám do zahraničí, cizincům, civilní obraně a požární ochraně, k oslavám různých dnů a výročí, ke kádrové práci a početním stavům, k vyznamenáním, k morálně-politickému stavu, k radiokontrarozvědné službě, k emigraci, k zastupitelským úřadům a ke státním hranicím.

Rozsah fondu: 87 kartonů (10,44 bm).

Fond A 2/4 – Sekretariát federálního ministra vnitra – právní odbor (IV. díl)

Původce fondu, časový rozsah: Písemnosti, uložené v tomto fondu, pocházejí z let 1970–78. Původně plnila legislativně-právní funkci Vnitřní správa MV, zřízená v r. 1953 a v r. 1962 přejmenovaná na sekretariát MV (viz informace k fondům A 2/2, A 6/1 a A 6/2). Jak už bylo uvedeno výše, v r. 1965 byly opětovně vytvořeny jak sekretariát MV, tak Vnitřní správa MV. V r. 1969 vzniká právní odbor MV jako samostatný útvar. Už v r. 1970 byl však právní odbor včleněn do Organizační a vnitřní správy MV ČSSR (později Organizační a vnitřní správy FMV). Kromě právního odboru do ní dále patřilo vnitřní oddělení, odbor organizace řízení, oddělení archivní a spisové služby a oddělení pro správu státních hranic. V r. 1974 byla Organizační a vnitřní správa FMV zrušena a její úkoly přebírá sekretariát FMV.

Obsah fondu: Právní odbor mj. zpracovával stanoviska rezortu MV k návrhům federálních orgánů, projednával návrhy zákonů a dalších právních předpisů, usměrňoval tvorbu rozkazů a poskytoval právní stanoviska, informace a právní pomoc jednotlivým součástem. Z těchto úkolů vyplývá také problematika písemností, s nimiž se ve fondu setkáváme – je to např. novelizace zákoníku práce, zákona o soudní rehabilitaci, nejruznější směrnice (evidence a rozpracování nepřátelských osob, kontrarozvědné zabezpečení sovětských vojsk, evidování zájmových osob), převod Pohraniční stráže od MNO k MV, písemnosti k zákonům o CO, o SNB, o služebním poměru příslušníků, o sociálním zabezpečení, o státním tajemství, o zřízení VŠ SNB, sumarizace, novelizace a zrušení služebních předpisů, zajištění voleb v r. 1971, rozkazy a nařízení MV ČSSR, dokumenty k mezinárodním smlouvám mezi ČSSR a dalšími státy zejména v otázkách hranic, materiály ke germanizaci lidických dětí, statuty státních a hospodářských orgánů, ministerstev a různých úřadů a komisí a znalecké posudky pro soudní jednání.

Rozsah fondu: 56 kantonů (6,72 bm).

Fond A 5 – Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jindřicha Kotala

Původce fondu, časový rozsah: Současně s vytvořením Ministerstva národní bezpečnosti došlo ke zřízení sekretariátů náměstků ministra vnitra. Jindřich Kotal byl do funkce náměstka ustanoven dne 21. 9. 1951 (TR MNB 16/52). Postupně mu bylo svěřeno řízení Veřejné bezpečnosti, Správy nápravné výchovy, Leteckého oddílu, Hlavní správy tiskového dohledu, odboru kulturních zařízení, odpovídal za hudbu MV, hospodářskou správu, finanční odbor, plánovací odbor, zdravotnickou správu, tělovýchovný odbor, archivní správu, VII. a VIII. správu MV. Řízení hospodářských úseků později převzal náměstek pro věci hospodářské Karel Klíma. Kompetence v jednotlivých oblastech mezi náměstky nebyly pevně stanoveny a často se měnily. V r. 1962 tak přešla Veřejná bezpečnost a Hlavní správa tiskového dohledu pod J. Zárubu (tentyž náměstek řídil od r. 1967 rovněž Sbor nápravné výchovy). Když v r. 1962 odešel z funkce Karel Klíma, převzal jeho úseky opět Kotal. V r. 1967 byla archivní správa převedena pod civilněsprávní úsek MV. – V r. 1966 se Kotal stal také

náčelníkem hospodářské správy MV. Z funkce náměstka byl odvolán ministrem J. Pavlem ke dni 30. 6. 1968 (KR MV č. 444/68 – na základě usnesení vlády ČSSR č. 209 ze dne 21. 6. 1968). I nadále pracoval na MV. – Jednací protokoly pocházejí z let 1951–68, písemný materiál z let 1955–68.

Obsah fondu: Z výše uvedeného přehledu útvarů, které byly J. Kotalovi podřízeny, vyplývají také původci a tematika uložených písemností. Jedná se o archiválie Správy nápravné výchovy, hlavního týlu, hospodářské správy, hospodářského odboru, zdravotnické správy, finančního odboru, plánovacího odboru, odboru kulturních zařízení, archivní správy a tělovýchovného odboru. Vzhledem k tomu, že Kotal byl rovněž členem ÚV Svazu protifašistických bojovníků a členem Mauthausenské komise, objevují se ve fondu také některé dokumenty z této činnosti. – Z věcného hlediska lze materiály rozčlenit do následujících skupin: ekonomická problematika (investiční a družstevní výstavba, bytový fond, údržba objektů, zajištění obranyschopnosti útvarů MV, vystrojování příslušníků, údržba bojové techniky, vozidla), materiální pomoc „osvobozeneckému“ hnutí národů Afriky a Asie, letectví v MV, zdravotnické zabezpečení, lázeňská léčba, rekreace, tělesná výchova a sport, nápravná zařízení a vězeňství (práce odsouzených, amnestie, milosti apod.), materiální zajištění útvarů centrály MV, finanční agenda, organizace a dislokace útvarů, správa kulturních zařízení (zejména ústřední hudba MV a umělecký soubor MV), plánování, archivnictví, účast ČSSR v mezinárodní archivní radě.

Rozsah fondu: 26 kartonů (3,12 bm).

Fondy A 6/1 a A 6/2 – Organizační a vnitřní správa FMV

Původce fondů, časový rozsah: Jak už víme z informací k fondům A 2/1, A 2/2 a A 2/4, tento útvar měl v letech 1946–49 název sekretariát MV, 1950–53 sekretariát MNB, 1953–62 Vnitřní správa Ministerstva vnitra, 1962–65 sekretariát MV. V r. 1965 byl tento sekretariát rozdělen na Vnitřní správu MV a sekretariát MV. Vnitřní správa MV byla dále přejmenována na Organizační a vnitřní správu FMV a existovala do r. 1974. Většina dochovaných písemností vznikla u útvarů právně-legislativního a zahraničně-technického, oddělení stížností a pro styk s občany a úřady. – Ve fondu A 6/1 jsou uloženy archiválie z let 1946–61, ve fondu A 6/2 materiály z let 1946–73.

Obsah fondů: Ve fondech najdeme zejména prameny k mezinárodním smlouvám, hraničnímu režimu, velvyslanectvím, dohodám s jinými státy, stížnostem, požární ochraně, stavbě přehrad, soudnictví, archivnictví, vystěhovalectví, dopravě, letectví, pasové a vízové agendě, nápravným zařízením, trestné činnosti, cizincům, válečným zločincům a také nejrůznější statuty, směrnice a zákony.

Rozsah fondů: A 6/1 29 kartonů (3,48 bm); A 6/2 152 kartonů (18,24 bm).

Fond A 7 – Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy

Původce fondu, časový rozsah: Písemnosti tohoto fondu pocházejí z let 1962–69 a jejich původci byly útvary, řízené náměstkem ministra vnitra Jaroslavem Klímou. V le-

tech 1962–65 to byl I. zvláštní odbor MV, Správa vyšetřování VB a StB (konkrétně úseky ochrany ekonomiky, státního tajemství a vyšetřování). V r. 1966 byla opětovně zřízena Hlavní správa StB (rozkazem ministra vnitra č. 12/1966) a Jaroslav Klíma byl jmenován jejím náčelníkem. Spadaly pod něj I., II., III., IV., VI. správa HS StB, statisticko-evidenční odbor HS StB, správy StB v krajích a Správa vyšetřování StB. V r. 1968 byl J. Klíma odvolán jak z funkce náměstka MV, tak náčelníka HS StB. Krátkou dobu řídil StB náměstek ministra vnitra Viliam Šalgovič, ale ještě téhož roku přebírá tento úkol nový náměstek MV – JUDr. František Vašek.

Obsah fondu: Fond obsahuje plány práce, statuty, zprávy o činnosti StB, stížnosti občanů a příslušníků MV, písemnosti k různým akcím, ochraně ekonomiky, emigraci, dopravě, ochraně státního tajemství, výkonu vazby a trestu, organizaci správ StB a jejich činnosti, jednání štábu náčelníka HS StB, Správě VB a k velvyslanectvím.

Rozsah fondu: 29 kartonů; 2 kartotéky (3,8 bm).

Fondy A 8 a A 8/2 – Inspekce ministra vnitra ČSSR

Původce fondů, časový rozsah: Inspekční oddělení ministra národní bezpečnosti bylo zřízeno na základě tajného rozkazu MNB Karola Bacílka č. 58/1953.⁴ Mělo prověřovat plnění rozkazů MNB, dodržování státní disciplíny a zachovávání zákonnosti v aparátu národní bezpečnosti. Téhož roku byl jeho název změněn na inspekční oddělení MV. Už v 50. letech řešila inspekce řadu stížností na porušení socialistické zákonnosti, ale většinu z nich shledala neoprávněnými (což je samozřejmě pro tuto dobu typické). – Podstatnou změnu do organizace kontrolní činnosti v MV přinesl rozkaz MV L. Štrougala č. 46/1962, kterým došlo ke zřízení kontrolně-inspekčního odboru MV. Zároveň bylo zrušeno inspekční oddělení MV, samostatné kontrolní oddělení, zvláštní inspekce správy kádřů a stížnostní oddělení sekretariátu ministra vnitra. – Rozkazem MV č. 17/1964 byl název kontrolně-inspekčního odboru MV změněn na Inspekci MV. Poprvé je v něm také zakotveno její vnitřní členění.

Jejími hlavními úkoly bylo:

- systematicky prověřovat na všech součástech MV a na všech úsecích činnosti MV, jak jsou plněny hlavní úkoly stanovené plánem práce, směrnicemi a usneseními ÚV KSČ, vlády, rozkazy a nařízeními MV;
- prověřovat týlové, finanční a ostatní služby v MV;
- aktivně působit k dodržování socialistické zákonnosti, státní disciplíny a kázně v MV, vyšetřovat trestnou činnost příslušníků MV;
- přijímat stížnosti, oznámení a podněty pracujících.

⁴ Tento rozkaz „předběhl“ usnesení vlády o zřízení kontrolně-inspekčních skupin u ministrů a vedoucích ostatních ústředních orgánů státní správy. Postupně vznikly v rámci MV ještě další inspekční orgány a revizní oddělení – inspekce náčelníků KS MV pro problematiku StB a VB, inspekce náčelníka HS VB, zvláštní inspekce Správy kádřů, inspekce náčelníka SNZ, stížnostní oddělení MV, instruktážní oddělení Správy vyšetřování, revizní oddělení finančního odboru MV, kontrolně-inspekční skupina Zdravotní správy MV, inspekce náčelníka HS PS pro věci týlové a materiální, inspektorská skupina týlu HS VS, kontrolní oddělení finančního odboru týlu vojsk MV.

V souvislosti se vznikem federace byla RMV ČSSR č. 5/1971 stanovena nová organizace FMV a v ní je jako funkční útvar zakotvena také Inspekce ministra vnitra ČSSR. Její organizační řád byl vydán RMV ČSSR č. 65/1971. Nově se mezi hlavními úkoly objevuje:

- Inspekce prošetřuje upozornění podaná senáty soudů podle zák. č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění zák.č. 70/1970 Sb.;
- analyzuje, prověřuje a dokumentuje poznatky soustředěné k podezřelé činnosti příslušníků útvarů FMV v průběhu let 1968–69.

Nové organizační řády IMV ČSSR byly vydány rozkazy ministra vnitra ČSSR č. 8/1976 a 33/1980.⁵ – Písemnosti z fondu A 8 pocházejí z let 1953–72 (ale reagují i na starší případy), ve fondu A 8/2 jsou uchovávány materiály z let 1951–81.

Obsah fondů: A 8: stížnosti, žádosti a upozornění odsouzených nebo obviněných na nesprávný postup orgánů bezpečnosti, prokuratur a soudů, porušení socialistické zákonnosti, šetření jednotlivých případů podle požadavků prokuratur a soudů, žádosti odsouzených osob o obnovu soudního řízení, o přezkoumání jejich trestné činnosti, o úplnou nebo částečnou rehabilitaci, o odškodnění za nezákonnou vazbu, žádosti o milost, zprávy o provedených prověrkách u útvarů MV, vojsk MV a nápravných zařízení MV. – A 8/2: plnění závěrů XII. sjezdu KSČ v činnosti IMV, šetření žádostí osob odsouzených nebo vyšetřovaných v období 50. let podaných za účelem rehabilitačního řízení podle zák. č. 82/1968 Sb., materiály týkající se nezákonné činnosti příslušníků SNB v souvislosti se vstupem vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v r. 1968,⁶ šetření okolností případů sebevražd příslušníků SNB, hodnocení morálně-politického stavu příslušníků IMV ČSSR, plány práce + vyhodnocení činnosti inspekce, kádrové rozkazy náčelníka IMV. – Lze říci, že tyto fondy jsou důležitým doplňkem fondů vyšetřovacích spisů, uložených v archivu operativních a vyšetřovacích spisů v Praze. Poskytují cenný obrázek o práci bezpečnostního aparátu zejména v 50. letech. Zajímavá je také skutečnost, že některé případy byly inspekci přešetřovány již v 50. letech, ale stížnosti osob byly tehdy uznány za neoprávněné. Teprve nové šetření v 60. letech shledalo pochybení. Jindy inspekce doporučila řešení ve prospěch neoprávněně odsouzených, ale její názor byl špičkami MV „zameten pod koberec“. U „inventáře“ fondu A 8 se vlastně jedná o jmenný a věcný rejstřík. Orientace je navíc poněkud ztížena tím, že jméno, kterým je inventární jednotka označena, může patřit poškozenému, stěžovateli (např. manželce, bratrovi apod.) nebo osobě, která se měla bezprávně dopustit. V současné době byly materiály inspekce digitalizovány a probíhá jejich

5 Autorka článku má sice všechny potřebné rozkazy k dispozici, ale detailní rozbor úkolů a organizace IMV ČSSR nejsou náplní tohoto článku. Protože si však tato tematika rozhodně zaslouží pozornost, připravuje autorka podrobnou studii, mapující organizační vývoj inspekce od jejího vzniku do 90. let včetně uvedení nejzajímavějších řešených případů, popř. podrobnějších zmínek o personálním obsazení.

6 Za „nezákonnou činnost“ je samozřejmě považován nesouhlas se vstupem a aktivitu s tím spojené. V jednom přípřístku, který je v AMV Brno-Kanice k dispozici, je podán také rozbor trestných činů, kterých se dopustili příslušníci cizích armád na našem území.

vytěžování – to znamená, že se pořizuje databáze všech jmen, která těmito písemnostmi procházejí.

Rozsah fondů: A 8 79 kantonů (9,48 bm); A 8/2 73 kantonů (8,76 bm).

Fond A 9 – Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby

Původce fondu, časový rozsah: Ve fondu jsou uloženy písemnosti z činnosti I. náměstka MV plk. Jana Záruby a jeho předchůdce plk. Josefa Kudrny z let 1956–68 (jednací protokoly začínají rokem 1949). – J. Kudrna byl I. náměstkem MV od r. 1956 do r. 1965, kdy se stal ministrem vnitra. Tehdy ho ve funkci nahradil dosavadní náměstek MV pro Veřejnou bezpečnost J. Záruba a zastával ji do svého odvolání v červnu 1968. I. náměstek zejména zastupoval ministra vnitra ve vládě, v rezortu i mimo něj, řídil některé správy MV (konkrétně II., III, IV., V., VI., VII., VIII.), Hlavní správu tiskového dohledu, krajské správy MV a správu Sboru nápravné výchovy, koordinoval práci mezi jednotlivými složkami, poradními orgány a odborným aparátem MV. Jeho sekretariát se dále podílel na kontrole a koordinaci závažných případů rozpracovávaných kontrarozvědkou, koordinaci a prověrce dezinformační činnosti operativních správ MV, vyřizování stížností občanů na práci orgánů operativy StB a stížností příslušníků MV a vyřizování podání Ministerstva spravedlnosti k žádostem odsouzených osob o udělení milosti.

Obsah fondu: Kromě písemností útvarů, které I. náměstek řídil, zde najdeme také materiály I. správy MV (rozvědky), Inspekce MV, Správy kádrů MV, správ vyšetřování StB a VB, Vnitřní správy MV, statisticko-evidenčního odboru MV, IV. zvláštního odboru MV, studijní skupiny MV, Ústřední publikační správy aj. – Podstatnou částí fondu jsou plány práce + vyhodnocení činnosti útvarů MV a KS MV. Tyto archiválie jsou o to důležitější, že v samotných fondech krajských správ (viz níže) se z tohoto období (tj. konce 50. let a 60. let) zachovaly pouze zřídka. Další významější tematickou skupinu tvoří stížnosti a upozornění občanů na tzv. závadovou činnost některých osob. V menší míře se pak setkáváme s dokumenty k mezistátnímu jednání a spolupráci s bezpečnostními sbory jiných států (zejména SSSR), zprávami z prověrek a kontrol u útvarů MV, SNB a SNV, problematikou ochrany státního a služebního tajemství, písemnostmi k akcím, emigraci, ke stavu kriminality, k trestné činnosti, šetření činnosti osob za okupace, k agentuře, cizím rozvědkám, finančním záležitostem, organizaci některých útvarů MV, SNB a SNV, ke kádrové politice, školství, požární ochraně, pasové agendě, vězeňství, k tiskovému dohledu aj.

Rozsah fondu: 48 kantonů (5,76 bm).

Fond A 11 – Federální Ministerstvo vnitra – odbor pro mezinárodní styky

Původce fondu, časový rozsah: Oddělení pro zahraniční styk MV (tzv. oddělení „S“) bylo do r. 1953 součástí sekretariátu MNB. V tomto roce bylo začleněno jako samostatný referát do sekretariátu Hlavní správy StB. Vyřizovalo operativní dožádání pro jednotlivé správy MV včetně KS MV s tzv. lidovědemokratickými státy a SSSR, mělo

na starosti péči o hosty z bezpečnostních aparátů těchto států, prověřování čs. občanů zaměstnaných na zastupitelských úřadech uvedených států, povolování uzavření manželství čs. občanů s cizinci, udělování státního občanství, povolování pobytu a zaměstnání příslušníkům lidovědemokratických států u nás, popř. jejich vyhošťování. – Ještě v témže roce (1953) bylo oddělení pro zahraniční styk začleněno do Vnitřní správy MV a přišlo o některé ze svých úkolů. V r. 1962, při přejmenování Vnitřní správy MV na sekretariát MV, se setkáváme s názvem zahraniční oddělení sekretariátu MV.⁷ V r. 1970 byl zřízen odbor pro mezinárodní styky FMV.⁸ – Dochované archiválie pocházejí z let 1958–69.

Obsah fondu: Jedná se převážně o korespondenci mezi bezpečnostními sbory Bulharska, Maďarska, Německé demokratické republiky, Polska, Rumunska, SSSR a v malé míře také Albánie, Číny, Mongolska a Vietnamu a dokumenty odboru pro mezinárodní styky FMV. Po obsahové stránce jde zejména o písemnosti k zastupitelským úřadům a diplomatům, Svobodné Evropě, NATO, konferencím, obchodním zástupcům, novinářům, studentům, cizím státním příslušníkům, emigraci, akcím, cizím rozvědkám, agentům, vnitropolitické situaci v různých zemích, okupaci, vyhoštění osob, prověření totožnosti osob, šetření k osobám, identifikaci mrtvol, trestné činnosti, firmám, emigraci a k církvím.

Rozsah fondu: 54 kartonů (6,48 bm).

Fond A 12 – Bezpečnostní složky MV

Původce fondu, časový rozsah: Tento fond nemá jediného původce – jedná se o písemnosti různých bezpečnostních složek z let 1918–51. – Většinou jde o dokumenty Ministerstva vnitra z let 1945–50, v menší míře o archiválie Ministerstva národní bezpečnosti, část tvoří materiály 1. pluku NB, Hlavního velitelství SNB, Zemského velitelství SNB, SNB útvaru 9600 aj.

Obsah fondu: Ve fondu se odrážejí změny, k nimž došlo v organizaci bezpečnostních složek jednak po válce a jednak v souvislosti se zřízením krajů.⁹ Písemnosti se týkají zejména působnosti a organizace Hlavního velitelství SNB, prezidia pro bezpečnost, okresních velitelství NB, velitelství oddílů StB (a vůbec SNB a StB obecně), ustanovení o bezpečnostních referátech, zřizování a rušení stanic SNB, zřízení krajských velitelství SNB a StB, zrušení zemských a oblastních útvarů SNB, organizace MV, problematiky civilní ochrany, školství, státních hranic a zrušení donucovacích pracoven.

Rozsah fondu: 16 kartonů (1,92 bm).

7 Toto oddělení pak v následujících letech patřilo buď pod sekretariát MV, nebo Vnitřní správu MV v závislosti na tom, jak tyto součásti měnily svůj název.

8 Jeho úkoly již neuvádíme z důvodu časového rozsahu fondu.

9 Ke 31. 12. 1948 byla zrušena zemská velitelství SNB v Praze, Brně, Bratislavě + expozitura v Ostravě, zemské kriminální ústředny a zemské úřadovny StB tamtéž. Nově vznikla krajská velitelství StB a krajská velitelství NB.

Fond A 13 – Sekretariát náměstka ministra vnitra ČSSR plk. JUDr. Františka Vaška

Původce fondu, časový rozsah: Se jménem Františka Vaška jsme se setkali již ve fondu A 7 – v září 1968 se stal nástupcem Viliama Šalgoviče ve funkci náměstka MV pro StB. Zpočátku řídil Správu rozvědky, Hlavní správu StB, Správu operativní techniky a Správu vyšetřování StB. V květnu 1969 pod něj přešlo řízení nově vytvořeného útvaru – Federální správy Zpravodajské služby (FS ZS). Tato správa sestávala z Hlavní správy rozvědky, Hlavní správy kontrarozvědky, Hlavní správy VKR, Správy zpravodajské techniky a Správy sledování a měla plnit zvláštní úkoly při ochraně ČSSR, federálních orgánů a institucí. Kromě toho byly náměstku Vaškovi svěřeny také Správa ochrany stranických a státních činitelů, cizinecký odbor, zpravodajský odbor FSZS a sekretariát stálé komise pro ochranu utajovaných skutečností. V listopadu 1969 mu byla odňata Hlavní správa rozvědky, která podléhala přímo ministrovi vnitra ČSSR. – Fond obsahuje převážně archiválie z r. 1969 (část písemností sekretariátu NMV Vaška byla totiž zapracována do fondu A 7).

Obsah fondu: Ve fondu jsou uloženy zejména plány práce útvarů FS ZS, bezpečnostní opatření k výročí srpnových událostí, zprávy o státobezpečnostní situaci, opatření k zajištění vnitřní bezpečnosti, zajištění prezidentské amnestie, spolupráce zpravodajských složek spřátelených zemí, zprávy o emigraci příslušníků čs. rozvědky a o činnosti čs. emigrace v zahraničí, problematika ochrany státního tajemství, návrh na řešení koncepce vyšetřování, mezistátní jednání a sjednávání mezinárodních smluv, písemnosti kádrové, z oboru spojení, pasové a vízové agendy, k cestám do zahraničí, dezinformační činnosti, radiokontrarozvědné službě, zpravodajské technice, přehled o propuštěných příslušnících FS ZS, poznatky k čs. občanům, cizím státním příslušníkům, k čs. a cizím zastupitelským úřadům, rozbor politiky Vatikánu, některá usnesení PÚV KSČ a vlády ČSSR, znalecké posudky aj.

Rozsah fondu: 8 kartonů (0,96 bm).

Fond A 14 – Zemské velitelství SNB Praha

Původce fondu, časový rozsah: Předchůdci Zemského velitelství SNB Praha byly Zemské četnické velitelství v Praze a Inspektorát uniformované policie v Čechách. První kroky k vybudování nového poválečného bezpečnostního aparátu učinila vláda již při svém jednání v Košicích. Dne 29. 6. 1945 vydal ministr vnitra výnos o organizaci MV a výnosem Ministerstva vnitra z následujícího dne byly vyhlášeny zásady organizace SNB. Na Ministerstvu vnitra bylo zřízeno Hlavní velitelství SNB, v jednotlivých zemích působila zemská velitelství SNB v čele se zemskými veliteli. Zemského velitele SNB Praha ustanovoval na návrh hlavního velitele SNB a se souhlasem Zemského národního výboru v Praze ministr vnitra. Zemské velitelství SNB Praha podléhalo

jednak Hlavnímu velitelství SNB, jednak Zemskému národnímu výboru v Praze.¹⁰ – Na tomto místě nelze podávat přehled všech reorganizací, kterými tento útvar prošel. Jen pro představu, co měl vlastně na starosti, uvedeme alespoň v kostce organizaci z prosince 1945, která platila relativně nejdéle, do konce roku 1947: Do užšího štábu patřil zemský velitel SNB, jeho zástupci, náčelník štábu, 1. a 2. pobočník a osvětové oddělení. Širší štáb tvořilo I. oddělení (organizace, bezpečnostní služba, školy a výcvik, studijní komise), II. oddělení (zpravodajství, spoje), III. oddělení (motorová vozidla, výzbroj), IV. oddělení (věci osobní a trestní), V. oddělení (hospodářská agenda, účtárna, sklady). Pomocný úřad pak zahrnoval podatelnu, pisárnu, výpravnu, spisovnu a tiskárnu. – Zemská velitelství SNB byla zrušena k 31. prosinci 1948 v souvislosti s novým krajským zřízením. Jejich agenda přešla jednak na příslušné KNV – krajská velitelství Národní bezpečnosti, jednak na Ministerstvo vnitra. Likvidace ZV SNB Praha probíhala v 1. čtvrtletí 1949. – Materiály ve fondu uložené pocházejí z let 1945–49.

Obsah fondu: Také tento fond je z badatelského hlediska atraktivní pro ty, kteří se zabývají poválečnými dějinami – obsahuje různé výnosy a nařízení, hlášení a situační zprávy z pohraničí, nálezy o prohlídkách jednotlivých stanic SNB, statistické přehledy o činnosti, různá hlášení podřízených útvarů i souhrnné zprávy, písemnosti k četnictvu, bezpečnostním opatřením, ilegálním přechodům hranic, banderovcům, dislokaci, personálnímu obsazení a početním stavům, partyzánům, kolaborantům, letectvu SNB, zbraním, cizincům a cizincům, šetření k osobám. Fond rovněž obsahuje materiály škol a výcvikových středisek SNB.

Rozsah fondu: 136 kartonů; 153 knih (19,2 bm).

Fond A 15 – Zemské velitelství SNB Brno

Původce fondu, časový rozsah: Na Moravě byly četnictvo, uniformovaná i neuniformovaná státní policie, správní služba, Národní stráž a Inspektorát uniformované a neuniformované protektorátní policie sloučeny v jeden úřad, nazvaný Národní bezpečnostní stráž pro Moravu v Brně. Podléhaly mu Národní bezpečnostní stráž pro Moravu – venkov, NBS Brno, NBS Moravská Ostrava a NBS Olomouc. V červenci 1945 přebírá veškerou agendu Národní bezpečnostní stráže pro Moravu Zemské velitelství SNB Brno. Toto velitelství mělo v Ostravě expozituru. Stejně jako ZV SNB v Praze bylo ZV SNB Brno zrušeno k 31. prosinci 1948. – Dochované písemnosti jsou převážně z let 1945–48, ale objevují se mezi nimi i přesahy (1923–49).

Obsah fondu: Ve fondu se setkáme hlavně s výnosy a směrnicemi pro výkon služby, rozkazy, věstníky kriminální služby, spisy týkajícími se zřízení a činnosti škol, indexo-

10 Více o organizaci SNB v prvních letech jeho existence viz KVAPILOVÁ, Iva: *Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejněbezpečnostní (resp. pořádkovou a kriminální) složku*. In: *Sborník Archivu MV*, č. 1, Praha 2003, str. 68–90.

vými kartami příslušníků SNB, personálním obsazením stanic SNB, vojenskými mapami aj. Zajímavostí jsou návrhy na vyznamenání příslušníků Stráže obrany státu.

Rozsah fondu: 99 kartonů; 164 knih (17,4 bm).

Fond A 17 – Hlavní velitelství SNB

Původce fondu, časový rozsah: Hlavní velitelství SNB vzniklo na základě výnosu Ministerstva vnitra ze dne 30. června 1945. Organizačně patřilo do Ministerstva vnitra jako jedno z jeho oddělení. V jeho čele stál jako hlavní velitel důstojník SNB, jmenovaný na návrh vlády prezidentem republiky. Do působnosti Hlavního velitelství SNB spadala zejména organizace SNB, spojovací a zpravodajská služba, zabezpečení státních hranic, osvěta, kulturně-politická výchova a odborný výcvik příslušníků SNB, osobní záležitosti příslušníků SNB, výzbroj a výstroj, motorová vozidla, lékařská péče a intendantní služba. – Materiály fondu nepokrývají celé období existence HV SNB, ale pouze roky 1945–47, písemnosti z r. 1948 jsou ojedinělé. Kromě spisů HV SNB se zde setkáme také s dokumenty z činnosti Generálního velitelství uniformované policie.

Obsah fondu: Také zde (stejně jako ve fondech zemských velitelství) jsou uloženy situační zprávy a hlášení o bezpečnostních poměrech včetně pohraničí, informace pro ministra vnitra, různá znění zákona o národní bezpečnosti, zprávy o činnosti četnictva za okupace, písemnosti k dislokaci útvarů SNB, trestné činnosti aj.

Rozsah fondu: 56 kartonů; 53 knih (9 bm).

Fond A 18 – Zpravodajský odbor Federální správy Zpravodajské služby

Původce fondu, časový rozsah: O vzniku Federální správy Zpravodajské služby jsme se zmínili v informacích k fondu A 13. Zpravodajský odbor FS ZS byl pomocným orgánem náměstka MV ČSSR pro řízení FS ZS. Připravoval podklady pro řízení, zpracovával souhrnné informace pro vedení MV ČSSR, státní a stranické orgány, kontroloval činnost útvarů FS ZS a plnil funkci sekretariátu kolegia náměstka MV ČSSR. Zpravodajský odbor FS ZS byl zrušen ke dni 28. ledna 1971. – Fond obsahuje písemnosti z let 1969–70.

Obsah fondu: Ve fondu jsou uloženy zejména různé plány práce a zprávy o činnosti, plány zahraničních služebních cest a mezinárodních styků, plán publikační činnosti FS ZS, zprávy o státobezpečnostní situaci, o činnosti církve v ČSSR, o emigraci příslušníků MV do ciziny, spolupráce s bezpečnostními složkami spřátelených zemí, mezistátní jednání na úrovni ministerstev vnitra, správ a odborů MV, opatření k ochraně státního tajemství, ke kontrarozvědné ochraně čs. ekonomiky a čs. ozbrojených sil, statuty útvarů, kádrové záležitosti, školství v SNB, zápisy ze schůzí koordinační rady kontrarozvědek a ze schůzí kolegia náměstka MV ČSSR, šetření poznatků a stížností aj.

Rozsah fondu: 4 kartony; 2 kartotéky (0,65 bm).

Fond A 19 – Sekretariát náměstka ministra vnitra pro vojska genmjr. Ludvíka Hlavačky a plk. Karla Peprného

Původce fondu, časový rozsah: Sekretariát náměstka ministra vnitra pro vojska vznikl v lednu 1955 a příslušným náměstkem se stal náčelník Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže L. Hlavačka. Jeho nástupcem byl v letech 1962–65 K. Peprný. Náměstkovi MV pro vojska podléhala velitelství Pohraniční stráže a Vnitřní stráže. V souvislosti s převodem těchto součástí z působnosti Ministerstva vnitra pod Ministerstvo obrany byl sekretariát dnem 1. ledna 1966 zrušen. – Fond obsahuje jednací protokoly z let 1952–65 a písemnosti z let 1957–65 (s jednou výjimkou z r. 1951).

Obsah fondu: Kromě poznatků o „*metodách nepřátelské špionáže namířené proti ČSSR*“ se ve fondu setkáme zejména s písemnostmi, týkajícími se ochrany státních hranic. Najdeme zde např. vyhodnocení činnosti zpravodajského odboru HS PS včetně zpravodajské práce v PS a vyhodnocení činnosti Pohraniční a Vnitřní stráže, směrnice o součinnosti PS a VB k zajištění spolehlivé ochrany státních hranic a bezpečnosti v pohraničním území, směrnice k prověřování branců, materiál z jednání velitelů pohraničních jednotek ČSSR a NDR, školství ve vojskách MV, změny v organizaci jednotek a útvarů PS a VS, dohodu mezi MV, MNO ČSSR a PLR o společné pohraniční kontrole, činnost zabezpečovacích jednotek KS MV a centrály MV, zřizování nových pohraničních přechodů, změnu statutu hraničního a zakázaného pásma, statut velitelství PVS, působnost velitelství útvarů VS, úkoly týlové služby MV, ochranu státního a služebního tajemství a otázky kázně a příslušnosti vojenských soudů pro vojska MV, stížnosti, písemnosti k civilní obraně.

Rozsah fondu: 9 kantonů (1,08 bm).

Fond A 20 – Sekretariát náměstka ministra vnitra ČSSR plk. JUDr. Jaroslava Voseckého

Původce fondu, časový rozsah: Sekretariát J. Voseckého vznikl na základě RMV ČSSR č. 5/1971. Náměstkovi byla podřízena Správa sledování (IV. správa), Správa ochrany stranických a ústavních činitelů (V. správa), Správa zpravodajské techniky (VI. správa) a letecký oddíl FMV. J. Vosecký byl z funkce náměstka odvolán dnem 31. prosince 1972. IV. a VI. správa přešly pod NMV ČSSR genmjr. ing. Jána Hanuliaka, V. správa pod ministra vnitra ČSSR ing. Radko Kasku a letecký oddíl FMV pod NMV ČSSR plk. Dr. Jaroslava Šilhavého. – Jak vyplývá z výše uvedeného, materiály fondu pocházejí z let 1971–72.

Obsah fondu: Také obsah písemností je dán náplní práce součástí, které J. Vosecký řídil. Jedná se např. o organizační řády IV., V. a VI. správy, směrnice o sledování, spolupráci radiokontrarozvědných služeb MV ČSSR a MStB NDR, směrnice o součinnosti V. správy s útvary výkonného aparátu FMV a národních MV při zabezpečování ochrany stranických a ústavních činitelů ČSSR a zahraničních představitelů, zrušení a přidělení zvláštních průkazů MV a modrých světél v silničním provozu,

o ochraně objektů zvláštní důležitosti v Praze orgány VB, zásady zajišťování vědeckotechnického rozvoje v MV, o opravách letecké techniky v leteckém oddíle FMV aj.

Rozsah fondu: 2 kartony (0,24 bm).

Fond A 21 – Správa spojení FMV

Původce fondu, časový rozsah: Existence tohoto útvaru byla dána skutečností, že Ministerstvo vnitra zřizovalo a udržovalo v činnosti telekomunikační zařízení mimo jednotné čs. telekomunikační síť k bezpečnostním účelům a pro tuto spojovací službu vytvářelo také příslušné právní normy a předpisy. – Spojovací služba prošla po r. 1948 řadou organizačních změn. V rámci prezidia pro bezpečnost existoval spojovací referát jako součást technického oddělení BP/11, v r. 1950 je spojovací služba převedena pod odbor BA (= Velitelství StB). U MNB ji měl na starosti spojovací sektor, později spojovací odbor MNB. V letech 1953–64 existoval spojovací odbor MV. Následně je zřízena VII. správa MV, přebírající úkoly spojovacího odboru MV a VI. zvláštního odboru MV. V r. 1966 vzniká Správa spojení MV, do níž je začleněna kromě VII. správy také bývalá Zvláštní správa MV (šifrová služba). V r. 1969 je Správa spojení zrušena, nahrazuje ji odbor pro řízení spojení MV ČSSR a zároveň se opět osamostatňuje šifrová služba. V témže roce vznikají správy spojení také na úrovni obou republik. V r. 1971 byla (po krátké existenci odboru spojení FMV) vytvořena Správa spojení FMV. – Fond obsahuje písemnosti z let 1952–75.

Obsah fondu: Najdeme zde plány, zápisy z porad, dohody, směrnice, písemnosti k srpnu 1968, radioobraně, telefonním ústřednám a sítí, utajení telefonního a telegrafního spojení apod.

Rozsah fondu: 25 kartonů (3 bm).

Fondy A 22 a A 22/II – Správa tělovýchovy a vrcholového sportu

Původce fondů, časový rozsah: V r. 1952 začala v rámci MNB působit tělovýchovná a sportovní organizace Sokol Rudá hvězda. Ten byl časem nahrazen dobrovolnou sportovní organizací Rudá hvězda a v r. 1956 vznikl na Ministerstvu vnitra tělovýchovný odbor MV, který řídil služební a dobrovolnou tělesnou výchovu. V r. 1962 přebírá starost o tělovýchovu v MV odbor bojové a tělesné přípravy MV, který je v r. 1966 začleněn do Kádrové a organizační správy MV. V ní měl služební tělesnou přípravu spolu s bojovou přípravou na starosti školský odbor, zatímco dobrovolnou tělesnou výchovu zabezpečovalo oddělení tělovýchovy a sportu. V důsledku vzniku federace je v r. 1969 zřízen Tělovýchovný odbor MV ČSSR, přejmenovaný v r. 1971 na Tělovýchovný odbor FMV. V r. 1974 byl zrušen a místo něj byla vytvořena Správa tělovýchovy a vrcholového sportu FMV, pod níž mj. spadala také střediska vrcholového sportu. Jejím úkolem bylo ve vymezeném rozsahu řídit a zabezpečovat služební tělesnou přípravu, zájmovou dobrovolnou tělovýchovu a výkonnostní sport u útvarů SNB a vojsk MV i v tělovýchovných jednotách Rudá hvězda. V r. 1988 byl útvar přejmenován na Správu tělovýchovy a vrcholového sportu SNB, později na Správu

FMV pro tělovýchovu a vrcholový sport a posléze se stává 4. sekcí II. divize FMV – sekcí tělovýchovy a vrcholového sportu. Po zániku ČSFR byl ustanoven odbor tělesné přípravy a sportu MV ČR.¹¹ – Ve fondu A 22 jsou uloženy materiály z let 1954–76, ve fondu A 22/II z let 1969–94.

Obsah fondů: Písemnosti z těchto fondů umožňují případným badatelům nejen poznání dějin tělovýchovy a sportu v MV, ale také úspěchů čs. a českých sportovců obecně, protože řada z nich působila právě v rámci STVS. Setkáme se zde s rozkazy náčelníka a materiály pro jednání jeho štábu, plány práce, materiály k organizačním záležitostem – organizačními řády, směrnicemi a statuty, tabulkami složení a počtů, předávacími protokoly, spisy k poradám a konferencím, bezpečnostními opatřeními, plány mezinárodních sportovních styků, písemnostmi k různým spartakiádám, přeborům, závodům a turnajům, k TJ RH, s dokumenty týkajícími se tělesné zdatnosti a tělesné přípravy, s administrativními a ekonomickými záležitostmi, zprávami z kontrol, dokumenty k trestné činnosti a přestupkům příslušníků STVS, ke kádrové práci a písemnostmi jednotlivých středisek vrcholového sportu.

Rozsah fondů: A 22 43 kantonů (5,16 bm); A 22/II 61 kantonů (7,32 bm).

Fond A 23 – Sekretariát Komise na ochranu státního tajemství

Původce fondu, časový rozsah: V r. 1964 byla zřízena stálá Komise na ochranu utajovaných skutečností MV ČSSR (tzn. skutečností tvořících státní tajemství). V jejím čele stál předseda – náměstek ministra vnitra ČSSR. Ochranu státního, hospodářského a služebního tajemství zabezpečovala také Hlavní správa tiskového dohledu, která byla v r. 1967 přejmenovaná na Ústřední publikační správu. Ta byla v r. 1968 zrušená a část jejích zaměstnanců přešla do konzultačních středisek v Praze a Bratislavě. Posléze došlo ke spojení těchto pracovišť se sekretariátem stálé Komise na ochranu utajovaných skutečností. Jako funkční útvar FMV byl sekretariát Komise na ochranu státního tajemství zřízen v r. 1971. Zajišťoval dokumentaci na jednání komise, zpracovával odborné podklady právní úpravy ochrany státního, hospodářského a služebního tajemství a zabezpečoval koordinaci v této oblasti, plnil úkoly na publikačním úseku. Sekretariát komise byl zrušen v r. 1974. V témže roce vznikl u II. správy FMV odbor ochrany státního tajemství. O tři měsíce později přešla problematika ochrany státního tajemství pod XI. správu FMV. – Písemnosti fondu pocházejí z let 1947–77.

Obsah fondu: Z hlediska věcných skupin můžeme písemnosti fondu rozdělit na činnost sekretariátu Komise na ochranu státního tajemství, zasedání komise, seznamy utajovaných skutečností, přehledy utajovaných výzkumných, vývojových a výrobních úkolů, normy vydané k problematice ochrany utajovaných skutečností pro Federální

11 Více o organizaci STVS FMV a jejích nástupců viz PTÁČNÍKOVÁ, Světlana: *Organizační vývoj Správy tělovýchovy a vrcholového sportu FMV a jejích nástupců v letech 1974–1993*. In: *Sborník Archivu MV*, č. 1, Praha 2003, s. 100–108.

shromáždění, vlády, kolegium MV ČSSR, poskytování odborné pomoci hromadným sdělovacím prostředkům apod.

Rozsah fondu: 27 kartonů (3,24 bm).

Fond A 24 – Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Štefana Demjana

Původce fondu, časový rozsah: Š. Demjan zastával funkci náměstka MV v letech 1956–68. Postupně řídil IV., V., VI., VII. a IX. správu MV, Správu pasů a víz, Správu vyšetřování MV, Zvláštní správu MV, spojovací odbor MV, I., II., III., V. a VI. zvláštní odbor MV, štáb CO státu, Správu nápravně výchovných ústavů a věznic MV, Hlavní správu požární ochrany. – Část písemností tohoto fondu pochází ještě z doby jeho předchůdce plk. Karla Košťála, takže jejich časové rozpětí zahrnuje období let 1954–68.

Obsah fondu: Převážná část archiválií pochází od součástí, které Š. Demjan řídil. Ve fondu najdeme plány práce a zprávy o činnosti některých útvarů MV, usnesení vlády ČSSR, Vojenské komise obrany, prověrky, statuty, kádrové záležitosti, operativní a mezirezortní porady, materiály generální prokuratury a Ministerstva spravedlnosti, korespondenci s ÚV KSČ, pasovou a vízovou agendu, písemnosti týkající se vyšetřování StB, armády, civilní obrany, Sboru nápravně výchovy, spojů, hlavní inspekce požární ochrany, cest do zahraničí (povolení, omezení a zamítnutí), vystěhovalectví, zastupitelských úřadů, cestovního ruchu, amnestie prezidenta republiky, operativní techniky, stížností, emigrace, zahraničních novinářů, odsouzených osob, trestné činnosti aj.

Rozsah fondu: 30 kartonů (3,6 bm).

Fond A 26 – Kádrová správa FMV Praha

Původce fondu, časový rozsah: Správa kádrů MV byla vytvořena v r. 1953. Při své činnosti se řídila služebním předpisem MV-kádr-I-1 (*Základní ustanovení o práci s kádry*). V r. 1963 se správa rozšířila o odbor školství. V r. 1966 vzniká Kádrová a organizační správa MV, do níž byla začleněna Správa kádrů MV a odbor bojové a tělesné přípravy. K další reorganizaci došlo v r. 1969 v souvislosti s vytvořením federace. Namísto dosavadní Kádrové a organizační správy se objevuje personální a organizační odbor MV ČSSR. Kádrové správy existovaly také na republikových ministerstvech vnitra. Nová změna přichází již v r. 1970 – personální a organizační odbor je nahrazen Kádrovou a školskou správou FMV. V r. 1972 byla tato správa zrušena a nahrazena Kádrovou správou FMV (úsek vědy a školství přešel pod Správu vědy a školství FMV). – Fond obsahuje písemnosti z let 1965–82.

Obsah fondu: Setkáme se zde hlavně s plány práce, zprávami o činnosti, zprávami z porad ke kádrové práci, očistou bezpečnostního aparátu, seznamy propuštěných, vyloučených a vyškrtnutých příslušníků SNB a vojsk MV, zprávami o emigraci blízkých příbuzných příslušníků SNB, stanoviskem vedení MV a náčelníků KS SNB k závěrům prosincového a lednového pléna ÚV KSČ z let 1967–68, zprávami o státobez-

pečnostní situaci v ČSSR, bezpečnostními opatřeními k výročí srpnových událostí, mezistátními jednáními a smlouvami a dokumenty z oblasti archivní a spisové služby, služebními předpisy, písemnostmi k ochraně státního a služebního tajemství, organizací, systemizaci a vývoji početních stavů v SNB a vojskách MV, k výběru nových příslušníků SNB, ke školství.

Rozsah fondu: 16 kartonů (1,92 bm).

Fond A 27 – VI. správa SNB (Správa výkonné zpravodajské techniky)

Původce fondu, časový rozsah: Operativní techniku měla na starosti IX. správa MV. K podstatné organizační změně této součásti dochází v r. 1955, kdy se z ní vydělily dva odbory, které měly nadále existovat jako samostatné odbory MV. Šlo o V. zvláštní odbor (radiorozvědku a radiokontrarozvědku) a VI. zvláštní odbor (rušičky). IX. správu po této změně tvořilo pět odborů a Výzkumný ústav MV. V r. 1964 dostala správa operativní techniky nové krycí označení – VI. správa MV. Její součástí byl kromě již zmíněného Výzkumného ústavu MV také Rezortní útvar technického rozvoje MV (RÚTR MV). V r. 1967 byl RÚTR MV začleněn do Vnitřní správy MV a v r. 1969 byl zrušen. V témže roce se Správa zpravodajské techniky stává jedním z útvarů Federální správy Zpravodajské služby, zřízené v r. 1969 (viz informace k fondu A 13). FS ZS zanikla k 1. 1. 1971 a Správa zpravodajské techniky existuje nadále jako VI. správa. V r. 1977 byly ze VI. správy zřízeny: Správa výkonné zpravodajské techniky (VI. správa FMV) a Technická správa FMV, jejíž součástí se stal Výzkumný ústav FMV.¹² – Ve fondu jsou uloženy písemnosti z let 1950–83.

Obsah fondu: Archiválie se týkají organizačního uspořádání IX. a VI. správy, nej-různějších směrnic, návrhů a plánů výzkumných a vývojových úkolů, zpráv o činnosti, najdeme zde rozkazy náčelníka, dohody, knihy stálé služby, materiály k srpnovým událostem. Badatelskou zajímavostí je určité výpověď emigranta Josefa Frolíka, bývalého příslušníka I. správy, v podvýboru senátu USA včetně jeho pamětí.

Rozsah fondu: 46 kartonů (5,52 bm).

Fond A 28 – Správa kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti (XIV. správa SNB)

Původce fondu, časový rozsah: XIV. správa SNB byla zřízena k 1. lednu 1981. Jejím úkolem byl boj proti terorismu, leteckému pirátství, záškodnictví a narkomanii. Se-stávala ze speciálních zásahových jednotek a kontrarozvědných výkonných odborů. Pozdější organizační řád uváděl jako jeden z úkolů vést v sestavě vojsk MV v sou-činnosti s vojsky ČSLA boj se speciálními výsadečnými skupinami. K potlačení a lik-vidaci trestné činnosti používala XIV. správa odborně vycvičené útvary zvláštního určení, které byly dislokovány v Praze a Bratislavě, ale mohly operovat po celé

12 Podrobněji k operativní technice viz POVOLNÝ, Daniel: *Operativní technika v rukou StB*, Praha 2001.

republice, a také speciální prostředky a výzbroj včetně letové techniky. XIV. správa SNB byla zrušena k 30. 11. 1985. – Dobou existence XIV. správy je dán i časový rozsah fondu, jedná se o léta 1981–85.

Obsah fondu: Ve fondu najdeme organizační strukturu XIV. správy včetně tabulek složení a počtů, rozkazy a metodické pokyny náčelníka XIV. S SNB a zápisy z jeho štábů a operativních porad, roční plány činnosti + jejich vyhodnocení, plány služební přípravy, materiály z mezinárodních porad a jednání k problematice terorismu, ochrany civilního letectví a letišť, převaděčským organizacím, materiály k prověrkám, dohody o součinnosti, různé směrnice, zajišťování speciálních kurzů a výcviků, mimořádná bezpečnostní opatření k význačným výročím a událostem, plány zahraničních styků, zprávy o mimořádných událostech aj.

Rozsah fondu: 27 kartonů (3,24 bm).

Fondy A 30 a A 30/2 – III. správa SNB – Vojenská kontrarozvědka

Původce fondu, časový rozsah: Základy pro vznik vojenské kontrarozvědky položilo obranné zpravodajství, které vzniklo v armádě v r. 1945. V r. 1950 byla zřízena Hlavní informační správa MNO a tu v r. 1951 nahradilo Velitelství vojenské zpravodajské služby, které podléhalo ministrově národní bezpečnosti. V r. 1952 se Velitelství vojenské zpravodajské služby stává Hlavní správou vojenské kontrarozvědky. Jsou zřízeny správy VKR (u vojenských okruhů), oddělení VKR (u divizí a krajských vojenských správ) a referáty VKR (u útvarů). Po zrušení MNB přechází Hlavní správa VKR pod Ministerstvo vnitra a stává se VI. správou MV. Jejím hlavním úkolem bylo zajistit státní bezpečnost v čs. ozbrojených silách. V r. 1964 obdržela nové krycí označení – a sice III. správa MV. V r. 1966 byla začleněna do znovuzřízené Hlavní správy StB (a převzala také kontrarozvědnou ochranu Pohraniční stráže), v r. 1969 do Federální správy Zpravodajských služeb. Po jejím zrušení v r. 1971 se opět osamostatnila. – Písemnosti uložené ve fondu vznikly v r. 1954–71.

Obsah fondu: Podstatnou část zaujímají dokumenty, týkající se komise pro vypracování *Akčního programu čs. kontrarozvědky a VKR* z r. 1968 včetně připomínek jednotlivých útvarů, dále pokusy o ustavení různých stavovských organizací v ČSLA (Svazu vojáků z povolání), plány práce, rozborů činnosti, vyhodnocení operativní situace, svodky, archiválie k trestné činnosti příslušníků armády i občanských zaměstnanců, ke státobezpečnostní situaci, k činnosti VKR v průběhu srpnových událostí v r. 1968, přehledy zběhnutí do ciziny v l. 1968–69. – Fond A 30/2 obsahuje rozkazy náčelníka centrály VKR, deníky spisů a účetní knihy centrály, jednací protokoly, deníky spisů, účetní knihy orgánů VKR ve vojenských okruzích, armádách a útvech pozemních a leteckých sil ČSLA, deníky spisů OVKR brigád a praporů VS MV, deníky spisů OVKR a pokladní knihy OVKR pohraničních brigád MNB (MV) a brigád PS.

Rozsah fondu: A 30 33 kartonů (3,96 bm); A 30/2 403 kartonů (48,36 bm).

Fond RV – Rozkazy, věstníky, služební pomůcky

Původce fondu, časový rozsah: Jak už vyplývá z názvu fondu, jedná se vlastně o sbírku nejrůznějších rozkazů, pokynů, směrnic, brožur apod. Jejím základem se staly dva přírůstky, doplněné o písemnosti, dochované na jednotlivých pracovištích BIS v kraji po bývalé StB. Nejedná se o ucelené řady, protože pro složky MV byly důležité pouze ty rozkazy, pokyny apod., které aktuálně platily – ty, které byly zrušeny, se skartovaly. Pokud se tedy někde dochovaly zrušené interní akty řízení např. z 50. let, bylo to proto, že je někdo prostě „zapomněl ve skříni“. Kompletní řady rozkazů a nařízení MV jsou uloženy v pražském oddělení AMV (Na Struze). Přes tuto torzovitost je fond RV hojně využíván pracovníky archivu i badateli. – Fond obsahuje písemnosti z let 1946–91.

Obsah fondu: Ve sbírce jsou uloženy rozkazy MNB, MV a náčelníků (HS StB, HS VB, Hlavní správy kontrarozvědky, Správy vojsk MV, II., IV. a XIV. správy SNB aj.) nařízení MV, věstníky (FMV, MV ČSR, správy spojení, ekonomické a technické správy FMV, VI. správy SNB, náčelníka IX. správy FMV aj.), sbírky pokynů (Správy vyšetřování StB, HS StB, Hlavní správy požární ochrany MV aj.), služební předpisy, studijní materiály pro studující VŠ SNB, informační věstníky, zpravodaje, sborníky a bulletiny, metodické pokyny, zákony, referáty, brožury k dějinám bezpečnostního aparátu apod.

Rozsah fondu: 71 kantonů (8,52 bm).

* * *

U dalších fondů, jejichž signatury začínají písmeny **E**, **B** a **D**, nebudeme již podrobně popisovat každý jednotlivý fond – to by bylo skutečně úkolem pro důkladného archivního průvodce, ale o archiváliích pojednáme všeobecně – pro získání základní představy to bude určitě dostačující.

Inventář označený **E 1 – Sběrné, internační, pracovní tábory a tábory nucených prací** je sdruženým inventářem, zahrnujícím řadu fondů. Tyto fondy jsou nazvány dle svého původce (viz následující soupis):

Název fondu: Ministerstvo vnitra – Správa TNP Praha

Značka fondu: E-1

Celkem bm: 14,5

Časový rozsah: 1948–51

Název fondu: Ministerstvo vnitra – Zmocněnec Správy TNP Brno

Značka fondu: E-2

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1948–50

Název fondu: Ministerstvo vnitra – Zmocněnec Správy TNP Ostrava

Značka fondu: E-3

Celkem bm: 0,2

Časový rozsah: 1949–50

Název fondu: Ministerstvo národní bezpečnosti – Správa nápravných zařízení Praha

Značka fondu: E-4

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1950–53

Název fondu: Ministerstvo vnitra – Správa internačních, sběrných a pracovních středisek Praha

Značka fondu: E-6

Celkem bm: 15

Časový rozsah: (1936) 1945–49 (1951)

Název fondu: Zemský národní výbor Praha – Zemský velitel internačních středisek v Čechách

Značka fondu: E-7

Celkem bm: 10,3

Časový rozsah: 1945–49

Název fondu: Tábor nucených prací Lešany

Značka fondu: E 1

1

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1948–51

Název fondu: TNP Všebořice

Značka fondu: E 1

1–1

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Svatý Jan pod Skalou

Značka fondu: E 1

2

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1950

Název fondu: TNP Kladno-Dřín

Značka fondu: E 1

3

Celkem bm: 0,22

Časový rozsah: 1948–51

Název fondu: TNP Kladno-Dubí

Značka fondu: E 1

3–1

Celkem bm: 0,37

Časový rozsah: 1948–50

Název fondu: TNP Příbram-Vojna

Značka fondu: E 1

11

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP České Budějovice

Značka fondu: E 2

1

Celkem bm: 0,22

Časový rozsah: 1948–50

Název fondu: TNP Jáchymov-Nikolaj

Značka fondu: E 3

3

Celkem bm: 0,12 bm

Časový rozsah: 1950–51

Název fondu: TNP Jáchymov-Plavno

Značka fondu: E 3

3–1

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1950–51

Název fondu: TNP Hřebený

Značka fondu: E 3

9

Celkem bm: 0,17

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Široké Třebčice

Značka fondu: E 4

3

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: Oblastní sběrné středisko Liberec

Značka fondu: E 4

5

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1946–51

Název fondu: TNP Dlažkovice

Značka fondu: E 4

6

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Dolní Jiřetín

Značka fondu: E 4

8

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1948–49

Název fondu: TNP Stárkov

Značka fondu: E 5

5

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–50

Název fondu: TNP Pardubice

Značka fondu: E 5

6

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1948–51

Název fondu: TNP Brno

Značka fondu: E 6

2

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–53

Název fondu: TNP Oslavany

Značka fondu: E 6

3

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–50

Název fondu: TNP Valtice

Značka fondu: E 6

4

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Gottwaldov

Značka fondu: E 6

5

Celkem bm: 0,5

Časový rozsah: 1946–54

Název fondu: TNP Hodonín

Značka fondu: E 6

6

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1950

Název fondu: TNP Uherčice

Značka fondu: E 6

10

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Znojmo

Značka fondu: E 6

13

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949

Název fondu: TNP Jaroslavice

Značka fondu: E 6

13–1

Celkem bm: 0,17

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: Kárný a pracovní tábor Znojmo

Značka fondu: E 6

13–2

Celkem bm: 0,36

Časový rozsah: 1945

Název fondu: TNP Třinec

Značka fondu: E 7

2

Celkem bm: 0,72

Časový rozsah: 1949–50

Název fondu: TNP Lazy u Orlové

Značka fondu: E 7

3

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1948–49

Název fondu: TNP Ostrava-Vítkovice

Značka fondu: E 7

7

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1949–51

Název fondu: TNP Mírov

Značka fondu: E 7

9

Celkem bm: 0,12

Časový rozsah: 1950–51

Patrně není třeba se o internačních, sběrných a pracovních táborech a táborech nucených prací detailně rozepisovat – jednak se s touto problematikou setkává řada dalších archivářů, jednak je velmi erudovaně rozebrána v publikacích vydaných Slezským ústavem Slezského zemského muzea v Opavě.¹³ Následující řádky jsou tedy pouze stručným shrnutím pro ty, kteří se v uvedených pojmech přece jen příliš neorientují.

Po osvobození vzniklo na řadě míst na 500 různých „táborů“, kde byli soustředěni

13 Viz STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*, Opava – Šenov u Ostravy 1996, a BORÁK, Mečislav, JANÁK, Dušan: *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*, Opava – Šenov u Ostravy 1996.

jednak Němci, jednak osoby podezřelé nebo obviněné z činů proti republice. Tábořová soustava jako taková se zformovala v období srpna a září 1945. Na přelomu října a listopadu víme o cca 300 táborech. Ústřední správu vykonávalo zvláštní oddělení MV. U ZNV vznikla internační oddělení (popř. zemská velitelství táborů), velké pravomoci měly i ONV. Ke konci roku 1945 se ustálily tři typy táborů – internační (pro osoby, které měly být mimořádnými lidovými soudy souzeny pro činy dle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb.), sběrné (v těch byli soustřeďováni Němci před odsunem) a pracovní (pro ty, kteří byli přiděleni na práce dle dekretu č. 71/1945 Sb.). Internační střediska byla postupně redukována na jedno v každém kraji a po odezdání internovaných do vyšetřovací vazby zanikala. S tím, jak pokračoval odsun Němců, končila také sběrná a pracovní střediska. Některá ovšem byla v provozu ještě v r. 1948 i později.

Písemnosti k internačním, sběrným a pracovním střediskům jsou uloženy ve fondech E-6 a E-7. Jen výjimečně bude mít badatel úspěch, pokud mu půjde o vyhledání nějaké konkrétní osoby, která v daném táboře pobývala. Ale jak ze zkušeností víme, dostane se mu podnětných (a mnohdy dosud neznámých) informací k jednotlivým táborům, i když pátrání v uvedených fondech leckdy připomíná pověstné hledání jehly v kupce sena. Často totiž, pokud se hledají poznatky k nějakému táboru, je třeba projít několik kartonů, obsahujících dokumenty k nejrůznějším táborům z celé republiky. Fondy nejsou uspořádány podle táborů, ale víceméně tematicky – najdeme zde archiválie ke zřízení a činnosti jednotlivých středisek, jejich přehledy, osobní spisy osob, které v nich byly zaměstnány, měsíční zprávy, žádosti osob o propuštění, zprávy z prohlídek ve střediscích, přiděl vozidel, lůžkovin, obuvi, šatstva, dřeva, výstroje a výbroje pro střediska, seznamy válečných zajatců ve střediscích, hlášení o útěcích, situační plány, účty a hospodářské záležitosti všeobecně, oběžníky, směrnice a pokyny. Velmi užitečná je korespondence mezi ZNV Praha a jednotlivými NV ve věci středisek a zejména písemnosti k likvidaci středisek – hlavně protokoly sepsané k jejich rušení, protože často shrnují celou historii daného střediska.

Některých objektů, v nichž byly umístěny internační, sběrné a pracovní tábory, pak využily tábory nucených prací. Ty byly zřízeny na základě zákona č. 247/1948 Sb. a měly být do nich zařazeny:

1. Osoby, vyhýbající se práci nebo ohrožující výstavbu lidovědemokratického zřízení nebo hospodářský život, a osoby, které jim to umožňují (což mohli být – jak upozorňuje M. Borák – tuláci, absentéři, opilci a prostitutky, ale i bývalí podnikatelé či statkáři a kritici a odpůrci režimu obecně).
2. Osoby právoplatně odsouzené soudem pro některý z činů uvedených v zákonech č. 231/1948 Sb. na ochranu lidovědemokratické republiky, č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu a podobných pletich, č. 27/1947 Sb. o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu a č. 165/1946 Sb. o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.

3. Osoby, které se dopustily správních předsudků a u nichž bylo vysloveno, že si trest na svobodu, delší než 3 měsíce, neodpykají v donucovací pracovně, ale v TNP (týkalo se to např. neoprávněného přechodu státních hranic a rozhodoval o tom ONV).

O zařazení osob uvedených v bodě 1. a o délce pobytu osob uvedených v bodě 2. rozhodovaly tříčlenné komise jmenované krajskými národními výbory. O svém rozhodnutí vyhotovovaly komise písemný výměr. TNP se staly zdrojem levné pracovní síly pro podniky. V polovině r. 1949 existovalo v našich zemích 15 táborů, koncem téhož roku 26 táborů. Zákon č. 247/1948 Sb. byl zrušen k 31. 7. 1950 a TNP začaly být postupně likvidovány, takže k 1. listopadu 1951 existovaly pouze 4, poslední byl zrušen počátkem roku 1954.

Pokud jde o řízení TNP, mělo je na starosti oddělení BP/10 na prezidiu pro bezpečnost MV. V říjnu 1949 se změnilo na Správu TNP, o rok později na 6. sektor (vězeňský) MNB. Když byly k 1. 6. 1951 TNP předány Ministerstvu spravedlnosti, řídil je referát TNP v oddělení Vel/5 na velitelství SVS. V Brně a Ostravě existovali zmocněnci pro otázky TNP.

Ve fondu Správy TNP jsou uložena zejména různá hlášení z táborů, životopisy osob, zařazených v TNP, kartotéka zařazených osob,¹⁴ situační zprávy, materiály k akci KK-T-43, dotazníky chovanců TNP, kartotéka příslušníků, kteří vykonávali službu v jednotlivých TNP, návrhy a výměry komisí, žádosti zařazených apod.

Ve fondech jednotlivých TNP se nejčastěji setkáme s rozkazy a pokyny, seznamy propuštěných a přemístěných osob, posudky, věcmi hospodářsko-účetními, různou korespondencí a organizačními záležitostmi příslušníků. Zvláště upozorňujeme na materiály TNP Mírov, v němž byli internováni bývalí důstojníci čs. armády.

Inventář označený **E 2 – Správa vězeňské stráže** obsahuje tyto fondy:

Ministerstvo spravedlnosti – Správa vězeňské stráže Praha;

Krajské oddělení nápravných zařízení Brno;

Útvar nápravného zařízení Brno – Maloměřice;

Útvar nápravného zařízení Kunovice;

Útvar nápravného zařízení Zbýšov;

Velitelství oddílu Správy vězeňské stráže Uherské Hradiště.

Na tomto místě se nebudeme zabývat organizačním vývojem Sboru uniformované vězeňské stráže ani jednotlivými útvary nápravných zařízení, protože vývoj vězeňství v dané době je zpracován v rámci grantového projektu *Retribuční vězni a české vě-*

¹⁴ Jedná se vlastně o kartotéku písemností, které se k dané osobě a jejímu pobytu v TNP vztahovaly, ale je velmi cenná, protože z ní lze někdy vyčíst, kdy došel výměr o zařazení, zda osoba žádala o propuštění, kam byla přemístěna, kdy došlo k propouštění potvrzení apod.

zeňství 1945–1955, jehož výsledky již byly publikovány¹⁵ (některé relevantní studie jsou dostupné i na Internetu).

Písemnosti těchto fondů pocházejí z let 1945–52 (ovšem vyskytují se tu i priora z r. 1922). Jedná se hlavně o přehledy věznic, prohlídky a kontroly ve věznicích, stížnosti vězňů, výkazy, zprávy z okresních a krajských soudů, útky vězňů, stravování vězňů, odsun vězňů německé národnosti, hlášení o počtech vězňů v jáchymovských táborech apod. Některé fondy ústavů nápravných zařízení obsahují také osobní spisy vězňů a knihy vězňů.

Poslední velkou skupinou jsou **fondy správ Státní bezpečnosti na krajských správách SNB a oddělení StB na okresech, označené signaturou B, a krajských a okresních útvarů pasů a víz, označené signaturou D.**

V r. 1945 byly u zemských velitelství SNB zřízeny zemské ústředny StB, u oblastních velitelství SNB vznikly oblastní ústředny StB a u okresních velitelství SNB okresní úřadovny StB. Postavení a úkoly StB vymezil zákon č. 149/1947 Sb. ze dne 11. července 1947 o národní bezpečnosti. StB měla provádět vyšetřování, zatýkání osob, domovní prohlídky, zabývala se především vyšetřováním trestné činnosti z doby okupace a retribuční. Zákon o národní bezpečnosti byl novelizován zákonem č. 286/1948 Sb. V souvislosti s vytvořením krajů k 1. 1. 1949 dochází ke zřízení krajských velitelství StB, na nižší úrovni pak existovaly oddíly StB (na okresech) a velitelství oddílu StB (v místech existence bývalé pobočky oblastní úřadovny StB).

Opětovné sloučení MV a MNB v r. 1953 se odrazilo také v reformě krajských a nižších útvarů StB. Krajská velitelství StB byla jako samostatná zrušena a spolu s dalšími útvary sloučena v krajské správy MV. Na okresech vznikla sloučením se složkou VB okresní oddělení MV. Významná změna v územním členění státu v r. 1960, kdy byl podstatně snížen počet krajů a okresů, znamenala také zánik příslušných KS MV a OO MV. V r. 1964 dochází k reorganizaci KS MV. V r. 1966 se krajské správy MV přeměnily na krajské správy SNB, v jejichž rámci vznikly správy StB. Jejich součástí na okresech byla oddělení nebo skupiny StB.

K 1. 1. 1975 byla provedena podstatná reorganizace správ StB na krajích. Ve stručnosti lze říci, že náplní práce I. odborů (řízených II. správou SNB) byl boj s vnějším nepřítelem, II. odborů (řízených X. správou) boj s vnitřním nepřítelem, III. odborů (řízených XI. správou) ochrana ekonomiky, IV. odborů (řízených IV. správou) sledování a VI. odborů (řízených VI. správou) operativní technika.

15 Viz např.: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955* (sborník z mezinárodního semináře k konaného dne 25. 10. 2000 v Praze), příloha časopisu *České vězeňství* č. 3/2001, Praha; *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955* (sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 28. – 29. 11. 2001 v Praze), Opava 2001; JANÁK, Dušan: *Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955*, Opava 2002.

V r. 1977 byly zřízeny okresní správy SNB a oddělení StB na okresech se stala jejich součástí. OS SNB byly řízeny KS SNB.¹⁶

Také inventáře označené signaturou **B** jsou sdružené. Obsahují vždy fond S-StB v kraji (dříve KS MV) a fondy příslušných oddělení a vysunutých skupin StB na okresech. Za základ byla přitom vzata územní reforma z r. 1960, proto je těchto inventářů sedm. Na ně navazují druhé díly (se dvěma výjimkami – II. díl inventáře S-StB Brno se bude zpracovávat a u S-StB Ostrava existuje již III. díl). Pro vaši informaci uvádíme číselné označení jednotlivých krajů:

- B 1 – S-StB Praha a Středočeský kraj
- B 2 – S-StB České Budějovice
- B 3 – S-StB Plzeň
- B 4 – S-StB Ústí nad Labem
- B 5 – S-StB Hradec Králové
- B 6 – S-StB Brno
- B 7 – S-StB Ostrava

Fondy útvarů existujících do r. 1960 jsou většinou samostatné (tzn. nebyly začleňny do fondu těch útvarů, které přebraly jejich úkoly – máme např. jak fond KS MV Plzeň, tak fond KS MV Karlovy Vary. Stejně tak je tomu u okresů.)

Kromě toho se v inventáři dané krajské správy nacházejí také útvary pasů a vÍz v kraji i na okresech (označené signaturou **D**), popř. rovněž oddělení pasové kontroly. V některých krajích a okresech působily útvary specifické – např. Správa MV Jáchymov – nebo odbory železniční dopravy.

Obecně lze říci, že výše uvedené materiály pocházejí z let 1945–90, ale existují i mnohem starší přesahy. Nezpracovány zůstávají materiály novější – konec 70. let a 80. léta. Ty byly přebírány od útvarů BIS v průběhu 90. let.

I. díly inventářů zahrnují starší období (do 60. let) a písemnosti se týkají zejména fašistických a nacistických stran a organizací (NSDAP, SD, Vlajky, HJ apod.), Gestapa a jeho konfidentů, odboje, prošetřování osob a partyzánských skupin, politických stran, církve, cizinců, protistátní činnosti, mládeže, banderovců, přechodů hranic, ohlasů obyvatelstva k různým událostem, odsunu Němců, najdeme zde např. také různé fotografie, listy branců Wehrmachtu nebo opisy rozsudků osob potrestaných MLS.

II. díly inventářů obsahují dokumenty ze 60. a 70. let (někdy ještě z počátku 80. let). Jedná se zejména o plány práce jednotlivých součástí + jejich vyhodnocení, porady včetně zpráv k jednotlivým bodům, zprávy ke státobezpečnostní situaci obecně nebo v souvislosti s nějakou událostí (volbami, sjezdem, výročím února 1948, srpna 1968

16 Podrobně k vývoji krajských a okresních útvarů StB viz FROLÍK, Jan: c. d.

apod.), rozborů k jednotlivým problematikám (např. k pravicově-oportunistickým silám, mládeži, chartistům), poznatky ke konkrétním osobám, informace k různým akcím, k agentuře, k emigraci apod., písemnosti k vnitřní organizaci a administrativě jednotlivých součástí, prověrky provedené na útvarech aj.

Materiály z 80. let se nacházejí v přírůstcích (s výjimkou útvarů S-StB Praha – ty jsou uloženy v pražském oddělení AMV Na Struze). Jde převážně o písemnosti, které neprošly skartačním řízením (nepočítáme-li likvidaci řady stěžejních dokumentů, zejména týkajících se boje s vnitřním protivníkem, v prosinci 1989) a zůstaly na jednotlivých součástech ve skříních a trezorech. Do archivu se tak dostaly materiály, které sice nemají trvalou vypovídací hodnotu a budou jednou vyřazeny, ale v současnosti mohou pomoci při objasňování některých konkrétních kauz. Dále upozorňujeme své kolegy archiváře na to, že právě v těchto přírůstcích se často setkáváme s dokumenty, které by u nás patrně nikdo nehledal – máme na mysli např. poměrně podrobné informace k podnikům, někdy včetně interních směrnic a dokumentace (např. k jaderné elektrárně Dukovany apod.). Je tomu tak proto, že jedním z úkolů StB byla tzv. kontrarozvědná ochrana ekonomiky.

Ve fondech útvarů pasů a víz jsou uloženy zprávy o činnosti, statistické rozborů emigrace, protokoly cestovních dokladů apod.

Tolik alespoň ve stručnosti k našim fondům. Tímto článkem jsme chtěli mimo jiné ukázat, že naše archiválie nejsou „top secret“, jak se často domnívá laická veřejnost; ve fondech Archivu MV ČR Brno-Kanice lze najít spoustu užitečných informací k nej-různějším tématům. Pokud jsme vzbudili váš zájem, popř. naznačili další možnost, kam se obracet nebo odkazovat badatele, pak přehled splnil svůj účel.

POUŽITÉ ZKRATKY

CO	Civilní obrana
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSSR	Československá socialistická republika
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FS ZS	Federální správa Zpravodajské služby
HS PS	Hlavní správa Pohraniční stráže
HS StB	Hlavní správa Státní bezpečnosti
HS VB	Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
HV SNB	Hlavní velitelství Sboru národní bezpečnosti
IMV	Inspekce ministra vnitra
KNV	krajský národní výbor
KR	kádrový rozkaz
KS MV	krajská správa Ministerstva vnitra
MLS	mimořádný lidový soud
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MSStB	Ministerstvo Státní bezpečnosti
MV	Ministerstvo (ministr) vnitra
NB	Národní bezpečnost
NBS	Národní bezpečnostní stráž
NDR	Německá demokratická republika
OO MV	okresní oddělení Ministerstva vnitra
ONV	okresní národní výbor
PLR	Polská lidová republika
PS	Pohraniční stráž
PÚV KSČ	předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa
PVS	Pohraniční a Vnitřní stráž
RMV	rozkaz ministra vnitra
SAP	Sborník archivních prací
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNZ	Správa nápravných zařízení
SNV	Sbor nápravné výchovy
SR	Slovenská republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
S-StB	správa Státní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
STVS	Správa tělovýchovy a vrcholového sportu
TJ RH	tělovýchovná jednota Rudá hvězda

TNP	tábor nucených prací
TR	tajný rozkaz
VB	Veřejná bezpečnost
VKR	vojenská kontrarozvědka
VS	Vnitřní stráž
VŠ SNB	Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti
ZNV	zemský národní výbor
ZV SNB	Zemské velitelství Sboru národní bezpečnosti

VARIA

Hlavní správa vojenské kontrarozvědky – III. správa SNB – a zpřístupňování dokumentů vzniklých její činností v souladu se zákonem č. 107/2002 Sb.

Jitka Pourová

Dnem 20. 3. 2002 nabyl účinnosti zákon č. 107/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, a některé další zákony (dále jen „zákon“). Účelem zákona je co nejširší odhalení praxe komunistického režimu při potlačování politických práv a svobod vykonávané prostřednictvím tajných represivních složek totalitního státu. Zákon umožňuje zpřístupnit pronásledovaným osobám dokumenty o jejich pronásledování a zveřejnit údaje o vykonavatelích tohoto pronásledování a jejich činnosti.

Předmětem zpřístupnění a zveřejnění jsou dokumenty, které vytvořila a evidovala bývalá Státní bezpečnost v období od 25. 2. 1948 do 15. 2. 1990. Vzhledem k tomu, že StB byla začleněna do struktury Ministerstva vnitra, zpřístupňuje naprostou většinu těchto dokumentů odbor archivní a spisové služby MV. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (dále jen „HS VKR“) byla součástí StB, v její organizační struktuře nesla označení VI. správa, od roku 1964 III. správa SNB (StB, MV, FMV). Evidence jí vytvořených dokumentů i dokumenty samotné však byly od ostatních součástí StB oddělené a byly a dodnes jsou ve správě rezortu Ministerstva obrany. Proto i zpřístupňování dokumentů vzniklých činností HS VKR probíhá v rezortu MO.

Vznik Úřadu pro zpřístupňování dokumentů

K realizaci zákona v rezortu Ministerstva obrany ČR byl vydán dne 9. 8. 2002 *Úkolový list ministra obrany*, který obsahuje souhrn úkolů k vytvoření a zajištění činnosti Úřadu pro zpřístupňování dokumentů (dále též „ÚZD, úřad“).

Úřad pro zpřístupňování dokumentů oficiálně zahájil svoji činnost 1. 9. 2002. Je institucí s celostátní působností a je oprávněn zpřístupňovat dokumenty vzniklé činností HS VKR.

Vzhledem k tomu, že ÚZD nespravuje dokumenty, jež jsou předmětem zpřístupnění, spolupracuje úzce s jejich správci. Dále spolupracuje s orgánem Poslanecké sněmovny při posuzování dokumentů, které z důvodu hodného zvláštního zřetele mají být vyňaty ze zpřístupnění (případné poškození zájmů České republiky v mezinárodních stycích, jejich bezpečnostní zájmů anebo vážné ohrožení života osob). Při vyřizování žádostí o zpřístupnění dokumentů je ÚZD v kontaktu s odborem archivní a spisové služby MV.

Sídlo úřadu: Branické náměstí 2, 147 01 Praha 4 – Braník.

Adresa pro písemný styk: poštovní přihrádka 86, 147 01 Praha 4 – Braník.

Úřední hodiny: pondělí a středa 8.00 – 17.00 hod., úterý a čtvrtek 8.00 – 14.00 hod.

Podání žádosti o zpřístupnění dokumentů

Od 20. 9. 2002 úřad přijímá žádosti o zpřístupnění těchto dokumentů:

1. osobní svazek anebo svazek s osobními údaji vedený o osobě žadatele (§ 4 odst. 1 zákona),
2. osobní svazek anebo svazek s osobními údaji vedený o zemřelé osobě, pokud žadatel je osobou oprávněnou uplatnit právo na ochranu osobnosti zemřelého – manžel/-ka, syn, dcera (§ 4 odst. 2 zákona),
3. osobní svazek osoby evidované jako spolupracovník HS VKR, tedy evidované v kategorii agent, rezident, informátor, držitel propůjčeného bytu nebo držitel konspiračního bytu (§ 5 zákona),
4. svazek s osobními údaji – zejména objektové svazky vedené na vojenské útvary, školy, vojenská zařízení apod. (§ 5 zákona),
5. personální (kádrový) spis příslušníka HS VKR, který je obsažen v seznamu zveřejněném MO nebo jehož jméno je obsaženo ve zpřístupňovaném dokumentu (§ 4 a § 5 zákona).

Při podání žádosti o zpřístupnění jakéhokoli typu dokumentu musí být žadatelem fyzická osoba starší 18 let. Pokud žadatel podává žádost o zpřístupnění dokumentu vedeného o jeho osobě, musí být současně státním občanem ČR, který není ve výkonu trestu ani vazby.

Veškeré náležitosti, jež musí žádost obsahovat, jsou definovány v ustanovení § 8 zákona. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně dlouhý výčet položek, ÚZD doporučuje využít k podání žádostí formuláře. Na nich jsou veškeré požadované náležitosti již předtištěny a žadateli stačí jednotlivé rubriky vyplnit. Formuláře jsou k dispozici v úřadu nebo ke stažení na internetových stránkách MO (www.army.cz). Možná je samozřejmě též volná forma žádosti. Žádost musí mít písemnou formu a je třeba ji opatřit úředně ověřeným podpisem, pokud ji chce žadatel zaslat poštou na adresu úřadu. Úřední ověření podpisu není třeba, pokud žadatel podá žádost osobně v úřadu a prokáže se průkazem totožnosti. Informace týkající se podávání žádostí získají zájemci na telefonu 973 208 730 – 737. K 25. 3. 2005 úřad přijal 3 671 žádostí.

Vyřizování žádostí a zpřístupňování dokumentů

Po obdržení žádosti úřad prověří, zda žadatel i jeho žádost splňují podmínky dané zákonem. Správcům dokumentů je zaslána žádost o prošetření, zda dokumenty uvedené žadatelem existují. Úřad zašle kopii žádosti Ministerstvu vnitra – správci dokumentů ostatních správ SNB (mezi MV a MO existuje spolupráce, na jejímž základě jsou žádosti, adresované jednomu z ministerstev, zasílány také ministerstvu druhému, aby šetření v dochovaných evidencích všech správ SNB bylo úplné). Výsledky šetření

obdržené od správců dokumentů jsou analyzovány a následně je zpracována odpověď žadateli (MV odpoví žadateli samostatně).

Úřad vyřizuje žádosti písemnou odpovědí do vlastních rukou žadatele, v případě žádostí o zpřístupnění osobního svazku nejpozději do 90 dnů, u ostatních dokumentů v nejbližším možném termínu závisejícím na délce šetření v evidencích. Odpověď může být buď negativní – požadovaný dokument nikdy neexistoval, nebo pozitivní – dokument existuje a bude zpřístupněn, případně existoval, ale byl skartován nebo předán jiné součásti StB (popř. Slovenské republiky při delimitaci v roce 1992) a dnes již není v rezortu MO k dispozici (v takovém případě se žadatel z odpovědi dozví alespoň všechny údaje, jež bylo možné o dokumentu v evidenci zjistit, např. jeho druh, kdy byl veden apod.). Jestliže je šetřením zjištěno, že žadatel je osobou evidovanou jako spolupracovník HS VKR, sdělí mu úřad rovněž tuto skutečnost.

Poté ÚZD dokumenty určené ke zpřístupnění převede do elektronické podoby a upraví je v souladu s ochranou osobních údajů. Úprava spočívá ve znečitelnění některých údajů daných zákonem. Znečitelní se údaje o datu narození a bydlišti jiných osob, údaje o jejich soukromém a rodinném životě, jejich trestné činnosti, zdraví a majetkových poměrech. Pokud je zpřístupňovaným dokumentem kádrový (personální) spis příslušníka HS VKR, znečitelní se v něm také všechny údaje o osobách stojících mimo služební a veřejnou činnost příslušníka. Po úpravě se dokumenty uloží na elektronické médium a připraví se ke zpřístupnění oprávněnému žadateli. K 25. 3. 2005 úřad zdigitalizoval 402 dokumentů (o rozsahu 358 522 listů) a upravil 368 dokumentů, což představuje 92 628 listů. Porovnáním těchto čísel je dobře patrná rozdílnost rozsahu jednotlivých svazků, na němž je pak závislá doba potřebná k jejich úpravě.

Následně ÚZD písemně vyzve žadatele k seznámení se s dokumenty. Zpřístupnění dokumentů probíhá v budově úřadu a v termínu, který je stanoven ÚZD, popřípadě upraven podle časových možností žadatele. Žadatel se seznamuje s kopiemi dokumentů v elektronické podobě s pomocí pověřeného pracovníka úřadu. Při zpřístupnění může žadatel v textu narazit na osobu vedenou pod krycím jménem. Úřad mu je rozkryje, tedy sdělí pravé jméno osoby, pokud se jedná o osobu evidovanou jako spolupracovník HS VKR a pokud se v textu ke krycímu jménu vyskytuje další bližší identifikační údaj (např. registrační číslo). Žadatel si může vyžádat jednu kopii celého zpřístupněného dokumentu nebo jeho části za poplatek 5 Kč za 1 stranu dokumentu. Fyzická osoba, k níž je evidován osobní svazek nebo svazek s osobními údaji, může předat ministerstvu vlastní vyjádření k obsahu svazku nebo k faktu registrace v evidenci HS VKR. Toto její vyjádření se následně stane nedílnou součástí dokumentu a bude zpřístupňováno oprávněným žadatelům zároveň s dokumentem nebo záznamem o evidenci. V elektronické podobě vydaných evidenčních záznamů je existence těchto vyjádření a soudních rozsudků a usnesení týkajících se evidence osoby v registru svazků HS VKR vyznačena znakem * u jména dané osoby.

Pro žadatele je důležitá znalost ustanovení § 10d odst. 3 zákona, na jehož základě

Ministerstvo obrany není povinno ověřovat, zda údaje obsažené v dokumentech jsou přesné či pravdivé.

K 25. 3. 2005 úřad zpřístupnil dokumenty 210 žadatelům.

Zveřejnění evidenčních podkladů v rozsahu objektových svazků a svazků osob evidovaných jako spolupracovníci HS VKR – III. správy SNB

Dle ustanovení § 7 zákona vydal ÚZD k 20. 3. 2003 tiskem a na internetu evidenční záznamy ze zachovaných anebo zrekonstruovaných protokolů, svazků a dalších evidenčních pomůcek HS VKR. Mají podobu seznamu osob evidovaných jako spolupracovníci HS VKR a seznamu objektových svazků. V seznamu osob evidovaných jako spolupracovníci HS VKR (spolupráce v kategoriích agent, rezident, informátor, držitel propůjčeného bytu a držitel konspiračního bytu) jsou zaznamenány údaje o jménu spolupracovníka, datu a místě jeho narození, jeho krycím jménu, kategorii spolupráce (druh svazku), datu zavedení svazku, údaj o tom, kdo svazek zavedl a pod jakým registračním číslem, údaj o pohybu svazku a o datu jeho archivace včetně archivního čísla, případně o skartaci svazku, pokud bylo možné tyto údaje zjistit. V seznamu objektových svazků jsou zaznamenány údaje o názvu objektu, o datu zavedení svazku, jeho registračním čísle, pohybu a jeho archivaci včetně archivního čísla, případně skartaci svazku, opět pokud bylo možné tyto údaje zjistit.

Po rekonstrukci další části evidenčních záznamů, provedené na základě dostupných materiálů poskytnutých správcem dokumentů, vydal úřad v srpnu 2003 též *Doplňek č. 1* k původnímu vydání seznamů. Vzhledem k velké časové i technické náročnosti stále probíhá rekonstrukce dalších částí evidenčních záznamů a její výsledky úřad průběžně zveřejňuje na internetu jako *Doplňek č. 2*.

Základem pro zpracování seznamů byly registrační a archivní protokoly vedené HS VKR, které rozdělujeme na protokoly agenturní evidence a protokoly operativní evidence a které zahrnují údaje v časovém rozsahu od 16. 6. 1954 do 15. 2. 1990. Protokoly byly jednotnou evidencí StB: do registračních protokolů zapisovala údaje o nově zakládaných svazcích, do archivních protokolů potom údaje o svazcích ukládaných do archivu. Dnes protokoly ve správě MO poskytují souhrnný přehled o osobách a objektech evidovaných HS VKR. Práce s protokoly je také základem pro zjištění, zda určitý svazek vůbec existoval, a pokud ano, zda je zachován. Úřad rovněž pracuje se samotnými osobními a objektovými svazky a dohledává v nich potřebné informace s cílem potvrdit maximálně možnou věrohodnost publikovaných údajů, neboť úroveň čitelnosti protokolů je mnohdy velmi nízká.

V první fázi tvorby seznamů byla v registračních protokolech agenturní evidence vyhledána jména všech spolupracovníků evidovaných v kategoriích agent, rezident, informátor, držitel propůjčeného bytu a držitel konspiračního bytu a přepsána do elektronické podoby. Pokud chyběl u některých jmen údaj o kategorii spolupráce a zachovaly se osobní svazky vedené o těchto osobách, úřad dohledal kategorii přímo v nich. Následovalo prověření všech jmen v Informačním systému evidence obyvatel

MV ČR, neboť zákon ukládá zveřejnit pouze osoby s potvrzeným státním občanstvím ČR. Současně byly v registračních protokolech vyhledávány a do elektronické podoby přepisovány údaje o objektových svazcích. Výsledkem bylo zveřejnění 13 460 jmen osob evidovaných jako spolupracovníci a 1 881 záznamů o objektových svazcích. Více úřad v zákonné lhůtě do 20. 3. 2003 nestihl.

Tím však práce na seznamech neskončila. Následovala druhá fáze tvorby seznamů, která spočívala ve studiu archivních protokolů agenturní evidence. Ty jednak korespondují s protokoly registračními, lze v nich tedy ověřit správnost údajů přepsaných v první fázi. Dále však také obsahují údaje, které v registračních protokolech chybí. Jedná se především o přeregistraci v kategorii spolupráce, kterou příslušníci HS VKR z neznámých důvodů nevyznačili do registračního protokolu. (Např. osoba zaevidovaná v registračním protokolu původně jako důvěrník byla v průběhu spolupráce přeregistrována na agenta a v této kategorii byl její svazek archivován. Pokud se potvrdí české státní občanství, patří její jméno do zveřejněných seznamů.) Zvláště cenné jsou takovéto údaje v případech, kdy svazky vedené o daných osobách jsou již skartovány. Archivní protokol je tak jediným důkazem o druhu spolupráce. Výsledkem této druhé fáze bylo vydání *Doplňku č. 1* k původnímu vydání seznamů v srpnu 2003. V něm byly zveřejněny údaje o 1 757 dalších osobách evidovaných jako spolupracovníci.

Poté se úřad vydal na cestu další rekonstrukce evidenčních záznamů. Ta zahrnuje několik oblastí. Především bylo zahájeno zpracování registračních a archivních protokolů operativní evidence HS VKR. Z nich úřad sice v menším rozsahu, ale přece zjistil další jména osob evidovaných jako spolupracovníci. Postup vyhledávání byl shodný s výše popsáním.

Dále jsme se vrátili k protokolům agenturní evidence a zaměřili se v nich na tzv. „bílá místa“. Existují totiž záznamy, které neposkytují přesné údaje o vývoji druhu spolupráce v časové posloupnosti. Osoba byla např. zanesena do protokolu v roce 1960, druh svazku (kategorie spolupráce) uveden není. V jejím záznamu však následuje údaj o tom, že v roce 1970 byla přeregistrována do kategorie důvěrník. Úřad se tedy zabývá zjištěním, v jaké kategorii byla vedena v letech 1960–1970. Znamená to nejdříve vyhledat v protokolech všechny tyto neúplné záznamy, pak provést šetření přímo v osobním svazku vedeném o dané osobě (pokud je zachován), a pokud se potvrdí kategorie spolupráce náležející do seznamů, vyžádat ještě ověření státního občanství. Nutno říci, že tato oblast rekonstrukce protokolů se ukazuje jako velmi efektivní.

Další oblastí, kde lze narazit na dosud nezveřejněná jména spolupracovníků, jsou samotné svazky, jak osobní, tak (častěji) objektové. V nich jsou často uváděna jména osob s kategorií spolupráce. Zaměstnanci úřadu se věnují podrobnému studiu svazků, porovnávají jména těchto osob s již zveřejněnými seznamy. Zjistí-li, že jméno v seznamu chybí, provedou patřičná výše popsaná šetření a připraví jména ke zveřejnění. Tato několikasměrná fáze rekonstrukce je velice technicky i časově náročná, a proto

její výsledky zveřejňuje úřad průběžně zatím jen na internetu jako *Doplňek č. 2* k původnímu vydání seznamů. Prozatím obsahuje údaje o 416 osobách evidovaných jako spolupracovníci HS VKR.

Celkem bylo možné dosud zveřejnit údaje o 1 881 objektech a 15 633 osobách evidovaných jako spolupracovníci HS VKR. Údaje získané ze všech typů dokumentů jsou dostatečně průkazné pro jejich zveřejnění. Evidenční záznamy i jejich doplňky jsou k dispozici v elektronické podobě na internetu (www.army.cz). Jejich tištěnou podobu úřad distribuoval široké škále adresátů v rezortu MO ČR i mimo něj a zájemcům z řad občanů ČR. K vyzvednutí jsou i nadále v úřadu. Údaje obsažené v evidenčních záznamech je vhodné použít při vyplňování žádostí o zpřístupnění dokumentů jako identifikační znaky k požadovaným osobám a objektům.

* * *

V minulém čísle tohoto sborníku se k práci na seznamech a jejich vydání vyjádřil za MV Jan Frolík. ÚZD se připojuje k jeho výzvě „*Nedémonizujme seznamy. A nehledejme rovněž ‚kostlivce‘ ve skříních úředníků..., o což se snaží někteří publicisté. Je to ztráta času – žádný tam totiž není.*“ (Sborník Archivu MV 2/2004, s. 313). Zaměstnanci Úřadu pro zpřístupňování dokumentů se věnovali, věnují a budou věnovat rekonstrukci evidenčních záznamů s maximálním nasazením. Že jde o práci náročnou, navíc časově neomezenou, je zjevné z výše uvedeného. V seznamech, které Ministerstvo obrany vydalo, skutečně doposud nejsou uvedena jména úplně všech osob evidovaných jako spolupracovníci. Naprostá většina z nich již však je veřejnosti k dispozici. A doufáme, že popisem konkrétních postupů vzniku seznamů si veřejnost udělá o všech záležitostech s tím spojených přesnější představu.

Další nakládání se seznamy a údaji v nich obsaženými je již věcí individuální a subjektivní. Přesto úřad doporučuje všem „čtenářům“, aby fakt spolupráce u jmen jim známých osob, které v seznamech najdou, konfrontovali s údaji obsaženými v samotných svazcích. Jen studium konkrétního dokumentu totiž může podat objektivní posouzení všech okolností spolupráce.

Úřad má průběžně vydávat tiskem a na elektronických médiích také seznam personálních (kádrových) spisů příslušníků HS VKR zpřístupněných podle § 4 odst. 1 písm. b) bodu 2 zákona (na základě žádostí podaných žadateli, kteří objevili jméno příslušníka ve svazku vedeném o jejich osobě a požádali o jeho zpřístupnění). Podle tohoto seznamu bude možné, aby si i ostatní žadatelé podali žádost o zpřístupnění spisů těchto konkrétních příslušníků HS VKR. Seznam začne ÚZD tvořit ihned poté, kdy zpřístupní první personální spis. Celkově lze konstatovat, že zájem o zpřístupnění personálních spisů je výrazně nižší než zájem o zpřístupnění osobních nebo objektových svazků. Pravděpodobně je to i složitým postupem, který zákon stanovil pro možnost podání žádosti o zpřístupnění tohoto typu dokumentu. ÚZD předpokládá

zpřístupnění prvních personálních spisů a následnou tvorbu jejich seznamu na internetu přibližně do tří měsíců.

Zpřístupňování dokumentů HS VKR může napomoci jak laické, tak odborné veřejnosti seznámit se s úsekem české historie, který doposud není příliš zmapován. Pracovníci ÚZD rádi zodpoví všem zájemcům jakékoli dotazy týkající se zpřístupňování osobně v úřadu, telefonicky nebo elektronickou poštou (uzd@army.cz).

Židovka z Prahy v Americe (Vzpomínka na pražskou Židovskou obec)

Yveta Tausinger-Shanfildová

Když se to tak vezme, být česká Židovka v Americe je vlastně docela židovská situace. Jedno z velkých témat judaismu je přece věčné hledání (protože věčné ztrácení) domoviny, nějakého Jeruzaléma, kde už není nic než zřícenina Chrámu. Denodenní snění narušuje chod našich životů, ať už v kterékoliv zemi, snad i v té vysněné – nevím, sama jsem nikdy v takové nebyla. Ale ať už zakotví kdekoliv, Žid je zatížen dvěma vlastmi, nebo žádnou, nebo taky třemi, a to je zlé. Háček vězí nejen v rozporuplnosti pocitů Židů vůči většinové společnosti, přímo či nepřímo úměrné pocitům hlavního proudu vůči Židům, ale hlavně v pocitech, které Židé chovají sami vůči sobě. Zatímco každý takový poměr kolísá s každíčkou změnou počasí, rozpornost zůstává jedinou konstantou. Staré otázky dobra a zla, kdo není Žid, kdo je a co to vlastně znamená, nebo čím to, že tak dlouho přežíváme, zůstávají bez odpovědi.

Ale být česká Židovka v Československu byla vlastně taky docela židovská situace, třeba už tím, že ji nás zas tolik nezažilo. Za komunistů bývalo židovství sice taky rozporuplné, ale přitom prosté. Hitler vyhubil 85 % českých Židů, a tak i nás, té „druhé generace“, bylo málo. Členů Židovské náboženské obce bylo ještě méně. Z důvodů taky poměrně prostých.

Buď jste nevstoupili, protože jste se zdráhali vstoupit na oficiální členskou listinu a stát se tak snadným terčem Ministerstva vnitra, kterému se nelíbilo žádné náboženství, a židovské ještě méně. Ještě by si mysleli, že jste sionista, a sionismus byl něco jako satanismus.

Anebo jste nevstoupili ze stejného důvodu, ale s malou obměnou: abyste se nestali snadným terčem fízlů přímo na obci. To ovšem jenom než jste uhodli, kdo je kdo. Židovská náboženská obec se nakonec ani moc nelišila od jiných československých organizací. Tahle hra na slepou bábu občas nabírala vysoké obrátky, ale jestli ten překážkový běh byl více méně pouze věcí cviku, udělali jste to, co udělali naši: přihlásili sebe i děti, zaplatili minimální roční poplatky a plnou parou se zapojili do židovského života v Praze.

Ovšem i bez členství se dalo chodit na bohoslužby do Jeruzalémské synagogy, liberální tým, že ženy seděly na balkoně a ne za tlustou zdí jako v ortodoxní Staronové (kam tehdy chodili hlavně němečtí turisté) a že jsem v ní na svátek chanuka směla hrát při bohoslužbě na harmonium. Když jsem nehrála, pozorovala jsem malý hlouček věřících. Snad ne úplně věřících, ale aspoň se modlících. Já hebrejsky neuměla. Mo-

dlitební knížky byly v zrcadlovém vydání, jenže to byla hebrejšтина na jedné stránce a švabach na druhé. Občas přišlo i pár jiných dětí z „kile“. Jinak jen hrstka starých lidí. Ti plakali. „Proč brečí?“ ptala jsem se maminky, přesto, že jsem to stejně věděla. „Jom Kipur je smutný,“ vysvětlovala mi, „a oni vzpomínají na zemřelé.“

To jsem znala z obce. Skoro každý dospělý měl na předloktí vytetované číslo. Jenom naši ne. Maminka se s rodiči a sestrou schovávala na Slovensku v horách. Měli neuvěřitelné štěstí. Jen babička, bratrance a sestřenice, tety, strýcové a maminčin milý zahynuli v Osvětimi, Terezíně, v horách anebo jako partyzáni. Můj otec vyrostl v Rumunsku, ale s československým občanstvím. Němci je na čas nechali na pokoji jako občany cizího státu a zbytek války rodina přežila v nějakém bukurešťském sklepě. Většina lidí z obce takové štěstí neměla. Tak třeba šéfredaktor *Židovského věstníku* Rudolf Ilitis měl zúžený jícen, následek šoku, který utrpěl, když jednou u polívky v koncentráku zjistil, že jí krysí ocásek. Nebo jeho sekretářka, paní Holubová, měla kdysi dvě malé děti. Obě zahynuly v plynové komoře. Ještě po třiceti letech plakala, když vyprávěla, jak chtěla jít do plynu s nimi, ale manžel ji na kolenou prosil, aby to nedělala. Paní Hoffeová, která na obci pracovala v kuchyni, chodila hned po válce na nádraží k vlakům hledat dceru, než jí jedna známá řekla: „Jděte domů, paní Hoffeová, vaši dceru zastřelili Němci.“ Paní Seidlová, Hančina maminka, si z lágru přinesla berle. Pánovi v elegantním šedivém klobouku jsme tajně přezdívali „hroznový“, protože nám dával hrozny, ale do templu s námi nešel. Říkal: „Co bych tam dělal? Kde byl Bůh, když mi zabili syna?“ Pan Benda přežil a jeho manželka taky. Vyprávělo se, že se zbláznila a že ho bije. Ale on se o ni věrně staral. Bratra měl v Izraeli, ale nikdy nedostal povolení k návštěvě. Pan Roth ztratil v lágru celou rodinu. Aspoň myslím. Jako většina starších členů obce, i pan Roth se narodil v Mukačevu v době, kdy patřilo k Československu. Zůstal sám. Nebylo veselejšího, štedřejšího, hodnějšího a optimističtějšího člověka. Hezky zpíval, byl nábožně založený a znal spoustu jidiš písniček a hebrejských modliteb, které učil i nás děti. Podle politické situace byla naše malá skupinka střídavě povolená nebo zakázaná. Jednou jsme zpívat směli, pak zas ne, a někdy jsme dokonce směli podnikat jednodenní výpady za krásami přírody. To se užilo. Taky přišlo kraťounké období, kdy nás směl učit o náboženství a o svátcích. Někdy v sedmdesátých letech si vzal mladou muzikoložku, se kterou založil soubor Mišpacha. Ta kvete dodnes, i když se teď spíš skládá z dospělých členů a několika sympatizantů a je známá svými koncerty a nahrávkami. Hana Rothová ji však už nevede. Asi před dvěma lety zemřela, a rok po ní sám Mickey, do konce života veselý a mladistvý. Mišpachu vede jeho dcera Helenka, jedna z hrstky ortodoxních žen v Čechách.

Na židovské svátky, chanuku, tišebov a purim, obec pořádala večírky. Umělců, kteří na nich za dob hlubokého komunismu vystupovali, Židů i sympatizantů, bylo až kupodivu. (Sympatizant Jan Werich občas zašel i na oběd, po kterém mu paní Andresová usmažila palačinky.) My děti jsme přispívaly k programu. Já hrála na klavír, Jirka Hošek na cello, Lenka Hartlová zpívala. Zábava v hlavním sále potom pokračovala.

čovala a my jsme se jako šílenci honili renesančními chodbami obce. Všechno jsme věděli a všechno bylo hrozné k smíchu. Zabrousili jsme i do třetího patra, kde se asi dvě desítky studentů bavily nad jídlem, izraelským vínem vyškemraným od úřadů, před dohlížejícím podroušeným příslušníkem, který obtěžoval dívky.

Ze všeho nejlepší byl oběd ve všední den, s Werichem nebo bez. Z konzervatoře jsem to měla kousek a na obci jsem jedla skoro denně. Už si pamatuji jen paní Hoffeovou a paní Andresovou, vládnoucí masné košer kuchyni, kam nesmělo nic mléčného. Číšníci jsme odevzdali stravenku a zasedli k dobrému českému košer obědu. Buď u stolu pro děti a studenty, anebo s našima (maminka pracovala v ekonomickém oddělení a ve *Věsníku*, otec v kuchyni a v kultovém oddělení), kde různě sedávali třeba pan Roth, pan Benda nebo pan Neumann. Vyprávěli například, jestli se podařilo sehnat maso (košerák v Československu byl v Košicích, odkud se maso vozilo. Werich říkal: „Co máte s tím košer masem? To v Americe vezmou kus masa z obchodu, něco nad ním zabrumlají a už je zázrak.“). Ani příprava na svátek pesach nebyla jednoduchá. Úředníky bylo třeba uprosit, aby dovolili dovézt jídlo a náboženské náčiní z Izraele. Maminka časem vyvinula uprošování ve zvláštní umění. Úředníci nejen kapitulovali a většinu povolili, ale to už je maminka dohnala k slzám. Pak si o tom rodiče u stolu povídali, jen si dávali pozor, jestli není poblíž nějaký fízl. Pan Neumann si k nám jednou přisedl s obzvlášť nadšeným výrazem.

V Maislovce uviděl dva vousáče v černém, tehdy v Praze poměrně vzácné. Nenápadně se k nim přitočil a spiklenecky zašeptal: „Wus macht der Jid?“ Byli z New Yorku a do Prahy se přišli podívat za Golemem. Pan Neumann, šames ze Staronové synagogy, je místo za Golemem zavedl na obec. Taky měli hlad. Ptali se, jestli náš chleba pochází z košer pekárny. Nic nechápali. Ani nás, ani naši situaci. A snad ani svou, a jedině tím mi byli aspoň trochu sympatičtí. Odešli s nepořízenou, pochopitelně. Dodnes mi vrtá hlavou, kde a co asi ten den v socialistickém Československu jedli, co uznali za opravdu košer. Byli příznakem světa, který se samolibě nazývá „svobodný“. Když jsem v něm po letech sama zakotvila, uvízla jsem na mělčině staré obehnané pravdy, že všechno je jinak. Svou nábožností mi američtí Židé, z nichž většina nemá číslo vytetované ani na paži ani v podvědomí, připadají víc jako Američané než jako Židé. Svou českou zdrženlivostí mi čeští Židé připadají hrozně židovští. Kde jinde než mezi českými Židy by se mohla zrodit anekdota o tom, jak se malý Moric o Vánocích ptá tatínka, „A tatínku, gójové mají taky Ježíška?“ Jak to tedy vlastně bylo? A je? Je to stejné? Jiné? Zmizela rozpornost, nebo se jen posunulo její ohnisko?

Anebo je to prostě otázka změny bydliště? A toho, že místo pobytu českých Židů se mezitím taky proměnilo? A že konstanta nejistot není nakonec jen židovskou výsadou? Nedávno jsem se o téhle problematice bavila v Praze se třemi historiky, dvěma z nich židovského původu. Třetí se zvědavě ptal, jaké to vlastně je být Žid, co je to za pocit, za svět, prý si to vůbec neumí představit. Jedna odpověď zněla: „Vždycky tu byla strašná snaha nelišit se.“ Proč, to neřekl. Jeho kolegyně nám místo odpovědi

vyprávěla, že má dva pokřtěné syny a jednoho z nich začne posílat do Židovské školy v Praze. Prý mu to udělá dobře. Nakonec jsme skončili u Ignáta Hermanna. „Cože, to byl taky Žid?“ zeptala jsem se. „No jistě,“ řekl ten nelišící se pán. „Kdo jiný by napsal román s titulem *U snědeného krámu*?“

Jak dostat přes ucho...

Jan Frolík

Za více než čtyřicetiletou historii komunistické (a obávané) Státní bezpečnosti existuje pouze několik málo případů, kdy její příslušníci sehráli úlohu šašků v komedii, kterou sami zrežírovali. Na jeden z nich jsem upozornil již před časem. Šlo o hledání nacistických pokladů, údajně ukrytých na našem území na sklonku 2. světové války.¹ Tehdy příslušníci StB s vehemencí a neutuchajícím nadšením sehráli roli perfektních idiotů. Není ovšem bez zajímavosti, že zachovaný svazek dokumentující jejich veskrze marné (a podle mého přesvědčení i zbytečné) úsilí, totiž objektivní svazek Úkryty, se po zpřístupnění archivů bývalé StB stal předmětem mimořádného badatelského zájmu. Jak je zřejmé, zapálení a nesoudní jedinci se mezi námi vyskytují dodnes.

V této glose hodlám věnovat pozornost jiným vydařeným kiksům, jichž se Státní bezpečnost dopustila. K prvnímu došlo již v roce 1951, i když jeho počátky musíme hledat v prosinci roku 1950. Tehdy v rámci příprav na „kontrarozvědnou ochranu“ Mezinárodního filmového festivalu v Karlových Varech (13. – 30. 6. 1951) tehdejší karlovarské velitelství StB začalo s předvídavým předstihem vytipovávat hotely určené k ubytování zahraničních návštěvníků festivalu (tehdy šlo přirozeně pouze o pokrokové filmové umělce), aby do jejich pokojů mohla být nainstalována odposlechová technika. Tak došlo i na hotel Moskva (dříve i dnes opět Pupp). K ubytování zahraničních hostů bylo vyhrazeno třetí patro hotelu, ve kterém bylo vybráno osm pokojů, nejvhodnějších z technického hlediska.² V lednu 1951 zde pak byla odposlechová aparatura namontována.³ Akci řídil zástupce krajského velitele poručík Josef Dostal.⁴ Pak se však stalo něco, s čím nikdo nepočítal. „Napíchnuté“ pokoje se zalíbily

1 Srov. FROLÍK Jan, *Akte Kostel aneb která Státní bezpečnost ve svatém Vavřínečku poklad hledala a co nakonec našla*, In: *Dějiny a současnost*, č. 4/1995.

2 Srov. Archiv Ministerstva vnitra (dále jen AMV) Praha, f. 310/50/7, Výpověď Josefa Růžičky z 18. 9. 1951.

3 Tamtéž.

4 Josef Dostal (1916–2004; major) patří mezi osoby, jež média (často nepřesně) popisují jako typického příslušníka StB, přesně ve stylu komunistické hymny „my ničím nejsme, budme vším“. Původně pekařský dělník, za války totálně nasazený ve Škodovce, od května 1945 člen Revolučních gard, odkud v červnu 1945 přešel k SNB. V květnu 1945 se stal také členem KSČ. Po krátkém výcviku byl v r. 1948 převelen k tehdejší Oblastní úřadovně StB v Karlových Varech (od 1. 1. 1949 Krajské velitelství StB); zde krátce (jako velitel 1. oddělení) působil jako zástupce krajského velitele. V letech 1952–53 byl zařazen u oddělení StB Správy MV Jáchymov, poté se vrátil do Karlových Varů jako náčelník 3. oddělení. Po zániku Karlovarského kraje byl v dubnu 1960 jmenován náčelníkem okresního oddělení MV v Karlových Varech. V roce 1964 byl z této funkce odvolán (pro blíže nespecifikované „nedostatky v řízení“ a také špatný zdravotní stav) a přeložen do školy MV (v Ostrově nad Ohří, později ve Vykmánově). Do výkonných funkcí se již nevrátil, byl

i členům sovětské delegace, kteří se v některých z nich rozhodli ubytovat, prý proto, že v nich bydleli již o rok dříve a byli s nimi velmi spokojeni.⁵

Jak vyplynulo z pozdějšího vyšetřování vzniklého skandálu, ve čtyřech pokojích se ubytovali hosté z nejmilejších. V pokoji č. 354 se totiž na vlastní žádost ubytoval soudruh Lebeděv, pokoje č. 355, 356 a 357 byly z hlediska StB bez problémů, protože v nich byli ubytováni hosté z „kapitalistického západu“, ale v pokoji č. 358 bydlela soudružka Sucharevská a v pokojích č. 360 a 361 soudruh Semenov (zřejmě vedoucí sovětské delegace).⁶

Je jasné, že inspekční důstojníci, kteří tuto záležitost vyšetřovali, nakonec viníka najít museli – a také našli. Stal se jím velitel akce a zástupce krajského velitele Karla Kryla Josef Dostal. Ten se také v plném rozsahu doznal: „*je mi známo, že s. velitel vydal přísný zákaz provádění odposlechů, kde byly ubytováni sovětsí hosté*“, vypověděl do protokolu.⁷ Projevil i patřičnou lítost, když svůj poklesek dále hodnotil: „*jsem si plně vědom své viny a prohlašuji, že jsem nikdy neměl úmysl, aby [správně zřejmě abych – J. F.] státobezpečnostní práci v nových formách, které nás učí sovětsí lidé, obracel proti nim.*“⁸

Trest pro Josefa Dostala byl poměrně tvrdý: dvacet dnů prostého vězení s odůvodněním „*protože svým nezodpovědným jednáním dopustil, aby operativní technika byla zneužita proti hostům čs. vlády*“.⁹

Druhého obdobného přehmatu se Státní bezpečnost dopustila již o pár let později. V roce 1959 totiž II. správa Ministerstva vnitra zahájila celostátní akci Cesta, jejímž smyslem bylo identifikovat všechny hotely v tehdejší Československu, v nichž „*přes- pávali vojenští přidělenci kapitalistických států*“; v nich pak bylo instalováno odposle-

penzionován v dubnu 1971. Přestože odešel do starobního důchodu především ze zdravotních důvodů, léčebná moc karlovských zřídlel je zjevně záračná: dokázal si užívat důchodu po delší dobu, než se jistě podaří řadě z nás. Na závěr ještě poznámku: v své době to byl v Karlových Varech vlivný člověk – kromě funkce náčelníka OO MV byl též členem OV KSČ.

5 AMV Praha, f. 310/50/7, Výpověď stržm. Ladislava Lautekrance z 15. 9. 1951 (odpovídal za provoz odposlechových zařízení).

6 Tamtéž. Souhrnné hlášení velitele 4. sektoru (zpravodajská technika) Karla Smíška zástupci velitele StB Prchalovi 14. 9. 1951. Vyplývá z něho ovšem, že výpověď J. Růžičky, uváděná v pozn. 2, podle které z osmi pokojů byl odposlech nainstalován ve čtyřech, nebyla přesná. Ve skutečnosti jich bylo sedm. Smíšek také dodává, že cívky se záznamy odposlechů byly odeslány do Prahy, kde však byla nalezena pouze jedna (s hovorem v dánštině). Údajně tomu tak bylo proto, že „*hovor z cívky byl prý ihned smazán, takže není možné zjistit, co bylo na cívkách nahráno*“. Z přiložených svodek č. 2–8 lze však zjistit, že ve dnech 20. – 28. 6. 1951 byl odposlech zapnut i v pokoji č. 354 a že tedy StB odposlouchávala i soudruha Lebeděva. Je ovšem také možné, že na cívkách s odposlechy z pokoje č. 354 bylo zachyceno opravdu pouze ticho. Soudruh Lebeděv byl jistě ostřílený matador sovětského režimu a že je jeho pokoj odposloucháván, nejspíše předpokládal (byl na to z domova zvyklý). Případně možná v tichosti zaznamenával obsah hovorů, které vedl s cizinci, na předtištěné formuláře. Jeden takový (ovšem až z roku 1974) se v Archivu Ministerstva vnitra ostatně zachoval. Srov. AMV Praha, f. A 2/5, i. j. 521, Materiály o návštěvě delegace FMV v SSSR ve dnech 27. – 31. 5. 1974.

7 AMV Praha, f. 310/50/7, Výpověď Josefa Dostala z 15. 9. 1951.

8 Tamtéž.

9 Srov. rozkaz velitele Velitelství StB č. 102 z 24. 10. 1951. AMV Praha, Sběrka rozkazů velitele velitelství StB a náčelníka HS StB. – Dostalovo provinění bylo zjevně považováno za velmi vážné, protože nebylo (jak bylo jinak celkem běžné), později anulováno, nýbrž uvedený rozkaz zůstal v jeho personálním spisu založen dodnes.

chové zařízení a zařízení „pro vizuální pozorování“.¹⁰ Tak došlo i na (tehdy) nejlepší hotel v Bánské Bystrici Národní dům.¹¹ Bohužel tento hotel nenavštěvovali pouze vojenští přidělenci „kapitalistický stát“, nýbrž i jiní (a vlivní) hosté: „do jedné takové místnosti chodil i vedoucí tajemník krajského výboru KSČ [správně KSS – J. F.] ještě s dalšími významnými funkcionáři ve svém volném čase.“¹² A na světě byl další skandál. Následovalo šetření Inspekce ministra vnitra i příslušné stranické komise. Náčelník krajské správy Ministerstva vnitra Ján Pobeha¹³ byl odvolán z funkce a pro všechny případy byly prověřeny i stranické ubytovny v letovisku Sliači.¹⁴ Stranické orgány se však rozhodly i pro systémové řešení, které mělo jednou provždy obdobné případy vyloučit. „To byl důvod k první úpravě směrnice o operativní technice, respek-

10 Srov. AMV Praha, f. A 2/5, i. j. 605, Informace o operativní technice, nedatováno, jejímž autorem je Jan Bokr. Ze skutečnosti, že k informaci je připojeno i stanovisko Jaroslava Klímy z 18. 3. 1975 a z textu samotného plyne, že uvedená informace vznikla jako reakce na osobní rozhovor Jana Bokra s ministrem 25. 2. 1975 a také jako doplnění zatím nenalezené informace z 14. 2. 1975, domnívám se, že tento text lze datovat do první poloviny března 1975, nejspíše na samotný jeho počátek. – Jan Bokr (* 1926; plukovník): ve službách MV od června 1945, prakticky celou služební kariéru u útvarů zpravodajské techniky. K 1. 1. 1953 zařazen na tzv. technický ústav (výzkumný ústav zpravodajské techniky), od téhož roku zástupce náčelníka Správy zpravodajské techniky (IX. správa), 1959–60 na škole KGB v Moskvě. 1962–červenec 1968 náčelník IX. (později VI.) správy, poté zařazen k analytickému odboru správy; 1969 náčelník odboru, 1970 zástupce náčelníka správy. Od září 1975 v činných zálohách jako představitel FMV v Sofii. Do důchodu odešel koncem května 1981. Není vyloučeno, že pobyt v Sofii byl pouze „návratem na místo činu“. Počátkem 50. let totiž odpovědní činitelé západních zemí ohodnotili Bulharsko (vzhledem k úrovni jeho řemeslníků) jako relativně bezpečnou zemi a své ambasády v Sofii zajistili jen velmi chabě. Bulhaři si ovšem vyžádali pomoc Československa: do Sofie přijela skupina čs. zámkových specialistů, kteří nejenom naučili bulharské „kolegy“ jak na to, ale přímo se účastnili i některých „ostrých“ akcí. Zda mezi nimi byl i (tehdy) mladický Jan Bokr, se mi zjistiť nepodařilo. Sluší se podotknout, že čs. zámkoví specialisté patřili mezi obdobnými odborníky ze zemí dřívějšího východního bloku bezkonkurenčně k absolutní špičce. Inu „zlaté české ručičky“ – máme-li ovšem v tomto případě být na co pyšní. – Jaroslav Klíma (1921–2003; plukovník): od června 1945 ve službách MV, od července t. r. člen KSČ. 1950–52 u Krajského velitelství StB v Praze, poté v Karlových Varech jako náčelník sekretariátu krajského velitelství. V témže roce opět v Praze (zástupce náčelníka sekretariátu), k 1. 1. 1953 převelen zpět do Karlových Varů (náčelník krajské správy StB). 1955–56 tajemník hlavního výboru útvorové organizace KSČ, 1956–57 na škole KGB v Moskvě. 1958–61 zástupce náčelníka Krajské správy MV v Praze, 1961–62 zástupce náčelníka rozvědky (I. správa). V říjnu 1962 se stal náměstkem ministra vnitra a v březnu 1966 navíc i náčelníkem Hlavní správy StB. Z této funkce byl odvolán k 31. 5. 1968 jako naprosto nepřijatelný člověk pro ministra J. Pavla. V prosinci 1968 jej již opět nalézáme v analytickém odboru II. správy, poté se stal představiteltem FMV v NDR, v r. 1972 přešel na odbor mezinárodních styků, poté obrany, sekretariát FMV a kancelář FMV. Penzionován v dubnu 1974. 20. 8. 1968 sehrál klíčovou roli při paralyzaci MV a aktivně (v těsné součinnosti s Aloisem Indrou) připravoval okupaci Československa. To ovšem netušil, že tento jeho „hvězdný den“ mu bude později osudný. O čtrnáctiletí později se také stal dnem jeho smrti.

11 Koncem srpna se každoročně konaly v Bánské Bystrici pompézní oslavy Slovenského národního povstání. Diplomatický protokol vyžadoval, aby se jich účastnili i vojenští přidělenci USA, Velké Británie a Francie.

12 Srov. AMV Praha, f. A 2/5, i. j. 605, Informace o operativní technice. Citovaný pramen nám bohužel nic neprozrazuje o pohlaví hostů soudruha krajského tajemníka, byť by to jistě bez zajímavosti nebylo.

13 Ján Pobeha (* 1922; plukovník, JUDr.) nastoupil na MV v říjnu 1946, původně k pořádkové policii v Žilíně, v únoru 1950 byl přemístěn ke krajskému velitelství StB tamtéž (od 1. 1. 1953 zástupce náčelníka II. odboru). 1954–55 studoval na škole KGB v Moskvě. V dubnu 1955 byl jmenován náčelníkem Krajské správy MV v Banské Bystrici, z této funkce byl po popsaném přehmatu odvolán 1. 4. 1960 a stal se zástupcem náčelníka pro operativu. Ovšem již k 31. 7. 1960 se stal náčelníkem I. (rozvědného) odboru správy v Košicích – a tím byl také vyňat z nomenklatury slovenské komunistické strany. V r. 1960 byl jmenován do funkce náčelníka odboru I. správy MV, o čtyři roky později se vrátil do Košic jako náčelník rozvědného odboru, odkud byl v říjnu 1968 povolán do Prahy a stal se náčelníkem správy pro úsek StB Slovenské správy MV (zárodku budoucího slovenského ministerstva vnitra). V r. 1969 krátce působil jako náčelník Hlavní správy StB MV SSR, 1969–74 byl 1. zástupcem náčelníka I. správy. K 1. 8. 1974 se stal náčelníkem krajské správy v Bratislavě, v květnu 1981 náčelníkem 4. fakulty VŠ SNB, kterou vedl až do odchodu do důchodu v lednu 1987.

14 AMV Praha, f. A 2/5, i. j. 605; doplněno je pouze jméno krajského náčelníka, jehož Bokr výslovně nejmenuje.

*tive k jejímu doplnění v tom smyslu, že nelze používat techniku proti nomenklатурním kádřům, schvalovaným ÚV KSČ, KV a OV KSČ.*¹⁵

Obdobně skončila i jiná akce II. správy z let 1959–1961. Na základě jejího zadání nasadila správa operativní techniky v akci Slepec 1–7 proti Jiřímu Pelikánovi, Jaroslavu Hejzlarovi, Ladislavu Lisovi, Klementu Lukešovi a dalším rovněž operativní techniku a setkala s obdobným razantním negativním ohlasem. Protože šlo o podezření ze styků s jugoslávskou rozvědkou a do případu byl zapojen (prostřednictvím osobních vztahů s „objekty“ akce) i tehdejší tajemník ÚV KSČ Slavík, komunistická strana zasáhla velmi razantně. *„I v tomto případě šlo o nomenklатурní kádry ÚV KSČ. Z rozhodnutí ÚV KSČ byla akce zrušena, technika demontována a všechny případy řešeny stranicky, odvoláním z funkce a přearazením na jinou funkci.*¹⁶

15 Tamtéž, Bokr se zde nejspíše vyjadřuje příliš povšechně. Uvedená omezení se nepochybně vztahovala i na nomenklатурní kádry KSS.

16 Tamtéž.

ARCHIVNÍ A – Ž

Advokát, Cestář, Lojza, Jirka, Trenér (Čejka) a Věra, všechno spolupracovníci či tajní spolupracovníci StB, se zapsali do dějin historiografie. Vzhledem k tomu, že objektové svazky týkající se problematiky historických pracovišť po roce 1968 byly v prosinci 1989 zničeny, zůstávají jejich zprávy (spolu s dalšími dokumenty) jedním z mála autentických pramenů, které nám umožňují nahlédnout do atmosféry panující v historické obci v raných normalizačních letech. Pozorovací svazek „Kniha 2“, v němž jsou soustředěny, byl zaveden v dubnu 1970 s cílem zmapovat veškeré dění ohledně vzniku, vydání a distribuce tzv. Černé knihy. Zvláště zajímavé jsou poznatky Trenérovy, neboť ten koncem let šedesátých operoval přímo v terénu, tedy v Historickém ústavu ČSAV. (Pozn.: Trenér alias Čejka, vlastním jménem Bohumil Černý, v 50.–70. letech pracoval pro II., III., a VIII. správu, pro Hlavní i pražskou Správu StB.). Nesmím ovšem zapomenout na postřehy a hodnocení mjr. Zdeňka Lázný z Hlavní správy StB Praha (odbor 1-VZ) a kpt. J. Soukupa z pražské (krajské) Správy StB (6. odbor, 2. oddělení). [W]

Archivní prohlídky (celkem 72) u útvarů Ministerstva vnitra a Policie ČR byly v roce 2004 provedeny na 205 evidenčních místech. [W]

Badatelny Archivu MV byly v minulém roce velmi vytíženy: Na Struze dosáhli

počtu 1 345 badatelských návštěv, které prostudovaly 7 691 archivních jednotek (svazků a kartonů), pražská „služební“ studovna, která slouží zejména pracovníkům Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Národního bezpečnostního úřadu atp., vykázala 764 návštěv (celkem ke studiu předloženo 6 789 svazků v originále a 2 819 mikrofišů), v Kanicích studovalo 113 badatelů (207 návštěv; celkově 980 inventurních jednotek) a na detašovaném pracovišti odboru v Pardubicích, které má na starosti předkládání svazkové agendy zejména podle zákona č. 107/2002 Sb., bylo 508 žadatelům předloženo ke studiu 153 518 stran archivního materiálu. [W]

Distribuce našeho Sborníku jest předmětem výtky páně Karla Siebera v čísle 1/2005 slovenského čtvrtletníku *Pamäť národa*. Patří prý ke „*státem vydávaným publikacím, „přidělovaným“ historikům v badatelnách se slovy „zdraví a tuto knihu si za peníze nekoupíte“...“*. Nuže, metafyzická všetečnost archivních zřízenců jistě není na místě, avšak takřka adresní šíření takto nízkonákladové publikace (750 kusů) lze mít za nanejvýše efektivní. Vždyť obec badatelů v oboru soudobých dějin přichází pravidelně do některé z badatelen Archivu Ministerstva vnitra. Kromě toho byl Sborník rozeslán na 107 adres (celkem 378 kusů), všem historickým pracovištím včetně vysokých škol, archivům a dalším institucím. Prodeji interní publikace financované z rozpočtu ministerstva přitom ne-

překází ohled na vážnost, nýbrž fakt, že ústřední orgány státní správy nemohou vzhledem k právní úpravě provádět tuto výdělečnou činnost. Další podněty k bezplatnému zasílání proto s díky uvítáme. Netoliko tvůrci, také šiřiteli psaného slova budiž připomínáno klasické „*non multa, sed multum*“. [RM]

Dokumentační skupina Skautského oddílu Velená Fanderlíka v Praze se před časem pustila do studia vývoje skautského hnutí po válce se zaměřením na perzekuci po únoru 1948. V materiálech sektoru vyšetřování StB, týkajících se jednoho z četných skautských procesů, jsem našla netypickou dokumentaci, sloužící jako důkazní materiál o nepřátelství k dělnické třídě, lidovědemokratickému zřízení atp. (proces Karel Průcha a spol., 1952). Je to báseň *Únor* od Františka Reisera (*1920): *Jdou, jdou, stále jen jdou! / Ne, nejdou, to letí / ulicí lůza jak smetí / a prach nesený větrem. / V každý kout zapadá a všechno špiní / sprostými hesly. Ze zrady viní / vše, co se nepoddá šlenství rudých. / Umírá svoboda, bohatství chudých.* [?] // *Jdou, jdou, stále jen jdou, / řvoucí to lůza nazvaná lid. / Rozbíjí život, rozbíjí klid.* [čí?] / *Na pranýř staví svobodu, pravdu, / hrdinstvím nazývá loupež a vraždu. / Zdraví svou pravici zaťatou v pěst / Zákony, morálku, všechno chce smést! // Jdou, jdou, kupředu jdou? / Ne, nejdou. To letí / národ zpět o staletí / do těžkých okovů poroby nové! / Nastanou národu zas těžcí dnové, [!] / kdy bude svobodu hledat ten dav, [!] / který ji dnešním dnem sám ubil v prach!* [Podtrženo a „komentováno“ vyšetřovatelem StB.] [W]

JAfky (podle nového archivního zákona evidenční listy Národního archivního dědictví – NAD) se nevyhnuly ani svazkové agendě bývalé StB. V databázi evidence NAD (program PEvA) „skončily“ počátkem roku digitální listy fondů s dříve tak pečlivě utajovanými materiály (tedy zejména ony „operativní“) komunistické Státní bezpečnosti. Ve stručném výčtu to jsou následující fondy či sbírky (jejich podrobný popis připravujeme do příštího čísla): Vyšetřovací spisy (V fond, č. 39), Objektové svazky (OB fond, č. 40), Kontrarozvědné rozpracování (KR fond, č. 41), Agenturní svazky (TS fond, č. 42), Taktický fond (T fond, č. 43), Zvláštní agenturní (ZA fond, č. 44), Zvláštní operativní (ZO fond, č. 45) a Zvláštní vyšetřovací (ZV fond, č. 46). Předpokládáme, že údaje z digitálních listů se časem objeví na adrese: www.mvcr.cz/archivny/peva. [PV]

Kolegové z pražského oddělení AMV (Na Struze) dokončili v roce 2004 inventarizaci fondu IV. správy (podrobněji článek Mgr. M. Urbánka v tomto čísle) a pokračovali v inventarizaci fondu II. správy (k 31. 12. 2004 bylo zkompletováno 878 kartonů) a ve zpracovávání podrobného katalogového soupisu k fondu 2M (77 kartonů, cca 230 svazků). V tomto roce zahájí zpracování materiálů Kanceláře federálního ministra vnitra. [W]

Kopa je název osobního podsvazku, který přibyl do našeho archivu v lednu 2005 na základě delimitační dohody s ÚZSI. Byl zaveden I. správou 7. 11. 1979 na Pavla Kohouta (registrační číslo

12613/334, celkem 254 listů) a zahrnuje i materiály starší, od r. 1976, zejména pak od Kohoutovy cesty do Vídně v říjnu 1978. Cílem sledování (akce byla nazvána Dialog) bylo získat dokumentaci z Kohoutových veřejných vystoupení, která měla sloužit jako „podklad“ k odnětí čs. státního občanství. Ke svazku je připojen i Kohoutův podrobný „životopis“ z pera čs. rozvědčků doplněný anotovanými soupisy tzv. vnitřních a zahraničních styků (celkem 184 osob). I když Dialog skončil pro StB 100% úspěchem, akce pokračovala dále: spis je uzavřen *„Informací k současné situaci, stykům a politickým názorům“* z 12. 7. 1989. [W]

Metro, tedy kavárna Metro, byla oblíbeným místem schůzek Karla Teigehe a Závěše Kalandry. V Kalandrově osobní korespondenci, která se dochovala jako součást dokumentace k procesu s M. Horákovou a spol. (a. č. V–6301 MV), se mj. nachází i Teigeův dopis z 6. května 1948: *„Milý příteli, děkuji Ti upřímně za zaslání Tvé tlusté knihy [tj. České pohanství, vydalo Nakladatelství František Borový na jaře roku 1948]. Máš pravdu, že je to bída, nemohou-li se trosečníci Metra někde sejít, byť by to bylo na nějakém pustém ostrově, to znamená v nějaké jiné kavárně. Moc rád bych tě viděl. Děkuji Ti ještě jednou za knihu a chtěl bych mít už čas si ji přečíst. Ale přece jsem si ji už prohlédl a mám dojem, že je to opravdu senzační. A protože v knize, kterou chystám, půjde také o vztahy umění k magii a k mýtu, budu číst Tvou knihu i s docela egoistickým zájmem; i o tom bych rád s Tebou mlu-*

vil. S mnoha srdečnými pozdravy Tvůj K. Teige.“ [W]

Monografie o Josefu Mackovi z pera Bohumila Jirouška (viz anotace na str. 440) mě zajímala zejména v souvislostech historikova vztahu k StB, respektive v interpretaci dochovaných archivních materiálů, konkrétně svazku tajného spolupracovníka (krycí název Jazykovědec, a. č. 802414 MV). Osobně si myslím, že pro historika, který se systematicky touto problematikou nezabývá, a tedy nemá ani nutné srovnání, je takováto „jednorázová“ kritika dochovaného historického pramene dosti obtížná (viz kapitola *Skryté dějiny*, s. 103–113). To je zřejmě také jedním z faktorů, které ovlivnily autorovy závěry i dílčí tvrzení, která bude třeba částečně revidovat. Několik příkladů: 1. Autor obšírně cituje ze záznamu z pohovoru s pracovníky StB (21. 6. 1977), výběr citací je však velmi jednostranný. Nezbyývá než doplnit: *„Z vlastní iniciativy se pak rozhovořil [JM] v tom smyslu, že se cítí být i nadále komunistou. Z dalšího rozhovoru... vyplynulo, že není v zásadě proti tomu, abychom s ním občas pohovořili.“* Autorův závěr, že Macek spolupracovat odmítal, je, mírně řečeno, nepřesný. V podstatě šlo o určitý druh nekorektního „socialistického výměnného obchodu“ – Macek chtěl publikovat a jezdit do zahraničí (21. 6. 1977: *„V průběhu rozhovoru [sám! pozn. aut.] vyslovil politování nad tím, že nemůže pod svým jménem vědecky publikovat.“*), StB chtěla informace – šlo jen o to, kdy bude oficiálně podepsána „smlouva“. 2. Následující tvrzení, že StB (záměrně a prvotně

a z vlastní iniciativy) zařídila Mackův výjezd do Francie, aby ho kompromitovala spoluprací, se již nezakládá na pravdě vůbec, je dokonce jistou „antiinterpretací“ toho, co se skutečně stalo. Popisovaná schůzka ze 17. 1. 1979 (s. 106–107) probíhala ve skutečnosti v této posloupnosti: JM podal informaci o prof. Richardu Plaschkovi – na základě dotazu podal JM informaci o Antonínu Šnejdárkovi, o něhož měla StB zájem, – JM pohovořil o plánované cestě do Francie a příslušníkům StB si postěžoval, že mu ředitel Archeologického ústavu ČSAV zřejmě nedá doporučení, – JM nepřímou nabídl spolupráci StB za předpokladu, že mu pomůže vycestovat (uvedl, že se s největší pravděpodobností setká s osobou, o níž měla StB mimořádný zájem, totiž s A. Šnejdárkem). A byla ruka v rukávě: „V závěru jednání bylo dohodnuto, že v případě výjezdu... do Francie bude s ním tato cesta... ještě projednávána a po svém návratu do ČSSR podá orgánům MV podrobnou zprávu o obsahu svých jednání a stycích se zájmovými osobami.“ Takto vstřícných spolupracovníků StB vskutku nebylo mnoho, navíc když uvážíme, že dotýčný se v té době ještě nacházel (z hlediska StB) v kategorii PO (prověřovaná osoba). K uzavření „oficiální smlouvy“ o vzájemném výměnném obchodu mezi Josefem Mackem a StB došlo skutečně až 28. 1. 1981, ale už předtím byl pracovníky X. správy často chválen: „Do současné doby s ním byla uskutečněna řada jednání, při kterých nás otevřeně a bez jakýchkoliv zábran informoval o nepřátelských projevech v řadách vědeckých pracovníků. Plnil bezvýhradně pokyny orgánů

FMV...“ (23. 10. 1980). A tak bych mohla pokračovat dále, neboť se, na základě dochovaných archivních dokumentů, domnívám, že bagatelizace Mackovy spolupráce s komunistickou tajnou policií není na místě, rovněž tak závěrečné tvrzení, že Macek se pustil do „vysoké hry“, kterou nezvládl. Nikoliv. Josef Macek vědomě, dobrovolně a iniciativně spolupracoval s StB, jíž spolupráci de facto sám nabídl (viz výše, 17. 1. 1979), tedy nabídl jí „obchod“, a to za předem vykalkulovanou „odměnu“, které se mu i částečně dostalo: možnost cestovat do zahraničí a možnost publikovat. Širší výkladový kontext pochopení Mackova jednání naznačuje myslím on sám poukazy na svou vnitřní loajalitu k totalitnímu režimu, který v 50. letech vlastně napomáhal zbudovat. [W]

Nejčastější badatelské dotazy z oblasti StB oblíbených zkratkách či šifer: TA–111 znamenalo instalování odposlechu v bytě, TA–133 odposlech telefonu, TA–211 kontrolu korespondence, AOK agenturně-operativní kombinaci, KRO kontrarozvědné opatření a ZTÚ zvláštní technický úkon. [W]

Nový archivní zákon (č. 499/2004 Sb.) znamená zásadní průlom ve zpřístupňování archivních materiálů Státní bezpečnosti, a to včetně její svazkové agendy: umožňuje totiž i studium archiválií (vzniklých před 1. lednem 1990 z činnosti StB) bez ohledu na jejich stáří (tzn. rovněž mladší 30 let) a na citlivé osobní údaje v nich obsažené. Na rozdíl od zákona č. 140/1996 Sb. (ve znění zákona č. 107/2002 Sb.), tedy zákona o zpří-

stupnění svazků, tak je možno studovat také svazky těch kategorií spolupracovníků a tajných spolupracovníků StB, které předchází právní úpravy z procesu zpřístupňování vylučovaly (důvěrník, kandidát tajné spolupráce), a svazky tzv. kontrarozvědného rozpracování, tj. materiály osob sledovaných. Ovšem s jedinou, dosti významnou, výjimkou: pokud již konkrétní archiválie mladší 30 let byly zpřístupněny podle zákona č. 140/1996 Sb., respektive č. 107/2002 Sb., lze je předložit ke studiu jen podle tohoto zákona, tj. pouze tzv. oprávněným žadatelům a anonymizované. Nehledě na to však mohu badatelům a dalším zájemcům o zpřístupnění archiválií z proveniencie StB, tedy i svazků, doporučit, aby své žádosti podávali podle zákona č. 499/2004 Sb. Je to podstatně jednodušší. [W]

Pohotovostní pluk VB ČSR neblaze proslul za dobu své dvacetileté existence v očích široké veřejnosti především jako nelítostný a brutální potlačovatel masových demokratických demonstrací a „*porušování veřejného pořádku velkými skupinami lidí*“ [viz MUZIKANTOVÁ, Marie: *Pohotovostní pluk VB ČSR (1969) 1970–1990. Nástin organizačního vývoje*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, r. 2004, č. 2, s. 75–94]. Málokdo však již ví, že zasáhl také do světa filmu. Když u nás v roce 1979 natáčel americký režisér Delbert Mann v kulisách těžbou demolovaného Mostu válečný film *Na západní frontě klid*, byly útvary PP VB nasazeny na základě smlouvy Ministerstva vnitra ČSR s organizacemi Československého státního filmu (Krátký film Praha

a Filmové studio Barrandov) ze dne 19. června 1979 jako „*kvalifikovaný komparz*“ k natáčení masových bojových scén. Filmování probíhalo od června do srpna toho roku a denně bylo pro potřeby filmařů nasazováno 150–300 mužů. V rámci uvedených denních stavů přitom bylo trvale zahrnuto 5 příslušníků velitelského sboru. Pro koordinaci činnosti mezi filmovým štábem, velitelským sborem jednotky SNB a MV ČSR byl pak jmenován styčný důstojník. Ministerstvo vnitra dále zajišťovalo vlastními dopravními prostředky přepravu veškerých příslušníků SNB na místo natáčení, jejich stravování a ubytování. Finanční náklady s tím spojené však hradil ČSF. Jeho organizace se také zavázaly, „*že ponesou plnou odpovědnost za organizování práce, za pracovní využití příslušníků, za odborné řízení a dohled nad prací, zejména na dodržování předpisů na zajištění bezpečnosti práce a ochrany zdraví a při práci vytvoří takové podmínky, aby výpomoc při natáčení byla efektivní*“. Respektovány měly být požadavky velitele útvaru PP VB k zabezpečení organizovaného režimu života a kázně jednotky. Při podpisu smlouvy zdůraznil první náměstek ministra vnitra ČSR genmjr. Ludvík Rataj, „*že v době mimořádného ohrožení klidu a veřejného pořádku by bylo nutné odvolat určené útvary SNB z plnění úkolů, vyplývajících z uzavřené smlouvy*“ (viz AMV Kanice, č. př. 1737/88, balík č. 1, Akce Film. Materiál sekretariátu I. náměstka MV ČSR). Každý nasazený příslušník dostal za svou službu „desáté Múze“ odměnu v sazbě 150,- Kčs za filmovací den a diety na úhradu stravného ve výši 25,- Kčs na

den. Z celkového devizového inkasa získaného za produkci filmu v hodnotě 1 850 000 US \$ přiznalo Ministerstvo financí ČSR Ministerstvu vnitra ČSR devizový podíl ve výši 87 000 US \$. Za získané prostředky z akce Film ministerstvo nakoupilo na základě specifikace požadavků jednotlivých útvarů speciální techniku. Tak například PP VB ČSR požadoval zakoupit pro své potřeby videokordér SONY s kamerou a elektrický psací stroj IBM 82 C, sekretariát MV ČSR čtecí a zpětný zvětšovací přístroj na mikrofiše KALLE 3000, sekretariát náměstka MV ČSR zařízení na zhotovování barevných fotografií COLENTA, AGFAPRINT a AGFAPRINT – TROCKENER, Štáb MV ČSR rychlosezazovací stroj a lepicí elektrický stroj švédské značky LINDACO, Správa vyšetřování VB ČSR diktafon ULTRA-VOX a Správa kriminální služby VB ČSR 30 kusů nahrávačů MK 100. Zkrátka řečeno s Vespasiánem, „*Pecunia non olet*“. Jestliže se jednalo o obchod, i komunisté byli ochotni zapomenout na svá slova o americkém imperialismu a pokleslé úrovni americké kinematografie. [RK]

Pomyslnou „hitparádu“ četnosti výskytu názvů jednotlivých vědních oborů, respektive profesí, v registračních protokolech svazků bývalé StB vedou zatím jednoznačně chemikové (krycí název Chemik se zde vyskytuje 380x, Chemička 6x). Až daleko za nimi následují fyzikové (Fyzik 60x, z toho 39 svazků kontrarozvědného typu, 21 agenturního) a historikové (Historik/Historička 50x, z toho 31/19). Čtvrté místo náleží matematikům

a archivářům – Matematik 40x (27/13), Archivář/Archivářka 40x (27/13) – sledovaným biologi (Biolog 23x, z toho 12/11) a botaniky (Botanik 22x, 14/8). Obecné označení Vědec se v registračních protokolech objevuje jako krycí název celkem 185x, Profesor 304x (Profesorka 47x) a Docent 120x (Docentka 1x). [W]

Také příslušníci SNB dokázali být nemilosrdnými filmovými kritiky, zvláště tehdy, jednalo-li se o ně samotné. Když v roce 1948 natočil režisér Josef Mach podle románu Václava Řezáče *Poplach v Kovářské uličce* dětský film *Zelená knížka*, jistě netušil, že se tento nevinný příběh, zasazený do roku 1931, stane předmětem zájmu tehdejšího represivního aparátu, byť jen v podobě negativní recenze uveřejněné v rezortním časopise SNB. Trnem v oku se kritikovi stala postava strážníka Brejchy ztvárněná hercem Jiřím Plachým: „*Ve filmu Zelená knížka vystupuje pražský policista jako v pohádkách nějaký děda Dobroděj. My, členové SNB, však nemůžeme strpět takové kreslení bezpečnostního orgánu první republiky. Jsou mezi námi dobří členové dřívějších bezpečnostních sborů, ale ti měli k pracujícím kladný poměr jako jedinci. Z titulu svého povolání nemohli pracujícím pomáhat a také z titulu svého povolání nepomáhali, neboť pak je čekalo přeložení k ‚medvědům‘. Zelená knížka proto falšuje pravdu o první republice, když vypráví o policistovi, který ‚samozřejmě chudým pomohl a měl jedinou snahu potrestat bohatce, okrádající pracující lid‘. My, kteří jsme byli za první republiky hnáni proti lidu, se musíme proti*

takovému falšování rázně postavit a ptáme se autorů: Jakými brýlemi mámení jste viděli „staré, zlaté časy“ první republiky?“ (In: *SNB. Čtrnáctideník Sboru národní bezpečnosti*, č. 4, R. II., 15. 2. 1949, s. 14.) [RK]

V AMV Brno-Kanice byl rok 2004 ve znamení inventarizace fondu kádrových rozkazů (dokončení se předpokládá koncem tohoto roku), fondu volarské brigády Pohraniční stráže a dokončovacích prací na inventáři karlovarské brigády Pohraniční stráže. V tomto roce budou zpracovány materiály Správy StB Brno a Hradec Králové a na tzv. českém depu bude dokončeno zpracování fondu Krajské správy SNB v Hradci Králové a inventář fondu Krajské správy SNB Ostrava bude připraven k tisku. [MM]

Výzva. V červenci 1952 proběhl před někdejší Státním soudem v Praze proces se skupinou katolických intelektuálů. Jeden z mnoha politických procesů v těch letech. Ve skupině „realizované“ krajským velitelstvím StB v Brně se setkáme s řadou zvůčných jmen; např. historik Zdeněk Kalista, nakladatel Ladislav Kuncíř, filosof Miloslav Skácel, spisovatelé Bedřich Fučík, Josef Knap a František Křelina či básníci Jan Zahradníček a Václav Renč (ten byl posléze z vyšetřování vyňat a odsouzen v jiné skupině). V tzv. operativním podsvazku vyšetřovacího spisu (archivní číslo V–898 Brno) se dochovala hrst působivých básní osobité dikce, jež reflektují dusivou a krutou realitu bolševického žaláře lépe než deset historických studií, ale prozrazují též křesťanský etos i zakoušenou trý-

zeň autora. Tak například *...Čas sibiřský táhne, čas sibiřský profukuje / A nejsou to jen vrabci, co třesou se zimou zimomřivě / a nejsou to jen zčernalé astry na záhonech...,* nebo tohle *Utíkal jsem a zase se vracel / a všude jsem se setkával s troskami, z nichž kouřila hudba / naléhavá, byť nepochopitelná všem, kteří nevěděli / že Bůh myslí orchestrálně...,* či *Bylo k zalknutí // Nikdo nevěděl jak a nikdo nevěděl proč / ale všichni / trýznitelé i trýznění vězňatelé i věznění / byli zajedno v tom, že cosi se skončit má / Aniž si to řekli, shodovali se všichni v představě děsivé / že jsou u dna všech zásob, z nichž člověk živ je / jako se všichni svorně podíleli o dědictví dvou velkých válek / o trosky a znetvoření a potřebu pokoje v sobě samých / o trosky a zdivočení a potřebu pokoje všude ve světě.* Básně se dochovaly ve formě strojopisu, snad zachyceny vězeňskou agenturou a opsány. Najde se znalec obou jmenovaných básníků, jenž by se ujal identifikace a redigování díla vytvořeného nikoli nadarmo? [RM]

Zeman se líbil i Andropovovi! Televize Prima může s čistým svědomím použít nový reklamní tahák na *Třicet případů majora Zemana* – v hlavní roli s bývalým šéfem KGB (a později „vládcem celé Rusi“), soudruhem Andropovem. Ten byl tímto normalizačním dítkem tak nadšen, že své dojmy neopomněl sdělit svým českým kolegům, estébákům z Federálního ministerstva vnitra: „*Soudruh Andropov s humorem vyložil jediný problém, který se týkal zveřejnění návštěvy delegace v ČSSR, a dále referoval o kulturním programu včetně návštěvy v Lá-*

*nech, kde se mu velmi líbilo. Soudruh Čebrikov uvedl, že byl poprvé s delegací na takové úrovni v zahraničí a že se mohl mnohému přiučit. V této souvislosti soudruzi Andropov i Burdin doplnili o řadu poznatků z organizování celého pobytu a mj. kladně hodnotili seriál Třicet případů majora Zemana. Tento seriál soudruh Andropov porovnal se sovětským Sedmnáct zastavení jara a sdělil, že je v mnohém lepší z hlediska revolučního obsahu, je vysoce politický, charakterizuje sociální rozvoj společnosti, ale také vývoj v řadách orgánů MV. Seriál je výchovný, ale také poutavý i pro náročného diváka. Bude doporučovat jeho zakoupení.“ To ovšem ještě sovětsí soudruzi netušili, že major Zeman je agentem CIA! (K historii vzniku seriálu viz DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Jak se točil seriál Třicet případů majora Zemana*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 1, Praha 2003, s. 91–99. Citace AMV Praha, f. A 2/5, i. j. 123, Protokol o jednání delegací FMV a KGB ve dnech 27.–30. srpna 1976 v Praze.) [W]*

Zločincem snadno a rychle, tak by se mohl nazývat vyšetřovací spis (archivní číslo V–5750 MV) gen. Karla Janouška, za 2. světové války velitele čs. letců ve Velké Británii a mj. rovněž iniciátora vzniku samostatných čs. leteckých jednotek v rámci RAF (v dopisu E. Benešovi z 27. 6. 1940 uvádí: „*Postavení samostatných čs. jednotek má přirozeně též značný význam politický a prestižní. Má také význam morální.*“). Janoušek samozřejmě patřil k první kategorii těch „nepohodlných“, již začali komunisté likvidovat hned po únorovém puči. Pětapade-

sátiletý válečný hrdina byl zatčen 30. dubna 1948 v Přešticích na Plzeňsku, uvězněn a 12. května vrchním vojenským prokurátorem obžalován ze „*zločinu nepřekážení nebo neoznámení trestných podniků, ...zločinu zběhnutí, ...zločinu přípravy úkladů, ...zločinu pokusu o zločin vojenské zrady.*“ [W]

Žaluji – národní kalvárie za vlády komunismu. Dvousvazkový dokument tohoto názvu je součástí vyšetřovacího spisu StB (a. č. V–3522 MV), který byl veden proti jeho autorovi, Karlu Ramešovi (* 1907) v letech 1958–59. Prosté deníkové zápisy, komentující dění v Československu a dalších zemích pod vládou komunistů koncem let čtyřicátých a doplněné výstřižky z tisku, osobními postřehy a příběhy mají sílu autentického svědectví: „*Jednoho lednového dne roku 1949 pozval mne pražský arcibiskup Dr. Josef Beran do arcibiskupského paláce. Jeho žádost byla prostá. V době svého věznění v nacistickém koncentračním táboře... se přihodilo, že spoluvězeň, českobudějovický profesor Strnad, umírající v jeho náručí, odkázal mu do péče dvě malé dcerušky. Strnadovy děti, nyní osmnáctiletá Marie a dvacetiletá Hana, ...se nalézají ve vazbě Státní bezpečnosti. Bohužel, mám svázané ruce, nemohu pro ty nešťastné děti osobně nic učinit, ty však musíš pomoci!...*“ – Podklady ke třetímu svazku tvoří zejména dopisy a básně vězněného redaktora Lidových novin Michala Mareše; obsahují rovněž výňatky z jeho básnického souboru *Bartolomea*, vytvořeného v izolační cele Státní bezpečnosti v Bartolomějské ulici. [W]

Že KSČ úkolovala StB, je všeobecně známo. Někdy tomu bylo ovšem naopak. Například v Českém Krumlově. Místní oddělení StB (tuto akci měl na starosti kpt. Bratránek) zde v roce 1977 sledovalo skupinu umělců a intelektuálů organizující „programy tzv. nelegální kultury“, zejména pak herce Františka Husáka (v AMV je uloženo torzo tzv. signálního svazku, krycí název Herec) a jeho manželku, výtvarnici Věru Boudníkovou. Ve vyhodnocení svazku totiž kpt.

Bratránek uvedl: „V souladu s kulturní politikou v okrese Český Krumlov provede OV KSČ opatření... politickými prostředky za účasti příslušných vedoucích odborů a organizací, do jejichž resortu řešené osoby spadají. Pomocí naší agentury bude toto opatření kontrolováno.“ [W]

Zpracovali Radek Kučera [RK], Radek Minárik [RM], Marie Muzikantová [MM], Pavel Vaněk [PV], Vladimíra Vaníčková [W].

Z KNIHOVNY ARCHIVU MV

František Graus – člověk a historik.

Sborník z pracovního semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy konaného 10. prosince 2002. Sestavili a redakčně připravili Zdeněk Beneš, Bohumil Jiroušek a Antonín Kostlán. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2002. 228 s., dokument. příloha, použitá literatura. Ed.: Práce z dějin vědy. Sv. 8.

Válečná zkušenost Františka Grause (Irena Seidlerová), výpovědi pamětníků (Věra Olivová, Pavel Oliva). *Historie na Vysoké škole politických a hospodářských věd* (František Kafka). *F. G. a Filosofická fakulta University Karlovy* (Jan Havránek). *F. G. a Historický ústav ČSAV* (Roman Ferstl). *F. G. a „Maketa“* [projekt syntetického přehledu čs. dějin; pozn. R. M.] (Jiří Jílek), *F. G. jako vítěz. Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské 2.* (Jaroslav Čechura), *F. G. a archeologie* (Jan Klápště). *Světové dějiny v díle F. G.* (Bohumil Jiroušek). *Proměny Grausova pojetí pozdněstředověké krize* (Martin Nodl). *Minulost živá i mrtvá* [přínos F. G. k historiografické metodologii] (Zdeněk Beneš). *F. G. jako ambivalentní symbol rozporné cesty české historiografie* (Vratislav Vaníček). *F. G. v proměnách doby* [osobnostní vývoj F. G.] (Karel Hrubý). *F. G. ve světle několika dokumentů* (Antonín Kostlán). Edice: F. G.: *Dějiny venkovského lidu v Čechách, díl 2. Záznam diskuse na prezídiu ČSAV*; F. G.: *O postavení historie v kulturním životě*; F. G. *Minulost – úkol nebo mýtus?* Bio-

grafická příloha; F. G. (1921–1989). Přehled základních životních dat (Antonín Kostlán).

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava, PRAŽÁKOVÁ, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha, Libri 2000. 830 s., příloha, literatura.

2 053 biografické portréty (biogramy) českých archivářů od 14. století do těchto dnů, retrospektivní i aktuální záběr. Selektivní výběr ostatních pracovníků archivů; konzervátoři a restaurátoři, fotografové, knihovníci, pracovníci archivního školství. Adresář archivů v České republice. Stať *Archivy a archiváři v českých zemích* (Jaroslava Hoffmannová), německý a anglický překlad.

Hořké loučení s Kopřivnicí. Zázitky mezi útěkem a vyhnáním 1945–1946.

Vydala Waltraud Schneiderová s příspěvky Gertrudy Schustalové a Paula von Strobl–Alberga. Úvod Hanse Richtra. Přeložili Zdeněk Matula, Jan Navrátil a Karel Gold. Mateiciuc a Navrátil 2001. 42 s., mapa.

Vysídlení sudetských Němců z Kopřivnice po skončení 2. světové války v pamětnické výpovědi Gertrudy Schustalové (1896–1983).

Jan Masaryk. Úvahy o jeho smrti.

Edit. Ladislava Kremlíčková. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky 2005. 495 s. Ed.: Svědectví.

Přehled názorů, postojů, stanovisek

a úvah o smrti Jana Masaryka (1886–1948). Životopis J. M. (Jan Kalous). Dossavadní vyšetřování smrti J. M. (Lubomír Boháč). Vyšetřování příčin smrti J. M. ve světle archivních pramenů (Jiří Kocian). Souhrn svědectví o smrti J. M. (Josef Lešák). Stanovisko Masarykova demokratického hnutí (Zdeněk F. Šedivý). Svědectví přátel a pamětníků (Antonín Sum). Výsledky vyšetřování smrti J. M. 1948–2003 – shrnutí (Ilja Pravda, Jan Kalous). Časový snímek událostí před 10. březnem 1948 (Ilja Pravda). Přílohy. Literatura. Jmenný rejstřík. Resumé.

JIROUŠEK, Bohumil: Josef Macek. Mezi historií a politikou. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004. 239 s., fotografická příloha, výběrová bibliografie, prameny, literatura. Ed.: Práce z dějin vědy. Sv. 19.

Josef Macek (1922 Řepov u Mladé Boleslavi – 1991), studie životopisná se zřetelem k vývoji české historické vědy ve 2. polovině 20. století. Dětství, středoškolská studia, válečná léta. Zkrácené studium historie na FF UK (1945–1948). František Graus. Vstup do KSČ, příklon k dogmatickému marxismu a schematickému výkladu dějin. Vliv Zdeňka Nejedlého a Aloise Jiráka (*Husitské revoluční hnutí, Tábor v husitském revolučním hnutí*). Působení ve Státním historickém ústavu a na Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze. *Ohlas husitství v německých selských válkách*. Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí. Člen ideologické komise ÚV KSČ. Vznik ČSAV, J. M. ředitelem Historického ústavu (1952–1970), člen-korespondent

(1952), akademik (1956); příprava ideologizujícího kompendia československých dějin, odklad po r. 1960. Studium doby jagellonské, humanismu a renesance (Niccolo Machiavelli), předsedou čs. sekce italsko-československé historické komise; práce J. M. nabývají vědecké hodnoty, ideologem zůstává. Účast na 10. mezinárodním kongresu historiků v Římě (1955), cesty do zahraničí, kontakty. Seznámení s francouzským dějepisectvím, vliv školy Annales a strukturalismu (po r. 1965). *Tyrolská selská válka a Michael Gaismair* (1960), *Cola di Rienzo* (1965); ohlas v zahraničí. Zájem o sociolingvistiku, sémantická analýza slov v jejich historickém významu, pokus prosadit historickou sémantiku jako pomocnou vědu historií (1970). 1964–1969 poslancem parlamentu, příklon k reformnímu křídlu KSČ, nesouhlas s okupací. Ztráta funkcí v KSČ, ČSAV, parlamentu. Zaměstnán v Ústavu pro jazyk český (1970–1975) a Archeologickém ústavu ČSAV (1975–1988), J. M. publikuje pod cizími jmény a v zahraničí. Sledován StB, navázání spolupráce. Studijní pobyty v Paříži 1980 a 1981, hostujícím profesorem v Innsbrucku a Padově. Návrat do vysokých postů v ČSAV v prosinci 1989. *Jagellonský věk v českých zemích* (1992–1999). Úmrtí. Význam – přenášel vlivy školy Annales a strukturalismu do českého prostředí.

KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel: Gottwaldovi muži. Praha, Paseka 2004. 333 s. Fotografická příloha.

Klement Gottwald. Rudolf Slánský. Alexandr Čepička. Antonín Zápotocký.

Václav Kopecký. Antonín Novotný. Studie životopisné. „*Doba, kdy Gottwaldovi muži vládli, je definitivně pryč, ale podobné lidské typy se budou na světě objevovat stále.*“

KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura. Sověti-zace české kultury 1948–1950.* Praha, Libri 2004. 359 s. Přílohy, prameny a literatura.

Kulturní politika v českých zemích v tzv. zakladatelském období komunistického režimu. Okamžité kulturněpolitické změny po únorovém převzetí moci komunistickou stranou. Příprava hlubších strukturálních změn kulturní politiky v letních měsících r. 1948. „Ostrý kurs“ od podzimu 1948; systém řízení kulturní politiky, role stranického, státního a odborového aparátu, uměleckých svazů a masových organizací. Utváření mocensko-ideových proudů a jejich podíl na kulturněpolitických proměnách, vzájemné sváření a soužití. Období dotvoření základních kontur poúnorového systému kulturní politiky (1950) s cílem komplexní obsahové změny umělecké tvorby, redefinice kulturních tradic a proměny smýšlení širokých vrstev občanů. Základní principy a cíle kulturněosvětové politiky i lidové zábavy.

KOHOUT, Radovan, JUNEK, Jiří: *Osobnosti vojenského odboje 1939–1945 ve Vysokém Mýtě.* Vysoké Mýto, Regionální muzeum 2004. 59 s., fotografická příloha.

Vysokomýtská posádka v době 1. čs. republiky. Domácí a zahraniční odboj za 2. světové války, stručný přehled. Důstojníci vysokomýtské posádky v domácím

a zahraničním odboji – soubor biografii. Přílohy.

KOUŘIL, Jan, BARTOŠ, Josef, ČAJOVÁ, Jaroslava: *Zapomenuté pohraničí. Šumvald u Uničova 1938–1945. Svědectví. Vzpomínky. Dokumenty.* Praha, Čajová 1999. 135 s. 12 s. fotografických příloh, dokumenty, resumé.

Začlenění části severozápadní Moravy (Zábřežsko, Šumpersko a Uničovsko) do velkoněmecké říše v říjnu 1938. Národnostní, kulturní a jazyková germanizace. *Český ostrůvek na Uničovsku v okupovaném pohraničí 1938–1945* (Josef Bartoš). Paměti Jana Kouřila (1901–1995) *Šumvald v letech 1938–1945.* Dokument. příloha. Chronologické přehledy.

MÁLKOVÁ, Iva, URBANOVÁ, Svatava a kolektiv: *Literární slovník severní Moravy a Slezska. 1945–1950.* Olomouc, Votobia 2001. 367 s., jmenný rejstřík.

Autoři Slezska a severovýchodní Moravy vstoupivší do literárněhistorického kontextu po roce 1945. Regionálně specifické znaky národnostní, jazykové, kulturněpolitické a jiné. Údaje biografické a bibliografické.

MUNZAR, Josef: *Poručík od ženistů.* Praha, Codyprint 2004. 170 s.

Josef Munzar (1911–2004), paměti. Dětství v rodině četnického důstojníka. Prezenční vojenská služba, důstojnická škola, Vojenská akademie v Hranicích na Moravě. Poručík u 26. pěšího pluku, ženijní odbornost. Mobilizace 1938, rozpuštění armády v roce 1939, účast v odboji. Zatčení a věznění v koncentračním tá-

boře Flossenburg. Poválečná služba u obranného zpravodajství. Zatčení a věznění v Jáchymově a v Leopoldově 1955–1963. Fotografické a textové přílohy.

Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB. Uspořádal Bořivoj Čelovský. Šenov u Ostravy, Tilia 2005. 215 s., jmenný rejstřík.

Služební přísaha příslušníků SNB v letech 1948–1990 – vývoj, jazyk. Antologie. (Petr Blažek). StB v 70. letech. Podniky zahraničního obchodu a nelegální rozvědky. Příčiny degradace zpravodajské služby. Proces zpřístupňování materiálů StB – analýza (Radek Schovánek). Karel Köchr (* 1934), spolupráce s StB a KGB, špionážní činnost v USA. Edice dokumentů. (Pavel Paleček). Genmjr. Bohumír Molnár (1924–1988), studie životopisná (Pavel Žáček). Vladimír Fiala (* 1931), příslušník StB (mjr.), služební kariéra a činnost literární. Komparace literárních postav s profilem autora. (Petr Cajthaml). Plk. gšt. Jaroslav Hájiček (1889–?), studie životopisná. Vojenská kariéra, účast v domácím a zahraničním odboji za 2. světové války, zpravodajská činnost, věznění v TNP, vynucená spolupráce s StB, účast na studentské revoltě v r. 1956. (Petr Koura). Pamětnická výpověď o infiltraci československé rozvědky v Kanadě autorem v letech 1957–1960. Legalizovaní čs. rozvědky genmjr. Jaroslav Hrbáček (1925–1980), mjr. Stanislav Bílek (* 1927), plk. Arnošt Krpec (1913–1975), mjr. Milan Kleník (1923–1968), pplk. Miroslav Čech (1929–1989), plk. Jaroslav Miller (1914–1979) a Lubomír Šefrna (* 1930). (Bořivoj Rekovský).

POSPÍŠIL, Jaroslav: Hyeny. 5. doplněné vydání, Vizovice, Lída 2002. 463 s., fotografie, prameny a literatura, jmenný rejstřík.

Okupace a poválečné období na Zlínsku. Německá okupační správa. Komunistický a nekomunistický odboj. Partyzánské hnutí. Konfidenti. Protektorátní policie. Každodenní život v Protektorátu. Dajan Bazanovič Murzin jako antihrdina. Poválečný chaos a vytváření předpokladů totalitního režimu. Partyzánská brigáda Jana Žižky. Partyzánský teror. Masakry válečných zajatců. Josef Vávra-Stařík. Národopisná Morava. Baťovy závody za války a po znárodnění, závodní milice. Tajná zajišťovací policie. Mimořádné lidové soudy. Proces s Oldřichem Baťou. Poválečné události na Zlínsku. Volby 1946. Upevňování moci KSČ. Aktivita sovětských tajných služeb v ČSR. Rudolf Slánský a partyzánské hnutí po válce. Přebírat v únoru 1948. Lidové milice. Smrt Jana Masaryka. Svědectví Maxmiliána Johana. Skupina Hory Hostýnské. František Foukal.

POSPÍŠIL, Jaroslav: Hyeny v akci. Spolupracovali Jiří Málek a Jan Pospíšil. Vizovice, Lída 2003. 693 s. Fotografie, literatura, jmenný rejstřík.

Akce Světlana. Zlínsko v roce 1948. Lidové milice. Vražda Augustina Schramma. Antonín Slabík, emigrace. Vyšetřovací vazba StB, příslušníci krajského velitelství v Uherském Hradišti. Bezpečnostní komise ÚV KSČ, okresní bezpečnostní trojky, resp. pětky. Průběh soudních procesů, prokuratury, vězeňství, koncentrační tábory, popravy odsouzených, politických vězňů. Komunistická

justice po únoru 1948, Alexej Čepička. Jura Sosnar a pokus o atentát na Dr. Zenkla a Dr. Drtinu. Pád R. Slánského a čistky uvnitř KSČ, Karel Šváb, Ladislav Kopřiva. Operace Velký metař. Proces s „protistátním spikleneckým centrem“. Jarmila Taussigová–Potůčková. Otto Schling. Kolderova komise. Příběh Břetislava Krále. Vlastislav Chalupa, Strana práce, infiltrace zahraničního odboje, akce Maison. Sovětští bezpečnostní poradci.

Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989. Připravil Patrik Benda. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky 2003. 431 s. Ed.: Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sv. 7.

Přehled svazků a spisů vedených v roce 1989 útvary centrály Státní bezpečnosti, které se zabývaly tzv. vnitřním zpravodajstvím („boj proti vnitřnímu nepříteli“). Problém jazykového paradigmatu svazků StB. Registrační protokoly a jejich složky. Automatizace evidencí československé kontrarozvědky. Přílohy. Seznam příslušníků StB. Jmenný rejstřík.

USTOHAL, Vladimír: *Tunely pro Messerschmitty*. Tišnov, Sursum 2003. 150 s., 40 s. fotografická příloha.

Výroba stíhaček Messerschmitt Bf 109G-10 ve třech železničních tunelech na Tišnovsku v posledních měsících 2. světové války. Práce v letecké továrně Diana–Brunn. Nuceně nasazení, vzpomínky pamětníků. Poválečné zajatecké tábory. Poválečná výroba Bf 109. Prof. Dr. Ing.

Wilhelm Emil Messerschmitt (1988–1978).

VANĚK, Miroslav: *Diana. Továrna na smrt 1944–1945. Malý průvodce*. Brno, Spolek přátel československého opevnění 2003. 303 s., fotogr., 1 list. příloha. Úzkorozchodné dráhy na Tišnovsku. Bývalá podzemní továrna Diana a její dopravní systémy. Ukončení výroby a zrušení továrny v roce 1945. Stavba trati Brno – Havlíčkův Brod, viadukty a mostní konstrukce. Výkresová příloha.

VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Olomouc, Maticе cyrilometodějská 2004. 597 s., přílohy, anglické a německé resumé, jmenný rejstřík, literatura a prameny.

Řeholní řády před únorem 1948. Katolická církev a církevní politika. Mužské řády po únoru 1948. Likvidace řeholí, akce „K“. Centralizační a internační kláštery. Řeholníci u jednotek PTP. Plán akce „B“, okolnosti neuskutečnění. Průběh věznění řeholníků; zatčení, vyšetřovací vazba, soudní proces, vězení, amnestie a propuštění. Rehabilitace odsouzených. Procesy proti řádům a kongregacím; typologie, přehled, statistika. Chronologický přehled a charakteristika jednotlivých procesů proti řeholníkům. Řeholníci v ilegalitě. Emigrace řeholníků. Řeholníci zemřelí ve vězení. Řeholníci v kolaborantských kněžských hnutích. Nástin perzekuce římskokatolické církve a mužských řádů v zemích střední a východní Evropy 1945–1960. Obrazová příloha a dokumenty.

Wissenschaft in den böhmischen Ländern 1939–1945. Sborník. K vydání připravil Antonín Kostlán s Martinem Francem, Michaellem Neumüllerem, Magdalénou Pokornou a Michaellem Šimůnkem. Praha, Koniasch Latin Press 2004. 318 s., fotografická příloha. Ed.: Práce z dějin vědy. Sv. 9.

Věda a vědní provoz v českých zemích v období 1939–1945. Pronásledování vědců za 2. světové války. Možnosti vědy v ghettu Terezín. Prominenti. (Helena Krejčová). Arnošt Vilém Kraus (Lenka Pokorná). Ukrajinská věda a ukrajinská inteligence v Protektorátu Čechy a Morava (Bohdan Zilynskij). Orientální ústav v Praze (Václav Čihař). Vývoj pražské německé univerzity. Arizace (Alena Míšková). Německé dějepiscectví a historická věda na pražské univerzitě do vypuknutí 2. světové války (Jana Mandlerová). Věda v sudetoněmeckém hnutí. Wilhelm Weizsäcker, vysokoškolské působení (Joachim Bahlcke). Vývoj chemie na pražské německé univerzitě ve válečných letech (Jiří Pešek, David Šaman). Německá lékařská fakulta (Petr Svobodný). Vývoj německé eugeniky a rasové hygieny od konce 1. světové války do r. 1945 (Volker Roelcke). Národněsocialistické pojetí euthanasie (Dietmar Schulze). Dědičnost a rasová hygiena coby obor na lékařské fakultě německé univerzity. Vazby různých vědních oborů s totalitním režimem. Vývoj eugeniky v Německu a jinde ve světě – srovnání. Zavádění eugenických a rasově hygienických postulatů do zdravotní (zdravotnické) a sociální správy v Protektorátu v souvislosti s plánovanou genocidou; dokumenty.

ZACHARIÁŠ, Jiří a dokumentační skupina Skautského oddílu Vělna Fanderlíka: *Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka aneb Karel Průcha a spol. (1952).* Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky 2005. 271 s. Ed.: Svědectví.

Skautský protikomunistický oboj z let 1948–1989 ve světle dokumentů Státní bezpečnosti (Miroslav Kopt). Protiskautské soudní procesy v roce 1952. Dr. Karel Průcha (1908–1991), vyšetřování, věznění, rehabilitace. Agenti a spolupracovníci StB. Karel Bureš, Miroslav Neuman, agenturní činnost. Vyšetřovatel Irovský, agent „Karol“. Pokusy o obnovení Junáka v letech 1968–1970 a 1990. Dokumentové přílohy, fotografie.

Zaolzie w opiniach konsulów polskich 1948–1960. Raporty dyplomatyczne. / Zaołsi (Těšínsko) v mínění polskich konsulů 1948–1960. Diplomacká hlášení. K tisku připravil Krzysztof Nowak. Cieszyn, Starostwo Powiatowe 2003. 66 s., jmenný rejstřík.

Osudy polské národnostní skupiny na západním břehu Olše v hlášeních polských konzulů a jiných pracovníků polského konzulátu v Ostravě a velvyslanectví v Praze polskému ministerstvu zahraničních věcí. Dopad komunistického převratu a nového správního členění (1960) na polskou národnostní skupinu. Vztahy polsko-československé. Ideologicky podmíněné vidění národnostního problému. Polský konzulát

v Ostravě, působení a vývoj. Pramenná
edice.

ŽÁČEK, Pavel: *KGB na cestě ke komunismu*. In.: *Paměť národa* č. 1, s. 42–57. Bratislava, Ústav paměti národa 2005.

Překlad tajné směrnice KGB „*Profylaktická práce Státní bezpečnosti*“ z 5 listopadu 1966 – pramenná edice. Místo, formy a metody profylakticko-rozkladných opatření v činnosti StB po XX. sjezdu KSSS. Represivní politika KSSS a KSČ, formy represe a „třídní postih“. Podíl společenských organizací a národních výborů na „prevenci trestné činnosti“.

Ženské řehole za komunismu 1948–1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze. Uspořádal

Vojtěch Vlček. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2003. 447 s., 88 s. obrazových příloh.

Ženské řehole v období totality. Život řeholních sester, jejich místo a působení ve společnosti. Charitativní zařízení. Perzekuce ženských řeholí v jednotlivých údobích komunistického režimu. Likvidace církevního školství. Internační kláštery. Ideologický nátlak. Propad počtu řeholnic. Procesy s řeholnicemi v 50. letech. Akce „Ř“, „reorganizace“ ženských řádů (od r. 1950). Postupné vytlačování řeholnic ze života společnosti. Soudní procesy a kampaně proti řeholnicím. Přehled procesů. Jednotlivé kongregace a řády v období totality. Obrazová příloha a dokumenty.

Připravil Radek Minárik

Resumé/Summaries

Establishing Public Security on the railways

Radek Kučera

The study describes the evolvement of the Czechoslovak National Security railway safety system from 1945 until 1953 when Public Security installed on the railways a Public Security independent specialized sector. Prior to this landmark adjustment, National Security's involvement in public safety on the railways was arbitrary. The major responsibility for railway safety belonged to the apparatus that was started and operated by the Ministry of Transportation on May 20, 1937, pursuant to Act no. 86/1937, and carried out by security guards, a search division and the examining magistrates of Czechoslovak Railways. National Security performed on the railways routine movement checks using individual patrols, and, more importantly, joined the crime department in investigating serious crime connected with the railway. The deplorable state of public order and safety on the railways in the early 50s, and the rise in train accidents, injuries, including fatal injuries, theft, and economic crime began to alarm the Party and government officials of post-February Czechoslovakia and, with the administration's intent to assign railway safety to National Security, led to forming an independent body to secure this strategically vital part of the nationalized economy.

The idea for overhauling the system sprouted at the Ministry of Interior as early as 1949 but only on April 4, 1952 did the National Security minister, Karol Bacílek issue at the security assembly of the Ministry of National Security the decision of the former Public Security Headquarters to delegate railway public safety to a special unit of Public Security. The layout of the service structure, work description and personnel department of Public Security-Railways was authorized on January 9, 1953 by the assembly of the Ministry of National Security, and on March 4, 1953 by the political secretariat of the Czechoslovak Communist Party Central Committee. Creating Public Security-Railways began on April 24, 1953 by no. 68 Secret Order of Ministry of National Security. Its operation was put into practice on June 1, 1953. The supervising authority of Public Security-Railways became Railway Sector no. VII, created on March 15, 1953 by the Public Security Principal Board. Public Security-Railways subordinate components and territorial districts were redesigned to match the railways structure. Throughout the country, six regional railway divisions of Public Security were posted at railway headquarter sites, and nineteen divisions at railway department sites. For practical purposes, all railroads were divided into Public Security subdivisions according to the railway's length and importance. In each such district, safeguarding public order was up to one district deputy of Public Security-Rail-

ways either in transit railway stations or in strategically important railway stations. Guard units were assigned to protect public order at key railroad stations and traffic junctions.

This basic organizational base of Public Security-Railways lasted until its extinction in 1963. Of course, in the course of its existence the organizational structure underwent several changes and modifications. For instance, as a part of restructuring the entire Public Security Principal Board, Sector VII was made into the Public Security Railway Board already in November 1953. Public Security-Railways was plagued by numerous snags in equipment, housing, personnel, and work configuration. Structuring the organization and executing terrain operations was haphazard, and stabilizing the entire apparatus dragged on past the projected time. Specialization within Public Security had certainly many advantages. It improved the understanding of the security situation, the ability to solve specific problems and types of crime on the railroad, and the expertise and personal knowledge of each locale by Public Security members. But it also produced a duality in the management and organization of Public Security. Public Security was managed at every level along two separate lines though it mostly worked on the same type of problems. The territorial districts of the basic components of Public Security didn't correspond with those of Public Security-Railways. That negatively impacted the vital coordination of forces and of measures taken, and failed to resolve problems of public safety on railways which had al-

ways been the same as in all other areas. After 1958, when the railways were reorganized and their departments abolished, the districts of Public Security-Railways units didn't even correspond with the railways basic layout. With the advancement of National Security public safety units, Public Security-Railways was becoming a dinosaur. In 1963, when parts of Public Security on railways were eliminated and incorporated into the territorial organization of Public Security, most arguments given for this shift were the same as those given at the creation of Public Security-Railways – to fight crime on the railways more efficiently and effectively.

The 1960s organizational growth of National Security and its public safety sector

Iva Kvapilová

Any overhaul of National Security was always linked to government administration reforms. Thus a broad territorial administration reform in 1960 was accompanied on April 1, 1960 by the Ministry of Interior reorganization of county and district administrations to match the seats and precincts with the new district and county People's Committees. Ten new district administrations of the Ministry of Interior were created, keeping Public Security administrations on board. In the new districts, district branches of the Ministry of Interior were set up, supervi-

sing Public Security sectors. Although it was chiefly a territorial reorganization aimed at synchronizing the security apparatus with state administration, the work of Security was affected, particularly in the districts and counties. The reform dissolved original bonds and launched new ones, shuffling around personnel and equipment. Other changes came with territorial reorganization but thus far no real experimentation was permitted. Public Security sector still ran on the principle of dual subordination to the Ministry of Interior, with district administration and county sectors of the Ministry of Interior on the one side, and special independent bodies of Public Security headquarters, administration and sectors on the other. In place remained the joint command system of the internal independent sector of State Security and Public Security in the district administration and county sectors of the Ministry of Interior although by then changes in their profiles began to be felt. Public Security was to shift its attention on counties, emphasizing preventive and educational measures and direct contact with the public.

The decisions of the Twelfth Czechoslovak Communist Party Convention had a crucial effect on the Ministry of Interior and the security apparatus. Changes took place in State Security. Its new focus on an outside enemy brought organizational changes such as launching an integrated counterintelligence division of the Ministry of Interior. There were shifts in Public Security as well. A major adjustment was reorganizing its divisions, administration agenda and service in No-

vember 1963. The territorial shake-up of 1963 also laid bare the deficiencies of the regional deputies system. The situation called for a radical restructuring of Public Security. The regional deputy service was abolished. From January 1964 on, Public Security precinct divisions were installed as units directly tied to local security. Public Security precincts tackled all security matters, keeping a territorial responsibility to People's Committees and public safety boards. Creating urban district sectors resulted in a vital change in the concept, work system and organization of Public Security at the county, district and headquarters levels. Shifting many routine safety assignments to the Public Security precinct sector changed the character of Public Security district sectors, and led to the transfers of many employees.

The year 1964 also witnessed changes at the Public Security investigation sector. On the order of the Minister of Interior, investigation was no longer subordinate to the territorial heads of Public Security. Investigative divisions were now subordinated through Public Security Investigation Management to the next-in-command of the Minister of Interior. Following the new directives in 1965, investigators no longer answered to the jurisdiction of Public Security territorial sectors.

Upgrading the criminal procedures code also affected Public Security's operations. That mainly concerned legal amendments of crime investigation at the Public Security precincts and created a new search organization with accelerated, simpler criminal pro-

cedures for some types of criminal activity.

The reform of the security apparatus peaked with the adoption of a new law, no. 70/1965 Sb. concerning National Security. It named National Security the executive agency of the security apparatus. The new law prescribed the mission and the principal rules of National Security so that it still consisted of two independent specialized units: National Security and Public Security divided into precincts. The new decree also amended rights and responsibilities of the officers. The political developments of the late sixties had resulted in a new legal structure of the Czechoslovak Socialist Republic and transforming the security apparatus and the subordination of its sectors. Constitutional jurisdiction created three ministries of interior: the Federal Ministry of Interior, the Czech Republic Ministry of Interior and the Slovak Republic Ministry of Interior. National Security that had so far been a single body was now divided, subordinate to different Ministries of Interior. National Security was controlled by the Federal Ministry of Interior, and Public Security was divided territorially by both republics' ministries.

In the sixties, permanent reforms and adjustments of the organizational structure were typical for Public Security and the entire security apparatus. Small experiments were realized that were not fully thought through and lacked optimal conditions. In some cases, before a transformation was given a chance it was already replaced by another reform. A graphic example might be the protracted work

on issuing a new law on Public Security; a law that in the end failed again to define clearly the status and affiliations of both parts of the Corps.

Problems of Czech and German schools in southern Bohemia during the Bohemian and Moravian Protectorate

Leoš Nikrmajer

The Czech and German school systems underwent vast changes under the German occupation. As a result of systematic Germanizing of schools, southern Bohemia saw an unprecedented rise in the amount of German schools of all kind while their Czech counterparts suffered restrictive measures intended to lower the general education level of the Czech population. Czech schools in southern Bohemia were stifled in ways ranging from frequent appropriations by the German army to simply closing down. Czech schools were often forced to move about, offer classes on an erratic schedule or, due to annexation or lack of fuel, merely dispense homework. The number of pupils per class in Czech institutions kept rising while German schools were undersized, with a meager ten to fifteen students in some classes. German schools were systematically planted mainly in communities with no German minority. Most German schools in the region were established between 1939 and 1941. After 1942 almost no new institutions were

created. The majority of German schools typically encountered language problems since, paradoxically, a significant percentage of their pupils didn't speak the language. Either they came from mixed Czech-German families or they had received German citizenship regardless of the nationality of either parent. Language problems also besieged the children of immigrants from Banat, Romania or from southern Tyrol who attended local German schools. The contents and form of instruction in Czech schools gradually deteriorated. There were no textbooks, no humanities courses, while the number of German lessons grew disproportionately.

After Emanuel Moravec became the Minister of Education, Czech schools were assigned to reeducate new generations in the spirit of the Third Reich ideology and the birth of new Europe. For that purpose a new organization, the Institute for Youth Education was launched, mandatory for young people between 10 and 18 years of age. Southern Bohemian teachers had to join in but most took on their role perfunctorily, never identifying with the Institute's program. Conversely, the local German teachers adopted the concept of National Socialism for their own and many were active members of NSDAP, fulfilling the agenda of Germanizing schools in the region. As the end of the war became imminent, local teachers were often drafted to the front and their Czech counterparts sent to labor in the Protectorate and the Reich. Schools focused ever more on organizing collections and donations, and the quality of teaching, due to the

worsening technical and economic conditions, significantly declined. The last year of the war brought on the ultimate collapse of Czech schools and the factual end of German educational institutions in southern Bohemia.

The financial reform of 1953

Jiří Petráš

The roots of the financial reform of 1953 date back to the postwar world order that had landed Czechoslovakia in the Soviet Union block. Geopolitical realities had directly affected the affairs of each state and Czechoslovakia was no different. The question wasn't whether a financial reform and its effects would happen. The question was, when.

The general public, or at least the part of it that sensed (based on listening to Radio Free Europe or simple intuition) an encroaching financial disaster, attempted to lessen the calamity by investing in goods or depositing cash in the bank to salvage their savings. The last days before the financial reform were witness to desperate buying of everything, even idle stock or utterly useless things, which was apparently preferable to getting stuck with completely devalued „papers with pictures“.

The Czechoslovak Communist Party and its administration (or rather a handful of well-informed high Party and government officials) were caught in their own trap they wanted to lay for the „exi-

sting class enemy“. Seeking to strip the last vestiges of the middle class of financial assets and thus crown the process of moving around the country's private resources, they publicly deceived their fellow Party members as well as the entire nation.

This willful lie followed the pledges of no financial reform and delivered a staggering blow to the Party and government elite as well as to the people. Earlier repressions against wealthy landowners, relics of the bourgeoisie or the conspirator, Slánský and his circle focused on segments of society and led the nation to believe they were in the nation's best interest. Now the entire society was affected while still fed the idea that it would benefit all.

Active protests and strikes weren't as many as indicated by various studies published after 1990. But the amount of outer signs of frustration didn't accurately reflect the amount of inner dissatisfaction.

The situation in the districts was closely monitored by Public and State Security, which gathered all data and forwarded it to the Southern Bohemian District Committee of the Czechoslovak Communist Party, to the District National Committee, and to the supervising central units of State Security. All strikes in the district were watched and assessed. The situation was most tense at Strakonice and Vimperk, with sizeable strikes also in Písek, Velešín and Kaplicko. Thirty persons were arrested in connection with strikes in the district of České Budějovice in late May and early June 1953.

The most strikes counted in one place were eighteen, at Strakonice. The government machinery was vindictive against anyone who dared to show disapproval of the reform. It was characteristic that the problem was directly shifted onto a political, ideological and class plane. It confirms the ideological nature of the 1953 financial reform.

The worst dissatisfaction in the Southern Bohemian District wasn't tied to the largest industrial centers. Vital in many places were local traits and elements, perhaps impossible to evaluate accurately now after so many decades had past.

The issue of the financial reform merits further historical and other scientific research.

The Ministry of Interior Surveillance Bureau from 1948 to 1989 (A brief outline of its organizational development)

Miroslav Urbánek

This article summarizes the organizational growth of the Ministry of Interior Surveillance Bureau from 1948 to 1989. The division whose chief activity was monitoring Czechoslovak citizens hostile to the government and foreign citizens, mostly from Capitalist countries and active on Czechoslovak territory, was a sector of the Communist era National Security Corps since early 1948. Organi-

zational changes that took place between 1948 and 1989 (1990) influenced the activities of individual surveillance divisions and dictated the focus of this vital sector of State Security.

Several milestones in the structural development of this division were related mostly to transformations of the entire Ministry with its other departments. The organizational advance of the Surveillance Bureau is examined here chronologically through the individual decades of the twentieth century.

Characteristic for the 1950s are a number of organizational changes at the Ministry of Interior (MV) and the Ministry of National Security (MNO). Doubtlessly the turning point in those changes was the Communist takeover in 1948. In 1950, the Ministry of National Security was created. The era from 1948 to 1953 saw a great many modifications. Prior to 1950, the surveillance division was a part of Group I Security, department BA, and group BA and its Sector IV. In the middle of 1950, after the launch of the Ministry of National Security, surveillance was incorporated into Sector V of a newly created State Security (StB) Headquarters, later known as the Principal Bureau of StB. Organizational changes of StB divisions were issued in the form of decrees, and later as mandates of the minister, his deputy, or the head of StB. Many organizational changes were swift while many other plans, surviving to this day, were never realized. Before 1953, this division did more than monitor persons of interests, diplomats and selected embassies. Under its jurisdiction were also hotels, persons'

identifications, arrests, house searches, escorts, and the censorship of international and intrastate mail. In later years, its activities and focus on surveillance became more specialized. Other changes came in 1953 with another merger of the Ministry of National Security and the Ministry of Interior into one institution. It was then that the surveillance department became the Surveillance Bureau with a new cover name, MV Sector VII. The tasks of the MV Sector VII and the 7th division of the Ministry of Interior County Administrations were included in the decree of the MV Sector VII authorized at the 39th assembly of the security committee of the Ministry of Interior in 1954. In 1955, the minister of Interior issued a new statute and instructions pertaining to the work of the MV Sector VII and the 7th divisions of the Ministry of Interior County Administrations of the CSR. Another adjustment followed in mid 1956. The departments responsible for making arrests that were parts of the MV Sector VII, and similar departments at the 7th division of the County Administrations were abolished. They were replaced by and their personnel transferred to the detention department at the Ministry of Interior Surveillance Bureau and by the investigation sectors of the Ministry of Interior County Administrations.

During the 1960s, several fundamental changes at the Ministry of Interior affected the Surveillance Bureau. In early 1961, an independent division 4 was created at the Surveillance Bureau, fusing the Internal and the Background Check Departments. This division was dissolved in

1964 and replaced by two independent sectors (organizational divisions) of the Surveillance Bureau: the Bureau Secretariat and Background Check Division. The year 1964 was important for the Surveillance Bureau. Early that year, a new organization of the Ministry of Interior was launched. At the same time, new cover names and textual symbols for each component of the ministry were created. During this reform, the Surveillance Bureau became the Czechoslovak Ministry of Interior Bureau for Surveillance and Security of Representative Offices of Capitalist Countries, bearing the cover name MV Sector IV. At the close of 1964, a new statute of the MV Sector IV was issued, linked to the above mentioned changes. This bureau continued to monitor persons of interest, diplomats and various embassies and persons that visited such places. The hotel agency remained under its control. In 1966 another move put operative managements (except Intelligence) under one authority. Reinstalled was the Principal Bureau of State Security that now included the Counterintelligence Bureau of the Ministry of Interior (MV Sector II), the Principal Bureau of Military Counterintelligence (MV Sector III), the Surveillance Bureau (MV Sector IV) from the head office of the Ministry of Interior, and no. I, a Special Division of the Ministry of Interior. From 1966 on, MV Sector IV (Surveillance Bureau) was integrated into the new Principal Bureau of State Security (HS StB) as a part of a general makeover of the Ministry of Interior. Surveillance Bureau was a part of the Principal Bureau of State Security

until the early 1969 launch of the Federal Intelligence Service Bureau. Another major reshuffle of the Ministry of Interior at the time was linked to the government legal overhaul that followed the ratification of the constitutional law no. 171/1968 Sb. Among the resulting changes were the new Ministries of Interior of the Czech Socialist Republic, the Slovak Socialist Republic and the Czechoslovak Socialist Republic. The Federal Bureau of the Intelligence Service (FS ZS) was created as a division of an operational apparatus and was made up of the Principal Intelligence Bureau, Principal Counterintelligence Bureau, Principal Military Counterintelligence, Intelligence Technology Bureau, and the Surveillance Bureau. After integrating into the Federal Intelligence Service Bureau, it kept its focus on fulfilling intelligence requests by the operational divisions of FS ZS and the Intelligence Bureau of the MNO General Staff. It conducted basic surveillance, built a net of confidants, carried out terrain surveillance and monitored the activity of background check spies or other persons in specific locations that were of interest to the appropriate operational divisions of the FS ZS. It also monitored the representative offices of Capitalist countries chosen by the Czechoslovak Counterintelligence, and carried out sustained or random surveillances of residential dwellings at the representative offices. It provided specialized training of officers and those of other operative divisions of the FS ZS, the Principal Bureau of StB CSSR, the Principal Bureau of StB SSR and the MV General Staff.

The 1970s also saw a major overhaul in all divisions of the Ministry of Interior. In 1971 the Federal Intelligence Service Bureau was dissolved, and the Surveillance Bureau under the cover name FMV Sector IV was installed as an independent body of the Federal Ministry of Interior (FMV) of the Czechoslovak Socialist Republic. Later that year, a new statute of the FMV Surveillance Bureau changed the organization's structure. Concurrently, changes were made in the methods of surveillance of FMV Sector IV. For instance, officers from the Third Sector began to trail targets throughout the reconnaissance area up to its borders to give time to other officers to take over. The staff members of the First Sector of the Surveillance Bureau began to survey, record and monitor the typical routes of the targets, building posts along the way that would lead to the target acquisition. The Sixth Sector (following hostile persons for internal use of the department, safeguarding the Czechoslovak economy, serving StB sectors of Prague and Central Bohemian District) also altered its surveillance methods. They built footholds and bases along each target's typical routes to make surveillance more inconspicuous. The footholds and bases served primarily for an interior route visual surveillance and helped officers follow the targets without a break. In the 1970s, the Surveillance Bureau's organizational structure consisted of the administration, seven sectors, three departments, the administration head's inspection and a defense body. In 1976, a sectional makeover took place at the Surveillance Bureau. The 8th division

of FMV Sector IV was created. A broader adjustment of the Surveillance Bureau's organizational structure took place in 1978 when the Czechoslovak minister of Interior issued a new amendment no 14/1978. In 1979, the Czechoslovak minister of Interior revised the position of the Surveillance Bureau within the Federal Ministry of Interior and its subordinate sectors. On August 1, 1979, the Surveillance Bureau became a part of the StB, joining sectors of National Security Corps subordinate to the Czechoslovak Federal Ministry of Interior. It received anew its former cover name, SNB Sector IV.

The 1980s witnessed several organizational changes in the entire Czechoslovak Federal Ministry of Interior and the Surveillance Bureau. Until the end of 1980, the Bureau ran on the 1978 organizational regulations. At the close of 1980 another transformation took place. The attachment of the December 29, 1980 command no. 55/1980 by the minister of Interior of Czechoslovakia held a new statute for the Surveillance Bureau. More changes in the Ministry materialized in 1982, restructuring the Federal Ministry of Interior (FMV) on the February 4, 1982 order no. 1/1982 of the Czechoslovak minister of Interior. It ascertained the organization of the Federal Ministry of Interior, the divisions of National Security Corps subordinated to FMV and divisions subordinated to FMV. It also defined the rules for presentation negotiations, approval procedure and issuing statutes of FMV sectors, federal sectors of National Security Corps (SNB) and sectors subordinate to

FMV. The Surveillance Bureau, under the cover name SNB Sector IV, thus became a division of State Security (StB) of the federal sectors of SNB. The 1980 structure of the Surveillance Bureau was slightly adjusted with the 3.3. 1986 command no. 11/1986 by the SNB Sector IV chief. The primary change in the Surveillance Bureau organization was in the titles of individual sections. The actual activity of these divisions and the surveillance sectors of the Bureau didn't change much. The final significant change in the organizational structure of the Surveillance Bureau happened in 1989. It came by the 1.201989 command no. 8/1989 of the chief of the SNB Sector IV. This command contained a new statute of the Surveillance Bureau of the SNB and was issued in accordance with the no. 12/1988 command of the Czechoslovak minister of Interior on creating sectors of FMV and sectors subordinate to FMV. An important change that surfaced shortly after the statute was issued was a newly integrated analytical system of SNB Sector IV. Another mission was creating an operational control center for the Surveillance Bureau to analyze and evaluate all surveillance data and safeguard their further use and transfer to SNB Sector II (Counterintelligence). Computer technology became indispensable in this process of documentation, analysis and evaluation.

With the close of 1989 and the onset of 1990, the Surveillance Bureau's days were numbered. The institution was swept away in early 1990 by the sociopolitical changes in Czechoslovakia known as the *Velvet Revolution* that took

place in late 1989 and continued into 1990s.

The development of the 5th border brigade in Cheb: 1951–1990

Pavel Vaněk

This article deals with basic trends in the organizational development of one border brigade, the Border Guard (Po-hraniční stráž) 5th brigade with headquarters in Cheb, guarding the state border with Germany and Austria from its constitution in 1951 to 1989. Through this period, the same way of guarding was maintained with only minor modifications. This paper describes organization of the given brigade from its constitution to dissolution in 1990/1991.

The period of development and stabilization of the so called protection of the state border in the early 50s involved most organizational changes. The changes influenced all units of the brigade and were made due to more precise description of the border service, development of the engineer field maintenance system and operation of the brigade. In the next period, the organization was maintained with little changes and limited resources. It appears more clearly in 60s when the structure is modified – some squads are dissolved, headquarters are reduced and importance of the state protection is highlighted. A number of these economically driven changes culminate in 1966, when the Cheb border brigade and all other brigades are trans-

ferred from the Ministry of the Interior to the Ministry of the Defense: a part of the border protected by the Cheb brigade is reduced because the border with East Germany is not protected anymore by Border Guard and some squads are transferred back to border brigade Planá u Marianských Lázní. Battalion headquarters are cancelled and the organizational structure is affected by the development of army technologies.

The brigade transfer back under the responsibility of the Federal Ministry of the Interior is realized as a result of an increasing number of illegal attempts to cross the state border, however, it also starts a period when organizational changes are less frequent. Major changes are concentrated to 1973–1976 – when battalion headquarters are established and some of the Planá brigade squads transferred back to Cheb. The headquarters also obtain the responsibility for part of the East German border. Although the increasing tourism leads to more and more changes, they are not efficient, or they are canceled again after some time. Severe limitations of the organizational changes are also caused by economic reasons, namely the increasing maintenance costs and costs of technical innovations of the state border protection.

The article follows the organizational changes of the Cheb brigade at the level of brigade, battalion headquarters, and squads. In case of headquarters we focus on the link between the changes in brigade and battalions. In case of squads we present not only the changes in structure and figures, but also the dislocation changes. These types of changes are intere-

sting not only from the regional perspective, but can be interrelated with trends to reduce costs of border protection and improvements in the system of border protection.

Many of the described brigade changes were of a more general nature: they were also applied to other brigades, the 5th brigade was one of five (later four) brigades protecting the border with West Germany, apart from changes in the department inferiority of the border guard. The same applies to the organization of the state border protection with East Germany. Description of the Cheb brigade organization development is just one contribution to the full understanding of the state border protection system in which the organization of border brigades played an important part.

Introduction to the personal correspondence of Blažej Vilím in exile

Sylvia Šimsová

The Blažej Vilím's papers are deposited in two British archives: The British Library in London (ADD.MS. 74962-74993) and the Churchill Archives Centre in Cambridge (BVL.M).

He was born in Prague in 1909 and died in London in 1976. During his youth he was active first in the Communist Party and later in the Social Democratic Party. He edited the Union of Metalworkers' magazine. By trade he was a fine metal worker, but he also passed a matriculation exam, after having studied for it

externally. In 1938 he married Mirka Pánková. At the beginning of WWII he was active in the trade union resistance. He was arrested by the Gestapo in 1940 and spent the rest of the war in the German prison of Ebrach.

After the war he was appointed General Secretary of the Social Democratic Party. After the Communist takeover in February 1948 he was among the first politicians to leave the country and the first to arrive in Britain. His arrival on March 19 and the subsequent briefings helped the Socialist parties of Western Europe (Britain, Scandinavia, Italy) to understand the recent events in Czechoslovakia. At the end of May 1948 he was instrumental in organising a London meeting of the Czechoslovak MPs in exile.

His first year in exile was spent in political activities: giving speeches, writing articles and helping Czechoslovak refugees. Much of his correspondence from this period is preserved in the British Library. The Churchill Archives Centre has mostly the correspondence after 1968.

As a firm believer that a politician must not accept financial support lest it affect his independence, he went back to his trade, working until his retirement. He bought a house in Muswell Hill and supplemented his income by letting rooms.

The author of this article used to be one of the lodgers in the house. She promised Mirka Vilím before her death to look after Blažej Vilím's papers.

The article on Blažej Vilím's exile correspondence analyzes the material held

in both collections: about 2000 letters written by about 800 correspondents. The appendix gives an alphabetical list of major correspondents, together with a listing of sources about them.

The Judaica Sector in the Archives of the Ministry of Interior

Světlana Ptáčníková, Vladimíra Vaníčková

The inventory of archive materials produced by the former Communist State Security between (1945) 1948 and 1990 centers on a multifaceted operational material on various State Security levels ranging from local divisions to the Ministry of Interior headquarters, especially the counterintelligence department.

The reason that files on this issue (focusing on intercepting persons of Jewish background as possible bases of collaborators with the Israeli secret services) include work with manuscripts that no longer exist is that the authors strive to create a representation of the scope of the State Security activities at a division designated to battle an enemy within.

Information about the Ministry of Interior Archives materials on the postwar Czechoslovak Social Democratic Party

Vladimíra Vaníčková et al.

The inventory of the Ministry of Inte-

rior Archives on the postwar Czechoslovak Social Democratic Party (1940) from 1948 to 1989 spans a broad spectrum of materials:

- a) Documents of significant complexity, such as commands and secret commands issued by ministers of interior, and a comprehensive body of material from the secretariats of ministers of interior.
- b) Investigation records from court trials conducted by the totalitarian power against the purportedly illegal (or right wing) Social Democratic Party. The material covers both stages of the trials during 1948-55, and continues with documents of the Ministry of Interior Inspection Department.
- c) Operational materials of the former Communist State Security have a particular historic value due to a manuscript of the Czechoslovak counterintelligence, „Enemies from the Ranks of the Right Wing Social Democrats“ from the years (1940) 1946–86, supplemented with a detailed card and photography folder. The folder (eleven panels) maps the activities of the Czechoslovak Social Democrats in Czechoslovakia and in exile. An interesting addition is a manuscript bearing the cover name DEMOCRAT (from the provenance of Czechoslovak intelligence) about a certain Přemysl Janýr. It describes activities of the Social Democrats in exile in Vienna between 1968 and 1989.

A brief overview of the Federal Ministry of Interior Archive at the Ministry of Interior in Brno-Kanice

Světlana Ptáčníková

This overview has been based mostly on prefaces to the lists of folders at the Federal Ministry of Interior depository and on the author's experience. The fact that archivists in state regional archives and branches are often unaware of the contents of our archives points out the need for mutual cooperation facing when various administrative and research demands. That's especially true in connection with a new archive amendment which has in an unprecedented measure opened the archives of the former State Security to the public. A mere list of our materials offered in 2001 to the participants of the Czech Archive Society tour met with a great response. The article needs to be understood as a forerunner to a forthcoming guide through the collections. During the long process of incorporating the materials into the PEvA computer system, we're making the folders available so these fragments, however scanty they might be, can be used immediately.

The article offers basic information on the following collections:

A 1 – Study Institute of the Ministry of Interior

A 2/1 – Secretariat of the Ministry of Interior (Vol. I)

A 2/2 – Secretariat of the Ministry of Interior (Vol. II)

A 2/3 – Secretariat of the Federal Ministry of Interior (Vol. III)

A 2/4 – Secretariat of the Federal Ministry of Interior – jurisdiction sector (Vol. IV)

A 5 – Secretariat of deputy minister of Interior, Jindřich Kotal

A 6/1, A 6/2 – The organizational and interior administration of the Federal Ministry of Interior

A 7 – Secretariat of deputy minister of Interior, Col. Jaroslav Klíma

A 8, A 8/2 – Inspection Sector of the Ministry of Interior of Czechoslovak Socialist Republic

A 9 – Secretariat of first deputy minister of Interior, Col. Jan Záruba

A 11 – The Federal Ministry of Interior – international relations sector

A 12 – Security divisions of the Ministry of Interior

A 13 – Secretariat of deputy minister of Interior of Czechoslovak Socialist Republic, Col. František Vašek, Attorney-At-Law

A 14 – National Headquarters of National Security Corps in Prague

A 15 – National Headquarters of National Security Corps in Brno

A 17 – Principal Headquarters of National Security Corps

A 18 – Intelligence Bureau of the Federal Intelligence Service Management

A 19 – Secretariat of deputy ministers of Interior for the Military, Gen. Maj. Ludvík Hlavačka and Col. Karel Peprný

A 20 – Secretariat of deputy minister of Interior of Czechoslovak Socialist Re-

public, Col. Jaroslav Vosecký, Attorney-At-Law

A 21 – The Communications Department of the Federal Ministry of Interior

A 22, A 22/II – The Board of Physical Education and Top Rank Competitive Sports

A 23 – Secretariat of the Bureau for the Protection of National Secrets

A 24 – Secretariat of deputy minister of Interior, Col. Štefan Demjan

A 26 – The Background Check Department of the Ministry of Interior in Prague

A 27 – Bureau VI, National Security Corps (Bureau of Intelligence Methods)

A 28 – Bureau of Counterintelligence for combating exceptional and unusual forms of criminal activity (National Security Corps Division XIV)

A 30, A 30/2 – National Security Corps Management III. – Military Counterintelligence

RV – Commands, bulletins, service tools

Folders marked E – Transit and internment camps, forced labor camps, prison guard management, penitentiary divisions

Folders marked B – National Security divisions in districts and counties

Folders marked D – passport and visa divisions in districts and counties

Folders A contain a brief overview of the organizational development of the source, time span, contents and range of files and folders size.

Folders E, B and D are described according to the type of surviving documents.

One of the article's objectives has been

to contest the popular belief that the archive materials are „top secret“. The folders in the Ministry of Interior Archive at Brno-Kanice, Czech Republic can be used to collect valuable information on a wide range of topics. The purpose of

this text is to generate researchers' interest and map out the way for further study.

Přeložila Yveta Tausinger-Shanfeldová

JMENNÝ REJSTŘÍK

- ABSOLON, Václav 357
ADÁMEK, Milan 310, 313
ADÁMKOVÁ, Miroslava 371
ADLEROVÁ, Eva 340
AMBLER, Bořivoj 24, 32
AMBROZ, Otakar 297
AMBRUŽ, Ján 307
ANDRESOVÁ 422, 423
ANDROPOV, Jurij 435, 436
ANTONYOVÁ, Alžběta 373
BACÍLEK, Karol 18, 385
BAN, Antal 310, 312, 313
BARÁK, Rudolf 49, 183, 184, 186, 187, 345, 352, 353, 357
BAREŠ, Arnošt 310, 312, 313
BAREŠ, Gustav 336
BAREŠOVÁ, Anežka 310, 312, 313
BÁRTEK, František 373
BARTOŇ, Edvard 373
BARTOŇ, Jaroslav 195
BEČKO, Vladimír 373
BEDŘICH VELIKÝ 129
BEER, Alexandr 338
BECHYNĚ, Zdeněk 346, 366, 367, 369
BĚLEHRÁDEK, František 351, 354
BĚLEHRÁDEK, Jan 310, 312, 313
BĚLINA, Josef 303, 304, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 317
BĚLINOVÁ, Charlotte (Lotty) 310, 312, 313, 373
BĚLOHLÁVEK 307
BENDA 422, 423
BENEŠ, Edvard (Eduard) 305, 311, 313, 352, 369, 436
BENEŠ, Jiří 373
BENEŠ, Václav 311, 313
BENEŠ, Vojtěch (Vojta) 311, 313, 348, 350, 354, 355, 358, 366, 370
BENEŠOVÁ, Hana 311, 313
BENZION, H. 311, 313
BERAN, Josef 436
BERÁNEK, Karel 355
BERNARD, Vilém 305, 307, 310, 311, 313, 365, 366, 369, 370, 373
BERNARDOVÁ, Růžena viz VOLI-
NOVÁ-BERNARDOVÁ, Růžena
BEZDĚK, Karel 360
BÍNA 149
BJÖRK, Kaj 310, 312, 313
BLATNÝ, Ivan 308, 311, 313
BLEUEROVÁ, Regina 321
BOČAN, Zdeněk 208
BOČUMINSKÝ, Jakub 323
BÖHM 123
BOKR, Jan 427, 428
BONUŠ, František 135
BOSÁK, Jan 208
BOUDNÍKOVÁ, Věra 437
BRATRÁNEK 437
BRAUN, Lev 373
BRAUNTHAL, Julius 311, 313
BRAVERMAN, Isidor 322
BREZNITZOVÁ, Alžběta 338
BRUEGEL (BRÜGL), Johann. W. (Jan
Wolfgang) 311, 313, 373
BRŮCHA, Jiří 310, 311, 313
BRUTELE, Georges 311, 313
BRŮŽA, Vladimír 311, 313
BUDÍN, Josef 373
BÜCHLER, Josef 338
BUCHTA 155
BUNEŠ, Jan 373
BUQUOY, Karel Jiří 145
BURÁK, Pavol 335
BURDIN 436
BUREŠ, Karel 349

- BURŠÍK, Josef 373
BVALDUZ-NEJER, Jan 373
BÝČEK, Tomáš 373
CAJTHAML, Antonín 24
CIOLKOSZ, Adam 310, 312, 313
CÍSAŘ, Josef 311, 313
ČAPEK, Karel 126
ČEBRIKOV 436
ČEPELÁK, Karel 349, 358
ČERNÍK, Oldřich 174
ČERNÝ, Bohumil 429
ČIMERA, Karel 195
ČÍŽEK, Alois 311, 313
ČMOLÍK, Jaroslav 345
ČOUPEK, František 354, 356, 357, 358, 366, 367, 369
DAINES, Percy 310, 314
DANĚČEK 167
DAVID, Friedrich 112
DEMJAN, Štefan 89, 188, 189, 194, 195, 196, 222, 223, 339, 395
DÍTĚ, Rudolf 373
DOHNAL, Robert 197
DOLANSKÝ, Jaromír 352
DOLEŽALOVÁ, Růžena 121
DOSTAL, Josef 425, 426
DOUBEK, František 350, 354
DOUDA, Miroslav 373
DROR, Nathan 339
DRTINA, Prokop 304, 305
DUDA 16
DUDA, Miroslav 297
DUNDR, Sláva 310, 312, 314
DUNDR, Vojtěch 347, 366
DVOŘÁK 149
DVOŘÁK, Alois 357
DVOŘÁK, Emil 195
DVOŘÁK, Jan 355
DVOŘÁK, Josef 310, 312, 314
DVOŘÁK, Miroslav 355
DYMÁKOVÁ, Božena 354
EČER, Bohuslav 357, 358
EDLEROVÁ, Marie 128
EGERMAYER, Jaroslav 297
ELIÁŠ, Alois 123
ELIÁŠ, Ladislav 355
ENGELMANNOVÁ, Elsa 322
EPSTEIN, Kurt (Vladislav) 305, 307, 310, 311, 314, 373
ERBAN, Vojtěch 344, 365, 370
EVAN, Karel 310, 312, 314
FALTA, František 357
FANDERLÍK, Velen 430
FANTL, Zdeněk 311, 314
FANTLOVÁ, Gerti 311, 314
FARKAŠ, Bernard 322
FEIERABEND, Ladislav 311, 314
FENCLOVÁ, Zdeňka 344
FIALA, Josef 347
FIDOR, Ondřej 358
FIERLINGER, Zdeněk 305, 306, 311, 314, 352, 362, 369
FÍLA, Josef 155, 156, 164
FILIP, Milan 335
FIRST, Ota 373
FIRT 305
FISCHER 135
FISCHER, Edmund 357
FORST, Vlastimil 373
FOUSEK, Jan 128
FRANK, Karl Herman 127, 133, 134
FRANK, Václav 353
FRIED, Alexandr (* 1895) 323, 337
FRIED, Alexandr (* 1925) 336
FRIEDL, Oskar 350, 354
FRIEDMANN, Viliam 322
FRIEDRICH, Alexandr 336
FRISCHER 340
FRODL, Jan 358
FROLÍK, Josef 396
FUČÍK, Bedřich 435
FUKA, Karel 355

- FUSEK, Ed 311, 314
GABRIEL, Karel 354
GABRIEL, Vítězslav 354
GALUS, Antonín 297
GEBAUER, Erhard 114, 129
GEIGEROVÁ, Elfrída (Frída) 349, 360
GESCHEID, František 322
GILLHOF 114
GLESK, Jan 346
GÖRNER, Vladimír 346, 356, 357, 358, 359
GOTTWALD, Klement 18, 142, 306, 352, 381
GRAUS, František 338
GREINER, Hugo 359
GRIS, Mikuláš 346
GRÖSSER, Josef 95
GRÜNFELD, Pavel 339
HÁCHA, Emil 123, 127, 128, 134
HAIS, Arno 310, 312, 314, 358, 373
HAISOVÁ, Bohumila 373
HÁJEK, Jiří 94, 304, 365, 371
HÁJEK, Josef 348
HAKL, Luděk 335
HÁLA, Antonín 177
HALAS, František 347
HAMZA, Miloš 373
HANULIAK, Ján 174, 197, 199, 200, 222, 223, 392
HANUŠ, Karel 310, 314
HARLAS, František 346, 347
HARTLOVÁ, Lenka 422
HARTMAN, Ladislav 347
HASELMAN, Oldřich 310, 311, 314, 373
HASTERLÍK, Pavel 347
HATINA, František 348, 355
HAVEK, Jaroslav 371
HAVRILUK, František 346
HEALEY, Dennis 310, 311, 314
HEIDLER, Jan 310, 312, 314
HEJL, Karel 208
HEJSEK, Lubomír 335
HEJZLAR, Jaroslav 428
HEJZLAR, Zdeněk 94
HELAN, František 358
HELEBRAND, Rudolf 355
HELLER, Ota 373
HENDL, František 358
HENDRYCH, Jiří 147
HENYŠ, Rudolf 297
HENŽLÍK, Antonín 349, 357
HERBEN, Ivan 311, 314
HERLINGER, Ferdinand 338
HERMANN, Ignát 424
HERZ, Juraj 338
HESSLEROVÁ 126
HEYDRICH, Reinhard 128, 133
HIKL, Mario 310, 312, 314
HILLER, Emil 354
HINDENBURG, Paul von 129
HITLER, Adolf 129, 133, 421
HLAVÁČ, Alois 358
HLAVAČKA, Ludvík 260, 273, 392
HLAVATÝ, Marian 374
HLINĚNSKÝ, František 358
HLUBŮČEK, Jiří 310, 311, 314
HOFFEOVÁ 422, 423
HOFFEOVÁ, Růžena 322
HOJTAŠ, Rudolf 347
HOLUB, Josef 374
HOLUB, Lubor 354, 357
HOLUB, Václav 305, 307, 310, 312, 314, 366, 370, 374
HOLUBOVÁ 422
HOLUBOVÁ, Anna 374
HOLÝ, Jan 310, 314
HONČÍK, Antonín 355
HORA, Jan 354
HORA, Jaroslav 180
HORÁČKOVÁ, Irma 322
HORÁK, Bohumil 311, 314
HORÁK, Jiří 305, 310, 311, 314, 366

- HORÁK, Josef (* 1900) 374
HORÁK, Josef (* 1922) 374
HORÁK, Miroslav 357
HORÁK, S. B. 306
HORÁKOVÁ, Amálie 374
HORÁKOVÁ, Milada 431
HORKA 149
HORNÍŠ, Ladislav 310, 312, 314
HOŠEK, Jiří 422
HOUF, František 348
HOUF, Jaroslav 348
HRABÁK, Josef 195
HRABÍK, Martin 306, 310, 311, 314
HRONEK-HONENBERG, Karel 374
HRUBÝ, Adolf 135
HRUBÝ, Karel 310, 314, 355, 370
HÜBNEROVÁ, Marie viz LNĚNIČ-
KOVÁ, Marie
HÜBSCH, Karel 355
HUSÁK, František 437
CHLUPA, Přemysl 374
CHMURA, František 355
CHUDOBA, Vladimír 335
ILTIS, Rudolf 422
INBAL, Nachman 339
INDRA, Alois 427
INGR, Sergej 307, 311, 315
JAKSCH, Wenzel 367
JAKUBEC, Jan 351, 354
JANÁČEK, Josef 355
JANEČEK, Mirko 310, 312, 315
JANÍK, František 179
JANKOVCOVÁ, Ludmila 352, 372
JANOUSEK, Karel 436
JANŮ, Jaroslav 297
JANULÍK, Jan 18, 21, 22
JANYR, Přemysl 310, 312, 315, 365, 366,
367, 369
JAROLÍM, Ctibor 357
JAROŠ, Ferdinand 336
JAROŠ, Oldřich 355
JARSKÝ, Emerich 323
JERMÁŘ, Oldřich 355
JEŘÁBEK, Josef 347, 366
JEŠINA, Čestmír 310, 312, 315, 374
JEZDINSKÝ, Karel 311, 315
JINDRA, Břetislav 133
JIRÁSEK 344
JIROUŠEK, Karel 355
JIROUT, Josef 345, 348, 349, 354
JÍŠA, Josef 310, 312, 315, 370
JOCKEL, Richard 310, 315
JOHN, Oldřich 361
JONÁŠ, Josef 310, 311, 315
JOSTEN, Josef 307
JUŘICA, Antonín 350, 358
JUŘICA, Josef 207, 208, 222, 224
KADLEC 157
KADLEC Bohdan 357
KAIML, František 355
KAJER, Josef 349, 357
KAJMANOV, Nikita F. 251
KALACH, Vlastimil 346, 358
KALANDRA, Závěš 431
KALISCH, Evžen 321
KALISTA, Zdeněk 435
KAŇOVSKÝ, Jan 195
KAPEK, Miroslav 350
KAPLAN, František 358
KAPRAS, Jan 123
KARDOŠ, Robert Mikuláš 338
KÁRL, Zdeněk 367
KASKA, Radko 199, 392
KAŠPÁREK, Bořivoj 374
KAŠPAŘÍKOVÁ, Lída 311, 315
KAŠRIEL, Aladar 374
KAUFMAN, Ladislav 308, 310, 312, 315
KAUFMANOVÁ, Marianne 310, 312,
315
KAVAN, Antonín 176, 178, 179, 180,
181, 182, 188, 194, 195, 197, 199, 206,
222, 223

- KEBULE, František Josef 349
KERNER, Miroslav (Mirek) 310, 312, 315, 366, 374
KINCL, František 203, 212
KLABAN, Slávek 311, 312, 315
KLABANOVÁ, Lenka 311, 312, 315
KLAPKA, Jan 310, 312, 315
KLAS, Jaroslav 357
KLÁŠTERSKÝ, Petr 310, 312, 315, 366, 369
KLÁTIL, Vojtěch 310, 312, 315
KLÍMA, Jaroslav 89, 191, 219, 339, 345, 384, 385, 427
KLÍMA, Karel 383
KLÍMEK, Adolf 311, 315
KLINGER, Oskar 311, 315
KLUZÁK, Václav 348, 349, 358, 360
KMETÍK, Peter 335
KNAP, Josef 435
KNEBORT, Jindřich 310, 312, 315, 374
KNEBORTOVÁ, Ludmila 374
KNOOP 135
KNOP, Bohumil 208
KOBLIHA, B. 311, 315
KOČÍ, Ferdinand 374
KOČOVÁ, Herma 374
KÖHLEROVÁ-RAUSCHOVÁ, Silva Zora 374
KÖHLER-RAUSCH, Karel 374
KOHOUT, František 310, 315
KOHOUT, Jaroslav 366, 369
KOHOUT, Pavel 365, 430, 431
KOHOUTEK, Václav 354
KOJECKÝ, Zdeněk 358
KOLÁČEK, Metoděj 360
KOLÍSKA, František 335
KOMENDA, Václav 357
KONEČNÝ, Jaroslav 374
KOPPL, F. 310, 312, 315
KOPŘIVA, Ladislav 180
KOŘÍNKOVÁ, Anna 347
KOSÍK, Karel 92
KOSINA, Josef 305, 307, 311, 315, 374
KOSTKA, Jaroslav 374
KOSTKUBA, Josef 355
KOŠTÁL, Karel 186, 395
KOTAL, Jindřich 89, 383, 384
KOTHÁNEK 149
KOTRLÝ, Josef 311, 315
KOUBEK, Václav 346, 358, 367
KOUKAL, Karel 358
KOVÁČ, Ján 203
KOVÁŘÍK, Karel 297
KOVAŘOVIC, Josef 347, 359
KOZEL, Vojtěch 176
KRAJINA, Vladimír 307, 311, 315
KRATOCHVIL, Miroslav 349
KRAUS, Jaroslav 374
KRČEK, František 357
KRČMÁŘ, Mirek 311, 312, 316
KREIDL, Zdeněk 346, 358
KREJČÍ, František 358
KREJČÍ, Jaroslav 128, 135
KREJČÍ, Jaroslav 310, 312, 316
KRESS, František 374
KRISTEK, František 350, 354, 357
KRŇÁK, Josef 350
KROH, Lubomír 297
KROPÁČEK, K. 287
KRUPÍČKA, Rudolf 306, 311, 312, 316
KRŮTA, Antonín 355
KRŮTA, Oldřich 355
KRŮTA, Zdeněk 358
KRYCNAR, Václav 358
KRYL, Karel 426
KŘELINA, František 435
KŘEPELKA, Karel 353, 354, 356, 357
KŘEPELKOVÁ, Karolina 357
KŘIVÁ, Eva 374
KUBÁNEK, Josef 355
KUBÁT, Josef 370
KUBELÍK, Jiří 347

- KUBÍK, František 311, 358
KUBÍK, J. 311, 312, 316
KUBR, Jaroslav 208
KUČERA, Felix 358
KUČERA, František 358
KUČERA, Otakar 350
KUDRNA, Josef 84, 188, 191, 387
KULKA, Erich 337
KUNCÍŘ, Ladislav 435
KUSÝ, G. 311, 316
KVARDA, Josef 345
KYTLICA, František 347, 354
LACINA, Vladimír 208
LADIG, Josef 310, 312, 316
LANG, Jan 311, 312, 316
LÁSKA, Václav 310, 312, 316
LAUBOVÁ, Jarmila 357
LAUSCHER, Jiří 321
LAUŠMAN, Bohumil 304, 305, 306, 310, 312, 316, 344, 347, 350, 351–353, 355 358, 361, 365, 366, 369, 370
LAUŠMANOVÁ, Julie 351
LAUŠMANOVÁ, Věra 351
LAUTEKRANC, Ladislav 426
LÁZNA, Zdeněk 429
LAZORIŠÁK, Milan 335
LEBEDĚV 426
LEDERER, Jiří 365
LEDL, Jaroslav 133
LEIS (LEISS), Evžen 305, 307, 374
LESNÝ, Bedřich 358
LETÁKOVÁ, Zdena 311, 316
LETTRICH, Jozef 307, 311, 316
LEUTENEGER, Rosli 310, 311, 316
LINHARTOVÁ, Irma viz MAJEROVÁ, Irma
LIS, Ladislav 428
LISKA, František 177
LISKOVÁ, Věra 355
LIŠKA, Bohumil 345
LNĚNIČKA, Antonín 374
LNĚNIČKOVÁ (HÜBNEROVÁ), Marie 374
LÖBL, Evžen 321
LONDON, Artur (Arthur) 311, 316
LORENC, Alojz 213
LORIAN, Alexander 311, 312, 316
LOVESTONE, Jay 311, 316
LUDENDORF, Erich von 129
LUDVÍK, Miroslav 265
LUKAŠTÍK, Rudolf 357
LUKEŠ, Klement 428
LUSTIG, Emil 311, 316
LUSTIG, Vojtěch 323, 337
LUSTIGOVÁ, Marie 323
LUX, František 311, 316
LUŽA, Radomír 310, 311, 316, 366, 370, 371
MACEK, Josef 311, 316, 431, 432
MADAR, Josef 311, 316, 374
MACH, Josef 434
MACHÁČEK, František 310, 312, 316, 348
MACHÁČEK, Josef 307, 345
MACHOLDOVÁ, Miroslava 356
MACHOŇ, Miloslav 208
MACHONIN 92
MAIWALD, Karel 310, 311, 316, 374
MAIWALDOVÁ, Jaroslava (Jarka) 310, 311, 316, 374
MAJER, Václav 305, 310, 312, 317, 346, 355, 357, 358, 362, 366, 369, 370, 371, 374
MAJEROVÁ (LINHARTOVÁ), Irma 310, 312, 317, 374
MALUCHA, František 350, 358
MALÝ, František 208
MANN, Delbert 433
MANYCH, Václav (?) 374
MANYCHOVÁ, Jana (?) Josefa (?) 374
MARCIJ, Ilja 297
MAREK, Jan 311, 317
MAREŠ, Karel 355

- MAREŠ, Michal 436
MARGOLIUS, Rudolf 321
MARTÍNEK, Josef 310, 312, 317
MARTIŠ, Jozef 297
MASARYK, Jan 307, 311, 317
MASARYK, Tomáš G. 126
MASTNÍK, Zdeněk 375
MASTNÝ, Emil 353
MATĚJOVSKÝ, František 355
MAUER, František 351, 354, 356
MAYHEW, C. P. 307, 311, 317
MÁZEK, Josef 366
MED, Josef 362
MEDEK, Ivan 365
MENCL, Václav 208, 209, 213, 222, 224
MENNELL, Frank J. C. 310, 312, 317
MERCL, Emanuel 375
MIKOLÁŠ, Ivo 335
MIKUDA, Jaroslav 350
MIKULÁŠ, Martin 112
MILÉN, Ivo 175
MILZ, Alois 114
MINHA, František 297
MIROSLAV, B. 311, 317
MLYNÁŘ, Zdeněk 92, 338, 365
MOKRÁ, Aloisie 354
MOKRÝ, Adolf 310, 312, 317, 375
MOLTKE, Helmuth von 129
MOLOTOV, Vjačeslav Michajlovič 259
MORAVEC, Emanuel 117, 121, 125, 127, 128, 129, 131, 134, 135, 138
MORAVEC, Ferdinand 347
MOULE 157
MOUREK, Karel 195
MRÁZEK, Josef 311, 317, 346, 370
MÜLLER, Imrich viz MILÉN, Ivo
MÜLLER, Karel 358
MÜLLEROVÁ, Zdeňka 358
MUNZAR, Josef 310, 312, 317, 358, 366, 367, 369
NAVRÁTIL, František 347, 354
NAVRÁTIL, Karel 355
NEČAS, Josef 375
NEČASOVÁ, Anna 375
NEČASOVÁ, Eliška 375
NECHANSKÁ, Olga 351
NECHANSKÝ, Miroslav 351
NĚMEC, František 310, 312, 317, 366
NĚMEC, František 195
NEUMANN 423
NEUMANNOVÁ, Irena 375
NEURATH, Konstantin von 118, 123
NEZVAL, Stanislav 209
NOSEK, Václav 155, 352
NOVÁK, Adolf 349
NOVÁK, Josef 13, 16
NOVÁK, Václav 208, 209
NOVÁK, Zdeněk 375
NOVOTNÝ, Antonín 50, 146
NOVOTNÝ, František 336
NOVOTNÝ, Jan 311, 317, 375
NOVÝ, František 336
OBRUČA, Zdeněk 297
OBZINA, Jaromír 203, 206
OKROUHLÍK, František 234, 297
ONDRÁČEK, Josef 350, 354
OPPELT 136
ORÁČ, Ondrej 338
OREN, M. 339
ORNEST, Otta 338
ORNSTEIN, Šimon 338
OROVAN, Emil 175
OSUSKÝ, Štefan 311, 317
OSVALD, Václav 355
PAGAČ, Štefan 311, 312, 317
PACHMAN, Luděk 310, 312, 317
PAJŮREK, František 358
PALACKÝ, František 126
PALÁN, František 348, 356
PÁNEK, Antonín 304
PÁNKOVÁ, Mirka viz VILÍMOVÁ, Miroslava (Mirka)

- PAPEŽÍK, Vladimír 375
PAŘEZ, Josef 311, 317
PATÁK, Josef 357
PÁTÍK, Jaromír 195
PATOČKOVÁ, Helena 375
PAULE, Eduard 131
PAVEL, Josef 14, 15, 92, 94, 174, 175, 194, 195, 380, 384, 427
PAVELKA 155
PAVLÁN, Jaroslav 350, 358
PAVLÍK, Vladimír 375
PAVLÍKOVÁ, Lidmila 375
PELIKÁN, Jiří 49, 94, 310, 312, 317, 428
PELNÁŘ, Jan 94, 95, 194, 197
PEPRNÝ, Karel 297, 392
PEROUTKA, Ferdinand 311, 317
PEŘINA, Jaroslav 366, 369
PEŠKA, Zdeněk 344, 347, 366
PETRINA, Peter 336
PIČMAN, Ladislav 346, 358
PIETA, Antonín 351, 354, 356
PIKARTOVÁ, Marie 355
PJEŠČAK, Ján 282
PLACHÝ, Jiří 434
PLASCHEK, Richard 432
PLÁŠIL, František 308, 310, 312, 317, 358
PLECHATÝ, Josef 175, 176
POBEHA, Ján 427
PODEŠVA, Vilém 354
PODLAHA, Karel 147, 152
POKLOP, Karel 349
POKORNÁ, Zdeňka 375
POKORNÝ 11
POKORNÝ, Vladimír 297
POLÁČEK, Herbert 375
POLÍVKA, Josef 371
POLLAK (POLLÁK), Richard 305, 310, 311, 317, 375
PORGES, Pavel 322, 323, 337
PORGESOVÁ, Zdeňka 323
POSPĚCH, Josef 350
POSPĚCHOVÁ, Vlasta 355
POSPÍŠIL, Josef 12
POSSE-BRÁZDOVÁ, Amelie 310, 312, 317
POTROK, Štefan 338
POURMAND, Chimchon David 338
POVEJŠIL, Josef 208
PRAVDA, Alex 311, 312, 317
PREDNÝ, Jozef 375
PRCHAL 426
PRCHAL, Antonín 174, 176, 177, 179, 180, 181, 186, 191, 197
PRIMAS, Karel 353
PROCÁK, František 349
PROFOUS, Jaroslav 311, 317
PROCHÁZKA 307
PROSSER, Jaroslav 310, 311, 317, 375
PRŮCHA, Jaroslav 348
PRŮCHA, Karel 430
PRUNAR, Jan 175
PŘIBYL, Eduard 297
PUSTĚJOVSKÝ, Bedřich 355
RABENSTEIN, Vladimír 323
RADA, Alexandr 347
RADNITZROVÁ, Zdena 375
RAMEŠ, Karel 436
RAŠKA, Josef 358
RATAJ, Ludvík 433
RAUŠ, František 310, 312, 317
REICH, Adolf 338
REISER, František 430
REJCHRT, Karel 310, 312, 317, 375
RENČ, Václav 435
RETT, Ladislav 350
REVILLIOD-MASARYK, Olga 310, 312, 318
RIPKA, Hubert 310, 312, 318
ROHLENA, Zdeněk 347
ROHLÍČEK, Lubomír 336
ROSÍK, Josef Vítězslav 375

- ROTH 422, 423
ROTHOVÁ, Hana 422
RUDOLFER, František 375
RUNŠTUK, Jaroslav 358
RŮŽIČKA, Jindřich 310, 311, 318, 375
RŮŽIČKA, Josef 425, 426
RŮŽIČKA, Ondřej 375
RYCHNOVSKÁ, Kateřina 322
RYCHNOVSKÝ, Jan 297
RYS, Vladimír 311, 318, 375
RYŠAVÝ, Karel 297
RYTÍŘ, O. 273
ŘEHÁK, František 345
ŘEZÁČ, Václav 434
SADEK, Josef 310, 312, 318
SACHER, Richard 214
SAMEC, Čeněk 360
SAMEK, Josef 349, 350, 357, 360
SEDLÁK, Miroslav (Mirko) 305, 307, 310, 311, 318, 366, 375
SEDLÁKOVÁ, Alena 310, 311, 318
SEIDLOVÁ 422
SEMEL, Zikmund 322
SEMELKA, Alois 177
SEMENTOV 426
SENDREY, Pavol 322
SENZ, Lubomír 351, 354
SHALEV, Itzak 339
SHAMIR, Zwi 339
SCHÄRFOVÁ, Kitty 322
SCHÖNFELD, Ladislav 355
SCHOVÁNEK, Vladimír 366, 369
SIEBER, Samuel 322
SIROTEK, Bohumil 311, 318
SIROTEK, Bohumír 375
SIROTKOVÁ, Antonie 375
SIROTKOVÁ, Hana 375
SKÁCEL, Miloslav 435
SKAUNIC, Ladislav 354, 357
SKOKAN, František 347
SLÁMA, Evžen 375
SLÁNSKÝ, Rudolf 337, 338
SLAVÍK 428
SLAVÍK, Benedikt 351, 354
SLEZÁK, Zdeněk 375
SLÍPKA, Hugo J. 375
SLOVÁK, Andrej 375
SLOVÁKOVÁ, Anna 375
SMÍŠEK, Karel 426
SMOLÍK, Václav 177
SMRŽ, Václav 310, 312, 318
SMUTEK, Alois 358
SMUTNÁ, Jaroslava 310, 311, 318
SMUTNÝ, Jaromír 310, 311, 318
SOUKUP, J. 429
SPIEGEL, Marek 322
SPITZEROVÁ, Eva 308, 375
STANĚK, Miroslav 297
STARÝ, Václav 134
STEHLÍK, Bohumil 358
STEHLÍK, Jaroslav 355
STEHLÍK, Josef 351, 354
STEIN, Zikmund 321
STEINER, Ervín 338
STERN, Karel 323
STERN, Mikuláš 338
STERNOVÁ, Helena 323
STETNER, Vlastimil 358
STOČES, Adolf 311, 318
STOLZ, Jiří 311, 318
STRANSKÝ, Jan 311, 318
STRÁNSKÝ, Jaroslav 304, 305, 307, 310, 311, 318
STRAUSS, Armin 322
STRNAD 436
STRNADOVÁ, Hana 436
STRNADOVÁ, Marie 436
STROBL 134, 135
STROUHAL, Eduard 376
STUCHLÝ, Josef 195, 197
SUCHAREVSKÁ 426
SVITÁK, Ivan 310, 312, 318, 367

- SVOBODA, Jan 308, 310, 311, 318, 376
SVOBODA, Jaroslav 308, 376
SVOBODA, Jiří 297
SYCHRAVA, Lev 304, 311, 318
SYCHRAVA, Lev, jr. 311, 318
SÝKORA, Jan 310, 312, 318
SZANMARY, Baltazar 310, 312, 318
ŠABATA, Josef 297
ŠABRŠULA, František 358
ŠÁDEK, Josef 347, 357, 359
ŠALGOVIČ, Viliam 385, 389
ŠÁMAL, Josef 311, 318
ŠATANÍK, Rudolf 336
ŠEBEK, Karel 376
ŠEDIVÝ, Ondrej 297
ŠIK, Ota (Otto) 94, 365
ŠILHAVÝ, Jaroslav 392
ŠIMÁK, Miloslav 353, 355
ŠIMERDA, Václav 355
ŠINDELÁŘ, Josef 358
ŠINDLER, Karel 358
ŠINDLER, Štěpán 353, 355
ŠÍŠKA, Jaroslav 366, 369
ŠKRANC, Jan 355
ŠKUREK, Petr 355, 357
ŠKVÁRA, Josef 355
ŠMOLÍK, Josef 354, 360
ŠMULOVIČ, Herman 322
ŠNEBERGER, Jaroslav 348, 354
ŠNEIDER (ŠNEIDR), Josef 348, 354
ŠNEJDÁREK, Antonín 432
ŠPAČEK, Čestmír 349
ŠPÁLA, Václav 195
ŠRÁMEK, Václav 348, 356, 358
ŠŤASTNÝ, Václav 358
ŠTĚDRÝ 155
ŠTRACH, Jan 17
ŠTROS, Josef 353
ŠTROUGAL, Lubomír 49, 50, 188, 189, 197, 385
ŠUNDA, František 310, 312, 318
ŠVEHLA, František 310, 311, 318
ŠVORC, Jiří 297
ŠVRČEK, František 350, 358
TÁBORSKÝ, Eduard 305, 310, 311, 318, 366, 370
TEIGE, Karel 431
TETICKÝ, František 346
TEUNER, František 134, 135
TEYŠL 155
THON, Jindřich 89
TIGRID, Pavel 307, 311, 319
TICHÁ, Marie 357
TICHÝ, Bohdan 376
TICHÝ, Stanislav 350, 355
TIMKO, Jiří 336
TOMČÍK, Jaroslav 347
TOMEK, Pavel 347, 359
TOMEŠ, Josef 12
TRÁVNÍČEK, Ladislav 297
TRČKA, Otakar 133
TRŽICKÝ, František 358
TŮMA, Ladislav 365, 370
TŮMA, Miroslav 297
TURTENWALD, Antonín 355
TVARŮŽEK, Franta viz TYMEŠ, František
TYCLER, Ladislav 350, 356
TYKAČ, Josef 347, 359
TYLEČEK, Jan 351, 354
TYLÍNEK, Erich 311, 319
TYMEŠ, František 304, 305, 369
UHL, Petr 365
UHLÍK 149, 150
UNČOVSKÝ, Arnošt 351, 354
URBAN, Antonín 349, 357
URBAN, Václav 179
URVÁLEK, Karel 155
VACARDA, Ladislav 357
VACEK, Josef 357
VÁCHA, Miloslav 355
VÁCHAL, Václav 376

- VAJNER, Boža 311, 319
VÁLEK, Vladislav 311, 319
VÁLKOVÁ, Marie 355
VANĚK, Jiří 208
VANĚK, Miloš (Miloš Jan) 310, 312, 319, 366, 376
VAŠEK, František 195, 196, 219, 385, 389
VAVREČKA, Rudolf 355
VAVROUŠEK, Josef 195
VEBR, Pravoslav 355
VELICH, Jaroslav 337
VELINSKÝ, Stanislav 311, 319
VELTRUSKÝ, Jiří 311, 319
VESELÁ, Ljuba 311, 312, 319
VESELOVSKÝ, Josef 17
VESELÝ, Jindřich 175
VESELÝ, Vladimír 311, 312, 319
VEVERKA, Josef 360, 366, 369
VICEN, Josef 335
VIDRA, Emil 346
VILÍM, Blažej 303–319, 344, 345, 365, 369, 370, 371, 376
VILÍMOVÁ, Miroslava (Mirka) 303, 304, 306, 308, 309, 376
VITOŇ, Václav 297
VLKOVÁ (KUČEROVÁ), Františka 376
VOGEL, Samuel Alexander 339
VOHRADSKÝ, František 349, 350, 354, 360
VOLF, Josef 357
VOLINOVÁ-BERNARDOVÁ, Růžena 307, 313
VOLNÝ, Evžen 358
VONDRYS 155
VOSECKÝ, Jaroslav 392
VOTAVA, Karel 350, 358
VOTRUBA, Stanislav 112
VOZKOVÁ, Drahomíra 349, 358
VRÁNA, Ervín 338
VRBA, Josef 349, 357
VRBICKÝ, Jaroslav 350, 354
VRCHLICKÝ, Jaroslav 126
VÝBORNÝ, Karel 355
VYSKOČIL, Jan 347, 359
WALTER, Emil 310, 312, 319
WEBER, Karel 360
WEINBERG, Vilém 323
WEINBERGER, Egon 357
WEINFURTER, Richard 354
WEIS, František 297
WELLAN, Matěj 354
WERICH, Jan 422, 423
WOHRIZEK, František 376
WOHRIZKOVÁ, Alena 376
ZÁHORKA, Rudolf 357
ZAHRADNÍČEK, Jan 435
ZÁRUBA, Jan 31, 89, 99, 339, 345, 387
ZÁVODSKÝ, Osvald 175
ZÁZVORKA, Břetislav 376
ZÁZVORKOVÁ, Karla 376
ZELENKA, Antonín 310, 311, 319
ZENKL, Petr 305, 310, 312, 319
ZÍDEK, Lev 376
ZIKA, Pavel 336
ZIKMUND, Josef 177
ZUČEK, František 357
ŽÁČEK, Jan 353, 355
ŽEMLIČKA, Jaroslav 351, 354
ŽÍDEK, František 355
ŽIŽKA, Jindřich 355, 357
ŽOFKA, Borek 312, 319
ŽUFNÍČEK, Václav 360

KRYCÍ NÁZVY

ADVOKÁT 429	KNIHA 2 429
ARCHIVÁŘ 434	KOBRA 332
ARCHIVÁŘKA 434	KOPA 430
BELGIE 356	KOSTEL 425
BIOLOG 434	KRAJANÉ 331
BOTANIK 434	KRKAVEC 337
CENTRUM 346, 367	KŘÍDA 349
CESTA 426	KŘÍŽ 336
CESTÁŘ 429	KULOMET 148
CIZINA 322, 333	LEGION 324
CVRČEK 350	LOJZA 429
ČEJKA 429	MATEMATIK 434
DANA 322, 336	MILADA 359
DEMOKRAT 365	MINISTŘI 356
DIALOG 431	MLÁDEŽ 344
DOCENT 434	OBEC 324, 332
DOCENTKA 434	OBNOVA 368, 371
FILM 433, 434	OBNOVOVATELÉ 356
FRÍDA 360	ODBORNÍK 367
FYZIK 434	OKUPACE 360
GALILEA 327	OLGA 359
HAGANA 334	PAVOUK 328, 330, 342
HANSA 351	PENSYLVÁNIE 334
HEREC 437	PLÁTENÍK 360
HISTORIČKA 434	POKOLENÍ 325, 330
HISTORIK 434	PROFESOR 359, 434
HOLOMEK 321, 336	PROFESORKA 434
CHEMIČKA 434	PRŮLOM 360
CHEMIK 434	RABÍN 324, 333, 337
IZÁK 333	REFORMA 161, 162
IZRAEL 325, 331, 332, 333, 334, 336	RIA 336
JAVOR 361	ŘÍPA 367
JAZYKOVĚDEC 431	SAIGON 339
JESPÁK 337	SINAJ 327, 337
JINONICE (IŘD JINONICE) 213	SION 324, 330, 332
JIRKA 429	SIONISTA 336
JORDÁK 325, 326, 328, 334	SIONISTÉ 325, 326, 328, 329, 330, 331,
KATASTROFA 351	333, 334, 336, 337, 342

SLAPY 337

SLAVONICE 327, 334

SLEPEC 428

SLOVAN 360

SYNAGOGA 332

TEMPL 324

TRENÉR 429

ÚDER 360

ÚKRYTY 425

VAL 331

VĚDEC 434

VĚRA 429

VLTAVA 359

VÝSTAVA 344

ZLATÁ HUSA 322

SBORNÍK ARCHIVU MINISTERSTVA VNITRA

3/2005

Vydává odbor archivní a spisové služby Ministerstva vnitra České republiky
Odpovědná redaktorka: **Vladimíra Vaníčková**
Obálka a grafická úprava: **Ira Shanfeld**
Sazba a tisk: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., Bartůňkova 4, 149 01 Praha 4
© Ministerstvo vnitra České republiky, odbor archivní a spisové služby

ISSN 1214-4274

NEPRODEJNÉ

SBORNÍK ARCHIVU MINISTERSTVA VNITRA • 3/2005

SBORNÍK ARCHIVU MINISTERSTVA VNITRA

3/2005

Články a studie

Ke vzniku Veřejné bezpečnosti na železnici
Organizační vývoj SNB
v 60. letech se zaměřením na
jeho veřejněbezpečnostní
složku

Problémy českého
a německého školství
v jihočeském regionu
v období Protektorátu
Čechy a Morava
Peněžní reforma 1953
Správa sledování
Ministerstva vnitra v letech
1948–89

Nástin organizačního vývoje
5. brigády Pohraniční stráže
Cheb v letech 1951–1990

Materiály

Úvod k exilové osobní
korespondenci Blažeje Vilíma
Judaika v Archivu MV
Informace o archivních
materiálech k tématice
poválečné čs. sociální
demokracie

Fondy

AMV Brno-Kanice: Stručný
přehled fondů, uložených
v depozitáři FMV

Varia

Hlavní správa vojenské
kontrarozvědky – III. správa
SNB – a zpřístupnění
dokumentů vzniklých její
činností
Židovka z Prahy v Americe
(Vzpomínka na pražskou
Židovskou obec)
Jak dostat přes ucho...

Archivní A – Ž

Anotace

Z knihovny Archivu
Ministerstva vnitra